TÜRK DİLLERİ ARAŞTIRMALARI DİZİSİ: 11

Yayımlayan:
Mehmet Ölmez

James Russell Hamilton

Budacı
İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası

Simurg • Ankara 1998

Yazıçevrimi, Fransızca çeviri ve açıklamaları hazırlayan:

James Russell Hamilton

Budacı
İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası

Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara

Çevirenler
Ece Korkut, İsmet Birkan

Simurg • Ankara 1998

Manuscrits ouïgours de Touen-Houang. Le Conte bouddhique ou bon et du mauvais prince en version ouïgoure, **Paris 1971, Éditions Klincksieck**

Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası

Yazıçevrimi, Fransızca çeviri ve açıklamaları hazırlayan:
James Russell Hamilton

Çevirenler
Ece Korkut, İsmet Birkan

Yayına hazırlayan
Mehmet Ölmez

Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 11
Yayımlayan: Mehmet Ölmez
http://yunus.hun.edu.tr/~olmez
olmez@hun.edu.tr

Kapak Resmi:
MS 9. yüzyıla ait, Turfan'da bulunmuş Bodhisattva başı, resim bez üzerine yapılmıştır, 10,3 x 13 cm.
Museum für Indische Kunst, Berlin (MIK 609)

Kapak Tasarımı:
2 Tasarım, Mehmet Ulusel / Erol Egemen

Simurg
Kitapçılık ve Yayıncılık Limited Şirketi
İstiklâl Cad. Hasnun Galip Sok. Nr. 2 A
80060 Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: (212) 292 27 12
Fax: (212) 292 27 13

Prof. Dr. James Russell Hamilton'un 12.1.1996 tarihli izniyle çevrilmiş ve yayımlanmıştır.
© Simurg Yayıncılık

Ankara 1998
ISBN 975-7172-20-0

Baskı, cilt:
Şafak Matbaacılık
Tel: 229 57 84

İ Ç İ N D E K İ L E R

Türkçe Baskıyı Yayıma Hazırlayanın Açıklaması 7
Türkçe Baskıya Önsöz 9
Önsöz 13
Giriş 15
Pelliot Chinois 3509 Sayılı Yazmanın Metni:
Harfçevrimi, Yazıçevrimi ve Çeviri 25
Pelliot Chinois 3509'un Sayfa Kenarında Kalan Metındışı
Yazılar 67
A Parçası, British Museum'daki Or. 8212 (118) Sayılı
Yazma 71
Pelliot Chinois 3509 Sayılı Yazma Üzerine Açıklamalar 75
Pelliot Chinois 350'un Sayfa Kenarlarındaki Metin-Dışı
Yazılara Ait Açıklamalar 156
A Parçası ile İlgili Açıklamalar 159
Sözlük 163
Harfçevrimlerinin Karşılıkları Çizelgesi 241
Kimi Ekler 249
Kaynaklar 261
Kısaltmalar 271
Tıpkıbasımlar
Pelliot Chinois 3509 Sayılı Yazmanın Tıpkıbasımı 279
British Museum'daki Or. 8212 (118) Sayılı
Yazmanın Tıpkıbasımı 319

TÜRKÇE BASKIYI YAYIMA HAZIRLAYANIN AÇIKLAMASI

Hüseyin Namık Orkun'un 1940'taki yayınından beri ülkemizde "Prens Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara Hikâyesi" olarak bilinen elinizdeki Uygurca metin, J. R. Hamilton'un da belirttiği gibi, bulunuşundan kısa bir süre sonra 1914'te Fransa'da iki kez yayımlanmış, *Alttürkische Grammatik*'in her üç baskısında da masalın bir bölümüne yer verilmiştir. Kitapta, birisi "iyi" ötekisi "kötü" kalpli iki kardeşin, esas olarak da "iyi" kalplinin öyküsü ele alınmaktadır. Öyküdeki "İyi Düşünceli Prens" Buddhacı inanışa göre Buddhalık aşamasına yaklaşmış, Buddha adayı, yani *bodhisattva*'dır. Bodhisattva sözüne gelince, Sanskrit *budh* बुध् "tanımak, bilmek, uyanmak, aydınlanmak" eyleminin geniş zaman biçimi olan *bodhi* बोधि sözüyle *sattva* सत्त्व "canlı, mahluk" sözü eklenerek kurulmuştur. Aynı kökten yine "uyanmış, uyanık, aydınlanmış" anlamlarına gelen, bir tür ortaç ekli *Buddha* sözü de çıkmıştır.

J. R. Hamilton'un yeni baştan ele aldığı, geniş açıklamalar ve yorumlarla hazırladığı çalışma 1971'de yayımlanmıştır. Bu titiz çalışma, çalışmaya yakışır bir şekilde mükemmel bir baskı tekniğiyle, sonunda metnin tıpkıbasımı ile yayımlanmıştır. Hamilton'un yayınında öncekilerden farklı olarak Londra'da Stein koleksiyonunda yer alan ve bu metne ait olan bir parça da yer alır. Sonraki yıllar metne bağlı bir başka parça da Berlin'deki Turfan koleksiyonunda Peter Zieme'ce bulunmuş ve yayımlanmıştır (bak. A Parçası, 10. satırla ilgili düzelti). Yazarın Türkçe baskıya yazdığı önsözde değindiği, Fransızca yayınla ilgili tanıtma ve değerlendirmelere N. Poppe'nin *CAJ*'ın 18. cildinde yer alan kısa tanıtmasını da eklemeliyiz (1974: 77-78).

Çalışma alanım olan Uygurcaya ait bu güzel öykünün ve bu öykü üzerine değerli bilgin J. R. Hamilton'ın çalışmasını S. Tezcan'nın tanıtmasını okumamdan beri istemekteydim (*TDAY-Belleten 1975-1976*: 239-243). Fransızca kitabın Türkçeye çevirisini rica ettiğim arkadaşım E. Korkut'un üniversideki dersleri, benim yurtdışında oluşum çevirinin tamamlanmasını geciktirdi. Tam da bu sırada imdadımıza sayın İ. Birkan yetişti ve çeviri tamamlandı. Her iki çevirmene de bu zahmetli iş için burada ayrı ayrı teşekkür ederim. Çeviri sırasında Türkçe yayın için kendisinden izin istediğim sayın J. R. Hamilton büyük bir incelikle Türkçe yayına izin verdi. Bu arada kitabın Çin Halk Cumhuriyeti'nde de Çinceye çevrilip yayımlandığını belirtti. Kendisinden ricamız üzerine üzerine, kitabı üzerine yapılan yazılı ve sözlü değerlendirmeleri göz önüne alarak Türkçe baskı için bir düzeltiler listesi de gönderdi. Bunun için kendisine ayrıca teşekkür borçlu olduğumu da belirtmek istiyorum. 15 Mart, 15 Eylül ve 19 Eylül tarihli mektuplarıyla sayın Hamilton düzeltileri bana iletti. Son olarak bildirdiğine göre elinizdeki çeviri için hazırladığı düzelti ve sunuş yazısını ülkemizde hemen hemen aynı anda hazırlanan bir başka çeviriye de istek üzerine göndermiştir.

Kitabın yayımından bugüne Eski Türkçe konusunda çok önemli sözlük ve metin çalışmaları yayımlanmıştır: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Sir Gerard Clasun, Oxford 1972), *Uigurisches Wörterbuch* (Klaus Röhrborn, Wiesbaden 1977 →), *Old Turkic Word Formation*, I-II (Marcel Erdal, Wiesbaden 1991) ve *Berliner Turfantexte* kitap dizisi (dizideki 18 ciltten 9'u Eski Uygurca metinleri kapsamaktadır). Dolayısıyla bugün için Türkdilbilimindeki yeni bilgiler ve ilerlemelerden dolayı kimi açıklamalarda farklı düşünebiliriz. Ancak bunlar J. R. Hamilton'ın yazıçevrimiyle, yorumu ve çevirisiyle elinizde bulunan çalışmasının *Kalyāṇaṃkara* ve *Pāpaṃkara* öyküsü için değişmez bir başvuru kaynağı oluşunu değiştirmez.

Türkçe yayının çevirisinde doğal olarak hazırlayanın Fransızca çevirisi esas alınmıştır. Başka türlü, Uygurca metin esas alınsaydı üslup olarak çeviri biraz daha farklı olabilirdi.

Ancak kendimde bu yetkiyi görmedim.

Çevirinin adına, başlığına gelince, anlatılanlara edebiyat ürünü olarak öykü sözü uygun düşse de, anlatının bütünü ele alınarak, Fransızca *conte* sözünün öteki anlamı, "masal" yeğlenmiştir.

Bir diğer söz, Budacı ise, Buddhacı yerine Türkçe söylenişe daha yakın olmasından dolayı yalnızca kapak için yeğlenmiş, terim niteliğinden ve Buddha sözündeki *d* ile *dh* seslerinin iki ayrı sesbirim olmalarından dolayı kitabın bütününde *Buddhacı* kullanılmıştır.

Çeviri bölümünde ara-sıra yer verilen Sanskrit asıllı sözcükler ise bu dile ait metinlerin yazıçevriminde kullanılan, ilgili bilim çevrelerinin işaretleriyle karşılanmıştır: *Jambudvīpa*, *cintāmaṇi* gibi. Gerçekte bu sözcüklerin Türk alfabesiyle yazımı (sırasıyla) *cambudvīpa* ve *çintāmaṇi* biçiminde olacaktır.

Harfçevriminde yayımcının kullandığı β ve $\check{S}$ harfleri yerine Türk alfabesindeki *V* ve *Ş* harfleri, yazıçevriminde de benzer şekilde yayımcının $\mathring{\imath}$, $\check{c}$, $\check{s}$, γ, q, β, x harfleri yerine Türkiye'de bu tip çalışmalarda kullanılan *ı*, *ç*, *ş*, *ġ*, *ḳ*, *v*, *ḫ* harfleri yeğlenmiştir.

Sayın J. R. Hamilton'ın uygun bulduğu düzeltiler metin ve çeviri bölümlerine aktarılmış, bu haliyle de çeviri, Fransızca yayına göre düzeltilmiş bir baskı kimliğini kazanmıştır.

Çince sözcüklerin yazıçevriminde Fransızca söylenişlerine uygun eski yazım biçimi yerine, bugünkü Pinyin yazımı vurgularıyla birlikte gösterilmiştir. Çince ideogramların yazımında ise bugünkü basitleştirilmiş biçimler yerine, kitabın aslında olduğu gibi klasik, eski biçim kullanılmıştır. Örneğin bugünkü *luó* 罗 yerine eski biçimi 羅'nun kullanılması gibi.

Açıklamalar bölümünde, Türkçe baskı için yapılan düzeltiler dolayısıyla artık açıklaması gereksiz duruma gelen maddeler, içerisinde yer alan uzun açıklamalar ve kitabın aslından ayrılmamak gayesiyle, ayrıca yazarının izni alınmadığı için olduğu gibi bırakılmıştır. Ancak ilgili açıklamada yer verilen sözcüğün metin bölümünde değiştiğini göstermek amacıyla o maddenin başına bir yıldız (*) işareti konmuştur: ***I.5** SWQ'R örneğinde olduğu gibi.

Sözlük bölümünde yazarın metinde yaptığı düzeltiler göz önünde bulundurulmuş, eski okuyuşlar altmaddelerden atılmış, yeni biçimler maddebaşı yapılmıştır, örneğin XIII.3'te daha önce *kärgäk* okunan sözcük, *kärgäk* maddesinden silinmiş *kim* maddesine aktarılmıştır. Eğer eski okuyuş maddebaşı ise, *bertät-* maddesinde olduğu gibi, ilgili sözcüğün başına † işareti konmuş, altmadde ise yeni maddeye, *batatu*'ya taşınmıştır. Yine sözlük bölümü kitabın Fransızcasında olduğu gibi *a, ä, e, i, ı, o, ö, u, ü, v, b, ç, d, ġ, ḫ, ḳ, g, k, l* ... sırasıyla değil de, Türk alfabe sırasına uygun olarak, *a, ä, b, ç, d, g/ġ, ḫ, k/ḳ* ... sırasıyla düzenlenmiştir. *g/ġ, k/ḳ* sesleri, aynı sesin değişken biçimleri oldukları düşüncesinden hareketle aynı sıraya konmuştur.

Harfçevrimi dizininde de yine yukarıda anılan alfabe sırasına uyulmuş, eski okuyuşlar atılarak yazarın yeni önerileri alınmıştır, örneğin 'YT' = *ıta*, 'Y = *äy* biçimleri atılmış, doğru biçimler olan *inçä* ve *är* daha önce var olduğu için bu düzeltiler için herhangi bir ekleme söz konusu olmamıştır. Yeni olan maddeler ise *yorı-* yerine YWLY- = *yulı-* gibi biçimlerdir.

Kaynakça bölümünde yer verilen kitaplardan yalnızca bir tanesinin hazırlayanının (WOU K'i-yu) ve adının Pinyin yazımı tesbit edilememiş, dolayısıyla bu kaynağın adı Fransızca yayında olduğu gibi bırakılmıştır.

Girişte, 17. sayfanın sonunda yer alan "yani toplam dört sayfa eksiktir" ifadesi, eğer başka bir açıklaması yok ise, "yani toplam üç sayfa eksiktir" olacaktır.

Son olarak sayın J. R. Hamilton'un "Toquz-Oγuz et On-Uyγur" (*JA*, CCL, 1962) başlıklı değerli incelemesinin de Türkçe olarak *TDA* 7'de (187-232) yayımlandığını belirtmek istiyorum.

M. Ölmez

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Benim yayımladığım *Le Conte bouddhique du Bon et du Mauvais Prince en version ouïgoure*'un Türkçe çevirisi elinizde olan elyazması, 11. yüzyılda Dunhuang'da bir mağaraya kapatılmış ve 1900'lerde kapalı oldukları mağaranın bulunup açılmasıyla ortaya çıkan onbinlerce elyazması arasından Paul Pelliot tarafından 1908'de bulunmuş, oradan da Paris'e getirilmiştir. 10. yüzyıla ait bu elyazması, belki de yazarının yazı alıştırması ya da deneme olarak çalıştığı, ancak bitirmeden bıraktığı Buddhacı bir metindi; bu tür onbinlerce kutsal yazmayla birlikte, yok edilmelerini önlemek, bu yolla da günaha girmemek için 11. yüzyılın başlarında koruma amacıyla mağaraya kapatılmış olamları da bunu açıklar.

Bu elyazmasının ilk yayımına Bibliothèque Nationale'e gelmesinden hemen sonra Cl. Huart girişip *Journal Asiatique*'in Ocak-Şubat 1914'teki sayısında yayımladı. Huart'ın okuyuşlarıyla yorumlarının pek çoğuna katılmayan Paul Pelliot "Türkoloji çalışmalarına yanlış olduğunu düşündüğüm biçimler girmesin" diye hemen yeni bir yayım hazırlayarak *T'oung Pao*'nun XV. Mayıs 1914'teki cildinde yayımladı. Altmışlarda, Bibliothèque Nationale'de bu metne rastlayınca önceki yayımlardaki pek çok okuyuşun, yorumun yine hatalı oluşu ve düzeltilmesi gerekli oluşuyla dikkatimi çekti. Böylece bu çalışmayı Mayıs 1968'de biraz da gizlice Sorbonne'da "üçüncü dönem" doktora tezi olarak sundum; 1971'de de çeşitli eklerle destekleyerek yayımladım. Şimdi pek çok yıl geçip gitti, yine Paul Pelliot'nun 1914'teki yayımında olduğu gibi, benim 1968 yayımımda da, bu elyazması yayımımın Türkçesinde de "Türkoloji çalışmalarında yanlış olduğunu düşündüğüm biçimler girmesin diye" bir kez daha bir dizi okuyuş ve yorumun düzeltilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu düzeltmelerin çoğu aslında başkalarınca, özellikle de 1976'daki tanıtmasında Semih Tezcan tarafından, bir de konuşmalarımız sırasında Peter Zieme tarafından önerilmiş olup pek çoğu da *Manuscrits ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-houang*'ın (Paris 1986) ikinci cildindeki sözlükte aşağıdaki şekilde yer almıştır:

I. sayfa, 5. satır: L harfinin çengelinin düştüğü, atıldığı düşüncesinden hareketle *yorıyur* "yürür" okuyuşu yerine *sukar* "sokar, batırır, gagalar"ın eşanlamlısı olan *yulıyur* "çeker, koparır" biçiminde okumak gerekir. Peter Zieme'nin önerisi.

II.4 : PRT'TP *bertätip* "vurarak sıkıştırmak" yerine *batatu* "pamuklu kumaş/giysi" okunacak. Krş. Tezcan'ın tanıtması, s. 241.

IX.7 : Yıpranmış bir biçim olan *barçaḳı* yerine *başçısı* "baş, başkan, şef (hazinedar)" okunacak. Peter Zieme'nin önerisi.

X.2 : *anta ötürü kiyä* yerine *anta ötürü ken* "bundan sonra, bunu takiben" okunacak. Peter Zieme'nin önerisi.

XI.3 : *közünür 'ät burxan* yerine *közünür at burxan* "şu anki Buddha'nın adı". Peter Zieme'nin önerisi.

XIII.3 : *kärgäk* yerine *kim* "birisi" okunacak. Peter Zieme'nin önerisi.

XVII.5 : *kemi susup sınur* yerine *kemi ṣuṣüp sınur* "gemi çarpar ve parçalanır". *ṣuṣüp* okuyuşu Tezcan'ın tanıtmasında önerilmiştir.

XVIII.1-2 : *suv egrikşälür-äyür soḳuşur* yerine *suv egr(ä)kş(ä)lür ursuḳuşur* "su dalgalanır ve (gemi) parçalanır", Tezcan'ın tanıtması 241. sayfaya göre. Sözcüklerin 'YKRKŞLWR-YWR SWXWŞWR biçiminde harfçevriminin yapılışı, ilk eylemin sonundaki R'den sonra ' yerine Y'yi andıran bir harfin bulunmasındandır. Bu da müstensihin bu bölümü anlamadığını gösteriyor olabilir.

XVIII.2 : *täŋri topınar* yerine *täŋri tṵpirär* "gök rüzgârlanır". Krş. Tezcan'ın tanıtması, 242. s.

XIX.6. : 'YT' *ıta* yerine *'YNC' inçä* "böyle". Tezcan ve Zieme'nin her ikisi de bu şekilde düzeltmiştir.

XXII.2 : Harfçevriminin doğru biçimi 'WXLWN değil de 'WXLWM *oġlum* olacak.

XXV.7 : *avıçḳa äy* yerine *avıçḳa är* "yaşlı, yaşlı kişi" okunacak. Zieme tarafından düzeltilmiştir.

XXX.2-3 : *ädgü yavlaḳ bulsar birlä bulalım* yerine *ädgü yavlaḳ bolsar birlä bolalım* "iyi de olsak kötü de olsak birlikte olalım". Tezcan'ın 242. sayfada önerdiği bu düzelti bana mümkünmüş gibi görünüyorsa da doğruluğundan emin değilim.

LVII.3-4 : Bu cümlede, Tezcan'ın tanıtmasında 242-243. sayfalarda önerdiği *ıtta sansız* "köpekten daha itibarsız" yorumunun biraz daha araştırılması gerekiyor.

LXX.1, LXXI.1, ve LXVIII.iç 1-2. satırlar arası: *atız-* yerine *ätiz-* ya da *etiz-* okunması gerektiği hem Tezcan'ca önerilmiş, hem de kimi bazı yeni örneklerle desteklenmiştir.

LXXVII.4 : *entürmiş* yerine *itürmiş* "kaybolmuş" okunacak. *Manuscrits ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-houang* yayımımın II. cildi,

sözlük bölümü, 218. sayfada *itür-* üzerine yazılan not ile krş.

LVIII iç. : *amraḳ täŋri maxayana ḳut bulzun* yerine *amraḳ täŋri mşyh' ḳut berzün* okunacak. Orta Farsça ya da Soğdca *mşyh'* sözü mesih ya da İsa için kullanılır. Bu düzelti Zieme ve onu takiben *CAJ* 24, 1980, 154. sayfada K. Röhrborn tarafından önerilmiştir.

Parça A.2 : *ança aŋ* yerine *änäçänük* okunacaktır, bu da *änäçlänük* (*änäç<l>änük*) "(gözü) perdelenmiş, kataraktlı, kör" sözünün L'li ya da L'nin çengelinin atılmış biçimidir, krş. Tezcan'ın tanıtması 243. sayfa.

Parça A.10 : *(äk)şimatin* yerine *(yar)sımatın* "bozulmadan, çürümeden" okunacak. Krş. P. Zieme, "Ein uigurisches Turfanfragment der Erzählung vom guten und vom bösen Prinzen", *Acta Orient. Hung.*, XXVIII, s. 268.

ÖNSÖZ

1967'de tamamlanmış olan bu çalışma, Mart 1968'de "École Pratique des Hautes Études"e teslim edilmiş ve aynı yıl 22 Mayısta Türk Filolojisi'nde Üçüncü Dönem Doktora tezi olarak Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Paris (Paris Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi)'te savunulmuştur. Teşvik ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen Enstitü üyesi, büyük Çinbilimci, Budizmin seçkin bilgini, kusursuz bilgin, hocam Paul Démiéville'i bir kez daha saygıyla anmak istiyorum. Aynı zamanda, çalışmamla ilgilenip düşünceleriyle katkıda bulunmayı büyük nezaketle kabul eden profesör Jacques Gernet'ye minnettarlığımı belirtmeliyim. Son olarak Profesör Louis Bazin'e ve Section de l'École Pratique des Hautes Études'ün IV. Bölümü'nde Türk Tarihi ve Filolojisi konusundaki konferansların dinleyicilerine çok şey borçlu olduğumu belirtmek istiyorum. Gerçekten de burada sunduğum metinlerde ortaya çıkan sayısız soruna getirilen çözümler, bu konferanslara katılan çeşitli uzmanlar arasında ortaya çıkan sürekli tartışmalardan doğmuştur.

GİRİŞ

Burada incelediğimiz iki elyazmasından en önemlisi Paul Pelliot tarafından Dün-Húang "elyazmaları mağarası"ndan getirilmiş olup Pelliot Chinois 3509* adıyla Paris'te Bibliothèque Nationale'de korunmaktadır. Bu asıl metin, ortasından katlanmış ve deriden bir bağla bağlanmış, genişliği yüksekliğinden fazla yirmi yapraklı bir defter biçimindedir. Sayfa kenarları yıpranmış olan bu kırk yaprakçığın yaklaşık olarak boyu en fazla 11 cm. eninde ve 14 cm. uzunluğundadır; sayfa boşluklarında metin dışında yer alan pek çok yazıyla birlikte, yazma, uzunlamasına yerleştirilmiş kâh yedi kâh sekiz satırdan oluşan önlü-arkalı seksen sayfalık Uygurca metinden ibarettir. Kahverengimsi gri renkteki kağıt kalın ve kabadır.[1] Biraz gevşek ve düzensiz olan yazı, VIII. veya IX. yy.'ın elyazmalarındaki çok toplu ve yuvarlak biçimler ile Moğolların gelişinden önceki yüzyılda yaygınlaşmış olduğu sanılan çok uzun ve köşeli biçimler arasında yer alan görünümü nedeniyle X. yy.'ın özgün niteliğini yansıtır.

ÖNCEKİ YAYINLAR

Pelliot Chinois 3509'un ilk yayını, *Journal Asiatique*, onbirinci dizi, III. cilt, Ocak-Şubat 1914 tarihinde, 5-57. sayfalarda yayınlanan "Türk Dilinde ve Uygur Yazısıyla İki Kardeşin Buddhacı Masalı" adıyla Cl. Huart'ın yayınıdır. Bundan hemen sonra meslektaşı Huart'ın çalışmasından pek tatmin olmayan, ama yine de *T'oung Pao*'nun Mayıs 1914 tarihli XV. cildinin 225-227. sayfalarda "Benim getirdiğim elyazmalarından biri nedeniyle asıl uğraşlarını bırakıp, yakından bilemeyeceği bir lehçe ve konularla ilgilendiği için kendisine teşekkür ederim" diyen Paul Pelliot,

---

1 Dün-Húang elyazmalarının defter biçimleri ve kağıt çeşitleri konusunda bak. Fujieda Akira, "The Tunhuang Manuscripts", I, s. 22 vd. (Yayımlayanın notu: Aynı konu için Türkiye'de bak. *Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları*, Şinasi Tekin, baskıya haz. R. Tûba Çavdar, Eren yay., İstanbul 1993)

"Türkçe çalışmalara doğru olmadığını düşündüğüm biçimlerin girmesine izin vermemek için" (Bkz. Pelliot, yay. s. 225, n. 1) "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara [Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara adlı prenslerin Masalının Uygur Yorumu]" başlığıyla ikinci bir yayın yaptı. Oysa, 1914'teki bu iki yayını elli yıl kadar sonra yeniden değerlendirince şunları söyleyebiliyorum: Birinci yayında, masalın Çince versiyonlarının kılavuzluğundan yararlanamayan Huart metni yorumlarken sık sık yanılgıya düşmüşse de, çok hızlı çalıştığı anlaşılan Pelliot, kendi yayınında, Huart'ın okuyuşlarını "düzeltmeden" önce onun yayınını daha yakından incelemiş olsaydı, kendisi için daha yararlı olurdu.

DİĞER YAYINLAR

Yine 1914 yılında, Édouard Chavannes, yine *T'oung Pao*'nun XV. cildinin, 469-500. sayfalarında, hem en eski, hem de Huart ve Pelliot'nun incelediği Uygur yorumuna en çok benzeyen, iki prensin Buddhacı masalının Çince yorumunun çevirisini yayınladı. Uygurca çeviriyi yayınladıkları sırada Pelliot'nun ve tabii ki Huart'ın da bilmediği bu Çince çeviri, sonraki Han dönemine tarihlenen Çince sūtra'nın 4. kitabının (卷 *juàn*), 6. bölümünde 惡友 *è yǒu*, "Kötü Dost" başlığıyla yer alır; söz konusu sūtra Buddhacı Çin Kanonu'nun Taishō baskısında III. cildin 142b-147a sayfalarında 156 numara ile kaydedilmiştir . Elbette, Chavannes'ın giriş bölümünde (s. 469) belirttiği gibi, 大方便佛報恩經 *Dà fāng biàn fó bào ēn jīng*'in Çince çevirisindeki yolu yakından izleyen Uygurca çeviri, sadece Çince'den yapılmış basit bir çeviri olarak değerlendirilmemelidir. Ancak yine de, bizim belki de sadece *sonraki yazmalarından* birini tanıdığımız, ilk Uygurca çeviriyi yapan kişinin serbestçe olsa da, temelde doğrudan söz konusu metnin Çince versiyonundan esinlendiği düşünülebilir. Asıl Çince çeviride bulunmayan, ama masalın başka çevirileriyle bir bağlantısı olan Uygurca çevirideki birkaç ayrıntının, ya bu başka çevirileri biraz bilen ilk çevirmenden kaynaklandığı, ya da art arda yapılan kopyaları çıkartan kişilerden kaynaklanan eklemeler olduğu şeklinde açıklanması gerekir. Nitekim Buddhacı Çin edebiyatında, 惡友 *è yǒu*'nun

Dà fāng biàn fó bào ēn jīng'deki masalında az-çok farklılıklar gösteren benzer bir tema üzerine yazılmış pek çok anlatı vardır.[2] *Xián yú jīng* 賢愚經 veya "Bilgenin ve Delinin Sütrası", bizim çevirimizdeki pek çok unsura yakın olan bu anlatılardan özellikle ikisini içermektedir: *Xián yú jīng*'in (Taishō basımının IV. cildinde, s. 410a-415b) dokuzuncu kitabındaki *Shàn shì tài zǐ rù hǎi* 善事太子入海, "İyi İşler Prensi okyanusa gidiyor" ve daha az benzerlik taşıyan, *Xián yú jīng*'in (Taishō basımının IV. cildinde s. 404b-409b) sekizinci kitabındaki *Dà shī shū hǎi* 大施抒海, "Büyük-Cömertlik okyanusu boşaltıyor". Pelliot Uygurca çeviriyi yayına hazırlarken, özellikle *Xián yú jīng*'in bu iki çevirisini ve diğer taraftan *gēn běn shuō yī qiē yǒu bù pí nài yē pò sēng shì* 根本説一切有部毗奈耶破僧事'nin (Taishō basımının XXIV. cildinde s. 178c-18a) onbeşinci kitabında (卷 *juàn*) bulunan ve Chavannes'ın *Cinq cents contes et apologues extraits du* Tripiṭaka *chinois [Çin* Tripitaka*sından alınma beşyüz masal ve öyküler]*'de (cilt. II, s. 389-397) başlığıyla çevirdiği Mūlasarvāstivādin'lerin *Vinaya*'sından kaynaklanan Çince bir çeviriyi tanıyordu. Aynı şekilde Pelliot, herbiri bu üç Çince çeviriden birine göre yapılmış üç Tibetçe çeviriyi de biliyordu: Bunlardan ilk ikisi "Von Königssohne *Gedon*" *(= Shàn shì tài-zǐ rù hǎi)* ve "Von der Seereise des Dschinpa Tsch'enpo" *(= Dà shī shū hǎi)* adıyla I.J. Schmidt'in Almanca çevirisiyle

---

2 Hiän-lin DSCHI'nin "Parallelversionen zur tocharischen Rezension des Puṇyavanta-Jātaka", *ZDMG*, c. XCVII, 2. fasikül, Leipzig 1943, s. 311, 1'deki yazısında verdiği bu koşut versiyonların listesine bak. Hiän-lin Dschi, aynı yazının 305-327. sayfalarında *dà zhì dù lùn* 大智度論'nun versiyonu ya da *Mahāprajñāpāramitā*'dan (Taishō, c. XXV, s. 151 a - 152 a) Chavannes'ın daha önce çevirdiği *Dà fāng biàn fó bào ēn jīng* versiyonunun özet çevirilerini de vermiştir. Değişik biçimler için Éd. Chavannes *Cinq cents contes et apologues*, c. IV, s. 90 ve s. 190'la karşılaştırınız. *Mahāprajñāpāramitā śāstra* çevirisi içinse özellikle Étienne LAMOTTE, *'Le Traité de la Grande Vertu de Sagesse' de Nāgārjuna (Mahāprajñāpāramitā śāstra)*, cilt II, Bölüm XVI-XXX [*Bibliothèque du Muséon*, cilt 18], Louvain 1949, s. 755-762'ye bak. Bu kitabın 755. sayfasında yer alan 1. notta, ayrıca hem bodhisattva "Büyük Cömertlik [Grande-Libéralité]" masalıyla, hem de Lamotte'un Kalyāṇakārin ve Pāpakārin adını verdiği iki kardeşin yer aldığı diğer versiyonlara yapılan atıfların yer aldığı *Dà shī shū hǎi* masalıyla *Shàn shì tài-zǐ rù hǎi* masalının değişik biçimlerinin özetleri bulunmaktadır.

(s. 261-282'de ve *'Jans-blun oder der Weise und der Thor*'da s. 227-261'de) basılmıştır; Tibetçe'den F. A. von Schiefner tarafından Almancaya çevrilmiş, Almancasından da İngilizceye de W. R. S. Raltson tarafından çevrilmiş olan üçüncüsü, *Vinaya*'daki ise *Tibetan Tales* koleksiyonunun 279-285. sayfalarında "The Two Brothers" başlığıyla yer almaktadır. Tibetçe bu üç çevirinin Almanca ve İngilizce çevirileri, masalın Uygurca çevirisinin ilk yayınını hazırlarken Cl. Huart'ın tek dayanağını oluşturmuştur.

PELLIOT CHINOIS 3509 YAZMASININ TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARINDAKİ ÖNEMİ

Huart'ın ve özellikle de, asıl Çince çevirid :ı Chavannes'ın çevirisiyle tamamlanan Pelliot'nun yayını, Uygurca Buddhacı iki prens masalı çevirisinin, 1914'te yayınlanışından beri Türk ya da Altay dilleri sesbilimi çalışmalarında, neredeyse runik yazıtlar kadar önemli, temel bir yere sahip olmuştur. Bunlara gerçekten de çok başvurulmuş, ama 1914 yayınlarının ötesinde, hiçbir zaman asıl elyazmasına kadar inilmemiştir. 1914 tarihli *Keleti Szemle*, s. 195-199'da seçkin Alman Türkoloğu W. Bang önemli bir özet vermiştir, kuşkusuz bu pek çok konuda metnin incelenmesinde ilerleme sağlamış, ancak, aynı şekilde, elyazmasından kontrol edilmediği için birçok hatalı biçim ve düşünceyi yerleştirmiş, hatta buna neden olmuştur. Daha sonra, Eski Türkçe üzerine yaptığı pek çok çalışmasında Bang sık sık Pelliot yayınına başvurmuştur. En seçkinler arasında yer alan başka Eski Türk ya da Altay dilleri uzmanları da yine Pelliot yayınından çokça yararlanmışlar ve buradan, çok öğretici gibi görünen, ancak ne yazık ki bazıları okuma veya yorumlama hatalarına dayanan örnekler almışlardır. Burada ayrıca masalımızın Hüseyin Namık Orkun tarafından, *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası* (Türk Dil Kurumu, İstanbul 1940, 118 sayfa) adıyla, Pelliot yayınına göre Türkiye Türkçesine aktarılmış (ayrıca, Çince versiyonun Chavannes çevirisinin Türkçe çevirisi ile birlikte) bir yayınından daha söz etmeliyiz.

BANG VE VON GABAİN'İN NOTLARI İLE PELLIOT'NUN NOTLARI

Huart ve Pelliot tarafından eskiden yayınlanmış elyazmasının yeni bir yayınını hazırladığımı öğrendiği zaman, Profesör A. von Gabain büyük bir incelik göstererek, W. Bang'a ait olan ve Bang ile kendisinin çok sayıda açıklamalı notlarını da içeren, 1914 tarihli *T'oung Pao*'dan alınmış Pelliot yayınının kendi elindeki bir örneğini ödünç vermeyi önerdi. O sıralarda elyazması üzerine yaptığım incelemenin büyük ölçüde tamamlanmış olmasına karşın, bilim dünyasını bu iki başarılı Türkoloji ustasının düşüncelerinden yoksun bırakmayı göze almayarak, onların gözlemleri ışığında çalışmamı gözden geçirmek üzere von Gabain'in cömert davranışından yararlanmam gerektiğini düşündüm. Aynı döneme doğru, ya da kısa bir süre sonra, Bibliothèque Nationale'deki doğu elyazmaları bölümünün başkanı ayan M.-R. Guignard'ın lütfu sayesinde, bu kez Bibliothèque Nationale'de bulunan ve Pelliot'nun kendi notlarını içeren, Pelliot'nun kendisine ait bir kitabı kullanabildim. Böylece, çalışmanın sonunda, titiz bir incelemeyle, elyazmamızla ilgilenmenin W. Bang, P. Pelliot ve A. von Gabain'e ilham ettiği ve herbirinin kendine ait Pelliot baskısına özenle not ettikleri düşüncelerin tümüne ulaşmış oldum. Bu açıklamalı notlarda belirtilen düşüncelerin sadece bir kısmını almayı uygun buldum, ama kendi çalışmamı düzeltmek veya tamamlamak için bunlara her başvuruşumda, Bang'ın ve von Gabain'in notlarını *AnnBG*, Pelliot'nun kitabındakileri de *AnnP* kısaltması ile belirttim.

PELLIOT CHINOIS 3509 YAZMASININ YENİDEN KURULMASI

Dà fāng biàn fó bào ēn jīng'ın Çince versiyonuna bakılacak olursa, Pelliot Chinois 3509 elyazmasının başından 12 sayfa, yani 6 yaprak eksik olsa gerektir, ancak bu eksik kısımda büyük olasılıkla temel metinden önce bir önsöz veya ithaf yazısı bulunuyor olabilir. Bugünkü şekliyle, defterin içinden üç büyük yaprağı (yani 6 küçük yaprak veya 12 sayfa) eksiktir: VI. ve LXXIV. sayfalardan sonra bir yaprak, XX ve LX. sayfalardan sonra bir yaprak ve XL ile XLI arasında bir yaprak, yani toplam dört sayfa eksiktir.

Uygurca masalı tamamlamak için, yine daha önce belirtilen Çince versiyona göre, Pelliot Chinois 3509'un kesildiği LXXX. sayfadan sonra yaklaşık 36 sayfalık 18 yaprağın daha olması gerektiği düşünülebilir. Aslında defterimizin LXXX. sayfadan sonra ek olarak 18 yaprak daha içerdiğinden de kuşkuluyum, zira 6 olarak hesaplananın yerine başta 18 yaprak eksik olması gerekirdi. Ben daha ziyade, LXXIII. 2-7 sayılı notta belirtilen nedenlerden dolayı, Pelliot Chinois 3509 yazmasının bozuk bir kopya olduğuna, hatta belki de kopya eden kişinin bitirmek zahmetine katlanmadan yarıda bırakmış olabileceği basit bir karalama olduğuna inanıyorum.

SAYFA KENARINDAKİ METİN DIŞI YAZILAR

Cl. Huart, kendi yayınında Pelliot Chinois 3509'u oluşturan küçük defterin kenar boşluklarına yazılmış metin dışı yazıları sadece ara sıra olarak kaydetmiş, Pelliot ise bunları çalışmasının tamamen dışında bırakmıştır. Bu yazılar herhalde defter şu anki biçimiyle ciltlenmeden önce sayfa boşluklarına eklenmiş olmalı, çünkü IV ve LXXVII, LIX.iç ve XXII.iç sayfalarında vs.'de olduğu gibi, pek çok durumda, bir yaprağın kıvrımının bir tarafında başlanmış bir yazının, kıvrımın diğer tarafında, yani elimizdeki cildin tamamen birincisinden ayrıldığı ikinci bir sayfada devam ettiği açıkça görülmektedir. Nihayet, bazı durumlarda da sayfaların iç kenarlarında bulunan yazılar, defter şu anki şekliyle ciltliyken buraya yazılmış olduğunu düşünmemize olanak tanımayacak kadar cilde yakındır, hatta bu yazılar bazan cildin iç tarafında kalmıştır. Diğer yandan, defterin başka bir biçimde ciltlenmiş olabileceği konusunda, her sayfanın dış kenarının yaklaşık bir santimetre iç tarafında, yani her yaprağın dış ve birbirine zıt iki kenarı üzerinde, sanki bir dikiş izinden kalmış küçük deliklerin oluşturduğu düz bir çizgi bulunduğunu da belirtmek ilginç olacaktır.

PELLIOT CHINOIS 3509'UN TARİHLENDİRİLMESİ

Pelliot Chinois 3509'un tarihi konusunda, kesin konuşmamıza olanak tanıyacak hiçbir şey yok gibi görünse de, birkaç etmen yaklaşık bir tarih vermemize yardımcı oluyor. Yazmanın ait olabileceği en eski tarih (*Terminus a quo*) IX. yy.'ın ortası, Dūn-Húang'daki Tibet egemenliğinin sonudur; Uygurların Dūn-Húang'a bu dönemden önce yerleşmiş olmalarını düşünmek mantıklı olmaz. Yazmanın ait olabileceği en yeni tarih ise (*Terminus ad quem*) Pelliot Chinois 3509'un saklandığı Dūn-Húang elyazmalar mağarasının mühürlenmesine denk gelmektedir. Genel kabul gören görüşe göre, içinde tavana kadar tomar, tablo, halı vs.'den oluşan koca bir yığının istiflenmiş oluşuyla belki de haklı olarak "kutsal atıntılar deposu" olarak nitelenen bu mağara XI. yy.'ın başına doğru mühürlenmiştir. Bu geniş koleksiyonun elyazmalarında kaydedilen pek çok tarih arasında, şimdiye dek X. yy.'ın sonundan sonraya ait hiçbir tarihe rastlanmamış oluşu da bir gerçektir. Demek ki elyazması IX. yy'ın ortasından önce de X. yy.'ın sonundan sonra da yazılmış olamaz.[3] Zaten bu girişin başında da belirttiğim gibi, en eski Uygur elyazmalarının çok kalın ve tok yazı biçimine benzemeyen, diğer taraftan Moğol döneminin ince ve uzun biçimlerini de anımsatmayan elyazmasındaki yazı biçimi X. yy. gibi bir ara döneme uygun düşüyor. Son olarak, elyazmasının özellikle son sayfalarında (bak. LXXIII, LXXV. 2 ve LXXVI. 3-5 sayılı notlar) yer alan, *-ġay* için *-ġa*, *-sar* için *-sa*, *sizlär* için *silär*, ve *kärgäk* için *käräk* gibi, klasik Eski Türkçeye göre ses açısından evrim geçirmiş çok sayıda dilsel biçim, IX. yy,'ın ortası ile X. yy.'ın sonu arasında görece olarak sonraki bir dönemden söz edilebileceğini gösteriyor. Sonuç olarak, fazla yanılma tehlikesi olmadan, Pelliot Chinois 3509'un X. yy'a daha da kesin olarak, X. yy'ın ortasından sonraki ilk onyıllara ait olduğunun söylenebileceğini sanıyoruz.

---

3 Krş. Fujeda Akira "The Tunhuang Manuscripts", I, *Zinbun*, Nr. 9, s. 15-16.

A PARÇASI

Asıl elyazması olan Pelliot Chinois 3509 incelemesinin ekine Londra'daki British Museum'un Or 8212 (118) numaralı yazmayı, eski numarası ile Ch. 00291 üzerine olan incelememi de ekledim. A harfi ile belirttiğim bu elyazması, yine Dūn-Húang'daki elyazmalı mağaradan gelmekteyse de herhalde iki kardeş masalını anlatan Pelliot Chinois 3509'dan başka bir elyazmasına ait olan, yayınlanmamış bir Uygur metnidir. Nitekim, Pelliot Chinois 3509 ile aynı mağarada bulunmuş olmasına rağmen, bu yaprak hem 16 x 20 cm. olan daha büyük forması, hem de daha güzel ve düzgün yazısıyla Pelliot Chinois 3509'dan ayrılır. Burada bizim masalımızda yer alan, Pelliot Chinois 3509'un kesildiği noktadan biraz sonra, asıl Çince versiyonunda geliştiği şekliyle, iyi prensle karısının arasında geçen bir bölüm anlatılır.

HARFÇEVRİMİ VE YAZIÇEVRİMİ

Bu kitapta incelenen Uygur yazılı metinler hem harfçevirisi, hem de yazıçevirisi ile sunulmuştur. Harfçevirisi, yazıdaki her harfin tek bir işaretle gösterilmesi gerektiği ilkesine göre yapılmıştır. Benim harfçevirisi sistemimdeki denklikler aşağıdaki gibidir: *

āleph	=	'	*ḥēth*	=	X	*rēş*	= R
waw	=	W	*ḥēth* üzerinde bir ya da iki			*semkath*	= S
yod	=	Y	nokta var	=	Q	*şīn*	= Ş
bēth	=	V**	*kāph*	=	K	*taw*	= T
pē	=	P	*lāmedh*	=	L	*zain*	= Z
ṣādhē	=	C	*mēm*	=	M	*zain* altta bir ya da iki	
dāleth	=	D	*nūn*	=	N	nokta ile	= Ẓ veya Z̈

---

* Harf adları *elif, vav* gibi Türkçeleştirilmeyip kitabın Fransızca aslında olduğu gibi bırakılmıştır (yay.).

** Fransızca yayında β (yay.).

N ve ' harflerinden ayırt edilmesi için *zain*'i sonraki harfe bağlamamak Uygur yazısının basit bir kuralı olduğundan *zain*'den sonraki bu boşluğu sözcüğün içinde belirtmiyorum. Uygur yazısında bazı harflerin biçimleri birbirlerine karışabildiği için, harfçevrimlerimize bazı yorumların karıştığını da belirtmek gerek. Örneğin, ' ve N ancak ilk harfte birbirinden ayırdedilebilir, bu ikisi elyazmasında ayrıca R ile de sık sık karışıyor. S ile Ş arasındaki ayrım çok değişken; son olarak V de kimi zaman Y ile karışıyor. Bir biçimin olası iki veya daha çok okunuş şekli arasında tereddüt ettiğimde seçenekleri ayraç içinde belirtiyorum, örneğin şöyle: S(Ş). Yıpranmış veya okunuşu belirsiz harfler italik olarak yer alıyor: *S*. Okunamayan harfler üç nokta ile belirtiliyor: ... Kağıdın bozuk olması nedeniyle eksik olan harfler yatık çizgilerle belirtiliyor: ///. Karalanmış harflerin üstünde tarama çizgileri var: KRK'K .***

Yazıçevrimi ise, metindeki sözcüklerin çıkarılabildiği kadarıyla gerçek okunuşunu göstermek amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla, yazıçevirimine geniş ölçüde yorum da girmiştir. Yazıda ne zaman *ä* (') ile *i* (Y) arasında bir tereddüt olsa, hatta Runik, Brāhmī veya Latin yazısıyla yazılmış, bizim iki elyazmamızın dışındaki kaynaklar bana yeterince inandırıcı geldiğinde bile her yerde *e*, yani kapalı *e* şeklinde yazdım. Aynı şekilde, bizim iki elyazmamızda Q, yani noktalı X ile bir örneği bulunan sözcüklerde bu harfi her zaman *ḳ* şeklinde yazıyorum. Sözcüğün kökeni veya başka yerde belirtilen bir yazım biçimi bunu doğrular gibi gözüktüğünde, bazı durumlarda ikiz ünsüzler kullandım (*ellig*, *ekki*, *yetti*, vb.). Bazı köklerin sızıcı *d*'si ile, bazı durumlarda sadece *t*'nin ötümlü değişkesi olan patlamalı *d* arasında eskiden telaffuzda kuşkusuz var olan ayrımı yazıçevriminde vermedim. V ile gösterdiğim ünsüzü ötümlü, sızıcı bir çiftdudaksıl sayıyorum. *Zain*'in bazan noktalı (Ẓ veya Z̤) oluşunun ne anlama geldiğini bilmediğim için, yazıçevriminde bunu noktasız *zain*'den ayırdetmedim.

Harfçevirisi konusunda daha önce belirtilen işaret ve uzlaşımlardan

---

*** Kitabın Fransızca aslında üstte tarama çizgisi var, ancak teknik nedenlerle Türkçe baskıda tarama çizgileri yerine gölgeli harf kullanılmıştır (yay.).

başka, siyah karakterle yazılmış yerler yazıçevriminde tamamlanarak düzeltilmiş harfleri belirtmeye yarıyor. Diğer taraftan ( ) ayraçlar sadece seçenekli bir okumayı belirtmek için değil, ayrıca bazan bir düzeltme önermek için de kullanılıyor; oysa, çeviride, ayraçlar sadece metnin seçenekli yorumları için değil, anlamları bağlamdan çıkartılan sözcüklerin yorumları için de kullanılabiliyor. Metinde eksik olduğunu sandığım ve benim tamamladığım, önerdiğim şeyleri genelde köşeli ayraç [ ] içine alıdım. Nihayet, Uygurca metinde üstü karalanmış sözcükler veya tümceler çeviride gerektiğinde sivri ayraçlar < > içinde verilmiştir. Harfçevirisi ve yazıçevrimi biçimlerinden sonraki yıldızlar (*) notlara gönderme yapıldığını gösteriyor.

PELLIOT CHINOIS 3509
SAYILI YAZMANIN METNİ

HARFÇEVRİMİ
YAZIÇEVRİMİ
VE
ÇEVİRİ

I.

*T'ŞX'RW 'YLYNCWK' ''TL'NTWRDY
taşġaru ilinçükä atlanturdı
'RTY .. P'LYX T'ŞTYN T'RYXCY L'R'X
erti .. balıḳ taştın tarıġçı-laraġ
KWYRWR 'RTY QWRWX YYRYK SWV'YW
körür erti ḳuruġ yerig suvayu
'WYL YYRYK T'RYYW XWŞ QWZXWN
öl yerig tarıyu ḳuş ḳuzġun
SWQ'R* YW*L*YYWR S'NSYZ TWYM'N
suḳar yu*l*ıyur sansız tümän
'WYẒLWK 'WYLWRWR ∴ T'RYX T'RYYW
özlüg ölürür ∴ tarıġ tarıyu
'M'RY TYNLX L'RYX XWŞ*CY* K'Y*YKC/*
ämäri* tınlıġ-larıġ ḳuş*çı** key*ikçi*
P'LYXCY ''VCY TWR(=Z) CY TWZ'XC*Y*
balıḳçı avçı tor-çı* tuzaḳçı

[...] Dışarıda eğlenmesi için [prensi] ata bindirmişlerdi. Kentin dışında çiftçiler görüyordu. Onlar kuru toprağı sulayıp, nemli toprağı ekerlerken, kuzgun (gibi) kuşlar gelip pek çok sayıda yaratığı gagalayıp öldürüyorlar. Bir taraftan toprak ekilirken kuşçular, geyikçiler, balıkçılar, avcılar, torcular, tuzakçılar da sayısız canlı yaratık bulup

II.

PWLWP ''YYX XYLYNC XYLWR .. TYN
bulup ayıġ ḳılınç ḳılur .. tın-
LYX L'R'X 'WYLWRWR 'M'RY TYNLX
lıġ-laraġ ölürür ämäri tınlıġ-
L'R CXRY* 'NKYR'R YWNK 'NKYR'R
lar çıġarı äŋirär yuŋ äŋirär
KYNTYR 'NKYR'R .. PWZ P'T'TW Q'RS*
kentir äŋirär ... böz batatu ḳars
TWQYWR T'QY YM' ''DRWQ 'WẒL'R
toḳıyur taḳı yemä adruḳ uzlar
KNTW KNTW 'WẒ 'YŞYN 'YŞL'YWR ..
käntü käntü uz işin işläyür ..
//DRWX ''DRWQ 'MK'K 'MK' 'MK'NWR
adruḳ adruḳ ämgäk ämgä ämgänür
///Y YM' KWYRDY 'M'RY TYNLX L'R ...
taḳı yemä kördi ämäri tınlıġ-lar ...

kötü işler yapıyor ve canlıları öldürüyorlar.

Pek çok insan çıkrık dönderiyor, yün eğiriyor, kenevir eğiriyor. Bezin dokusunu vurarak sıkıştırıyor ve yün kumaş dokuyorlar. Ayrıca başka zanaatkârlar da kendi zanaatlerini icra ediyorlar. Çeşit çeşit sıkıntılar çekiyorlar.

Bundan başka çok sayıda insanın

III.

YWṆT* 'WD CWX'R XWY
YWNT 'WD
yunt ud çoḳar ḳoy
yunt ud
L'XẔYN 'WLTY TYNLYX L'RYX
laġzın ulatı* tınlıġ-larıġ
'WYLWRWR T'RYSYN SWR(=Y?)'R*
ölürür tärisin soy(=r?)ar
X'N 'WYKWẔ ''XYT'R ''TYN X'NYN
ḳan ögüz aḳıtar 'ätin ḳanın
S'T'R ''NYN 'WYẔ 'YKYDWR .. YM'
satar anın öz egidür .. yemä
PWDYSVT TYKYN PW 'WLWŞ
bodısavat tegin bu uluş
PWDWN ''YX XYLYNCLX(='R?) XYLMYŞYN
bodun ayıġ ḳılınçlıġ(=lar?) ḳılmışın
KWRWP 'RTWNKW PWŞWŞ LWX X'DX*W LX*
körüp ärtünü buşuş*-luġ ḳadġu-luġ

at ve sığırları başlarına vurarak öldürdüklerini; koyun, domuz ve diğer yaratıkları öldürdüklerini; derilerini yüzdüklerini; kanlarını ırmak gibi akıttıklarını; etlerini ve kanlarını sattıklarını; hayatlarını bu şekilde kazandıklarını gördü.

Bu ülke halkının böyle kötü işler yaptığını gören prens *bodhisattva* son derece üzülüp kay-

IV.

PWLWP 'YXL'YW P'LYX X' KYRDY ..
bolup ıġlayu balıḳ-ḳa kirdi ..
'WL 'WYDWN MX'RYT* 'YL'K 'DKW
ol ödün maxarıt elläg* ädgü
'WYKLY TYKYNYK PWŞWŞ LWX KWRWP
ögli teginig buşuş-luġ körüp
Y'RX
'YNC' TYP Y'RLYX X'DY ''MR'X
inçä tep yarlıġ-ḳadı amraḳ
'WXLWM N' 'WYCWN PWŞWŞ LWX
oġlum nä üçün buşuş-luġ
K'LTYNKYZ TYKYN X'NKY Q'NQ'
kältiŋiz tegin ḳaŋı ḳanḳa
'YNC' TYP 'WYTWNTY 'YXL'YW PW
inçä tep ötünti ıġlayu bu
N' '*M*K'K LYK YYR 'RMYŞ N'KLWK
n*ä ämg*äk-lig yer ermiş näglük

gılanarak, ağlar durumda kente girdi. Bu sırada, iyi düşünceli prensin üzgün olduğunu gören kral Maḫā-rıt (= *mahārāja* ?) ona şöyle diyerek seslendi:

"Sevgili oğlum, niçin böyle üzgün döndünüz?"

Prens babası hana ağlayarak derdini dile getirdi: "Burası ne kadar acı dolu bir ülke imiş! Niçin

V.

TWXDWM MN Q'NKY X'N 'YNC'
toġdum men ḳanı ḳan inçä
TYP "YTY N'K' 'YXL'YW PWŞWŞLWX
tep ayıttı näkä ıġlayu* buşuşluġ
K'LTYNK TYKYN 'YNC' TYP 'WYTWNTY
kältiŋ tegin inçä tep ötünti
T'ŞTYN 'YLYNCWK' 'WYNMYŞ
taştın ilinçükä önmiş
'RDYM 'WYKWŞ YWX CYX'Y "MK'KLK
erdim üküş yoḳ çıġay ämgäklig
TYNLYX L'R 'X KWYRWP 'YXL'DM . X'NKY
tınlıġ-lar-aġ körüp ıġladım . ḳanı
X'N 'YNC" TYP Y'RLYX X'DY "MR'X
ḳan inçä tep yarlıġ-ḳadı amraḳ
'WYKWKWM YYR TNKRY TWYRWMYŞT'
ögüküm yer täŋri törümiştä

doğdum ben?"

Babası han ona şöyle sordu: "Neden ağlayarak üzüntülü döndün?"

Prens şöyle konuştu: "Eğlenmek için dışarıya çıktığım sırada, sefalet ve acı içinde olan pek çok yaratık görüp ağladım."

Babası han şunları söyledi: "Sevgili yavrum, yer ve gök yaratıldığından

VI.

P'RW* P'Y YM' P'R YWX CYX'Y YM'
bärü bay yemä bar yoḳ çıġay yemä
P'R X'YW SYNK' "MK'KT' 'WẒXWRX'Y
bar ḳayu-sıŋa ämgäktä ozġurġay
S'N TYKYN 'YNC' TYP
sen tegin inçä tep
'WYTWTY X'NKYM XWTY MNY S'V'R
ötü[n?]ti ḳaŋım ḳutı meni sevär
MW SYẒ X'NKY 'YLYK 'YNC' TYP
mü siz ḳanı ellig inçä tep
YRLYX X'DY "MR'X 'WYKWKWM
yarlıġ-ḳadı amraḳ ögüküm
SYNY 'YNC' S'V'R MN "Y(=V)'D'XY
seni inçä sevär men ayadaḳı
YYNCW II MWNCWX T'K KWYẒD'KY
yençü 2 monçuḳ täg közdäki*

beri zenginler de yoksullar da vardır. Onları acı çekmekten nasıl kurtaracaksın?"

Prens şöyle konuştu: "Saygıdeğer babacığım, beni seviyor musunuz?"

Babası Kral: "Sevgili yavrucuğum, seni işte şöyle: avcumun içindeki inci 2 boncuk gibi, gözlerdeki ... seviyorum" diye cevap verdi.

[*İki sayfa eksik* ----------]

VII.

KWYNKWLC' PYRDY 'WL 'DKW KW ''T
köŋülçä berdi ol ädgü kü at
TWYRT PWLWNK D' Y'DYLTY KWYNYNK'
tört buluŋ-da yadıltı küniŋä*
QWLXWCY L'R 'WYẒWLM'DY T'XY ''DYN
ḳolġuçı-lar üzülmädi taḳı adın
''XLYX XWLTY YM' PYR DY KWNYNK'
aġlıḳ ḳoltı yemä ber-di küniŋä
''YYNK' MWNCWL'YW PYRYP ''XLYX
ayıŋa munçulayu berip aġlıḳ-
T'XY ''XY P'RYM ''ẒXYN' X'LTY ..
taḳı aġı barım azḳına* ḳaltı ..
'WL 'WYDWN ''XYCY 'WLWXY X'NX' 'YNC'
ol ödün aġıçı uluġı ḳanḳa inçä
'WYTWNTY TNKRYM ''XLYX XWRWX
ötünti täŋrim aġlıḳ ḳuruġ
PWR(=L?)X'*L*
bor(=l?)ḳa*l*-
YR* ''XY P'RYM ''LXYN S'. *'WV'TS*..
ır aġı barım alḳın-sa*r* *uv*ats**ar**

[...] Kalbe (kalbine ?) göre verdi.

Bu güzel ün dört bir tarafa yayıldı. Günden güne para isteyenlerin arkası kesilmiyordu. (Prens) bir hazine daha istedi, verildi. Bu şekilde her gün, her ay para vere vere hazinedeki servet azıcık kaldı.

Bu sırada hazinecibaşı hana şunları söyledi: "Saygıdeğer hanım, hazine boşalmak üzere. Eğer mal, mülk, para tükenirse, azalırsa

VIII.

Y'ẒWQ' TWYŞ' T'KYNM'K'Y 'RTYMẒ
yazuḳḳa tüşä täginmägäy ertimiz
TNKRYM .. YM' X'NKY X'N 'YNC'
täŋrim .. yemä ḳaŋı ḳan inçä
TYP YRLYX'DY Q'NK Q'ẒX'NS'R
tep yarlıġḳadı ḳaŋ ḳazġansar
'WXLY 'WYCWN TYM'Z MW . KWYNKWLWK*
oġlı üçün temäz mü . köŋülüg
PYRZWN KWYNKLYN P'RTM'NKL'R 'WYTWRW
berzün köŋlin bertmäŋlär ötürü
KWYNYNK' TYDYXSYẒ PYRDY .. ..
küniŋä tıdıġsız berdi .. ..
'WL 'WYDWN 'YNNC L'RY PWYRWX L'RY
ol ödün ınanç-ları buyruḳ-ları
'YŞYDYP X'NX' 'YNC' TYP
eşidip ḳanḳa inçä tep

şaşmamak gerekir."

(Prensin) babası han da şöyle buyurdu: "Baba para biriktirirse, oğlu içindir denmez mi? (Oğlunun) dileğini yerine getirsin! Onun kalbini kırmayın!"

Bunun üzerine (prens) her gün engelsiz para dağıttı.

Bu sırada, durumu öğrenen maiyeti ve bakanları hana şunları söylediler:

IX.

'WYTWNTY L'R TNKRYM 'YLYK TWRWK
ötünti-lär täŋrim elig törüg
"XY P'RYM TWT'R "XY P'RYM "L
aġı barım tutar aġı barım al-
XYNS'R 'YL TWRW N'CWK TWT'R PYZ
ḳınsar el törü näçük tutar biz
TNKRYM .. .. 'WL 'WYDWN X'NKY
täŋrim .. .. ol ödün ḳanı
X'N 'YNC' YRLYX X'DY 'MR'Q
ḳan inçä yarlıġ-ḳadı amraḳ
'WYKWKWM KWYNKLYN N'CWK
ögüküm köŋlin näçük
P'RT'YYN MN "XYCY P'ŞÇYSY
bertäyin men aġıçı başçısı*
"XYCY L'R PYR'R 'WYDWN 'WYNKY
aġıçı-lar birär ödün öŋi*

"Haşmetlim, devlet ve kurumlarını zenginlik, servet ayakta tutar. Zenginlik tükenirse devleti ve kurumlarını nasıl sürdürürüz, efendim?"

O zaman (prensin) babası han şöyle buyurdu: "Sevgili yavrucuğumun kalbini nasıl kırarım? Hazinecibaşı ve hazine görevlileri varsa (prens geldiği zamanlar) bir süre başka bir yere

X.

P'RZWN KNTW PYLYNK'Y 'YRYNC
barzun käntü bilingäy erinç
TYP YRLQ'DY "NT' 'WYTWRW
tep yarlıġḳadı anta ötürü
KYM XWLTXWCY R'R K'LS'R
kim ḳoltġuçı-r(=l)ar kälsär
PWLMZ 'RTY PWLM'TYN
"XYCYL'LNYN(=') PWLM'DY PYRKW
bulmaz erti bulmatın*
aġıçılal(=r)nın(=-a?) bulmadı bergü
PWRM'TYN
PWLM'DY XWRTXWCYL'R YYXL'YW
burmatın
bulmadı ḳor(=l)tġuçılar yıġlayu
P'RS'R TYKYN YM' 'YXL'YW
barsar tegin yemä ıġlayu
X'LYR 'RTY 'WTWRW TYKYN 'YNC'
ḳalır erti ötürü tegin inçä
TYP S'XYNTY "XYCY 'RS'R
tep saḳıntı aġıçı ersär

gitsin. Herhalde (o bunu) kendiliğinden anlayacaktır."

Bundan bir süre sonra, dilenciler geldiğinde (prens) hazinecilerini bulamaz oluyordu. Bağış istemeye gelenler elleri boş, ağlayarak uzaklaştıkları zaman, prens de oturup ağlıyordu.

Sonra prens şöyle düşündü: "Hazineci (ya da 'hazineciler') ise

XI.

M'NYNK 'WL X'NKYM X'N PWDW/
meniŋ ol* ḳaŋım ḳan bodun
XWTLWX
TYLYNK' XWRXWP 'YNC' YRLYX
ḳutluġ (*metin dışı*)
tiliŋä ḳorḳup inçä yarlıġ-
X'DY 'RYNC KWYẒWNWR "T PWRX
ḳadı erinç közünür at burḫ-
'N 'WYK X'NK TYTYR X'YW
an ög ḳaŋ tetir ḳayu
KYŞY 'WYK X'NK KWYNKLYN PRT
kişi ög ḳaŋ köŋlin bert-
S'R 'WL TYNLYX T'MWLWX PWLWR 'WXWL
sär ol tınlıġ tamuluġ bolur oġul
XYẒQ' S'NM'Ẓ M'N "MTY .. ..
ḳızḳa sanmaz men amtı .. ..
'WYK X'NK KWYNKLYN
ög ḳaŋ köŋlin

('onlar') benimdir. (Demek ki) halkın dilinden (sözlerinden) çekinen babam han böyle bir emir vermek zorunda kaldı. Şu an görünürdeki Buddha'ya "anne ve baba" deniyor. Babasının veya annesinin kalbini kıran herkes cehennemlik olur. Ona oğul ya da kız evlat denemez. Ben de şimdi babamın veya annemin kalbini

XII.

P'RTM'YYN X'NKYM 'YLYK
bertmäyin ḳaŋım ellig
TYLK' KYRM'ẒWN 'WYẒ X'Ẓ
tilkä kirmäzün öz ḳaz-
X'NCYM 'WYẒ' 'DKW XYLYNC XYL'YYN
ġançım üzä ädgü ḳılınç ḳılayın
TYP S'XYNTY "NT' 'WYTRW
tep saḳıntı antaˌ ötrü
"TLX YWẒLWK K' 'YNC'
atlıġ yüzlüg-kä inçä
TYP "YTY N'CWKYN "XY
tep ayıttı näçükin aġı
P'RYM X'ẒX'NS'R 'WYKWŞ PWLWR
barım ḳazġansar üküş bulur*
"TLX L'R 'YNC' TYP 'WYTWN
atlıġ-lar inçä tep ötün-

kırmayayım. Babam kral eleştirilere uğramasın ("dillere düşmesin"). Kendi kazancımla iyi şeyler yapayım!" diye düşündü.

Bundan sonra unvanlı ve önemli kişilere şu soruyu sordu: "İnsan zenginlik, mal-mülk kazanmak isterse hangi yolla en çoğunu bulur?"

Ünvanlı kişiler şu şekilde konuştular:

XIII.

TY 'WYNKY 'WYNKY X'ẒX'NC XYLM'X
ti öŋi öŋi ḳazġanç ḳılmaḳ
''YW PYRDY L'R PYRY ''YWR X'ẒX'NC
ayu berdi-lär biri ayur ḳazġanç
N'NK T'RYX T'RYM'XD' 'DKW YWX KYM
näŋ tarıġ tarımaḳda ädgü yoḳ kim*
PYR T'RYS'R MYNK TWYM'N PWLWR
bir tarısar miŋ tümän bulur
PYRY ''YWR XWY YYLXY 'YKYDS'R
biri ayur ḳoy yılḳı egidsär
YYLYNK' ''Ş(=S)YLWR P'Y PWLWR PYRY
yılıŋa aş(s?)ılur bay bolur biri
''YWR 'WYNKTWN KYDYN S'TYX'
ayur öŋtün kedin* satıġḳa

Kazanç elde etmesi için ona çeşit çeşit yol gösterdiler. Biri şöyle dedi: "Kazanç konusunda tarlaları ekip biçmekten daha iyi bir yol yoktur, bir tane (tohum) ekince, binlercesi, onbinlercesi elde edilir."

Biri şöyle dedi: "Koyun ve büyük baş hayvan beslenirse, yıldan yıla sayıları artar ve insan zengin olur."

Biri dedi ki: "Ticaret yapmak için Doğu'ya ve Batı'ya

XIV.

YWLWX' P'RS'R P'Y PWLWR
yuluġḳa barsar bay bolur
YM' PYR PYLK' NWM
yemä bir bilgä nom
PYLYR 'R 'YNC' TYP TYDY T'VR
bilir är inçä tep tedi tavar
X'ẒX'NM'X N'NK TWLWY 'WYKWẒ
ḳazġanmaḳ näŋ toluy ögüz-
K' KYRYP KWNKWL T'KY KWYS
kä kirip* köŋül-täki küs-
WŞYN X'NTWR X'LY S'XYNS'R
üşin ḳantur-ġalı saḳınsar
PWLWNCWSWZ CYT'M'NY 'RDYNY
bulunçusuz* çi[n?]tämäni ärdini
PWLS'R X'M'X YYRTWNCWD'KY
bulsar ḳamaġ yertünçüdäki*

giderse insan, zengin olur."

Ayrıca bilge ve yasaları bilen bir adam şöyle dedi: "mal-mülk edinme konusunda, insan *okyanus* ırmağına giderek gönlündeki arzuları yerine getirmeyi düşünürse ve burada eşi bulunmaz mücevher *cintāmaṇi*'yi bulursa bu dünyadaki tüm

XV.

TYNLYX L'RNYNK KWYSWŞYN 'YNCYP
tınlıġ-larnıŋ küsüşin inçip*
TYKYN ''LXWNY T'PL'M'DY T'K
tegin alḳunı taplamadı täk*
T'LWY 'WYKWẒK' KYRMYŞYK
taluy ögüzkä kirmişig
'YCK'RW
T'PL'DY 'WYTWRW X'NKY 'YLYK'
içgärü*
tapladı ötürü ḳanı elligkä
'WYTWK PYRDY T'LW 'WYKWẒK'
ötüg berdi talu ögüzkä
KYR'YN TYP 'WL 'WYDWN X'NKY
kiräyin tep ol ödün ḳanı
X'N PW 'WYTWK S'V 'YŞYDYP
ḳan bu ötüg sav eşidip
N'NK KYKYNC PYRW 'WM'DY 'RTYNKW
näŋ kiginç berü umadı ärtiŋü

canlıların arzularını [yerine getirebilir?]".

Ne var ki prens (önerilen yolların) hepsini beğenmedi. Sadece *okyanus* ırmağına gitmeyi onayladı. Sonra sarayda babası kraldan bir ricada bulunarak şöyle dedi: "*Okyanus* ırmağına gideyim mi?"

O anda babası han bu rica sözlerini işitince hiç cevap veremedi, son derece

XVI.

PWŞWŞLWX PWLTY 'WYTRW ''W
buşuşluġ boltı ötrü ’o
'WXLY TYKYN K' 'YNC'
oġlı tegin-kä inçä
TYP YRLYX X'DY ''MR'X 'WYKWK
tep yarlıġ-ḳadı amraḳ ögük-
WM M'NYNK 'YLT' X'ẒX'NCYM
üm meniŋ eltä ḳazġançım
SYẒYNK 'RM'Ẓ MW 'MTY KWYNKWL
siziŋ ermäz mü amtı köŋül-
C' ''LYNK P'RC' PWŞY
çä alıŋ barça poşı
PYRYNK N' 'WYCWN 'WYLWM
beriŋ nä üçün ölüm
YRK' P'RYR SYẒ PYŞ TWYRLWK
yerkä barır siz beş törlüg

üzüldü.

Daha sonra oğlu prense şöyle söyledi: "Sevgili yavrucuğum, elimdeki devlet gelirleri sizin değil midir? Şimdi istediğiniz kadar alın; tamamını bağış olarak verin! Ölümlü yere niçin gidecekmişsiniz? Orada beş çeşit tehlike vardır.

XVII.

''D' P'R PYR 'D' 'WL 'RWR T'LYM
ada bar bir ada ol erür talım
P'LYX 'WDWX 'RK'N S'XL'NM'DYN
balıḳ oduġ erkän saḳlanmadın
TWŞ'R ''LXWNY KMY PYRL' SYN
tuşar alḳunı kemi birlä sin-
KWRWR 'YKYNTY SWVD' SWV 'WYNKLWK
gürür ekkinti suvda suv öŋlüg
T'XL'R P'R KMY SWSWP SYNWR
taġlar bar kemi sụsüp* sınur
KYŞY 'LXW 'WYLWR 'WYCWNC SWVD'
kişi alḳu ölür üçünç suvda
Y'KL'R 'WRWP KMY SWVX'
yäklär urup kemi suvḳa
CWMWRWR TWYRTWNC 'WLWX T'KZYNC K/
çomurur törtünç uluġ tägzinç k/*

Birinci tehlike şudur: Canavar balık (*makara*) uyanıkken insan dalgınlıkla onunla karşılaşabilir; balık bütün (yolcuları) gemiyle beraber yutar. İkinci (tehlike şudur): suda, suyun renginde dağlar vardır; gemi çarpıp parçalanır; insanların tümü ölür. Üçüncü (tehlike şudur:) suda şeytanlar saldırır ve gemiyi suya batırırlar. Dördüncü (tehlike şudur:) gemiyi büyük bir burgaca

XVIII.

K' KYKWRWR SWV 'YKRKŞLWR 'WR*
kä kigürür suv egrikşälür ur-
SWXWŞWR PYŞYNC TNKRY TWPYR'R*
suḳuşur beşinç täŋri tụpirär
QWRXYNCYX YYL TWRWR KMY ''Q
ḳorḳınçıġ yel turur kemi aḳ-
T'RYLWR 'WYLWR .. PW MWNC'
tarılur ölür .. bu munça
XWRXYNCYX ''D'X' KYRYP 'WYLK'Y
ḳorḳınçıġ adaḳa kirip ölgäy
SYZ PYZNY 'YRYNC XYLX'Y SYẒ ..
siz bizni irinç ḳılġay siz ..
TYP TYDY 'WL 'WYDWN PWDYSVT TYKYN
tep tedi ol ödün bodısavat tegin
Q'NKY X'NT' PW YRLX 'YŞYDYP
ḳaŋı ḳanta bu yarlıġ eşidip

sokarlar; su fır fır döner ve her yandan dalgalar birbirine çarpar. Beşinci (tehlike şudur:) gökyüzü yırtılır, korkunç bir rüzgar çıkar, gemi alabora olur ve (insanlar) ölür. Bu derece tüyler ürpertici tehlikelere atılırsanız ölürsünüz ve bizi mutsuz kılarsınız", dedi.

O zaman prens *bodhisattva* babası handan bu sözleri işitince

XIX.

YRLX PWLZWN TYDM'ẒWN P'R'YYN
yarlıġ bolzun tıdmazun barayın
TYP 'WYTWNTY 'WYTRW X'NKY X'N
tep ötünti ötrü ḳanı ḳan
YRLYX Q'M'DY P'RM'X'Y SYN TYP
yarlıġ-ḳamadı barmaġay sen tep
TYDY 'WYTRW TYKYN P'ŞYN TWYNKYTYP
tedi ötrü tegin başın töŋitip*
'YXL'YW YYRD' Y'TP YWQ'RW TWRX'LY
ıġlayu yerdä yatıp yoḳḳaru turġalı
''Ş ''ŞL'X'RY 'WN'M'DY 'YNC'* TYP TYDY
aş aşlaġar(=l)ı unamadı inçä tep tedi
YRLYX PWLM'Ẓ 'RS'R PW YYRD' YW*Q'R*W*
yarlıġ bolmaz ersär bu yerdä yo*ḳḳa*ru
YWQ'RW TWRM'Z MN ''Ş ''Ş'NM'Z* MN 'WYLK'Y
yoḳḳaru turmaz men aş aşanmaz men ölgäy

"Bana krallık emri (= izni) verilsin; beni engellemeyiniz; bırakın gideyim!" diye yalvardı.

Bunun üzerine babası han ona "gitmeyeceksin!" diyerek izin vermedi.

O zaman prens başını eğip, ağlayarak yere yatıp, ne kalkmaya ne bir şey yemeye razı oldu. Şöyle dedi: "Krallık emri (izni) verilmezse buradan kalkmayacağım, yemek yemeyeceğim ve öleceğim",

XX.

MN TYP TYDY X'LTY ''LTY KWYN
men tep tedi ḳaltı altı kün
'RTYP P'RDY 'WYKY Q'NKY ..
ärtip bardı ögi ḳanı ..
''TLYXY YWZLWKY 'YXL'YW ..
atlıġı yüzlügi ıġlayu ..
PWS'NW TWRX[W]RWP N'NK 'WN'M'
busanu turġurup* näŋ unama-
'DY .. .. 'WL 'WYDWN 'WYKY Q'NKY
adı .. .. ol ödün ögi ḳanı
'YNC' TYP TYDY .. PYZ KNTW K'
inçä tep tedi .. biz käntü-kä
'DKW K' 'WYTL'YWR PYẒ 'WN'M'S'R
ädgü-kä ötläyür biz unamasar

dedi. Altı gün geçtiğinde annesi ve babası ile önde gelen kişiler, eşraf ağlaşarak, üzülerek kaldırmaya çalıştılar (?) (ama) o buna hiç razı olmadı.

O zaman annesi ve babası şöyle söylediler: "Onu iyi yola teşvik ediyoruz. Rıza göstermezse [...]

--------- [XX ve XXI arasında iki sayfa eksik] --------

[...ası-]

XXI.

XY TWZ WSY N' P'R TYKYN 'YNC'
ġı tuzusı nä bar tegin inçä
TYP 'WYTWNTY LWW* X'NL'RYNT'
tep ötünti lö ḳanlarınta
CYNT'M'NY 'RDYNY PWLS'R P'R KYM
çintämäni ärdini bulsar bar kim
'WYLWKLWK QWTLWX KYŞY 'WL 'RDNY
ülüglüg ḳutluġ kişi ol ärdini
PWLS'R Q'M'X TYLX L'RQ' ''SX
bulsar ḳamaġ tı[n]lıġ-larḳa asıġ
TWSW XYLWR ''NY 'WYCWN T'LWY
tusu ḳılur anı üçün taluy-
Q' KYRYKS'YWR MN TYP 'WYTWNTY
ḳa kirigsäyür men tep ötünti
'WL 'WYDWN Q'NKY Q'N YRLX YRLX'
ol ödün ḳanı ḳan yarlıġ yarlıġḳa-

... yararı nedir acaba?"

Prens şu şekilde konuştu: "Ejderha hanlarının ülkesinde *cintāmaṇi* mücevheri vardır, eğer şanslı ve mutlu biri bu mücevheri bulursa tüm varlıklara yarar sağlar. Bunun için *okyanusa* gitmek istiyorum."

O zaman babası han düşüncesini söyledi:

XXII.

DY KYM T'LWY Q' P'R'YYN
dı kim taluy-ḳa barayın
TYS'R KYRYNKL'R 'WXLWM TYKYN
tesär kiriŋlär oġlum tegin-
K' 'YŞ PWLWNKL'R N' KRK'KYN
kä eş boluŋlar nä kärgäkin
P'RC' PYRK'Y PYZ KYM YYRCY
barça bergäy biz kim yerçi
SWVCY KYMYCY P'R 'RS'R YM'
suvçı kemiçi bar ersär yemä
K'LZWN TYKYNYK 'YS'N
kälzün teginig esän
TWYK'L K'LWRẒWN L'R .. 'WYTRW
tükäl kälürzün-lär .. ötrü
PW YRLX 'YŞYDYP PYŞ YWẒ ..
bu yarlıġ eşidip beş yüz ..

"Aranızda 'okyanusa gideyim' diyen kim varsa girsin (saraya gelsin) ve oğlum prensin arkadaşları olsun. Neye gereksiniminiz olursa vereceğiz. Kılavuz kaptan (olan) bir denizci varsa o da gelsin, ve (hepsi birden) prensi sağ salim geri getirsin!"

Bunun üzerine, bu açıklamayı duyan beş yüz

XXIII.

S'TYXCY 'R'N L'R TYRYLYP
satıġçı ärän-lär* terilip
'YCK'RW 'WYTWK PYRDY L'R X'M'XYN
içgärü ötüg berdi-lär ḳamaġın
'DKW 'WYKLY TYKYNK' QWLWQ ..
ädgü ögli teginkä ḳulluḳ ..*
P'RYR PYẒ 'WYLS'R PYRL' 'WYLWR
barır biz ölsär birlä ölür
PYẒ K'LS'R PYRL' K'LYR PYZ TYP
biz kälsär birlä kälir biz tep
'WYTWK PYRDY L'R 'WL 'WYDWN
ötüg berdi-lär ol ödün

tüccar toplanıp içeriye (= saraya) ricada bulundular: "Hepimiz birlikte İyi Düşünceli Prensin hizmetinde gideceğiz. O ölürse birlikte öleceğiz; geri dönerse birlikte döneceğiz" diye bir önerdiler.

P'R'N'S 'WLWŞT' PYR 'DKW
baranas uluşta bir ädgü
'LP YYRCY SWVCY P'R 'RTY Q'C
alp yerçi suvçı bar erti ḳaç

O sıralarda Benares ülkesinde iyi ve cesur bir kılavuz kaptan vardı.

XXIV.

Q'T' TLWY Q' KYRYP
ḳata taluy-ḳa kirip
PYŞ'R YWẒ 'RYN P'RYP
beşär yüz ärin barıp*
'YS'N TWYK'L K'LMYŞ 'RTY
esän tükäl kälmiş erti
'YNCYP S'KYZ 'WN Y'Ş'YWR ·:·
inçip säkiz on yaşayur ·:·
X'RY 'RTY YYN' 'YKY KWYZY
ḳarı erti yenä ekki közi
KWYRM'Ẓ 'RTY 'WL PYŞ YWẒ 'R
körmäz erti ol beş yüz är
Q'MWXWN 'WL KWYRM'Ẓ YYRCYK'
ḳamuġun ol körmäz yerçikä
'WYTWNTY L'R .. 'WL 'WYDWN ·:·
ötünti-lär .. ol ödün ·:·

Okyanusa defalarca gitmiş; her seferinde beş yüz adamla yola çıkmış ve sağ salim geri dönmüştü. Ancak bu seksen yaşında ihtiyar bir adamdı, üstelik iki gözü de görmüyordu. Bu beş yüz adam ortak bir kararla bu kör kılavuza başvurdu. O zaman,

XXV.

TYKYN 'WYẒY P'RYP XWLYN
tegin özi barıp ḳolın
YYTYP 'YCK'RW X'NKY X'N
yetip içgärü ḳanı ḳan
T'P' KYKWRDY X'NKY X'N
tapa kigürdi ḳanı ḳan
'YNC' TYP YRLQ'DY PYR KY' 'MR'Q
inçä tep yarlıġḳadı bir kiyä amraḳ
'WXLWMYN SYZYNK' TWTWZWR
oġlumın siziŋä tutuzur
MN ''S'N TWYK'L K'LWRWNK TYP
men esän (asan?) tükäl kälürüŋ tep
YRLQ'DY 'WYTRW 'WL ''VYCX' 'R*
yarlıġḳadı ötrü ol avıçḳa är
'YXL'YW X'N Q' 'YNC' TYP 'WYT..
ıġlayu ḳan-ḳa inçä tep ötün-

prens oraya kendisi gidip adamı kolundan tutarak saraya (= içeriye) getirdi; babası hanın huzuruna soktu. Babası han (kılavuza) şu öğüdü verdi: "Sevgili biricik oğlumu size emanet ediyorum. Onu sağ salim geri getirin", dedi.

Bunun üzerine yaşlı adam ağlayarak hana şu sözleri

XXVI.

TY TNKRYM N' MWNK T'Q
ti täŋrim nä muŋ taḳ*
PWLTY KYM ''NTX TNKRY T'K
boltı kim antaġ täŋri täg
'RDNY T'K 'WYKWKWNKWZNY 'WYLWM
ärdini täg ögükünüzni ölüm
YYRYNK' 'YDWR SYZ 'WL T'LWY
yeriŋä ıdur siz ol taluy
SWVY 'RTYNKW QWRQYNCYX ·:··
suvı ärtiŋü ḳorḳınçıġ ·:··
''D'LX 'WL 'WYKWŞ TYNLXL'R
adalıġ ol üküş tınlıġlar
P'RYP 'WYLWKLY PYR P'RS'R
barıp ölügli* bir barsar
Y'R'X'Y MW TYP 'WYTWNTY ..
yaraġay mu tep ötünti ..

söyledi: "Haşmetlim, gökyüzü gibi, mücevher gibi sevgili evladınızı böyle ölüm ülkesine göndermeniz (için) nasıl bir felaket geldi başınıza? Bu okyanusun suyu son derece korkunç tehlikelerle doludur. Pek çok insan oraya gider ve hep ölürler. Bir insan yalnız giderse uygun olur mu bu?" diye sordu.

XXVII.

'WLWŞ P'RC' TYKYN 'WYCWN
uluş barça tegin üçün
PWS'NWR YM' X'N 'YNC'
busanur yemä ḳan inçä
TYP YRLX Q'DY TYDW 'WM'D'M
tep yarlıġ-ḳadı tıdu umadam
'RKYM TWYK'M'DY 'RKSYZ 'YDWR
ärkim tükämädi ärksiz* ıdur
MN ''MTY SYẒ X'T'XL'NYNK
men amtı siz ḳataġlanıŋ
PYRL' P'RYNK P'RYNK YYRCY
birlä barıŋ barıŋ* yerçi
PWLWNK TYP YRLQ'DY ''VYCX'
boluŋ tep yarlıġḳadı avıçḳa
Q'M'X T'PL'MYŞ 'WYCWN YY.CY
ḳamaġ taplamış üçün yerçi

Bütün ülke prens için üzülüyor(du?). Han şöyle bir açıkladı: "Onu engelleyemedim. Gücüm buna yetmedi ve istemeye istemeye gitmesine izin veriyorum. Şimdi siz gayret edin, onunla gidin, onun kılavuzu olun". Yaşlı adam (öneriyi) tamamen kabul ettiği için onun kılavuzu

XXVIII.

PWLTY ℝ(=N)ℝ(=N)𝕄(=K?) 'WL 'WYDWN
boltı äm-(ärk?) ol ödün
X'NKY X'N
ḳanı ḳan
TYKYNK' S'PTY* PYŞ YWẒ 'R'N
teginkä säpti beş yüz äränNYNK ''ŞY SWVY KWYLWKY* T'QY
niŋ aşı suvı kölüki takı
N' KRK'KYN ''LQW TWYK'TY ···
nä kärgäkin alḳu tükäti ···
PYRYP 'WZ'TYP 'WYNTWRDY ···
berip uzatıp öntürdi ···
'WL 'WYDWN ''YYX 'WYKLY TYKYN
ol ödün ayıġ ögli tegin
'YNYSY 'YNC' TYP S'QYNTY
inisi inçä tep saḳıntı
'WYKWM Q'NKYM 'YCYM TYKYN K'
ögüm ḳanım eçim tegin-kä*

oldu. O zaman babası han prensi gerekli malzemelerle donattı. Beş yüz adama yetecek yiyecek, su ve yük hayvanından başka gerekli olan herşeyi tam ve eksiksiz verdi; ve onları geçirip uğurladı.

Bu sırada, (İyi Düşünceli Prensin) küçük kardeşi Kötü Düşünceli Prens şöyle düşündü: "Babam ve annem hep sadece ağabeyim prensi

XXIX.

S'V'R MYNY ''QL'YWR 'RTY ''MTY
sevär meni aḳlayur* erti amtı
'YCYM T'LWY Q' P'RYP 'RDNY
eçim taluy-ḳa barıp ärdini
K'LWRS'R T'QY ''XRLX PWLX'Y
kälürsär taḳı aġırlıġ bolġay
MN T'QY 'WCWZ PWLX'Y MN
men taḳı uçuz bolġay men
TYP S'QYNTY ''MTY PYRL'
tep saḳıntı amtı birlä
P'R'YYN 'WYTRW X'NKY X'N Q'
barayın ötrü ḳanı ḳan-ḳa
'YNC' TYP 'WYTWNTY 'YCYM
inçä tep ötünti eçim
TYKYN 'WYLWM YYRK' P'RYR './
tegin ölüm yerkä barır **ol**

sevdiler ve benden hep nefret ettiler. Şimdi ağabeyim okyanusa gider de mücevheri getirirse (onların gözünde) daha da değerli olacak, beni ise daha çok küçümseyecekler", diye düşündü. "Şimdi ben de (onunla) gideyim!"

Bunun üzerine babası hana şöyle seslendi: "Ağabeyim prens ölüm ülkesine gidiyor.

XXX.

N'KLWK X'LYR MN TNKRYM
näglük ḳalır men täŋrim
MN YM' P'R'YYN 'DKW YVLQ
men yemä barayın ädgü yavlaḳ
PWLS'R PYRL' PWL'LYM TYP
bolsar birlä bolalım tep
YM' X'NKY 'WXWL XYLYNCY
yemä ḳanı oġul ḳılınçı
YVL'Q 'WYCWN SVMZ 'RTY
yavlaḳ üçün sevmäz erti
'WYTRW P'RS'R P'RXYL TYP
ötrü barsar* barġıl tep
YRLQ'DY .. 'WL 'WYDWN X'NKY
yarlıġḳadı .. ol ödün ḳanı
X'N 'WLWŞ PWDWN 'YXL'YW SYQ
ḳan uluş bodun ıġlayu sıḳ-

Ben niçin kalayım, haşmetlim? Ben de gideyim! İyi de olsak kötü de olsak, beraber olalım!" dedi.

Doğrusu oğlunun davranışları kötü olduğundan babası onu sevmiyordu. O zaman, "Gitmek istiyorsan git!" diye konuştu.

Bu sırada babası han ve tüm halk ağlayıp sız-

XXXI.

T'YW 'DKW 'WYKLY TYKYNYK 'WẒ
tayu ädgü ögli teginig uz-
'TY 'WYNTWRWP T'LWY Q'
atı öntürüp taluy-ḳa
'YDTY L'R X'LTY T'LWY 'WYKWẒ K'
ıdtı-lar ḳaltı taluy ögüz-kä
T'KYP YYTY KWYN TWRWP
tägip yetti kün turup
KMY Y'R'TY YYTY TYMYR SW'*
kemi yarattı yetti temir sua
KMY SWL'P TWRXWRDY YYTYNC
kemi solap turġurdı yettinç
KWYN T'NK T'NKL'YWR 'RK'N
kün taŋ taŋlayur erkän
'DKW 'WYKLY TYKYN 'WLWX KWYV
ädgü ögli tegin uluġ küv-

lanarak İyi Düşünceli Prensi uğurlayarak okyanusa gönderdiler. Okyanusa vardığında yedi gün durup bir gemi donattı. Yedi demir zincir gemiyi bağlayıp, hareketsiz hale getirdi. Yedinci gün şafak sökerken İyi Düşünceli Prens büyük davu-

XXXII.

RWK TWQYTYP 'YNC' TYP
rüg toḳıtıp inçä tep
YRLQ'DY T'LWY 'WYKWZ K'
yarlıġḳadı taluy ögüz-kä
KYRWR SYZL'R KYM 'WYLWM
kirür sizlär kim ölüm
''D'Q' QWRQS'R ''ŞNW R'Q
adaḳa* ḳorḳsar aşnu-raḳ
YWRYNKL'R MN SYZL'RNY KWYC
yorıŋlar men sizlärni küç-
'P 'YLYTM'Z MN 'WYTRW ..
äp elitmäz men ötrü ..
YRLXYN 'YŞYDYP KYM ....
yarlıġın eşidip kim ....
N'NK 'WNM'DY* L'R KWYNYNK'
näŋ un[a]madı-lar (ün[tä]mädi-lär) küniŋä

lu çaldırıp şöyle söyledi: "Okyanusa gidiyorsunuz. (Aranızda) ölüm tehlikesinden korkan kim varsa şimdiden ayrılsın buradan! Sizi zorla götürmüyorum."

Buna rağmen, onun duyurusunu duyan hiçbiri kesinlikle (çekip gitmeye) razı olmadı (içlerinden hiçbiri kesinlikle sesini çıkarmadı). Her gün

XXXIII.

MWNCWL'YW KWYVRWK TWXYP
munçulayu küvrüg tokıp
YRLX YRLQ'P KYM N'NK 'WYN
yarlıġ yarlıġkap kim näŋ ün-
T'M'S'R YYTYNC KWYN TMYR SW'
tämäsär yettinç kün temir sua
''CTY T'MYR 'YŞYX YWRYDY* ..
açtı temir ışıġ yorıdı ..
TYKYN XWTY 'WYLWKY 'WYCWN
tegin ḳutı ülügi üçün
''D'*SYZ* TWD'*SZ* X'C KWYN
adasız tudasız ḳaç kün
'YCYNT' 'RD*N*Y LYK 'WTRWQ
içintä ärdini-lig otruġ-?
X' T'KDYL'R YYTY KWYN ''NT'
ḳa tägdilär yetti kün anta

böyle davul çalınarak duyuru yineleniyordu, ama hiç kimse kesinlikle sesini çıkarmadığından yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü.

Prensin iyiliksever gücü ve şansı sayesinde tehlikeyle ve engelle karşılaşmadan birkaç gün sonra mücevher adasına ulaştılar. Orada yedi gün

XXXIV.

TYNTYL'R YYTYNC KWYN T'NK
tıntılar yettinç kün taŋ
''DYNCYX* 'RDNY YYNCW K'MY K'
adınçıġ ärdini yençü kemi-kä
TWYK'KWC' 'WRWP .. TYKYN ...
tükägüçä* urup .. tegin ...
'YNC' TYP YRLQ'DY ''MTY MN
inçä tep yarlıġḳadı amtı men
PW 'RDNY PYRL' P'RS'R MN
bu ärdini birlä barsar men
Q'M'X TYNLYXL'RQ' ''RTWQ
ḳamaġ tınlıġlarḳa artuḳ
''SX TWSW XYLW 'WM'X'Y MN
asıġ tusu ḳılu umaġay men
SYZL'R P'RYNKL'R MN PW MWNTW
sizlär barıŋlar men bu muntu-*

dinlendiler. Yedinci gün, gemiye yeteri kadar seçilmiş, ender inciler ve mücevherler yükledikleri zaman prens şöyle bir duyuru yaptı: "Şimdi bu mücevherlerle yola çıkarsam canlıların tümüne çok büyük bir yarar sağlayamam. Sizler gidin. Ben burada

XXXV.

D' YYKR'K CYNT'M'NY ..
da yegräk çintämäni ..
'RDNY ''LX'LY P'R'YYN KYM
ärdini alġalı barayın kim
X'YW TYNLX L'RX' TWYZW ..
ḳayu tınlıġ-larḳa tüzü ..
TWYK'TY ''SX TWSW XYLW 'WS'R
tükäti asıġ tusu ḳılu usar*
MN .. 'WYTRW Q'D'ŞY ''V(=Y?)YX
men .. ötrü ḳadaşı ayıġ
'WYKLY TYKYNYK 'WYTLP ..
ögli teginig ötläp ..
KMY TWTWZWP Y'NTRW 'YDTY ..
kemi tutuzup yantru ıdtı ..
TYKYN YYRCY ''VYCX' PYRL'
tegin yerçi avıçḳa birlä

en üstün *cintāmaṇi* mücevherini elde etmek için gideyim, kim olursa olsun, canlıların tümüne tam bir yarar sağlayabilmek istiyorum."

Daha sonra, kardeşi Kötü Düşünceli Prense öğütler verip gemiyi ona bırakarak geri gönderdi. Prens ve yaşlı kılavuz,

XXXVI.

'YKYKW Q'LTY L'R .. .. 'WL 'WYDWN
ekkigü ḳaltı-lar .. .. ol ödün
'DKW 'WYKLY TYKYN YYRCY ''VYC
ädgü ögli tegin yerçi avıç-
X' XWLYN YYTYP YYTY
ḳa ḳolın yetip yetti
KWYN PYLC' PWXWẒC'
kün belçä boġuzça
SWVD' YWRYP KWYMWŞLWK
suvda yorıp kümüşlüg
'WTRWQ Q' T'XQ' T'KDY .. YYRY
otruḳ-ḳa taġḳa tägdi .. yeri
QWMY ''LXW KWYMWŞ 'WYTRW
ḳumı alḳu kümüş ötrü
TYNTWRX'LY S'QYNTY .. 'YNCYP
tınturġalı saḳıntı .. inçip

ikisi yalnız kaldılar.

O zaman İyi Düşünceli Prens yaşlı kılavuzu kolundan tutarak, yedi gün boyunca suda bellerine ve boğazlarına kadar yürüyüp gümüş adaya ve dağa ulaştılar. Burada toprak ve kum tamamen gümüştendi.

O zaman (prens) (yaşlı adama) biraz soluk aldırmayı düşündü. Çünkü

XXXVII.

''VYNCX' ''RWQY YYTTY
avınçḳa aruḳı yetti
KWYCY ''LNKWDY* T'PR'YW YWRYYW
küçi alŋudı täpräyü yorıyu
'WM'DY 'WYTRW TYKYNK' 'YNC'
umadı ötrü teginkä inçä
TYP 'WYTWNTY 'WXLWM MWNTW
tep ötünti oġlum muntu-
D' 'YN'RW 'WYKTWN* YYNK'Q ..
da ınaru ög(=ŋ?)tün yıŋaḳ ..
''LTWN T'X P'R KWYZWNWR MW
altun taġ bar közünür mü
KWYRWNK T*W*P *P* TYDY .. ''VYC
körüŋ te*(=u)*p (*p*?) tedi .. avıç-
Q' 'YNC' TYP TYDY .. 'WL ''LTWN
ḳa inçä tep tedi .. ol altun

yaşlı adamın yorgunluğu üstüne çökmüştü, artık gücü tükeniyordu, kımıldayamıyor, yürüyemiyordu.

O zaman prense şöyle seslendi: "Oğlum buradan doğuya doğru giderken bir altın dağ vardır. Görülüyor mu? Bakın." dedi. Yaşlı adam şöyle devam etti: "Bu altın

XXXVIII.

T'X Q' T'KS'R SYZ KWYK
taġ-ḳa tägsär siz kök
LYNXW' P(?) KWYRK'Y SYẒ 'WL
lenxua p(?) körgäy siz ol
LYNXW' S'YW PYR'R ''XWLWX
lenxua sayu birär aġuluġ
YYL'N P'R ''XW TYNY 'YR'QTYN
yılan bar aġu tını ıraḳtın*
''NCWL'YW KWYZWNR .. X'LTY
ançulayu közünür .. ḳaltı*
LYNXW' S'YW TWYTWN TWYTR
lenxua sayu tütün tütär-
C' 'WL 'RS'R 'WL 'RS'R
çä ol ersär ol ersär
..TYNKW 'LP 'D' TYTYR ..
ärtiŋü alp ada* tetir ..

dağa ulaşırsanız, mavi lotüsler göreceksiniz. Bu lotüslerin herbirinin (dibinde?) zehirli bir yılan vardır. Zehirli solukları uzaktan, sanki lotüslerin herbiri duman çıkarıyormuş gibi görünür. İşte bunun en korkunç (büyük) tehlikelerden biri olduğunu söylemek gerekir.

XXXIX.

'WL LYNXW' YWLWX YWXWRW
ol lenxua yoluġ yoġuru*
'WS'R SYẒ 'WYTRW LWW X'NY 'RDNY
usar siz ötrü lö ḳanı ärdini-
LYK P'LYQ X' 'WRDW Q'
lig balıḳ-ḳa ordu-ḳa
T'KK'Y SYZ .. 'WL P'LYX *T'KR'*
täggäy siz .. ol balıḳ *täg*rä*
YM' YYTY X'T Q'R'M 'YCYNT'
yemä yetti ḳat ḳaram* içintä
''LXW ''XW LWX LWW L'R YYL'NL'R
alḳu* aġu-luġ lö-lär yılanlar
Y'TWR ''NY YWXWRW 'WS'R *SYZ*
yatur anı yoġuru usar *siz*
'YCK'RW P'LYXQ' KYRK'Y SYY* LWW
içgärü balıḳḳa kirgäy siy lö

Bu lotüslerden kendinize yol açabilirseniz, ejderhalar hanının mücevherlerle süslü kentine ve sarayına ulaşacaksınız. Bu kentin çevresinde ve yedi kat hendeğin içinde ejderhalar ve zehirli yılanlar yatar. Bunların üzerinde yürüyebilirseniz ('çiğneyip geçebilirseniz') kentin içine girersiniz, ejderhalar

XL.

X'NY NK' KWYZWNK'Y SYZ 'RDNY PWL
ḳanı-ŋa közüngäy siz ärdini bul-
X'Y SYẒ .. MN ''MTY 'WYLWR MN
ġay siz .. men amtı ölür men
SYZ Y'LNKWS XY' X'LYR SYẒ
siz yalŋus-ḳıya ḳalır siz
TNKRYM QWRQM'NK PWS'NM'NK
täŋrim ḳorḳmaŋ busanmaŋ
'YS'N TWYK'L T'KK'Y SYẒ ..
esän tükäl täggäy siz ..
'YNCYP X'YW KWYN PWRX'N
inçip ḳayu kün burxan
QWTYN PWLS'R .. MYNY TYTM'NK
ḳutın bulsar .. meni titmäŋ
'DKW KWYNY YWLCY YYRCY PWLWP
ädgü köni yolçı yerçi bolup

hanının huzuruna çıkar ve mücevheri elde edersiniz. Ben şimdi ölüyorum. Tek başınıza kalacaksınız. Efendim, korkmayınız, dertlenmeyiniz. Sağ salim buraya ulaşacaksınız. *Buddha*'nın mutluluğuna eriştiğiniz gün beni reddetmeyin. İyi ve doğru sözlü bir yolcu, kılavuz olarak ..."

[Burada dört sayfalık iki yaprak eksik.]

XLI.

YNK' T'ḲDY Q'P'XD' 'YKY ..
-ıŋa(-iŋä) tägdi ḳapaġda ekki ..
''RYX XYZL'R TWRWR 'LKY 'RDNY
arıġ ḳızlar turur elgi ärdini-
LYK YYP 'NKYR'R .. 'LK..D'*
lig yıp äŋirär .. elgindä
'WYTRW TYKYN KYM SYẒL'R ..
ötrü tegin kim sizlär ..
TYP ''YYTY 'WL XYẒL'R X'P'XCY
tep ayıttı ol ḳızlar ḳapaġçı
PYZ TYP TYDY .. 'WYTRW TYKYN
biz tep tedi .. ötrü tegin
P'LYẊ 'YCYNK' KYRDY 'WYNKTWN
balıḳ içiŋa kirdi öŋtün*

[Prens] [surların dibine?] ulaştı. Kapıda temiz iki kız duruyordu, elleri mücevherden iplik eğiriyordu. O zaman prens "Siz kimsiniz?" diye sordu. Kızlar "Biz kapının koruyucularıyız." dediler.

Sonra prens kentin içine girdi. Doğu

XLII.

Q'P'XQ' T'KDY .. 'WYTRW TWYRT
ḳapaġḳa tägdi .. ötrü tört
KWYRKL' QYRQYN YWRWNK ..
körklä ḳırḳın* yürüŋ ..
KWYMWŞ YYP 'NKYR'R P*W* Q'P'X
kümüş yıp äŋirär b*u* ḳapaġ
KWYZ'DW TWRWR L'R .. TYKYN
közädü* turur-lar .. tegin
''YYTS'R Q'P'XCY QYRQYN
ayıtsar ḳapaġçı ḳırḳın
PYZ TYDY L'R .. 'WYTRW T'QY ..
biz tedi-lär .. ötrü taḳı ..
'YCK'RW KYRDY 'WRDW Q'P'X Q'
içgärü kirdi ordu ḳapaġ-ḳa
T'KDY 'WL Q'P'XD' S'KYZ KWYRKL'
tägdi ol ḳapaġda säkiz körklä

kapısına ulaştı. Orada beyaz gümüşten bir ip eğiren ve bu kapının bekçiliğini yapan dört güzel kız (gördü). Prens sorunca şöyle dediler: "Biz kapı bekçisi kızlarız."

Sonra daha da içeri girdi ve sarayın kapısına ulaştı. Bu kapıda sekiz güzel

XLIII.

T'NK ''RYX XYZL'R S'RYX
taŋ arıġ* ḳızlar sarıġ
''LTWN YYP 'NKYR'R L'R TYKYN
altun yıp äŋirär-lär tegin
KWYRKL'RYN T'NKL'P SYZL'R LWW
körklärin taŋlap sizlär lö-
L'R Q'NY QWNCWY Y MW SYZL'R
lär ḳanı ḳunçuy-ı mu sizlär
''YYTS'R PYZ 'WRDW Q'P'X KWYZ
ayıtsar biz ordu ḳapaġ köz-
'TCY PYZ TYP TYDY L'R 'WYTRW
ätçi biz tep tedi-lär ötrü
TYKYN 'YCK'RW 'YNC' 'WYTWK
tegin içgärü inçä ötüg

şaşılası temizlikte kızlar sarı altından bir ip eğiriyordu. Prens güzelliklerine hayran kaldıktan sonra onlara "siz ejderhalar hanının eşleri misiniz?" diye sorunca, "Biz saray kapısının bekçileriyiz", dediler.

Bunun üzerine prens onlara, (saray) içerisi için şu ricada

XLIV.

PYRDY PW CYMPWDVYP YYR SWV
berdi bu çımbudvıp yer suv-*
D'QY P'R'N'S 'WLWŞT'QY X'N
daḳı baranas uluştaḳı ḳan
'WXLY 'DKW 'WYKLY TYKYN K'LYP
oġlı ädgü ögli tegin ḳälip
Q'P'XD' TWRWR 'YCK'RW
ḳapaġda turur içgärü
KWYZWNK'LY TYP 'WL 'WYDWN
közüngäli tep ol ödün
'WL X'P'X CY QYRXYN L'R ..
ol ḳapaġ-çı ḳırḳın-lar ..
'YCK'RW KYRYP 'WYTWNTY L'R
içgärü kirip ötünti-lär

bulundu: "Bu Jambudvīpa kıtasındaki Benares ülkesi hanının oğlu İyi Düşünceli Prens, geldi ve içeriye görünme (hükümdarın karşısına çıkma) umuduyla kapıda duruyor."

O zaman, kapıyı korumakla görevli bu kızlar içeriye girip bu ricayı hana arz ettiler.

XLV.

LWW X'NY 'YNC' TYP S'QYNC
lö ḳanı inçä tep saḳınç
S'QYNTY 'WLWX KWYCLWK QWT
saḳıntı uluġ küçlüg ḳut-
LWX PWDV(=Y)SVT L'R 'RM'S'R
luġ bodısavat-lar* ermäsär
PW YYRK' N'NK T'KM'K'Y .. .
bu yerkä näŋ tägmägäy ..
'RTY .. 'WL PWDYSVT 'RYNC
erti .. ol bodısavat erinç
KYRẒK WN* TYP YRLQ'DY .. 'WL 'WYḌWN
kirzk-ün tep yarlıġḳadı .. ol ödün
TYKYN 'YCK'RW KYRDY LWW X'NY ..
tegin içgärü kirdi lö ḳanı ..

Ejderhalar hanı şöyle düşünmeye koyuldu: "Büyük, güçlü ve kutsal ruhlu *bodhisattva*'lardan olmasa buraya kadar kesinlikle ulaşamazdı. O bir *bodhisattva* olmalı." "İçeriye girsin!" diye buyurdu. O zaman prens (saraya) içieri girdi. Ejderhalar hanı

XLVI.

'WTRW* 'WYNTY 'LKYN TWT'
utru önti elgin tuta
KYKWRWP 'RDNY LYK 'WRWNLWQ
kigürüp ärdini-lig orunluḳ
'RKLYK
'WYZ' 'WLXWRTY LWW Q'NYNK'
ärklig*
üzä olġurtı lö ḳanıŋa
T'TYXLYX SWX'NCYX NWM NWM
tatıġlıġ soġançıġ nom nom-
L'DY 'WLWX 'WYKRWNCWLWK
ladı uluġ ögrünçülüg
KWYNKLYN PWŞY PYRM'K ''SXY
köŋlin poşı bermäk asġı
NWML'DY 'WL LWW Q'NY 'RTYNKW
nomladı ol lö ḳanı ärtiŋü

ilerleyip onu karşıladı. Elinden tutarak onu içeriye aldı ve mücevherli tahta oturttu.

(Prens) güçlü ejderhalar hanına iyi ve tatlı yasaları öğretti; ona, son derece neşeli bir yürekle sadaka vermenin kazancını öğretti. Ejderhalar hanı son derece

XLVII.

S'VYNTY SWYZWLTY 'YNC'
sevinti süzülti inçä
TYP TYDY N' KRK'K PWLTY
tep tedi nä kärgäk boltı
KYM ''NC' 'MK'NYP PW
kim ança ämgänip bu
YYRK' K'LTYNKYZ PWDYSVT
yerkä kältiŋiz bodısavat
TYKYN 'YNC' TYP 'WYTWN
tegin inçä tep ötün-
TY PW YYRTYNCWD' Q'M'X TYNLX
ti bu yertinçüdä ḳamaġ tınlıġ-
L'R 'WYCWN PWRX'N QWTYN
lar üçün burxan ḳutın

sevindi, kötülüklerden arındı ve şöyle konuştu: "Bu kadar acı çekip buraya kadar gelmenizi gerektiren neydi?"

Bodhisattva Prens şu şekilde cevap verdi: "Bu dünyadaki tüm varlıklar yüzünden *Buddha*'nın sonsuz mutluluğuna

XLVIII.

TYL'YW YWQ CYX'Y 'YRYNC ..
tiläyü yoḳ çıġay irinç ..
YRLX TYNLX L'RQ' ''S'X
yarlıġ tınlıġ-larḳa asaġ
TWSW QYLX'LY .. CYNT'M'NY 'RDNY
tusu ḳılġalı .. çintämäni ärdini
QWLW PWŞY Q' K'LTYM TYP
ḳolu poşı-ḳa kältim tep
'WYTWNTY .. L'W LWW X'NY 'YNC'
ötünti .. läü lö ḳanı inçä
TYP YRLX'DY .. Y'R'X'Y 'WYNKR'
tep yarlıġḳadı .. yaraġay öŋrä
YM' PWDYSVTL'R MWNCWL'YW
yemä bodısavatlar munçulayu

kavuşmayı arzu ederek, yoksul, fakir; mutsuz, zavallı insanlara yarar sağlamak amacıyla *cintāmaṇi* mücevherini sadaka olarak istemeye geldim", dedi.

Ejderhalar hanı şöyle buyurdu: "Olsun! ('Uygundur'). Eskiden de bu şekilde,

XLIX.

'RDNY PWŞYQ' K'LMYŞY
ärdini poşıḳa kälmişi
P'R 'RTY ''LQWQ' PYRYP
bar erti alḳuḳa berip
'YDTYMZ SYZYNK' YM'
ıdtımız sizinä yemä
PYRK'Y PYẒ .. YYTY KWYN MWNT'
bergäy biz .. yetti kün munta
'YNYNK PYZYNK' NWM ..
eniŋ biziŋä nom ..
NWML'NK T'PYN'LYM 'WDWN'
nomlaŋ tapınalım uduna-*
LYM PYẒYNK' ''SX TWSW
lım biziŋä asaġ tusu

mücevheri bağış olarak istemek için gelen *bodhisattva*'lar oldu. Hepsine bunu verip geri gönderdik; size de vereceğiz. Burada yedi gün kalın ve bize yasayı öğretin. Tapınalım ve saygı duyalım. Bize yarar

L.

XYLYNK YYTYNC KWYN 'RDNY
ḳılıŋ yettinç kün ärdini
''LYP PYR'(=Y)Y(=N)K(=N?)* TYP TYDY
alıp beriŋ (beräyin?) tep tedi
'WL 'WYDWN 'DKW 'WYKLY TYKYN
ol ödün ädgü ögli tegin
YYTY KWYN LWL'R T'P'XYN
yetti kün lölär tapaġın
'WDWXYN ''Ş'DY .. YYTYNC ..
uduġın aşadı* .. yettinç ..
KWYN LWWL'R X'NY N'R'T'*
kün lölär ḳanı narata
''TLX LWW X'NY QWLQ'QYNT'QY
atlıġ lö ḳanı ḳulḳaḳıntaḳı
CYNT'M'NY 'RDNY ''LYP SWYKWP
çintämäni ärdini alıp söküp

sağlayın. Ben de yedinci gün mücevheri alayım ve onu vereyim (mücevheri alın ve onu verin?)", dedi.

Ondan sonra İyi Düşünceli prens yedi gün boyunca, ejderhaların tapınması ve saygı göstermesi sayesinde yedi içti. Yedinci gün ejderhalar hanı, Nārada adlı ejderha han kulağındaki *cintāmaṇi* mücevherini alıp çıkardı ve

LI.

TYKYNK' PYRDY .. 'YNC' TYP
teginkä berdi .. inçä tep
QWT XWLTY MN 'WLWX
ḳut ḳoltı* men uluġ
KWYSWŞYN PW CYNT'M'NY ..
küsüşin bu çintämäni ..
'RDNY ''LYP SYZYNK' PWŞY
ärdini alıp siziŋä poşı
PYRWR MN SYZ Q'C'N PWRX'N
berür men siz ḳaçan burxan
QWTYN PWLS'R SYZ MYNY TYT
ḳutın bulsar siz meni tit-
M'NK XWTX'RYNK SYZYNK'
mäŋ ḳutġarıŋ* siziŋä
QWTWNKWZT' PW SWYLWX 'T'W/
ḳutuŋuzta bu suyluġ ät'öz-

prense verdi. Şu sözlerle selamet diledi: "Ben büyük bir istekle bu *cintāmaṇi* mücevherini alıp onu size sadaka olarak veriyorum. Siz *Buddha*'nın sonsuz mutluluğunu elde ettiğiniz zaman beni reddetmeyin, beni kurtarın! Sizinle, yararlı gücünüz (kut) sayesinde, bu günahlı beden-

LII.

D' 'WZ'LYM QWRTWLM'Q ..
dä ozalım ḳurtulmaḳ ..
YWL Q' T'KYN'LYM .. 'WYTRW
yol-ḳa täginälim .. ötrü
LWW X'NY L'R X'LYTY 'YLTY
lö- ḳanı lär ḳalıtı elitti
T'LWY 'WYKWZK' XYDYXYNK'
taluy ögüzkä ḳıdığıŋa
T'KWRDY .. X'LTY ''NT' T'KDWK
tägürdi .. ḳaltı anta tägdük-
T' 'YNYSY PYRL' Q'VYŞTY ..
tä inisi birlä ḳavıştı ..
'YKY X'D'Ş 'YS'N TWYK'L ..
ekki ḳadaş esän tükäl ..
Q'VYŞYP 'WYPYŞTY QWCWŞTY
ḳavışıp öpişti ḳuçuştı

den kurtulalım ve kurtuluş yoluna ulaşalım!"

Daha sonra ejderhalar (havaya) yükselterek (prensi) götürdüler. Onu okyanus ırmağına ve [ülkelerinin] sınırlarına ulaştırdılar. Oraya geldiğinde küçük kardeşiyle buluştu. İki kardeş sağ salim birbirine kavuşunca öpüştüler, kucaklaştılar,

LIII.

'YXL'ŞTY 'WYTRW SYXT'ŞTY
ıġlaştı ötrü sıḳtaştı-
L'R YYN' 'WYKWRDYL'R S'VYNTY
lar yenä ögürdilär sevinti-
L'R .. .. 'WN(=Y?)RW TYKYN 'YNC' TYP
lär .. .. *ö*[t?]rü tegin inçä tep

ağlaştılar sonra hıçkıra hıçkıra ağladılar, daha sonra yine sevindiler, mutlu oldular.

''YYTY 'MR'Q X'D'ŞYM 'YŞYNK
ayıttı amraḳ ḳadaşım eşiŋ
TWŞWNK PYZYNK PYŞ YWZ
tuşuŋ biziŋ beş yüz
'R'N Q'NC' P'RDY .. 'YS'N
ärän ḳança bardı .. esän

Daha sonra prens şunu sordu: "Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız nereye gittiler? Sağ salim gittiler mi?"

T'KDY MW 'YNYSY ''YYX 'WYKLY TYKYN
tägdi mü inisi ayıġ ögli tegin
'YNC' TYP TYDY T'LWY 'YCYNT'
inçä tep tedi taluy içintä

Küçük kardeşi Kötü Düşünceli Prens şunları söyledi: "Denizde

LIV.

YWQ'DTY QWTSWZ XWVYL'R ..
yoḳadtı ḳutsuz ḳovılar ..
'WYCWN ''LXW YWQ'DTY ''LXW
üçün alḳu yoḳadtı alḳu
'WYLTY L'R .. 'WYTRW TYKYN 'RTYNKW
ölti-lär .. ötrü tegin ärtiŋü
PWS'NTY 'YXL'DY SN N'CWK
busantı ıġladı sen näçük
'WZTWNK TYP TYS'R .. PYR
oztuŋ tep tesär .. bir
KMY SYWQYN TWT' 'WYNTWM
kemi sıyuḳın* tuta öntüm
TYP TYDY 'WYTRW 'YCYSY TYKYN
tep tedi ötrü eçisi tegin-
K' 'YNC' TYP ''YYTY 'RDNY
kä inçä tep ayıttı ärdini

yok oldular. Çünkü şanssız ve bahtsız oldukları için hepsi telef oldu, hepsi öldü." O zaman prens çok üzüldü ve ağladı. "Peki sen nasıl kurtuldun?" diye sorunca "Ben geminin bir parçasına tutunarak kurtuldum," dedi. Sonra ağabeyi prense şu soruyu sordu: "Mücevheri

LV.

PWLTWNKWZ MW TYP TYDY TYKYN
bultuŋuz mu tep tedi tegin
KWYNY SVLX 'WYCWN PWLTWM
köni savlıġ üçün bultum
'WYKWKWKWM TYP TYDY .. 'WYTRW
ögüküküm* tep tedi .. ötrü
'YNYSY 'YNC' TYP TYDY SYZ ''RWQ
inisi inçä tep tedi siz aruḳ
SYZ ''RWXL'NK ''Ẓ 'WDYNK
siz aruḳlaŋ az udıŋ
'RDNY M'NK' PYRYNK MN TWT'YYN
ärdini maŋa beriŋ men tutayın
'WYTRW 'DKW 'WYKLY TYKYN P'Ş
ötrü ädgü ögli tegin baş-
YNT'QY 'RDNY(+N?)K ''LP 'YNYSYNK
ıntaḳı ärdinig(ŋ?) alıp inisiŋ*

buldunuz mu?" dedi. Prens doğru sözlü olduğu için "Buldum, sevgili kardeşim" dedi.

O zaman küçük kardeşi şöyle dedi: "Siz yorgunsunuz. Dinlenin. Biraz uyuyun. Mücevheri bana verin, ben tutayım."

Bunun üzerine İyi Düşünceli prens başındaki mücevheri alıp, küçük kardeşine

LVI.

PYRDY P'KRW KYZL'P TWT
berdi bäkrü kizläp tut
'WXRY ''LM'ZWN TYP TYDY ..
oġrı almazun tep tedi ..
'WYTRW 'WDYDY 'WL 'WL 'WYDWN
ötrü udıdı ol ol ödün
''Y'X 'WYKLY TYKYN KWYNKLYNK'
ayaġ ögli tegin köŋliŋä
Y'K S'XYNCY KYRDY 'YNC' TYP
yäk saḳınçı kirdi inçä tep
TYDY S'QYNC S'QYNTY 'WYKWM ..
tedi saḳınç saḳıntı ögüm ..
Q'NKYM SWYND' P'RW MYNY SYV
ḳaŋım söndä bärü* meni sev-
M'Ẓ 'RTY ''CYM* TYKYN K' S'V'R
mäz erti eçim tegin-kä sevär

verdi. "Sıkıca gizleyip koru; bir hırsız almasın!" dedi. Sonra uykuya daldı.

O zaman Kötü Düşünceli Prensin kalbine şeytanca bir düşünce girdi. Şöyle bir düşünceye kapıldı: "Annemle babam eskiden beri beni sevmezdi; ağabeyim prensi severlerdi.

LVII.

'RTY .. ''MTY PW 'RDNY PYRL'
erti .. amtı bu ärdini birlä
T'KDWKT' 'YCYM KWYK TNKRY K'
tägdüktä eçim kök täŋri-kä
YWQL'X'Y .. MN 'WYZWM 'YTT'*
yoḳlaġay .. men özüm ıtta
KRK'K
S'NSYZ YYR KWYRW YWRYMYŞ KRK'K
kärgäk
sansız yer körü yorımış kärgäk
''MTY MWNY 'YKY KWYZ T'KL'RYP*
amtı munı ekki köz täglärip
S'NC'YYN PW Q'NC' P'RX'Y
sançayın bu ḳança barġay
KNTW 'WYLK'Y TYP S'QYNTY 'WYTRW
käntü ölgäy tep saḳıntı ötrü
QYYP
TWRWP 'YKY Q'MYŞ SYŞ 'YLYP*
ḳıyıp
turup ekki ḳamış sış ılıp

Şimdi bu mücevherle gittiğinde ağabeyim mavi göğe kadar yükselecek (bulutlara çıkarılacak). Bense sayısız ülkeyi boşuna görüp, dolaşmış olacağım. Şimdi bunun iki gözünü de oyup kör edeyim! Nereye giderse gitsin, kendisi ölür", diye düşündü.

Sonra kalkıp iki kamışın ucunu sivriltip,

LVIII.

'YKY KWYZYNK' SNCYP T'ZTY
ekki közinä sançıp täzti
.. .. 'WL 'WYDWN 'DKW 'WYKLY TYKYN
.. .. ol ödün ädgü ögli tegin
'YNSYN 'YNYSYN 'WQYYW
insin inisin oḳıyu
M'NKR'DY 'YNYM Q'NT' SN
maŋradı inim ḳanta sen
'WXRY K'LYP 'YKY KWYZWMYN
oġrı kälip ekki közümin
T'KL'RW S'NCTY TYP 'YXL'DY ..
täglärü sançtı tep ıġladı ..
SYXT'DY P'LYQC' ''XN'YW ..
sıḳtadı balıḳça aġnayu ..

(ağabeyinin) iki gözüne sokup kaçtı.

O zaman İyi Düşünceli Prens küçük kardeşini çağırarak bağırdı: "Kardeşim, neredesin? Hırsızlar gelip iki gözümü oyup kör ettiler" diye ağladı, bir balık gibi kıvranarak hıçkırdı.

LIX.

'WYTRW 'WL YYR SWV 'YRŞY
ötrü ol yer suv ırşı
TNKRY P'R 'RTY .. TYKYN 'MK'KYN
täŋri bar erti .. tegin ämgäkin
KWYRW 'WM'TYN TYKYNK'
körü umatın teginkä
'YNC' TYP TYDY 'WXRY TYP
inçä tep tedi oġrı tep
TYDWKWNKWẒ N'KW 'WL 'WYẒ 'YCYNK'Ẓ
tedükünüz nägü ol öz eçiŋäz*
'RTY .. SYẒNY 'WYLZWN TYP
erti .. sizni ölzün tep*
'YNC' XYLTY T'ẒYP P'RDY
inçä ḳıltı täzip bardı

Oysa o ülkede *ṛṣi* diye bir peri vardı. Prensin acısını görmeye (dayanamayarak) prense şunları söyledi: "Hırsızlar dediğiniz de ne ola? O sizin öz ağabeyinizdi! 'Ölsün!' diyerek (= sizi öldürmek niyetiyle) sizi bu hale soktu ve kaçıp gitti.

LX.

''MTY 'YXL'M'NK TWRWNK
amtı ıġlamaŋ turuŋ
MN YYRCY L'P 'YLYTK'Y MN
men yerçi-läp elitgäy men
SYẒNY PWDWNQ' T'KWRK'Y
sizni bodunḳa tägürgäy
MN TYP TYDY .. 'WYTRW
men tep tedi .. ötrü
'DKW 'WYKLY TYKYN YWQ'RW
ädgü ögli tegin yoḳḳaru
TWRDY .. TNKRYSY 'WYNT'YW YWL
turdı .. täŋrisi üntäyü yol
''YW* PYRDY . PWDWNQ' T'KDY .. .. .
ayu berdi . bodunḳa tägdi .. .. .

Şimdi ağlamayın kalkın. Ben kılavuzluk ederek sizi götüreceğim. Sizi halka ulaştıracağım" dedi.

O zaman İyi Düşünceli Prens ayağa kalktı. Perisi seslenerek ona yolu gösteriyordu; (ve böylece) insanlara ulaştı.

[Burada XX. sayfadan sonrakinin karşılığı olan iki sayfalık bir yaprak eksik.]

[...]

LXI.

TYRYK 'WZTWM K'LTWKWM
tirig oztum kältüküm
PW TYP 'WYNTWNTY .. 'WL 'WYDWN
bu tep ötünti .. ol ödün
X'NKY Q'N PW S'V 'YŞYDYP
ḳaŋı ḳan bu sav eşidip
T'
KWYK TNKRY P' 'WLYDY SYQT'DY
kök täŋri ta-pa ulıdı sıḳtadı
YWKS'K 'YDYZ* 'WRWNLWQTYN QWDY
yüksäk* ediz orunluḳtın ḳodı
'WYZ K'MYŞTY 'WYK SR'DY* T'LTY
öz kämişti ög-sirädi taltı
'WYLWK T'K Q'MYLW TWYŞTY
ölüg täg ḳamılu tüşti

[...] canlı olarak kurtuldum ve işte böyle geldim" dedi saygıyla.

O zaman babası han bu sözleri işitince mavi göğe doğru ağlayıp sızladı, hıçkırdı. Yüksek ve değerli tahtından kendini yere attı; kendini kaybetti; bayıldı ve ölü gibi boylu boyunca yere düştü.

LXII.

'WYR KYC TYMYN 'WYKL'NTY .. ..
ür keç *timin öglänti .. ..
'WYTRW 'WL 'WYDWN P'R'N'S
ötrü ol ödün baranas
'WLWŞ PWDWNY ''LXW PWS'NTY ..
uluş bodunı alḳu busantı* ..
'YXL'DY L'R .. .. 'WL 'WYDWN X'N...N
ıġladı-lar .. .. ol ödün ḳan...n
Q'NK Y X'N ''YYX QYLYNCLX ''Q
ḳaŋ-ı ḳan ayıġ ḳılınçlıġ aḳ*
'WXLYN 'YNC' TYP SYZYNTY
oġlın inçä tep sezinti*
''MR'Q 'WXLWM 'WYLTY 'RS'R
amraḳ oġlum ölti ersär

Çok uzun zaman sonra kendine geldi.

Sonra, o zaman bütün Benares halkı üzülüp ağladı.

O zaman babası han, kötü davranışlı oğlundan kuşkulandı ve kendi kendine şöyle dedi: "Eğer sevgili oğlum öldüyse,

LXIII.

MWNWNK YWZYN YM'
munuŋ yüzin yemä
KWYRM'YYN 'WXLWM S'VY ..
körmäyin oġlum savı* ..
'DKW YVL'X P'LKWRKYNC'
ädgü yavlaḳ bälgürginçä
QYNLYQT' Y'TZWN TYP
ḳınlıḳta yatzun tep
YRLX PWLTY 'LKYN ''D'QYN
yarlıġ boltı elgin adaḳın
P'KL'P QYNLYQT' 'WRDY L'R
bäkläp* ḳınlıḳta urdı-lar
'WL 'WYDWN 'DKW 'WYKLY TYKYN
ol ödün ädgü ögli tegin

bunun yüzünü bir daha görmeyeyim!"

"(Sevgili) oğlumdan iyi veya kötü bir haber gelinceye kadar (bu oğlum) hapiste yatsın!" buyurdu. Ellerine ve ayaklarına pranga vurup hapse attılar. Bu sırada,

LXIV.

KNTW NYNK QWTY 'WYLWKY 'WYCWN
käntü–niŋ ḳutı ülügi üçün
QWTY W'XŞYKY 'WDWẒWP 'WYZ
ḳutı waxşiki* uduzup öz
Q'DYNY YYRYNK' T'KDY KYM Q'NKY
ḳadını* yeriŋä tägdi kim ḳanı
X'N 'WL 'YLYK X'N QYZYN
ḳan ol ellig ḳan* ḳızın
'DKW 'WYKLY TYKYN K' QWLMYŞ
ädgü ögli tegin-kä ḳolmış
'RTY TWYNKWR PWŞWK PWLMYŞ
erti tüŋür büşük* bolmış
'RTY X'LTY P'LYX Q'P'XD'
erti ḳaltı balıḳ ḳapaġda

kutu, gücü ve şansı sayesinde, esirgeyici perisinin, koruyucu meleğinin yol gösterdiği İyi Düşünceli Prens kendi kayınpederinin ülkesine ulaştı; zira (*kim*) babası han, bu kral hanın kızını İyi Düşünceli Prense istemiş, böylece dünür olmuşlardı.

(Prens) kentin kapısında

LXV.

'WLWRWR 'RK'N X'N 'WDCY SY
olurur erkän ḳan udçı-sı
PYŞ YWẒ 'WD SWYR' 'WYNTY ..
beş yüz ud sürä önti ..
PWQ'SY ''ŞNW 'WYNWP TYKYN
buḳası* aşnu önüp tegin-
YK YWMPWRW* Y'TXWRWP
ig yumburu yatġurup
TWYRT ''D'XYN 'YNKL'YW ..
tört adaḳın iŋläyü ..
KWYLYTDY TWRDY SWYRWK 'WD
kölitdi* turdı sürüg ud
Q'M'X 'WYNTWKT' TYLYN Y'LXP
ḳamaġ öntüktä tilin yalġap*
'YKY KWYZYNT'KY SYŞYN ''LY*P*
ekki közintäki sışın alıp*

otururken, hanın sığırtmacı beş yüz sığırı güderek (ona doğru) ilerledi. Boğa(sı?) ileri doğru atılarak prensi yuvarlayıp, bir burgu hareketiyle yere yatırıp, dört ayağını toprağa iyice gömüp (onun üzerinde) durdu. Sığır sürüsü tamamen geçip gittikten sonra onu diliyle yalayarak, iki gözüne batmış olan şişleri çıkarıp

LXVI.

QWDTY 'WYTRW X'PYXCY 'R
ḳodtı ötrü ḳapıġçı är
TWRXWRWP YWL T' 'WYNKY
turġurup yol-ta öŋi
'WLXWRTY 'WDCY 'R KWYRWP
olġurtı udçı är körüp
'YNC' TYP ''YYTDY SYZ KYŞY
inçä tep ayıtdı siz kişi-*
D' ''DRWQ P'KR'K 'R KWYZ
dä adruḳ bägräk är köz-
WNWR SYẒ SYẒ N'KLWK 'YNC'
ünür siz siz näglük inçä
'YRYNC YRLX PWLTWNKWẒ .. TYKYN
irinç yarlıġ boltuŋuz .. tegin
'YNC' TYP S'XYNC S'Q
inçä tep saḳınç saḳ-

attı. Sonra kapı bekçisi onu ayağa kaldırıp yolun kenarına oturttu. Bunu gören sığırtmaç (prense) şöyle sordu: "Siz diğer fanilerden farklı, çok soylu bir kimseye benziyorsunuz. Niçin bu kadar sefil ve acınacak duruma düştünüz?"

Prens şöyle düşündü: "Nereden geldiğimi

LXVII.

YNTY TWYZWMYN 'WXWŞWMYN
ıntı tözümin oġuşumın*
PLKWRTY SWYZL'S'R 'YNYM
bälgürti sözläsär inim
'WYLK'Y .. 'WYTRW TYKYN TWX'
ölgäy .. ötrü tegin toġa*
YWQ CYX'Y PWŞY CY MN
yoḳ çıġay poşı-çı men
TYP TYDY .. 'WL 'WYDWN
tep tedi .. *ol ödün
'WDCY 'R 'WYZ 'VYNK' 'YLTY
udçı är öz äviŋä elitti
''CYNTY 'VYNT'KY 'WLWX ..
açıntı* ävintäki uluġ ..
KYCYKK' TWTWZTY ''RTWQ
kiçigkä tutuztı artuḳ

soyumu konuşup açıklarsam küçük kardeşim ölecek". O zaman prens şöyle dedi: "Yoksul ve aç-çıplak bir dilenci olarak doğdum ben".

O zaman sığırtmaç onu kendi evine götürüp özen gösterdi. Onu evdeki büyüklere ve küçüklere emanet ederek "Ona çok

LXVIII.

'DKW ''CYNYNKL'R TYP PYR ''Y
ädgü açınıŋlar tep bir ay
''RTWQ ''CYNTY ''NT' KYN
artuḳ* açıntı anta ken
YM' ''XRWQ PWLTY KYNKR'NW*
yemä aġruḳ bultı* keŋränü
''Ş PYRWR PWLTY L'R .. Q'LTY
aş berür boltı-lar .. ḳaltı
TYKYN 'WQTY KWYNKLY YYRYNTY ..
tegin uḳtı köŋli yerinti ..
'WYTRW 'WDCY 'RK' P'R'YYN
ötrü udçı ärkä barayın
TYP TYDY .. 'WDCY 'R N'KLWK
tep tedi .. udçı är näglük
P'RYX S'DYNK'Ẓ* KWYNKLWNKWẒNY
barıġ-sadıŋaz köŋlüŋüzni

iyi bakın!" dedi.

Bir aydan fazla ona baktılar. Ondan sonra, onu ağır bir yük görerek (= diye sayarak), yemeğini homurdanarak vermeye başladılar. Prens (bunu) anladığında yüreği üzüntüyle burkuldu. Bunun üzerine sığırtmaca "Ben gideyim artık" dedi. Sığırtmaç "Niçin gitmek istiyorsunuz (= niçin gitmeyi düşündünüz)? Kalbinizi

LXIX.

KYM PYRTDY P'RM'NK TYP
kim bertdi barmaŋ tep
TYDY .. TYKYN 'YNC' TYP
tedi .. tegin inçä tep
TYDY KWYD'N 'WYR TWRS'R ..
tedi küdän* ür tursar ..
Y'R'M'Ẓ SYẒ M'NK' Q'D'Ş
yaramaz siz maŋa ḳadaş
PWLTWNKWẒ M'NK' 'DKW S'QYN
boltuŋuz maŋa ädgü saḳın-
CYNK'Ẓ P'R 'RS'R M'NK' ''MTY
çıŋaz bar ersär maŋa amtı
TYLP
PYR QWNKQ'YW K'LWRWNK
bir ḳuŋḳayu tiläp kälürüŋ

kim kırdı? Gitmeyin!" dedi.

Prens şöyle dedi: "Bir konuk uzun süre kalırsa uygun olmaz bu. Siz bana kardeş oldunuz. Eğer benim iyiliğimi düşünüyorsanız, şimdi bana bir kopuz isteyip getirin.

LXX.

K'RWRWN. 'LKYM ''TYZW ''XẒYM
kärürün. elgim 'ätizü* aġzım
YYRL'YW 'WYZ 'YKYD'YYN 'WL 'WD
yırlayu öz egidäyin ol ud-
CY 'R PYR QWNKQ'W TYL'P K'LWR
çı är bir ḳuŋḳau tiläp kälür-
DY PYRDY ''NT' 'WDWẒWP P'LYQ
di berdi anta uduzup balıḳ
'WRTWSYNT' P'LTYRD' X'LYN
ortusınta bältirdä ḳalın
XWVR'X ''R' 'WLXWRTY TYKYN
ḳovraġ ara olġurtı tegin
XWPWẒQ' 'RTYNKW 'WẒ 'RTY ..
ḳopuzḳa* ärtiŋü uz erti ..

Elimle çalıp ağzımla şarkı söyleyerek kendimi besleyeyim."

O sığırtmaç bir kopuz isteyip, getirip ona verdi. Oradan (prensi) alıp, kentin merkezinde bir kavşakta yoğun bir kalabalığın ortasına oturttu.

Prens kopuz çalmakta pek ustaydı.

LXXI.

''LKY QWPWẒ 'YTYZW ''XẒY YYRL'*YW*
'elgi ḳopuz etizü aġzı yırla*yu*
'WLWRDY 'WLWŞ PWDWN ''LQW ..
olurdı uluş bodun alḳu ..
QWVR'DY YYRYX T'NKL'YW 'YSYRK'YW
ḳovradı yırıġ taŋlayu esirkäyü*
'YXL'YW T'KR' TWLY TWRWRL'R
ıġlayu tägrä tolı tururlar
'RTY KWYNYNK' T'NK ''DYNCYX
erti küniŋä taŋ adınçıġ
T'T'XLX ''Ş 'YCKW K'LWRWP
tataġlıġ aş içkü kälürüp
T'PYNWR L'R 'RTY T'QY 'WL 'WL
tapınur-lar erti taḳı ol ul-
WŞT' N'C' 'YRYNC YRLX
uşta näçä irinç yarlıġ

Eliyle kopuz çalıp, ağzıyla şarkı söylerek oturuyordu. Ülkenin tüm halkı oraya üşüştü; şarkısına hayran olup, ona acıyıp ağla-şarak, (insanlar) çevresindeki (alanı) doldurup duruyorlardı. Her gün ona olağanüstü, seçkin, lezzetli yiyecek ve içecekler getiriyorlar, saygı gösteriyorlardı. Üstelik ülkede ne kadar sefil ve acınacak

LXXII.

XWLTXWCY L'R P'R 'RS'R ''LQW
ḳoltġuçı-lar bar ersär alḳu
''NT' QWVR'DY PYŞ YWẒ QWLTXW
anta ḳovradı beş yüz ḳoltġu-
CY TYKYN ''NT' 'YKYDTY ''LQW
çı tegin anta egidti alḳu
M'NKY LYK PWLTY L'R .. .. 'WL 'WYDWN
mäŋi-lig boltı-lar .. .. ol ödün
Q'DYNY X'N PWRLWQCYSY TYKYN
ḳadını ḳan borluḳçısı tegin-
YK KWYRWP 'YNC' TYP
ig körüp inçä tep
S'QYNTY .... 'YCK'RW LWK
saḳıntı içgärü-lüg
'DKW YYMYŞYK QWŞ L'R ''RT'
ädgü yemişig ḳuş-lar arta-

dilenci varsa hepsi oraya üşüştüler. Prens orada beş yüz dilencinin geçimini sağladı, hepsi mutlu oldu.

Bu sırada, kayınpederi hanın bahçıvanı prensi görünce şöyle düşündü: "Kuşlar sarayın güzel yemişlerini berbat

LXXIII.

TYR 'WYCWN TWRQ'RW QYNQ'
tır üçün turḳaru ḳınḳa
*T'KYNWR MN ''MTY PW 'RYK 'YLYT'
tägínür men amtı bu ärig elitä-
YYN PWRLWQWMYN KWYZ'DZWN
yin borluḳumın közädzün
''NT' ''CYN'YYN TYP 'WYTRW
anta açınayın tep ötrü
TYKYNYK 'YLYTK'LY SWYZL'DY TYKYN
teginig elitgäli sözlädi tegin
TYKYNYK QYDYXYNT'QY
teginig ḳıdıġıntaḳı
XYDYXYNT'*XY*
ḳıdıġın*taḳı*

ettikleri için sürekli sıkıntı çekiyorum.

<Şimdi bu adamı getireyim. (Bağlarıma) bahçeme göz kulak olsun, ben de ona orada bakayım" dedi (kendi kendine). Sonra prensi götürmekten söz etti. Prens> ... çevresindeki...

çevresindeki ...

LXXIV.

T'KYR 'WYCWN P*WS*'NYP P'LYQ
tägir üçün b*u*sanıp balıḳ
'WLWŞT' PYLK'L'RK' ''YYTYP
uluşta bilgälärkä ayıtıp
KYM YM' 'WYTKWRW 'WM'DY L'R ..
. . . . . .
kim yemä ötkürü umadı-lar* ..
. . . . . .
'WYKWŞ PYLK' KYŞY L'R 'YNC'
. . . . . .
üküş bilgä kişi-lär inçä
. . . . . .
TYDY L'R 'WL KWYẒSWẒ KYŞY ''YX
tedi-lär ol közsüz kişi ayıġ
PYLK' TYTYR ''NK' ''YYTNK
bilgä tetir aŋa ayıtıŋ
'WL PWRLWXCY 'R KWYẒSWẒ KYŞY
ol borluḳçı är közsüz kişi

uğradığı için (Bahçıvan) [*LXXIII'ten devam ediyor:* kuşlar güzel meyveleri berbat ettiği için sürekli sıkıntılar çektiği (vs.)] dertlenerek kentin, ülkenin bilgelerine akıl danıştı, ama onlar da çözüm bulamadılar. Birçok bilge kişi şöyle dedi: "Bu gözsüz adamın son derece bilgili olduğunu söylüyorlar. Ona sorun." Bu bahçıvan ... gözsüz bu adama ...

[Burada, VI ve VII'nin arasındakinin karşılığı olan iki sayfalık bir yaprak eksik.]

LXXV.

NK(+')T' 'YLTYNK ''NT' ''L
-ŋta elitiŋ anta al
C'VYŞ ''YW PYRK' MN ..
çäviş ayu bergä* men ..
YYMYŞYNKYN QWŞ XWẒXWN
yemişiŋin ḳuş ḳuzġun
''RT'TM'X'Y 'WYTRW YYMYŞ..K
artatmaġay ötrü yemiş-
LYKCY 'R 'YLT'YYN TYP TYDY
likçi* är elitäyin tep tedi
'WYTRW TYKYN 'WL PYŞ YWẒ XWL
ötrü tegin ol beş yüz ḳol-
TXWCY L'R'X ''ŞYN SWVYN
tġuçı-laraġ aşın suvın

... Götürün [beni?] [bahçe?]nize. Orada size kurnazca bir oyun (hile, dolap) açıklayacağım; kuzgunlar ve (diğer) kuşlar (artık) yemişlerinizi berbat etmeyecekler."

Bunun üzerine yemişlik görevlisi "(sizi oraya) götüreyim!" dedi.

Sonra prens beş yüz dilenciye(gereksinim duydukları) gıda, su,

LXXVI.

TWNY ''TWKY QWPY TWYK'TY XYL
tonı 'ätüki* ḳopı tükäti* ḳıl-
TY P'RC' Q' X(=S)WM'RW S'V
tı barça-ḳa xumaru* sav
QWDTY 'YKYL'YW SYL'R NY KWYRWŞ
ḳodtı ekkiläyü silär-ni* körüş-
M'K'Y MN Q'C'N PWRX'N
mägäy men ḳaçan burxan
XWTY N PWLS' MN SYL'R
ḳutı-n bulsa* men silär-
NY P'RC' ''NT' XWT'RX'
ni barça anta ḳutarġa
MN TYP TYDY .. .. 'WYTRW
men tep tedi .. .. ötrü

giyecek ve ayakkabıları, herşeyi eksiksiz sağladı. Hepsine veda (teselli veya son dilek) sözleri söyledi: "Bir daha sizinle karşılaşmayacağım.

Buddha'nın sonsuz mutluluğuna eriştiğim zaman (erişirsem?), o zaman hepinizi kurtaracağım", dedi.

LXXVII.

'WL 'WYDWN 'WL PYŞ YWZ XWLTXW
ol ödün ol beş yüz ḳoltġu-
CYL'R PW S'V'X 'YŞYDYP 'WL
çılar bu savaġ eşidip ul-
YDY L'R SYQT'DY L'R X'LTY PWZ'XW
ıdı-lar sıḳtadı-lar ḳaltı buzaġu
SYN 'Y{Y}TWRMYŞ 'YNK'K T'K
sın itürmiş* iŋäk täg
'WLYYW 'YNC' TYP 'WYTWN
ulıyu inçä tep ötün-
TY L'R 'WYKSWẒ 'WYKY X'NKSYẒ Q'NKY
ti-lär ögsüz ögi ḳaŋsız ḳaŋı
SYẒ PWLTWNKWẒ ''MTY PYZNY 'YRYNC
siz boltuŋuz amtı bizni irinç

O zaman, bu sözleri işiten beş yüz dilenci buzağısını arayan bir inek gibi böğürürken bir taraftan şöyle konuştular: "Siz öksüzün anası, yetimin babası oldunuz. Şimdi bizi böyle mutsuz ve

LXXVIII.

YRLX XYLYP X'NC' P'RYR
yarlıġ ḳılıp ḳança barır
SYẒ .. .. 'WL 'WYDWN TYKYN
siz .. .. ol ödün tegin
'YNC' TYP .. YRLQ'DY PW YYR
inçä tep .. yarlıġḳadı bu yer-
TYNCW TWYRWSY ''NT'X 'WL
tinçü törüsi antaġ ol
'MR'Q YM' ''DRYLWR S'VYK
amraḳ yemä adrılur sevig
YM' S'ŞLWR TYP TYDY ..
yemä säşilür* tep tedi ..
'WYTRW TYKYN ... 'WL PWRL
ötrü tegin ... ol borl-

zavallı durumda bırakarak nereye gidiyorsunuz?"

O zaman prens şunları söyledi: "Bu dünyanın kuralı böyle, sevgili de ayrılır âşık da" dedi. Daha sonra, prens bu bah-

LXXIX.

WXCY 'R PYRL' P'RDY PWR
uḳçı är birlä* bardı bor-
LWXT' T'KM/Ş T' PWRLWQ
luḳta tagmiş-tä borluḳ-
CY 'RK' 'YNC' TYP
çı ärkä inçä tep
TYDY X'C KR'KLYK YYMYŞ
tedi ḳaç käräklig* yemiş
SWYKWT *YNK** 'WYZ' PYR'R CYNK
sögüt (*-iŋ*) üzä birär çıŋ-
R'TXW* ''S(=Ş)YNK PYR SWYKWT 'WYẒ
ratġu asıŋ bir sögüt* üz-
' PYR'R CYNKR'TXW ''S'NK
ä birär çıŋratġu asaŋ

çıvanla gitti. Bahçeye varınca bahçıvana şöyle dedi: "Uygun birkaç yemiş ağacının üzerine, her birine küçük birer çıngırak asın. Her (ağacın) üzerine

LXXX.

'YŞYX P'N(+N?)K* Q'M'X 'YŞYX
ışıġ baŋ ḳamaġ ışıġ
P'ŞYN PYRK'RW P'P MYNYNK
başın birgärü bap meniŋ
'LYKD 'WRWNK XWŞ XWẒXWN
eligdä uruŋ ḳuş ḳuzġun
QWNS' 'YŞYX 'X T'RTXY
ḳonsa ışıġ-aġ tartġ-ı*
MN SWYKWT T'PR'K'Y ...
men sögüt täprägäy ...
XWŞL'R XWNM'XY YYMYŞYNK'Ẓ
ḳuşlar ḳonmaġı yemişiŋäz
''RT'*M'X*'Y TYP ... TYDY ....
arta*maġay* tep ... tedi ....

bir ip bağlayın. Bütün iplerin ucunu birleştirerek bağlayıp bu ipi benim elime verin. Kargalar veya (başka) kuşlar konduğu zaman ben ipi çekerim, ağaçlar sallanır, kuşlar ağaçlara konmaz, yemişleriniz de berbat olmaz" dedi.

METINDIŞI, SAYFA KENARI YAZILARI*

IV.iç	:	MN Y'NKY ''XDWX	Ben, acemi
		men yanı ağduḳ*	(toy) ve
VI.iç	:	XW. K...	kusurlu
VII.iç	:	XWTLWX TWXDY	[yazıcı],
		ḳutluġ toġdı	Kişi adı ("kutlu
VIII.iç	:	(?=C=W)WL KW	doğdu")
IX.iç	:	'YT 'RSL'N	Kişi adı ("it
		ıt arslan	arslan")
üst	:	XWTL*W*X TWXDY XR' PWX'	Ḳutluġ Toġdı
		ḳutluġ toġdı ḳara buḳa	Ḳara Buḳa
dış	:	PYTYDY*M*	("kara boğa")
		bitidi*m*	(ben) yazdım
X.üst	:	KWYN TWXMYŞ KWYT*	Kün Toġmış
		kün toġmış köt	("güneş / gün
iç	:	TWXMYŞ	doğmuş"), Köt
		toġmış	Toġmış ("üstte
XI.I-2	:	XWTLWX	doğmuş")
		ḳutluġ	Ḳutluġ (kutlu)
XVIII.dış	:	XWR*X*YN*C*(=')	
		ḳor*ḳ*ınç	korku
iç	:	'(=X)W(=)L X'*N*K. XWŞ ''*Ş*	bu baba kuş
		ol *ḳaŋ* ḳuş a*ş*	dinl- (?).
XIX.iç	:	YM' S'VD SP*WD*	Oysa sözlü
		yemä savd[a] (???)	gelenekte
üst	:	KWYN TWXMYŞ	(var?).
		kün toġmış	Kün Toġmış
XXII.üst	:	'YN'L T'S(=Ş ?)	
		ınal taş (tas ?)	Inal Taş
iç	:	[krş.**LIX.**iç: 'WN] XT' TYDY ''Y ZWN	[on] kez dedi
		[on] ḳata tedi ay-zun	ki: "Anlatsın".
XXIII.iç		X'NX' 'YZWN	hana anlatsın
		ḳ-a-n-ḳ-a a-y-zun	(*XXIII. 1.'in*
üst	:	...TY X CY '.'N *L*'R ...LY.	*tekrarı*: tüccar-
		*satı*ġçı ärän-*lär teri*lip	lar toplanıp)

* Bu bölüm için 20. sayfaya bakınız; *iç*: sayfa içinde, kat yerinde: *dış*: sayfa dışında; *üst*: sayfa üstünde, başında; *alt*: sayfa altında, sonunda.

XXIV.iç	: .....MYŞ	
	...L.. ..KWR	
XXV.üst	: KWYN TNKRY YRWX KWYẒWNW KLS'	Güneş Tanrının
	kün täŋri yaruḳ közünü kälsä	ışığı görünürse
XXVI.üst	: KWYN TWXMŞ KWYT TWXMYŞ	Kün Toġmış
	kün toġmış köt toġmış	("güneş
XXVIII.üst	: C. C'*N*W	doğmuş"), Köt
iç	: CYN	Toġmış ("üstte
XXIX.iç	: CYNT'M	doğmuş")
	çintäm	çintäm-
üst	: T'*MN*Y	-tämäni
	ta*mn*i	
XXX.iç	: 'C*YM*	ağabeyim (?)
	eç*im*	*Krş.* ***IV.iç*** *ile*
XXXII.iç	: 'YWL 'W*X*	*notu ve*
XXXIV.üst	: MN Y'N*KY* ''.D*WX*	***LXVI.iç***
	men ya*ŋı* a*ġduḳ*	Kün Toġmış
XXXVIII.üst	: K*WY*N T*W.M.*Ş	
	k*ü*n t*oġmı*ş	
XXXIX.iç	: CW(=C)SWV	su
	suv	Günah [olmasın]
XLI.iç	: PWLM'ZWN 'YNC'	diye arz ettim
	bolmazun inçä	[yazdım?];
XLII.iç	: *TYKR*	Küsän (= Kuça
XLIII.iç	: T'KYNTYM Y'ZWK	kentinin Türkçe
	tägintim yazuḳ [+**XLI:** bolmazun?]	adı) Çor yazarak
XLIV.dış	: KWYS(=Ş)'N CWR PYTY*W*	[arz ettim?]
	küsän çor bitiy*ü*	(Ben, Küsän Çor
	[+**LXIII**: tägintim?]	"Kuçalı Çor",
üst	: CYMPWDV*T*	yazdım.)
	çımbudv*ıt*	Jambudvīpa
XLV.iç	: YK'NPYTYW	Yegän ("yeğen")
	yegänbitiyü	yazan
XLVI.dış	: KW*Y*S(=Ş)'N CWR PYTYDM	Ben, Küsän Çor,
	küsän çor bitidim	yazdım,
XLVII.iç	: *KWYN TW*	
	k*ü*n *to*	Kün To[ġmış]

XLVIII.dış	:	XWT'DMŞ XWT PWLM*Ş*	Mutlu olmuş; kut
		ḳutadmış ḳut bulm*ış*	bulmuş.
XLIX.iç	:	'(=Y)WR(=N)D(=V)WX PYT	
dış	:	Y(=')'N ...Ş	
		XWT PWLMŞ	Kut bulmuş.
		ḳut bulmış	
LI.iç	:	X'(=L)L(=R)WPYŞ'P Y	
		''PY	
LII.dış	:	P'KY T'Ş X'R'CWQ	Bägi Taş Ḳaraçuḳ
		bägi taş ḳaraçuḳ*	(erkek adı)
LIII.iç	:	T'.*Y* TYKYNK' *PYRWR*	Üstelik prense
		ta*ḳı* teginkä *berür*	veriyor (?)
LIV.iç	:	TY(=R=')Z(=)	
LV.iç	:	QWL 'YT(=R)YN(=K)WL(=P)	
		ḳul ıt ???????	Kişi adı?
LVII.iç	:	'YN'L TWXMYŞ	
		ınal toġmış	Inal Toġmış
LVIII.iç	:	*''MRX* TNKRY MŞYX' XWT	
		amraḳ täŋri mşyḫa ḳut	Sevgili Efendimiz İsa
		PW*LZWN* 'YNC' PWLZWN	kut bulsun.
		bu*lzun* inçä bolzun	Böyle olsun.
LIX.iç	:	'WN	
		on [devamı **XXII.**iç : *ḳata tedi ayzun*]	On [kez dedi ki:
LXII.dış	:	KWYN T*WX*MYŞ (kırmızı)	"anlatsın"]
		kün to*ġ*mış	Kün Toġmış
LXII.üst	:	KWYN TWXMŞ	
		kün toġmış	Kün Toġmış
LXIII.iç	:	'YL TWXDY XWL	
		el toġdı ḳul	El Toġdı
üst	:	Y'NKY	
		yaŋı	acemi (= toy)
LXV.iç	:	PWNWXT'Y(=K)	
LXVI.iç	:	MN Y'NKY ''XDWX	
		men yaŋı aġduḳ	Ben, acemi ve
LXVII.iç	:	PYTK'CY KWYN TWXMY*Ş*	kusurlu yazıcı
		bitkäçi kün toġmı*ş*	Kün Toġmış.

LXVIII.1-2 :	TYKYN ''TYẒMYŞYN ''	... prensin çalması-
	tegin 'ätizmişin a	nı, şarkı söyleme-
iç :	'YRL'M'ŞYN 'WDCY 'R XWNC Y	sini ... sığırtmaç,
	ırlamaşın udçı är ḳunç-ı	prenses ...
LXIX.iç :	M'*N*K' KWYNKLY PWLTY TYKY. 'WQTY	... gönlü benim ol-
	ma*ŋ*a köŋli boltı tegi*n* uḳtı	sun (?); prens anla-
alt :	XWNCWY Y NK' KWNKWL PYRM'DY	dı ... . prense-
	ḳunçuy-ı-ŋa köŋül bermädi	sine gönl(ünü) ver-
LXXI.iç :	''*L*TW*N* .. 'WD.	medi ...
	*a*ltu*n* ud	... altın ... sığır ...
LXXIII.iç :	.....Y	
LXXIV.iç :	'YT 'RSL'N	Kişi adı? İt Arslan.
	ıt arslan	
LXXV.iç :	T'MYR TYR'DY C'.	... demirle
	temir tirädi ça.	destekledi ... (kişi
LXXVI.alt :	''N TWTWX	adı?).
	an totoḳ	= (Çince) Ān dū
iç :	T'N T'KR	dū 安都督
LXXVII.iç :	PYTK..CY	[Ben, acemi ve
	[krş. **IV.**iç'in başı] bitk*äç*i	kusurlu] yazıcı
	KWYN T.X*M*	
	kün to*ġmış*	Kün Toġmış.
LXXVIII.iç :	KWYN TWX	
	kün toġ-	
LXXIX.iç :	'(=Y)WNLY 'YL TWNK	El Toŋ[a]? (kişi
	el toŋ	adı)
LXXX.iç :	TYKYN	
	tegin	İyi Düşünceli
dış :	'DKW 'WYK*L*Y TYKYN	Prens han (?)
	ädgü ög*l*i tegin	babası
	X..Y X'NK Y	
	ḳa*n* ḳaŋ-ı	

A PARÇASI

OR. 8212 (118)
SAYILI YAZMA

METİN,
HARFÇEVRİMİ,
YAZIÇEVRİMİ
VE
ÇEVİRİ

A. *ön yüz*

*1.	'RK' Y'ZTYM Y'NKYLTYM 'RS'R KWYZWNKWZ ärkä yaztım yaŋıltım ersär közüŋüz	"... [Bir?] adama karşı hata işlediysem eğer,
2.	'N'C'NWK* PWLZWN PYRWK Y'ZWQWM YWQ änäç<l>änük bolzun birök yazuḳum yoḳ	gözleriniz kör olsun. Ama eğer hatam yoksa,
3.	'RS'R PYR KWYZWNKWZ Y'RWZWN KWYN ersär bir közüŋüz yaruzun kün KWRWNK körüŋ	gözlerinizden biri parlasın ve güneşi görün."
4.	'WYTRW TYKYN NYNK PYR KWYZY Y'RWDY ötrü tegin-niŋ bir közi yarudı PWTWK* bütüg	Bunun üzerine prensin bir gözü parladı, sapasağlam ve dolu oldu.
5.	TWLW PWLTY Y'N' XYZ 'YNC' TYP TYDY 'MTY tolu boltı yenä ḳız inçä tep tedi amtı	Kız yine şöyle dedi:
6.	KYRTKWNTWNKWZ MW *KY* .. TYKYN ''MTY kertgüntüŋüz mü *ki* .. tegin amtı TYMYN timin*	"Şimdi bana inandınız mı?". Prens "Şimdi inandım."
7.	KYRTKWNTWM TYP TYDY .. 'WL 'WYDWN XYZ kertgüntüm tep tedi .. ol ödün ḳız	O zaman kız prense
8.	TYKYN K' 'YNC' TYP TYDY SYZ 'RTYNKW tegin-kä inçä tep tedi siz ärtiŋü	şöyle dedi: "Siz son derece nankör bir adam-
9.	S'VYNCSZ 'R 'RMYŞ SYZ .. MN 'YL X'N sevinçsiz är* ermiş siz .. men el ḳan	mışsınız. Ben han kızı olarak hiç yüksünmeden
10.	XYZY YYRM'TYN ///SYM'TYN 'WYZ*W*... ḳızı yermätin **yar**sımatın öz*ü*...*	terslenmeden kendimi [sizi iyileştirmeye
11.	P TY..... p ti.....	adadım] [...] "

arka yüz

12. ///TRW XYZ Y'LX'N TYP KYRTKWNM'TYN
ötrü ḳız yalġan tep kertgünmätin
13. TYKYN K' 'YNC' TYP TYDY 'RTYNKW Q'L
tegin-kä inçä tep tedi ärtiŋü ḳal
14. MWNTWZ 'RMYŞ SYZ N'CWK ''NT'X CWLVW
muntuz ermiş siz näçük antaġ çulvu
15. S'V ''XZYNKYZT' 'WYN'R P'R'N'S 'WLWŞ
sav aġzıŋızta önär baranas uluş-
16. T'QY X'N 'WXLY T'LWY Q' KYRDY .. T'QY
taḳı ḳan oġlı taluy-ḳa kirdi .. taḳı
17. //LM'Z* N'CWK MN 'RWR MN TYR SYZ ..
kälmäz näçük men erür men ter siz ..
18. //YTRW TYKYN 'YNC' TYP TYDY .. MN
ötrü tegin inçä tep tedi .. men
19. /WX'* 'ZWK SWYZL'M'Z MN XYZ 'YNC'
toġa äzük sözlämäz men ḳız inçä
20. //DY SYZYNK Y'LX'N KWYNY SWYZWNKW*ZNY*
tedi siziŋ yalġan köni sözüŋüz*ni*
21. //// P.LYR* M'N 'YDY *KYR*TKWNM'Z M*N* T*Y*//
[kim?] bilir men ıdı *ker*tgünmäz men t*e*[p?]
22. //'WYD// ///Q//
[ol] öd[ün?] ...ḳ..

Bunun üzerine kız bunun bir yalan olduğunu düşünüp inanmayarak prense şöyle dedi: "Siz son derece deli ve şaşkın birisiymişsiniz. Böyle yalan yanlış bir söz ağzınızdan nasıl çıkar? Benares ülkesindeki hanın oğlu okyanusa gitti ve henüz dönmedi. Siz nasıl olur da 'ben o'yum' dersiniz?"

Bunun üzerine prens şöyle dedi: "Ben doğduğumdan beri yanlış söz söylemedim."

Kız şöyle dedi: "Sözünüzün yalan mı doğru mu olduğunu (kim) *bilir*? Ben kesinlikle inanmıyorum" dedi O sırada, ...

PELLIOT CHINOIS 3509
SAYILI YAZMA ÜZERİNE

AÇIKLAMALAR

AÇIKLAMALAR

I.1 Kullandığımız Uygurca elyazmasının başlangıcı, Dà fāng biàn'in Çince versiyonunun 143. sayfasının a sütununun 9. satırına denk düşüyor (ayrıca bak. Chavannes çev. s. 474).

***I.5** SWQ'R: "gagalamak, saplamak, batırmak, sokmak" anlamlarına gelen bu eylem, doğu Türk lehçelerinde ve Yakutçada ünlüsünün *u* olması nedeniyle (bak. *Wb*, IV, 750), bana göre *suḳ-* olarak okunmalıdır. Aynı doğu lehçeleri "vurmak, döğmek" anlamına gelen bir *soḳ-* eylemini, ünlüsünün *o* olmasıyla, bundan ayırmaktadır (bak. *Wb*, IV, 519); bu *o* ünlüsü, Tatarcada "vurmak, döğmek" demek olan *suḳ-* sözcüğüyle (bak. *Wb*, IV, 751) bir anlamda doğrulanmış olmaktadır, zira bu lehçede, ortak Türkçenin *o*'larıyla *u*'ları yer değiştirmiştir. Dolayısıyla, başlangıçta iki ayrı eylem söz konusu gibi görünüyor: Bir yanda, *çoḳ-* "kafasına vurup bayıltmak, öldürmek" ve *toḳı-* "vurmak, tokat atmak" gibi eylemlerle aynı dizide yer alan *soḳ-* "vurmak" eylemi; öte yanda da "gagalamak, batırmak, daldırmak, sokmak" anlamına gelen *suḳ-* eylemi. Bu eylem olasılıkla şu sözcüklerle ilişkilendirilebilir: *tu-* "tıkamak"; *tubul-/tupul-* "delmek" (bak. K, dizin); *tuġru* "kılıç veya bıçağın, sapın içine sokulan kısmı" (bak. K, dizin); *çuġ* "çuval, torba, bohça" (bak. *TT* I, not 9); *çuval* "çuval" (Osm.); *çuḳur* "çukur, hendek"; ve Osmanlıcadaki *çuḳu-* "gagalamak" (bak. *Wb*, III, 2166; Kélékyan, *Dictionnaire turc-français*, s. 480); ancak bu sonuncusu *çoḳu-* biçiminde de mevcuttur (bak. *Wb*, III, 2006; Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, s. 738). Osmanlı Türkçesinde "saplamak, batırmak, sokmak" anlamına gelen eylem, *o* ünlüsüyle, *soḳ-* şeklindedir; ortak Türkçede bu biçimde var olup "vurmak" anlamına gelen eylem ise kaybolmuştur. Aynı şekilde, Kāşġarī de Orta Türkçeyi kapsayan sözlüğünde sadece "saplamak, batırmak, sokmak" anlamına gelen eylemi vermekte, (K. II, 18), fakat bunun ünlüsünün *o* mu *u* mu olduğunu belirtmemektedir. *Codex Cumanicus* (bak. Grönbech, *KomWört*, s. 221), "sokmak" ve "vurmak" anlamlarına gelen iki ayrı eylemi aynı biçimde, *soḫ-* olarak vermektedir.

Kuşlarla ilgili "gagalamak" anlamına *suḳ*-'a ilişkin başka bir eski örnek için, bak. TT X, 1, 552.

I.7 *ämäri*: Prof. W. B. Henning bana yazdığı bir mektupta bu terimin İranî dillerden gelme (*a*-, olumsuzluk öneki, + *mar*- "sayı", + *-ī (- (i)ya)* sıfat değerli sonek) olabileceğini belirtmişti: **amar* "sayılamaz, sayısız". *AG*, dizin ve *TT* X, dizin, s. 56'da biraz farklı bir köken açıklaması öneriliyor. Dà fāng biàn'in Çince versiyonunda *ämäri*'yi karşılayan terim çoğunlukla 諸 *zhū*'dur. Arap harfleriyle yazılı bir metindeki verme şekli *ämärikä* nedeniyle, *ämäri*'yi ön (ince) sıra ünlüleriyle okuyorum. (bak. S. Ye. Malov, "Uygurskiye rukopisnıye dokumentı", s. 148; A. K. Borovkov, *Leks Tefs*, s. 76).

I.7 *ḳuşçı:* Yazmadaki silik ve bozuk harfler *ḳuşçı* okunabildiği gibi *ḳuşuġ* olarak da okunabilir. Ancak cümlenin bütün olarak kuruluşuna bakılınca, *balıḳçı* vb. örneklere koşut özneler olarak *ḳuşçı, keyikç[i]* şekillerini almak (bak. *TT* IV, I. 56-57; burada *ḳuşçı, keyikçi, balıḳçı, torçı,* vb. terimleri yan yana zikredilmektedir.), *ḳuşuġ keyiki[g]* şekillerini kabul edip bunları *ämäri tınlıġlarıġ* ifadesine bağlı koşuntular saymaktan daha akla yakın gelebilir. Aslında bu bölümebir yorum getirmek bana o kadar zor görünüyor ki, müstensihin bir yanlış yaptığına bile pekala inanabilirim. *AnnP*: Bak. *dà shī* 大施 hikayesindeki benzer metin (Schmidt, *Dsanglun* [= *Der Weise und der Thor*], s. 232).

I.8 *torçı*: Pelliot bunu *tojçı* okumuş olmasına karşın, sözlükçesinde sadece *torçı*'yı zikrediyor. Sözsonu biçimiyle ve arkadan gelen *C*'ye bağlanmadan yazılmış olan *R* harfinin şekil olarak *Z*'ye çok benzemesine karşın, ben de bu sözcüğün *torçı* okunması gerektiği fikrindeyim. *Torçı* şekli ayrıca TT IV A, I. 57'de de tanıklanıyor.

tor'un *-o-* ile okunması da günümüz Türk lehçelerinin çoğundaki söyleyişe (bak. *Wb*, III, 1179) ve sözcüğün Brāhmī yazısıyla yazımına (bak. TT VIII, dizin) uygundur.

II.3 CXRY: Cl. Huart (ed., s. 9) bunu *ç[ı]ḳrı* olarak okuyup anlamını da "çıkrık" olarak vererek sözlükçesindeki *ç[ı]ḳrıḳ* maddesine gönderiyor. P.

Pelliot ise (ed., notlar, s. 231) "M. Huart'ın 'çıkrık'ını kabul etmenin imkânsız olduğunu, zira yün eğirmenin çıkrıkla yapılabildiğini, oysa metne göre çıkrığın eğirilmesinin gerektiğini" savunuyor. "Aslında bu benim bilmediğim bir tür dokuma ürünü olmalı", diyor; "insanın aklına, genellikle *zıġır* adı da verilen keten geliyor..." Dolayısıyla, Pelliot bu sözcüğü, bilinmeyen bir tekstil maddesinin adı olarak, *çaġay* şeklinde okuyor.

Ben Huart'ın esas olarak doğruyu gördüğü fikrindeyim. Basılmamış bir Dūn-huáng metninde, besbelli *CXRY*'nın tam yazımına karşılık olan bir *CYX'R-Y, çıġar-ı* sözcüğüne rastladım. Burada *ekki çıġar-ı bözi* söz konusu ediliyor ki, bunu "iki çıkrık bezi" (yani "çıkrıkta eğirilmiş iplikten dokunmuş iki parça kumaş") olarak yorumlamak mümkün görünüyor. Kāşġarī (bak. dizin, s. 146) de *çıġrı* sözcüğünü "çıkrık" anlamıyla veriyor. Bu sözcük olasılıkla İran dillerinden alınmıştır; tekerlek, çıkrık anlamına gelen sözcük eski İranca *çaḫra*, Soğdca *çġry (çaḫre)*'dir (bak. C. Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch,* 576; E. Benvenisti, TS, no 2, II. 144, 216 ve 924). *ägir-/äŋir-* eylemine gelince, bu sözcük sadece "eğirmek", yani "iplik bükmek" anlamına değil, aynı zamanda, Kāşġarī'de de (I. s. 178-179) görüldüğü gibi "döndürmek", "çevirmek" ve "kuşatmak" anlamlarına da geliyor.

***II.4** PRT'TP: Cl. Huart (ed., s. 10) hemen hemen doğru bir yazıçevrimi ile bunu *b(ı)rtantp* olarak veriyor ve yine haklı olarak, *bırt-* olarak okuduğu (fakat aslında *birt-* veya *bert-* okunması gereken) eylemin genişlemiş bir çatısı sayıyordu. Fakat çevirisi, "mécontenter, canını sıkmak, kırmak", yanlıştı. P. Pelliot (ed., s. 231, not 1) Huart'ın okuma ve yorumunu "kabul edilemez" ilân ettikten sonra, nedense bu sözcüğü *butat(ı)p* olarak okumayı uygun buluyor ve bu yanlış okumadan hareketle, sonuca götürmeyen bir çıkmaz yola sapıyor. Gerçekte, bu yazmada *P'RT-/PRT-/PYRT-* yazımlarıyla birkaç kez karşımıza çıkan ve "çarpmak, vurmak, döverek sertleştirmek" anlamına geldiği anlaşılan *bert-* eyleminin *-°t-* ekiyle yapılmış ettirgen veya pekiştirmeli çatısı söz konusudur (bu eylemin türevleri hak. bak. not LXIII. 6). Ben *böz bertät-* ifadesini, öz anlamıyla, "vura vura kumaşın dokusunu sıklaştırmak, sertleştirmek" olarak alı-

yorum. (Bak. örneğin, P.-E. fittré, *Dictionnaire de la Langue française*, "tisserand (dokumacı)" maddesi: "eski dokumacılar... kumaşın dokusunu sıkılaştırmak için, atkı ve çözgüye sağlam bir tahta cetvelle vururlardı.."; daha fazla ayrıntı için, bak. Diderot ve d'Alembert'in *Encyclopédie*'si, c. VII, s. 289).

II.4 Q'RS: Yalnız Huart'ın (ed., s. 10) değil Pelliot'nun (ed., s. 230 ve 231) da -şeklini gerçekten tanılayamadan- okudukları gibi *ḳar(ı)ş* değil, *ḳars* okunması gerekir. *Ḳars* terimi Kāşġarī'de (I, s. 348. 17) bir giysi, daha doğrusu deve tüyünden veya koyun yününden bir kumaş olarak tanımlanıyor. Bana kalırsa, *BSOAS*'in XXXI. cilt 2. bölümünün 330-346. sayfalarında çıkan "yünlü bir kumaşın adı olan *ḳars* terimine ilişkin araştırmalar" başlıklı makalede de açıkladığım gibi, *ḳars* sözcüğünün kökeni, aynı anlama gelen Çince *hè zí* 褐子, M **hât-tsi̯ə*'dir. Daha yakın bir geçmişte, Berlin Bilimler Akademisinde, Turfan yazmaları arasında, Uygur yazısıyla yazılmış eski olduğu izlenimini uyandıran Buddhist bir metin olan U. 2695'te, sözcüğün değişik bir biçimi olan *ḳarz* terimini bana gösterdiler. Terim XII. yüzyıldan itibaren Arapçada *karziyya, karsiya,* vb. şekillerinde, XV. yüzyıldan başlayarak da Osmanlı Türkçesinde *ḳarziyā, ḳariziye* gibi şekillerde tanıklanıyor. Ondan sonra da, çeşitli biçimler altında hemen hemen tüm Avrupa dillerine giriyor; bunlar arasında İspanyolca *querzia,* İngilizce *kersey,* Fransızca *cariseau* veya *créseau,* ve Moldavca *hars* sözcüğünü zikredebiliriz (daha önce adı geçen "*ḳars*'a ilişkin araştırmalar" başlıklı makalede N. Beldiceanu'nun incelenmesine bak.).

III.1 YWNT: Huart'ın *yunt* okuyuşu, bana Pelliot'nunkinden (*yont)* daha akla yakın geliyor. Nitekim Dūn-huáng'dan Tibetçe bir yazmada (Pelliot-Tibetçe 1283) bu terim, *Ha-la-yun-log* = *Ala-yuntluġ* (veya *yunluġ*), yani "Ala atlılar" kabilesinin adında *yun* şekliyle yazılmış (bak. Jacques Bacot, "Reconnaissance en Haute Asie septentrionale" ["Uzak Kuzey Asya'da Keşif Seyahatleri"], *JA*, CCXLIV, 1956, ss. 147 ve 152). Öte yandan, birkaç yüzyıl sonraki Brāhmī yazısında da yine *yunt* olarak gösteriliyor (bak. TT VIII, dizin). Son olarak, D. Sinor'un yakınlarda çıkan bir ma-

kalesi, "Notes on the equine terminology of the Altaic peoples" ["Altay halklarının ata ilişkin terimleri hakkında notlar"] (bak. *CAJ*, X, ss. 309-312) de benim dikkatimi, aynı sözcüğün çeşitli Samoyed lehçelerinde de *yun-/yunt-*, vb. şekillerinde, hemen her zaman *-u-* ile, mevcut olduğu gerçeğine çekti (bak. Aulis J. Joki, "Die Lehnwörter des Sajansamojedischen", *MSFOu*, 103, 1952, s. 138). "At" anlamına gelen *yun-/yunt* sözcüğü Türkçede ve öteki Altay dillerinde oldukça seyrek ve tek başına (izole) göründüğü gibi, Joki'nin işaret ettiği noktalara bakılacak olursa, herhalde Samoyedceye de, bu sözcüğün çok eskiden, hangisi olduğu henüz belirlenememiş bir başka dilden geçmiş olduğu düşünülebilir. *yun-* sözcüğünün kısmen olmakla birlikte, Toharca A'da atın adı olan *yuk*'a biraz benzediğini de (bak. W. Thomas, TochEl, II, s. 130) burada not edeyim.

III.2 *ulatı*: *ula-* "birleştirmek, bağlamak, bitiştirmek, ulamak" eyleminin *-t-* ekiyle kurulmuş ettirgen veya pekiştirmeli çatısı olan *ulat-* eyleminin *-ı-* ekiyle yapılmış ulaçtır. *ula-* eyleminin *ul* "yer, zemin, temel, dip, ilk öğe" adından *-a-* ile addan türemiş bir eylem (*AG*, 85) olması; ve buna göre ilk anlamının da "temele yerleştirmek veya bağlamak, bir şeyi temel veya ana bölümüne bitiştirmek veya bağlamak" olabileceği düşünülebilir. W. Bang'a göre ("Turk Br V", s. 23) *ul* "temel" sözcüğü bundan başka *uluġ* "büyük, önemli, ulu" sözcüğünün de köküdür; ve bu sözcük de başlangıçta * *ul-luġ* "en önemli, temel öğeye ilişkin" biçimindedir.

Çoğulluk kavramını ("ve, ve benzerleri, ve diğerleri...") ifade eden *ulatı*'nın ve onun eşanlamlısı olan, *ula-*'nın ulaç eki almış biçimi *ulayu* sözcüğünün kullanımı hakkında, bak. *AG*, 287 ve 288. Benim de gayet çekici bulduğum, W. Bang'ın varsayımına göre ("Studien II", ss. 923-924) çoğulluk veya topluluk eki *-lar/-lär*'in kökeni de *ula-*'dan geniş zaman eki *-r-* ile türemiş eylem adı **ular* "birleşmiş, toplanmış, bir araya konmuş" sözcüğü olabilir. Buna göre, *at-lar* şekli **at-ular*'dan gelme olup, genel anlamda birçok *at*'ın "bir araya gelmesi", yani "at topluluğu" anlamını taşımaktadır. *-lar/-lär* ekinin kökenine ilişkin başka birçok kuram için, bak. *MatMorph*, ss. 52-53 ve Pentti Aalto, "The suffixes *-lar, -nar, -lär*", *StOr*, XVII, ss. 10-17.

Ben ayrıca, *ula-* eyleminin büyük bir olasılıkla, Türkçede pek sık kullanılan addan eylem yapım eki *-la-/-lä-*'nin (*AG*, 89) de kaynağı olmuş olabileceği fikrindeyim. Örneğin, Köl Tegin ve Bilgä Kaġan Yazıtlarının doğu yüzünde, 6. ve 7. satırlardaki *ellä-* "il, devlet vermek" ve *ḳaġanla-* "kağan vermek" terimleri aslında **el-ula-* ve **ḳaġan-ula-*'dan gelmiş olabilir; tıpkı *sözlädi* ("söyledi, konuştu")'nin **söz-uladı* ("sözleri birbirine ekledi")'dan; *tapla-* ("onayla-, doğru bulma-")'nın **tap-ula-* ("onay (tap) ekleme, verme")'dan; *saḳlan-* ("dikkat etmek")'ın **saḳ-ulan-* ("dikkati (saḳ) üstüne almak")'dan, vb... gelmiş olabileceği gibi.. Bu varsayıma destek olarak sanırım özellikle, *ançulayu* ← **ança ulayu* ("öyle, o kadar, o kadarı (onca) eklenecek") ve *munçulayu* ← **munça ulayu* ("böyle, bu kadar, bunca") sözcüklerinin ikinci hecesinde "kural-dışı" bir *u* foneminin bulunması gösterilebilir (bu *u*'nun kural-dışılığı hakkında, bak. *AG*, 15). W. Bang "K-Osm I", s. 45'te *ançulayu* ve *munçulayu* şekillerini başka yollardan açıklamağa çalışıyor. Ayrıca, benim fikrime göre, *yarlıġ-ḳa-*, *irinç-kä-* gibi eylemlerle ilgili olarak da, Türkçede "eklemek, bitiştirmek" anlamına gelen bir eylem yardımıyla adlardan eylem türetme yolu bulunduğu görülebilir; buna göre bu eylemler *ḳa-* "eklemek, yığmak" eylemiyle kurulmuş görünüyor, tıpkı *ḳut-ġar-*, *köŋülkär-*, *iç-gär-*, vb. sözcüklerinin de *ḳa-r* ("eklemek, karıştırmak") ile yapılmış olabilecekleri gibi (bak. not XV. 4).

Ula- eyleminden türemiş bir başka sözcük de *ulaġ* (eylemlerden ad yapan *ġ* hakkında, bak. *AG*, 109) "molalarda değiştirilen at" sözcüğüdür; Xuanzang bunu 629 yılında Türkistan'da işittiğine göre, bu sözcük en eski dönemlerde tanıklanan Türkçe sözcüklerden biri oluyor (bak. P. Pelliot, "Neuf notes...", *TP*, XXVI, s. 220; aynı yazar, "Notes sur l'Histoire de la Horde d'or" [Altınordu Tarihi hakkında Notlar], s. 34). Bu konuda ben D. Sinor'un "Notes on the equine terminology of the Altaic peoples", ss. 307-315'teki savına tümüyle karşıyım. Bu sava göre, *ulaġ*'a karşılık olan sözcüğün Kazan Tatarcasında ve Kazakçada (= "Kırgızca"; bak. *Wb*, III, 728, ve Budagov, *Türk-Tatar Lehçelerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü [Сравнительный словарь турецко-татарских нарѣчій]*, II, 187) *lau*, Çuvaşçada ise *lav* (ama aynı zamanda *ălav (ĭlav)* da: bak. John R.

Krueger, *Chuvash Manual*, s. 223) olması, yani sözbaşında *l-* bulunması nedeniyle, *ulaġ* sözcüğü, *luv, lō, lū, lau* gibi çeşitli şekillerde tanıklanan Ugorca **laġ* sözcüğünden gelmektedir! Böyle düşünecek olursak, aynı şekilde *iläk-* "asılmak, asılı olmak" (*Wb*, I, 1582); *alaḳ-* "kafası karışmak, dili dolaşmak" (*Wb*., I, 355; K, dizin, s. 19'da *aliḳ-*); *oġlaḳ* (*Wb*, I. 1022) ve *ulaḳ* (*Wb*, I, 1678) "oğlak"; ve *olur-* "oturmak" (*Wb*, I, 1087) gibi sözcüklerin hepsinin de kökende sözbaşında *l-* taşıdıklarını; dolayısıyla yabancı dillerden Türkçeye geçmiş olduklarını kabul edebiliriz; zira *iläk-*'in Kazan Tatarcasındaki karşılığı *läk-* (*Wb*, III, 742); *alaḳ-*'ın ve *oġlaḳ/ulaḳ*'ın Kazakçada ("Kırgız"; *Wb*, III, 728) karşılıkları *laḳ-* ve *laḳ*; ve *olur-*'ın Çuvaşçada karşılığı da (Krueger, *Chuvash Manual*, s. 223) *lar-*'dır. Gerçekte, bütün bu durumlarda, bazı Türk lehçelerinde sözbaşındaki ünlünün düştüğü, daha doğrusu *l*'ye *assimile* olduğu, açıkça görülüyor. Ugorca *luv, lō, lū* vb. biçimleri bunların *lau*'ya dönüştüğü Tatarca ya da Kazakça gibi bir Türk lehçesinden alıntılar olarak açıkla nabilir.

III.3 SWR (= Y?)'R: AnnP'de: "Acaba *soy-* 'soymak'tan *soyar* diye okunabilir mi?" ve Ann BG'de: "*soyar?*" ifadelerine rastlanıyor. Yazmadaki şüpheli harf *y*'den çok *R*'ye benzese de, bence burayı "soyar" diye okuyup anlamak gerekiyor. Eski Türkçede, burada gerekli olan "soymak" anlamına bir *SWR-* eyleminin izine rastlayamadım.

III.8 *buşuş* Elimizdeki yazmada bir kaç kez geçen sözcüğün yazımı, *S* ile *Ş*'yi ayırt etmeye olanak verdiği ölçüde, *busuş*'tan ziyade *buşuş* okumamızı gerektiriyor. Aynı şekilde, Bibliothèque Nationale'deki *Houa yi yi yu* nüshasında da (ch. 9188, c. I, s. 291 v°) *PWṢUṢ*, *bŭ shū shī* 卜淑失 = *buşuş* şekli görülüyor. Buna karşılık, *busan-* sözcüğü yazmamızda gayet açık biçimde *-s-* ile yazılmış. Oysa hem *buşuş* hem de *busan-* sözcüklerinin, "sıkılmak, üzülmek, kızmak" anlamlarına gelen aynı eylemden türemiş oldukları açıkça belli oluyor; bu eylem ise K'de (bak. dizin, s. 119), Brāhmī'de (bak. *TT VIII*, dizin), Çağataycada (bak. *Wb*, IV, 1870) ve daha yakın dönem doğu lehçelerinde *buş-* (*Wb*, IV, 1389-92'de *puş-/puj-* maddesine bak.); Brāhmī yazısında (bak. TT VIII, dizinde

busan-), Osmanlıcada (*Wb*, IV, 1385; Redhouse, *Lexicon*, s. 459) ve Tatarcada (bak. *Wb*, IV, 1863 te *busan-*) ise *bus-* şeklinde karşımıza çıkıyor. Bu eylemin kökende *bus-* olduğu varsayılırsa, bunun yan şekillerinin *buş-*'a dönüşmesi, eşsesli *bus-* (*pus-*) "pusu kurmak" eylemiyle olası bir karışıklıktan kaçınmak kaygısıyla açıklanabilir; buna karşılık dönüşlü çatı *busan-* çok daha az karışma tehlikesi taşıdığından kökteki *-s-* fonemini korumuş olabilir.

IV.2 MX'RYT: (Huart'ın (ed., s. 10) ve Pelliot'nun (ed., s. 232, not 3) okudukları gibi M'X'YT değil). Sanskritçe *mahā*, Soğd ve Uygur yazılarında düzenli olarak MX' ile gösterilir. Dördüncü harf ', *N* veya *R* okunabilir ise de galiba *R* yeğlenmelidir, çünkü Çince versiyonda bunu karşılayan terim, *mó hē luó shé* 摩訶羅闍, Sanskritçe "büyük kral" demek olan *mahārāja*'yı göstermektedir. Son iki harfi, yani *YT*'yi ise açıklayamıyorum, zira hem Uygurcada hem de Soğdcada *mahārāja* normal olarak *MX'R'C* = *Maharaç* şekliyle karşılanıyor.

IV.2 *elläg* Kuşkusuz, *el*'in, yani devletin başı, kıral, hükümdar anlamında bir ünvan söz konusu; bu, "imparator" diye karşılanabilecek olan *ḳaġan*'dan daha aşağı rütbede bir hükümdarı gösteriyor. Bu sözcüğün *el* "devlet, ulus"tan *-lig* ekiyle türetilmiş ve ilk anlamı "devleti olan, devletli, devletin bağlı olduğu" şeklinde bir türev olduğu konusunda W. Bang ile ("Turk Br V" s. 23) aynı görüşteyim. Eski Türkçenin çeşitli yazılarında çift ünsüzlerin de tek ünsüzler gibi tek bir işaretle (harfle) gösterilmesinin âdet olduğu biliniyor.

Aitlik veya iyelik gösteren ad yapım eki *-lig/-lıġ* konusunda bir kez daha Bang'ı (bak. "Studien II", s. 922) izliyoruz, bunun *il-* "bir şeye bağlı, asılı olmak" eyleminin *-°g* ile kurulmuş ortacı olduğunu düşünüyorum. Buna göre, "bağlayan" veya "bağlanan" anlamında bir **ilig/*iläg* şekli (*i* ve *ä* ünlüleri *il-*'den sonra biribirinin yerini alabilir), baştaki ünlüsünün düşmesiyle, ilgili olduğu adla kaynaşarak, aitlik anlamlı bir türev oluşturmuştur. Aynı şekilde, genel olarak somutluk, yer, ya da soyutlama gibi kavramları ifade eden ad yapım eki *-lik/-lıḳ* da **il-i-k*'ten gelmiş

olabilir (bak. W. Bang, a.g.e..; *MatMorph*, s. 105). *İl-* eyleminin *-i/-ä* ile kurulu ulaç biçimi ise bir yandan, birikme/yığılma ve çeşitlilik ifade eden ve özellikle çifter çifter anılan nesne adlarına getirilen yığılma ve bağlaç *-li ~ -li* ekine; öte yandan, *bir-lä* "ile; bir araya koyarak, birleştirerek", *tün-lä* "geceleyin", ve *körk-lä* "güzellikle" gibi sözcüklerde rastladığımız addan ad yapan *-lä/-la* ekine kaynaklık etmiş olabilir (bak. Bang, a.g.e..; *MatMorph*, ss. 104-105).

V.2 *näkä ıġlayu*: Bang tarafından ("Man Hymn", s. 15, not 2) "worüber weinend, (neye ağlayarak)" diye yorumlanmıştı.

V.1 P'RW: Sayfanın bu ilk sözcüğü Huart tarafından *bilgü* diye okunmuş, Pelliot ise bunu yok saymıştı. Oysa, yazımada P'RW, yani *bärü* "beri" sözcüğü oldukça net olarak görülmekte ve bağlama da tam olarak uymaktadır, ancak, sözcüğün çizilmiş olduğu izlenimi uyanıyor.

VI.7-8 *ayadaḳı yençü 2 monçuḳ täg közdäki*: Huart'ın (ed., s. 12) *aradı ġı*, Pelliot'nun (ed., s. 233) da *avdaġı* olarak okuduğu sözcüğün *-''Y'D'XY* yazılışında üçüncü harf *Y*'den çok *v* gibi yazılmışsa da- kesinlikle *ayadaḳı* "ayadaki, avuçtaki" olarak okunması gerekir. Burada, Çin edebiyatının iyi bilinen bir kalıbına göre, sevilen bir evlât avuçtaki inci tanelerine benzetilmektedir (bak. özellikle *Dai Kan-Wa jifen*, c. V.'te, *zhăng zhū* 掌珠, № 12248-59, ve *zhăng zhōng zhū* 掌中珠, № 12248-78). Öte yandan, *yençü*'den sonra gelen ve Huart'la Pelliot'nun *i* zannettikleri işaret de aslında "2" rakamını temsil ediyor: biribirine bağlı iki küçük çizgidir. (Sğd yazısıyla yazılmış Budist metinlerdeki rakamların biçimi hakkında, bak. F. W. K. Müller, "Reste einer soghdischen Übersetzung des Padmacintāmaṇīdhāraṇisūtra", *SPAW*, XXXI, 1926, Sonderabdruck, s. 8).

VI. ve VII. sayfalar arasındaki bir yaprak eksik olduğundan (bak. Bang, tanıtma, s. 195-196), *közdäki* sözcüğü VI. sayfanın sonunda askıda kalıyor; bu koşullarda ben, *közdäki* "gözdeki" ile "avuçtaki iki inci tanesi" arasında herhalde var olması gereken ilişkiyi göremiyorum.

VII.2 *küniŋä* sözcüğünün "her gün" ya da Pelliot'nun çevirdiği gibi (ed., s.

233; ayrıca bak. VII. 4, VIII. 6, XXXII. 8 ve LXXI. 5. satırlar) "günlerce" olarak değil de "günden güne" olarak anlamlandırılması daha uygundur. *Küniŋä* yazılışına aynı şekilde *TT VII*, № 28, 33. satırda da rastlanıyor ve orada R. Rachmati bunu "von Tag zu Tag (günden güne)" olarak çeviriyor. Aslına bakılırsa, ben bu sözcüğün, başka Uygurca metinlerde (bak. TT III, sat. 132; *U III*, s. 54. 17; *M III*, s. 20.5) de rastlanan *kün küniŋä* deyiminin eksiltili biçimi olduğundan da kuşkulanıyorum. Ayrıca bak. daha aşağıda, sat. XIII. 6 da: *ḳoy yılḳı egidsär yılıŋa aşılur* "koyun ve yılkı (büyük baş hayvan) yetiştirilse, yıldan yıla çoğalır(lar)".

VII.6 *azḳına:* küçültme ve pekiştirme eki olan *-ḳına,* metnimizin başka yerlerinde de *-ḳıya* (bak. sat. XL. 3'te *yalŋuz-ḳıya*) ve *-kiyä* (bak. *ötürü-kiyä* ve *bir-kiyä*) biçiminde karşımıza çıkıyor. *-ḳına/-ḳıya* şekillerindeki dönüşümlü ünsüz, runik harfli metinlerde, sadece art sırada *Y* ve *N*'nin üstüste yazılmış biçimini andıran özel bir işaretle gösteriliyor; çeşitli otoritelere göre ya genizsilleşmiş bir *ye*'yi, ya da *ye*'leşmiş, incelmiş bir *n*'yi gösteren bu harf, yazıçevriminde *ń, n, ṅ, ny* ve *yn* gibi çeşitli biçimlerde kaydediliyor (bak. V. Thomsen, "Ein Blatt in türkischer Runenschrift", s. 299, not 1; W. Bang, "TurkBr VII", s. 201; *AG*, 31; *MatLaut*, s. 205; N. Poppe, *Introduction to Altaic Linguistics*, s. 59). Yaygın olarak kabul gören bir teoriye göre (bak. Poppe, ibid. s. 59-60) bu sesin *ń, n,* veya *y* olarak seslendirilmesi, Eski Türkçeyi üç ayrı lehçeye ayırmaya imkân veren ölçüt olabilir. Dūn-huáng'ın Uygurca metinlerinde hem *n*'li hem de *y*'li yazılışlara rastlandığına göre, bu metinlerin lehçesi karışık bir lehçe miydi? Bu durumda, Kāşġarī'nin lehçesini de hiç kuşkusuz bu "karışık lehçeler" arasına koymak gerekecektir, çünkü burada da *n*'li ve *y*'li şekiller bir arada karşımıza çıkıyor: bak. K. III, s. 359, not (Tıpkıbasımının 601. sayfası); burada, *-kiyä/-ḳıya*'lı başka şekillerle birlikte (bak. K. III, s. 170) *söz-kinä* ve *köz-kinä* sözcükleri okunuyor. Ya Çağataycaya ne demeli? Onda da küçültme ekinin *-ḳına* şeklinin yanısıra *ḳoy* "koyun" gibi bir sözcük yok mu? Aslında ben, profesör L. Bazin'in önerdiğini, bu Runik harfin tek bir sesi değil, *Y* ve *N* seslerinin bir birleşimini temsil ettiğini düşünme eğilimindeyim; bu "birleşik harf" yerine göre *yn,* veya *ny*

olarak okunabiliyor. Örneğin, Bilgä ḳaġan Yazıtındaki (güney, 14) *TWNYQQ* sözcüğüne denk düşen kişi adı Tonyukuk Yazıtında **TWY^NQQ* şeklinde yazıldığına göre, bu durumda söz konusu harfin *-ny-* olarak okunması gerektiğinden kuşku duyulamaz. Buna karşılık **QWY^N* "koyun" sözcüğünü *ḳoyn* diye okumak gerektiği anlaşılıyor, zira *ḳoyın/ḳoyun* yazılışları çeşitli lehçelerde bol bol tanıklanıyor, *-n* ve kuşkusuz *-y* de buralarda birer ek olarak gözüküyor. Aynı şekilde, **QİTY^N* yazılışının da *Qitayn* "Kıtaylar" olarak okunması daha uygundur, zira buradaki *-n, är-än* veya *oġl-an*'daki gibi, topluluk veya çoğulluk eki olmalıdır. *Y^NİG* "kötü, korkunç, pek"in *aynıġ* okunması gerektiği de açıktır, çünkü bu sözcük "korkmak" anlamındaki *ay-* eyleminden, daha doğrusu onun dönüşlü çatısı *ayın-*'dan türemiş görünmektedir (bak. W. Bang, "Türk Georgs", s. 69, not 1; ve *TT II* A, 94n.). Bizim **QNY^N* ilgecimize gelince, *Wb* Bang'ın da önerdiği gibi ("TurkBr VII", s. 201, not 2), bunun *ḳıy-* "ince yontmak, kıymak" eyleminin ya da daha doğru bir deyişle, aynı eylemin "orta" çatı ekli *ḳıyın-/ *ḳıyn* biçiminin ulaç ekli yapısını temsil ettiği görüşü,bence akla yakın geliyor. Runik biçimli *ny/yn* karakteri ile bu karakterin geçtiği sözcükler hakkında, bak. *MatLaut*, ss. 205-209.

VII.8-9 PWRX'LYR: Bu sözcüğün okunuşunda, özellikle, Huart'ın (ed., s. 12) K ve Pelliot'nun (ed., s. 233) *N* okudukları son harfin *R* olduğu, hemen hemen kesindir. Ben bu sözcüğü *bolġalır* "(hazine) boşalmak üzere" şeklinde anlıyorum ki, bağlam da tam bu anlamı gerektiriyor, *bol-* eyleminin *L* yerine *R* ile yazılmış olmasına gelince, yazıda *R*'yi *L*'ye dönüştüren bir çengelin unutulması az rastlanır bir şey değildir. Eylemlere gelen *-ġalır/-gälir* "... mak üzere, .. mağa başlamış" eki ise herhalde *käl-* "gelmek" eyleminden türemektedir. Bunun sözbaşında-*ġ-* ünsüzü ile yazılışı *M III*, № 19'da, Mani yazısıyla *tıdġalır* sözcüğünde ve Kāşġarī'de (II, s. 67) tanıklanıyor; buna karşılık, bu ekin sözbaşındaki ünsüzünün (*-ḳ-* veya *-k-*) ile yazılmış şekline inandırıcı örnek bulamadım. Bu ek hakkında, ayrıca bak. *TT I*, 162 n.; *AG*, 259; ve *MatMorph*, s. 180.

VIII.4 KWYNKWLWK, ya *köŋül-lüg*, ya da *köŋül*'ün yükleme durumu olan

köŋül-üg olarak yorumlanabilir. Var olan bağlamda ben ikinci yorumdan yanayım: *köŋülüg berzün* "(oğlunun) istediğini versin, (oğlunun) dileğini yerine getirsin". Bu ifadeyi "ona gönlüne göre versin" şeklinde çeviren Pelliot (ed., s. 233-234), sözcüğü *köŋüllüg* "gönüllü, yürekli, yürekle ilgili/ilişkili" olarak anlamış görünüyor, ama öte yandan "*köngülüg*" (?) şeklinde yazıyor.

***IX.7** *aġıçı barçaḳı aġıçı-lar:* Burada *aġıçılar* "hazinedarlar", sözcüğü ilgi kuran deyim *aġıçı barçaḳı* "ne kadar hazinedar varsa (o kadar)" ile niteleniyor; *-ḳı* da ilgi eki oluyor. Bu, "bütün hazinedarlar" fikrini vurgulayarak ifade etmenin bir yolu olmalı. *barçaḳı*'ya başka örnek bulamamış olmakla birlikte, okunuşun doğruluğundan hiç kuşkum yok. "Manbeicht", s. 193'te W. Bang, *-ḳı/-ki* ekinin, *baş-ḳı* ve *kün-ki* gibi yer ve zaman anlamı taşıyan sözcükler dışında, hiçbir zaman bir ad köküne doğrudan eklenmediğini; öteki anlamlardaki sözcüklerde, *-ḳı/-ki*'nin zorunlu olarak, ilgi (*meniŋ-ki),* bulunma (*köldä-ki*) ya da ayrılma (*baştın-ḳı*) gibi bir durum ekinden sonra gelmesi gerektiğini savunuyordu. Ancak daha sonra kendisi de, *sayu* belirtecine (*on orunlar sayu-ḳı irü bälgülär* "on yerin her birindeki işaretler"), ve aynı şekilde ulaç ekli *tägirmiläyü*'ye (*tägirmiläyüki yaġıŋ* "seni kuşatan düşmanların") doğrudan eklenen bir *-ḳı*'nın varlığına işaret etmiştir (bak. *TT I*, 57 n.).

IX.8 *birär ödün öŋi barzun:* Bang açıklamasında (s. 196), *birär ödün* konusunda Huart'ın (ed. s. 13) yorumuna katılıyordu: "hazinedarlar(ın) verecekleri zaman". Oysa *ber-* eyleminin geniş zamanı yazmamızda *PYR'R, birär,* değil, *PYRWR, berür,* şeklinde geçiyor (bak. LI. 5 ve LXVIII. 4). Dolayısıyla burada *bir* '1' sayısının üleştirme şekli *birär* "birer"in söz konusu olduğu açıktır; buradaki anlamı da, "(prensin hazineye gelebileceği) anların her birinde" olmalıdır. Öte yandan, Pelliot'nun (ed. s. 234) *önsär* okuyuşunun bırakılıp yerine, izleri yazmada yeterince belli olan *öŋi*'nin konması gerektiği de kuşkusuzdur: *öŋi barzun* "başka yere gitsinler" ifadesi, Suv. s. 612. 18'deki *öŋi yorıp bardılar* "yürüyüp başka yere gittiler" cümlesiyle karşılaştırılabilir (bak. *Altun Yaruk*, s. 80).

X.4 *ağıçılal(=r)n(=a)ın(=a) bulmaz erti bergü bulmatın:* Burada, ilk sözcük, çoğul *ağıçı-lar* "hazinedarlar"ın belirtme durumunu, ya da daha akla yakın olarak, üçüncü kişi iyelik eki almış çoğul *ağıçı-lar-ı* "(onun) hazinedarları"nın belirtme durumunu gösteriyor olmalıdır. İlk yoruma göre, sayfa III. 2'deki *tınlıġlarıġ* gibi, burada da *ağıçılarıġ* şekline rastlanmalıydı; oysa metindeki yazılış bunu kabul etmiyor. İkinci durumda ise sözcük *ağıçı-ları-nı,* ya da hiç değilse *ağıçı-ları-n* biçiminde olmalıydı. *R* yerine yanlışlıkla *L* yazılmış olması bir yana bırakılırsa, elimizdeki metin *ağıçı-lar-nın* şeklini verir görünüyor; buradaki *-nın,* üçüncü kişi iyelik ekli bir adın yükleme durumu olarak pek de kurala uygun sayılmaz. Ancak elimizdeki yazıda *N* ile ' biribirinin aynı olduğuna göre, belki de sözcüğü *ağıçı-lar-'ın* ya da *ağıçı-lar-nı-a* (ünlemli?) diye okumak daha doğru olabilir. Aslında ben *-in* veya *-ını'*da bir yanlışlık yapıldığını sanıyorum. Ne olursa olsun, öyküde kuşkusuz "onun" hazinedarları söz konusu olduğuna göre, *bulmaz erti*'nin öznesi olarak "prens" anlaşılmalıdır; hele öykünün Çince versiyonunda (bak. É. Chavannes, çev. s. 477) hazinedarlarını arayıp bulamayan da prens olduğuna göre *bergü bulmatın* "(onlara) verecek şey bulmadan"ın öznesi de belki yine "prens" olarak anlaşılmalıdır, zira *bergü*'nün asıl anlamı "verilen şey, bağış"tan çok "verilecek, ödenecek şey"dir.

XI.1 *ağıçı ersär meniŋ ol:* Bu cümle, W. Bang'ın açıklamasında verdiği şekilde anlaşılmalıdır: "Hazinedar(lar) ise benimdir(ler)". Prens bu ifadeyle hazinedarların kendi başlarına böyle davranamayacaklarını, ancak babası han gibi bir üstün emirlerine uyduklarını söylemek istiyor. Çince versiyonda da aynı fikir var: "Bu değersiz insanlar nasıl benim irademe karşı gelmeye cüret edebilirler?.. (Bunun arkasında) kral olmalı..." (bak. Chavannes, çev. s. 477). Tibetçe versiyonda da aynı: "Da eine solche Veränderung nicht in der Macht des Schatzmeisters steht, so muss er nach der erhaltenen Anweisung meiner Ältern handeln. [Böylesi bir değişiklik hazinecibaşının yetkisinde olmadığına göre, o olsa olsa ana-babamın emriyle hareket ediyor olsa gerek.]" (bak. I. J. Schmidt, *Der Weise und der Thor*, ss. 235 ve 267).

XII.7 *näçükin aġı barım ḳazġansar üküş bulur:* Pelliot (ed. s. 236) bu cümleyi: "Servet yığmak istesem, hangi yoldan (en) fazlasını elde edebilirim ?" diye çevirirken, W. Bang açıklamasında (s. 196) son sözcüğü *bolur* olarak okuyup cümleyi şöyle anlamlandırıyor: "Auf welche Weise, wenn mann Schätze sammelt, wird es viel ?". Oysa öykümüzün *xián yú jīng*'de geçen iki Çince versiyonu da *PWL*-'un *bol-* "olmak" değil, Pelliot'daki gibi *bul-* "bulmak, elde etmek" demek olduğunu destekliyor; zira her ikisinde de şu deyiş var: *kě dé duō cái* 可得多財 "... çok servet elde edilebilir?" (bak. Taishō yayımı, c. IV, ss. 406a ve 411b). Ayrıca bak. bu iki Çince metinden yapılmış ve I. J. Schmidt'in *Der Weise und der Thor*'dan çevirdiği iki Tibetçe versiyon: "Durch Welches Geschäft in der Welt kann Kostbarkeiten, so viel man will erwerben" s. 235 ve "Welches weltliche Geschäft muss man betreiben, um viele Güter und Reichthümer in unerschöpflicher Menge zu erwerben?" (s. 267). Şu da var ki, *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda bunlara denk bölümde "elde etmek" anlamında bir sözcük geçmiyor (bak. Taishō, c. III, s. 143b): "Kazanç peşinde koşma konusunda, hangi etkinlik (yol) en verimlidir?"; yine de birinci büyük bakan prensin bu sorusuna verdiği yanıtta *dé* 得 "elde etmek" sözcüğünü kullanıyor (Taishō basımı, III, s. 143, not 14'te nüsha farkı olarak verilmiş): "Bu dünyada kazanç peşinde koşmak konusunda, tarlaları ekip biçmekten daha üstün etkinlik yoktur. Bir (tohum) ekilirse binlercesi elde edilir." Bu son bölüm Uygurcaya (XIII. 4.) şöyle çevrilmiş: *bir tarısar miŋ tümän bulur* "bir ekilse bin tümen (on bin) bulunur (elde edilir)".

aġı barım ḳazġansar deyimine gelince, burada bir istekte bulunduğu net olarak seziliyor: "servet kazanmak istenirse..."; XXX. 6 satırdaki *barsar bargıl* "gitmek istiyorsan, var git!" deyiminde olduğu gibi. Bang'ın ("NegVerb", ss. 116-117), "şart eki" (conditionnel) denilen *-sar/-sär* ekini, kökende *sa-* "saymak, istemek, dilemek" eyleminden gelen bir dilek eki olarak açıkladığı da zaten bilinmektedir (ayrıca bak. notlar, LXVIII. 8 ve LXXVI. 5).*

XIII.3 *tarıġ tarımaḳda ädgü yoḳ kärgäk:* Huart (ed. s. 13) [4. sözcüğü]

doğru olarak *yoḳ* diye okumuşken Pelliot (ed. s. 236) oldukça garip bir şekilde, *YWNK yuṇg* diye okuyor ve üstelik "pamuk" olarak çeviriyor; çünkü, s. 230, not 3'te bu bölümle ilgili olarak yazdığı gibi, "(burada) *yuṇg* ekmekten söz ediliyor." Oysa bunun doğru okunuşunun *YWX* = *yoḳ* şeklinde olduğunu görmek için yazmaya bir göz atmak yeterlidir. Ayrıca, Huart'ın ve onun ardısıra Pelliot'nun *kint[ir] (kent[ir])* "kendir, kenevir" olarak okudukları sözcük de kesinikle *KRK'[K] kärgäk* "gerek" diye okunmalıdır. Türkçe "tarlaları ekip biçmekten daha iyisi olması gerek" deyimi hemen hemen harfi harfine *Dà fāng biàn*'in (Taishō, c. III, s. 143b) Çince versiyonundaki kullanıma uyuyor: *mò xiān gēng tián zhě* 莫先耕田者 "tarlaları ekip biçmekten iyisi yoktur.".

XIII.7 *öŋtün kedin: öŋ* sözcüğü mekânda "önde, ilerde, dışarda olan", zamanda da "önceki, önce gelen"; onun karşıtı olan **ke* ise mekânda "arkada, geride, içerde olan", zamanda da "sonraki, arkadan gelen" anlamını taşır. Kanımca *öŋ* "ilerlemek, çıkmak" anlamındaki *ön-* eyleminden-°*g* ile (*AG* 109) türemiş bir sözcüktür; yani: **önig* > **öng* > *öŋ*. Bu *öŋ* sözcüğü, belirtme değerli üçüncü kişi iyelik ekiyle birlikte (*AG* 360, 403 ve not), *öŋi* "dışında, hariç, -den başka, başka yerde, farklı" sözcüğünü oluşturmuş olabilir.

Ad soylu bir sözcük olan **ke*'ye gelince, buna ancak ek veya çekim eki almış olarak rastlanıyor. Özellikle şu şekilleri var: -°*n* ile yapılmış, "sonra" anlamında birliktelik biçimi *ken; -din* ile yapılmış, "arkada, geride, batıda" anlamında bulunma durumu *kedin;* "geriye doğru" anlamında *-rü*'lü yönelme şekli *kerü* (*-ḳaru*'dan gelme olabilir); "batıda" anlamında bir başka bulunma durumlu *kedirti* (bak. *TT I*, 122) ve *kesrä* "sonra"; bu sonuncu sözcüğün şöyle çözümlenmesi öneriliyor: **ke* + iyelik ekiyle *-si-* + yönelme eki *-rä* (bak. "K-Osm I", s. 8 n.). Bunlardan başka, ben çeşitli eklerle yapılmış ve yapılarında bu kökün varlığı şimdiye dek gözden kaçmış olan daha birçok sözcükte de bu **ke/*ki* kökünü ayırdedebildiğimi sanıyorum. Örneğin, aklıma *keç* "geç, gecikmeli, çok sonra" geliyor; bu sözcük **ke* + "küçültme eki" denilen addan ad yapım eki *-ç*'nin yapısına uyar görünüyor (bak. *AG* 44; *MatMorph,* s. 92). Aynı *keç-* sözcüğü "geç

olmak veya kalmak, sonra gelmek" anlamında eylem olarak da iş görebiliyor (şu örneklerle de karşılaştırılabilir: *aç* "aç, acıkmış" ve *aç-* "acıkmak"; *iç* "iç, içerisi" ve *iç-* "içmek"); aynı eylem, eylemden ad yapan *-°g* eki ile (*AG* 137), *kiçig* "küçük" sıfatını da türetmiş olabilir; bu sıfat başlangıçta "arkadan gelenleri", yani "sonrakileri, sonraki kuşağı" ifade ederken zamanla "küçükleri, yavruları" gösterir olmuş ve böylece giderek "küçük" anlamını kazanmıştır. Dizideki bir başka türev de *keçä* "gece"dir; bu sözcük ya W. Bang'ın önerdiği gibi ("TurkBr V", s. 19; ancak "Zeitbestimmungen", *Turan,* 1918, s. 94'te başka bir fikri savunmuştu) *keç* "geç" + eşitleme ve pekiştirme eki "*-çä*" şeklinde, ya da "*keç- + ä*" (*AG*, 106) "geç vakit" şeklinde çözümlenebilir. Aynı şekilde, yukarıda adı geçen, "sonra, gelecek, ardından" anlamındaki *ken* terimi de, yine yukarıda anılan küçültme eki *-ç* ile, *känç* "genç" sözcüğünü kurmuş olabilir.

**ki/*ke*'nin öteki türevlerinde, "içte, içerde, içerlek" anlamı ön plana çıkıyor. Şu örnekler aklıma geliyor: Adlardan ad yapan bir ek olan *-z* ile kurulmuş *kiz* "kutu, misk kutusu, kasa" (*AG*, 71; *MatMorph,* s. 113); *kiz* daha sonra *kizlä-* "saklamak, gizlemek" eylemini vermiştir (bak. "UigSt", 87 n.; burada *ki-ş/ke-ş* "sadak, okluk" sözcüğünün de *ki-z* ile aynı kökten türediği öne sürülüyor). Sonra, eski ve yakın dönem Türkçede iyi tanıklanan *kin* "göbek, misk kesesi" var: bak. *Suv.,* s. 475.22; *M II,* s. 8.14; H.H. Schaeder, "Die islamische Lehre...", s. 265, not 2; *kizdäki kin yıpar* yerine yanlışlıkla *kizdäki kiz yıpar* yazılmış olduğu öne sürülen K, I, s. 327 ("UigSt", 87. nota göre); ve Moğolca *küi* "göbek, göbekbağı, akrabalık" terimine yakın *kün yıpar* nüsha farkını veren K. I, s. 340; ve *Wb,* II, 1344 (Alt. Tel. Leb. Sag.). *ki-n*'deki sözsonu *-n* olasılıkla, *boyun, beyin, karın, ägin, burun, erin, alın, yağrın,* vb. gibi birçok vücut bölümleri ve organ adlarında rastlanan ve Moğolcanın "sessiz *-n*"sine tekabül eden aynı sesbirimdir. Öte yandan *kin* "göbek"den de *käntü/kändü* "kendi, kendisi" sözcükleri türemiş gibi görünüyor ki, bunların sonunda bulunan ve *or-tu* "orta, merkez" ve *or-du* "orta kamp, hakan çadırı" sözcüklerinde de karşımıza çıkan *-tü/-dü* eki, N. Poppe'nin *Introduction Comparative Altaic Studies*, ss. 196-197'de betimlediği ortak Altayca bulunma/ yaklaşma durumu eki *-du/-tu* ile karşılaştırılabilir.

kir- eylemi de **ki* "içte, içerde"den adlardan eylem türeten *-r-* eki ile yapılmış bir türev gibi görünüyor (*AG*, 94 ve 105; *MatMorph*, s. 149). Sonra akla *kigür-* "girdirmek, sokmak, içeri almak" eylemi geliyor. Radloff (*Wb*, II, 1341) ve ardından Bang (*TT* VI, 394 n.) bunun *kir-*'in ettirgen bir biçimi olan **kir-gür-*'den geldiğini savunuyorlardı; fakat ben, başka izleri de bulunabilecek bir **kig-* eyleminin *-°r-*'li ettirgen biçiminden geldiğini sanıyorum. Aklıma özellikle *kiginç* "cevap, yanıt" geliyor; bu sözcük ancak bir **kig-* eyleminden *-°nç* ile (*AG*, 125) yapılmış ad soylu bir türev olarak açıklanabilir. Sadece "girmek, sokulmak" değil aynı zamanda "muhatabın zihnine girmek", ve buna bağlı olarak "yanıtlamak, karşılık vermek" gibi anlamlar da taşımış olması gereken bu **kig-* eylemi de olasılıkla **ki*'den *-k-* ile yapılmış bir eylem türevi sayılsa gerektir (*AG*, 91; *MatMorph*, s. 146; ötümsüz gırtlaksı seslerin bazı durumlarda ötümlüleşmesi hakkında, bak. *AG*, 34 ve 37). Kāşġarī "bilemek, keskinleştirmek üzere iki bıçağı biribirine sürtmek" anlamında, *kig-* diye de okunabilecek bir *kik-* eylemini zikrediyor. Eylemin gösterdiği sürekli almaşık gidiş-geliş hareketinde bir "karşılık verme" kavramı seçilebildiğinden, ben burada da, özel bir anlamda kullanılmış aynı **kig-* "yanıtlamak" eylemini görmek eğilimindeyim. Aynı vesileyle, Kāşġarī'nin "(çadıra, vb.) sokulmak, tıkılmak" anlamında bir *kikrül-* veya *kigrül-* eylemini vermiş olması da dikkat çekicidir; bu sözcük besbelli *kigür-*'ün *-°l-* ile kurulmuş edilgen çatısıdır.

XIV.5 *toluy ögüzkä kirip:* "Okyanus" anlamındaki sözcüğün bu *toluy* varyantı olasılıkla ünlülerin gerileyici benzeşmesi sonucudur; bilindiği gibi, *taluy*'un *talay* (ve *dalay*)'a dönüşmesi ise başka türlü bir benzeşmeden ileri geliyor. *toluy* biçimi Moğolca *toluy* > *toli* "ayna" sözcüğünü vermiş olabilir (bak. *TMEN*, No.143). Birçok Eski Türkçe metinde (bak. Tonyuḳuḳ yazıtının 18. ve 19. satırları; R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 54-55) rastlanan *taluy ögüz* "okyanus ırmağı" deyimi herhalde eski kültürlerde okyanusun tüm dünyayı kuşatan büyük bir ırmak olarak tasarlanmasından ileri gelmektedir. Metnimizde okyanusa kadar "gitmek" fikrini ifade etmek üzere *kir-* "girmek" eyleminin kullanılmış olmasına

gelince, bu besbelli Çince versiyonda sık sık geçen *rù hăi* 入海 "denize gitmek" (tam anlamıyla, "deniz veya okyanus bölgesine girmek") deyiminin kopyasıdır. Başvurduğum hiçbir Çince sözlükte bu *rù hăi* "denize gitmek, deniz bölgesine girmek" deyimini bulamamakla birlikte, Wou K'i-yu'nun bana belirttiği gibi, daha *Shi ji* 史記'de (VI, 18 v°, *băinàběn* 百衲本 basımı) bile rastlanan bu deyim, Milâdın ilk yüzyıllarına ait Çince Buddhist metinlerde sık sık kullanılmaktadır.

XIV.7 *bulunçusuz çi[n]tämäni ärdini bulsar:* Bu bölümdeki *bulunçusuz* sözcüğünü W. Bang "TurkBr III", s. 402'de *fleckenlose* "lekesiz" olarak yorumlamıştı; fakat (s. 401'de) gönderme yaptığı **bulu-* veya **bulun-* eylemi Uygurcada yokmuş gibi görünüyor; en azından ben buna ilişkin hiçbir örnek bulamadım (Bang'ın zikrettiği, *Wb*, IV, 1280'deki tüm *polun* örneklerinin *bulun* "esir, tutsak" olarak yorumlanması gerekiyor; bak. R. R. Arat'ın *Kutadgu Bilig* çevirisinde, buna karşılık gelen bölümler). Ben bu cümleyi, *çintamani* "düşün mücevheri"nin "bulunmaz", yani o kadar değerli ve o kadar ender ki ancak çok özel ve sıradışı bir durumda ele geçirilebilir bir şey olduğu şeklinde anlamaktan yanayım. Benzer örnekler için bak. *TT I, not* 115-1.

XIV.8 *yertünçüdäki: yertünçü* biçimi, normal şekil olan *yertinçü*'nün yanlış yazılmış biçimi değil, çünkü Bang'ın ve von Gabain'in *TT VI,* 91 n.'ta belirttikleri gibi, başka metinlerde de karşımıza çıkıyor. Bang ile von Gabain'in bu vesileyle bu ilginç biçim hakkında önerdikleri çözümleme bana da gayet çekici geliyor. Buna göre, *yer* "yer, toprak, dünya" sözcüğüne ikinci bir öğe, *tunçu* eklenmiş; *TT I,* sat. 91'de gerçekten bağımsız sözcük olarak tanıklanan bu biçim olasılıkla *tu-* veya *tun-* "tıkamak, tıkmak, hapsetmek" eyleminden *-°nçu* ile yapılmış ad soylu bir türevi temsil ediyor; anlamı da "tıkılmış olma, hapsedilmiş olma" ve "tıkılan yer, kapalı yer" Bu terim K (II, s. 227.16)'de *tunçu-ḳ-* "soluk alamamak, nefesi tıkanmak", hayvanlardan bahsederken de "kış uykusu için inine çekilmek" eylemi şeklinde tanıklanıyor. Dolayısıyla, *yertünçü*'nün "insanın tıkıldığı kapalı yer" an lamında "dünya"yı gösterdiği düşünü lebilir.

XV.1 *küsüşin inçip:* Pelliot'nun (ed. s. 236, not 4) daha önce işaret ettiği gibi, *küsüşin*'den sonra birkaç sözcük düşmüş olmalı, çünkü bu sözcük biraz havada kalıyor. *inçip*'e gelince, bu biçimi nasıl yorumlamak gerektiğini doğrusu bilemiyorum. İlk bakışta, bir **inç-* eyleminin *-°p* ile kurulmuş ulaç ekli biçimi akla geliyor; fakat Huart'ın (ed. s. 47) ima ettiğinin aksine, böyle bir eylem tanıklanmış değil. Bu yüzden ben *inçä ärip* gibi bir deyimin içsesi düşmüş biçiminin söz konusu olduğunu varsaymak durumunda kalıyorum. Ya da bu, *ıy-* "izlemek, aşağı bastırmak" eyleminden türemiş *ıyınç* veya *inçä* gibi (bak. not XXXVIII.4) bir ilk öğeyle *-°p*'li bir ikinci eylem öğesini içeren bir deyim de olabilir. Ne olursa olsun, ben *inçip*'i, hiç değilse şimdilik, sanki *inçä ärip* söz konusuymuş gibi, "ve/ama şu şekilde, ve/ama işte şöyle, ve/ama böylece, ve/ama aşağıdaki gibi..." diye çeviriyorum.

XV.2 *tegin alkunı taplamadı täk taluy ögüzkä kirmişig tapladı:* Huart (ed. s. 16) *täg*'i "gibi" diye anlamış ve bu sözcükten sonra kesinti yaparak cümleyi şöyle çevirmişti: "Prens, sanki hiçbir şeyi kabul etmemiş gibi, Okyanusa girmeyi kabul etti." *täg*'i herhalde aynı şekilde "gibi" diye düşünerek yazıya geçiren Pelliot da (ed. s. 237) bu cümleyi "Bütün öteki (yolları) kabul etmeyen Prens okyanusa gitmeyi onayladı" şeklinde çeviriyor. W. Bang, Pelliot yayınının açıklamasında (s. 196), bu konuda şöyle diyor: "Es ist jedoch sicher, dass *-madï täg* einen antithetischen Satz einleitet: während er ... nicht gebilligt hatte [*-madı täg*'in zıt anlamlı bir cümleyi yönlendirdiği kesindir: o ...yi uygun bulmazken ...] ". Daha sonra A. von Gabain de Eski Türkçe dilbilgisinde *täk* veya *täg*'e bir paragraf (*AG*, 438) ayırmıştır. Ona göre bu sözcük *während* "iken, oysa ki, halbuki" anlamında, sona gelen (postposé) bir tür bağlaçtı. *AG* bunun kullanımına iki de örnek veriyor. Bunların biri yukarıdaki cümle; bunu şöyle çevirmiş: "während der Prinz alles verwarf, billigte es er ... zu gehen [Prens hepsini bir kenara bırakıp yalnızca .... gitmeyi uygun buldu]". İkincisi ise *Kuan-şi-im Pusar*'dan (bak. ed. W. Radloff, s. 8.90 ve dev.) alınmış şu cümle: *takı bir kişi bir täk kuanşi-im-pusar atın atayu täk, bir ödün tapınu udunu täginsär, ol kişi* ... (*AG*'in noktalama

işaretlerini korudum), "... und wenn jemand, während er nur einmal den Namen des Boddhisattva Avalokiteśvara anruft, zu irgendeiner Zeit ihn verehrt, dann wird dieser Mensch ... [Eğer birisi yalnızca bir kez Bodhisattva Avalokiteśvara'nın adını anar, bir kez ona saygı gösterirse, bu kişi ... olacaktır.]". Bu son örnekte, ikinci *"täk"*in de birinciyle tamamen aynı değerde olduğu ve "tek, yalnız, sadece" anlamına geldiği bence apaçık; buna göre cümleyi şöyle anlamak gerek: "Bundan başka, eğer bir kişi *'ḳuanşi-im-pusar'* adını bir *tek* (kez) ansa ve *sadece* bir saat ona saygılarını sunsa, bu kişi ...". Bizim yukarıdaki metnimizdeki *"täk"*e gelince, bunu da "sadece, yalnız" olarak anlamak gerektiğini sanıyorum. Bunu kanıtlamak için, *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonundaki (Taishō, c. III, s. 143c, sat. 1) ilgili bölümle karşılaştırmak yeterlidir. Burada şunu okuyoruz: *...tài zǐ yán, wéi cǐ wéi kuài ěr* 太子言, 唯此為快耳 "... Prens (şöyle) dedi: 'Sadece bu sonuncu (yol)u beğendim, başka hiçbirini değil." Éd. Chavannes bu cümleyi "Benim beğendiğim işte bu yol" diye çevirirken Çincede açıkça ifade edilmiş olan, biri hariç öteki öğeleri dışlama anlamını tamamen gözardı etmiş. Ayrıca bak. masalın *Der Weise und der Thor*'da çevirileri verilen iki Tibetçe versiyondaki ilgili bölümler; s. 235: "... sprach er: 'Ackerbau, Viehzucht und kaufmannische Reisen um Gewinn sind nicht meine Sache; zur See zu gehen ist allein meine Bestimmung.' ["'...benim derdim kâr-kazanç için ziraatle uğraşmak, sürü beslemek ya da alım-satıma çıkmak değil, benim yegane kararım denize gitmektir.' dedi"]"; ve s. 267: "... sprach er: 'Weder Ackerbau, noch Viehzucht, noch auch weite Handelsreisen sind mein beschiedenes Theil, bloss zur gehen entspricht meiner Bestimmung.' ["...'ne tarımla uğraşmak, ne sürü beslemek, ne de alım-satıma çıkmak benim kaderimdir, benim kısmetimi yönlendiren tek şey gitmektir' dedi"]" Yukardaki Uygurca, *tegin alḳunı taplamadı, täk taluy ögüzkä kirmişig tapladı* cümlesi buna göre şöyle çevrilmeli: "Prens yolların hepsini onaylamadı, sadece okyanus ırmağına gitmeyi onayladı."

XV.4 *içgärü:* Bak. Pelliot'nun (ed. s. 237, not 1) *içgärü* hakkındaki notu: "içeri doğru, içeriye, saraya". *-ġaru/-gärü ~ -ḳaru/-kärü* eki hakkında, bak.

AG, 186 vb., ve *MatMorph,* s. 65. M. Räsänen *MatMorph, loc. cit.*'da, bu ekin *ḳar-* eyleminin *-u* ile kurulu ulaç ekli bir biçimden, yani *ḳaru*'dan gelmiş olabileceğini öne sürüyor ve bu kuruluşa oldukça açık bir örnek olmak üzere Kāşġarī'deki (II, s. 83.22) *yaġı ḳaru kiriş ḳurdum* cümlesini veriyor. Öte yandan, başka bir yerde de (*MatMorph,* s. 14), Uygurcada tanıklanan, kişi zamirlerinin verme şekilleri *maŋar* ve *saŋar*'ı da *men-ġaru* ve *sen-ġaru*'nun azaltılmış biçimleri olarak açıklıyor. Räsänen'in varsayımı bana da gayet çekici geliyor. Hattâ ben bu yönde daha da ileri gitmekten yanayım.

Gerçekten de *ḳar-* eylemi "katmak, eklemek, yığmak" anlamındaki *ḳa-* eyleminin *-r*'li ettirgen veya pekiştirilmiş türevidir (bak. Kāşġarī, III, s. 249.6). Bu *ḳa-* eylemine gelince, ortada gerçekten çok olağanüstü bir raslantı yoksa, kökende bunun, Çince hem eşseslisi hem de eş anlamlısı olan *jiā* 加; M **ka* "eklemek, yığmak, üstüste koymak" eylemiyle aynı sözcük olduğunu kabul etmemek çok zordur. Öte yandan, *ḳa-* eylemi hem anlam hem de biçim bakımından çarpıcı şekilde verme eki *-ḳa/-kä*'ye denk düşmektedir. Bu ek başlangıçta, *baŋa (ben+ḳa)* ve *saŋa (sen+ḳa)* gibi kuruluşları akla getirdiği gibi, yalnız art sıradan sınıftan olmuş olabilir; bak. *MatMorph,* s. 14. Buna göre ben verme eki *-ḳa*'nın kökeninin bu *ḳa-* eylemi olduğunu, ve (her ne kadar bilinen ilk metinlerde ünlüyle kapanan bir eylemin ulaç ekli *-yu* eklenerek kuruluyorsa da) başlangıçta bu eylemin ya emir ya da ulaç biçimini temsil ettiğini kabul etme eğilimindeyim. Örneğin, ilkönce **ben-ḳa ber!* "ben-kat ver!" veya "ben-ekle ver!" veya "ben-katıp ver!" denmiş olabilir. Bunun gibi, *at *köl-ḳa bardı* cümlesi de "at göl-ula(ş) gitti" şeklinde çözümlenebilir. Bundan başka, bana öyle geliyor ki aynı *ḳa-* eylemi, adlardan eylem türeten bir ek olan *-ḳa-*'nın da kaynağı olabilir; birkaç örnek: *yarlıġ-ḳa-* "buyurmak, emretmek"; *irinç-kä-* "acımak, acınacak gibi görmek = acınacak bir şeyle özdeşleştirmek"; *keŋä-* (yani, bana göre, *ken* "sonra, gelecek" + *-ḳa-;* fakat *AG*, 92'ye göre *keŋ* "geniş"ten türemiş), "danışmak, fikir sormak, öğüt dilemek (bak. K, dizin, s. 300; ve *Wb*)", başka deyişle, "geleceğe, tutulacak yola ilişkin sorunları (birinin) önüne getirmek, dikkatine sunmak".

Addan eylem türeten *-ḳar-/-kär- ~ -ġar-/-gär-* eki (*AG*, 87; *MatMorph*, s. 146) de doğal olarak, yukarıda *iç-gärü*'deki yönelme eki *-ḳaru/-kärü ~ -ġaru/gärü*'de de gördüğümüz gibi, *ḳa-* eyleminin *-r-*'li ettirgen, pekiştirilmiş biçimi olarak gözüküyor. Gerçekten de *iç-gär-* "içeri getirmek veya götürmek" (bak. K, dizin, s. 223) eyleminin ulaç eki almış biçimi *iç-gär-ü* olmalıdır; anlamı da başlangıçta "içeri götürerek", sonra "içeri doğru", daha sonra da "iç, içerisi, saray" şeklinde gelişmiş olabilir. *-ḳar-* ile kurulmuş çok sayıda addan türemiş eylem arasından örnek olarak şunları anabiliriz: *tüp-kär-* (bak. *AG*, 87; K, dizin, s. 673), "araştırmak, soruşturmak" < "bir sorunun içine, köküne inmek"; *köŋül-kär-* (bak. *TT A.Index*, s. 483), "üzerinde düşünmek, düşünceye dalmak" < "kalbe, gönüle getirmek"; ve *ḳut-ġar-* (bak. not LI.17), "kurtarmak" < "kut (kurtuluş) getirmek".

ḳa- "katmak, eklemek, yığmak" eyleminin *ḳa-r-*'dan başka daha birçok türevi gösterilebilir; bunlar arasında özellikle şunlar sayılabilir: *ḳa-t-* "katmak, eklemek, karıştırmak" (buradaki *-t-* ettirgenlik/pekiştirme eki oluyor, *AG*, 165); *ḳa-n-* "doymak, kanmak" < "doyuncaya dek eklemek, yığmak" (*-n-* dönüşlülük eki, *AG*, 159); *ḳa-l-* "kalmak, bırakılmak" < "konulmak, yığılmak" (*-l-* edilgenlik eki, *AG*,156); *ḳa-lın* "kalın, yoğun, çok" sözcüğü de bundan *-°n* ile türemiş sıfat olabilir (*AG*,147); (*AG* de eksik olan) bir eylemden eylem ekiyle kurulmuş *ḳa-v-* "bağlaşmak, birleşmek, kavuşmak" (bak. Tonyuḳuḳ yazıtı, sat. 12, R. Giraud, *Baïn Tsokto*, s. 54); bu ek şu şekilleri de vermiştir: *ḳavış-/ḳavuş-* "birleşmek, rastlaşmak, kavuşmak" < "bir araya sıkıştırmak, biribirine doğru bastırmak", *ḳavır-/ḳavur-* ve *ḳavra-* "sıkmak, bastırmak, bir araya sıkıştırmak" < "kuvvetle birleştirmek", ve hiç kuşkusuz, *-v-*'nin önünde *a*'nın dudaksılaşarak *o*'ya dönüşmesiyle (bak. *AG*, 22), *ḳovra-* "toplaşmak, sıkışmak", *ḳovra-t-* "toplamak" ve *ḳovra-ġ* "toplantı, kalabalık". Bunlara şu iki ad da eklenebilir: *ḳa-t* "kat, tabaka, kalınlık < üstüste konmuş yığılmış olan" (eylem türeten *-t-* ile kurulu, *AG*, 131); *ḳa-p* "kap < içine bir şey konan, doldurulan, yığılan"; buradaki *-p- AG*, 126'da anlatılan eylemlerden ad türeten ek olabilir. Kāşġarī *ḳap*'la eş anlamlı olarak *ḳa* "çanak, zarf, zarf" sözcüğünü ve ondan türemiş bir eylem gibi görünen

"içine koymak, kapatmak" anlamındaki *ḳala-*'yı ve *ḳala-t-*'ı da veriyor (*ḳalat-* için bak. ayrıca R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 95). Ama ben *ḳa*'nın, *ḳap ḳaçak* gibi deyimlerden çıkmış, *ḳap*'ın basit, kısaltılmış bir biçimi olduğundan emin değilim.

Son olarak, *ḳa-r-* "eklemek, ulamak, karıştırmak, bir araya koymak" eyleminin şu türevlerini de sayabiliriz: *ḳar-ıl-* "karılmak, karıştırılmak" (*Ḳarl-uḳ*'ların adı da herhalde buradan geliyor); *ḳar-ış-* "karışmak, karşılaşmak, çarpışmak, biribirine karşı çıkmak" (bak. K, dizin, s. 271) ve buradan gelen *ḳar(ı)ş-* + *-ı* (*AG*, 106), *ḳarşı* "karşı, ters"; ve yönelme durumu eki *-ḳaru* ile yukarıda sözü edilen eylem yapan ek *-ḳar-*.

***XVII.5** *susup:* Huart (ed. s.17) gibi Pelliot da (ed. s. 238) bunu *susup* okumuş, ama ne olduğunu belirleyememişti (bak. sözlükçesi, s. 270, **sus-*, **sos-*, **suş- ?*), özellikle bunun "çarpmak" anlamında bir sözcük olduğunu sanması yanılgıydı. Huart (ed. ss. 17 ve 54) *sus-* sözcüğünü "(gemi) su almak" olarak açıklamakta kesinlikle haklıydı. Gerçekten de K, I, s. 470.28 de *susġaḳ* "su çekmeye yarayan" ve *Wb,* IV, 781 (Tel.Alt.Şor.)'da *sus-* "su çekmek" anlamlarına geliyorlar. Sanıyorum, *sus-*'a verdiği anlamın kaynağını belirtmeyen fakat herhalde *Wb*'ye başvurmuş olan Huart, herhangi bir su kabına ilişkin "su çekmek" kavramıyla bir geminin "su alması" arasındaki benzerliğin farkına varmıştı. *sus-* eylemine "su çekmek" anlamıyla *CC* 'de (bak. *KomWört,* s. 226) de rastlanıyor.

XVII.8 - XVIII.1 *uluġ tägzinç k/-kä kigürür: tägzinç* sözcüğünü Pelliot'nun aksine (bak. ed. s. 238, not 3) "dalga" değil de "çalkantı, burgaç" olarak çevirdim; çünkü karşıma çıktığı bütün metinlerde bana, "rulo, tomar" anlamının yanısıra, "dalga"dan ziyade "girdap, burgaç" anlamı taşıyor gibi göründü (bak. özellikle *TT V B,* 78n.; burada *ägrik* "burgaç, çevrinti, girdap", *tägzinç*'in eş anlamlısı olarak veriliyor).

W. Bang, Pelliot yayınının (*AnnBG*) kendi elindeki nüshasında, yukarıdaki cümleyi elyazısıyla şöyle tamamlıyor: *uluġ tägzinç kämi-kä kigürür*; bu, "gemiye büyük bir burgaç girdiriliyor, sokuluyor" gibi bir anlam taşır görünüyor. Fakat, XVII.8'de satır sonundaki *K* harfinin say-

fanın iyice kenarına yazılmış olduğu gözönüne alınırsa, onun ardında *MY* hecesi için iki harflik daha yer olduğundan kuşku duymak gerekir. Bu yüzden, satır sonundaki *K*'nin *-kä* hecesinin başlangıcı olduğunu, yer kıtlığından hece orada tamamlanamadığı için bir alt satırda bu kez tamam olarak yazıldığını, dolayısıyla K'nin tekrarlanmış olduğunu varsaymayı daha uygun buldum. Kaldı ki, *uluġ tägzinç-kä kigürür* "(gemi) büyük bir burgaca girdirilir, sokulur" yorumu bana, cümlenin anlamı bakımından, Bang'ın okuyuşuna göre daha doğru görünüyor. Bu cümlede özne ve nesnenin ifade edilmemiş olması da olasılıkla bunların bir önceki cümledekilerle aynı, yani *yäklär* "cinler, ifritler" ile *kemi* "gemi" olmasından ileri geliyor.

***XVIII.1** 'YKRKŞLWR-YWR: Ne *ikiks(ä)lür-yor* olarak okuyan Huart (ed. s. 17), ne de *ekäkşlüryür* okuyan Pelliot (ed. s. 238, not 4) bu biçime doyurucu bir açıklama getirememişlerdir. Oysa sözcüğün ilk kısmı pekalâ 'YKRK-, yani *egr(i)k* "girdap, burgaç" olarak okunabilir. Sözcük "su çevrimi, döngü" anlamıyla, Çağataycada 'YKRYK, yani *egrik/igrik* şeklinde (bak. P. de C., *Dict.*, s. 122); Uygurca (*TT, V B,* 78n.) ve yine Çağataycada (*Wb,* I, 705) *ägrik* şeklinde tanıklanıyor. K ise (I, s. 105.10) "iplik bükme" anlamındaki *ägrik* sözcüğünü veriyor. İmdi, Çince ve Tibetçe versiyonların ilgili bölümlerinde, tam buna uygun olarak, deniz canavarları, su rengi dağlar ve ifritlerin yanısıra, sık sık "suda burgaçlar, döngüler"den söz ediliyor.

Sözcüğün geri kalan kısmı olan -ŞLWR-YWR'e gelince, bir eylemin *-°r* ile kurulmuş ve ayrıca ünlüyle biten eylem köklerine gelen geniş zaman eki *-yür*'ü de almış geniş zaman biçimi olduğu açık. Bundan yazıcının, söz konusu eylemin köküne hangi geniş zaman ekinin gelmesi gerektiğini pek iyi bilmediği, dolayısıyla bu eylemin çok sık kullanılan bir sözcük olmadığı sonucu çıkarılabilir. Dahası, eğer benim sandığım gibi -ŞL- grubu gerçekte, en yaygın addan eylem yapım eki *-lä-*'nin (*AG,* 89) *-ş-* ile kurulmuş iştaşlık çatısı *-LŞ-* yani *-läş-*'in (*AG,* 164) göçüşmüş bir biçimini temsil ediyorsa, yazıcıyı eylemin biçimindeki bu değişme de yanıltmış olabilir. Buna göre, 'YKRKŞLWRYWR sözcüğü *egrikşälür* veya

egrikşäläyür olarak okunacak olmakla birlikte, gerçekte **egrikläşür* yani "burgaçlanır, her yanında girdap oluşur" sözcüğünün bozulmuş bir şeklinden ibarettir.

***XVIII.2** TWPYN'R: Huart ve Pelliot gibi ben de bu biçime denk düşebilecek anlamlı sözcük bulamadım. Bununla birlikte, K'nin (II, s. 119; ve I, s. 519 ve 520) "delinmek" anlamıyla verdiği *TWBWL-* eyleminin başka yerde tanıklanmayan *-°n-* ile kurulmuş bir "orta" çatısı (*AG*, 159) olduğunu sanıyorum. *Wb*, III, 1229 (Küär.)'daki *toptıḳ* "delik" ve *toptın-* "delinmek, yırtılmak" sözcükleri yüzünden, ben bu sözcüğü *topul-* (veya *tobul-*) olarak okuyorum. K (II, s. 242)'nin *topul-* eyleminin "orta" çatısı için verdiği *tam toplundı* "dam delindi" örneği bizim metnimizdeki *täŋri topınar* "gök deliniyor, yırtılıyor" ifadesini oldukça yakından anımsatıyor.

XIX.4 *töŋitip:* Bu biçim artık K II, s. 326.8 de "(başını) eğmek" anlamıyla tanıklanıyor. Biraz garip biçimde, Tibetçe versiyonların ilgili bölümünde bu "başı eğik" durumun karşılığı olarak "yüzü yerde" ifadesine rastlanıyor: *mit den Gesichte unterwärts* (*Der Weise und der Thor*, s. 236) [yüzü aşağıda, yüzü aşağıya doğru], ve *mit den Munde (Gesichte) unterwärts auf der Erde* [ağzı (yüzü) aşağıda yerde] (*ibid.*, s. 268). *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 143c) ilgilinin "ellerini ve ayaklarını açarak, vücudunun *beş uzvuyla* yere atıldığı" anlatılıyor.

***XIX.6** 'YT': Huart'ın (ed. s. 18) "*anta*", Pelliot'nun ise (ed. s. 239) "*inçä*" olarak okuduğu bu sözcük aslında *ıta* "yazık, heyhat" karşılığıdır. Bak. not LVII.3, 'YTT'.

XIX.7 - YWQ'RW: Bu hiç kuşkusuz *yoḳḳaru*'nun biraz kötü yazılmış bir biçimi; bu yüzden sonraki satırda tekrarlanıyor. Huart ve Pelliot'nun okuyuşları doğru değil.

XIX.8 ''Ş'NMZ: Huart (ed., s.18) herhalde benim N olarak okuduğum çizgiyi M harfinin bir parçası sanmış olacak ki, bunu *aşamaz* olarak okumuş; bu pek de yabana atılacak bir yorum değildir. Pelliot (ed., s. 239) ise,

6. satırda *aşlaġalı* için kullanılan bozuk yazılış ''ŞL'X'RY' biçimine bakarak, burada da aynı *aşla-* eyleminin yine bozuk (L yerine R) yazılmış bir şeklini (''ŞL'M'Z yerine ''ŞR'M'Z) bulduğunu sanıp, sözcüğü *aş(l)amaz* diye okuyor. Bu yazmada ', N ve R harflerinin çoğu kez biribirinin hemen hemen aynı olduğunu belirtmeye gerek yok. Ancak, bu yazılış tamamen normal olarak *aşanmaz* diye okunabildiğinden ve öte yandan "yemek, beslenmek" anlamında bir *aşan-* eylemi Uygurca *Maitrisimit* metninde (A. von Gabain'in yayımladığı tıpkıbasımlar, Tafel 25, *arka yüz,* sat. 7; ayrıca bak. *TT I,* 160n.) tanıklandığından, ben bu sonuncu çözümü yeğliyorum. Kaldı ki, *-ġalı*'daki L'nin kuyruğunun yanlışlıkla *aşan-*'daki üçüncü ' harfine eklendiği varsayılırsa, 6. satırdaki bozuk ''ŞL'X'RY yazımının ''ŞL'X'LY yazımından ziyade ''Ş'NX'LY olarak düzeltilmesi gerektiği hiç de yabana atılamaz.

XX.4 *turġurup:* Normalde "kaldırmak" demek olan *turġur-* eyleminin anlamı "kalkmaya çağırmak, kalkmasını sağlamak" noktasına dek gidebilir mi bilmem. Gerçi Kāşġarī *-ġur-* öğesinin "(yapmak) üzere olmak" anlamını verdiği birkaç eylemi örnek veriyor: *tamġur-* "(su) damlamak üzere olmak" (II, s. 179); *ḳolġır-* "istemek, dilemek üzere olmak" (II, s. 194); ve *kälgir-* "gelmek üzere olmak, gelmeye niyetli olmak" (II, s. 196) gibi. Ama yine de metnimizin bu bölümünde bir şeylerin eksik olduğu düşünülebilir.

XXI.2 LWW: Çince *lóng* "ejderha" sözcüğünü temsil ediyor; Orta Çincede bu, B. Karlgren'e göre (*Gram. Ser. Rec.,* No. 1193) **l̂iwong,* E. G. Pulleyblank'a göre ise ("The Consonantal System of old Chinese", s. 73 ve 241) **l̂ioŋ* şeklinde söyleniyordu; ayrıca karş. Japonca yazıçevrimi *ri-yo-u.* Demek ki WW olarak yazılan ünlünün açıklık derecesi *u*'dan çok *o*'ya yakındı. Öte yandan, Uygur yazısında, sözsonu ön dudak ünlüleri *-ö/-ü*'yü tek heceli sözcüklerde -WY yerine -WW olarak yazmak âdet olmuştu: örneğin, KWW = *kü* "ün, nam"; SWW = *sü* "ordu", ve TWW = *tü* "tüy" gibi; ayrıca bak. B. Csongor, "Chinese in the Uighur Script of the T'ang Period", s. 82. Bu alışkanlık, açık tek heceli sözcüklerde normal olarak

WY ile gösterilen *-ö/-ü* ile yine aynı şekilde yazılan *-oy/-uy* diftongu arasındaki (örneğin, SWY = *sü* ile SWY = *suy*, TWY = *tü* ile TWY = *toy* arasındaki) farkın ilk bakışta farkedilememesiyle açıklanabilir; oysa daha uzun ve farklılaşmış sözcüklerde doğru biçimi ilk bakışta kesinlikle tanıyıp bu tür karışıklıklardan kaçınmak mümkün oluyordu. Buna göre, WW yazımının, *o* açıklığında bir ön dudak ünlüsünün, yani *ö*'nün, yazılış biçimi olarak yorumlanması gerekir. **l̥ioŋ* daki *o*'nun damaksılaşması, önündeki yarı-ünlü *i*'nin varlığından ileri gelebilir. Öte yandan, **l̥ioŋ*'daki *i*'nin kaynaşıp *ŋ* ünsüzünün de düşmesiyle geriye kalan ünlünün de olasılıkla uzun *ö* olduğu varsayılabilir; ancak WW yazılışına bir uzun ünlü değeri yakıştırmak da yanlış olur, zira Uygur yazısında uzun ünlüleri ayrıca göstermek gibi bir âdet yoktu.

LWW'nün varyantları olarak LW'ye (bak. *metnimiz,* sat. L.4 ve *U II,* s. 20.23) ve LWY'ye (P.de C., *Dict.,* s. 494; *WB,* III, 749) rastlanıyor. Aynı şekilde, KWW = *kü* için KW (bak. *metnimiz,* VII.1) ve KWY (*M I,* s. 26.28); SWW = *sü* için SW (Pelliot, Ouïgour 3 v°) ve SWY (*M I,* s. 22.5); ve TWW = *tü* için de TW (*TT VII,* No.23.3) varyantları bulunuyor. Anlaşıldığına göre, açık tek hecelilerde W ve WY yazılışları da, daha az görülmekle birlikte, WW gibi bir ön dudak ünlüsünü gösteriyor olmalılar. LWW'nün üçüncü bir varyantına da, XIV. yüzyıla ait Pelliot Ouïgour A yazmasının (eski Pelliot Chinois 4521) kapağındaki LWYW *yıl* "ejderha yılı" deyiminde rastlanıyor. WYW grubunu bir diftongun ya da uzun bir ön dudak ünlüsünün -bu durumda *lö*'nün *ö*'sünün- yazılışından başka türlü yorumlamak pek mümkün değil.

Çağdaş sözlüklerde Moğolca LWW (bak. F. Lessing, *Mongolian-English Dictionary,* s. 517) ve Kırgızca *uluu* "ejderha" (bak. K. K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy Slovar',* s. 803) için verilen art sıradan söyleyişler, Uygurca LWW = *lȫ* sözcüğünün sadece yazılı bir gelenek yoluyla bu dillere geçmiş olmasından ileri gelebilir.

Ejderha adının çeşitli yazılış biçimleri için, ayrıca bak. P. Pelliot, "Kao-tch'ang, Qočo...", s. 589, n.4; ve L. Bazin, "Remarques sur les noms turcs des Douze Animaux...", ayrıbasımın 4. sayfası.

XXIII.1 *ärän-lär: ärän* sözcüğü *är* "adam, erkek" sözcüğünün *-an/-än* ekiyle yapılmış topluluk biçimidir; buna bir ikinci topluluk ya da çoğul eki olan *-lär* de eklenmiş. Huart ve Pelliot *äränlär* sözcüğüne "yiğitler" anlamını verirken herhalde *ärän*'in tekil olarak bazı daha günümüz Türk lehçelerinde kazandığı yeni anlamını ("yiğit, seçkin, kahraman") düşünüyorlardı. Bu evrim, *oġul* "oğul, genç bey, bey oğlu" sözcüğünün eski topluluk biçimi olan *oġlan*'ın evrimiyle karşılaştırılabilir: bu eski topluluk biçimi, şimdi olumsuz bir anlam yüklenmiş olan tekil bir sözcük olmuştur. Bu şekiller hakkında, bak. Grønbech, *Der türkische Sprachbau,* s. 67.

XXIII.2-5 Yazmaya dikkatle bakılırsa, 3üncü satırın (*ädgü ögli teginkä ḳulluḳ*) ve 5inci satırın da büyük kısmının *(biz?) kälsär birlä kälir biz (tep))* silinmeye çalışıldığı izlenimi ediniliyor. O zaman cümle şöyle oluyor: *ḳamaġın barır biz, ölsär birlä ölür (biz?) tep ötüg berdi-lär* "hep birlikte gideriz, ölürse birlikte ölürüz, diye öneride bulundular." Cümlenin bu şekilde yeniden kurulmak istendiği varsayımı bana başka bir nedenle de olası görünüyor; ayrıca bu suretle, oldukça kuşkulu bulduğum *teginkä ḳulluḳ barır biz* "beyin hizmetine (kul olarak Bey'e) gideriz" cümlesinden de kaçınmış oluruz.

XXIV.2 *beşär yüz ärin barıp:* Ben bu ifadeyi harfi harfine, "her defasında beş yüz kişiyle gidip" şeklinde anlıyorum; A. von Gabain de *AG,* 204'te aşağı yukarı aynı şekilde yorumluyor. Oldukça ilginçtir ki, üleştirme fikri "her defasında", cümlenin son bölümünde de, açıkça ifade edilmemiş olmakla birlikte mevcuttur: *esän tükäl kälmiş erti* "(her defasında) sağ-esen gelmiş idi". *är-in*'deki ek, burada "araç"tan ziyade "yöntem, tarz" ifade eden, genellikle birliktelik diye adlandırılan ad durum ekinden başkası olamaz.

***XXV.7** 'Y 'YXL'YW: Huart (ed., s. 21) da, Pelliot (ed., s. 241) da, olasılıkla arkadan gelen 'YXL'YW = *ıġlayu*'nun baş tarafının bir tekrarı olduğunu düşünerek, 7nci satırın sonundaki iki harfi ('Y) gözardı etmişler. Oysa *äy/ay* Eski Türkçede acı, şaşma ve başka güçlü heyecan durumlarını dile getirmek üzere çok sık kullanılan bir ünlem olup (bak. *AG,* 343:

TT X, s. 41, *ay* maddesi: *Wb*, I, 2 ve 658), bence *ıġlayu* "yakınarak, ah-vah ederek" sözcüğünün önünde tam yerinde görünüyor; kaldı ki Çince versiyonda da (bak. Éd. Chavannes, çev., s. 480) burada "Kaptan hemen çığlık atmağa, yakınmağa başladı..." ifadesi yer alıyor.

XXVI.1 *nä muŋ taḳ boltı kim:* Pelliot (ed., s. 241) bu bölümü şöyle çeviriyor: "hangi ihtiyaçlar kendini gösterdi ki, ..."; buradaki *muŋ taḳ* için Pelliot'nun öne sürdüğü "ihtiyaçlar" yorumu W. Bang'ın da tam onayını alıyor (bak. "TürkGeorgs", s. 73, not 2; ve *TT VI*, 11 n.; burada *muŋ taḳ*'a verilen anlamlar, "angarya"dan başka, "Not, Notlage, Notwendigkeit, Zwang, zwingende Veranlassung [ihtiyaç, gereksinim, gereklilik, sıkıntı]" olarak sıralanıyor). Fakat, içinde *muŋ taḳ* ya da kısaca *muŋ/buŋ* sözcüğü geçen birçok Eski Türkçe metnin hiçbirinde, ben bu terimin Pelliot ve Bang'ın savundukları şekilde "ihtiyaç, zorunluluk, gereklilik, vb." anlamında kullanıldığını gösteren bir örneğe rastlamadım. *Muŋ* ya da *muŋtaḳ* sözcüğü gerçekten de bazen "ihtiyaç" anlamına gelebiliyorsa da, bu ancak "ihtiyaç" sözünün -ara sıra alabildiği- "sefalet, yoksulluk, sıkıntı" anlamını taşıdığı ölçüde geçerli olabilir gibi görünüyor. En eski runik harflerle yazılmış metinlerden Kāşġarī'ye ve *Ḳutadġu Bilig*'e kadar, *muŋ/buŋ* sözcüğünün düzenli biçimde hep "dert, acı, sıkıntı, darlık, bunalım, mutsuzluk" anlamlarına geldiği bir gerçektir. *taḳ* biçimi, *muŋ taḳ* deyimi dışında, tek başına tanıklanamıyor; acaba bu, oldukça istikrarsız olan *ı* ünlüsünün *a*'ya dönüşmüş (**tıḳ* > *taḳ*) bir **tıḳ* biçimi olarak, *tıd-* "sıkmak, engellemek" ve *tıḳ-* "tıkmak, tıkamak, sıkmak, boğmak" sözcükleriyle aynı aileye bağlanamaz mı? Kāşġarī, hayli beklenmedik bir şekilde, *muŋ taḳ*'a "ergenlik dişi" anlamını veriyor (bak. K, III, s. 359). Söz konusu dişin çoğu kez "dert, acı ve sefalete" neden olmasından dolayı mı acaba? Metnimizin ilgili bölümünü ben ya: "hangi felâket meydana geldi de (siz o felâketi) böyle gönderiyorsunuz..." ya da "hangi felâket geldi ki siz (...yi) böyle gönderiyorsunuz..." diye anlamaktan yanayım. Daha olası bulduğum birinci yorum, daha açık olarak, "hangi felâketi böyle gönderiyorsunuz..." şeklinde de ifade edilebilir.

XXVI.6-8 *adalıġ ol, üküş tınlıġlar barıp ölügli, bir barsar yaraġay mu:* W. Bang'ın açıklamasında gösterdiği gibi (s. 197), cümle, Pelliot'nun yaptığı gibi *adalıġ*'dan sonra değil, burada koşaç görevi yapan *ol*'dan sonra kesilmelidir: "(su) tehlikeli-*dir*".

Bunun dışında, yazmada açıkça, Huart'ın ve Pelliot'nun okudukları *ölük-l(ä)r* veya *ölüg-l(ä)r* değil, *ölügli* sözcüğü görülüyor. *ölügli* biçimi, eylemlerden sıfat ve ad türeten °*ġlı/°gli* eki yardımıyla *öl-* "ölmek"ten türemiştir (bak. *MatMorph,* s. 123; *AG,* 111 ve 359). -*ġ/-g*'li eylemsi sıfat ile yığılma anlamı veren ad yapım eki -*lı/-li*'nin (ki bu da, olasılıkla, *il-* "bağlanmak, asılmak" eyleminin *il-i* şeklindeki ulaçlı biçiminden gelmektedir) birleşmesinden oluşan ve her zaman bir tekrarlama fikri içeren bu ek, üstüstelik ve sıklık bildiren ve "üstüste, yineleyerek, sürekli olarak yapan", "(filân işi) yaptıkça yapan" şeklinde çevrilebilecek eylemsi sıfatlar türeten bir ek olarak tanımlanabilir. Örneğin, öykünün baş kişisinin adı *ädgü ögli* "İyi Düşünen, Doğru Düşünceli", harfi harfine, "her zaman, sürekli olarak, doğru düşünen" olarak anlaşılmalıdır. Metindeki *ölügli* sözcüğü de "sürekli olarak ölen, öldükçe ölen" anlamındadır; dolayısıyla, *üküş tınlıġlar barıp ölügli* cümlesi, harfi harfine, "pek çok canlı gidip 'öldükçe ölen' (oluyorlar)", yani daha doğru bir deyişle, "çok sayıda canlı (oraya) gidip boyuna ölüyorlar" demektir. Buna biraz benzeyen bir cümleye *TT VI,* sat. 315'te de rastlanıyor: *ödsüz ḳolusuz adrılıp barıġlı ölügli üküş* "pek çoğu zamansız (erken) ayrılıp durmadan gidiyor ve boyuna ölüyorlar".

Huart'ın (ed., s. 21) doğru olarak okuduğu, fakat Pelliot'nun (ed., s.241) "*bar*"a dönüştürdüğü sonraki sözcük *bir* "bir", *üküş tınlıġlar* "çok sayıda canlılar"a karşıt olmak üzere, "tek bir kişi" anlamında eksiltili olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Huart, Pelliot'nun (ed., s. 242) anlam veremediği *yaraġay* biçimini de doğru olarak okumuştu. Demek ki cümlenin düzeni gayet açık görülüyor: "Çok sayıda insanın durmadan oraya gidip öldüğünü" söyleyen birinci bölüme karşılık olarak, ikinci bölüm "(Bu durumda) bir tek kişi oraya giderse (bu) uygun olur mu?.." diye soruyor. Yani: "Kalabalık gidenler bile hep öldüklerine göre, oraya tek başına gitmeyi akla bile getirmemeli!.."

XXVII.4 *ärksiz:* Bu bölümü "Manbeicht", s. 184'te inceleyen W. Bang'a göre, *ärk* sözcüğü "özgür seçim, hür irade" anlamını taşıyor; *ärksiz* de "istemeyerek, gönülsüzce" demek oluyor.

XXVII.6 *birlä barıŋ barıŋ yerçi boluŋ:* W. Bang'ın açıklamasında (s. 197, n.1) öne sürdüğü, buranın *birlä barıŋ, barıp yerçi boluŋ* olarak okunması gerektiği şeklindeki varsayımı, belgedeki yazılışla tam bir uyuşmazlık halinde. Metinde birinci *barıŋ*'ın üstü çizilmiş, ikincisinin ise *barıp* olarak yorumlanması olanaksız.

XXVIII.2 S'PTY: Pelliot'nun (ed. s. 242, n.1) ve W. Bang'ın (s. 196) yaptıkları gibi, bu sözcüğün *säpti* olarak okunması uygun olsa gerek. Gerçekten de, *säp* "bohça, çeyiz sandığı, âlet ve eşya çantası, pazarlıkta üste verilen şey" (bak. K, I, s. 319.6; *Wb,* IV, 493.(Alt. Tel. Leb.)) ve *säp-* de "üste vermek, (gerekli şeylerle dolu) bir bohça veya çanta vermek, donatmak" (bak. K, II, s. 182: *säp-tür-;* ve *Wb,* IV, 494: *sep-* (Kır.); 497: *septä-/säptä-* (Kır. Tel.) anlamlarını taşıyor. Runik harflerle *s(ä)p-* (bak. V. Thomsen, "SteinMssRunic", s.205.73) şeklinde; K, II, s. 3 ve 4'te (ayrıca bak. II, s.183: *sap-tur-*) ve *Wb,* IV, 401'de (Uyg. DT. Çağ. Kazan) ise art sıradan ünlülerle *sap-* olarak yazılan ve "tamir etmek, yamamak" anlamına gelen eylem, herhalde buradaki *säp-*'ten ayrı, başka bir sözcük.

XXVIII.3 KWYLWK: *kölük.* Kāşġarī'de (I, s. 392.1) "yük hayvanı" olarak tanımlanıyor; herhalde *ırḳ bitig*'de geçen (bak. "SteinMssRunic", s. 201.38) *köl-* "bağlamak" eyleminden türeme olmalı. *kölük* okuyuşu, Brāhmī *kölök* (bak. *TT VIII*, s. 92), Kırgızca *kölük* (bak. *Wb,* II, 1272), ve Anadolu Türkçesi *gölük* "yük hayvanı" (bak. *SözDDer,* s. 656) sözcüklerine dayanıyor.

AnnP: külük? Bak. Moğolca *köl-* "bağlamak, koşmak". Von LeCoq'un *Manichaica*'larından (ya da belki *Uigurica*'lardan) birinde de tercüme edilmeden bırakılmış bir *kül'üg*'e rastlanıyor.

XXVIII.8 *eçim tegin-kä sevär:* LVI.8 satırda da rastlanan bu cümlenin kuruluşu, *sev-* "sevmek" eyleminin nesnesi olan *tegin*'in belirtme yerine

verme haline konmuş olması nedeniyle, görünebilir; zira bu eylem, benim rastlayabildiğim bütün öteki örneklerde gerçekten de hep belirtmeyle kurulmaktadır. Ancak burada, bu verme mutlaka vurgu ifade etmek ve özellikle karşıtlık ve ayırma bildirmek üzere, bile bile kullanılmıştır, ayrıca yerine de uygundur. *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonu bu nüansları başka yollardan dile getiriyor: "Prens Şan-yeu'ya gelince, babam ve annem onu her zaman *ayrıca ve yan tutarcasına* sevmişlerdir" (bak. Taishō, c. III, s. 144a; Chavannes, terc., s. 481). Verme ekinin böyle karşıtlık ve ayırma ifade etmek için kullanılışına başka örnekler de gösterilebilir; aklıma özellikle *başḳa* ve *özgä* "öteki, öbürü, ayrı, bağımsız" gibi sözcükler geliyor; köken olarak bunlar *baş* "baş" ve *öz* "kendi, kendisi" sözcüklerinin verme ekli biçimlerinden başka bir şey değil (bak. Deny, *Grammaire,* 243, not 2; *Wb,* I, 1303, ve IV, 1553).

XXIX.1 *aḳlayur,* ilerde, sayfa LXII.5'te, karşımıza çıkan *aḳ* sıfatından *-la-* ile türemiş eylem cinsinden bir sözcüktür. Pelliot (ed. s. 242, not 2) bu biçimleri Türkçe *aḳ* "beyaz, ak" sözcüğüne bağlayarak açıklamağa çalışıyordu. Ardından W. Bang ("TurkBr II", s. 239), eski İrancada *aka-* şeklinde tanıklanan (Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch,* 44) ve "kötü" anlamına gelen bir sözcüğün İrancadan veya Sogdcadan alınmış olabileceğini öne sürmüştü. Gerçekte ise, *aḳla-* eyleminin türetildiği Türkçe *aḳ* "kötü, fena, sevimsiz" sözcüğü, hemen hiç kuşkuya yer olmaksızın, Çince *è* 惡, EÇin. **·âk* "kötü, çirkin, nefret uyandırıcı" sözcüğünden gelmektedir ve bu sözcük, öykünün başlıca Çince versiyonunda kötü kardeş Prens *è yŏu* 惡友 "Kötü Dost"un adını veya sıfatını oluşturmaktadır (bak. Taishō, c. III, s. 142b ve dev.). Bu böyle olmakla birlikte, her ikisi de "kötü" anlamına gelen Çince **·âk* ile eski İranca *aka-* arasındaki benzerliğin basit bir raslantı olmadığı da pekalâ düşünülebilir.

aḳla- eylemine Brāhmī yazısında (*TT VIII,* I, sat. 2) *aşaġ aḳlar* "yemekten (aştan) nefret edilir, ederler"; ve olasılıkla, *aḳlançıġ* şeklinde, *U III,* s. 18.8'de de rastlanıyor.

XXX.6 *barsar* biçimi, genellikle "koşul kipi" denilen *-sar/-sär* ekinin

taşıdığı istek veya dilek anlamına açık bir örnektir. *-sar* ekinin açıkça istek bildiren kullanımına bir başka örnek de XII.7. satırda görülüyor: *agı barım ḳazġansar* "servet kazanmak istenirse" (bak. not XII.7).

XXXI.5 SW': Burada ve sayfa XXXIII.3'te, SW' ile yazılmış olan sözcük Çince *suŏ* 鎖, M **swâ* "zincir" sözcüğüne denk düşen *sua* (ya da *swa?*)'dır; tıpkı Uygur yazısıyla XW' yazımının, Çince *huā* 華, M **hwâ* "çiçek" sözcüğünün karşılığı olan *ḫua* (ya da *ḫwa?*)'yı göstermesi gibi sözcüğün Çince *suŏ* 鎖 **swâ* "zincir"den alınma olduğunu farkeden Pelliot (ed. s. 243, not 1), *so*'nun **swâ*'ya denkliğini "sesbilimi açısından biraz tuhaf" bulmakla birlikte, buradaki sözcüğü "*son*" olarak okumak gerektiğini düşünmüş ve bu biçimi burada *so*'nun birliktelik durumu, ilerde sayfa XXXIII.3'te ise belirtme durumu diye açıklamıştı. Oysa, *son* biçimi gerçekten *so*'nun birliktelik durumu olabilirse de belirtme durumu olamaz; nesne durumunda zorunlu olarak *so-ġ* veya *so-nı,* ya da iyelik ekiyle *so-sı-n* olması gerekirdi. Dolayısıyla, her iki durumda da sözcüğü *sua* olarak okumak ve satır XXXI.5'te cümlenin öznesi, XXXIII.3'te ise mutlak (eksiz, belirtisiz) nesnesi olarak yorumlamak gerekir.

so varyantına *U II,* s. 76.1'de, hem de iyelikli belrtme durumuyla *sosın* biçiminde, rastlanıyor. **swâ*'nın ünlüsünün *-o* diye söylenilmesinde de şaşılacak bir şey yok, çünkü bu uyakta art damak *â*'sı yuvarlaklaşarak *o*'ya doğru dudaksılaşmak eğilimindeydi (bak. E. G. Pulleyblank, "The Consonantal System...", I, s. 83.). Satır XXXI.6'da karşımıza çıkan *sola-* "zincirlemek" eylemi de bu *so* varyantından türemiş olmalıdır, meğer ki Türkçe bu eylemi türetmek için pek alışılmış bir ses olmayan *sua*'daki ikiz ünlüyü basitleştirip *-o-*'ya dönüştürmüş olsun.

AnnP: bak. Bang, *Vom Köktürk.,* I, 55 (*solap*); Müller, *Zwei Pfahl.,* 14 ve 35 (*solat-, sola-, solaḳ*).

XXXII.4 *-ḳa ḳorḳ-:* Burada Pelliot bir kenar notunda W. Bang'a ("ManHymn", s. 15, not 2) ve Radlov'a (*Uyg. Sözl.,* 62) gönderme yapıyor. Verme ekinin Türkçedeki çeşitli kullanımlarını karşılaştıran Bang ise notunda, - çağdaş Türkçede *ḳorḳ-* eyleminin ayrılma durumu ekiyle

kurulmasına karşın - Eski Türkçede *neden* ifade etmek üzere verme ekinin de çok kullanıldığına tanık olarak bu bölümü gösteriyor.

XXXII.8 'WNM'DY: Huart (ed. s. 24) bunu *unmadı-lar* diye okuyor, ama herhalde *unamadı-lar* şeklinde anlayıp "kimse (onu bırakmağa) razı olmadı" diye çeviriyor. Aslında *önmädi*'nin bozuk yazılmış bir biçimi olduğunu düşünen Pelliot (ed., s. 244, not 1) ise "kimse çıkmadı" diye çeviriyor. Bang'ın nüshasındaki kenar notları şöyle: "*üntä-* zu lesen, 'ne dit mot'? oder *un(a)madılar*?"('bir şey demedi'). Her iki olasılık da bana aynı derecede akla yakın görünüyor. Bir yandan *Dà fāng biàn*'in Chavannes tarafından çevrilmiş Çince nüshasındaki (s. 482) "topluluk sessizliğini koruyordu" ifadesi ilk çözümü destekler görünürken, öte yandan, daha önce satır XX.4'te rastlanan *näŋ unamadı-lar* şeklindeki düzeltme de yazıcının burada küçük bir yazım hatası yapmış olabileceğini akla getiriyor.

Burada ve satır XXXIII.2'de, *kim* sözcüğünün görünüşe göre "(hiç)kimse" diye çevrilmesi gerekiyor. Eski Türkçe metinlerde ben belirtisiz olumsuz adıl "hiç kimse"ye ilişkin sadece aşağıdaki tek örneğe rastladım (bak. A. von LeCoq, "Ein christliches und ein manich. Ms.-Fragment", s. 1210; W. Bang, "ManErz", s. 8.24 ve n.): *kimkäng* [*kimkä näng* yerine?] *söz birmätin* "hiç kimseye (hiçbir) söz söylemeyerek". Orta Türkçede "hiç kimse" anlamında sadece *kim ese* (bak. *KomWört.*, s. 145), *kimesne* ve *kimsene* (bak. *TTarSöz, kimesne* maddesi) biçimlerine rastlanıyor; bu terimlerin kuruluşu konusunda, bak. W. Bang, "K-Osm I", s. 22, n.3.

XXXIII.4 'YŞYX YWRYDY: Huart edisyonunda (s.24) burada *tämir asıġ yorıdı* "demir yararlı biçimde yürüdü" ifadesi yer alıyor. Pelliot'da (s.244) ise *tämir ısıġ yorıdı* "demir halat(lar) devindi, düzenlendi" var. Belki de bu yüzden, *AG*'in sözlükçesinde (s. 296) *asıġ, ısıġ: "Takelage"* ("gemi donanımı, halatı") ifadesi yer alıyor. Gerçekte 'YŞYX olarak yazılan sözcük, *ışıġ* "ip, urgan, halat" sözcüğü; Kāşġarī (bak. indeks, s.788) bunu *y*'leşmiş biçimiyle *yışı ġ* olarak veriyor.

YWRYDY yazımına gelince gelince, burada Huart'la Pelliot'nun sandıkları gibi *yorı-* "yürümek, gezinmek" eylemi söz konusu olamaz. Bağlamın gerektirir göründüğü sözcük *yor-/yör-* "çözmek, açmak" sözcüğüdür: "Demir zincirler *açıldı,* demir halatlar *çözüldü*". Bu eylem her iki ünlü sınıfında (art ve ön) tanıklanıyor: Kāşġarī, *yör-* "çözmek, açmak, ayırmak" eyleminin yanısıra *yorulmaḳ* "çözülmek, bozulmak" (III, s. 78), ve olasılıkla *yor-* "(rüyayı) açıklamak, yormak" (III, s. 125) sözcüklerini veriyor; *Ḳutadġu Bilig*'de ise (bak. R. Arat baskısında LIV ve LXXVII. başlıklar) "çözmek, açıklamak, yormak" anlamında bazen *yor- (yoruġlı, yorġuçi),* bazen *yör- (yörüg, yörmägü)* şekilleri var. Olasılıkla Uygurcada da *yora-* biçiminde (? bak. *TT VII,* s. 123: *yorap*) tanıklanan *yor-* eylemi başlıca Türk, bu arada Çağatay ve Osmanlı lehçelerinde "çözmek, açıklamak, (rüyayı) yormak" anlamında, varlığını sürdürmüştür (bak. *Wb,* III, 420). Aynı lehçelerde, XIII. yüzyıl sonrasında, belki de Moğolcanın etkisiyle, çeşitli lehçelerde oldukça sık rastlanan bir *y ~ ç* dönüşümüyle, *r*'nin de *z*'leşmeye uğraması sonucu, *yör-* sözcüğü *çöz-* şeklini almıştır (bak. *Wb,* III, 2045; *Atebetü*'de s. 78.478). Sözü geçen *z*'leşme de hayli sonraki bir döneme ait olup, Türkçedeki *z*'lerin İlk-Türkçe döneminde ortak Altaycada varlığı kabul edilen iki tür *r*'den birinin dönüşmesiyle ortaya çıktığını savunan kurama ters düşmektedir (bu kuram hakkında, bak. N. Poppe, *Vergl. Gram.,* I, 62 ve 63).

Metnimizdeki *yorı-* biçimini, *-ı-* ünlüsünün eylemden eylem türeten pekiştirme anlamlı bir tür eylem türeten ek rolünü oynadığı, *yor-* eyleminin kuvvetlendirilmiş bir varyantı saymak herhalde uygun olacaktır.

XXXIV.2 T'NK ''DYNCYX: Huart (ed. s.25) ve Pelliot (ed. s. 244), aynı deyimi *Kuan-şi-im Pusar*'da (bak. s. 48, sat. 149) yorumlayan Radloff gibi, bunu *täŋ adınçıġ* olarak okuyor ve anlamını da "benzer ve farklı, her çeşitten" diye veriyorlar. W. Bang da, *TT V* not Ą 117'de (s. 340) ve *AnnBG*'de aynı şekilde *täŋ adınçıġ* okuyor, ama "*allerhand auserwählte* ("her çeşitten seçilmiş (mücevherler)") diye çeviriyor. Öte yandan ben de aşağıdaki *AnnP*'yi buldum: "Radlov, *Uyg.Sözl.,* 75'te *taŋ adınçıġ* "harika ve çeşitli" diye okuyup anlamlandırıyor. Burada *adınçıġ* kesinlikle

'mükemmel' veya 'seçkin' anlamına gelir; bak. Bang ve Gabain, *TT III,* 27; Bang, *ibid., V,* 340'ta *täŋ adınçıġ* olarak okuyor." R. Arat da *Eski,* no 15.35 (s. 158 ve s. 311, not 4.2)'te *tang adınçıġ* olarak okuyor ve "*nâdir*" ("nadir, az bulunan") ve "*seçkin*" ("seçkin, seçilmiş") diye çeviriyor. Ben kendi hesabıma bu sonuncu yorumun en doğrusu olduğunu sanıyorum.

Gerçekten de, Çince *děng* 等 "merdiven basamağı, derece, rütbe, düzey, eşit, benzer" sözcüğünden alınma olan *täŋ,* Türkçede başlıca "eşit, eşit ağırlıkta, denk, benzer, aynı türden" anlamlarına geliyor; bu sözcüğün "çeşitli, her türlü" anlamlarına da geldiğini gösteren bir tek açık örnek bile bulamadım. Öte yandan, *adınçıġ* sözcüğü de, *TT III*'ün 18. notunda (s. 207) gösterildiği gibi, *adınsıġ*'dan farklı olarak, hemen her yerde "seçkin, sıradışı" anlamını taşır görünüyor; *adınsıġ*'ın görebildiğim bütün örnekleri de "diğer, başka, ayrıca" anlamına geliyor. Dolayısıyla, *adınçıġ* sözcüğünün *adınsıġ*'ın basit bir fonetik varyantı olduğu konusunda (bak. *TT A Index,* s. 462; "TurkBr V", s. 16; *AG,* 80, ve s. 292) Bang ve von Gabain'le aynı fikirde değilim. *adınçıġ* sıfat eki *-sıġ-* ile (*AG,* 80) kurulmuş bir türev olabilir; ama *adın* "farklı, ayrı, başka" sözcüğünün değil, soyut ad **adınç* "seçim, ayırma, ayıklama"nın bir türevidir. *adınçıġ* "seçkin, sıradışı"nın anlamına çok yakın bir anlam taşıyan *taŋ* "harika" sözcüğü vardır ki bundan *taŋsuḳ* "nadir, değerli, harika" türemiştir (bak. K. indeks; G. Doerfer, *TMEN,* II, s. 570; E. Schütz, "*Tangsux* in Armenia", *AO(H),* XVII, ss. 105-112); *taŋ* belki de İrancadan bir alıntıdır (bak. Schütz, *ibid.* s. 111'de, Farsçadan alınma Ermenice *t'ang* "nadir, değerli" sözcüğü). Böylece, *taŋ adınçıġ* deyiminin "nadir ve seçkin" ya da "harika ve sıradışı" anlamında bir ikileme oluşturduğu düşünülebilir. Deyimin böyle "nadir ve seçkin (mücevherler)" olarak yorumlanması, Çince versiyonlarda, özellikle *Xián yú jīng*'in (Taishō, c. IV, s. 412 b) *Shàn shì tài zǐ rù hăi pǐn* 善事太子入海品 adlı eserinde görülen bazı ipuçlarıyla da bir ölçüde desteklenmektedir. Buna göre: "Prens..., mücevherlerin özelliklerini bildiğinden ve değerlerinden de tamamen haberdar olduğundan, birçok kişiye mücevherlerin iyi ve kötü özelliklerini öğretti. Birçok tüccara, miktar bakımından aşırıya kaçmamayı ısrarla tavsiye ederek, canlarının istediği gibi seçip almalarını emretti..." (bak. ayrıca, metnin Schmidt tara-

fından çevrilmiş olan Tibetçe versiyonu, *Der Weise und der Thor,* s. 271).

taŋ adınçıġ deyimine ilişkin diğer örnekler de şunlardır: Bu yazmanın LXXI.5 satırında: *t. a. tataġlıġ aş içkü; TT V,* A 117. n.: *t. a. yıd yıpar; Kuan-şi-im Pusar*'ın 148inci satırında: *t.a. alp ärdämin* (ayrıca bak. *TT VI,* 20 n.); ve R. Arat, *Eski,* no 15.35'te: *t. a. öŋlär körklär atlar.*

XXXIV.3 *tükägüçä* yapısı açısından *-gü/-ġu*'lu ortacın *-çä* ile kurulmuş "eşitlik durumu"nu gösteren *tükägüçä,* yapısı bakımından Moğolcadaki benzer biçimleri *nomen futuri* diye adlandıran N. Poppe'ye uyarak (bak. N. Poppe, *Grammar of Written Mongolian,* ss. 112-113) gelecek zaman ortacı olarak adlandırılabilir. Çifte ek *-gü-çä* yaklaşık olarak "... (yapmak) için gerekli miktarda, ... (yap)acak kadar" anlamına geliyor.

Pelliot (ed. s. 245) *tükägüçä*'yi "(gemi mücevherle) doluncaya kadar" diye çevirirken doğal olarak *tükä-* eyleminin, örneğin *tükä-l* "tamam, bütün" gibi türevlerinde beliren, "tamam olmak, dolu olmak" anlamını düşünüyordu. Ancak, J Schinkewitsch "Rabγūzīs Syntax" adlı eserinde (s. 169) Pelliot'nun bu yorumunu kabul etmiyor ve "doluncaya" sözcüğünü "bitinceye" diye düzeltmek gerektiğini sanıyor (*bis der Schatz zu Ende geht* "Hazine bitinceye kadar"); aynı şekilde, *U III,* s. 47.19'dan alınmış "*näçä taplasar tükägüçä tavar alġıl*" cümlesindeki *tükägüçä*'yi de "bitinceye kadar" anlamında alıyor: "*Wie es dir belieben mag, nimm dir an Gut, bis es zu Ende geht [istediğin şeyi bitinceye kadar dilediğince al]*". Başka deyişle, J. Schinkewitsch *tükä-* eyleminin sadece "bitmek, sona ermek, tükenmek" anlamını gözönüne alıyordu. Oysa bu sözcüğün, ne Pelliot'nun ne de Schinkewitsch'in aklına gelmediği anlaşılan bir üçüncü anlamı daha var ki o da "yeterli olmak, yetmek"tir. Örneğin, bu metnin XXVII.4. satırındaki *erkim tükämädi* cümlesinde *tükä-* eyleminin "yeterli olmak" anlamını taşıdığı bellidir: "istencim yetmedi". Ayrıca bak. Kāşġarī'nin (III, s. 270) *tükädi* maddesinde verdiği örnekler: "*iş tükädi* = 'iş bitti, sona erdi'; *bu aş ḳamuġḳa tükädi* = 'bu yemek herkese yetti'. Bu sözcüğün biribirine karşıt iki anlamı vardır." Aslında *tükä-*'nin bu çeşitli anlamları, "tamam olmak", "bitmek", "yetmek" arasında kolayca algılanan bir anlam bağı da yok değil. Görünüşe göre bu eylem, birçok Uygurca

metinde (bak. *TT I,* 57, n.; *TT III,* 67; R. Arat, *Eski,* no 10.268 ve s. 381) *tümän* "on bin, sayısız" sözcüğünün önünde rastlanan *tük*'ten adlara gelen bir ek olan *-ä* ile türemiştir; bu durumda herhalde "tamamen, büsbütün" gibi bir anlam taşıyordu; ama *ḳap-ḳara* "kapkara"daki *ḳap* gibi bir pekiştirme ilgeci olduğu da düşünülebilir.

Bu nedenlerle ben, bu bölümde, *tükägüçä* sözcüğünün "onlara yetecek miktarda, yetecek kadar" şeklinde anlaşılmasını öneriyorum; ayrıca, bir yandan geminin ağzına kadar mücevherle dolu olması halinde hemen batacak olması; öte yandan Çince ve Tibetçe versiyonların, mücevherleri adadan hiç ayırt etmeden toptan alıp götürmek (bak. not XXXIV.1) yerine, alınacak olanların nicelik ve nitelikçe bir seçime tâbi tutulduğunu açıkça belirtmesi gibi nedenler de bu görüşü destekliyor. J. Schinkewitsch'in andığı *näçä taplasar tükägüçä tavar alġıl* cümlesini de ben: "Mallardan ne kadar istersen o kadar, kendine yetecek kadar al" şeklinde anlıyorum.

XXXIV.8 *bu muntu-da:* Sat. XXXVII.4'te tekrar karşımıza çıkan, fakat başka hiçbir metinde rastlamadığım *muntuda* sözcüğü kuşkusuz *muntada*'nın bozulmuş biçimidir. Bu bozulma, ikinci hecedeki *a* ünlüsünün zamanla birinci hecenin *u*'suyla benzeşmesi, ya da A. von Gabain'in (*AG,* 15) düşündüğü gibi, ara hecedeki ünlünün zayıflığıyla açıklanabilir; fakat ben *muntada*'nın *muntuda*'ya dönüşmesinin daha çok *munçulayu* örneğinin etkisiyle olduğuna inanmaktan yanayım: bilindiği gibi *munçulayu* sözcüğü *munça ulayu*'dan gelmektedir (bak. not III.2).

-da açıkça karşılaştırmada kullanılan ayrılma durumu eki olmakla birlikte, biçimi bakımından *bu* "bura, burası"nın bulunma durumunu karşılayan *muntu-/munta-* biçiminin kimi zaman "bu, bunlar" anlamını kazandığı da olmuştur; başka deyişle, yer belirteci işaret adılıyla kaynaşıp, tıpkı Fransızcada olduğu gibi (ceci, celui-ci, ceux-ci), yeni bir işaret adılı oluşturmuştur. Bu kullanımın örnekleri için, bak. *Suv.*, s. 610.8,18 Bur bölümdeki *muntu-* her iki şekilde de anlaşılabilir.

XXXV.2-4 *kim ... usar:* W. Bang açıklamasında (s.196), Pelliot'nun (ed. s. 245) buradaki *kim* sözcüğüne verdiği "ki onunla" anlamını *damit, um zu*

"öyle ki, (olsun) diye" şeklinde düzeltmişti; daha önce Huart'ın (ed. s. 25) yorumu da böyleydi: "... öyle ki, hangisi olursa olsun bütün yaratıklara eksiksiz biçimde yarar ve çıkar sağlayabileyim; ..... sağlayabileyim diye." Ancak kimse nedense bu bölümde *-sar* ekli bir eylem kullanılmış olduğunun farkına varmamış gibi görünmüyor; oysa bu eylemin de kendine özgü gözden kaçırılmayacak bir anlamı olmalı. *AG* (260)'de "koşul kipi", *MatMorph* (s. 214)'da ise "istek-koşul-bağlaç kipi" diye adlandırılan bir eylem kipi kuran *-sar/-sär* çekim eki gerçekten de dilek, istek, belirsizlik ve olabilirlik gibi kavramlar ifade eder. W. Bang da ("NegVerb", s. 117) zaten bu *-sar*'lı kipin kökeninde *sa-* "arzulamak, saymak, tahmin etmek" eyleminin geniş zaman (aorist) biçiminin bulunduğunu ve bu eylemin yine dilek anlamı taşıyan başka ekler de üretmiş olduğunu (bak. J. Deny, *Grammaire,* 844 ve Addenda; *AG,* 97 ve 448) belirtiyor. Buradaki bölümegelince, bağlam *u-sar* için arzu ve istek anlamı gerektirir görünüyor: "Yapabilmek istiyorum". Böyle olunca da *kim*'in amaç bildiren ("öyle ki, olsun diye") bir bağlaç olarak yorumlanması artık mümkün görünmüyor; tersine neden bildiren ("çünkü, madem ki, olduğuna göre") bir bağlaç olması gerekiyor (*kim*'in nedensellik bağlacı olarak kullanılmasına diğer örnekler için, bak. *TT II,* A31; "BrHts", 2118; *KomWört,* s. 147). Dolayısıyla, *kim ... usar*'a benim verdiğim anlam şöyle: "Madem ki yapabilmek istiyorum...".

XXXVII.2 ''LNKWDY: Pelliot (ed. s. 245, not 5) bilmediği bu sözcüğü büyük tereddütle "*al(a)ngudı*" olarak okumuştur. Daha sonra, bu arada ''LNK'D- *al(a)ŋad-* ve ''LNKWR- *al(a)ŋur-* gibi biçimlerle karşılaşmış olan W. Bang ve A. von Gabain, *TT V,* A 88. notta, "das schwierige *küči al(a)ngudï* bei PELLIOT *T'oung Pao* 1914 S. 245 XXXVII.2 [Pelliot'daki zor olan *küçi al(a)ngudı*]"nin gerçekte *alngtdı* olarak okunması ve bunun da *alaŋadlı*'nın yanlış yazılmış biçimi sayılması gerektiğini ileri sürdüler. Oysa, yazmada T değil açıkça W bulunduğuna, ayrıca *al(a)ŋur-* diye bir biçimin varlığı da kesin olduğuna göre, ben Pelliot'nun okuyuşunu değiştirmek için hiçbir neden göremiyorum. *al(a)ŋur-* eylemi *al(a)ŋu-* eyleminin *-°r-* ile kurulu ettirgen pekiştirilmişi (*AG,* 161) gibi görünüyor;

al(a)ŋu- ise *al(a)ŋ* sıfatından *-u-* addan eylem ekiyle (*AG,* 85) türemiştir, tıpkı *taru-* "daralmak, kasılmak" eyleminin *tar* "dar" + *-u-*'dan oluşması gibi (bak. K, III, s. 261). *al(a)ŋ-u-* "zayıflamak, tükenmek" eyleminin kökeni olduğu kabul edilen *al(a)ŋ* sıfatına gelince, bunun *alaŋ/alaḳ/alıḳ* "aptal, salak, alık" sözcüğünden başka bir şey olmadığı fikri bana, Bang ve von Gabain'e (bak. *TT I,* 152 n.) göründüğü kadar açık görünmüyor. Benim aklıma daha çok, *alaŋ* "saf, alık" sözcüğüne benzeyen *yalaŋ/yalıŋ* "çıplak, yalın, yalnız" sözcüğü geliyor (bak. K, III, s. 33.7 de *yalġu* "sersem, salak" sözcüğü). Belki de *al-* "almak" eyleminden türemiş olan *yalaŋ/yalıŋ* da *yalŋuz/yalŋus* "yalnız, tek başına" ve *yalŋuḳ* "yaratık, birey, fert" sözcüklerine kök olmuştur. Her şeyi göz önüne alarak diyebiliriz ki, ''LNKWDY' yazımının en doğru okunuşu büyük olasılıkla *alŋudı* 'dır.

XXXVII.5 'WYKTWN: Bir kez daha Huart (ed. s. 26) bunu *öktün* "doğu" şeklinde okuyup anlamak suretiyle, *öŋtün* olarak okuyup "önden" şeklinde anlamayı yeğleyen Pelliot'dan (ed. s. 246, not 1) daha doğru düşünmüş görünüyor. *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonu (Taishō, c. III, s. 144b; Chavannes çev. s. 483) da "doğu" şeklinde anlaşılmasını gerektiriyor. "UigSt" s. 209.41'de yazıçevrimi yapılmış bir Uygurca fragmanda da rastlanan 'WYKTWN *ögtün* yazılışına gelince, belki de bunu basit bir yazıcı yanlışı yerine, *öŋtün*'ün genizsiliğini yitirmiş bir söyleyiş varyantının normal ve düzenli yazım şekli saymak gerekiyor.

XXXVIII.4 *ıraḳtın: ıraḳ,* ya da *yıraḳ,* eylemden sıfat yapan ek *-ḳ* ile (*AG,* 149) *ıra-/yıra-* "uzak olmak, uzaklaşmak" eyleminden türemiştir. Bu eylemin kendisi de, *ir/yir* biçiminde bilinen ve "ora, öte yan, sol, kuzey" anlamına gelen *ır/yır* adından *-a-* ekiyle (*AG,* 85) türemiş görünüyor. *ır/yır* = *ir/yir* sözcüğüne gelince, bu da, büyük olasılıkla, *ıy-* = *iy-/ey-* "izlemek, peşinden koşmak, üstüne çökmek, aşağı bastırmak, eğmek" eyleminin *-r'* li bir türevidir (*AG,* 128, 150 ve 216). Söz konusu eylem aşağıdaki biçimlerde tanıklanıyor: (1) İki ulaç eki *ıya/iyä* (Runik harfli yazıtlarda, 'enclitique' olarak; bak. R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto,* s. 73; Uygur yazılı örnekler için, bak. *AG,* 277) ve *ıyın/iyin/eyin*

(bak. Runik karakterli örnekler için, R. Giraud, *ibid.*, s. 80; Uygurca için, *TT II,* B 26n., ve *TT VI,* 10n.; Brāhmī yazılı örnekler için, *TT VIII,* s. 89, *eyin* maddesi); (2) Belirtisiz geçmiş zaman kipi *ıymış* veya *iymiş,* dönüşlü veya 'orta' çatının geniş zamanı *ıynur* veya *iyinür,* bu dönüşlü çatının ettirgen ve ulaçlı biçimi *ınturu* veya *intürü,* ve aynı kökten soyut ad *ıyınç* veya *iyinç* (Uygur yazısıyla tanıklanan bütün bu örnekler için bak. *TT VI,* 10n. ve 255n.); (3) Kāşġarī, I, s. 269'da Arap yazısıyla, *ıyınmaḳ* "bastırılmak, sıkışmak, çabalamak".

Soyut ad *ıyınç/iyinç/eyinç* "bastırma, eğme"nin ikizi de herhalde *enç* "barış, huzur, sükûnet" olmalıdır, zira "aşağı doğru bastırmak, eğmek" ve "huzuru, düzeni sağlamak" kavramları, Çince *zhèn* 鎮 sözünde olduğu gibi, çoğunlukla biribiriyle ilintili görülmektedir. Bundan başka, *en-* "inmek" eylemi de, "aşağı bastırılmak, eğilmek" gibi bir ilk anlamla, *ey-*'in dönüşlü çatısına karşılık gelebilir: yani, *eyin-* >> *en-* (bak. yukarıda Brāhmī *ey-* ve *in-türü*). Aynı şekilde, *ıy-/iy-/ey-*'in *-°l* ile kurulmuş edilgen çatısı, yani *ıyıl-/iyil-* "aşağı bastırılmak, eğilmek" de *ıl-/il-/yil-* "inmek, indirmek, asmak, aşağı katlamak" eylemine kaynaklık etmiş olabilir (bu eylem hakkında, bak. özellikle K, I, s. 169 ve dizin). Daha eski şekli **yıt-/ıt-* olan (bak. 'YTT' hakkındaki not LVII.3) *yit-* "yitmek, kaybolmak, yok olmak, mahvolmak" eyleminin kökende *ıy-/iy-*'in *-t-* ile kurulmuş ettirgen pekiştirilmiş biçimi (*AG,* 165) olması da bana akla yakın geliyor: yani, **ıyıt-* "gitmek, aşağı inmek" >> **yıt-/ıt-* "yitmek, kaybolmak". Üstelik, *ıd-* "göndermek, bırakmak, salıvermek" eylemi de, eylemden eylem yapan *-d-* eki ile (*AG,* 153), *ıy-* "dışarı, aşağı, ileri doğru bastırmak, eğmek, veya gitmek" eyleminden türemiş görünüyor. *ıy-/iy-* eyleminin bir başka türevi de, eylemden eylem yapan *-z-* (*AG,* 135) eki ile kurulmuş *iz* "iz" adı olabilir; bundan da *iztä-/istä-* "aramak, istemek" eylemi türetilmiştir (bak. W.Bang, "TurkBr VI", s. 94). Nihayet, bu eylemin ulaç eki almış biçimi *ıyın/iyin* de, bana göre, "izleyen", "inen", uzaklaşan" gibi bir kavram içeren birkaç deyimin yapısında yer alabilir: örneğin, *inçä/ınça* "aşağıdaki gibi"; *inçip* "ve/ama sonra şöyle oldu ki, ancak.." (bak. not XV.1); *intin/indin* "inen, izleyen tarafta, öte tarafta" (bak. örnekler: "BrHts", 1810n., ve *TT VIII, indin* maddesi); ve *ıngaru /*

ınaru "ileri, aşağı, oraya doğru giderek, inerek". Dolayısıyla, ben bu deyimlerde, genellikle kabul edildiği gibi, izleri Moğolcada hâlâ yaşayan (bak. *AG,* 189 ve not; *MathMorph,* s. 19; N. Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies,* s. 214) fosilleşmiş bir kişi zamiri **i* görmek gerektiği fikrinde değilim.

Böylece, yukarıda anlatılanlardan, *ıy-/iy-/ey-* eyleminin bazen ön bazen art ünlü sınıfında yer aldığı ve bir kararsızlık izlenimi verdiği ortaya çıkıyor; ama bu denli zayıf ve kaypak bir hecede bu kimseyi şaşırtmamalıdır. Yine de, profesör L. Bazin'in bana belirttiği gibi, art damak ünlüsü *ı* Eski Türkçenin tüm ünlülerinin en istikrarsızı olduğundan, değişme eğilimi özellikle Uygurcada *i*'den *ı*'ya değil, *ı*'dan *i*'ye doğrudur. Bunun sonucu olarak, kökendeki *ıy-*'dan **ıyır* "ilerde, ötede, aşağıda, uzakta bulunan" türevi çıkarılacak, bu da çok geçmeden *yır/ır* şeklinde sadeleşecek, ve sonunda *yir/ir*'e dönüşecektir.

yır/yir'e koşut ve eş olarak, "bu taraf, sağ, güney" anlamında *ber/bır* sözcüğü de vardır ki, fikrimce bu, *bu yer* "bu yer" deyiminin büzülmüş biçiminden ibarettir. *yır/yir* ve *bır/ber* sözcüklerinin taşıdığı "kuzey" ve "güney", ikincil olarak da "sol" ve "sağ" anlamları, kuşkusuz eski Türklerin yönlerini güneşin gökteki yoluna göre belirlemeleriyle açıklanabilir. Gerçekten de, yüzleri doğuya dönük olarak durduklarına göre, bu taraf güneşin "önde" göründüğü yön, yani "ön" oluyordu. Güneş yoluna devam ederek öğleyin gözlemciye en yakın olduğu başucu noktasına geliyor ve bu sırada onun biraz sağında, yani güneyde bulunuyordu. Böylece, güneşin en yakın olduğu nokta *bır/ber*, aynı zamanda "sağ" ve "güney" anlamlarını da taşıyordu. Sonra güneş batıya, yani hâlâ yüzü doğuya dönük duran gözlemcinin "ardına" doğru uzaklaşıyordu. Daha sonra, güneşin *gece* (*tün,* ayrıca *kuzey* anlamına da gelen bir terim) de *kuzeyden,* yani *soldan,* geçerek daha *uzağa (yıraḳ)* kadar yoluna devam ettiği kabul edildiğine göre, burası yolun en uzak (= *yır*) noktası, güneşin doğuda tekrar ortaya çıkmadan önceki son durağı oluyordu. Böylece, eski Türkler dört ana yönü güneşin hareketine göre belirlemiş oluyorlardı: Doğu = ön, önde; Güney = beri, beride; Batı = arka, arkada; Kuzey = orada, ötede. Eski Türklerde yön belirleme konusu hakkında, bak. Mori Masao, "*Sïčï* to

shishi"; ve R. Arat, "Über die Orientations-Bezeichnungen im Türkischen".

A. von Gabain'e göre ("Über Ortsbezeichnungen...", s. 5, not 1), "Im *biriyä, yïrïya,* und *qurïya* ist das *i* der Possessivendung, ohne pronominales *n* mit der Dativ-Endung verbunden [*biriyä, yırıya* ve *kurıya*'da *i* iyelik eki verme durumu ekiyle adıl *n*'siz bağlanmıştır.]". Ancak, yukarıda da belirttiğim gibi, *-ıya/-iyä* öğesi, ek biçimiyle, anlamı "...e doğru, ...e doğru giderek/ izleyerek" olan *ıya* ulaç eki almış biçimi temsil etse gerektir. A. von Gabain şöyle devam ediyor: "*bir* ist aus *yïr,* Nebenform *ïr, ir,* entstanden, ebenso wie *bo* 'dieser' aus *o* 'der, jener'; es bedeutet also eigentlich 'dieser Seite', im Gegensatz zu *ir,* 'Seite, jene Seite' [*o* 'o' sözünden *bo* 'bu'nun çıkması gibi *ır, ir* yanbiçimleri olan *yır*'dan da *bir* çıkmıştır; dolayısıyla (*bir*) 'bu taraf' kullanımı aslen *ir* 'taraf, öte taraf' sözünün zıddıdır.]." Oysa, *yır* gerçekten "jene Seite, o taraf, uzak taraf, öte" anlamına geliyorsa da, bildiğim kadarıyla hiçbir zaman genel olarak "Seite, taraf" anlamını taşımamıştır; ve "bu taraf" anlamına gelen bir sözcük türetmek için, "ora, öte taraf" anlamındaki bir sözcüğe "bu" eklemek şeklindeki yöntem bana en azından kuşkulu görünmektedir.

XXXVIII.5 *aġu tını ıraḳtın ançulayu közünür ḳaltı lenḫua sayu tütün tütärçä;* "Zehirli nefesleri uzaktan o şekilde (*ançulayu*) görünüyor ki (*ḳaltı*) sanki (*-çä*) lotüslerin her biri duman tüttürüyor." Bu eşitlik belirten karşılaştırma cümlesinin (*ançulayu...ḳaltı....-çä*) yapısı (bak. *AG,* 418 ve 423) ne Pelliot (ed. s. 246) tarafından ne de onun yorumunu düzeltmeye kalkan Bang (bak. tanıtma, s. 197) tarafından anlaşılabilmiştir (fakat *AnnBG* doğru bir çevirisini veriyor). Bu bölümün V. Thomsen tarafından *Turcica,* s. 84'te yapılan çevirisi de tam olarak doğru değildir.

XXXVIII.8 *alp ada:* Burada *alp* sözcüğü, V. Thomsen'in *Turcica,* s. 84 ve 65 n.'de açıkladığı gibi, "cesaret, yiğitlik ve güç gerektiren (tehlike)" anlamına gelse gerektir. Baïn Tsokto (Tonyuḳuḳ) yazıtının 13. ve 14. satırlarında da, benzer bir bağlamda, yine Thomsen'in (*Turcica,* 65 n.) belirttiği gibi, *alp* aynı anlamda kullanılmıştır. R. Giraud'nun

L'Inscription de Baïn Tsokto, s. 82'de verdiği yorum, "zor, güç" de bana tam doğru görünmüyor.

XXXIX.1 *ol lenḫua yoluġ yoġuru usar siz:* "Eğer bu lotüslerden yol açabilirseniz." Sonraki bölümde, prensin lotüslerin yaprak ve çiçeklerinin üzerinden geçişini anlatırken, başlıca Çince versiyon olan *Dà fāng biàn* (bak. Taishō, c. III, s. 144c; ve Chavannes, çev. s. 484) *ta* "üstünde yürümek, çiğnemek" terimini kullanıyor. V. Thomsen *Turcica,* s. 78-85'te bu *yoġur-* eyleminin "yoğurmak"la aynı sözcük olduğunu, ancak burada özel bir kullanımla "(çamur, kar, bitki gibi şeylerin) üzerinde yoğurarak yürümek, çiğnemek, içinden yol açmak" anlamını taşıdığını ileri sürmekte kesinlikle haklıydı. K. Czeglédy'nin makalesi "Čoγay-quzï, Qara-qum, Kök-öng" de onun varsayımını doğrulamaktadır. R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto,* s. 83-84'te, burada "geçmek, aşmak" anlamında ve *yoġaç* "öte taraf" teriminin türediği başka bir eylem keşfettiğini sanmıştır; fakat "geçmek" anlamı alıntıladığı bölümlere, özellikle de "eğer bu lotüs çiçeklerini hoşnutlukla (!) geçebilirseniz.." diye çevirdiği bu cümleye uymamaktadır.

XXXIX.4 *ol balıḳ tägrä:* Burada yarı yarıya silinmiş olan sözcük, kalan izlerin LXXI.4. satırdaki *tägrä* ile karşılaştırılmasından da anlaşılabileceği gibi, *tägrä*'dir.

XXXIX.5 *ḳaram:* Bu sözcük, eylemlere gelen -°*m* ekiyle (*AG,* 118) *ḳar-* eyleminden türemiş görünüyor; bu eylem, Kāşġarī'ye göre (bak. dizin, s. 265; III, s. 282; ve II, s. 197), suyla ilgili olarak "durgun kalmak, birikmek, taşmak" anlamlarına geliyor.

AnnP bu terimin Toharca ve Çince karşılıklarıyla ilgili olarak, Hiän-lin Dschi'nin "Parallelversionen...", s. 309'da işaret ettiği noktalara gönderiyor. *AnnBG* de, G. Raquette, "Eine kaschgarische Wakf-Urkunde aus der Khodscha-Zeit Ost-Turkestans", s. 15 ve 21, not 4'te *beşgräm* diye bir yer adına dikkati çekiyor ki, bunun *beş-karım* "beş çukur"dan bozma olması akla yakındır.

XXXIX.6 *alḳu:* W. Bang ve A. von Gabain'in *TT V,* A 117 n.'de, *alḳu* sözcüğüne bu bölümde "her türlü, her çeşit" anlamı veren yorumlarına karşın, ben bunu "her yerde" diye anlamak konusunda Pelliot (ed. s. 247) ile aynı fikirdeyim; yani çukurda, *çukurun bütününde, her yerinde* yılanlar kaynaşıyordu. *alḳu*'nun ilk anlamı ve türeyişi konusunda, bak. *TT V,* A 41 n., ve *AG,* 272. Bu sözcük *al-* "almak" eyleminin *-ḳ-*'lı pekiştirilmiş biçimi olan *alḳ-* "tümüyle almak, tamamlamak" eyleminin ulaç eki almış halidir.

XXXIX.8 SYY: Huart (ed. s. 27) ve Pelliot (ed. s. 247) her ikisi de bunu *siz* olarak okuyorlar; oysa *siy* diye okunması gerektiği açıktır. Bu söyleyiş herhalde *siz* sözcüğünün müstensihin lehçesindeki gerçek söylenişini yansıtıyordu. Ayrıca bak. sat. LXXVI.3'teki çoğul şekli "*silär*" .

XLI.3 'LK..D': Bu silinmiş sözcükten kalan izler bunun, Huart'ın (ed. s. 28) önerdiği gibi *ol ödün,* veya Pelliot'nun (ed. s.247) yeniden kurduğu gibi *ḳapaġda*'ya değil de *elgindä*'ye uygun olduğunu gösteriyor.

XLI.7 *öŋtün*: Huart (ed. s. 28) bu sözcüğü bu bölümde "doğu" olarak anlayıp cümleyi "... doğu kapısına vardı" diye yorumlarken, Pelliot (ed. s. 247, not 6) "ön kapı", yani "geçilecek ilk kapı" diye anlamıştır. É. Chavannes tarafından çevrilen *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 485; bak. Taishō, s. 144c) ise burada "orta kapı" deyimi var. *AnnBG*'de buradaki anlam için *östlich* yani "doğu" çevirisini veriyor. Ben de "doğu" yorumunu yeğliyorum, zira Türk halklarında hükümdar sarayının kapısının doğuya bakması gelenekti (bak. Mori Masao, "*Sïčï* to shishi", s. 965) ve buradaki bölümde da prensin bu kapıdan doğruca, aynı şekilde doğuya bakması gereken hükümdar sarayına gitmesi söz konusudur. Bunun gibi, Çin'de de imparator sarayının, en azından T'ang döneminde Lo-yang'daki sarayın, ana kapısı, Wou K'i-yu'nun "Touen-houang pen kou Tch'en Tseu-ngang tsi ts'an kiuan yen kieou", s. 294'te belirttiği gibi, olasılıkla doğuya bakıyordu.

XLII.2 *ḳırḳın, ḳız* "kız" sözcüğünün topluluk biçimi ya da çoğuludur. *ḳız*

+ *kün* şeklinde bir bileşik sözcüktür; *kün* "grup, topluluk" sözcüğü, aynı nitelikte insanlardan oluşan bir topluluğu göstermek üzere ek olarak da kullanılır (bak. V. Thomsen, *Inscr. Orkhon,* s. 164; *TT VI,* s. 164; "ManErz", s. 22; *AG,* 50; *MatMorph,* s. 54). Bu kuruluşun öteki örnekleri: *käliŋün* "gelinler"; *iniygün* "kardeşler"; *alḳuġun* "hep birlikte"; ve *ḳamaġın/ḳamuġun* "hep birlikte"dir. *kün* sözcüğü olasılıkla, *AG* ve *MatMorph, loc. cit.*'da kabul edildiği gibi, Altay kökenli olmayıp, Çinceden bir ödünçleme olmalıdır: *qún* 群, M **g̱iuən* "sürü, kalabalık, grup, topluluk, toplanma, sınıf, aynı tür (den bireyler)".

W. Bang'ın "NegVerb", s. 114, not 3'te, *ḳırḳın*'ın *ḳır-* veya *ḳırıḳ-* "kırmak, kazımak, kırkmak"tan türediği şeklindeki önerisi bana pek olası görünmüyor.

XLII.4 *közädü:* W. Bang "ManHymn", s. 49'da, *közäd-* veya *küzäd-*'in addan *-äd-* ekiyle türemiş bir eylem değil, **közä-/közü-* veya **küzä-/küzü-* gibi bir başka eylemden *-t-* ile (ya da onun yerini tutan *-d-* ile) kurulmuş ettirgen çatılı bir eylem olarak düşünülmesi gerektiğini göstermişti. İmdi, ben bu varsayılan eylemin, Kāşġarī'nin (bak. III, s. 265 ve dizin) "korları, közleri karıştırmak, tazelemek" anlamıyla verdiği *közä-* ile özdeş olduğunu öneriyorum. Gerçekten de, bir gece kampında "ateşi canlı tutmak" fikrinden "uyanık kalıp nöbet tutmak, gözcülük etmek" fikrine kolayca çağrışım yapılabilir. *közä-* "közleri karıştırmak" eylemi doğal olarak *köz* "kor, köz" adından türemiştir; *köz* de eylemlere gelen *-z-* ekiyle *köy-* "yanmak, yakmak" eyleminden gelme olabilir (*AG,* 135). Öte yandan bir de *kü-* "gözetmek, beklemek" eylemi var ki, bundan *-t-, -d-, -z-* gibi pekiştirilmiş eylem ekleriyle, biribirine yakın anlamlar taşıyan *küt-, küd-* ve *küdäz-* gibi eylemler türemiştir. Aralarındaki anlam ve ses benzerliği yüzünden, bu iki sözcük ailesini (*köy-* ve *kü-* ailelerini) biribirine karıştırma yönünde bir eğilim kendini göstermiş olabilir. Bu iki eylem kökünün türevlerinde bazen görülen *kö-* ve *kü-* şekilleri arasındaki kararsızlığın (bak. özellikle *küzät-,* Brāhmī, *TT VIII,* s. 93, Teleüt ve Çor, *Wb,* II, 1507; buna karşılık *gözät-,* Osmanlı) açıklaması da burada olabilir. Bunun gibi Kāşġarī de (II, s. 86, *ködhesdi* maddesi) *küdäz-* ve *közät-*

sözcüklerini karıştırıyor ve her iki biçimin etimolojisini de "*köz at-*" "göz atmak" olarak öneriyor.

XLIII.1 *taŋ arıġ: AnnBG*'de bu ibarenin, Pelliot baskısında (s. 248) yapıldığı gibi "harika bir saflıkta" yerine "rein wie der Morgenrote, morgen-rein" olarak çevrilmesi önerilmektedir. *taŋ adınçıġ* "harika/ender, seçkin" örneğini (bak. not XXXIV.1) de hesaba katarak, ben *taŋ arıġ* deyiminin "harika ve saf" şeklinde yorumlanması gerektiğini sanıyorum.

XLIV.1 Runik harfli yazıtlarda pek geniş ölçüde tanıklanan *yer suv* "yer ve su" deyimi, belli bir yer -ki bu bir ülke, bir kıta, hattâ bütün yeryüzü olabilir- hakkında kullanılmaktadır. Bak. V.Thomsen, *Inscr. Orkhon,* s. 144 ve 150; *TT V* A 81 ve 63 n.

XLV.3 *bodısavat-lar, AG* 168'de, *-lar* eki almış bir adın tekil anlamda kullanılışına örnek olarak veriliyor. *-lar*'ın bu şekilde kullanılması herhalde bir tür "onurlandırma çoğulu" olarak anlaşılabilir. Ancak burada ben, "*bodhisattvalar* (arasın)*dan biri* olup olmadığı(nı)" denmek istendiğini, ve bu fikri vermek için ya *-lar er-* ifadesinin yeterli görüldüğünü, ya da aradan bir şeyin atlanmış olduğunu düşünme eğilimindeyim.

XLV.6 KYRZK WN: *kirzk-ün* veya *kirzg-ün* açıkça *kir-* eyleminin emir kipi üçüncü tekil kişiyi gösteriyor ki, bunun normal biçimi *kirzün* olmalıdır. *-zün* ekinin içine gırtlaksı bir ünlü sokulabildiğini gösteren bu tek örnek, genel olarak kabul edildiği gibi (*AG,* 215), bir yazım hatasıyla açıklanabilir; ancak, bazı eylem eklerine girebilen bu gırtlaksı öğenin pekişirici bir rol oynar göründüğü de unutulmamalıdır. Ayrıca ilginç bir nokta da eski Türkçe emir kipinin bu *-zkün* veya *-zgün* biçimi ile klasik-öncesi Moğolcanın "kutsayıcı" emir kipi *-dkün (= -dḳun)* biçimi arasında bir benzerlik bulunmasıdır (bak. özellikle N. Poppe, *Introd. to Mongolian Comparative Studies,* s. 253). Buna göre, bu *-zkün* şeklini eskicil bir biçim olarak mı, yoksa *-zün* 'ün vurgulu bir biçimi olarak mı ele almak yerinde olur?

XLVI.1 'WTRW: Huart (ed. s. 30) da Pelliot (ed. s. 249) da bunu *ötrü* olarak okuyorlar, oysa yazmadaki yazım *utru* "karşısında, aksine" sözcüğüne uygun düşüyor. Bu ilgeç hakkında, bak. *AG,* 289. Burada, "kazanmak, başarıyla karşı koymak, karşılaşmada üstün gelmek" anlamındaki *ut-* eyleminin *-°r-*'li ettirgen pekiştirilmiş biçimi (*AG,* 161) olması gereken **utur-*'un *-u* ile kurulmuş ulaçlı biçimi söz konusudur. Uturġar kabilesinin adı da olasılıkla bu **utur-* eyleminden türemiştir (bak. benim "Toquz-Oγuz et On-Uyγur" adlı makalem, s. 42); ayrıca bak. Kāşġarī, dizin, s. 702'deki türevler *utrun-* ve *utruş-*.

XLVI.3 *ärklig:* 2. ve 3. satırlar arasına, *olġurtı* sözcüğünün hizasına yazılmış olan bu sözcük, bağlama göre, *olġurtı*'nın ardından gelmeli ve *lö*'nün önünde yer almalıdır. Huart (ed. s. 30) buna bir notta ("satır arasında, *ärgä-dä*") işaret etmişse de Pelliot hiç sözünü etmemiştir.

XLIX.6 *tapınalım udunalım:* Dönüşlülük çatısı eki *-°n-* (*AG,* 159) ile kurulmuş olan eylem biçimleri *tapın-* ve *udun-, tap-* "hizmet etmek" ve *ud-* "ardından gelmek, uymak" eylemlerinin 'orta çatı' biçimleri olarak ele alınabilir; tıpkı *ötün-* "rica etmek, saygıyla söylemek, dua etmek" ve *tägin-* "saygıyla yapmak" biçimlerinin, *öt-* ("ırlamak, terennüm etmek" veya "aşıp ulaşmak" veya "düşündürmek"?) ile *täg-* "varmak, ulaşmak, değmek" eylemlerinin orta çatıları olması gibi. *tapaġ* "tapma, tapış", *uduġ* "derin saygı, tapınç", ve *ötüg/ötig* "dua, dua eden" gibi ortaç ya da soyut adlar etken çatılı yalın eylemlerden türetilmiştir.

L.2 PYR' (=Y)Y(=N)K(=N?): Pelliot (ed. s. 250) bunu "*barıng*" diye okumuşsa da, Huart'ın (ed. s. 31) da farkettiği gibi, burada tartışılmaz biçimde *ber-* eylemi söz konusudur. Yazım bakımından sözcüğün PYRYYN, *ber(ä)yin,* veya PYR'YN, *beräy(i)n* "vereyim" değil de PYRYNK, *beriŋ* "verin" olması daha akla yakındır, çünkü son harf N'den çok K'ye benziyor; fakat bağlam daha çok *beräyin*'i gerektirir görünüyor. Bak. *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (Taishō, c. III, s. 245a; Chavannes, çev., s. 487) ilgili bölüm: "Ejderhaların kralı şöyle dedi: ...O zaman (= yedinci gün) (mücevheri) alıp (size) armağan olarak vereceğim." Bundan başka,

bizim metnimizde de, biraz ilerde L.8 ve LI.1 satırlarda, ejderhalar hanının "*ärdini alıp söküp teginkä berdi*"si okunuyor.

L.5 *lölär tapaġın udugın aşadı:* Pelliot'nun (ed. s. 250, ve not 2) verdiği, "(prens) ejderhaların saygı ve tapınmalarına *konu oldu*" anlamının, Bang'ın da tanıtmasında (s. 199, not 1) verdiği desteğe karşın, doğruluğundan emin değilim. *tapaġın* ve *udugın* şekillerinin belirtme değil birliktelik olduğunu kabul edersek cümle şöyle anlaşılabilir: "(prens yedi gün boyunca) ejderhaların saygı ve tapınçlarıyla *beslendi.*" Bu olayı en ayrıntılı olarak anlatan Çince versiyon olan *Xián yú jīng*'in sekizinci kitabı *Dà shī shū hăi* (bak. Taishō, c. IV, s. 407c; ve *Der Weise und der Thor,* s. 242)'de ejderhalar kralının konuğuna ikram ettiği çeşit çeşit yiyecekler üzerinde özellikle duruyor.

L.6 N'R'T': Bunu Huart (ed. s. 32) *naranta,* Pelliot (ed. s. 250) ise *nar(a)nta* olarak okuyorlar. Ancak, Narānta sözcüğü Hṛidika'nın bir oğlunun adı olarak Monier-Williams'ın Sanskrit-İngilizce sözlüğünde (s.529) yer almakla birlikte, aynı sözlüğün 537. sayfasında bir *ṛṣi*'nin adı olarak geçen Nārada sözcüğü bana Uygurca sözcüğe daha uygun gibi görünüyor. Uygur Türkçesinde Sanskrit dili *d* sesi düzenli olarak *t* ile yazılıyordu. Aslına bakılırsa, belki de kökende *nāga,* Sanskrit dilinde "yılan, ejderha" sözcüğüyle başlayan bir ad söz konusu olmuş olabilir.

LI.2 *ḳut ḳoltı:* W. Bang "ManBeicht" s. 205'te, Pelliot'nun (ed. s. 250) önerdiği, "kurtuluşu şu sözlerle istedi" çevirisini kuşkuyla karşılıyor ve bağlama göre cümlenin sadece "prense şu sözlerle yakardı" anlamına geldiğini savunuyor. Oysa, masalın bu cümleyi de içeren tek Çince versiyonu olan *Xián yú jīng*'in *Dà shī shū hăi pĭn* bölümünde (bak. Taishō, c. IV, s. 407c; ve *Der Weise und der Thor,* s. 242) şöyle yazıyor: *yīn lì yào shì* 因立要誓 "ondan sonra (ejderhalar kralı) resmen (barış, kurtuluş) dileğinde bulundu". Gerçekten de Çince budist metinlerde *shì* 誓 "dilek, and" terimi Sanskrit dilinde *praṇidhāna* sözcüğünü karşılıyor. Zaten Uygurca metnin devamı da (bak. sat. LI.6'dan LII.2'ye kadarki bölüm) tamamiyle Pelliot'nun yorumuna uygun, zira orada ejderhalar kralı prensten,

buddha'lık mertebesine ulaştığı zaman, kendisini de kurtarmasını (*ḳutġar-* ve *ḳurtul-*) istiyor. *ḳut ḳol-* hakkında, bak. A. Bombaci'nin önemli incelemesi "Qutluγ Bolzun", Böl. 2, s. 24-25; ve R. Arat, *Eski* s. 307).

LI.7 *ḳutġarıŋ:* Daha ilerde, sat. LXXVI.6'da, yazmamız, herhalde X. yüzyılda Dūn-huáng'da sözcüğün gerçek söylenişini yansıtan *ḳutġarġay* şeklinin kısaltılmışı olan *ḳutarġa* biçimini de kullanıyor. *ḳutġar-/ḳutar-* "kurtarmak" ve *ḳutrul-/ḳutul-* "kurtulmak" sözcüklerinin yanısıra, *ḳurtġar-* ve *ḳurtul-* şekillerine de rastlanıyor (bak. *AG,* sözlük, ve *UygSöz,* s. 145), fakat bu anlama uygun bir **ḳur-* veya **ḳurt-* kökü bulunmadığından, ben en baştaki kökün *ḳut-* olduğunu ve bunun da "selâmet, barış, kurtuluş" anlamındaki *ḳut*' tan başkası olmadığını kabul ediyorum. Buna göre *ḳutġar-* eylemi *ḳut* "kut, barış, selâmet" ile "(bir şeye bir şey) eklemek" anlamındaki *ḳar-* eyleminden gelen addan eylem eki *-ḳar-/-ġar-*'dan oluşmuş bileşik bir sözcük, ve ilk anlamı da "birine kurtuluş eklemek, getirmek" oluyor. *-°l-* ile yapılmış edilgen çatı *ḳutrul-* "kurtulmak" ise, görünüşe göre *ḳutar-*'ın içsesi düşmüş biçimi olan *ḳutr-* üzerine kurulmuş; aynı anlamdaki *ḳutul-* da yine içses düşümüyle *ḳutrul-*'dan gelmiş olabilir. *ḳurt-*'lu biçimler de, *ḳutrul-*'u *ḳurtul-*'a dönüştüren ve *ḳutġar-* eylemini *ḳurtġar-* olarak yeniden biçimlendirme sonucunu doğuran bir göçüşmeyle açıklanabilir. Bu biçimler hakkında, şimdi bak. A. Bombaci'nin "Qutluγ Bolzun", böl. 2, s. 23'te işaret ettiği, aynı görüşleri doğrulayan noktalar.

Burada, Bizans kaynaklarının VI. yüzyılda Karadenizin kuzeyinde yaşadığını belirttiği Türk kabilesi Kuturġur / Kutriġur / Kotraġur / Kurtrgr'ları (bak. *Byzantinoturcica,* II, s. 171-172 ve benim makalem "Toquz-Oγuz et On-Uyγur", ss. 35 ve 42) anmak da yerinde olur. Bu adın kökeninde ya yukarıda sözü edilen *ḳutar-/ḳutr-/ḳurtġar-* eylemi, ya da "kudurmak, delirmek" anlamındaki *ḳutur-* eylemi bulunabilir; A. Bombaci "Qutluγ Bolzun", böl. 2, s. 25'te, bu sözcüğü de *ḳut*'un "ruh, cin, tanrısal güç" anlamı taşıyan olası bir türevi gibi görüyor. Bundan başka Kāşġarī'de (bak. dizin, s. 349, *kotur-* maddesi) "dökmek, boşaltmak" anlamında bir *ḳutur-* eylemi daha var ki, bu da *ḳut-* "dökmek, saçmak, halsizleşmek,

gücünü yitirmek, (susuzluktan ölmek?)" eylemiyle ilişkilendirilebilir (bak. *TT I,* 51 ve n.; *Wb,* II, 991, ve *kudu-* maddesi, 1002; O. Böhtlingk, *Jakutisch-deutsches Wörterbuch,* s: 69; ve *TT VIII,* C.9 ve n.). Aynı yönde araştırmayı sürdürürsek, görünüşe göre "...den çıkmak, ileri gelmek, türemek" anlamında bir **ḳu-* kökünden türemiş başka sözcüklere de rastlıyoruz, örneğin *ḳus-* "kusmak" ve *ḳuduġ* "kuyu" gibi. Acaba *ḳut* sözcüğü de bu dizide yer alıyor olamaz mı? *ḳut* "talih, selâmet, kut" sözcüğünün birincil anlamı, akışkan bir biçim altında tasarlanan bir tür "dirilik ilkesi" ya da "ruh" imiş gibi görünüyor. A. Bombaci, *ibid.,* ss. 22 ve 34'ün devamında, *ḳut*'un Çince "yaşam sıvısı, hayatî soluk, buhar" anlamındaki *qì* ile, ve de olasılıkla "ateşli bir sıvı" olarak betimlenen eski İranca **hvarnah* ile, benzerliğini ve denkliğini gösteriyor. *ḳut*'u kırmızı bir kurtçuk şeklinde ananın karnına sokulan, ya da ruhlar tarafından bir gölden çıkarılan bir tür 'embriyonsu güç' gibi tasarlayan Teleut'lar hakkında da yine bak. Bombaci, *ibid.,* s. 32. Louis Bazin, "Le Nom propre d'homme 'Qorqut'", ss. 280-281'de, *ḳut*'un, çadırın duman deliği yoluyla gökten düşen taze bir kan pıhtısı gibi tanrısal kökenli hayatî bir madde olduğu yolundaki inanışlardan söz ediyor. Demek ki *ḳut,* gökten "çıkıp gelmiş" ya da tanrısal bir kaynaktan "türemiş" bir tür "hayatî sıvı" veya bir çeşit "türüm (emanation)" olarak yorumlanabilir. Bu durumda, *ḳut* sözcüğü de, bir eylemin sonucunu ifade etmeye yarayan eylemden ad yapım eki *-t* ile (*AG,* 131; *MathMorph,* s. 142) **ḳu-* "...den çıkmak, gelmek, türemek" kökünden türemiş bir ad olarak açıklana bilir.

LIV.6 *sıyuḳın:* Pelliot (ed. s. 251, not 2) bunun olasılıkla *sınuḳ* okunması gerektiğini sanmıştı. Ancak bugün artık *sıyuḳ* biçimi *sı-* eyleminin (bak. *TT VI,* sat. 019) *-yuḳ* ile (*AG,* 218) kurulmuş geçmiş zaman biçimi olarak tanıklanmıştır. Ancak ben buradaki *sıyuḳ*'un, *sı-* eyleminden eylemlere gelen *-°ḳ* (*AG,* 127) ve bağlama ünsüzü *-y-* ile kurulmuş bir ad olduğunu düşünüyorum. *sıyuḳ* hakkında, bak. ayrıca W. Bang, "TurkBr VII", s. 194, not 1 ve *AG,* 134.

LV.3 *ögüküküm*: Burada Pelliot'nun (ed. s. 252, n.1) düşündüğü gibi bir

kekeleme mi, yoksa -kendisi de *ög* "ana" veya *ög* "bilinç, düşünce"den -°*k* ile türemiş bir küçültme gibi gözüken- *ögük*'ten aynı şekilde -°*k* ile yapılmış (*AG,* 57) ikincil bir küçültme biçimi mi vardır?

LV.8 'RDNY(+N?)K ''LP 'YNYSYNK: Huart (ed. s. 34) bunu *ärdänig al(ı)p inisin-kä,* Pelliot (ed. s 252) ise *ärd(ä)ni al(ı)p inisingä* olarak okuyorlar. Aslında, yazmaya göre, birinci sözcük hiç kuşkusuz -K ile, yani belirtme eki olan -*g* ile bitiyor; -NK okunuşu da mümkün olabilirdi, ama bağlam buna elvermez görünüyor. Son sözcüğe gelince, gerçi yazmada sadece 'YNYSYNK, yani *inisiŋ* var, ama bu bir yazım yanlışı olsa gerek, zira bağlam *inisiŋä*'yi gerektirir görünüyor.

LVI.7 *söndä bärü:* Burada *sö* (veya *sü*) sözcüğüne bir -*n* eklenmiş; bu ek *AG,* 193'te "adıl (*n*'si)", W. Bang, "ManBeicht", s. 176'da ise "iyelik eki" olarak niteleniyor. Ama bana kalırsa bu şekil, başka yerlerde de geniş ölçüde tanıklanan ve burada mutlak anlamda alınan, sözcüğün zaman-birliktelik durumu *sön* olmalıdır. *sö/sü* sözcüğü, birliktelik durumundaki *sön*'den başka, *södä bärü, södin bärü* ve *söki* gibi yapılarda da tanıklanıyor; bak. W. Bang, "ManBeicht", ss. 176 ve 192-193; *TT I,* 105 n.; *TT VI,* not 231Bütün bu *sö/sü* örneklerine şimdiye dek Buddhist ve Maniheist metinlerde hep rastlanmıştır; *TT VI,* 231 n.'da ise bunun başka bir dilden alınma bir sözcük olup olmadığı sorgulanmaktadır. Örneğin, *sö* "uzunluk" (*Wb,* IV, 566 (Sag.)); *sün-* "uzamak, sünmek" (*Wb,* IV, 804 (Osm.R.); *TTarSöz I,* s. 655); *süŋüg* (runik yazıyla) ve *süŋü* (Uygur yazısıyla ve Kāşġarī'de) "kargı, süngü"; *sübi/sübü/söbi/söbü* "uzun ve sivri, silindir veya koni şeklinde (söbü) nesne" (bak. K, dizin, *söbi* maddesi; *Wb,* IV, 850 (Osm.)), vb. gibi Türkçe sözcüklerle arasında bir yakınlık görülemez mi acaba?

LVI.8 ''CYM: İkinci harf Y harfinden çok ' harfine benziyor. Ne olursa olsun, runik harflerle *(ä)çi* yazıldığına göre, ilk hecenin ünlüsünün kapalı *e* olduğu aşağı yukarı kesindir. Elimizdeki yazma, XXX. sayfanın iç kenar boşluğunda ayrıca 'CYM yazılışına da yer veriyor.

tegin-kä sevär kuruluşu için, bak. not XXVIII.8.

***LVII.3** 'YTT': Huart (ed. s. 35) ve onun ardından Pelliot (ed. s. 253) bunu *yıtta* diye okumuşlar, ancak yazmada ilk harf açık olarak *elif* (')'tir. Burada, Pelliot'nun (ed. s. 253, n.1) da önerdiği gibi, runik harfli Yenisey mezar yazıtlarında rastlanan; *YiTa, YTa, Yita,* ve *Yta* (bak. *Wb,* III, 494; *ETY,* dizin, *yıta* maddesi) gibi çeşitli şekillerde yazılmış, ve "Yazık!" gibi bir anlam taşıdığı sanılan *yıta* (~ *yitä?*) sözcüğü söz konusu olsa gerektir. Ben bunun, **yıt-* "yitmek, kaybolmak, mahvolmak" eyleminin *-a* ile yapılmış (*AG,* 106 ve 232), "yokolup gitmiş, yazık!" anlamı taşıyan ulaçlı biçimi ya da eylem adı olarak görülmesini öneriyorum. Art ünlü *ı,* özellikle de *ye*'den sonra, Türkçe ünlülerin en istikrarsızı olduğundan, **yıt-* oldukça eski bir dönemde ön ünlüler sınıfına geçmiş olmalı; bu nedenle *yit-* ve *it-* gibi şekiller geniş ölçüde tanıklanıyor (bak. **yıt-/yit-*'in *ıy-*'dan türemesi konusunda, not XXXVIII.4). Demek ki bizim 'YTT' de, *ittä* okunuşu da tamamen dışlanmamakla birlikte, tercihen *ıtta* olarak okunmalıdır. Ünsüzün ikizleşmesi Türkçede sık sık, hattâ bugün bile, rastlanan bir anlam kuvvetlendirme yoludur; bak. özellikle Kāşġarī, I, ss. 142-143'teki örnekler: *arıġ* "saf, arı", *arrıġ* "çok saf, tertemiz", vb. Aşağı yukarı Türkiye Türkçesindeki *boşuna* deyimini karşılayan "en pure perte" şeklindeki bir çeviri burada bağlama en uygun anlam gibi gözüküyor. Aynı terim, ancak ünsüzü tek olarak, sat. XIX.6'da da karşımıza çıkıyor.

LVII.5 T'KL'RYP: W. Bang, "ManBeicht", s. 178; "TürkGeorgs", s. 74 *(AnnP)*'ya göre *täglärip* okunmalı. Edilgen çatılı *tägil-* "dokunulmak, 'değilmek', vurulmak" eyleminin *-°r-*'li ettirgeni (*AG,* 161) olsa gerek. Bak. özellikle *TT III,* 71 n.

LVII.8 'YLYP: Huart (ed. s.35) bunu *ḳılıp* okumuş, "satır arasında *ḳılıp*" şeklinin bulunduğuna da işaret etmiş; Pelliot (ed. s. 253) ise sadece *ḫılıp* olarak okumuştu. Ancak, *-alıp* "alıp" ya da *ḳılıp* "kılıp, yapıp" sözcüğünün yanlış yazılışı olan- 'YLYP şeklinin çizilmiş ve yerine satır arasındaki QYYP, *ḳıyıp* şeklinin konarak düzeltilmeye çalışılmış olması bana hemen hemen kesin görünüyor.

LIX.5 *nägü ol? öz eçiŋäz erti:* Cümlenin *ol*'dan sonra kesilişi için, bak.

W. Bang'ın tanıtması, s. 197. Öte yandan, Pelliot'nun (ed. s.253) yazdığı gibi "iningiz" yerine elimizdeki yazma, Huart'ın (ed. s. 36) da işaret ettiği gibi, gerçekten 'YCYNK'Z = *eçiŋäz* şeklini içeriyor. Fakat müstensihin yanlışlıkla "küçük kardeş" yerine "büyük kardeş" yazmış olması da pekalâ düşünülebilir; hele de masalın başlıca Çince versiyonları burada hep "küçük kardeş"ten söz ettiklerine göre (bak. Chavannes, çev., s. 489; Taishō, c. III, s. 145a, ve c. IV, ss. 412c-413a; I. J. Schmidt, *Der Weise und der Thor,* s. 273).

LIX.6 *sizni ölzün tep inçä ḳıltı*: W. Bang "ManBeicht", s. 186'da bu cümleye farklı bir yorum getiriyor; buna göre, belirtme durumu *sizni, ḳıltı*'nın değil *tep*'in nesnesi sayılıyor: Cümle de böylece "er hat so gehandelt, damit Sie sterben sollten [O, siz ölün diye bölyle yaptı.]" yerine, "in Bezug auf Sie sagend 'er soll sterben' hat er so gehandelt [Sizin dediğiniz gibi, 'o ölsün' diye o öyle yaptı.]" anlamına geliyor.

LX.7 YWL''YW: Huart (ed. s. 36) da Pelliot (ed. s. 254) da burada **yola-* "yedmek, gütmek, kılavuzluk etmek" diye bir eylem söz konusu olduğunu ve bu sözcüğün de onun ulaç almış biçimi *yolayu* olduğunu sanmılardır. Ancak durum böyle olsaydı 7nci satırın başında tek bir elif, yani *''YW* değil *'YW*, bulunması beklenirdi. Aslında, hiç kuşkusuz cümleyi *AnnBG*'nin yaptığı gibi keserek *ayu berdi* "bağıra bağıra *(köre)* yolu *söylüyordu/gösteriyordu*" ifadesini elde etmek gerekiyor. Sözcüğün "*yulai-*, helfen, Kāš." okunması gerektiğini ileri süren bir başka *AnnBG* notu ise bana kabul edilir görünmüyor.

LXI.5 *yüksäk* "yüksek, uzun", *yüksä-* "yükselmek, uzamak" eyleminden *-k* ile (*AG,* 149) türemiş sıfattır (bak. K, dizin, s. 823; *Wb,* III, 592). *yüksä-* eylemine gelince, bu da *yük-/ük-* "üst üste yığmak, yığın yapmak" eyleminin bir türevi sayılsa gerek gibime geliyor. Eylem eki *-sa-* daha genel olarak istek bildiren bir ek olmakla birlikte (bak. *AG,* 97 ve 154; *üksä-* "yığmak istemek" sözcüğü *ökse-* yazılışıyla Kāşġarī, I, s. 278'de de tanıklanıyor), bazen ettirgen ve başka nüanslar da ifade eder gibi görünüyor (bak. W.Bang, "Studien III", s. 1254; *MatMorph,* s. 160). İmdi,

yüksä- "yükselmek, uzamak, yayılmak" eylemini kendisinden türemiş göründüğü *yük-/ük-* "yığmak, toplamak, kümelemek" eylemiyle karşılaştırırsak, eylem türeten ek *-sä-*'ye atfedilebilecek anlam nüansı, bir tür 'orta' çatı olarak açıklanabilir görünüyor.

Öte yandan, *yük-/ük-* eyleminden, Eski Türkçede çok sık kullanılan *yükün-* "(saygıyla) toparlanmak, secdeye varmak, yere kapanmak" dönüşlü eylemi (bak. *TT VI,* 98 n.); *ükün* ve *üküm* "yığın, küme" (bak. K, dizin, *ök-* maddesi; *TT VI,* not 102; *TT VIII,* dizin), *üküş* ve *ükil* "çok" (bak. K, dizin, *ök-* maddesi), vb. gibi başka sözcükler de türemiştir. Dahası, *yük-/ük-* "yığmak, kümelemek" eyleminin de kökende bir **yü-/ü-* "yayılmak, uzamak, yükselmek" eyleminin *-k-*'li pekiştirilmişini (*AG,* 160) gösteriyor olması bana mümkün görünüyor. Bunun öteki türevlerinden birkaçı da şunlar olabilir: *yüz/üz* "yüz, yüzey"; *üzä* ve *üst* "üst, üst yüz"; *ür* "uzun zaman"; *yük* "yük, yığılma"; *yüd-* "yüklemek, yığmak"; *yügür-* "koşmak, acele gitmek" (**yü-* + ettirgenlik eki *-gür-*, *AG* 155 = "uzamasına, yükselmesine neden olmak, uzatmak, yükseltmek"); ve *yügärü,* daha doğrusu *yüggärü* "mevcut durum karşısında" (**yü-* + *-g* "yayılmış duran, halihazırdaki" + *-gärü;* bak. *TT VI,* B 36 n.).

LXI.5 'YDYZ: Uygur yazısıyla 'DYZ yazımına da rastlanıyor (bak. *Wb,* I, 857; R. Arat, *Kutadgu Bilig,* I, sat. 1419 ve 4776). Aynı şekilde, Kāşġarī (dizin, s. 168) de bu sözcüğü *ädhiz* olarak yazıyor. Runik harfli yazıtlarda Tokuz Oğuz'lardan bir kabile de aynı *(ä)d(i)z* adıyla gösteriliyor (bak. ETY, IV, dizin, s. 156); bu adın VII. yüzyıl dolaylarında Çinceye, M **·â-det, *ĥet-det* ve **i̯a-det* şeklinde söylenilen karakterlerle yazıçevrimi yapılmıştır (bak. benim makalem "Toquz-Oγuz...", ss. 26-28 ve 53, not 13). Dolayısıyla, metnimizdeki 'YDYZ yazılışı da - ki Uygurcada en yaygın yazımdır - *ediz* olarak okunmalıdır.

LXI.6 'WYK SR'DY: W. Bang ("NegVerb", s. 119, not 1) bu yazılışın altında, burada *ög-s(i)rä-* şeklinde yazılmış *ögsirä-* "bilincini yitirmek, kendinden geçmek" eylemini görmekte tamamiyle haklıdır. Bu eyleme *Suv.* ss. 619.18 ve 625.12'de de rastlanıyor. *-sirä-*'deki *i* sesinin düşmesi

konusu, *M III,* s. 18.12'deki *tat(ı)ġs(ı)rayur* sözcüğüyle karşılaştırılabilir.

Buradaki *ögsirädi taltı* ikilemesinin eşdeğerlisine, *U IV* (C 170-171)'teki *ögsüz bolup talıp* deyiminde rastlanabilir. "...siz olmak, ...den yoksun olmak" anlamındaki adlardan eylem yapan *-sirä-* eki açıkça bellidir ki, ad yapan *-siz* "...-siz" ile addan eylem yapan *-ä-*'nin (*AG,* 85) birleşimini temsil ediyor. Bu *r* ~ *z* almaşığını açıklamak için, kanımca, başlangıçta Türkçede *r* ile *z* arasında anlamlı sesbilimsel karşıtlık bulunmadığını, buna karşılık tek bir R/Z sesi bulunduğunu ve bunun gerçekleşme şekilleri ne kadar değişik olursa olsun anlam farkı yaratmadığını (bak. N.S. Troubetzkoy, *Principes de Phonologie,* s. 33 dev.) kabul etmek gerekiyor. Henüz kesinlikle belirlenememiş, fakat kimi dilbilimsel ayırt etme yollarını silen bir evrim sonucunda başka ayırt etme çareleri bulma ihtiyacından, ya da *r* ~ *z* karşıtlığının ayırtedici olduğu dillerle yakın temastan doğduğu düşünülebilecek bazı nedenlerle, yüzyıllar geçtikçe Türk lehçelerinin çoğunda *r* ile *z* arasında anlamlı bir karşıtlık oluşup yerleşmiş olabilir (bak. ayrıca not XXXIII.4). Böyle bir varsayım bana, *-siz/-sirä-, sämiz/sämri-, dokuz/dokurcun* (Osm.), *kız / kırkın,* vb. gibi aynı kökenden gelen sözcük veya yapım eki çiftlerindeki *r* ve *z* almaşığını açıklama konusunda, Ramstedt'in ve özellikle Poppe'nin savunduğu (bak. N. Poppe, *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen,* 62 ve 63) ve Türkçedeki *r* ile *z*'nin kökende r^1 *ve* r^2 diye adlandırılan iki ayrı sesten türediğini ileri süren görüşlerden daha elverişli gö rünüyor.

LXII.1 *ür keç timin öglänti:* Bu öykünün başlıca Çince versiyonu (*Dà fāng biàn...,* Taishō, c. III, s. 145b; Chavannes çev., s. 489) burada şu cümleyi veriyor: *liáng jiŭ năi sū* 良久乃穌 "Uzun süre (sonra) ancak o zaman tekrar kendine geldi". Türkçe cümle de buna sözcüğü sözcüğüne denk düşüyor: (1) *ür keç* = *liáng jiŭ* "çok uzun zaman"; (2) *timin* = *năi* "o zaman, ancak o zaman, ve böylece, nitekim"; (3) *öglänti* = *sū* "kendine geldi". Ayrıca, *Suv.* (ss. 619.18 ve 625.21; *Altun Yaruk, ibid.*)'da benzer bir bağlamda yer alan şu iki cümle de karşılaştırılabilir: *näçä-tä ken timin öglänip* "bir hayli zaman sonra, ancak o zaman, kendilerine gelip" ve *näçä-tä ken timin ançakay-a ögländürti-lär* "bir hayli zaman sonra, ancak

o zaman, (onları) biraz kendilerine getirdiler". Bu cümlelerdeki *näçä-tä ken* "hayli zaman sonra" deyimi bizim cümlemizdeki *ür keç*'in yerini tutuyor, dolayısıyla onun hemen hemen eş anlamlısı olmalıdır; buna göre ben *ür keç*'i "çok uzun zaman sonra" diye çeviriyorum. *ür* sözcüğü ad eki *-r* ile (*AG,* 128 ve 159) **ü-* "yayılmak, uzamak" eyleminden (bak. not LXI.5) türemiş olup "uzun zaman, uzun süre" anlamını taşır görünüyor; *keç* ise ad yapan pekiştirme işlevli ek *-ç* ile (*AG,* 44) **ke* "art, arka, iç"ten (bak. not XIII.7) türemiş olup "geç, sonra" anlamına geliyor. *Ür* ile *keç*'in birleşmesinden meydana gelen deyime gelince, "çok uzun zaman", "uzun zaman sonra" veya "uzun bir gecikmeyle" şeklinde yorumlanmasında genellikle güçlük çıkmıyor. *Ür* ve *ür keç* hakkında, ayrıca bak. W. Bang, "ManBeicht", s. 232; ve R. Arat, *Eski,* ss. 334-336.

Timin'e gelince, bildiğim kadarıyla bu terim ancak, çoğunlukla budizme ilişkin birkaç Uygurca metinde ve Arap yazısıyla bir tek örnekte, Kāşġarī'de geçiyor, burada da Osmanlıca *dämin* "az önce, demin" sözcüğüyle tıpatıp aynı anlama geliyor (bak. K, I, s. 409.13). Ancak, "az önce" anlamı *timin*'in Uygur yazılı örneklerine genellikle pek uygun düşmediğinden, W. Bang ve A. von Gabain (bak. *TT I,* 86 n.), "*timin* ist Instrumental von **tim, täm* > osm. *dämin*(*timin* > Osm. *dämin* sözü, **tim/täm*'in birliktelik durumu eki almış biçimidir)" olduğunu kabul etmekle birlikte, bu sözcük için "hemen, derhal", "yavaş yavaş, kademeli olarak" gibi anlamlar önermişlerdir. Hattâ bu sonuncu anlamı örneklemek üzere bu metindeki *timin öglänti* cümlesini seçip, "er kam allmählich wieder zu sich [o, yavaş yavaş kendine geldi.]" diye çevirmişlerdir. Ne var ki, bir tek sözcüğe "derhal" ve "yavaş yavaş" gibi çok farklı, hattâ karşıt anlamların yüklenmiş olmasının doğal ve beklenebilir bir durum olup olmadığı sorununu bir yana bıraksak bile, *timin*'in bu anlamların hiçbirini kabul etmeyen bağlamlarda kullanıldığı görülüyor. Bak. özellikle aşağıda, sat. A 6'da: *amtı timin kertgüntüm* "şimdi, *timin,* (size) inanıyorum" cümlesi; burada *timin* ne "derhal" ne de "yavaş yavaş" anlamlarına gelebilir, buna karşılık Çince *nǎi* 乃 "o zaman, öyleyse, nitekim" sözcüğünün anlamıyla pekalâ uyuşabilir. *Timin*'in "derhal" veya "yavaş yavaş" değil de oldukça açık olarak "o zaman, öyleyse" anlamına geldiği

cümleler, yukarıda verilenlere ek olarak, başlıca şunlardır: (1) *...üçägü täŋ kärgäk, timin ök elin tutġalı uyur* "...her üçü de aynı şekilde gerekli, işte o zaman ("derhal" değil !) devleti gerçekten yönetebilir" (*TT V,* B 106). (2) *kimdä birök kertgünç bar ersär, ol kişi timin çın kişi tetir* "Her kimde inanç varsa, o zaman o kişiye gerçek insan denir" (*TT V,* B 113). (3) *turḳaru köni kertü yorıġın yorısar, ol timin kişikä sanur* "her zaman doğru yolda yürürse, işte o zaman ("hemen" veya "yavaş yavaş" değil !) insan sayılır" (*TT VI,* 34; bak. ayrıca sat. 40). (4) *kimniŋ ḳurtulmaḳlıġ ödin ḳolusın otġuraḳ bilsär, timin ök anıŋ äviŋä barġalı taplayur* "kimin (herhangi bir kimsenin) kurtuluş saatinin geldiğini iyice bilirse, işte o zaman onun evine gitmeye razı olur" (*TT X,* 274). Buna karşılık, *Suv.,* 619.2 (bak. ayrıca *Altun Yaruk,* s. 94)'de bir *timin* örneği daha var ki, anlamı Kāşġarī'deki *timin*'le Osmanlıcadaki *dämin*'in tıpatıp aynı, yani "az önce, demin": *timin-käy-ä körmiştä turuġ küçsüz aç barsıġ* "çünkü *biraz önce (hemen şu anda)* güçsüz ve aç parsı görmüştüm".

Gerçekte *timin*'in asıl anlamının, hem içinde bulunulan an, hem ondan az önce veya az sonra gelen anlar da kastedilmek üzere, "o zaman, o anda" olduğunu sanıyorum. Kāşġarī'deki *timin* ve Osmanlıcadaki *dämin* gözönüne alınarak, "az önce" anlamının zamanla üstün gelip sözcüğü tekeline aldığı düşünülebilir. Zira bence Osmanlıca *dämin*'in Kāşġarī'nin *timin*'ine ve ondan da öte Uygurca *timin*'e kadar çıktığı olasılıktan öte bir kesinlik taşıyor. Gerçekten de, sözcük yeni dönemlerde eskiden olduğu gibi دیمین *dimin* (bak. *TarSöz,* II, 1965, *dimin* maddesi) yazılacak yerde دمین *dämin* şeklinde yazılıyorsa bunun nedeni, olasılıkla, geçen zaman içinde Farsçadan gelen دم *däm* "an" sözcüğüyle arasında bir yakınlık kurulmuş olmasıdır; zaten J. Deny de bu yakınlığı açıkça belirtiyor (*Grammaire,* s. 254, not 1).

Aslına bakılırsa, Uygurca *timin* ile Farsça *dam* sözünün her ikisinin aynı eski İranca kökenden gelmiş olmaları da bana yabana atılır gibi görünmüyor, çünkü *timin,* Soğdca *tym*'in Türkçe birliktelik eki *-in*'i almış şekline; hattâ, "hâlâ, daha, yeniden" (bak. É. Benveniste, *Textes Sogdiens,* s. 178, not 700; ve s. 274) ve "şimdi, şu an" (bak. özellikle, V. A. Livshits, "The Sogdian Letters from Mt. Mugh", Letter no A-14, sat. 26,

ss. 3-5) anlamlarına gelen Soğdca *tym prm* "until the present time" örneğine pekalâ denk düşer görünüyor. Öte yandan, "daha, yeniden" anlamı Uygurca *timin*'in kullanıldığı bazı bağlamlarla da uyuşuyor; hattâ Pelliot (ed. s. 254, not 3) da elimizdeki bölümde bu sözcüğü böyle anlamıştı. Soğdca *tym*'deki ünlü *i* yerine *e* ise, Uygurca TYMYN sözcüğünün yazıçevrimini de *temin* olarak yapmak gerekir. Ayrıca Uygurcada yaklaşık olarak "hazırlamak" anlamına gelen (bak. "BioHts", 84 n.) bir *timä-* veya *temä-* eylemi de vardı ki, bu da Soğdca *tym* "şimdi, şu an" sözcüğünden gelmiş olabilir.

LXII.3 *busantı:* Bu yazmada *busan-* çoğu durumlarda Ş'den net olarak ayırdedilebilen bir S ile yazılmış. Ayrıca Brāhmī yazısıyla *busan-*, ama öte yandan *buş-* "kızmak, sinirlenmek" (bak. *TT VIII,* dizin) de var. Kāşġarī yalnız, Çağataycadaki gibi (bak. *Wb,* IV, 1870), *buş-* "canı sıkılmak, kızmak" şeklini veriyor. Ancak ben yine de başlangıçta kökün *bus-* olduğunu ve belki de *bus-/pus-* "gözetlemek, pusu kurmak" eylemiyle -ki buna ben ilk kez Kāşġarī'de rastladım- karıştırılmasından kaçınmak için *buş-*'a dönüştüğünü düşünmek eğilimindeyim. Ne olursa olsun, Uygurcada pek sık rastlanan *busuş* türünden bir şekil *s*'nin *ş*'ye dönüşmesini kolaylaştırmış olabilir.

LXII.5 *aḳ:* Bak. not XXIX.1.

LXII.6 *sezinti:* Huart (ed. s. 37) ve Pelliot'nun (ed. s. 254) *s(a)ḳıntı* ve *s(a)ġıntı* olarak okudukları bu sözcük gerçekte metinde oldukça açık şekilde SYZYNTY = *sezinti* şeklinde yazılmış.

LXIII.2 *oġlum savı* ifadesi, öyle sanıyorum ki, Huart'ın (ed. s. 37) anladığı gibi iyi oğulun "sözleriyle", veya Pelliot'nun (ed. s. 254) anladığı gibi kötü oğulun "sözleriyle" ilgili olmayıp, "(sevgili) oğlumdan haber" şeklinde anlaşılmalıdır. Gerçekten de hakan için *oġlum* "oğlum" öncelikle İyi Düşünceli Prens'tir, *sav* ise yerine göre hem "haber" hem de "söz" anlamına gelebilir. Zaten babanın neden "oğlunun sözlerinin iyi mi kötü mü olduğu açıkça ortaya çıkıncaya kadar", kötü oğlunu zindana attığını

söylediği de iyi anlaşılmıyor; zira bu sözler onun için daha baştan açıkça "kötü"ydü ve hiçbir zaman "iyi" sayılmaları söz konusu olamazdı.

LXIII.6 *bäkläp, bäk* "sabit, sağlam, sıkı, kuvvetli" sıfatından addan eylem eki *-lä-* (*AG,* 88) ile türemiş bir eylem olup anlamı "sabitleştirmek, sağlama almak, sağlamlaştırmak, güvenli yerde tutmak, emniyete almak"tır. Sıfat ya da zarf değerindeki *bäk* de, görünüşe göre, vaktiyle aşağı yukarı "sağlam, sıkı, kuvvetli, sabit olmak" anlamına gelmiş olabilecek bir **bä-/be-* eyleminden, eylemden ad eki *-°k* (*AG,* 127 ve 149) ile türemiştir. Öte yandan bu *bäk* şekli ayrıca, adlara gelen *-ü-* veya *-i-* ekiyle (*AG,* 85), *bäkü-* (bak. K, dizin, s. 81; *TT V,* B 67 ve 77) veya *bäki-* (bak. *Wb*'de ve K'de *bäkit-, bäkiş-,* vb. gibi şekiller) diye, anlamı "sıkı, sağlam, kuvvetli olmak, sertleşmek" olan bir eylem de kurmuştur; bunun türevleri de pekiştirme anlamlı *bäkü-r-* (*AG,* 161), ettirgen anlamlı *bäkü-t-* (*AG,* 165), iştaş veya dönüşlü anlamlı *bäkü-ş-* (*AG,* 164), vb. gibi şekillerdir.

Bäk'in yanısıra eşanlamlısı *bärk* "sıkı, sağlam, sert, kuvvetli" sözcüğüne de rastlanıyor ki, bu da herhalde aynı **bä-/be-* eylem kökünün, burada ettirgenden çok pekiştirme anlamı taşıyan *-°r-* eylemden eylem yapım eki (*AG,* 161) almış biçimi olup, üstüne ayrıca *bäk*'teki aynı eylemden ad yapım eki-*°k* (*AG,* 127 ve 149) getirilmiştir. Ayrıca *bäk-lä-* gibi, *bärk*'ten *-lä-* ile türemiş bir *bärk-lä-* eylemi de vardır. Gene *bäk* gibi *bärk* de, adlara gelen *-i-* (*AG,* 85) ile, "sıkı, sağlam, sert olmak" anlamında ve aynı türev dizisine sahip, yani pekiştirilmiş *bärki-r-* (*AG,* 161; bak. *Kuan-şi-im Pusar,* s. 75, not 5 ve s. 70, sat. 5), ettirgen *bärki-t-* (*AG,* 165; bak. K.), iştaş veya dönüşlü *bärki-ş-* (*AG,* 164; bak. *Wb,* IV, 1602) gibi türevleri olan, bir *bärki-* eylemi (bak. *Wb,* IV, 1601) kurmuştur. Öte yandan, **bä-r-/be-r-* eylem kökünden, ettirgen anlamlı *-t-* (*AG,* 165) ile, "sertleştirmek, (döğerek) sıkılaştırmak, yoğunlaştırmak, vurmak, çarpmak" anlamı taşıyan *ber-t-* eylemi de türemiş görünüyor; *bertin-, bertäl-, bertät-* gibi şekiller de bundan geliyor. Eylemlere gelen ek *-gä* ile kurulmuş (*ö-gä, bil-gä, kış-ga* gibi; bak. *AG,* 70. sayfa hak. *Nachträge*) *ber-gä* "değnek, kamçı, döğmeye, sertleştirmeye, sıkılaştırmaya yarayan araç" adı için de durum aynıdır.

Sözünü ettiğimiz **bä-/be-* "sert, sıkı, sağlam, yoğun, sabit, kuvvetli olmak" eylem kökünün daha başka doğrudan türevlerini ayırt etmek de mümkün görünüyor. Örneğin, aklıma, eylemlere gelen -°z (*AG,* 135) ile yapılmış görünen *bez* "ur, çıban, beze", yani etin içinde "sert bir yumru" sözcüğü geliyor. Aynı şekilde, *-n-*'li (*AG,* 159) dönüşlü veya orta çatı şekli **bä-n-* veya **mä-n-* (*b*'nin genizsi bir ünsüzün önünde genizsileşmesi olayı hak. bak. *AG,* 28) de eylemden ad yapım eki -°*k* (*AG,* 127) ile *bänäk* "tane, sert cisimcik" (bak. K), -°*g* (*AG,* 109) ile de *mäŋ (män-g)* "tane, kuşyemi, ben, derinin üzerindeki küçük sert oluşum, sert parçacık" sözcüklerini kurmuş olmalı. Son olarak, "ebedî" ve "anıt" anlamlarına gelen *mäŋü/mäŋgü/bäŋü/ bäŋgü/bäŋkü* sözcüğü (bak. *ETY,* dizin; *UygSöz, Wb,* K) de **män-/bän-*'den *-gü/-kü* (*AG,* 115 ve 141) ile yapılmış bir türev olarak açıklanabilir; bu ek bir eylemden, eylemin amacını ifade eden ("... amacına yönelik, ... için, ...ye yarayan, ...ye elverişli, vb." gibi anlamlar taşıyan) bir tür gelecek zaman ortacı ya da *nomen futuri* kurmaya yarar. Demek ki *mängü/bängü* sözcüğünün ilk anlamı olasılıkla "sabit veya değişmez kalmaya elverişli" idi.

Ne olursa olsun, *bär-* eylem kökünün yanı sıra onun gibi üretken bir **bä-* kökünün varlığı da inandırıcı biçimde gösterilebildiğine göre, *bäk* sözcüğünün sadece *bärk*'in kısalmış biçimi sayılamayacağı bana çok açık görünüyor.

LXIV.2 *waḫşiki:* Pelliot'nun (ed. s. 255, not 1), apaçık belli olduğu halde, anlayamadığım bir sebepten *-a* okuduğu son harf yazmada çok net olarak *-i*'dir. Bu, üçüncü kişi iyelik ekidir: *ḳut-ı* "onun kut'u" ifadesine koşut olarak, "onun" *waḫşiki* söz konusudur. Uygurca *waḫşik,* Soğdca *w'ẖšyk*'ten gelmedir, ancak Farsça *vaḫş* gibi "ruh, cin" anlamını kazanmıştır. Zaten Maniheist metinlerde sık sık geçen *ḳut(lar) waḫşik(lar)* deyimi de, Orta Farsça Maniheist metinlerde rastlanan ve dinî bir eyaletin "koruyucu cinlerini veya meleklerini" göstermeye yarayan *farrah* ve *vaḫş* yani "şan" ve "ruh" deyiminden kopya edilmiştir; bak. W. Henning, *BBB,* s. 11 ve not 559. Bizim metnimizde *ḳutı waḫşiki* deyimi tek bir tanrıya, LIX.1 ve LX.6. satırlarda adı geçen *ırşı täŋri*'ye, gönderme yapar görünüyor.

LXIV.3 *ḳadını:* Burada kesinlikle, Huart'ın (ed. s.37) ve Pelliot'nun (ed. s. 255) varsaydıkları gibi ülkenin adı değil (zaten Çince versiyonlarda bu ad bambaşka) Türkçe *ḳadın* "kayın peder, kaynata" terimi söz konusu olsa gerek. Dolayısıyla, *ḳadını yeri* deyimi düpedüz "kaynatasının memleketi" anlamına geliyor. Bu bölümün doğru yorumu daha önce *TT VI,* 308 n., ve "ManBeicht", s. 224, not 1'de verilmişti.

LXIV.4 *ḳan:* Yazmada, Huart'ın (ed. s. 37) da doğru olarak gördüğü gibi, net olarak X'N *ḳan* var; oysa Pelliot kendi yayınında (s. 255) nedense bu doğru okunuşu *(ilig)ning*'e dönüştürmüş.

LXIV.6 *büşük* bence "tanıdıklar, yakınlar, hısımlar, akrabalar" demek olmalı. Uygurca metinlerde sık sık rastlanıyor; bak. özellikle (1) *USp.*, no 99.14: *tüŋür büşük ḳa ḳadaş baġır büşük* "evlilik hısımlığı, (kayın) akrabalar, ve kan ('karın; bağır') hısımlığı"; (2) *TT VI,* 105: *oġulı ḳızı, urugı tarıġı, baġrı büşüki üküş bolur*"oğlu, kızı, tüm evlâtları ve kan ('bağır') akrabaları çoğalır"; (3) *TT VI,* 124: *oġulı ḳızı, baġrı büşüki, ḳası ḳadaşı* "çocukları, kan akrabaları, 'kayın' akrabaları"; (4) *TT VI,* 308: *...tüŋür büşük boluşup, ḳız berişip, baġır büşük, ädgü ögli bolurlar* "...evlilik (yolüyla) akrabalık kurup, kız alıp verişerek, kan akrabası ve 'iyi düşünceli' olurlar" (*TT VI*'daki başka örnekler için, bak. dizinde *böşük* maddesi); (5) *U III,* s. 33.17: *ḳa ḳadaş yegän taġay adaş büşük* "aile üyeleri (kayın akrabalar), yeğen ve dayılar, yakınlar (*ad* + *daş* = 'adaşlar'(?)) ve tanıdıklar (hısımlar)" ve (6) *U IV,* s 46.55 ile 64: *adaş büşük* "yakınlar ve tanıdıklar". *Büşük* terimi, Pelliot'nun (ed. s. 255, not 3) da kaydettiği gibi, Bilgä ḳaġan yazıtının güney yüzünün 6. satırında runik harflerle ve *bişük* şeklinde de karşımıza çıkıyor: *oġuşı bodunı bişükiŋä tägi* "soyunun ve boyununun yakınlarına değin" (bak. V. Thomsen, *Inscr. Orkhon,* s. 116 ve not 72; *bişük* sözcüğünü çevirememiş). Sözcüğün ayrıca Uygur yazısıyla da tanıklanmış bir *bişük* varyantı var (bak. *TT VI*'da 308, 309 ve 340. satırların varyantları). *Bişük* sözcüğü Uygurcada herhalde *i*'nin *b*-'den sonra dudaksılaşması ya da *ü* ile benzeşmesi sonucu *büşük*'e dönüşmüş olmalıdır.

Bişük şekline gelince, bu sözcük, genel olarak edilgenlik ya da eylemin sonucunu bildiren *-°k* eki (*AG,* 127) ile, "pişmek, olgunlaşmak, alışmak, deneyim kazanmak" anlamında bir *biş-* eyleminden türemiş görünüyor (bak. runik harfli *ırḳ bitig,* "SteinMssRunic", s. 206'daki *biş-* "olmak, olgunlaşmak" eylemi). Bu takdirde *bişük* sözcüğü başlangıçta "biribirine alışık olanlar, biribirini iyi tanıyanlar", başka deyişle "yakınlar ve tanıdıklar" anlamını taşımış olabilir. Burada, Çincede de *biş-* eylemini hem de oldukça özel, bütün anlamlarıyla birlikte karşılayan bir terim, *shú* 熟 M **jiuk,* "pişmek, olgunlaşmak, deneyim kazanmak, alışmak, yakın ve samimi olmak; dost, samimî" teriminin bulunduğunu hatırlatmak da sanırım yararlı olacaktır . Ama bu herhalde basit bir raslantıdan başka bir şey olamaz.

Bununla birlikte, bir başka açıdan, *bişük* terimini *beşik* "beşik" ile akraba saymak fikri de akıllara gelmiştir (bak. örneğin, *TT VI,* 308 n.); bu sözcük de, *ş/l* almaşığı yoluyla, galiba *belä-* "kundağa sarmak, (beşiğe) bağlamak" eylemine bağlanabilir (bak. K, dizin, s. 81; ve *SözDDer, belek* ve *belemek,* s. 185); ama zaten beşiğe bu ad da, bebeklerin orada "pişmeleri, olgunlaşmaları" söz konusu olduğu için verilmiş olabilir. *Büşük* hakkında, bak. *TT VI,* not 105 ve 308. *TT VI,* 308 n.'de anılan, *Maitrisimit*'in *böşük körtük* ibaresinin açıklaması, Anadolu'da halen de kullanılmakta olan ve "çocukları daha bebekken (beşikte iken) nişanlamak" anlamına gelen *beşik kertiği* ve *beşik kertme* deyimlerinde yatar görünüyor (bak. *SözDDer,* ss. 194 ve 885); bu işlemde beşikler (biribirine sürtülerek veya herhangi bir şekilde) *kertiliyor* "kenarlarında kertik, çentik açılıyor", yani işaretleniyor.

LXV.3 *buḳası:* İyelik eki *-sı* burada iyelik anlamından ("*onun,* yani sığrtmacın veya sürünün, boğası") çok gösterme anlamında (bak. *AG,* 360), yani "*o* boğa, boğa*yı*" şeklinde anlaşılabilir.

LXV.4 TYKYN-YK YWMPWRW: Yazmanın izin verdiği okunuş, Huart'ın (ed. s. 38) da doğru olarak gördüğü gibi, hiç kuşkusuz TYKYN-YK, yani *tegin-ig*'dir; oysa Pelliot (s. 256) bunu "*tegin-in*" okumak suretiyle, bir kez

daha Huart'ın doğru bir okuyuşunu "düzeltmiş" (!) oluyor. İkinci sözcüğe gelince, Huart (ed. s. 38) bunu *kümbürü* "kükreyerek, böğürerek", Pelliot ise (ed. s. 256) *çumburu* "ileri atılarak, saldırarak" şeklinde okumak gerektiğini düşünüyorlar; oysa yazmada ilk harfin Y olduğu açıkça görülüyor. Dolayısıyla, sözcüğü *yumburu* olarak okumak gerekiyor (yazılış açısından *yumbunu* şekli de mümkün görülebilir) ki, bu da düpedüz *yumru* (bak. *Wb,* III, 583) sözcüğünün daha eski ve tamam şekli olan *yumuru* "toparlak, yumru halinde"nin (bak. *Wb,* III, 577) kısmen genizsileşmiş biçimidir. Burada, *yum-* "sıkıştırmak, yummak, yumak yapmak" eyleminin *-°r-*'li ettirgen veya pekiştirilmiş (*AG,* 161) bir biçim olan *yumur-* ve onun *-u*'lu ulaç eki almış biçimi (*Wb,* III, 577) söz konusudur. Yani boğa prensi altına alıp "yumaklamış, sıkıştırmış".

LXV.6 *iŋläyü kölitdi: iŋlä-* eylemi herhalde, "(toprağı) döne döne ezmek, çiğnemek" (bak. K, dizin, ss. 229-230) anlamına gelen ve *ik* "iğ" kökünden türeyen *iklä-* eyleminin genizsileşmiş bir varyantı olsa gerek. Orta Asya lehçelerinin çoğunda *ik* (*Wb,* I, 1415), Türkmence *ik* ve Kırgızca *iyik* şeklinde olan "iğ" terimi, köken itibariyle galiba anlamca yakın olan *äg-* "eğmek", *ägir-* "eğirmek" eylemleriyle bağlantılı olmakla birlikte, bu bağlantı bana pek açık olarak görünmüyor.

Kölitdi'ye gelince, Pelliot (ed. s. 256, not 2) bunu *kölä-* ile ilişkilendirip "ona gölge ederek" (bak. *Wb,* II, 1272, *kölöt-* "korunağa/gölgeye almak") şeklinde anlıyor; ama ben daha çok, Kāşġarī'nin (K, dizin, s. 396 da *külit-* şeklinde yazılmış; ancak, bak. *SözDDer,* s. 657: *gölümek* "bir dalı toprağa gömmek veya saplamak") "gömdürmek" anlamıyla verdiği *kölit-* eylemini esas almaktan yanayım. Ayrıca bak. Türkmence *göle-* "(ölüyü) gömmek, defnetmek" ve *göler-* "(hayvan) yayılıp veya bacaklarını açıp yatmak" terimleri, *Türkmen Diliniŋ Sözlügi,* s. 194. Ben, *kölit-*'teki *-t-*'nin ettirgenden çok pekiştirilmiş bir nüansı dile getirdiğini varsayarak, bu cümleyi, boğanın "dört ayağını burgu gibi yere sapladıktan" sonra, prensin üzerinde sımsıkı durduğu şeklinde anlıyorum.

LXV.7 *yalġap:* Pelliot (ed. s. 256) bunu *yalap* olarak okuyor, ama yazma

Y'LXP yazımının son iki harfinin ayırtedilmesine pekalâ imkân veriyor. Kaldı ki burada asıl beklenmesi gereken şekil de *yala-*'dan daha eski olan *yalġa-*'dır (bak. K. de *yalġa-*).

LXV.8 *alıp:* Huart (ed. s. 38) bunu *arıp,* Pelliot (ed. s. 256) ise *ar.d...* olarak okumuşlar. Oysa yazma, üçüncü harf "R"nin altında bir çizgi başı gösteriyor ki bu ancak L'nin kuyruğu olabilir; öte yandan, beşinci harfin üst kısmından kalan iz de bana D'den çok sözsonu P gibi görünüyor. Demek ki sözcüğün doğrusu ''LYP. İçindeki *ḳodtı*'nın "tamamiyle, bütün olarak yapmak" anlamı veren bir yardımcı eylem (*AG,* 256 ve dizin) görevi yaptığı *alıp ḳodtı* "bütünüyle aldı, kaldırdı" deyimi de bu bağlamda tamamiyle yerinde görünüyor.

LXVI.4 *kişidä: AnnBG*'ye göre *kişi* sözcüğü burada, *Wb,* II, 1390 (Sag. Koyb.)'daki *kizi* gibi, "başkaları, öteki insanlar" anlamına geliyor. Ama bana kalırsa alışılagelen "insan bireyi, ölümlü kişi" ya da "sıradan insan" anlamı da bu bağlama aynı derecede uygundur.

LXVII.1 *oġuşumın:* Pelliot'nun (ed. s. 256, not 4) bu sözcüğe ilişkin notundan beri *-ş*'li okunuş doğrulandığı gibi (bak. özellikle Kāşġarī, dizin, s. 427), öte yandan *-o*'lu okunuş da, hem "benzemek, uymak, alışık olmak", hem de "okşamak, biriyle veya bir şeyle oynamak, eğlenmek" anlamlarına gelen *oḳşa-/oḫşa-/ovşa- (= oġşa-)* eylemiyle (bak. K ve *CC.*) desteklenmiş görünüyor. Gerçekten de *oḳşa-/oḫşa-/ovşa-* "benzemek, vb.." eylemi, *TT VIII,* D 27. notta da gösterildiği gibi, adlara gelen eylem eki *-a-* (*AG,* 85) ile, *oġuş* "klan, soy-sop" sözcüğünden türemiş olsa gerektir. "Klan" fikrinden "benzerlik" veya "alışılagelen temas ve ilişki" fikrine kolayca geçilebiliyor. "Okşamak, birisiyle veya bir şeyle oynamak, eğlenmek" fikrine gelince, bu anlam belki de "oyuncak, kukla, okşanacak şey" anlamında (bak. K, I, s. 138.15) kullanılan, fakat ilk anlamı herhalde "(gerçek bir şeye) benzetilmek üzere, onun suretinde yapılan şey" olması gereken *oġşaġu* terimiyle açıklanabilir. Aksi takdirde, "okşamak" veya "eğlenmek" sözcüğünün bir anlamda "(birisine) aynı klandanmış gibi davranmak" demek olduğu düşünülebilirdi. *oḫşa-* hakkında, ayrıca bak.

R. Arat, *Eski,* s. 349. Arat sözcüğü Kazan söyleyişine göre (!) *uḳşa-* olarak okuyor ve bugünkü bilgimizle terimin iki ayrı anlamının kökenini açıklama işine hiç girmemeyi daha sağlıklı ve tedbirli buluyor.

"Klan" sözcüğü Brāhmī yazısıyla *ūhūs* olarak yazılıyor; A. von Gabain (*TT VIII,* D 27n.) bunu, "*ḳ/ġ* komşuluğunda rastlanan *o/u* almaşığına tipik bir örnek" sayıyor; aynı şekilde *oġul* da *ūgul* olarak yazıçevrimine aktarılıyor. Zaten "evlâtlar, oğullar" anlamındaki *oġul* ile "nesil, soy-sop, klan" anlamındaki *oğuş*'un aynı kökten geldikleri hemen hemen açık gibi görünüyor (bak. benim makalem "Toquz-Oγuz et On-Uyγur", s. 24-25). Bu kök, "kalınlaşmak, yoğunlaşmak, koyulaşmak, pıhtılaşmak" anlamındaki *yoġ-*'un, *y*'sini yitirmiş biçimi **oġ-* olabilir. Bu kökten, eylemlere gelen ek *-°l* (*AG,* 117) ile, *oġul* "yoğunlaşan, vücut bulan şey, ürün" sözcüğü kurulmuş; daha genel ve soyut anlamlı eylemlere gelen *-°ş* (*AG,* 130) ile yapılan *oġuş* terimi ise bir insan topluluğunun genel anlamda biyolojik üremesi, yani "nesil, soy-sop, klan" anlamına gelmiş olabilir. Anadolu'da *oğul* sözcüğü ayrıca "baharda çıkan arı yavruları" ve "henüz olmamış, taze ekin başakları" anlamlarında da kullanılmakta; *oġuş* ise "küçük oğlan çocuk, erkek bebek" anlamına gelmektedir (bak. *SözDDer,* s. 1084 ve 1085). Öte yandan, "Toquz-Oγuz et On-Uyγur" adlı makalemde (s. 23 ve dev.) açıkladığım gibi, *oġuş* sözcüğünün Oğuzların adının kökeninde bulunması da akla yakındır.

LXVII.3 Pelliot'nun çevirisinde (ed. s. 257) *toġa*'nın anlamı "sakat" olarak verilmiş. Oysa buradaki sözcük "hastalık, sakatlık" anlamındaki *tuġa (toġa?)* değil, *toġ-* "doğmak" eyleminin *-a-*'lı ulaç almış biçimi olan *toġa* olup "doğarken, doğarak, doğumda, doğuştan, doğumla" şeklinde anlaşılmalıdır. Bak. örneğin, daha aşağıda, sat. A 19: *toġa äzük sözlämäz men;* ve *M III,* s. 44.11'deki örnekler: *ol tınlıġ toġa ädgü kılınç kılur* "o yaratık (canlı) doğum(un)dan beri iyi işler yapıyor"; *U II,* s. 29.14: *toġa täglüg yemä bolġay* "hattâ doğuştan kör olacak (bak. Çince *yú mǔ tāi* 於母胎 "anasının karnında, ana rahminde"); *U II,* s. 31.41; *U III,* s. 76.13, s. 77.20, ve s. 93, not S. 76-77. Zaten *AnnP* de bu yorumun doğruluğunu kabul ediyor.

LXVII.5'ten **LXIX.2**'ye kadar: Bu bölüm W. Bang tarafından 1925'te, "TurkBr II", s. 233 f. de, bütünüyle incelenip çevrilmiştir.

LXVII.7 *açıntı:* Huart'ın (ed. s. 39) gayet doğru olarak "bakmak, özen göstermek" şeklinde çevirdiği bu *açın-* eylemini Pelliot (ed. s.257, n.2) *aç-* "açmak" eyleminin "açılmak, gelişmek" anlamındaki dönüşlü çatısı şeklinde yeniden kurup "yatışmak, sakinleşmek" olarak yorumlamak gerektiğini düşünmüş. Oysa Kāşġarī'ye göre (I, ss. 199-200) de *açın-* "özen göstermek, bakmak, beslemek" anlamlarına geliyor. Kāşġarī'nin (I, s. 63) "rahat (bolluk içinde) hayat" ve "bir hükümdarın cömertliği, ihsanı" gibi anlamlar verdiği *açıġ* adı da, görüldüğü kadarıyla, *açın-*'ın türediği aynı *aç-* veya *açı-* kökünden geliyor, fakat bunun *aç-* "açmak" mı, *açı-* "acımak, canı yanmak" mı, yoksa tanıklanmamış bir üçüncü eylem mi olduğunu söyleyebilecek durumda değilim. Daha önce, 1925'te ("TurkBr", s. 233), Pelliot'nun çevirisini düzeltmiş olan W. Bang, bunun *açı-* eyleminin dönüşlü çatısı *açın-* (*acın-, atsın-, aşın-,* vb.) olup ilk anlamının da "birisine veya bir şeye acımak, onun için kaygılanmak, üzülmek" olduğunu düşünüyordu. *Açın-* terimi burada ve sat. LXVIII.1 ile .2'de, *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonundaki (bak. Taishō, c. III, s. 145b-145c; É. Chavannes, çev. s. 490)*gōng yăng* 供養 "(birinin) hizmetinde bulunmak, ihtiyaçlarını karşılamak", *gōng shì* (veya *dài*) 供侍(待) "birinin bakımını üstlenmek" ve *gōng* 供 "sunmak, sağlamak, emrine vermek" deyimlerinin eşdeğerlisi olarak kullanılıyor.

LXVIII.2 *bir ay artuḳ açıntı:* Bunu ben de Huart (ed. s. 39) gibi "bir ay(dan) *fazla* ona bak(ıl)dı" şeklinde anlıyorum. Buna karşılık Pelliot (ed. s. 257) ve Bang ("TurkBr II", s. 234) *artuḳ* sözcüğünü bir önceki cümlede taşıdığı "gayet, son derece, aşırı derecede" anlamlarına alıyorlar: "Bir ay süreyle *son derece* sakin kaldı." ve "Einen Monat lang pflegte man ihn *recht*". Oysa *artuḳ*'un asıl anlamı "artan, kalan, fazla olan, fazlalık, aşırılık" olduğuna göre, ifade "bir ay ve fazlası, bir aydan fazla" şeklinde de anlaşılabilir; başlıca Çince versiyon (bak. *Dà fāng biàn,* Taishō, c. III, s. 145c: Chavannes, çev., s. 490) da bu sonuncu yorumu doğrular

görünüyor: *rú shì jīng yī yuè yú rì* 如是經一月餘日 "ve böylece bir ay ve *fazladan (= artuḳ)* birkaç gün geçti".

LXVIII.3 *aġruḳ bultı: Aġruḳ* terimi Huart (ed. s. 39) ve Pelliot'nun (ed. s. 257, not 3) kabul ettikleri gibi "ağrı" veya "hasta" anlamına değil, W. Bang'ın da bu bölümün çevirisinde ("TurkBr", s. 234) belirttiği gibi, "yük, ağırlık" anlamına geliyor. Bak. özellikle K, dizin, s. 12'de *aġru-, aġruḳ,* ve *aġruḳlan-*. Bu sonuncu yorum da zaten *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonundaki metne uyuyor (bak. *aşağısı*).

İkinci terime gelince, bunu herkes "*boltı*" okuyup, "(Prens) *aġruḳ* oldu" biçiminde anlamıştır. Oysa Türkçe *bul-* "bulmak" eylemi, İngilizce ve Fransızcadaki gibi, "(öyle) hissetmek, saymak, telakki etmek" anlamına da gelebildiğine göre (bak. K, II, s. 29.12: *kiçig bulup yaġını* "düşmanını küçük bulup"), ben bu yorumu benimsemek gerektiğini düşünüyorum. Yani böylece, prens bir aydan fazla bakıldıktan sonra (bakıcılar) bu yükü biraz ağır bulmaya başlıyorlar.. *Dà fāng biàn*'de buraya denk düşen metin (s. 145c) *qí jiā yàn huàn* 其家厭患 "aile üyeleri bıktılar ve üzüldüler" şeklindedir (bak. ayrıca Chavannes, s. 490). Cümle böyle yorumlandığı takdirde, Uygurca metinde art arda gelen üç eylemin, *açıntı, bultı,* ve *boltılar*'ın, özneleri aynı açıkça söylenmemiş özne, yani ailenin üyeleri oluyor.

LXVIII.3 KYNKR'NW *ırḳ bitig*'de (V. Thomsen, "SteinMssRunic", s. 200) *k(ä)ŋränür* biçiminde karşımıza çıkıyor, anlamı da burada olduğu gibi "mırıldanmak, homurdanmak, azarlamak" (bak. her iki metnin Bang tarafından yapılan incelemesi, "TurkBr II", s. 233 ff. ve devamı). Demek ki sözcüğün burada *keŋränü* okunması gerekiyor. Öte yandan, K, III, s. 399-400 de, *küngren-* şeklinde kaydedilen ve aynı anlama gelen bir terime de rastlanıyor; bunun da herhalde bizim *keŋrän-* ile yakınlığı olup ve belki de *köŋrän-* okunması daha uygun görünüyor.

LXVIII.8 P'RYX S'DYNK'Z: Huart (ed. s. 39) tarafından *barıġ sandıngız* "gitmeyi düşündünüz", Pelliot (ed. s.258) tarafından da *barıġ sadıngız* "gitmekten söz ettiniz" şeklinde okunmuş olmakla birlikte, bu sözcük,

Bang'ın da daha önce ("NegVerb", s. 119; bak ayrıca, bu bölümün "TurkBr II", ss. 233-234'teki çevirisi) belirttiği gibi, *barıġsa-* "gitmek istemek" eylemidir. Ancak, *barıġ* ve *sadıŋaz* bölümlerinin ayrı yazılmış olması, müstensihin *sa-*'yı başlı başına ayrı bir eylem olarak gördüğünü akla getiriyor ki, bu da Bang'ın ("NegVerb", s. 119) ileri sürdüğü varsayımı doğrular görünüyor: yani *-ġsa-/-gse-* şeklinde bir ek sayılan bu öğe gerçekte *-ġ/-g*'li bir eylem adı (*AG,* 109) ile "saymak, telakki etmek, istemek" anlamındaki *sa-* eyleminden oluşuyor. Aynı *sa-* eylemi, büyük olasılıkla, Kāşġarī'nin de (I, ss. 279-281; bak. ayrıca Deny, *Grammaire,* s. 1117) yer verdiği, hem adlara hem eylemlere gelen istek anlamlı *sa-* ekini ve eylemlerin şart kipi eki *-sar/-sär*'i açıklıyor (bak. not LXXVI.5).

Dikkate değer bir nokta da, *eçiŋäz* (LIX.5) ve *saḳınçıŋaz* (LXIX.5)'da olduğu gibi *barıġ sadıŋaz*'da da çoğul ikinci kişi ekinin *-°ŋız/-°ŋiz* değil de *-°ŋaz/-°ŋäz* olmasıdır.

LXIX.3 *küdän:* Bu sözcüğün eski metinlerdeki kullanılışına örnekler için, bak. R. Arat, *Eski,* s. 381. Rachmati (Arat)'nin *TT VII,* 35.15 n.'de ileri sürdüğü gibi, "davetli" demek olmakla birlikte "düğün" (bak. K, I, s. 404.15) anlamına da gelebilen *küdän* sözcüğü, *küdägü* "yeni evlenen erkek, güvey, güveyi" ile aynı eylem kökünden türemiş olsa gerektir. Bu eylem de olasılıkla *küd-* "gözlemek, beklemek, beklemekte olmak" eylemidir (bak. K, dizin, s. 394).

***LXX.1** *atızu:* Bu eylem "(telli bir müzik aletini) çalmak" anlamına geliyor. Aynı terimin Çince karşılığı (özellikle *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonu, s. 145c'de) *tán* 彈 "bir müzik aletinin tellerini parmakla titretmek"tir. *Tán* sözcüğü ayrıca "dipçikli yayla bir mermi atmak, bir yayın kirişini germek, pamuğu atmak (hallaçlık), hafifçe vurmak, gevşetmek ve gevşemek (geri sıçramak)" gibi anlamlara da geliyor. İmdi, Türkçede de bir *at-* eylemi var ki tam tamına aynı anlam dizisini taşıyor (Türkçe ve Çince terimler arasında buna benzer bir başka denklik için, bak. not LXIV.6), yani "(bir mermi) atmak, yayla ok atmak, pamuk atmak, vurmak, gevşetmek, gevşemek (patlamak, sıçramak)" anlamlarına; ayrıca

da kalp ve damarlardaki hareket konusunda "titremek", yani "çarpmak, atmak" anlamlarına geliyor. Dolayısıyla ben buradaki *atız-* eyleminin ettirgen -°z eki (*AG,* 167) almış *at-* "titremek" eyleminden başka bir şey olmadığını öneriyorum; anlamı da, Çince *tan* gibi, "(bir müzik aletinin tellerini) titretmek" olacaktır.

Bu eylemin değişik bir biçimi, 'YTYZ- yazımıyla, sat. LXX.1'de ayrıca karşımıza çıkıyor; eğer müstensihin bir yanlışı söz konusu değilse, bunun *ıtız-, itiz-* ya da *etiz-* okunması gerekir. Ben, burada *AG,* 20'de de kaydedilen, sözbaşında oldukça seyrek rastlanan (ama bak. K, I, s. 128.3'te *amġa* yerine *ımġa*) ve belki de *atız-*'ın *a*'sının *ı*'yla benzeşme eğiliminin kolaylaştırdığı *a/ı* almaşığının bir örneğini görerek, *atız-*'a *itiz-*'den hattâ *etiz-*'den daha yakın olan *ıtız-* okuyuşunu yeğliyorum.

Uygurca metinlerde bu eylemin iki örneğine daha rastlanıyor: Görünüşe göre az-çok bizim metnimizle çağdaş bir yazma olan *Maitrisimit,* 501 R = VI, 9'da 'TYZW, ve yine *Maitrisimit* yazması gibi Sängim'de bulunan, fakat olasılıkla daha sonraki bir döneme ait olan basılı (blok-baskı) bir belgede 'DYZW şekilleri vardır (metinler için, bak. W. Bang, "ManErz", s. 11; ve R. Arat, *Eski,* ss. 194 ve 413). Görünüşe göre bu örneklerin ön ünlü sınıfında, yani *ätiz-* (ve *ädiz-?*) okunması gerekiyor; zaten Şinasi Tekin de *Maitrisimit*'te ön ünlü sınıfından *ätiz-*'i kanıtlayan daha iyi başka örnekler bulduğunu bana belirtmişti. Bunlara bir de şu eklenmelidir: W Bang ("TurkBr VII", s. 195) *Suvarṇaprabhāsa*'da (ss. 183.19 ve 363.22) *ät-* "çınlamak, yankılanmak" diye bir eylemle onun dönüşlü çatısı *ätin-*'e ait örnekler saptamıştır ki bizim ''TYZ- /'YTYZ- de açıkça buna bağlanmaktadır. Bu duruma göre, *at-* eyleminin "titremek, çınlamak, yankılanmak" şeklindeki ilk anlamıyla, bazı lehçelerde art ünlü sınıfından ön ünlü sınıfına geçmiş olduğu akla yakın geliyor, meğer ki *et-* "düzenlemek, hazırlamak, etmek" eyleminin yanısıra ve ondan bağımsız olarak, "çınlamak" anlamına gelen ve başka iz bırakmadan kaybolan ayrı bir *ät-,* daha doğrusu *et-* eylemi de mevcut olmuş olsun..

Dūn-huáng ve Turfan'da bulunan, XIV. yüzyıl dönemine ait Budist metinlerde üç kez geçen ''TS'NK, yani *atsaŋ* teriminde de herhalde *atız-*'ın bir türevini görmek gerekiyor. Bu yazmaları yayına hazırlayan R. Arat

(bak. *Eski,* s. 342; ve no 9.7, 13.171, ve 16.110) bu sözcüğü açıklayamamış, hattâ özellikle 13.171 ve 16.110 no'lu yazmalarda (bak. ss. 144, 162, 342, XIV, ve XXII) bunu *aryasanga*'nın bozuk yazılmış şekli olarak yorumlamaktan başka çare bulamamıştı. Öte yandan R. Arat 16. yazmanın 110. satırında *atsaŋ*'ın önündeki sözcüğü de *ḳolutı* "*ricacı*" (?) şeklinde okuyor; oysa tıpkıbasımda (s. 485, sat.12) açıkça XWLNWT'Y, yani *ḳolnutay* görülüyor ki bu biçim *-tay* ekiyle biten Moğolca bir sözcüğü, ya da *ḳolun-* "dua etmek, ibadet etmek" eyleminin bir türevini andırıyor. Her ne olursa olsun, *atsaŋ* sözcüğü herhalde söz konusu şiirleri telli bir müzik aleti eşliğinde söyleyen "müzisyen, çalgıcı veya ozan" anlamına geliyordu. Ancak, *atsaŋ*'ın kökü açıkça *atız-* olmakla birlikte, ben eylemlere gelen *-aŋ* ekini tanıklayacak durumda değilim. Sık kullanılan eylemlere gelen *-°ġ* ekinin genizsileşmiş bir varyantı olamaz mı acaba? (Bak. ayrıca, not XXXVII.2 deki *alaŋ* < *al-*).

LXX.7 *ḳopuzḳa:* Burada ve sat. LXXI.1'de *ḳopuz* terimi besbelli, Pelliot'nun da daha önce (ed. s. 258, n.2) işaret ettiği gibi, LXIX.7 ve LXX.3. satırlardaki *ḳuŋḳayu/ḳuŋḳau* sözcüğüyle aynı müzik aletini gösteriyor. En eski Çince versiyon olan *Dà fāng biàn*'de (bak. Taishō, c. III, s. 145c) bunun karşılığı *zhēng* 箏 'dir ki bu alet önce beş, sonra on iki, daha sonra da on üç telli bir tür kitaradır. *Xián yú jīng*'in versiyonu *Shàn shì tài zǐ rù hăi*'de (bak. Taishō, c. IV, s. 413b) ise beş veya yedi telli bir kitara olan *qín* 琴 sözcüğü var. İmdi, 1926'da Japonya'da profesör Naitō Torojirō'ya armağan olarak yayınlanan *Shina-gaku Ronsō* adlı kitabın 207-210. sayfalarındaki küçük bir makalede Pelliot gayet ilginç bir varsayım öne sürmüştü; buna göre, Çince *kōng hóu* 箜篌 ve onun varyantı olan *kăn hóu* 坎侯 terimleri, Han döneminde, yani Milâdî dönemin başlarında, Türkçe *ḳopuz*'un atasının yazıya geçirilmiş biçimini temsil ediyorlardı. Pelliot'nun açıkladığı gibi, "eski Çincede (patlamalı veya genizsi) dudak ünsüzüyle biten dudak ünlülü sözcük yoktur; dolayısıyla yazıya geçiriliş sırasında ya ünlünün tınısını ya da ünsüzün sınıfını feda etmek gerekiyordu". Böylece, **ḳomġuz, *ḳobġur, ya da *ḳopġuz* gibi İlk-Türkçe bir biçimi yazıda verebilmek için, Çince yazıçevrimlerinde sık sık

yapıldığı gibi söz sonundaki ötümlü dişsil *-z* (veya *-r*)'yi de düşürerek, gâh *kōng-hóu, *khuŋ-ĥu,* gâh *kăn hóu, *khəm-ĥu* gibi şekillere başvuruluyordu. *Ḳopuz* sözcüğünün çeşitli Türk lehçelerinde ve başka dillerde tanıklanan biçimlerinin tümünün karşılaştırmalı incelenmesi sonucu, eski sözcükte *-ḳubuz* ve *ḳobuz, ḳomuz* ve *ḳumuz, ḳuhur,* vb. biçimlere de rastlanmakla birlikte- ilk ünlü olarak *u* değil *o,* ve söz-içi ünsüz olarak da *b* (veya *v* ya da *m*) değil *p* bulunduğunu kabul etmemiz gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu konuda bak. özellikle G. Doerfer, *TMEN,* I, no 314, ss. 443-445; ve III, no 1546, ss. 535-537. *Ḳopuz* teriminin, W Bang'ın da daha önce "NegVerb", s. 116'da önerdiği gibi, akustik bağlamında -bir gitardan çıkan ('kopan') notalar örneği- "patlamak, dağılmak, kopmak" anlamına gelen *ḳop-* eyleminden türemiş olması bana akla yakın görünüyor. Eylemlere gelen *-°z* eki(*AG,* 135) de herhalde kökende yine eylemlere gelen *-°r* eki(*AG,* 128) ile aynıydı (R/Z o zaman tek bir ses halindeydi) ve dolayısıyla aynı geniş zaman ortacı anlamını taşıyordu: "(genel ve sürekli olarak) yapan, yapar" ve bunu *ḳopuz*'a uygularsak: "(müzik sesleri halinde) kopup dağılan, çınlayan, yankılanan". Yukarda anılan her iki Çince yazı-çevrimiyle tanıklanan *-ġuz* veya *-ġur* eki de olasılıkla, halen özellikle Uygur, Yazġır/Yazır, Salġur/ Salur, Ḳuturġur, Uturġur gibi bazı eski kabile adlarında korunmuş olan, geniş zaman ortacının en eski biçimi olarak açıklanabilir (bak. Pelliot, *Notes Horde d'Or/noms turcs,* s. 229; J. Hamilton, "Toquz-Oγuz et On-Uyγur", s. 40 ve not 73).

LXXI.3 *esirkäyü: TT III,* 109 n.'de belirtildiği gibi, *esirkä-* eylemi kuşkusuz *es* "bilinç, anlayış, bellek, düşünce" (ki bu sözcük, bildiğim kadarıyla, *Ḳutadġu Bilig* ve *Codex Cumanicus*'tan önce tanıklanmıyor; bak. *Wb,* I, s. 869, ve *KomWört*) ile addan eylem eki *-ırḳa/-irkä* veya *-°rḳa/-°rkä*'den kurulmuş olmalıdır. Bu ek hakkında, bak, *AG,* 96; *TT III,* 101 not ve 113 n.; "UigSt", 40 n.; *MatMorph,* s. 149. Bana kalırsa *-ırḳa/-irkä* ekinin kökeninde *irk-* "toplamak, biriktirmek" eylemini görmek gerekiyor. Bu sözcük gerçi ancak Kāşġarī'de tanıklanıyor, ama daha runik yazıtlarda bile rastlanan *irkin* ünvanı bunun *-°n* ile (*AG,* 124 ve 147) yapılmış ad değerinde bir türevini temsil ediyor da olabilir. *-irkä*'deki *-ä-*'nin açıkla-

masına gelince, Türkçe eylemlerde *-a-/-ä-*'li varyantlara ait birçok örnek gösterilebilir; bunlar genellikle vurgulayıcı bir nüans ifade ederler. Demek oluyor ki, *esirkä-*, *tsuyurḳa-*, *alpırḳan-*, *özirkän-*, vb. gibi eylemler başlangıçta "(bilinç veya anlayış) biriktirmek", "(kendinde yiğitlik) biriktirmek", "(kendinde) toplamak", vb. gibi anlamlara geliyordu.

LXXIII.2-7 Huart'ın (ed. s. 41, n.1) da daha önce farkettiği gibi, "bu sayfa, ilk satırı dışında, çiziklerle kaplıdır" ve bağlama bakılırsa müstensihin bu bölümü atmak niyetinde olduğu açıktır. Metin içinde bağlantı LXXIII. sayfanın birinci satırından doğrudan doğruya LXXIV. sayfanın birinci satırına geçerek kurulmakta, ancak bu arada bir değişiklik yapılarak birinci kişi ağzından üçüncü kişi anlatımına geçilmektedir. Sayfa sonunda iki kez yazılmış olan *ḳıdıġıntaḳı* sözcüğü, ne Huart ne de Pelliot bundan söz etmemekle birlikte, açıkça yazılmış gibi görünmüyor, fakat olasılıkla bunu ya yazılmış ya da metin-dışı bir karalama saymak gerekiyor. Huart'la Pelliot'nun, LXXIII., LXXIV. ile LXXV. sayfaların açık ve anlaşılır bir çevirisini yapmakta karşılaştıkları güçlük, önce LXXIII. sayfanın 2-7. satırlarının atılması gerektiğini, sonra da LXXIV. ve LXXV. sayfalar arasında yarım yaprak, yani iki sayfa, eksik olduğunu anlayamamış olmalarından kaynaklanıyor.

LXXIII. sayfanın 2-5. satırlarının atılması, görünüşe göre aynı zamanda masalın çevirmeni-uyarlayıcısı da olan müstensihin tutumundaki bir değişiklikle açıklanabilir görünüyor. O ana kadar *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunu -bu bölümü anlatış tarzıyla birlikte- (bak. Chavannes çevirisi, s. 491) oldukça bağlılıkla izlemiş olan yazıcı, burada birdenbire bu tarzdan önemli ölçüde ayrılıp olayları hayli değişik bir biçimde, hattâ araya yeni öğeler katarak anlatmağa karar vermiş olmalı. Söz konusu bölümün Çince versiyondan farklı ve daha uzun anlatılmış olan bu yeni versiyonu LXXIV. sayfadan başlıyor, kuşkusuz arada eksik olan iki sayfada devam ediyor, ve yazmamızın kesildiği LXXX. sayfada bile henüz sona ermiyordu.

LXXIII. sayfadaki önemli çiziklerden sonra, "acaba müstensih yazdığı metni işe yarar bir nüsha haline getirmek fikrinden caymış mıdır?" sorusu

akla gelebilir. Bu konuda, yazmada tam da LXXV. sayfadan itibaren, *-ġay/-gäy* yerine *-ġa/gä, -sar* yerine *-sa, sizlär* yerine *silär,* vb. gibi yazım örneklerine rastlanması anlamlı olabilir; bu yazılışlar, büyük olasılıkla dönemin halk söyleyişini olduğu gibi yansıtmakla birlikte, herhalde böyle kutsal bir metinde kullanılamayacak kadar kaba sayılıyordu (bu şekiller hakkında, bak. W. Bang'ın tanıtması, s. 199'daki açıklamaları). Dolayısıyla ben, elimizdeki yazmanın gerçekte bozuk bir kopya olduğunu, bir olasılıkla bu yüzden, ağzı örülü Dūn-huáng mağarasındaki yazmaların oluşturduğu "kutsal yazılar çöplüğüne" gönderilmiş ve böylece bizim için korunmuş olduğunu düşünmek eğilimindeyim (bak. özellikle Fujieda A., "The Tunhuang Manuscripts", I, s. 15).

LXXIV.3 *ötkürü umadılar:* Bu yazmanın Pelliot yayımına yazdığı tanıtmasının 198. sayfasında W. Bang, Pelliot'nun "ona hiçbir şey açıklayamadılar" şeklindeki çevirisini "sie konnten ihm nicht weiter helfen", yani "ona daha fazla yardım edemediler" şeklinde düzeltmek gereğini duymuştu, zira *ötkürü* sözcüğünü, "içinden geçip giderek, ...den başlayarak, üstelik, daha fazla" gibi belirteç anlamıyla düşünüyor, *u-*'ya da "yardım edebilmek" anlamını veriyordu (fakat bak. ayrıca *TT IV,* A 19 n., ve "UigSt", not 1, s. 200'deki *ötkürü*'ye ilişkin daha sonraki açıklamaları). Oysa *TT VI*'nın metni (bak. sözlükçe, *ötkür-* maddesi) *ötkürü u-* deyiminin bizim yazmamızdakine çok benzeyen kullanımlarına ait birçok örnek sunuyor: (sat. 161) *bu beş yükmäkig inçä ötkürü usar,* (sat. 209) *anı bilir, anı ötkürür* ve (sat. 211) *bilgälär alku munı bilmäz, ukmaz, ötkürü umazlar,* gibi. Burada *ötkürü* "içine işlemek, nüfuz etmek, tam olarak anlamak, (bir gizin veya sorunun) çözümüne ulaşmak" anlamında bir eylem gibi görünüyor. Dolayısıyla ben bu ifadeyi "(sorunun) çözümüne varamadılar" şeklinde anlıyorum. Türkçe *ötkür-* sözcüğü, aynı şekilde "içinden geçmek, nüfuz etmek, akılla kavramak, tamamiyle anlamak ve bir şeyi (bir mektubu, vb.; bak. K, I, s. 226 da *ol ävkä bitig ötkürdi* "o eve mektup götürdü") iletmek, aktarmak, yerine ulaştırmak" anlamlarına gelen Çince *tōng* 通 terimini çok andırıyor.

LXXV.2 *bergä* ve daha aşağıda *ḳutarġa,* hiç kuşkusuz *-ġay/-gäy* ekinin o devir Doğu Türkistan'ındaki gerçek söyleyişini olduğu gibi yansıtıyor. Bu konuda bak. W. Bang'ın tanıtması, s. 199; J. Deny, *Grammaire,* s. 925; *AG,* Nachträge, sayfa 114.3; ve *MatMorph,* s. 215-216.

LXXV.5 *yemişlikçi är:* Pelliot'nun (ed. s. 260) *yimişing äl(i)gçi* şekline sokup "(senin) yemişlerin" ve "önerilmiş olarak" diye çevirdiği biçimler işte böyle okunmalıdır. Huart (ed. s. 42) ifadeyi daha doğru olarak *yimiş-lik lik-çi är* şeklinde okumakla birlikte bu bölümegetirdiği yorum tamamen yanlıştır. Ne Huart ne de Pelliot, YYMYŞ'ten sonra gelen ve büyük olasılıkla YNK olan, yani Pelliot'nun okuduğu gibi ikinci kişi iyelik eki *-iŋ*'i temsil eden, üç harfin gayet net olarak yazılmış olduğunu farket-memişler.

LXXVI.1 *tonı 'ätüki:* Huart (ed. s.42) tarafından *äntüki,* Pelliot (ed. s.260) tarafından da *ärtüki* olarak yazıçevrimi yapılmış olan biçim gerçekte ''TWKY, *'ätüki,* yani "(onların) ayakkabıları"dır. *Ton'ätük* "giysi ve ayakkabı" deyimine, *USp.,* no 51.7 (bak. s. 86 ve tablo II)'de yayımlanan bir Turfan Uygur yazmasında da rastlanıyor; *'ätük*'ün orada da ''TWK şeklinde yazıldığı tıpkıbasımda pekalâ görülebiliyor (oysa yayımcı bunu 'TWK okumuş). Kaldı ki sözcük de iyi biliniyor: Kāşġarī'de (bak. dizin) ve Çağataycada (bak. *Wb,* I, s. 844) *ätük, CC*'de *etik,* ve Anadolu ağızlarında (bak. *SözDDer) edik.*

Tonı 'ätüki sözcüklerinin de, *aşın suvın*'da olduğu gibi, iyelikten sonra gelen belirtme eki *-n*'yi taşıması beklenirdi; öte yandan, *ḳoltġuçılaraġ*'da da bağlam, verme durumu ya da *üçün* gibi bir ilgeç gerektirir göründüğü halde, belirtme durumu kullanılmasının ardındaki niyet pek iyi anla-şılamıyor. Son sayfalardaki daha "halk tipi" yazım örnekleri gibi bu kural-dışılıkları da, herhalde, LXXIII. sayfadan itibaren (bak. not LXXIII.2-7) müstensihin dikkatinin dağılmasına vermek gerekiyor.

LXXVI.1 *ḳopı tükäti:* Pelliot (ed. s. 260, not 3), *ḳovı*'yı (q.v.) düşünerek, bunu *ḳobı* "tükenmiş, boş, en sonuncuya dek" şeklinde okumuş; fakat Huart'ın (ed. s. 42) da yaptığı gibi, *ḳopı* okuyup *ḳop* "hep, her şey" +

iyelik *-i*'si, yani "onların her şeyi (yiyecek, giyecek, vb.nin bütünü)" şeklinde anlamak gerektiği bana çok daha açık görünüyor. *Tükäti* ise *tükät-* "sonuna kadar götürmek, tüketmek" eyleminin ulaçlı biçimi olup burada *ḳıltı* eylemine bağlı bir belirteç işlevi görüyor: "(onların yiyecek, giyecek, vb. şeylerini) bütünüyle *(ḳop-ı)* ve tamamiyle ('sonuna kadar giderek') yaptı".

LXXVI.2 *ḫumaru* hiç kuşkusuz Pelliot'nun (ed. s. 260, not 4) da aklına gelen *Ḳutadgu Bilig*'deki *ḳumaru* sözcüğüdür. Kāşġarī bunu, miras veya andaç olarak bırakılan bir şey, bir mal olarak tanımlıyor; fakat gerek *Ḳutadġu Bilig*'de ve bizim metnimizde, gerek *ḳumartḳı* biçimiyle *CC*'de ve başka lehçelerde (bak. *Wb,* II, 1046 ve 1047), bu sözcük daha çok "vasiyetname" veya "son öğütler, son istekler" anlamına geliyor. Uygun bir Türkçe etimoloji bulamadığım *ḫumaru* sözcüğü İran kökenli olabilir: bak. örneğin, Soğdca *xwm'r* "tatlı söz, teselli" (*GMS,* dizin).

LXXVI.3 *silär: sizlär*'in kısaltılmışı olan bu biçime, benim yayınladığım Dūn-huáng yazmalarının başka birinde, *ḲB*'de (bak. *Wb,* IV, 712) ve kimi doğu lehçelerinde (bak. W. Bang, tanıtma, s. 199; *MatMorph,* s. 10) de rastlanıyor. Metnimizde daha önce (bak. XXXIX.8) *siz* yerine SYY *siy* şekliyle de karşılaşmıştık.

LXXVI.5 *bulsa:* Şart kipi eki *-sar/-sär*'in *-sa/-sä* şeklinde kısalması herhalde, Doğu Türkistan konuşma dilinde daha X. yüzyılda genelleşmiş olmalı, zira Dūn-huáng Uygurca yazmalar kolleksiyonundaki din-dışı metinlerde, özel mektuplarda, vb. *-sa/-sä* biçimine hemen hemen *-sar/-sär* kadar sık rastlanıyor.

W. Bang ("NegVerb", ss. 117-119), gayet akla yakın bir sav olarak, şart kipi eki *-sar*'ın, *sa-* "saymak, telakki etmek, istemek" eyleminin geniş zaman biçiminden geldiğini; istek bildiren eylem eki *-ġsa-/-gsä-*'nin *(-ġ/-g*'li bir eylem adı + *sa-)* kökeninde de aynı sözcüğün bulunduğunu (bak. not LXVIII.8) ileri sürmüştü.

***LXXVII.4** 'YN(=Y)TWRMYŞ: Huart'ın (ed. s. 43) önerdiği *ayıturmış*

okuyuşu, yazıya göre kabul edilebilir olmakla birlikte, bağlam açısından bana hiç doğru görünmüyor. *Ḳutadġu Bilig*'in (yalnız A yazması: bak. R. Arat, *Kutadgu Bilig,* metin, sat. 462) "bulmak istemek, aramak, özlemek" olası anlamıyla (bak. *Wb,* I, 1444; ve Kazan lehçesindeki *inäl-, intik-* ve *yäntiklä-* eylemleri) verdiği *inid-* eylemini düşünerek sözcüğümüzü *intürmiş* okuyan Pelliot (ed. s. 260, not 5) herhalde daha doğru bir yoldaydı. Gerçekte eylemimiz hemen hemen kesinlikle Kāşġarī, III, s. 99'daki *yindür-* "aratmak" eylemine denk düşüyor, ki bu da *yind-*'in (K, III, s. 66; B. Atalay'ın dipnotta önerdiği gibi **yin-*'in değil) ettirgen veya pekiştirme biçimi olmalıdır. Söz konusu eylem, "aramak, peşinden koşmak" anlamıyla, *Atebet'ül-Hakayık*'ın çeşitli yazmalarında da *yind-, yänd-* ve *ind-* biçimlerinde (bak. R. Arat, *Atebetü,* 103 n.) yer alıyor. Dolayısıyla ben yazmamızdaki biçimi *entürmiş* olarak okuyor ve *-ür-* (ya da, sözcük *endtürmiş* ise, *-tür-*) ekini de pekiştirme sayarak "arayan" ya da serbest olarak "(danasının) peşinden koşan" diye çeviriyorum.

LXXVIII.6 S'ŞLWR: Huart (ed. s. 43) tarafından *saḳılur,* Pelliot (ed. s. 261) tarafından da *särilür* okunan bu sözcük hiç kuşkusuz Kāşġarī'nin "çözülmek, ayrılmak" anlamıyla verdiği *säş(i)lür* eylemidir. *Säş-* veya *säs-* olarak okunabilen aynı terim, yine "çözmek, bozmak, ayırmak" anlamında", *U II,* s. 76.2'de, *CC*'de, ve *Wb*'de, *çäç-, şäş-* ve *säs-* biçimleri altında karşımıza çıkıyor.

LXXIX.1 *birlä:* Bunu Huart (ed. s. 44) *bilä,* Pelliot ise (ed. s. 261) *bi(r)lä* okumuşlar; ancak, sayfanın burasındaki bir yırtığa karşın, yazma kesinlikle *birlä* okumaya olanak veriyor. Bu nedenle, W. Bang'ın tanıtmasının 199. sayfasındaki, bu yazmada bir *bilä* şekli bulunduğuna dair notunu gözönüne almak gerekli değildir.

LXXIX.4 *käräklig:* Huart (ed. s. 44 ve 52) tarafından *kang-lik/käng-lik,* Pelliot (ed. s. 261) tarafından ise *känglig* okunan bu sözcük kesinlikle, *kärgäklig*'in kısalmış şekli olan *käräklig* (KR'KLYK) "gerekli, uygun, elverişli" sözcüğüdür. Kāşġarī'deki (I, s. 509.9) biçim de budur. Demek oluyor ki, yazmanın büyük kısmında kullanılan yazım daha edebî ve tu-

tucu, hattâ eskicil iken, şu son sayfalarda müstensihin konuşulan dile özgü biçimleri kullandığı doğrulanmaktadır.

LXXIX.5 SWYKWT Y N K: Yazmada *sögüt*'ten sonra bazı harf izleri güçlükle farkedilebiliyor; bunlar YNK, yani tekil ikinci kişi iyelik eki *-iŋ* olabilir. Türkçe söğüt ağacının adı olan *sögüt*'e gelince, bu sözcük burada -başka bazı Uygurca metinlerde (bak. özellikle *TT AIndex*; *TT VII,* dizin; ve *TT X,* dizin) de olduğu gibi- genel olarak "ağaç" anlamına geliyor.

LXXIX.6 CYNKR'TXW: Yazmada Pelliot'nun (ed. s. 261) okuduğu gibi *çıŋartġu* yerine *çıŋratġu* var; aslına bakılırsa Kāşġarī (II, s. 358) de *çıŋrat-* "çınlatmak, çıngırdatmak" şeklini veriyor. *Çıŋrat-* eylemi şöyle oluşmuş görünüyor: bir çanın sesini temsil eden (bak. K) yansıma sözcük *çıŋ* + addan eylem eki *-ra-* (*AG,* 95) + ettirgenlik ve pekiştirme eki *-t-*. *Çıŋratġu* "çıngırak" adı *nomen futuri* anlamlı eylemlere gelen *-ġu* ekini (*AG,* 115) de içeriyor: "çınlamak için/üzere yapılmış (şey)".

LXXIX.6 *bir sögüt:* Ne Huart ne de Pelliot bu LXXIX. sayfanın son satırlarında birkaç sözcüğün çizilmiş olduğunu farketmemişler. Örneğin, müstensihin 6. satırda *sögüt* sözcüğünü ve 7. satırda da *çıŋratġu asaŋ* sözcüklerini atmak istemiş olduğunu anlamak için yazmaya bir göz atmak yeter. Ayrıca, 5. satırda *birär,* hattâ 6. satırda *bir* sözcüklerinin de çizilmek istenmiş olması bile bana tamamiyle olasılık dışı görünmüyor.

LXXX.1 P'N(N)K: Huart'ın (ed. s.44) *biring,* Pelliot'nun (ed. s. 261) ise *bang* olarak yorumladığı biçimi ben böyle okuyorum. Gerçekten de, anormal biçimde N ile K'nin arasına sıkışmış küçücük ikinci N'nin geçerli bir harf olduğundan kuşkuluyum. Gene de burada *ban(ı)ŋ* "bağlanın", ya da *baŋ* "bağlayın" biçimlerinin ikisi de görülebilir, ama bağlam daha çok ikinci yorumu gerektirir görünüyor. Huart'ın *beriŋ* şeklindeki yorumu da, özellikle yazmamızda *ber-* eyleminin her zaman PYR- şeklinde yazılmış olması nedeniyle, söz konusu olamaz görünüyor.

LXXX.4 *tartġ-ı:* Huart'ın (ed. s. 44) *tart-ġai,* Pelliot'nun (ed. s. 261) da

tartġa-y okuyuşlarının yerine ben bunu *tartġ-ı* okuyorum, zira yazmada *ġ*'dan sonra hiçbir *a* izi göremiyorum. *Tartġı*'daki ve 6. satırda *ḳonmaġı*'daki *-ġı* eki elbette gelecek zaman eki *-ġay*'ın kısalmış bir biçimini temsil ediyor; bu kısalma, görünüşe göre, yukarıda rastladığımız (bak. not LXXV.2 *bergä*) *-ġa/-gä*'li biçimden farklı bir kısalma olayı. İmdi, gelecek-istek (futur optatif) eki *-a/-ä*'nin korunduğu daha sonra ortaya çıkan kimi lehçelerde bazen daha dar ünlülü, *-u/-ü* ve *-ı/-i*'li, bir varyant da kaydedildiği oluyor (bak. J. Deny, *Grammaire,* ss. 412 ve 932).

SAYFA KENARLARINDAKİ METİN-DIŞI YAZILARA AİT AÇIKLAMALAR

IV.İç *men yaŋı aġduḳ:* Metin, yaprağın katlanma yerinden sonra, sayfa LXXVII.İç'te şöyle devam ediyor: *bitkäçi kün toġmış*; ve aynı cümle sayfa LXVI.İç ve LXVII.İç'te de tekrarlanmış. Belki de bu Kün Toğmış, adı sayfa kenarlarında herkesten fazla tekrarlandığına göre, elimizdeki yazmanın müstensihidir. Kün Toğmış ya da Kün Doğmış, XII. yüzyıla ait bir Bizans belgesinde ve Houtsma'nın yayımladığı Türkçe-Arapça sözlükte Türklerde kişi adı olarak tanıklanıyor (bak. *Byzantinoturcica,* II, s. 163; ve Houtsma, Glossaire, s. 34).

Yaŋı "yeni, acemi, çırak" ve *aġduḳ* "bozuk, yozlaşmış" sıfatları, müstensihlerin alçakgönüllülük göstermek için kendileri hakkında kullanmaları âdet olan aşağılayıcı terimler cümlesindendir; bak. özellikle, V. Thomsen, "SteinMssRunic", s. 209.10'da *bitgäçi essiz yavız ḳul bitidim* "(bunu) yazıcı, serseri ve kötü köle (ben) yazdım"; *M I,* s. 21.başlık'ta *aġd[uḳ y]aŋı bitkäçi* "yozlaşmış ve acemi yazıcı"; *M I,* s. 28.19'da *aġduḳ ḳarı bitkäçi* "yozlaşmış ve ihtiyar yazıcı"; ve *M III,* s. 43.13'te *aġduḳ bitkäçi* "yozlaşmış yazıcı". Adı geçen bu örneklerde, A. von Le Coq ile onu izleyen A. von Gabain *aġduḳ* sözcüğünü yanlış olarak yazıcının öz adı gibi alıyorlar (bak. *M I,* s. 28.19; *M III,* s. 43.13 ve not 1: *AG,* s. 260.28). Oysa "(yukarı) çıkmak, aşmak, taşmak, görünmek" anlamının yanısıra "bir yana sarkmak, çökmek, eğilmek, bozulmak" anlamlarına da gelebilen (bak. K, dizin, s. 9; *TarSöz,* s. 52; *aġna-, aḫtar-* gibi türevler, vb.) *aġ-* eyleminden türemiş olan *aġduḳ* biçimi, bir tür geçmiş zaman veya geçmiş zaman ortacı olup "bozulmuş, çürümüş, soysuzlaşmış, yozlaşmış, kötüleşmiş, çarpık, sapık, bozuk, kusurlu" anlamlarına geliyordu. *Aġduḳ* hakkında bak. K. dizin, s. 9; *TarSöz,* ss. 31 ve 52; ve R. Arat, *Eski,* s. 409. *Aḳsa-/aḫsa-* "topallamak, aksamak, bir yana eğilmek" eylemi de yine *aġ-* kökünden türemiş görünüyor.

X.Üst KWYT: Sözcüğü *Köt* olarak okuyup, burada A. von Gabain'e göre (bak. "BioHts", 146 n.) *köti-* "(yukarı) çıkmak" ve *kötki* "yükseklik, yamaç, tepe" sözcüklerinin kökünü oluşturan **köt* "yüksek, yukarı" terimini görmek akla yakın geliyor. Gene A. von Gabain'e göre (a.g.e.) *köt,* aynı zamanda *kök* "gökyüzü, gök kubbe" terimini de vermiş olabileceğini düşündüğüm, "yüksek olmak" anlamında bir **kö-* eyleminin ad değerli bir türevi olabilir. Bu bölümdeki *kün toġmış köt toġmış* ifadesinde, görünüşe göre insan adları söz konusu olmasına karşın, *kün* "güneş" ve *köt* "yukarısı, üst, yüksek" sözcüklerinin birbirine koşut kullanılmış olduğu düşünülebilir. *Köt*'ten türemiş sözcükler arasında şunlar da sayılabilir: *kötü* "dam, çatı (< 'üst' veya '*onun* üstü'?)" (bak. K, dizin, s. 368), eylem değerli türevler *kötür-, kötär-, kötäl-, kötrüş-* ve *kötrüm* "yüksekçe yer, yüksek oturak" (bak. K, I, s. 485.12; *Wb,* II, 1281). *Köt*'ün daha Kāşġarī'de (bak. dizin, s. 367) taşıdığı "göt, kıç, arka, sırt" anlamı belki de, hayvanlarda "üst"ün genellikle "sırt"a, ve anlam genişlemesi yoluyla "göt"e, denk düşmesiyle açıklanabilir.

LII.Dış *bägi taş ḳaraçuḳ:* Bunun bir kişi adı olduğunu sanıyorum. Kāşġarī (III, s. 228.5) de Bägi (veya Bäki)'yi insan adı olarak veriyor. İmdi, *Mahrnâmag*'da (bak. ss. 11 ve 33) adları Farsçadan alınma ve *vġy/bġy* ile başlayan, İran dilinde "tanrı" anlamına gelen *vġ-* kökünden türemiş, birkaç kişi karşımıza çıkıyor (F.W.K. Müller bunu *vaġê/baġê* şeklinde yazıçevrimini yapıyor), fakat herhalde Türkçe "Bägi" olarak da okunabilir (hele Türkçe *bäg* terimini veren de bu *vġ* olduğuna göre). Öte yandan ben *ZweiPfahl,* s. 10.17'de *Bägü* diye bir kişi adı, ayrıca *USp,* no 115, sat. 23, ss. 210 ve 252'de de bir Bäg Taş buldum. *Bägi* sözcüğü elbette aynı zamanda *bäg* "bey" sözcüğünün üçüncü kişi iyelik eki *-i*'yi almış halini ("onun beyi" ya da iyelik eki yalnız belirtici işlevdeyse, "bey, beyi") de temsil edebilir. Moğol döneminde *bägi* veya *bäki* bir "vezire" verilen bir ünvandı (bak. Pelliot, "Notes sur le '*Turkestan*' de M. W. Barthold", ss. 49-51).

Taş, sık rastlanan bir erkek adıdır. Bak özellikle Th. Houtsma, *Glossar:* Bäg Taş, Altun Taş, Tämür Taş, Är Taş, Ay Taş, Arslan Taş, vb.

Ḳaraçuḳ daha VIII. yüzyıl başından itibaren Tonyuḳuḳ yazıtında tanıklanıyor; anlaşıldığına göre, burada, Sır Derya'nın sağ kıyısı boyunca uzanan ve bu havzayı Talas havzasından ayıran Aleksandr dağlarının bir kolu olup günümüzde Ḳara-tau denen dağların adı olarak kullanılıyor (bak. R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto,* s. 109 ve aynı yazar, *L'Empire des Turcs Célestes,* s. 182). Kāşġarī'nin haritasında da Ḳaraçuḳ dağları aynı yerde, kuzeydoğuda Ḳıpçaḳ'larla güneybatıda Oğuz'ların arasında gösteriliyor. Ḳaraçuḳ adı ayrıca Sır Derya üzerinde dağlara yakın bir şehrin de adı idi; Kāşġarī (I, s. 487.20) bunu *oġuz* şehri Fārāb'la özdeşleştiriyor (bak. V. Minorsky, *Ḥudūd,* ss. 118 ve 358), kral Hethum'un güzergâhı ise Türkistan şehrinin birkaç kilometre kuzeybatısına yerleştiriyor (bak. John A. Boyle, "The Journey of Het'um I", s. 184). Dolayısıyla, yazmamızın ait olduğu IX.-X. yüzyıllarda, Ḳaraçuḳ sözcüğü Uygur imparatorluğunun batı uçlarında, Talas şehriyle Sır Derya üzerindeki Türkistan şehri arasında uzanan geniş bir bölgenin adı olmuş olmalıdır. Ḳaraçuḳ ayrıca Dede Ḳorqut efsanesinde de, gerek dağ adı gerek kişi adı olarak yer alıyor.

A PARÇASI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

A.1 Pelliot Chinois 3509 yazmasının, prensin nasıl kayınpederi hanın bahçesine yerleştiğini anlatan son kısmı (s. LXXX) ile bu fragmanın, prensle karısı olan han kızı arasındaki tartışmayı anlatan başlangıcı arasında, başlıca Çince versiyon olan *Dà fāng biàn*'in Taishō yayınındaki Çince metnin 1/3 sayfasına, yani aynı Çince versiyondan Chavannes'ın yaptığı Fransızca çevirinin -prensesin nasıl prensle karşılaşıp onun eşi olduğunu anlatan- (ss. 492-493) bir sayfadan biraz fazla bir bölümüne denk düşen bir boşluk bulunuyor. A fragmanındaki Uygurca metnin *Dà fāng biàn*'ın Çince metnini (s. 146a) oldukça yakından izlediğini göreceğiz.

***A.2** ''NC''*NK*: Yorumum doğruysa burada yanlış, ya da en azından kural dışı bir yazılış söz konusu olsa gerek, zira normal olarak ''NC' *ança*'dan sonra bir kesinti olması gerekir, ayrıca da N olarak okuduğum sondan bir önceki harfin şekli bir tuhaf. Gene de burada, büyük bir yanılma riskine girmeksizin, *ança aŋ*, yani "o kadar eksikli/kusurlu/boş" ifadesini okuyabildiğimi sanıyorum. *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 146a) buradaki deyim, "(iki gözünüz sonsuza dek) *iyileşmeden* (kalsın)" = *bù chài* 不瘥 [ya da '*farksız*' = *bù chā* 不差]. Ben bu yazılışta, Uygurca metinlerde birkaç örneği bulunan ve bana "eksiksiz, noksansız, kusursuz" -ve dolayısıyla "tamamiyle, tamamen, bütünüyle"- anlamına geliyor gibi görünen *aŋsız* deyimindeki *aŋ*'ı görüp tanıdığımı sanıyorum (*aŋsız*'ın örnekleri için, bak. R. Arat, *Eski,* s. 329). Kāşġarī (I, s. 40.22) Oğuzlarda *aŋ* sözcüğünün olumsuz yanıt olarak "hayır" anlamında kullanıldığını belirtiyor. Moğolcada *aŋ* "çatlak, yarık, kırık, koyak" anlamlarına geliyor; "açmak, açılmak" anlamına gelen ve "açıklık, delik, gedik, esnemek" vb. gibi yakın anlamlı bir çok türevi de olan *aŋġai-* eylemi de bu *aŋ*'dan gelir görünüyor (bak. F. Lessing, *Mongolian-English Dictionary,* ss. 43-44). Kāşġarī de (I, s. 94.19 ve 135.8) özellikle bir kapı hakkında "ardına kadar açık" anlamına gelen bir *aŋıl* sözcüğünü verirken, çağdaş Orta Asya Türk

lehçelerinde *aŋıl* ve *aŋar* "yarık, çatlak, kırık" karşılıklarını buluyoruz (bak. *Wb,* I, 184 ve 185). *Aŋ* sözcüğü ve "açıklık, boşluk, gedik, esneme, vb." anlamlarına gelen türevleri ile Kāşġarī'nin (I, s. 80.20) verdiği bir başka sözcük, *aġ* "iki bacağın ya da iki parmağın arasındaki boşluk" arasında bir yakınlık kurmak gerekir görünüyor; söz konusu terim *ağ* "donların iki bacak arasındaki parçası" şeklinde, söylenişi de bazen *ang* olarak değişerek Türkiye Türkçesinde hâlâ yaşıyor (bak. *SözDDer,* ss.72 ve 103; *TarSöz,* s. 24). Eski Türkçede ötümlü gırtlaksılarla genizsi gırtlaksılar arasındaki almaşıklığa ilişkin başka örnekler de iyi biliniyor (bak. *AG,* 30; M. Räsänen, *MatLaut,* ss. 196-200). Bundan başka *aġız* "ağız" da *aġ/aŋ*'dan türemiş görünüyor ve burada da aynı "açıklık, boşluk, yarık" fikri ağır basıyor. Öte yandan, ön ünlü sınıfında da öncekilerle yakın anlamlı olan ve belki de aynı dizide yer alan bazı sözcüklere rastlanıyor: *äŋ-* "yanılmak, hata etmek" (K, I, s. 174.18 ve s. 252.19); *äŋir-* "hatalı, kusurlu olmak" (*Wb,* I, 711 (Çağatay)); *äŋdä-/ändä-* "yanılmak, kusur işlemek, yapamamak" (bak. *Wb,* I, 717 (Şor, Sagay, Koybal); I, 740 (Altay, Lebed, Teleüt)); Moğolca aynı "aldanmak, hata yapmak" anlamındaki *anda-/ändä-* (bak. F. Lessing, *Mongolian-English Dictionary,* ss. 42 ve 315); ve *än* "boş, ıssız" (bak. *Wb,* I, 729 (Tel., Alt., Leb., Şor, Sag., Koyb., Kaça, Küerik)) sözleri vardır.

Böylece, başlangıçta *aŋ*'ın "boşluk, yokluk, eksiklik, kusur, çatlak, yarık, açıklık" anlamlarına gelmiş olduğu akla yakın görünüyor. Elimizdeki bölümde *aŋ* sözcüğü oyulmuş gözleri nitelemekte kullanıldığına ve karşıt anlamlıları da *bütüg* "bütün" ve *tolu* "dolu" olduğuna göre (bak. sat. A.4 ve .5), bu söz hem "boş" olarak hem de "hasta, kusurlu" olarak anlaşılabilir.

Belirsizlik adılı *näŋ* "herhangi bir şey, hiçbir şey, önemsiz bir şey, hiç, hiçbiri" sözcüğünün de başlangıçta -"ne kadar boş / kusurlu / hatalı / eksikli / az olursa olsun, en önemsiz şey" anlamlarına gelen- *nä aŋ*'ın kısalmış bir şeklinden ibaret olması bana akla yakın görünüyor. Hatta üstünlük gösteren *aŋ/äŋ*'in de yine *aŋ*'ın özel, belki de eksiltili, bir kullanılışı olarak açıklanabileceği düşünülebilir; buna göre, örneğin, birkaç taş arasından "en büyüğünü" anlatmak için, "(taşlardan) *hiçbiri*

(daha) büyük (değil)", veya "(taşlardan daha) büyüğ(ü) *eksik, yok*" gibi ifadeler kullanılmış olabilir; ancak tabiî ki bu sadece bir varsayımdır.

A.4 PWTWK biçimi, "sonuna varmak, amacına ulaşmak" demek olan ve özellikle yaralardan söz ederken "kapanmak, iyileşmek, izi bile kalmamak" anlamına gelen (bak. özellikle K, II, s. 294.7) *büt-* eyleminin *-°g* ile türemiş sıfatını ya da etkin ortacını (*AG,* 137; Bang, "TurkBr VII", s. 207 ff.) gösteriyor etse gerektir. *Bütüg* "iyileşmiş, el değmemiş (gibi)" sözcüğüne bugüne dek başka yerde rastlandığını sanmıyorum, fakat Çağataycadaki *bütää* "el değmemiş, yarasız beresiz" (bak. *Wb,* IV, 1897) ve Kazan Tatarcasındaki *bötää* "bütün, sağlıklı" (bak. *Wb,* IV, 1723) terimleri de kökende benzer bir biçime bağlı olsalar gerek. *Bütüg tolu boltı* ifadesinin karşılığı olarak *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 146a) *¬íng fù rú gù* 平復如故 "eskisi gibi iyileşmiş/sağlığına kavuşmuş" deyimi yer alıyor.

A.6 *amtı timin: Timin*'in bu bölümdeki anlamı hakkında, bak. not LXII.1. Gerek *amtı* gerek *timin* eski İran dilinden alıntı gibi görünüyorlar. Soğdcada *''mty /'mty /''m't'y /''m'tk /''mtk,* vb. (= *āmate*) sözcüğü "hazır, hazırlanmış" anlamına geliyordu (bak. I. Gershevitch, *GMS,* 14 ve 121; É. Benveniste, *Textes Sogdiens,* ss. 199, 213, ve 240; F. W. K. Müller, *Soghdische Texte I,* s. 27.7; H. Reichelt, *Handschriftenreste,* II, s. 32.14 ve s. 38.11; ve O. Hansen, *Berliner soghdische Texte,* I, s. 12.210 ve s. 25). "Hazır, hazırlanmış"tan "şimdi, şu anda"ya doğru gelişen semantik evrim konusunda, Arapça *ḥāḍir* "hazır"dan gelen Özbekçe *hazır* "hazır, şimdi, hemen" sözcüğüyle karşılaştırılabilir (bak. A. von Gabain, "BioHts", 84 n., Dr. Menges'in belirttiği bir nokta hakkında; ve *Özbekische Grammatik,* s. 247).

A.9 *sevinçsiz är: Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 146a) buna denk gelen terim *xiǎo rén* 小人 "alçak, aşağılık, kötü karakterli adam"dır. İmdi, Türkçe *sevinç* sözcüğünün alışılmış çevirisi "sevinç, neşe" olmakla birlikte, *AG*'in sözlüğünde (s. 333) "minnet, şükran" anlamı da yer alıyor; ve gerçekten de *sevinç*'in *Türkische Turfan-Texte*'nin kimi bölümlerindeki

(bak. *TT I,* sat. 13.52 ve 131, ve not 12; *TT II,* A 83; ve *TT III,* 17) kullanılış tarzı böyle bir yoruma da izin verir görünüyor. Demek ki *sevinçsiz* deyimi "minnetsiz, nankör, vicdansız, kötü" anlamına da gelebilir. Bu sözcüğe ilişkin Kāşġarī'de (III, s. 377.2) verilen bir örnek, bana aşağı yukarı aynı anlamı taşır görünüyor: *toyın tapuġsaḳ, täŋri sevinçsiz* "rahip sofuluğunu yapsa (da) Tanrı kayıtsız kalır (bunu değerlendirmez, şükran duymaz)".

***A.10** *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonunda (s. 146a) buraya denk düşen bölüm *wǒ jìn xīn gōng shì yú rǔ* 我盡心供事於汝 "size bütün kalbimle (harfi harfine 'kalbimi tüketerek') hizmet ettim" şeklinde. İlk kez burada tanıklanan *[äk]şimätin* "ekşimeden, ekşimeksizin" sözcüğünün yerine, gerekirse **[äg]simätin* "eksilmeden, eksik olmaksızın" koymak düşünülebilir, ama eski dönemlerde burada asıl beklenen şekil *ägsi-*'den çok *ägsü-* olurdu.

A.17 //LM'Z: *Dà fāng biàn*'ın Çince versiyonunun ilgili bölümündeki (s. 146a), (Prens Şan-yeu) *rù hǎi wèi huán* 入海未還 "(Prens Şan-yeu) okyanusa gitti ve daha dönmedi" cümlesini göz önüne alarak, //LM'Z biçimini *[kä]lmäz* olarak tamamlayıp ifadeyi *taḳı kälmäz* "daha gelmedi" şeklinde okuyorum.

A.19 /WX': Gene *Dà fāng biàn*'in Çince versiyonundaki (Taishō, c. III, s. 146a) *cóng shēng lái* 從生來 "doğum(um)dan beri" ifadesine bakarak, sözcüğü *[t]oġa* "doğuştan, doğumdan beri, doğarak" şeklinde tamamlıyorum.

A.20-21 SWYZWNKWZNY ////P.LYR: *Dà fāng biàn*'in Çince metninde (Taishō, c. III, s. 146a) burada *shuí dāng xìn zhī* 誰當信之 "buna kim inanır?" ve birkaç satır önceki benzer bir bölümde da *shuí dāng zhī rǔ* 誰當知汝 "sizi kim tanır?" ifadeleri bulunduğuna göre, bu Türkçe cümle de olasılıkla *sözüŋüzni (kim) bilir* "sözünüzü kim bilir?", yani "sözünüzün (doğru mu yalan mı olduğunu) kim bilir?" şeklinde tamamlanabilir. Benzer bir cümle için, bak. Kāşġarī (I, s. 425.11): *ḳarġa ḳarısın kim bilir* "karga(nın) yaşını kim bilir? karganın yaşlı olup olmadığını kim bilir?".

S Ö Z L Ü K

aç-, ''C-, açmak.
temir sua a.-tı XXXIII.4.

açın-, ''CYN-, özen göstermek, kaygılanmak, bakımını yapmak, iyileştirmek, meşgül olmak, beslemek.
[Krş. not LXVII.7]
äviŋä elitti a.-tı LXVII.7.
artuḳ ädgü a.-ıŋlar LXVIII.1.
artuḳ a.-tı LXVIII.2.
anta a.-ayın LXXIII.4.

ada, ''D', tehlike.
beş törlüg a. bar XVII.1.
bir a. ol erür XVII.1.
bu munça ḳo rḳınçıġ a.-ḳa XVIII.5.
ärtiŋü ḳorḳınçıġ a.-lıġ ol XXVI.6.
ölüm a.-ḳa ḳorḳsar XXXII.4.
a.-sız tudasız XXXIII.6.
ärtiŋü alp a. tetir XXXVIII.8.

adaḳ, ''D'Q, ''D'X, ayak.
[← **ad-/yad-* "yere sermek" (krş. K *yadım* "halı, yer örtüsü"; *yat-* "yatmak": *yaġ-* "yağmur yağmak"? ← **ya-* "yere sermek"?) + -°*ḳ* edilgenlik ve sonuç bildiren, eylemden ad yapan ek (*A G*, 127) = "yere serilmiş olan şey"? Ayrıca krş. Korece *padak* "ayak tabanı". İkinci ünlü uzun olmalı: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 265; ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162.]
elgin a.-ın bäkläp LXIII.5.
tört a.-ın iŋläyü kölitdi LXV.5.

adın, ''DYN, başka.
taḳı a. aġlıḳ ḳoltı VII.3.

adınçıġ, ''DYNCYX, seçilmiş, olağanüstü, özel.
[Krş. not XXXIV.1. "seçilmiş, seçkin" anlamı için krş. *TT III*, not 18. ← **ad-* "ayrı olmak" + -°*nç* = **adınç* "seçim, seçme, ayırma" + *-sıġ* (*AG*, 80). Bang, "TurkBr V", s. 16'da *soġan* + *sıġ* = *soġançıġ* gibi *adın* + *sıġ* = *adınçıġ* olduğunu sanıyor, ancak *adınsıġ* farklı bir sözcüğe benziyor.]
taŋ a. ärdini yençü XXXIV.2.
taŋ a. tataġlıġ aş içkü LXXI.5.

adrıl-, ''DRYL-, ayrılmak.
amraḳ yemä a.-ur LXXVIII.5.

adruḳ, ''DRWQ, farklı, çeşitli, ayrılmış, ayrı.
[← *adır-* "ayrı yere koymak, ayırmak" + -°*ḳ* edilgenlik ve sonuç bildiren, eylemden ad yapan ek (*AG*, 127 ve 149).]
a. uzlar käntü käntü II.5.
a. a. ämgäk II.7.
kişidä a. LXVI. 5.

ağduḳ, ''XDWX, bozulmuş, kusurlu, yıpranmış, hatalı, kötü.
[Krş. not IV.iç. ← *aġ-* "bozulmak, bir yana yatmak"?]
men yaŋı a. bitkäçi LXVI.iç., IV.iç.
men yaŋı a. XXXIV.üst.

aġı, ''XY, değerli eşyalar, zenginlikler, hazine, (K:) ipek kumaş.
[Son ünlü uzun olmalı: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263; ve T. Tekin, a.e., s. 162.]
a. barım VII.6, .9, IX.2, XII.6.

aġıçı, ''XYCY, hazineci, hazine bekçisi, hazinedar
a. ulugı VII.7
a. barçası a.-lar IX.7.
a.-lal(=r)nın bulmaz erti X.4.
a. ersär mäniŋ ol X.8.

aġılıḳ (*aġlıḳ*?), ''XLYX, hazine, devlet hazinesi, değerli eşyaların (*aġı*) saklandığı yer.
a. ḳoltı VII.4.
a.-taḳı aġı barım VII.5.
a. ḳurug bolġalır VII.8.

aġırlıġ, ''XRLX, saygıdeğer, saygın, değerli.
taḳı a. bolġay XXIX.3.

aġız, aġz-, ''XZ-, ''XẔ-, ağız.
[Krş. not A.2].
a.-ım yırlayu LXX.1.
a.-ı yırlayu LXXI.1.
sav a.-ıŋızta önär A.15.

aġna-, (*aġına-*?) ''XN'-, yerde yuvarlanmak, kıvranmak.
[*Suv.*'da *aġına-*, ama K, vb.'de *aġna-*. ZweiPfahl, s. 6.4'te *a-ġınçsız ävrilinçsiz* "çalkantısız". ← *aġ-* "bir tarafa eğilmek, bükülmek, çökmek" (krş. not IV. iç.) + -°*n-* dönüşlülük eki + *-a-* güçlendirme eki (?). Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 5'e göre ilk ünlü uzun olmalı.]
balıḳça a.-yu LVIII.7.

aġruḳ, ''XRWQ, yük, ağırlık, yük, külfetli, ağır olan.
[Krş. not LXVIII.3. ← *aġır* + *-u-* (*A G*, 86), *aġru-* "ağır olmak" + -°*ḳ* eylemden ad yapan ek. Bk. *TMEN*, Nr. 496.]
a. bultı LXVIII.3.

aġu, ''XW, zehir, ağı.
[Ünlüler uzun olmalı: krş. Tuna, a.g.e., s. 264; ve. T. Tekin, a.g.e., s. 158 ve 162.]
a.-lug yılan XXXVIII.3.
a. tını XXXVIII.4.
alḳu a.-lug lölär yılanlar XXXIX.6.

aḳ, ''Q, nefret uyandıran, kötü, yaramaz.
[← Çin. *è* 惡 **·âk* "kötü, iğrenç". Krş. not XXIX.1.]
aġıġ ḳılınçlıġ a. oġlın LXII.5.

aḳıt-, ''XYT-, akıtmak.
ḳan ögüz a.-ar III.4.

aḳla-, ''QL'-, nefret etmek, kötü bulmak.
[← *aḳ* "kötü" + *-la-*. Krş. not XXIX.1.]
meni a.-yur erti XXIX.1.

aḳtarıl-, ''QT'RYL-, devrilmek, devrilmiş olmak.

[← *ag̈-/*aḳ-* "bir tarafa eğilmek, çökmek" + -°*t-* ettirgenlik veya pekiştirme eki + -°*r-* ettirgenlik veya pekiştirme eki + -°*l-* edilgenlik eki. Krş. not IV.iç. K, *ag̈tar-* ve *ag̈tarıl-*'ı veriyor. *TMEN*, Nr. 433.]
kemi a.-ur XVIII.3.

al, ''L, yol, kurnazlık, düzen, çare, hile.
[*al çäviş* hakkında krş. *TT VI*, not 20. Räsänen, "TüMisz", s. 5'e göre ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 516.]
a. çäviş ayu bergä men LXXV.1.

al-, ''L-, almak, ele geçirmek.
köŋülçä a.-ıŋ XVI.6.
ärdini a.-g̈alı barayın XXXV.2.
ärdini a.-ıp beriŋ L.2.
ärdini a.-ıp söküp L.8.
ärdini a.-ıp siziŋä poşı berür LI.4.
ärdinig a.-ıp LV.8.
oġrı a.-mazun LVI.2.
sışın a.-ıp ḳodtı LXV.8.

alḳın-, ''LXYN-, tükenmek, bitmek.
ayı barım a.-sar VII.9, IX.2.

alḳu, ''LXW, ''LQW, 'LXW, tamamen, sonuna kadar, hepsi, tamamı, her yerde.
a.-nı taplamadı XV.2.
a.-nı kemi birlä siŋürür XVII.3.
kişi a. ölür XVII.6.
a. tükäti berip XXVIII.4.
ḳumı a. kümüş XXXVI.7.
ḳaram içintä a. ag̈uluġ lölär yılanlar yatur XXXIX.6.
a.-ḳa berip XLIX.2.
a. yoḳadtı a. öltilär LIV.2.
uluş bodunı a. LXII.3.
uluş bodun a. ḳovradı LXXI.2.
a. anta ḳovradı LXXII.1.
a. mäŋilig boltılar LXXII.3.

alŋu- (*alaŋu-*), ''LNKW-, zayıflamak, bitip tükenmek.
[Krş. not XXXV.2. ← *alaŋ* + *-u-* addan eylem yapan ek (*AG*, 85). Bu eylem için ayrıca bk. *TT I*, 152. not; *TT V*, A 88. not.]
küçi a.-dı XXXVII.2.

alp, 'LP, kahraman, cesur; kahramanlık ve güç gerektiren; saygın.
[*TMEN*, Nr. 526.]
ädgü a. yerçi XXIII.8.
ärtiŋü a. ada XXXVIII.8.

altı, ''LTY, altı.
a. kün ärtip bardı XX.1.

altun, ''LTWN, altın.
[*TMEN*, Nr. 529.]
a. tag̈ XXXVII.6, .8.
sarıġ a. yıp XLIII.2.
a. ... ud. LXXI.iç.

amraḳ, 'MR'Q, ''MR'X, ''MR'Q, ''MRX, sevilen, sevgili, can.
[← *am(ı)r-* "sevmek" + -°*ḳ*. *TMEN*, Nr. 554.]
a. oġlum IV.4, LXII.7.
a. ögüküm V.7, VI.6, IX.5, XVI.3.
bir kiyä a. oġlumın XXV.4.
a. ḳadaşım LIII.4.
a. yemä adrılur LXXVIII.5.

a. täŋri mşyḫa LVIII.iç.

amtı ''MTY, 'MYT, şimdi, şu anda. [Krş. not A.6]
a. XI.7, XVI.5, XXVII.5, XXIX.1, .5, XXXIV.4, XL.2, LVII.1, .5, LXXIII.2, LXXVII. 7, A.5.
a. timin A.6.
a. ıġlamaŋ LX.1.
maŋ a a. bir ḳuŋḳayu tiläp kälürüŋ LXIX.6.

an ''N, Ān 安 *·ân soyadı; Táng hanedanı döneminde Çin'de Buhara kökenli Soğdlar olan Arsaklara verilen Çince Ān-xī adının 安息 kısaltılmışı.
a. totoḳ LXXVI.alt.

anı, ''NY, *ol* "o" kişi ve işaret adılının yükleme durumu.
a. üçün XXI.6.
a. yoġuru usar XXXIX.7.

anın, ''NYN, *ol* "şu, o" üçüncü kişi ve işaret adılının araç durumu.
a. öz egidür III.5.

ança, ''NC', *ol* "şu, o" kişi ve işaret adılının eşitlik durumu: gibi, kadar, onun gibi.
[Krş. *TMEN*, Nr. 559 ve 560. T. Tekin, "MT Long Vowel" s. 170'e göre *-ça*'nın ünlüsü uzundu.]
a. ämgänip XLVII.3.

ançulayu, ''NCWL'YW, öyle yaparak, onun kadar, öylece.
[← **ança ulayu* "onun kadar / onun gibi koyarak / ekleyerek". Krş. not III.2]
tını ... a. közünür ḳaltı ... tütärçä XXXVIII.5.

anta, ''NT', *ol* "şu, o" üçüncü kişi ve işaret adılının bulunma-ayrılma durumu: oradan, orada, o yerde, ondan, o anda.
a. ötürü ken X.2.
a. ötrü XII.4.
a. tıntılar XXXIII.8.
a. tägdüktä LII.5.
a. ken LXVIII.2.
a. uduzup LXX.4.
a. ḳovradı LXXII.2.
a. egidti LXXII.3.
a. açınayın LXXIII.4.
a. al çäviş ayu bergä men LXXV.1.
silärni barça a. ḳutarġa men LXXVI.6.

antaġ, ''NT'X, (← *anı-täg*), onun gibi, öyle.
a. täŋri täg ärdini täg ögüküŋüzni XXVI.2.
törüsi a. ol LXXVIII.4.
a. çulvu sav A.14.

† **aŋ** (*äŋ*?), 'NK, hata, kusur, eksiklik, yetersizlik, boşluk, değersiz, yarık, açıklık.

aŋa, ''NK', *ol* üçüncü kişi ve işaret adılının verme durumu: şuna, ona, vb.
[← **a-n-ḳa* ? varyantı *aŋar*.]
a. ayıtıp LXXIV.6.

ara, ''R', arasında, içinde, mesafe (aralık)
[*ar-* "arasından geçmek, içinden

geçmek, arasına girmek" (krş. "BrHts", not 1867) ~ *yar-* "yarmak" eyleminin *-a* ile ulaç biçimi. Her iki ünlü de uzun olmalı: krş. "TüMisz", s. 6'da *ārā*; "MT Long Vowels", s. 162'de *arā*; ve "UzVok", s. 261 ve 263'te *ārā*. *TMEN*, Nr. 443.]
ḳalın ḳovraġ a. LXX.6.

arıġ, ''RYX, temiz, arı.
ekki a. ḳızlar XLI.2.
säkiz körklä taŋ a. ḳızlar XLIII.1.

arslan, 'RSL'N, arslan, kişi adı.
[*TMEN*, Nr. 453.]
ıt a. IX.iç., LXXIV.iç.

arta-, ''RT'-, kötüleşmek, bozulmak.
[*TT III*, not 68'e göre, *arta-* eylemi **ar* + *-ta-* addan eylem yapan ekten (*AG*, 102) geliyor, aynı **ar* Kāşġari'nin verdiği *arsu* "değersiz şey" sözcüğünde vardı. Ama belki de *arta-* "bozulmak, fazla olgunlaşmak", *art-* "aşmak, kalmak, kalan olmak" eyleminin *-a-* ile pekiştirmeli bir varyantıdır ve bu da belki *ar-* "yorulmak (= aşırıya kaçmak?)" eyleminin *-t-* ile ettirgen-pekiştirmeli biçimi olabilir.]
yemişiŋäz a.-maġay LXXX.7.

artat-, ''RT'T-, bozmak, berbat etmek.
ädgü yemişig ḳuşlar a.-ır üçün LXXII.8.
yemişiŋin ḳuş ḳuzġun a.-maġay LXXV.4.

artuḳ, ''RTWQ, artık, fazlalık, daha çok, fazla, daha, aşırı dere cede.
[← *art-* "fazla olmak, artmak, çoğalmak" + *-°ḳ* edilgenlik ve sonuç bildiren ek. Krş. not LXVIII.2.]
a. asıġ tusu XXXIV.6.
a. ädgü LXVII.8.
bir ay a. açıntı LXVIII.2.

aruḳ, ''RWQ, yorgunluk, yorgun,
[← *ar-* "yorulmak" (K) + *-°ḳ* (*AG*, 149). İlk ünlü uzun olmalı; krş. "TüMisz", s. 6; ve "UzVok", s. 261.]
avınçḳa a.-ı yetti XXXVII.1.
siz a. siz LV.4.

aruḳla-, ''RWXL'-, dinlenmek.
[Krş. K.]
siz aruḳ siz a.-ŋ LV.5.

as-, ''S(=Ş)-, asmak.
sögüt üzä birär çıŋratġu a.-ıŋ LXXIX.6.

asaġ (ve *asıġ*?), ''SX, ''S'X, kâr, yarar.
[← *as-* "asmak" + *-°ġ* şimdiki zaman ortaç eki = "asıl şeye asılı olan (şey), bir sermayeye, bir eyleme, ve benzerine kâr olarak ayrılan pay"? *TMEN*, Nr. 480.]
[*ası*]*ġı tuzusı nä bar* XXI.1.
a. tusu ḳılur XXI.5.
artuḳ a. tusu ḳılu XXXIV.6.
tüzü tükäti a. tusu ḳılu XXXV.4.

poşı bermäk a.-ı nomladı XLVI.6.
a. tusu ḳıl- XLVIII.2. XLIX.7.

aş, ''Ş, besin, gıda, aş
["UzVok" s. 261; ve "MT Long Vowels", s. 159'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, Nr. 481.]
a. aşlaġalı XIX.6.
a. aşanmaz XIX.8.
ärän-niŋ a.-ı suvı XXVIII.3.
a. berür LXVIII.4.
a. içkü LXXI.6.
a.-ın suvın LXXV.7.

aşa-, ''Ş'-, yemek, tüketmek, beslenmek, gıda almak.
[Krş. not L.5. "UzVok", s. 266; ve "MT Long Vowels", s. 165'e göre ikinci ünlü uzun olmalı. Krş. *TMEN*, Nr. 483.]
lölär tapaġın udugın a.-dı L.5.

aşan-, ''Ş'N-, beslenmek, yemek, gıda almak
[Krş. not XIX.8. *aşan-*, *aşa-* "yemek" eyleminin -°*n*- ile orta çatı veya dönüşlü biçimidir. *Maitrisimit*, levha 25 arka yüzde tanıklanmıştır; ayrıca krş.*TT I*, not 160; ve *Wb*, I, 590 (Tob., Kır., Osm.-Erm.): *aşan-* "sich satt essen".]
aş a.-maz men XIX.8.

aşıl- (*asıl-*?), ''Ş(=S)YL-, artmak, artmış olmak.
[← *aş-* "aşmak, geçmek"? Krş. "daha fazla, aşırı" anlamlarındaki *aşa*, *aşaraḳ*, *aşırat*, vb. veya Mani yazısı ile olan *TT IX*, 97 ve notunda olduğu gibi *asıl-* olarak okumak gerekir? Krş. "UigSt", not 42; ve *TT AIndex* ve *TT VII*'deki *aşıl-*. *ükli-* ve *üstäl-* ile birlikte ikileme olarak kullanılır. "TüMisz", s. 6'ya göre *aş-*'ın ünlüsü uzun olmalı.]
ḳoy yılḳı egidsär yılıŋa a.-ur XIII.6.

aşla- (veya *aşan-*?), ''ŞL'-, yemek yemek, besin almak.
[''Ş'N- yerine yazım hatası mı? Krş. not XIX.8. K, *aşla-*'yı "kopçayla kapatmak" anlamında veriyor, ama *Wb*, I, 602 (Çağ., DT.)'de *aşla-* "yemek ve içmek".]
aş a.-ġalı unamadı XIX.6.

aşnu, ''ŞNW, daha önce, önce, önünde, aşmış, geçmiş.
[← *aş-* "geçmek, aşmak" eyleminin dönüşlü veya orta çatılı biçimi olan *aş-*°*n*-'ın *-u* ile ulaç biçimi (krş. K).]
a.-raḳ yorıŋlar XXXII.5.
a. önüp LXV.3.

at, ''T, ad, ün, unvan.
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 6; ve "MT Long Vowels", s. 159; ayrıca Ligeti, "VoyLong", s. 186.]
ol ädgü kü a. VII.1.
a.-lıġ yüzlügkä XII.5.
a.-lıġlar XII.8.
a.-lıġı yüzlügi XX.3.
narata a.-lıġ L.7.
közünür 'a. burḫan XI.3.

† **atız-, ıtız-** (veya *etiz-*?), ''TYZ-, 'YTYZ-, titreştirmek, (telli bir müzik aletini) çalmak.
[← *at-* "titreşmek, atmak" + -°*z-* ettirgenlik eki (*AG*, 167)? Krş. not LXX.1.]

atlantur-, ''TL'NTWR-, ata bindirmek.
a.-dı erti I.1.

avıçḳa, ''VYCX', ''VYCQ', ''VYNCX', ya⇓lı adam.
[← *aba/apa* "baba" + *-ç* küçültme eki + *-ḳa*? K: *avıçġa* "ya⇓lı insan". *Wb* I, 631-632: *abuçḳa* (*KB*), *abuşḳa* (Tob., Ça⇔., DT., Uyg.). T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162'ye göre son ünlü uzundur]
a. XXV.7, XXVII.7, XXXVII.7.
avınçḳa XXXVII.1.
yerçi a. XXXV.8, XXXVI.2.

avçı, ''VCY, kı⇓kı⇓çı, avcı.
[Kr⇓. *TMEN* Nr. 582. *av*'›n ünlüsü uzun olmalı: kr⇓. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 6; T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 159.]
balıḳçı a. I.8.

ay, ''Y, ay (uydu), ay (takvim)
[Ünlüsü uzun: kr⇓. "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 5; ve "MT Long Vowels", s. 159. *TMEN*, Nr. 627.]
küniŋä a.-ıŋa VII.5.
bir a. artuḳ LXVIII.1.

ay-, ''Y-, anlatmak, açıklamak, söylemek, belirtmek, betimlemek.
ḳılmaḳ a.-u berdilär XIII.2.
biri a.-ur XIII.2, .5, .7.
üntäyü yol a.-u berdi LX.7.
al çäviş a.-u bergä men LXXV.2.
a.-zun XXII.iç., XXIII.iç.

aya, ''Y(=V)', avuç içi, aya.
[⇐lk ünlü uzun olmalı: kr⇓. "TüMisz", s. 5.]
a.-daḳı yençü 2 monçuḳ VI.8.

ayıġ, ayaġ, ''YX, ''YYX, ''Y'X, ''V(=Y)YX, kötü; çok, pek.
[*ayıġ/ayaġ*'ın üstünlük derecesi veya geli⇓tirici olarak kulla-n›lı⇓ı için Fransızcada "méchamment, vachement" gibi sözcüklerin kullanımıyla kar⇓ı-la⇓tırılabilir. Bu kullanı⇓ için kr⇓. K, I, s. 84.]
a. ḳılınç II.1, III.7.
a. ögli tegin inisi XXVIII.6.
ḳadaşı a. ögli teginig XXXV.5.
a. ögli LVI.4.
a. ḳılınçlıġ LXII.5.
a. bilgä LXXIV.5.

ayıt-, ''YYT-, ''YT-, sormak, sorgulamak.
[*ayıt-*, *ay-* "anlatmak, söylemek" eyleminin -°*t-* ile ettirgen-peki⇓tirmeli biçimidir. Kā⇓ġarī (1, s. 215-216) *ayıt-*'ın asıl anlamın›n "sormak" olsa da, O-⇔uzlar›n bunu "söylemek, an-latmak" anlamında kullandıklarını belirtir.]

inçä tep a.-tı V.2, XII.6, LIV.8.
kim sizlär tep a.-tı XLI.5.
tegin a.-sar XLII.5.
ḳunçuyı mu sizlär a.-sar XLIII.5.
tegin inçä a.-tı LIII.4.
inçä tep a.-dı LXVI.4.
bilgälärkä a.-ıp LXXIV.2.
aŋa a.-ıŋ LXXIV.6.

az, ''Ẓ, az.
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 6; ve "MT Long Vowels", s. 159.]
aġı barım a.-ḳına ḳaltı VII.6.
a. udıŋ LV.5.

ädgü, 'DKW, iyi, en iyi, iyilik.
[← *äd* "değer, mal" + *-gü* addan ad yapan ek (*AG*, 60).]
ä. ögli IV.2, XXIII.3, XXXI.1, .8, XXXVI.2, XLIV.3, L.3, LV.7, LVIII.2, daha başka çok sayıda.
ol ä. kü at VII.1.
ä. ḳılınç XII.3.
tarımaḳda ä. yoḳ XIII.3.
biz käntü-kä ä.-kä ötläyür biz XX.7.
bir ä. alp yerçi XXIII.7.
ä. yavlaḳ XXX.2, LXIII.3.
ä. köni XL.8.
artuḳ ä. açınıŋlar LXVIII.1.
maŋa ä. saḳınçıŋaz LXIX.5.
ä. yemişig LXXII.8.

† **äkşi-**, ['K]ŞY-, hırçınlaşmak, kızmak.
[K'de *äkşig*; *CC*'de *äḫşi*; *Wb*'de (Osm. Krm.) *äkşi-*.]

ämäri, 'M'RY, çok sayıda, sayısız, pek çok.
[← İranî *a-* olumsuzluk öneki + *mar* "sayı" + *-i* sıfat niteliğinde sonek = "sayısız, çok sayıda". Krş. not I.7. *M I*, s. 24.5, s. 36.8, ve .11; *TT III*, 92; *U III*, s. 15.3 ve Arap harfli metinlerde (krş. *LeksTefs*, s. 76) tanıklanmıştır.]
ä. tınlıġ-lar I.7, II.2, II.8.

ämgäk, 'MK'K, ''MK'K, sıkıntı, acı.
[Krş. *TMEN*, Nr. 556.]
adruḳ adruḳ ä. ämgänür II.7.
ä.-lig yer IV.8.
yoḳ çıġay ä.-lig tınlı ġlaraġ V.5.
ä.-tä ozġurġay VI.2.
tegin ä.-in körü LIX.2.

ämgän-, 'MK'N-, acı çekmek, sıkıntı çekmek, eziyet çekmek
[← *äm* "ilaç, em" + *-gä-* addan eylem yapan ek (*AG*, 92)?]
ämgäk ä.-ür II.7.
ança ä.-ip XLVII.3.

änäç<l>ä-n-, 'N'Ç'N-, (gözü) perdelenmek, kataraktlanmak, kör olmak.
[Krş. not A.2]
ä.-ük bolzun A.2.

äŋir-, 'NKYR-, eğirmek, çevirmek, döndürmek.
[*ägir-*'in genizsilleşmiş varyantı. *TMEN*, Nr. 652.]
tınlıġlar çıġarı ä.-är yuŋ ä.-är kentir ä.–är II.3 ve .4.
elgi ärdinilig yıp ä.-är XLI.3.
yıp ä.-är XLII.3.

yıp ä.-ärlär XLIII.2.

är, 'R, adam, erkek.

[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 262; "TüMisz", s. 14. *TMEN*, Nr. 638.]

nom bilir ä. XIV.3.

beş yüz satıġçı ä.-änlär XXIII.1.

beşär yüz ä.-in barıp XXIV.2.

ol beş yüz ä. ḳamuġun XXIV.6.

ol avıçḳa ä. ıġlayu XXV.7.

beş yüz ä.-änniŋ XXVIII.2.

beş yüz ä.-än LIII.6.

ḳapıġçı ä. LXVI.1.

udçı ä. LXVI.3, LXVII.6, LXVIII.7, LXX.3.

bägräk ä. LXVI.5.

udçı ä.-kä LXVIII.6.

bu ä.-ig elitäyin LXXIII.2.

ol borluḳçı ä. LXXIV.7, LXXVIII.7.

yemişlikçi ä. LXXV.5.

borluḳçı ä.-kä LXXIX.3.

satıġçı ä.-änlär XIII.üst.

ärdini, 'RDYNY, 'RDNY, Skr. *ratna* "mücevher".

bulunçusuz çitämäni ä. XIV.7.

çintämäni ä. (bulsar) bar kim XXI.3.

täŋri täg ä. täg ögüküŋüzni XXVI.3.

ä. kälürsär XXIX.2.

ä.-lig otruḳḳa XXXIII.7.

taŋ adınçıġ ä. yençü XXXIV.2.

bu ä. birlä XXXIV.5.

ä. alġalı XXXV.2.

ä.-lig balıḳḳa XXXIX.2.

ä. bul- XL.1, LIV.8.

ä.-lig yıp XLI.3.

ä.-lig orunluḳ XLVI.2.

çintämäni ä. XLVIII.3, L.8, LI.4.

ä. poşıḳa XLIX.1.

ä. alıp L.1.

ä. ber- LV.6.

başıntaḳı ä.-g alıp LV.8.

ärk, 'RK, güç, kuvvet, iktidar, irade, özgür/cüzi irade.

[Krş. not XXVII.4. *TMEN*, Nr. 461.]

ä.-im tükämädi ä.-siz ıdur men XXVII.4.

ä.-lig lö ḳanıŋa XLVI.3.

ärt-, 'RT-, geçmek, aşmak.

altı kün ä.-ip bardı XX.2.

ärtiŋü, **ärtüŋü** , 'RTYNKW, 'RTWNKW, aşırı derecede, son derece, çok, fazla.

[← *ärtin-* "aşmak, sınırını geçmek" + *-gü* eylemden ad yapan ek, "-e yönelik, (yapmak) eğiliminde" anlamında *nomen futuri* olarak.]

ä. buşuşluġ III.8, XV.8.

ä. ḳorḳınçıġ XXVI.5.

ä. alp ada XXXVIII.8.

ä. sevinti XLVI.7.

ä. busantı LIV.3.

ä. uz LXX.7.

ä. sevinçsiz A.8.

ä. ḳal muntuz A.13.

'ät (*at*?), ''T, et.

'ä.-in ḳanın satar III.4.

ätiz-, etiz-, ''TYZ-, 'YTYZ-, 'YTYZ-,

titreştirmek, (telli bir müzik aletini) çalmak.
[Krş. not LXX.1.]
elgim 'ä.-ü LXX.1.
'elgi ḳopuz e.-ü LXXI.1.
tegin ä.-mişin a LXVIII.iç.1-2 satır arası

ät'öz, 'T'WYZ, vücut, beden.
bu suyluġ ä. LI.8.

'ätük, ''TWK, ayakkabı, çizme.
[Krş. not LXXVI.1. *ätük*'ün ilk ünlüsü uzun olduğu için belki de iki *elif* bu ünlünün uzunluğunu gösteriyor (krş. L. Ligeti, "Les voyelles longues en turc", *JA*, 1938, s. 188; ve Räsänen, "TüMisz", s. 14).]
tonı 'ä.-i LXXVI.1.

äv 'V, ev, çadır
[*TMEN*, Nr.675.]
öz ä.-iŋä elitti LXVII.6.
ä.-intäki uluġ kiçigkä LXVII.7.

† **äy**, 'Y, ünlem, anlatımsal sözcük: "ey!".
[Krş. not XXV.7.]

äzük (*äzüg*?), 'ZWK, aldatmaca, yalan.
[*yazuḳ*'un (← *yaz-/az-* "hata yapmak, yanılmak") ön ünlülü varyantı?]
men toġa ä. sözlämäz men A.19.

ba-, P'-, bağlamak.
[*bā-*: krş. Trkm., Yak.; "Uz-Vok", s. 261; "TüMisz", s. 6; ve "MT Long Vowels", s. 159. *TMEN*, Nr. 705.]
bir üzä birär baŋ LXXX.1.
ḳamaġ ışıġ başın birgärü bap LXXX.2.

balıḳ, P'LYQ, P'LYX, kent.
[← *bāl-* (*bā-*'nın *-l-* ile edilgen biçimi) "bağlanmak, kuşakla sarılmak" + *-°ḳ* sonuç bildiren ek = "(kazıktan duvar ile) çevrilmiş yer, kale duvarı"? Krş. özellikle K, III, s. 224: *ḳası badım* "koyunlar için tahtadan bir çit yaptım". Bu terim için bk. *TMEN II*, Nr. 712, sözcük kökeni burada *balıḳ* "çamur, balçık" ile ilişkili düşünülüyor. Ayrıca bk. Pulleyblank, "The Consonantal System", s. 258'deki *wālig*.]
b. taştın I. 2.
b.-ḳa kir- IV.1, XXXIX.8.
ärdinilig b.-ḳa orduḳa täggäy XXXIX.3.
ol b. tägrä XXXIX.4.
b. içiŋä kirdi XLI.7.
b. ortusınta LXX.4.
b. uluşta LXXIV.1.

balıḳ, P'LYQ, P'LYX, balık.
[Trkm. *bālıḳ*. *TMEN*, Nr. 518 (II, s. 96).]
talım b. XVII.2.
b.-ça aġnayu LVIII.7.

balıḳçı, P'LYXCY, balıkçı.
b. avçı tuzçı tuzaḳçı I.8.

bar, P'R, var, mevcut.
[Trkm., Yak., vb.'de *bār* ← *barır* "gider, ulaşır"? veya ← *bā-* "bağlamak" + *-r* geniş zaman eki? Krş. Mo. *bari-* "tut-

mak"? Ayrıca bk. "VoyLong", s. 186; "UzVok", s. 261; "Tü-Misz", s. 6; ve "MT Long Vowels", s. 159.]
bay yemä b. yoḳ çıġay yemä b. VI.2.
ada b. XVII.1.
taġlar b. XVII.5.
tususı nä b. XXI.1.
ärdini b. kim XXI.3.
kim ... kemiçi b. ersär XXII.5.
suvçı b. erti XXIII.8.
taġ b. XXXVII.6.
yılan b. XXXVIII.4.
kälmişi b. erti XLIX.2.
b. erti LIX.2.
maŋa ädgü saḳınçıŋaz b. ersär LXIX.6.
näçä ... b. ersär LXXII.1.

bar-, P'R-, gitmek, çekip gitmek.
["UzVok", s. 261'e göre ünlüsü uzun.]
öŋi b.-zun X.1.
yıġlayu b.-sar X.6.
satıġḳa yuluġḳa b.-sar XIV.1.
ölüm yerkä b.-ır XVI.8, XXIX.8.
b.-ayın XIX.1, XXX.2.
b.-maġay sen XIX.3
ärtip b.-dı XX.2.
taluyḳa b.-yın tesär XXII.1.
ḳamaġın (ädgü ögli teginkä ḳulluḳ) b.-ır biz XXIII.4.
beşär yüz ärin b.-ıp XXIV.2.
tegin özi b.-ıp XXV.1.
üküş tınlıġlar b.-ıp ölügli bir b.-sar yaraġay mu XXVI.7.
birlä b.-ıŋ XXVII.6.
birlä b.-ayın XXIX.6.
taluyḳa b.-ıp XXIX.2.
b.-sar b.-ġıl XXX.6.
ärdini birlä b.-sar XXXIV.5.
sizlär b.-ıŋlar XXXIV.8.
alġalı b.-ayın XXXV.2.
ḳança b.-dı LIII.6.
bu ḳança b.-ġay LVII.6.
täzip b.-dı LIX.7.
b.-ayın LXVIII.6.
b. maŋ LXIX.1.
ḳança b.-ır siz LXXVIII.1.
är birlä b.-dı LXXIX.1.

baranas, P'R'N'S, Benares, Skr. Vārāṇasī, Toh. Bārāṇasi.
b. uluş- XXIII.7, XLIV.2, LXII.2, A.15.

barça, P'RC', hepsi, tümü, ne kadar varsa.
[← *bar* "var, mevcut" + *-ça* eşitlik durumu eki. *TMEN*, Nr. 683.]
b. poşı beriŋ XVI.6.
nä kärgäkin b. bergäy XXII.4.
uluş b. XXVII.1.
b.-ḳ a ḫumaru sav ḳodtı LXXVI.2.
silärni b. LXXVI.6.

barıġ-sa-, P'RYX S'-, gitmek istemek, gitmeyi hayal etmek.
[Krş. not LXVIII.8.]
näglük b.-dıŋaz LXVIII.8.

barım, P'RYM, zenginlik, mal, mülk, servet.
[Hangi eylemin eylemden ad yapan *-°m* ile ad türevi? ← *bā-*

"bağlamak" + *-r-* ettirgenlik veya pekiştirme eki? Mo. *bari-* "tutmak"?]
aġı b. VII.6, .9, IX.2, XII.7.

baş, P'Ş, baş, şef, uç.
["UzVok", s. 261; ve "MT Long Vowels", s. 159'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, Nr. 704.]
tegin b.-ın töŋitip XIX.4.
b.-ıntaḳı ärdinig LV.7.
ḳamaġ ışıġ b.-ın birgärü bap LXXX.2.

başçısı, P'ŞÇYSY, baş, şef, başkan.
aġıçı b. aġıçılar IX.7.

batatu, P'T'TW, pamuklu kumaş, pamuklu giysi.
böz b. ḳars toḳıyur II.4.

bay, P'Y, zengin.
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 261; "TüMisz", s. 6; "MT Long Vowels", s. 159. *TMEN*, Nr. 714.]
b. yemä bar VI.1.
b. bolur XIII.6, XIV.1.

bägi (*bäki*?), P'KY, kişi adı.
[Krş. not LII.dış.]
b. taş ḳaraçuḳ LII.dış.

bägräk, P'KR'K, pek büyük soylu, beylere çok yaraşır, çok soylu.
[← *bäg* "bey, soylu" + *räk* pekiştirme ve üstünlük derecesi eki. R. Arat (*Eski*, s. 308) burada daha ziyade *bäk* "sert, güçlü" olduğunu düşünüyor; ama krş. H[otan Sakacası] *begarakä/bagarakä* (*AM*, 1 (1949), s. 49).]
kişidä adruḳ b. är LXVI.5.

bäklä-, P'KL-, sabitleştirmek, hareketsizleştirmek, emin yerde tutmak, zincire vurmak.
[← *bäk* "sabit, sıkı, sağlam" + *-lä-*: krş. not LXIII.6.]
elgin adaḳın b.-p LXIII.6.

bäkrü, (*bäkürü*?), P'KRW, güçlü bir şekilde, sağlam bir şekilde.
[← *bäk* "sabit, sıkı, sağlam" + *-ü-* + *-r-* pekiştirme eki + *-ü* ulaç eki: krş. not LXIII.6.]
b. kizläp tut LVI.1.

bälgür-, P'LKWR-, belli olmak, belirmek, âşikar olmak.
[← *bälgü* "işaret, marka" + *-r-* addan eylem yapan ek (*AG*, 94). *bälgü* için krş. *TMEN*, Nr. 96.]
ädgü yavlaḳ b.-ginçä LXIII.3.

bälgürt-, PLKWRT-, ortaya çıkarmak, göstermek, âşikar kılmak, açığa çıkarmak.
[*bälgür-*'in *-t-* ile ettirgen biçimi.]
oġuşumın b.-i sözläsär LXVII.2.

bältir, P'LTYR, kavşak, kesişme yeri, akarsuyun veya yolların birleşme noktası.
[← *bäl* "bel, gövde (= uzuvların birleşme noktası?)" + *-tir* bulunma durumu eki (*AG*, 190, 382, ve 422)?]
balıḳ ortusınta b.-dä LXX.5.

bärü, P'RW, bu tarafa doğru, bu yana, -den beri.
[← *bergärü* ← *bu yer ḳaru* "bu

yere katarak, bu yere doğru giderek"? Trkm. *bāri*. Ayrıca krş. Orta Türkçede *bārü* ve *bārū* ("MT Long Vowels", s. 159).]
törümiştä b. VI.1.
söndä b. LVI.7.

bel, PYL, bel, böğür, gövde.
[Trkm., Yak., vb.: *bīl*. Krş. "VoyLong", s. 188. *TMEN*, Nr. 834.]
b.-çä boġuzça suvda yorıp XXXVI.4.

ber-, PYR-, vermek, (biri) için yapmak, (birinin) yararına yapmak.
[Ünlüsü uzun: krş. "VoyLong", s. 189; "TüMisz", s. 14; ve "MT Long Vowels", s. 159.]
köŋülçä b.-di VII.1.
b.-di VII.4, VIII.6, LI.1.
b.-ip VII.5, XXVIII.5.
köŋülüg b.-zün VIII.5.
ayu b.-dilär XIII.2.
ötüg b.-di XV.5.
kiginç b.-ü umadı XV.8.
poşı b.-iŋ XVI.7.
b.-gäy biz XXII.4 XLIX.4.
içgärü ötüg b.-dilär XXIII.2.
ötüg b.-dilär XXIII.6.
içgärü inçä ötüg b.-di XLIV.1.
poşı b.-mäk as ġı XLVI.6.
alķuķa b.-ip ıdtımız XLIX.2.
alıp b.-ıŋ (*-äyin*?) L.2.
ärdini alıp siziŋä poşı b.-ür men LI.5.
ärdini maŋa b.-iŋ LV.6.
ärdinig(ŋ?) *alıp inisiŋ b.-di* LVI.1.
üntäyü yol ayu b.-di LX.7.
keŋ ränü aş b.-ür boltılar LXVIII.4.
kälürdi b.-di LXX.4.
çäviş ayu b.-gä men LXXV.2.
köŋül b.-mädi LXIX.alt.
ķut b.-zün LVIII.iç.

bergü, PYRKW, bağış, verilecek veya ödenecek şey.
[← *ber-* "vermek" + *-gü* bir *nomen futuri* anlamında eylemden ad yapan ek.]
b. bulmatın ķoltġuçılar yıġlayu barsar X.4.

bert-, P'RT-, PRT-, PYRT-, vurarak sertleştirmek, ezmek, çiğnemek.
[← **bä-* "sert olmak" + *-r-* pekiştirme eki + *-t-* ettirgenlik eki: krş. not LXIII.6 ve II.4. *bärt-/birt-* hakkında bk. K, *T T AIndex*, *Wb*, vb.]
köŋlin b.-mäŋlär VIII.5.
köŋlin näçük b.-äyin men IX.7.
köŋlin b.-sär XI.5.
köŋlin b.-mäyin XII.1.
köŋlüŋüzni kim b.-di LXIX.1.

† **bertät-**, PRT'T-, vurarak sertleştirmek, ezmek, sıkıştırmak, vurarak yoğun (ağır) veya sıkışık hale getirmek.
[← *bert-* "berelemek, sertleştirmek" + *-°t-* pekiştirme eki. Krş. not II.4.]

beş, PYŞ, beş.
[← Toharca B *piś* "beş"? Ünlüsü uzun: krş. "VoyLong", s.

189; "UzVok", s. 262; "TüMisz", s. 14. *TMEN*, Nr. 826.]
b. törlüg ada XVI.8.
b.-inç XVIII.2.
b. yüz ... äränlär XXII.8.
b. yüz är XXIV.6.
b.-är yüz ärin XXIV.2.
b. yüz ärän XXVIII.2, LIII.5.
b. yüz ud LXV.2.
b. yüz ḳoltġuçı LXXII.2.
b. yüz ḳoltġuçılar LXXV.6, LXXVII.1.

bil-, PYL-, bilmek, tanımak.
[*TMEN*, Nr. 835.]
bir bilgä nom b.-ir är XIV.3.
sözüŋüzni [*kim*?] *b.-ir* A.21.

bilin-, PYLYN-, farkına varmak, anlamak.
käntü b.-gäy erinç X.1.

bilgä, PYLK'. bilge, bilgin.
[← *bil-* "bilmek" + *-gä* "yapmaya hazır, yetenekli" anlamında adlar oluşturan eylemden ad yapan ek (krş. *AG*, Nachträge, 114,3). *TMEN*, Nr. 836.]
bir b. nom bilir är XIV.2.
balıḳ uluşta b.-lärkä LXXIV.2.
üküş b. kişilär LXXIV.4.
ayıġ b. tetir LXXIV.6.

bir, PYR, bir, bir kez.
[Krş. Toh. *par-/pär-* (*parwe/pärwat*, vb. "birinci")? Ünlüsü uzun: krş. "VoyLong", s. 188; "TüMisz", s. 16; "MT Long Vowels", s. 159. *TMEN*, Nr. 822.]
b.-i ayur XIII.2, .5, .6.
b. tarısar XIII.4.
b. bilgä nom bilir är XIV.2.
b. ada XVII.1.
b.-kiyä amraḳ oġlumın XXV.4.
b. barsar XXVI.7.
b. kemi LIV.5.
b. ay artuḳ LXVIII.1.
b. ḳuŋḳayu LXIX.7, LXX.3.
b. üzä birär ışıġ baŋ LXXIX.6.
b. közüŋüz yaruzun A.3.
b. közi yarudı A.4.

birär, PYR'R, *bir* "bir" sözcüğünün *-är* ile üleştirme biçimi: birer, her birine bir tane.
aġıçılar b. ödün öŋi barzun XI.8.
ol lenḫwa sayu b. aġuluġ yılan bar XXXVIII.3.
sögüt üzä b. çıŋratġu asıŋ LXXIX.5.
bir üzä b. ışı ġ baŋ LXXIX.7.

birgärü, PYRK'RW, bir olarak, birlikte, bir birliğe doğru.
[← *bir* "bir" + *-gärü* eylemin yöneldiği istikameti veya durumu belirten, addan ad yapan ek.]
ḳamaġ ışıġ başın b. bap LXXX.2.

birlä, PYRL', ile, birlikte.
[← *bir* "bir" + *ıl-/il-* "-e bağlı/asılı olmak" + *-ä* ulaç eki: krş. not IV.2'deki *elläg*. Ayrıca bk. *AG*, 276 ve Nachträge, buna göre *birlä* ← *bir+i-l-* "birleşmek"; ve *MatMorph*, s. 67-69.]
alḳunı kemi b. siŋürür XVII.3.

ölsär b. ölür biz kälsär b. kälir biz XXIII.4.
b. barıŋ XXVIII.6.
b. barayın XXIX.5.
b. bulalım XXX.3.
bu ärdini b. XXXIV.5, LVII.1.
avıçḳ a b. ekkigü ḳaltılar XXXV.8.
inisi b. LII.6.
är b. bardı LXXIX.1.

birök, PYRWK, ama yine de, ama gerçekten de.
[← *bir* "bir, bir kez" + *-ök* pekiştirme ilgeci]
b. yazuḳum yoḳ ersär A.2.

biti-, PYTY-, yazmak.
[← Çin. *bǐ* 筆 M. **p̱iit* "resim fırçası" + *-i-* addan eylem yapan ek. *TMEN*, Nr. 717. "MT Long Vowels", s. 165'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
b.-dim IX.dış.
küsän çor b.-yü XLIV.dış.
küsän çor b.-dim XLVI.dış.
yegänb.-yü XLV.iç.

bitkäçi (*bitgäçi*?), PYTK'CY, yazıcı, katip, müstensih.
[Ru. *bitkäçi* ve *bitgäçi*: krş. "SteinMssRunic", s. 217. ← Sür. *petḳā* "belge" + *-çi*: krş. *TT VI*, 264. not.]
men yaŋı aġduḳ b. kün toġmış LXVII.iç., LXXVII.iç.

biz, PYZ, birinci çoğul kişi adılı: biz.
b. değişik birçok sayfalarında.
tutar b. IX.3.
b.-ni irinç ḳılġay siz XVIII.6.
ḳapaġçı b. XLI.6.
ḳapaġçı ḳırḳın b. XLII.6.
b. ordu ḳapaġ közätçi b. XLIII. 5.
b.-iŋä XLIX.5, .7.
b.-iŋ beş yüz ärän LIII.5.
b.-ni irinç yarlıġ ḳılıp LXXVII.6.

bodısavat, PWDYSVT, PWDV(=Y)-SVT, Skr. *bodhisattva* "özü mükemmel bilgi olan kişi", bir Buddha durumuna ulaşmak için tek bir aşaması kalmış Buddhacı bir aziz.
b. tegin III.6, XVIII.7, XLVII.4.
uluġ küçlüg ḳutluġ b.-lar ermäsär XLV.3.
ol b. erinç XLV.5.
b.-lar XLVIII.7.

bodun, PWDWN, halk, insanlar, "boylar, aşiretler".
[← *bod* "boy, aşiret, düzenli (örgütlü) topluluk" + *-°n* çoğulluk veya topluluk bildiren ek. *TMEN*, Nr. 812.]
uluş b. III.7, XXX.8, LXXI.2.
b. tiliŋä XI.1.
sizni b.-ḳa tägürgäy LX.3.
b.-ḳa tägdi LX.7.
baranas uluş b.-ı LXII.3.

boğuz, PWXWẒ, boğaz, gırtlak.
[*TMEN*, Nr. 792.]
belçä b.-ça suvda yorıp XXXVI.4.

bol-, PWL-, PWR-, olmak, bulunmak, meydana gelmek.

["MT Long Vowels", s. 159'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, Nr. 811.]
ḳadġuluġ b.-up IV.1.
aġlıḳ guruġ bor(=l) ḳalır VII.8.
tamuluġ b.-ur XI.6.
bay b.-ur XIII.6, XIV.1.
buşuşluġ b.-tı XVI.1.
yarlıġ b.-zun XIX.1.
yarlıġ b.-maz ersär XIX.7.
eş b.-uŋlar XXII.3.
nä muŋ taḳ b.-tı kim XXVI.2.
yerçi b.-tı XXVIII.1.
aġırlıġ b.-ġay XXIX.3.
men taḳı uçuz b.-ġay men XXIX.4.
yolçı yerçi b.-up XL.8.
nä kärgäk b.-tı XLVII.2.
yarlıġ b.-tı LXIII.5.
büşük b.-mış erti LXIV.6.
irinç yarlıġ b.-tuŋuz LXVI.7.
aş berür b.-tılar LXVIII.4.
maŋa ḳadaş b.-tuŋuz LXIX.5.
alḳu mäŋilig b.-tılar LXXII.4.
ḳaŋsız ḳaŋı siz b.-tunuz LXXVII.7.
b.-mazun XLI.iç.
inçä b.-zun LVIII.iç.
maŋa köŋli b.-tı (bultı?) LXIX.iç.
änäç<l>änük b.-zun A.2.
tolu b.-tı A.5.

borluḳ, PWRLWQ, PWRLWX, bağ, meyve bahçesi.
[← *bor* "şarap" + *-luḳ* yer bildiren ek.]
b.-umın közädzün LXXIII.3.
b.-ta tägmiştä LXXIX.2.

borluḳçı, PWRLWQCY, PWRLWXCY, bağcı, bahçıvan.
ḳan b.-sı LXXII.5.
ol b. är LXXIV.7, LXXVIII.7.
b. ärkä LXXIX.2.

böz, PWZ, pamuklu bez.
[Grek ve Sâmi kökenli bir sözcük. Krş. Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 434. *Huá yí yì yŭ*'da 華夷譯語 çevirisi *bù* 布 "bez" ile birlikte PWZ de yazılıdır. Ayrıca krş. *Atebetü*'nün her iki yazmasının 480. satırındaki PWZ ve PWS varyantları.]
b. batatu ḳars toḳıyur II.4.

bu, PW, işaret sıfatı ve adılı: bu, şu.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263 ve Tekin, "MT Long Vowels", s. 159'a göre ünlü uzun olmalı. *TMEN*, Nr. 776.]
bu değişik birçok sayfalarında.
bu uluş bodun III.6.
bu nä ämgäklig yer ermiş IV.7.
bu munça ḳorḳınçıġ adaḳa XVIII.4.
bu muntuda yegräk çintämäni ärdini XXXIV.8.
bu çımbudvıp yer suvdaḳı baranas uluştaḳı ḳan oġlı XLIV.1.
bu yerkä XLVII.3.
bu yertinçüdä XLVII.6.
bu ḳança barġay LVII.6.
kältüküm bu LXI.2.

buḳa, PWQ', boğa, kişi adı.
[*buḳa*, Ru. (Tonyukuk yazıtı, 5 ve 6) ve K'de *-ḳ-* ile. Tarançi, Kazak ve Çağatay dillerinde *-u-* ünlüsü ile (krş. *Wb*, IV, 1802 ve 1804). Krş. hayvanların erkeğini belirtmek için kullanılan (Fransızca) *bouc*, (İngilizce) *buck*, vb. Ayrıca bk. *TMEN*, Nr. 752.]
b.-sı LXV.3.
ḳara b. IX.üst.

bul-, PWL- (ℙ𝕎ℝ-), bulmak, (... duğunu) düşünmek.
ämäri tınlıġ-larıġ ... tuzaḳçı b.-up II.1.
aġıçılal(=r)nın b.-maz erti X.4.
bergü b.-matın X.4.
bur(=l) matın X.5.
b.-madı X.4, .5.
üküş b.-ur XII.7.
miŋ tümän b.-ur XIII.4.
ärdini b.-sar XIV.8, XXI.3, .5.
ädgü yavlaḳ b.-sar birlä b.-alım XXX.3.
ärdini b.-ġay siz XL.1.
burḫan ḳutın b.-sar XL.7.
ḳaçan ... ḳutın b.-sar siz LI.6.
ärdini b.-tuŋuz mu LV.1.
b.-tum LV.2.
anta ken yemä aġruḳ b.-tı LXVIII.3.
ḳaçan ... ḳutın b.-sa men LXXVI.5.
ḳut b.-mış XLVIII.dış., XLIX.dış.

bulunçusuz, PWLWNCWSWZ, bulunmaz.
[*AG*, 125'e göre: "bulunamaz" ← *bul-* "edinmek, bulmak". Krş. not XIV.7.]
b. çi(n?)tämäni ärdini bulsar XIV.7.

buluŋ, PWLWNK, köşe, uç, dünyanın dört "bucağından (köşesinden)" biri.
[*buluŋ*'un anlamı için krş. *Aspects of Altaic Civilization*'da bulunan R. Arat, "Über die Orientations-Bezeichnungen im Türkischen", s. 177 ve devamında A. Zajączkowski, "Sur quelques Termes turcs des modes d'orientation ...", s. 261.]
tört b.-da VII.2.

burḫan (*p u rḫan*?), PWRX'N, Buddha.
[← Çin. *fó* 佛 **bi̯uət* "Buda" + *ḫan* "imparator"? N. D. Mironov, "Kuchean Studies", s. 162'ye göre *purḳan*, Kuça dili *pūdñäkte* (*pūd* "Buddha" + *ñäkte* "tanrı") sözcüğünün bir uyarlaması ve çevirisi olabilir; gerçekten de değişik eski Orta Asya dillerinde *d*, *r*'ye dönüşür: krş. Mironov, a.e., s. 131; Bailey, "Gāndhārī", *BSOAS*, XI, s. 795-796; ve "Recherches autour de *qars*" adlı makalemin 26. notu. Kāşġarī, *furḫan* söylenişini veriyor. Ayrıca krş. J. Rahder, "Old Turkish and Mongolian *Burxan*" ve "The

Old Turkish Earth-Deity". *TMEN*, Nr. 732.]
közünür 'ät b. XI.3.
b. ḳutın tiläyü XLVII.7.
b. ḳutın bulsar XL.6, LI.5.
ḳaçan b. ḳutın bulsa men LXXVI.4.

busan-, PWS'N-, dertlenmek, üzülmek, sıkılmak, kederlenmek.
[*bus-*'un -°*n*- ile dönüşlü biçimi? Krş. not III.8.]
ıġlayu b.-u XX.4.
uluş ... tegin üçün b.-ur XXVII.2.
ḳorḳmaŋ b.-maŋ XL.4.
ärtiŋü b.-tı ıġladı LIV.4.
uluş bodunı al ḳu b.-tı LXII.3.
ḳınḳa tägir üçün b.-ıp LXXIV.1.

buşuş (*busuş*?), PWŞ(=S)WŞ, üzüntü, derin üzüntü, keder.
[← *buş-/bus-* "dertlenmek, sıkılmak, üzülmek" + -°*ş* soyut ve genel anlamda. Krş. not III.8.]
b.-luġ ḳadġuluġ III.8.
teginig b.-luġ körüp IV.3.
näkä ıġlayu b.-luġ kältıŋ V.2.
b.-luġ boltı XVI.1.

buyruḳ, PWYRWX, bakan, mühürdar.
[← *buyur-* "buyurmak, emretmek" + -°*ḳ* sonuç ve belirli geçmiş anlamında ek. *Buyruḳ* konusunda krş. *TMEN*, Nr. 815.]
ınançları b.-ları VIII.7.

buzaġu (*bozaġu*?), PWZ'XW, dana.
[Br. *buzaġu*, *CC buzav*, Osm. *buzaġı* ama DT (Raquette) *mozaġ*. ← *bir* "bir"? Krş. Mo. *biraġu* "bir-iki yaş arasındaki dana" (bk. Poppe, *Vergl. Gram.* I, s. 21 ve 81).]
b.-sın itürmiş iŋäk täg LXXVII.3.

büşük, PWŞWK, akrabalar, tanıdıklar, yakınlar.
[Ru. *bişük*. Krş. not LXIV.6.]
tüŋür b. LXIV.6.

bütüg, PWTWK, bütün, tam, (bir yaradan söz ederken) kapanmış, iyileşmiş.
[Krş. not A.4. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 719.]
bir közi yarudı b. tolu boltı A.4.

çäviş, C'VYŞ, oyun, kurnazlık, numara, çare, hile.
[← **çäv-* "dönmek, geriye dönmek" + -°*ş* soyut ve genel anlamda ek? *al çäviş* konusunda krş. *TT VI*, not 20. Sadece Uygurcada tanıklanmıştır.]
al ç. ayu bergä men LXXV.2.

çıġarı (*cıġrı*?), CXRY, dokuma çıkrığı.
[Krş. not II.3. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1076.]
ç. äŋirär II.3.

çıġay, CYX'Y, yoksul, sefil.
["MT Long Vowels", s. 163'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
yoḳ ç. V.5, VI.1, XLVIII.1, LXVII.4.

çımbudvip, CYMPWDVYP, Hindistan'ı kapsayan efsanevî kıta,

Jambudvīpa.
bu ç. yer suvdaḳı baranas uluştaḳı XLIV.1.
çımbudvt(?) XLIV.üst.

çıŋratġu, CYNKR'TXW, küçük çan, çıngırak.
[← *çıŋrat-* "çınlatmak, çınlamak" + *-ġu* gelecek zaman ortacı anlamında. Krş. not LXXIX.5. *TMEN*, Nr. 1537' deki *ḳoŋraġu*, vb. ile karşılaştırılabilir.]
birär ç. asıŋ LXXIX.6.

ç i n t ä m ä n i (*çıntamanı*?), CYNT'M'NY, CYT'M'NY, Skr. *cintāmaṇi* "düşüncenin mücevheri".
bulunçusuz çitämäni ärdini bulsar XIV.7.
ç. ärdini bulsar bar XXI.3.
bu muntuda yegräk ç. ärdini XXXV.1.
ç. ärdini XLVIII.3, L.8, LI.3.
ç. XXIX.iç. ve .üst.

çoḳ-, CWX-, kesmek, öldürmek.
[*çoḳ-*, yansıma bir sözcük olup *soḳ-* ve *toḳ-*'la eş değerlidir? Ayrıca krş. *ç oḳmar/çoḳmaḳ/ çoḳman* "topuz, sopa" (*Wb*, III, 2011).]
yunt ud ç.-ar III.1.

çomur-, CWMWR-, (bir şeyi suyun içine) daldırmak.
[← *ç o m -* "(suya) girmek, dalmak" + *-°r-* ettirgenlik eki.]
kemi suvḳa ç.-ur XVII.8.

çor, CWR, Türk unvanı.
küsän ç. biti- XLIV.dış., XLVI.dış.

çulvu, CWLVW, küfür, hakaret, sövgü.
[Sözcük kökeni? Krş. *Eski*, s. 310 ve "ManBeicht", s. 195.]
antaġ ç. sav A.14.

eçi, 'YCY, ''CY, 'CY, ağabey.
[Krş. not LVI.8. Son ünlü uzun olmalı: krş. "UzVok", s. 264; ve "MT Long Vowels", s. 163. *TMEN*, Nr. 432.]
e.-m tegin- XXVIII.8, XXIX.7, LVI.8.
e.-m XXIX.2, LVII.2, XXX.iç.
e.-si tegin- LIV.7.
öz e.-ŋäz erti LIX.5.

ediz, 'YDYZ, yüksek, geniş.
[Krş. not LXI.5. ← **ädi-* "yüksek olmak"? Krş. "Windgott", s. 252-253, not 9.]
yüksäk e. orunluḳlın ḳodı LXI.5.

egid-, 'YKYD-, beslemek, büyütmek, bakımını yapmak, bakmak.
[*KB*'deki *ägid-* (krş. S. Ye. Malov, *PDP*, s. 363, *ägid-* ile) yüzünden *egid-* okumak gerekir. ← *yeg* "daha iyi" + *-°d-* addan eylem yapan ek (*AG*, 86) = "daha iyi kılmak", *yegäd-*'in varyantı? veya *ye-* "yemek" eyleminin (pekiştirmeli bir biçim olan **yeg-* aracılığıyla) *-°t-* (*AG*, 165) ile ettirgen türevi? Ayrıca krş. *TT VIII*, s. 44, E not 8.]

öz e.-ür III.5.
ḳoy yılḳı e.-sär XIII.5.
öz e.-äyin LXX.2.
beş yüz ḳoltġuçı tegin anta e.-ti LXXII.3.

egr(ä)kş(ä)l-, 'YKRKŞL-, (su) dalgalanmak, fır fır dönmek, her yandan burgaçlar oluşturmak (yapmak).
[Krş. not XVIII.1.]
suv e.-ür ursuḳuşur XVIII.1.

ekki, 'YKY, || (2 rakamı: krş. not VI.7-8), iki.
[Runik yazıda *(ä)ki*, bazı Uygurca metinlerdeki *äki*, Kāşġarī'deki *ikki/iki* ve *CC* vb.'deki *ekki/eki*'den dolayı *iki*'den ziyade *ekki* okumak gerekir. ← Toharca? Krş. Toh. A *wiki* "20", B *ikäṃ* ← **yikäṃ* "20", B *ikante* "yirminci" (krş. *TochEl I*, s. 63, 160 ve 161). "MT Long Vowels", s. 159 ve 163'e göre son ünlü de ilki gibi uzun olmalıdır.]
ayadaḳı yençü || (2) *monçuḳ* VI.8.
e. köz- XXIV.5, LVII.5, LXV.8, LVIII.1, .5.
e. arıġ ḳızlar XLI.1.
e. ḳadaş LII.7.
e. ḳamış LVII.8.

ekkigü, 'YKYKW, ikisi, ikisi birlikte.
[*ekki* + *-gü* addan topluluk, büyütme bildiren, ad yapan ek (*AG*, 60). "MT Long Vowels", s. 169'a göre son ünlü uzun olmalıdır.]
tegin ... avıçḳa birlä e. ḳaltılar XXXVI.1.

ekkiläyü, 'YKYL'YW, bir kez daha, ikinci kez, yeniden.
[← *ekki* + *-lä-* addan eylem yapan ek + *-yü* ulaç eki (← *ulayu*; krş. not III.2). K, II, s. 244'teki *ikilä* "ikinci bir kez", belki de *ikiläyü*'nün kısaltılmış biçimidir.]
e. silärni körüşmägäy LXXVI.3.

ekkinti, 'YKYNTY, ikinci.
[Toharca A'da sıra sayılar *-nt/-nci*, Toharca B'de *-nte* ile oluşturulur. Toh. B'de, *ikante* = yirminci. *TMEN*, Nr. 650.]
e. XVII.4.

el (*il*?), 'YL, imparatorluk, devlet, hükümdarlık; kişi adı.
[Ünlüsü uzun: krş. "UzVok", s. 262; ve "TüMisz", s. 15. *TMEN*. Nr. 653.]
e.-ig törüg aġı barım tutar IX.1.
e. törü näçük tutar biz IX.3.
meniŋ e.-tä ḳazġançım XVI.4.
e. toġdı ḳul LXIII.iç.
e. toŋ LXXIX.iç.

elig, elg-, 'LK-, ''LK-, 'LYK, el.
[Bazı Uygurca metinlerde 'Y- yazılmış olması nedeniyle kapalı *e* ile.]
e.-i XLI.2.
e.-in tuta XLVI.1.
e.-in adaḳın bäkläp LXIII.6.

e.-im 'ätizü LXX.1.
'e.-i ḳopuz etizü LXXI.1.
meniŋ e.-dä uruŋ LXXX.3.

elit-, e l t -, 'YLYT-, 'YLT-, ilerletmek, götürmek, yanına alıp götürmek.
[← *il* "önünde, önce" + *-i-* veya *-ä-* addan eylem yapan ek (*AG*, 85) = **ili-/*ilä-* "ilerlemek" + *-t-* ettirgenlik eki = *ilit-/ilät-/ilt-* "ilerletmek". Ru. *lt-/ilt-*, Man. 'YLT-/'LYT- (krş. *TT IX*, 26 ve *M III*, s. 6.3), Br. *elt-/ält-* (krş. *TT VIII*, s. 89) ve *CC elt-* kapalı *-e-*'yi varsayıyorlar. Kāşġarī'de Osmanlıcadaki gibi *ilät-/ilt-* vardır (krş. K, I, s. 214 ve II, s. 263.21; *TTarSöz I*, s. 373).]
sizlärni küçäp e.-mäz men XXXII.5.
lölär ḳalıtı e.-ti LII.3.
yerçiläp e.-gäy men LX.2.
äviŋä e.-(t)i LXVII.6.
bu ärig e.-äyin LXXIII.2.
teginig e.-gäli sözlädi LXXIII.5.
-ŋta e.-iŋ LXXV.1.
e.-äyin LXXV.5.

ellig, elläg, 'YLYK, 'YL'K, hükümdar, kral, devlet başkanı.
[← *e l* "imparatorluk, devlet, hükümdarlık, siyasi yönetim" + *-lig* ait olma, elde etme bildiren addan ad yapan ek (*AG*, 53) = "devleti elinde bulunduran, hükümdarlıkla donatılmış kişi". *TMEN*, Nr. 661.]
maḫarıt e. IV.2.
ḳaŋı e. VI.5.
ḳaŋım e. XII.1.
ḳaŋı e.-kä XV.4.
e. ḳan LXIV.4.

en-, 'YN-, inmek.
[*ey-* "aşağıya doğru sıkıştırmak" eyleminin *-n-* ile dönüşlü biçimi? Krş. not XXXVIII.4. Ru. *n-/in-* (krş. R. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, 26. ve 45. satırlar ile 143. s.), *CC en-* ve diğer çoğu lehçedeki (krş. *Wb.* I, 727 ve 728) *än-* veya *en-*'den dolayı kapalı *e-*. Ünlüsü uzun: krş. "TüMisz", s. 16.]
munta e.-iŋ XLIX.5.

† **entür-** (*endtür-*?), 'YNTWR-, araştırtmak, araştırmak, peşine düşmek.
[Krş. not LXXVII.4.]

er-, 'R-, olmak, imek.
atlanturdı e.-ti I.2.
körür e.-ti I.3.
bu nä ämgäklig yer e.-miş IV.8.
önmiş e.-dim V.5.
tüşä täginmägäy e.-timiz VIII.1.
ḳalır e.-ti X.7.
bulmaz e.-ti X.4.
aġıçı e.-sär X.8.
siziŋ e.-mäz mü XVI.5.
ada ol e.-ür XVII.1.
oduġ e.-kän XVII.2.
kim ... kemiçi bar e.-sär XXII.5.
bar e.-ti XXIII.8, XLIX.2.
kälmiş e.-ti XXIV.3.
ḳarı e.-ti XXIV.5.

körmäz e.-ti XXIV.6.
aḳlayur e.-ti XXIX.1.
sevmäz e.-ti XXX.5, LVI.1.
taŋ taŋlayur e.-kän XXXI.7.
näça ... bar e.-sär LXXII.1.
yaŋıltım e.-sär A.1.
yoḳ. e.-sär A.3.
är e.-miş siz A.9.
ḳal muntuz e.-miş siz A.14.
men e.-ür men A.17.

erinç, 'RYNC, 'YRYNC, *er-* "olmak, imek" eylemininden ad olup varsayım bildirir: "denilebilir ki, herhalde" vb.
[← *er-* "olmak, imek" + *-°nç* (*AG*, 125).]
bilingäy e. X.1.
yarlıġḳadı e. XI.3.
ol bodısavat e. XLV.5.

esän, asan (*äsän*?), 'YS'N, ''S'N, sağ, salim, sağlıklı, iyi durumda.
[← YF *āsān* "kolay, mutlu"; krş. Bang, "TurkBr III", s. 394, not 2; ve H. Junker, "Np. āsān 'leicht' usw.", *UJb*, V, s. 411-416. *TMEN*, Nr. 478.]
e. tükäl kälür- XXII.6, XXV.6.
e. tükäl käl- XXIV.3.
e. tükäl täg- XL.5.
e. tükäl ḳavış- LII.7.
e. täg- LIII.6.

esirkä-, 'YSYRK'-, merhamet duymak, merhamet etmek, yüreği yanmak, acımak.
[Krş. not LXXI.3.]
e.-yü ıġlayu LXXI.3.]

eş, 'YŞ, eş, arkadaş.
[Ru. *(ä)ş*, Br. *eş*, *KB äş*, vb. kapalı *e*'yi düşündürüyor. "MT Long Vowels", s. 160; ve Ligeti, "VoyLong", s. 189'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, Nr. 645.]
teginkä e. boluŋlar XXII.3.
e.-iŋ tuşuŋ LIII.4.

eşid-, 'YŞYD-, dinlemek, işitmek.
buyruḳları e.-ip VIII.8.
ötüg sav e.-ip XV.7.
yarlıġ e.-ip XVIII.8, XXII.8.
yarlıġın e.-ip XXXII.7.
sav e.-ip LXI.3.
savaġ e.-ip LXXVII.2.

etiz-. Bak. *'ätiz-*.

ḫumaru (*ḳumaru*?), XWM'RW, teselli, son öğütler, vasiyet, miras.
[← Soğd. *ḫwm'r* "iyi söz, teselli"? Krş. not LXXVI.2. "MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü ile son ünlü uzun olmalı.]
ḫ. sav ḳodtı LXXVI.2.

ıd-, 'YD-, yollamak, göndermek, bırakmak, terketmek, gitmesine izin vermek.
[← *ıy-* "gitmek veya dışarıya, aşağıya doğru ivedi davranmak" + *-d-* eylemden eylem yapan ek (*A G*, 153)? Krş. not XXXVIII.4.]
ögükünüzni ölüm yeriŋä ı.-ur siz XXVI.4.
ärksiz ı.-ur men XXVII.4.
teginig uzatı öntürüp taluyḳa ı.-

tılar XXXI.3.
yantru ı.-tı XXXV.7.
alḳuḳa berip ı.-tımız XLIX.3.

ıdı (*idi*?), 'YDY, tamamen, bütünüyle; (olumsuzluk ile:) hiç, kesinlikle.
[*ıd-* "gitmesine izin vermek, yollamak, terketmek" eyleminin *-ı* ile ulaç biçimi? Krş. "Bio-Hts", not 70; ve *Eski*, s. 329. *TT VI*, Index, s. 176'da alıntılanan *KB*'nin Herat nüshasındaki *ädi* varyantı belki de yanlıştır. "MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalıdır.]
men ı. kertgünmäz men A.21.

ıġla-, yıġla-, 'YXL'-, YYXL'-, hıçkırmak, ağlamak, ağlayıp sızlamak.
[Kāşġarī *ıġla-* ve *yıġla-* biçimleri de verilen Kāşġarī, I, s. 37'de betimlenen *ıḳ* "hıçkırık" yansıma sözünden?]
ı.-yu balıḳ-ḳa kirdi IV.1.
inçä tep ötünti ı.-yu IV.7.
ı.-yu buşuşlu ġ kältiŋ V.2.
körüp ı.-dım V.6.
y.-yu barsar X.5.
ı.-yu ḳalır erti X.6.
ı.-yu yerdä yatıp XIX.5.
ı.-yu busanu XX.4.
ol avıçḳa är ı.-yu XXV.8.
ı.-yu sıḳtayu XXX.8.
busantı ı.-dı LIV.4.
tep ı.-dı sıḳ tadı LVIII.6.
ı.-maŋ LX.1.
busantı ı.-dılar LXII.4.
esirkäyü ı.-yu LXXI.4.

ıġlaş-, 'YXL'Ş-, ağlaşmak, birlikte ağlamak.
ı.-tı ötrü sıḳtaştılar LIII.1.

ınal, 'YN'L, unvan.
[← **ına-* "bir şeyi birine emanet etmek, güvenmek" + *-l* eylemden ad yapan ek? Krş. *AG*, 117. *ınal* unvanı genellikle kişi adından önce gelir.]
ı. taş XXII.üst.
ı. toġmış LVII.iç.

ınanç, 'YNNC, "güvenilir kişi, sadık dost, bakan" anlamında unvan.
[← **ına-* "bir şeyi birine emanet etmek, güvenmek" + *-°nç/-°nçu* eylemden ad yapan ek. *TMEN*, Nr. 669.]
ı.-ları buyruḳları VIII.7.

ınaru, 'YN'RW, arkasına doğru, aşağıya doğru.
[← *ıyın/iyin* "arkadaki" + *-ġaru* "-e doğru". Krş. not XXXVIII. 4. Ru. 𐰾𐰋𐰺𐰃 ınNġRu (Şine-Usu yazıtının Kuzey yüzü 10. satırında).]
muntuda ı. XXXVII.5.

ıraḳ, 'YR'Q, uzak, ırak.
[← *ıra-* "uzaklaşmak, uzak olmak" + *-°ḳ* sonuç veya bitmişlik (kusursuzluk) bildiren anlamında. Krş. not XXXVIII. 4.]
ı.-tın ançulayu közünür XXXVIII.4.

ırla-. Bk. *yırla-*.

ırşı, 'YRŞY, Skr. *ṛṣi* "bilge, aziz, ermiş".
[*U II*, s. 53.1'deki *arzılarḳa*; "UigSt", A.26'daki ve *Suv.*, s. 206.7'deki *arzılar*'dan dolayı art ünlülü okumak gerekir.]
ol yer suv ı. täŋri bar LIX.1.

ışı ġ, 'YŞYX, ip, halat.
[Krş. not XXXIII.4.]
temir ı. yorıdı XXXIII.4.
birär ı. baŋ LXXX.1.
ḳamaġ ı. başın birgärü bap LXXX.1.
ı.-aġ tartġı LXXX.4.

ıt, 'YT, köpek, it, kişi adı.
[Runik yazıda ve Kāşġarī'de art ünlülüdür. *TMEN*, Nr. 633.]
ı. arslan IX.iç., LXXIV.iç.
ḳul ı.... LV.iç.

ıta, ıtta (*i-*?), 'YT', 'YTT', yitim, ne yazık, boşu boşuna.
[← **ıt-/yıt-* "yitip gitmek, yitmek" + *-a* ulaç eki. Krş. not XIX.6, XXXVIII.4 ve LVII.3.]
men özüm ı. sansız yer körü yorımış kärgäk LVII.3.

† **ıtız-**. Bk. *'ätiz-*.

iç, 'YC, iç.
ḳaç kün i.-intä XXXIII.7.
yetti ḳ at• ḳaram i.-intä XXXIX.5.
taluy i.-intä LIII.8.

içgärü, 'YCK'RW, içeriye doğru, içeriye, hükümdara doğru, saraya, saray.
[Krş. not XV.4; *TT I*, not 217; ve K. Grønbech, *Sprachbau*, s. 49.]
i. ḳaŋı elligkä ötüg berdi XV.4.
i. ötüg berdilär XXIII.2.
i. ḳaŋı ḳan tapa kigürdi XXV.2.
i. balıḳḳa kirgäy XXXIX.8.
i. kir- XLII.7, XLIV.7, XLV.7.
i. inçä ötüg berdi XLIII.7.
i. közüngäli XLIV.4.
i.-lüg ädgü yemişig LXXII.7.

içgü (*içkü*?), 'YCKW, içecek.
[← *iç-* "içmek" + *-gü* eylemden gelecek zaman ortacı yapan ek, "yapılacak, yapmak için, yapmaya yönelik (şey)". *M III*, s. 38.12'de Mani yazısı ile kanıtlanan *içgü* varyantı, ötümlü gırtlaksılla okumadan yana.]
aş i. LXXI.6.

ilinçü, 'YLYNCW, eğlence.
[← *il-* "sarkmak, aşağıya eğilmek" + *-°nçü* (*AG*, 125). *il-*'in anlamı için krş. not XXXVIII.4 ve *KomWört*, s. 105. *eğlence* "eğlence" ve *eğlen-* "eğlenmek" ← *eğil-* "bükülmek" ile karşılaştırılabilir. *ilinçülәyü*, *U II*, s. 26.6'da *oynayu* ile birlikte ikileme olarak bulunur.]
taşġaru i.-kä atlanturdı I.1.
taştın i.-kä önmiş V.4.

inçä (*ençä*? *ınça*?), 'YNC', şöyle, şöylece, şu şekilde, aşağıdaki gibi, şunun gibi.
[← *ıyın/iyin/eyin* "-e göre" + *-çä* eşitlik durumu eki. Krş. not XXXVIII.4.]

i. tep IV.4, 7, V.1, .3, .7, A.5, . 8 ve değişik birçok sayfaların da.
i. sevär VI.7.
i. yarlıġḳadı IX.5, XI.2.
i. tep tedi XIX.6.
i. ötüg berdi XLIII.7.
sizni ölzün tep i. ḳıltı LIX.7.
nägülük i. irinç yarlıġ boltuŋuz LXVI.6.
i. tedi A.19.

inçip (*ınçıp*?), 'YNCYP, ve/ama şu şekilde ..., ve/ama şöyle ki, ve/ama böylece, ve/ama arkası şöyle geldi.
[← *inçä ärip*? Krş. not XV.1.]
i. tegin alḳunı taplamadı XV.1.
i. säkiz on yaşayur ḳarı erti XXIV.4.
i. avınçḳa arukı yetti XXXVI.8.
i. ḳayu kün burḫan ḳutın bulsar XL.6.

ini, 'YNY, küçük erkek kardeş.
["UzVok", s. 264; ve "MT Long Vowels, s. 163'e göre son ünlü uzun olmalıdır. *TMEN*, Nr. 674.]
i.-si XXVIII.7, LII.6, LIII.7, LV.4.
i.-siŋ LV.8.
i.-sin oḳıyu LVIII.3.
i.-m LVIII.4, LXVII.2.

iŋäk, 'YNK'K, inek.
buzaġ usın itürmiş i. täg LXXVII.4.

iŋlä-, 'YNKL'-, döndürerek çevire çevire ezmek veya çiğnemek.
[Krş. not LXV.6.]
tört adaḳın i.-yü kölitdi LXV.5.

irinç (*erinç*?), 'YRYNC, zavallı, sefil, acınacak, tiksindirici.
[← *yer-/er-/ir-* "nefret etmek, tiksinmek, kınamak, canı sıkılmış, üzülmüş olmak" (krş. *M II*, s. 12.3: *irin-* "sıkıntısı olmak"; ve K, I, s. 196: *iril-* "üzüntülü olmak") + -°*nç*/-°*nçu* eylemden ad yapan ek. *irinç* ile ilgili bütün örnekler R. Arat tarafından *Eski*, s. 315-316'da toplanmıştır.]
bizni i. ḳılġay siz XVIII.6.
i. yarlıġ XLVIII.1, LXVI.7, LXXI.1.
bizni i. yarlıġ ḳılıp LXXVII.7.

iş, 'YŞ, çalışma, iş.
[**īş*. Krş. K. *ış*, Trkm. *īş* ("TüMisz", s. 16; ve "MT Long Vowels", s. 160).]
uz i.-in işläyür II.6.

işlä-, 'YŞL'-, çalışmak, bir işi tamamlamak.
[Krş. not LXXVII.4.]
buzaġ usın i.-miş iŋäk täg LXXVII.4.

ḳaç, Q'C, X'C, soru ve belirsizlik adılı: kaç, birkaç
[← **ḳa* soru + *-ça* eşitlik durumu eki? veya ← Toh. *kos* "kaç"?]
ḳ. ḳata taluyḳa kirip XXIII.8.
ḳ. kün içintä XXXIII.6.

ḳ. käräklig yemiş sögüt üzä LXXIX.4.

ḳaçan, Q'C'N, ne zaman, -ise (?)
[Sözcük kökü? Krş. *MatMorph*, s. 45.]
siz ḳ. burḫan ḳutın bulsar siz LI.5.
ḳ. burḫan ḳutın bulsa men LXXVI.4.

ḳadaş, Q'D'Ş, X'D'Ş, erkek kardeş, akraba.
[← Çin. *jiā* 家 **ka* "aile" + *-daş*? K, l, s. 407'ye göre ← *ḳa* "zarf, kap" + *-däş* = "aynı zara (döl yatağına) yatmış iki kişi" (?). *-däş* uzun ünlülüdür: krş. "UzVok", s. 265; ve "MT Long Vowels", s. 163. Ayrıca bk. *TMEN*, Nr. 1173, *dāş* ve Nr. 1471, *ḳarindāş*.]
ḳ.-ı ayıġ ögli teginig XXXV.5.
ekki ḳ. LII.7.
amraḳ ḳ.-ım LIII.4.
siz maŋa ḳ. boltuŋuz LXIX.4.

ḳadın, Q'DYN, kaynata.
[Krş. not LXIV.3. Trkm., vb.'ye göre *ḳādın*: krş. "TüMisz", s. 9; ve "MT Long Vowels", s. 160; ayrıca *TMEN*, Nr. 1613.]
öz ḳ.-ı yeriŋä LXIV.3.
ḳ.-ı ḳan borluḳçısı LXXII.5.

ḳadġu, Q'DXW, kaygı, sıkıntı.
[← **ḳad-* "belini bükmek, bükmek, pes ettirmek" (?) + *-ġu* "-e özgü, -e elverişli" anlamında bir gelecek zaman ortacı eki. Krş. Ḳ'de *ḳadır-* "boyun eğdirmek, pes ettirmek, geri çevirmek" ve *ḳadır* "sert, katı, çetin, güç". *ḳadır* konusunda krş. *TMEN*, Nr. 1381.]
buşuşluġ ḳ.-luġ III.8.

ḳal, Q'L, deli, kudurmuş.
[Bk. *UygSöz*, s. 128'deki *ḳal* ile ilgili göndermeler.]
ärtiŋü ḳ. muntuz ermiş siz A.13.

ḳal-, X'L-, Q'L-, kalmak, bırakılmış olmak.
[← *ḳa-* "yığmak, koymak" + *-l-* edilgenlik eki = "koyulmak, bırakılmış olmak, kalmak"? Krş. not XV.4. Trkm., Yak., vb.'ye göre *ḳāl-*: krş. "UzVok", s. 261; ve "TüMisz", s. 9.]
aġı barım azḳına ḳ.-tı VII.6.
ıġlayu ḳ.-ır erti X.4.
näglük ḳ.-ır men XXX.1.
ekkigü ḳ.-tılar XXXVI.1.
yalŋuz-ḳıya ḳ.-ır siz XL.3.

ḳalın, X'LYN, yoğun, kalın, çok.
[← *ḳal-* "bırakılmış, yığılmış, istif edilmiş olmak" + *-°n* (*AG*, 124 ve 147)? Krş. not XV.4.]
ḳ. ḳovraġ LXX.5.

ḳalıt-, X'LYT-, sıçratmak, yükseltmek, yukarı kaldırmak [*ḳalı-* "havaya kalkmak, sıçramak" eyleminin *-t-* ile ettirgen biçimi. Krş. Ru. ve K'deki *ḳalı-*, K ve *Wb*'deki *ḳalıt-*.]
lölär ḳ.-ı elitti LII.3.

ḳaltı, X'LTY, Q'LTY, nasıl, nasıl ... ise öyle, -diği zaman, şöyle ki,

özellikle.
[← Toh. *kuyalte* "zira, öyleyse, şöyle ki, gerçi"? (Toh. *kuyal* "niçin" + *-te* enclitique soru ilgecinin türevi (*enclitique*: hemen önündeki sözcüğe takılan)). K *ḳalı* "eğer, nasıl, nasıl da, gerçi, ise", *ḳaltı*'nın kısaltılmış biçimi olabilir. *ḳaltı/ḳalı*' nın kullanışları konusunda krş. Grønbech, *Sprachbau*, 60. "MT Long Vowels", s. 163'e göre *ḳalı*'nın son ünlüsü uzun olmalı.]
ḳ. altı kün ärtip bardı XX.1.
ḳ. taluy ögüzkä tägip XXXI.3.
ançulayu közünür ḳ. lenḫwa sayu tütün tütärçä XXXVIII.5.
ḳ. anta tägdüktä LII.5.
ḳ. ... olurur erkän LXIV.7.
ḳ. tegin uḳtı LXVIII.4.
sıḳtadılar ḳ. buzaġusın itürmiş iŋäk täg LXXVII.3.

ḳamaġ, X'M'X, Q'M'X, hepsi, bütün, bütünüyle.
[Bang, "ManErz", s. 21'e göre ← OF *hamāg*.]
ḳ. yertünçüdäki tınlıġlarnıŋ küsüşin XIV.8.
ḳ. tınlıġlarḳa XXI.5, XXXIV.6.
avıçḳa ḳ. taplamış XXVII.8.
ḳ. tınlıġlar XLVII.6.
ud ḳ. öntüktä LXV.7.
ḳ. ışıġ başın birgärü bap LXXX.1.

ḳamaġın, ḳamuġun, X'M'XYN, Q'MWXWN, hep birlikte.
[*ḳamaġ*'ın *-ġu* ile büyütmeli veya üleştirmeli türevi olan *ḳamaġu*'nun *-n* ile araç durumu biçimi? Krş. "BioHts", not 143 ve Grønbech, *Sprachbau*, 15. Bang, "ManErz", s. 22'ye göre *ḳamaġ* + *k ü n* "topluluk, insanlar" (?).]
ḳ. ... barır biz XXIII.2.
ol beş yüz är ḳ. ... ötüntilär XXIV.7.

ḳamıl-, Q'MYL-, uzanmış olmak, yatmak, boylu boyunca yere yatmış olmak, bir çul gibi boylu boyunca yere uzanmak.
[← *ḳam-* "öldüresiye dövmek" (K) + *-°l-* edilgenlik eki = "ölesiye dövülmüş gibi olmak, bir çul gibi yere uzanmış olmak"? K, *ḳamul-* "yan yatmak" eylemini veriyor.]
ölüg täg ḳ.-u tüşti LXI.7.

ḳamış, Q'MYŞ, kamış.
[Krş. *TMEN*, Nr. 1530.]
ekki ḳ. sış ḳıyıp LVII.8.

ḳan, X'N, kan.
[Eskiden ünlü uzunmuş: *ḳān*.]
ḳ. ögüz III.4.
'ätin ḳ. -ın satar III.4.

ḳan, X'N, Q'N, han, büyük hükümdar, imparator.
[*ḳān* veya *ḫān* herhalde *ḳaġan*'ın kısaltılmış biçimini gösteriyor; Pulleyblank, "The Consonantal System of Old Chinese", s. 261'e göre *ḳaġan* Xiōng Nú 匈奴 unvanına ka-

dar uzanıyor; bu Xiōng Nú unvanı, *Hàn shū*'da 漢書 *hù yú* 護于 M. *ɦou ɦi̯ou* ← **ɦwax ɦwāɦ*, yani **γʷaγʷā* biçiminde tanıklanmıştır. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1161'deki *ɣān* üzerine uzun not.]

ḳaŋı ḳ.-ḳa IV.6.

ḳaŋı ḳ. V.1, V.7, VIII.2, IX.5, vb.

ḳ.-ḳa VII.7, VIII.8, XXV.8.

ḳaŋım ḳ. XI.1.

ḳaŋı ḳ.-ta XVIII.8.

lö ḳ.-larınta XXI.2.

lö ḳ.-ı XXXIX.2, XLV.1, .7, XLVI.7, XLVIII.5, L.7,

lö ḳ.-ıŋa XL.1, XLVI.3.

lölär ḳ.-ı qunçuyı XLIII.4.

lölär ḳ.-ı L.6.

ḳ. udçısı LXV.1.

ḳadını ḳ. borluḳçısı LXXII.5.

ḳ-a-n-ḳ-a a-y-zun XXIII.iç.

ellig ḳ. LXIV.4.

el ḳ. ḳızı A.9.

baranas uluş-taḳı ḳ. A.16.

ḳança, Q'NC', X'NC', nereye.

[← *ḳan-* soru adılı + *-ça* "-e kadar" = "nereye kadar"?]

ärän ḳ. bardı LIII.6.

bu ḳ. barġay LVII.6.

ḳ. barır siz LXXVIII.1.

ḳanta, Q'NT', **ḳa* soru adılının bulunma-ayrılma durumu: nerede, hangi yerde, nereden, hangi yerden.

ḳ. sen LVIII.4.

ḳantur-, X'NTWR-, doyurmak, tatmin etmek, kandırmak.

[*ḳān-* "doymuş olmak, kanmak" eyleminin *-tur-* ile ettirgen biçimi. *ḳān-*'ın uzun ünlüsü konusunda krş. "UzVok", s. 261; ve "TüMisz", s. 9. *ḳa-* (*ḳā-*?) "üst üste yığmak, biriktirmek, eklemek" eyleminden *ḳān-* konusunda krş. not XV.4.]

küsüşin ḳ.-ġalı saḳınsar XIV.6.

ḳaŋ, Q'NK, X'NK, baba.

ḳ.-ı ḳanḳa IV.6.

ḳ.-ı ḳan V.1, .6, VIII.2, IX.4, XV.6, vb.

ḳ.-ım ḳutı VI.4.

ḳ.-ı ellig VI.5, XV.4.

ḳ. VIII.3.

ḳ.-ım ḳan XX.1.

ög ḳ. XI.4, .5, .8.

ögi ḳ.-ı XX.2, .5.

ḳ.-ım ellig XII.1.

ögüm ḳ.-ım XXVIII.8, LVI.7.

ḳ.-ı oġul ... sevmäz XXX.4.

ögsüz ögi ḳ.-sız ḳ.-ı LXXVII.6.

ḳapaġ, Q'P'X, kapı.

[*TMEN*, Nr. 1368.]

ḳ.-da XLI.1, XLII.8, XLIV.4.

öŋtün ḳ.-ḳa tägdi XLII.1.

bu ḳ. közädü XLII.3.

ordu ḳ.-ḳa XLII.7.

ordu ḳ. közätçi XLIII.5.

balıḳ ḳ.-da LXIV.7.

ḳapaġçı, ḳapıġ çı, X'P'XCY, Q'P'XCY, X'P'X-CY, X'PYXCY, kapıcı, bekçi, muhafız.

[*TMEN*, Nr. 1369.]

ḳ. biz XLI.5.

ḳ. ḳırḳın XLII.5.
ol ḳ. ḳırḳınlar XLIV.6.
ḳ. är LXVI.1.

ḳara, XR', kara, siyah, kişi adı.
[*TMEN*, Nr. 1440. "UzVok", s. 263 ve "MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalı.]
ḳ. buḳa IX.ant

ḳaraçuḳ (*ḫaraçuḳ*?), X'R'CWQ, kişi adı, Sır Derya ile Talas arasındaki Kara-Tau (Kara Dağ)'ların ve Türkistan'ın kuzeybatısında Sır Derya üzerindeki bir kentin eski adı.
[Krş. not LII.dış.]
bägi taş ḳ. LII.dış.

ḳaram, Q'R'M, (bir hisarın) savunma hendeği.
[← *ḳar-* "gırtlağında su olmak, taşmak" (K) + *-°m*? Krş. XXXIX.5. Pelliot'nun daha önce belirttiği gibi *ḳarım* "hendek" Teleütçede tesbit edilmiştir (krş. *Wb*, II, 183).]
yetti ḳat ḳ. içintä XXXIX.5.

ḳarı, X'RY, yaşlı adam, ihtiyar.
["MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalı.]
säkiz on yaşayur ḳ. erti XXIV.5.

ḳars, Q'RS, yün veya kıl kumaş.
[← Çin. *hè zǐ* 褐子 ← **ɦât tsɨə*. Krş. not II.4. *TMEN*, Nr. 1457.]
böz batatu ḳ. toḳıyur II.4.

ḳat, X'T, katman, kıvrım, kat, sıra.
[← *ḳa-* "katmak, üst üste yığmak" + *-t* (*AG*, 131). Krş. not XV.4. *TMEN*, Nr. 1429.]
yetti ḳ. ḳaram içintä XXXIX.5.

ḳata, Q'T, XT', kez, defa.
[← *ḳat-* "katmak" + *-a* ulaç eki?]
ḳaç ḳ. XXIV.1.
[*on*] *ḳ. tedi* XXII.iç.

ḳataġlan-, X'T'XL'N-, gayret etmek, çabalamak.
[**ḳatıġla-* "sert davranmak, sertliğe başvurmak" eyleminin *-°n-* ile dönüşlü biçimi. *-ı-*'nın *-a-* ile benzeşmesi sonucu *ḳatağlan-*. Ayrıca krş. Ru., K ve *CC* (*ḳatulan-*).]
amtı siz ḳ.-ıŋ birlä barıŋ XXVII.5.

ḳavış-, Q'VYŞ-, buluşmak, kavuşmak.
[*ḳa-v-* eleminin *-°ş-* ile iştaş çatısı: krş. not XV.4.]
birlä ḳ.-tı LII.6.
esän tükäl ḳ.-ıp öpişti LII.8.

ḳayu, X'YW, soru veya belirsizlik adılı, sıfatı: kim, ne, hangi, herhangi biri, herhangi bir kimse.
["MT Long Vowels", s. 163'e göre son ünlü uzun olmalı.]
ḳ.-sıŋa ämgäktä ozġurġay sen VI.2.
ḳ. kişi XI.4.
barayın kim ḳ. tınlıġlarḳa ... ḳılu usar men XXXV.3.
ḳ. kün ... bulsar XL.6.

ḳazġan-, Q'ẒX'N-, X'ẒX'N-, kazanmak, elde etmek.

[← *ḳazıġ "toprağı güçlükle kazarak (ḳaz-) elde edilen mallar" + -a- addan eylem yapan ek + -n- dönüşlülük eki.]
ḳaŋ ḳ.-sar VIII.3.
aġı barım ḳ.-sar XII.7.
tavar ḳ.-maḳ näŋ XIV.4.

ḳazġanç, X'ZX'NC, kazanç, gelir.
[*ḳazġa- "kazanmak, güçlükle elde etmek" eyleminden *-nç* (*AG*, 125) ile türemiştir?]
öz ḳ.-ım üzä XII.2.
ḳ. ḳılmaḳ XIII.1.
ḳ. näŋ XIII.2.
meniŋ eltä ḳ.-ım XVI.4.

käl-, K'L-, KL-, gelmek.
buşuşluġ k.-ti ŋiz IV.6.
ıġlayu buşuşlu ġ k.-tiŋ V.3.
ḳoltġuçılar k.-sär X.3.
k.-zün XXII.6.
k.-sär birlä k.-ir biz XXIII.5.
esän tükäl k.-miş erti XXIV.3.
tegin k.-ip XLIV.3.
bu yerkä k.-tiŋiz XLVII.4.
poşı ḳa k.-tim XLVIII.4.
poşı ḳa k.-mişi bar XLIX.1.
oġrı k.-ip LVIII.5.
k.-tüküm bu LXI.1.
közünü k.-sä XXV.üst.
takı [kä]lmäz A.17.

kälür-, K'LWR-, getirmek.
teginig esän tükäl k.-zünlär XXII.7.
asan tükäl k.-üŋ XXV.6.
ärdini k.-sär XXIX.3.
maŋa amtı bir ḳuŋḳayu tiläp k.-üŋ LXIX.7.
bir ḳuŋḳau tiläp k.-di berdi LXX.3.
aş içgü k.-üp LXXI.6.

kämiş-, K'MYŞ-, atmak, fırlatmak, yere atmak, geri fırlatmak, aşağı atmak.
orunluḳtın ḳodı öz k.-ti LXI.6.

käntü, KNTW, kendisi, kendi, kişisel olarak, bizzat.
[← *ki/kä "iç" + -n + -tü bulunma durumu eki? Krş. not XIII. 7.]
adruḳ uzlar k. k. uz işin işläyür II.6.
k. bilingäy X.1.
biz k.-kä ädgü-kä ötläyür biz XX.6.
k. ölgäy LVII.7.
k.-niŋ ḳutı ülügi LXIV.1.

käräklig, KR'KLYK, gerekli, elverişli.
[*kärgäklig*'in içsesi düşmüş biçimi: krş. not LXXIX. 4.]
ḳaç k. yemiş sögüt üzä LXXIX.4.

kärgäk, KRK'K, gerekli, gereklilik, gereksinim, uygun olan şey, gerekli olan şey, olması gereken şey, zorunlu olan şey.
[← *kärgä-* "eksik olmak, uygun olmak" + *-k* sonuç bildiren anlamında (*AG*, 127). *kärgä-*, hem "eksik olmak" (krş. *Khuastuanift*, 203, 333 ve not 41) hem de "uygun olmak" (krş. K, I, s. 362.24) anlamında tanıklanıyor. Belki de *kärgä-* eylemi, *kär-*

"germek, iyice germek" + -°*g* şimdiki zaman ortacı anlamında + *-ä-* addan eylem yapan ek olarak çözümlenebilir, ya da *-g-* pekiştireç olarak eylemden eylem yapan ek (krş. *AG*, 160) olarak açıklanabilir: "iyice germek, güçlü bir gerilime tâbi tutmak" ki zorunluluk, gereksinim, gereklilik, eksiklik gibi kavramlar bundan ileri geliyor. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1631. "UzVok", s. 265 ve "MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]

nä k.-in barça bergäy XXII.3.

nä k.-in alku tükäti berip XXVIII.4.

nä k. boltı XLVII.2.

ıtta sansız yer körü yorımış k. LVII.4.

***ke**, KY, sonra, arka, geri, iç; batı.

[Krş. not XIII.7. *kīn*, *kēç*, *kīz*, *kīr-*, vb. türevleri ünlünün eskiden uzun olduğunu varsaydırıyor: **kē*.]

öŋtün k.-din XIII.7.

keç, KYC, geç, gecikerek, çok sonra.

[← **ke* "sonra, sonraki" + *-ç* küçültme eki. Krş. not XIII.7. ve LXII.1. Trkm. Yak. vb.'ye göre ünlüsü uzun, *kēç*.]

ür k. timin öglänti LXII.1.

kemi, KMY, K'MY, gemi.

[Türkmenceye göre, eskiden ünlüsü uzunmuş, *kēmi*. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1703.]

alkını k. birlä siŋürür XVII.3.

k. soḳup sınur XVII.5.

k. suvḳa çomurur XVII.7.

k. aḳtarılur XVIII.3.

k. yarattı XXXI.5.

yetti temir sua k. solap XXXI.6.

yençü k.-kä tükägüçä urup XXXIV.2.

k. tutuzup XXXV.7.

bir kemi sıyuḳın LIV.6.

kemiçi, KYMYCY, gemici, denizci.

[Krş. *TMEN*, Nr. 1704.]

kim yerçi suvçı k. bar ersär XXII.5.

ken, K Y N, sonra, daha sonra, gelecek, sonradan.

[← **ke* "sonra, arka" + *-n* araç durumu eki. Bang, "K-Osm I", s. 7, not 3'te *ken* için verilen karmaşık açıklama gerçeğe çok yakınmış gibi görünmüyor: *kīn* ← *kiyin* ← *kidin* "arkä" ← **kä/*ki* + *-din* ayrılma durumu eki "arkadan" (?).]

anta k. LXVIII.2.

kentir, KYNTYR, kenevir.

[Krş. *H II*, I.122'deki *käntir*. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1647.]

k. äŋirär II.4.

keŋrän-, KYNKR'N-, homurdanmak, mırıldanmak.

[Krş. not LXVIII.3.]

k.-ü aş berür LXVIII.3.

kertgün- (*kertkün-*?), KYRTKWN-, inanmak, doğru saymak

[← *kertü* "doğru, gerçek" + *-k-*

(*AG*, 91) + -°*n*- dönüşlülük eki? Man. *kertkün*-, ama Br. *kertgün*-.]
k.-tüŋüz mü A.6.
k.-tüm A.7.
k.-mätin A.12.
men ıdı k.-mäz men A.21.

keyikçi, K'YYK[CY], avcı, büyük av hayvanı avcısı.
[Ru. *kiyik*.]
ḳuşçı keyik [*çi*] *balıḳçı avçı* I.7.

ḳıdıġ, XYDYX, QYDYX, sınır, kenar.
[← *ḳıd*- "sınıra ulaşmak" (?) + -°*ġ* şimdiki zaman ortacı anlamında. Anlamı kesin olmayan *ḳıd*- diye bir eylem Kül Tigin yazıtının Güney yüzü 6. ve Kuzey yüzü 8. satırlarında bulunuyor. Ama krş. K'de *ḳıdış*- "birlikte kenar çekmek, birlikte bir kenar süsü dikmek" ve *ḳıdıt*- "kenar çektirmek, bir kenar süsü diktirmek".]
ḳ.-ıŋa tägürdi LII.4.
ḳ.-ıntaḳı LXXIII.6, .7.

ḳıl-, XYL-, QYL-, yapmak gerçekleştirmek, kılmak, üretmek, sağlamak.
ḳılınç ḳ.-ur II.1.
ḳılınç ḳ.-mışın körüp III.7.
ḳılınç ḳ.-ayın XII.3.
ḳazġanç ḳ.-maḳ XIII.1.
bizni irinç ḳ.-ġay siz XVIII.6.
tı(n)lıġlarḳa asıġ tusu ḳ.-ur XXI.6.
asıġ tusu ḳ.-u u- XXXIV.7, XXXV.4.
asaġ tusu ḳ.-ġalı XLVIII.3.
asaġ tusu ḳ.-ıŋ L.1.
sizni ölzün tep inçä ḳ.-tı LIX.7.
ḳoltġuçı-laraġ aşın suvın tonı 'ätüki ḳopı tükäti ḳ.-tı LXXVI.1.
bizni irinç yarlıġ ḳ .-ıp LXXVIII.1.

ḳılınç, XYLYNC, QYLYNC, eylem, davranış.
ayıġ ḳ. II.1.
ayıġ ḳ.-lıġ (?) *ḳılmışın* III.7.
ädgü ḳ. XII.3.
ḳ.-ı yavlaḳ üçün XXX.4.
ayıġ ḳ.-lıġ LXII.5.

ḳın (*ḳıyın*?), QYN, işkence, ceza.
[Ru. *ḳıy(ı)n*, Uyg. *ḳıyın* ve *ḳın*, K *ḳın*(-*a*-), Br. *ḳın* ve *CC ḳın* ama *ḳıyn*(-*a*-). ← *ḳıy*- "yanlamasına kesmek, doğramak, öldürmek" + -°*n* ulaç anlamında eylemden ad yapan ek? Krş. *TMEN*, Nr. 1609. Uzun ünlü konusunda krş. "TüMisz", s. 13 ve "MT Long Vowels", s. 161.]
turḳaru ḳ.-ḳa täginür/tägir LXXIII.1.

ḳınlıḳ, QYNLYQ, hapishane, cezaevi, ceza verilen yer.
[← *ḳın/ḳıyın* "ceza, işkence" + -*lıḳ* somut anlam bildiren veya yer gösteren ek. Bu sözcük hakkında ayrıca krş. *TT VI*, not 109.]
ḳ.-ta yatzun LXIII.4.

ḳ.-ta urdılar LXIII.6.

ḳırḳın, QYRQYN, kızlar, cariyeler, nikahsız karılar.
[← *ḳız* "kız" + *-ḳun* topluluk bildiren ek: krş. not XLII.2.]
tört körklä ḳ. XLII.2.
ḳapaġçı ḳ. XLII.5.
ḳapaġçı ḳ.-lar XLIV.6.

ḳıy-, QYY-, ucu sivri biçimde kesmek, yanlamasına kesmek.
[*ḳıy-*'ın anlamları için krş. K: "ucu sivri biçimde, yanlamasına kesmek; sözünden caymak". Krş. not LVII.8.]
turup ekki ḳamış sış ḳ.-ıp LVII.8.

ḳız, QYZ, XYZ, XYẒ, kız.
[Trkm., Yak. vb.'de ünlüsü uzun: *ḳīz*. *TMEN*, Nr. 1601. "NegVerb", s. 114, not 3'te, Bang *ḳırḳın* ve *ḳīz*'ı *ḳır-* "kırmak, yıkmak" eyleminden getirmeyi düşünüyordu (?).]
oġul ḳ.-ḳa sanmaz XI.7.
ekki arıġ ḳ.-lar XLI.2.
ol ḳ.-lar XLI.5.
säkiz körklä taŋ arıġ ḳ.-lar XLIII.1.
ellig ḳan ḳ.-ın LXIV.4.
men el ḳan ḳ.-ı A.10.

kiçig, KYCYK, küçük.
[← *kiç-/keç-* "gecikmek, geç olmak, sonra olmak" + *-°g* şimdiki zaman ortacı anlamında = "daha sonra gelen, sonra gelen, sonradan gelecekler, küçükler, küçük"? Krş. not XIII.7. Ayrıca bk. *TMEN*, Nr. 1664.]
uluġ k.-kä tutuztı LXVII.8.

kiginç, KYKYNC, yanıt.
[← **ki* "sonra, arka, iç" + *-g-* addan eylem yapan ek (*AG*, 91) + *-°nç*? Krş. not XIII.7.]
näŋ k. berü umadı XV.8.

kigür-, KYKWR-, içine sokmak, girdirmek.
[← **kig-* "arkaya veya içeri gitmek, girmek" + *-°r-* ettirgenlik eki. Krş. not XIII.7.]
uluġ tägzinç (k)-kä k.-ür XVIII.1.
içgärü ḳaŋı ḳan tapa k.-di XXV.3.
elgin tuta k.-üp XLVI.2.

kim, KYM, soru adılı (kim?); belirsizlik adılı (her kim, kim olursa olsun) veya olumsuzluk adılı (hiç kimse); ilgi adılı (ki); bir neden (çünkü, madem ki) veya amaç (-mesi için) ilişkisi anlatan yan cümle bağlacı.
[*kim*'in çeşitli kullanışları hakkında krş. not XXVI.1, XXXII.8 ve XXXV.2-4. *TMEN*, Nr. 1702.]
tarımaḳda ädgü yoḳ k. XIII.3.
ärdini bar k. ülüglüg ... kişi ol ärdini bulsar XXI.3.
ḳan yarlıġ yarlıġḳadı k. taluyḳa barayın tesär kiriŋlär XXII.1.
k. yerçi ... bar ersär yemä kälzün XXII.4.
nä muŋ taḳ boltı k. antaġ ... ögükünüzni ... ıdur siz XXVI.2.

k. ölüm adaḳa ḳorḳsar aşnuraḳ yorıŋlar XXXII.3.
yarlıġın eşidip k. näŋ un(a)madılar (ün[tä]mädilär?) XXXII.7.
yarlıġ yarlıġ ḳap kim näŋ üntämäsär XXXIII.2.
ärdini alġalı barayın k. ḳayu tınlıġlarḳa ... tusu ḳılu usar men XXXV.2.
k. sizlär tep ayıttı XLI.4.
nä kärgäk boltı k. ança ämgänip ... kältiŋiz XLVII.3.
öz ḳadını yeriŋä tägdi k. ḳaŋı ḳan ol ellig ḳan ḳızın ... ḳolmış erti LXIV.3.
köŋlüŋüzni k. bertdi LXIX.1.
yalġan köni sözüŋüzni [k.?] bilir A.21.

kir-, KYR-, girmek, (saraya) gelmek, (denize) gitmek.
[← **ki* "iç, arka" + *-r-* addan eylem yapan ek. Krş. not XIII.7. "denizde gitmek" anlamı hakkında krş. not XIV.5. Türkmence, Yakutça, vb.'ye göre eskiden ünlüsü uzunmuş, *kīr-*.]
balıḳḳa k.-di IV.1.
ellig tilkä k.-mäzün XII.2.
toluy ögüzkä k.-ip XIV.5.
taluy ögüzkä k.-mişig XV.3.
talu ögüzkä k.-äyin XV.6.
adaḳa k.-ip XVIII.5.
k:-iŋlär XXII.2.
taluyḳa k.-ip XXIV.1.
taluy ögüzkä k.-ür sizlär XXXII.3.
içgärü balıḳḳa k.-gäy siy XXXIX.8.
balıḳ içiŋä k.-di XLI.7,
içgärü k.-di XLII.7, XLV.7.
içgärü k.-ip XLIV.7.
k.-zk-ün XLV.6.
köŋliŋä yäk saḳınçı k.-di LVI.5.
taluyḳa k.-di A.16.

kirigsä-, KYRYKS'-, girmek istemek, (denize) gitmek istemek.
[-°*g* ile eylem adı + *sa-* "saymak, istemek" eylemi'den oluştuğu sanılan *kir-*'in istek bildiren biçimi: krş. not LXVIII.8.]
taluyḳa k.-yür men XXI.7.

kişi, KYŞY, insan, kişi.
["UzVok", s. 264 ve "MT Long Vowels", s. 164'e göre son ünlü uzun olmalı.]
ḳayu k. XI.4.
k. alḳu ölür XVII.6.
ülüglüg ḳutluġ k. XXI.4.
k.-dä adruḳ bägräk är LXVI.4.
üküş bilgä k.-lär LXXIV.4.
közsüz k. LXXIV.5, .7.

kizlä-, KYZL'-, saklamak, gizlemek, gizli tutmak, kapamak.
[← *kiz* "sandık, misk kutusu" (K) + *-lä-* addan eylem yapan ek. *kiz* sözü **ki* "iç" adından türemiş olmalı: krş. not XIII.7. *kizlä-*'nin *i* ünlüsü uzundu, *kīzlä-*; krş. M. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 17.]
bäkrü k.-p tut LVI.1.

ḳod-, QWD-, koymak, yere bırakmak, bırakmak, bir işi tamam-

lamak (yardımcı eylem olarak).
[*ḳo-*'nun *-d-* ile pekiştirmeli biçimi? K, *ḳod-* ve *ḳoy-*'u aynı anlamda veriyor.]
sışın alıp ḳ.-tı LXVI.1.
barçaḳ a ḫumaru sav ḳ.-tı LXXVI.3.

ḳodı, QWDY, aşağıya doğru, aşağıda, tamamıyla, tamamen.
[← *ḳod-* "koymak, yere bırakmak, tamamıyla yapmak" + *-ı* ulaç eki. Krş. "BioHt", not 287.]
ediz orunluḳtın ḳ. öz kämişti LXI.5.

ḳol, XWL, kol.
[*TMEN*, Nr. 1571.]
ḳ.-ın yetip XXV.1, XXXVI.3.

ḳol-, XWL-, QWL-, dilemek, istemek.
ağlıḳ ḳ.-tı VII.4.
ärdini ḳ.-u XLVIII.4.
ḳut ḳ.-tı LI.2.
ḳızın ... teginkä ḳ.-miş erti LXIV.5.

ḳolġuçı, QWLXWCY, dilenci, yalvar yakar isteyen, bir şey isteyen.
[← *ḳol-* "dilemek" + *-ġu-çı* eylemden eyleyici adı yapan ek.]
küniŋä ḳ.-lar üzülmädi VII.3.

ḳoltġuçı, X W L T X W C Y, XWR(=L)TXWCY, QWLTXWCY dilenci, yalvar yakar isteyen, bir şey isteyen.
[← **ḳolt-*, *ḳol-* "dilemek, istemek" eyleminin *-t-* ile pekiştirmeli varyantı (?) + *-ġu-çı* eylemden eyleyici adı yapan ek.]
ḳ.-r(=l)ar kälsär X.3.
ḳor(=l)tġuçılar yıġlayu barsar X.5.
irinç yarlıġ ḳ.-lar LXXII.1.
beş yüz ḳ. LXXII.2.
ol beş yüz ḳ.-laraġ LXXV.7.
ol beş yüz ḳ.-lar LXXVII.1.

ḳon-, QWN-, XWN-, konmak, yerleşmek.
[← *ḳo-* "bırakmak, koymak" + *-n-* dönüşlülük eki. *TMEN*, Nr. 1539.]
ḳuş ḳuzġun ḳ.-sa LXXX.4.
ḳuşlar ḳ.-maġı LXXX.6.

ḳop, QWP, hepsi, tamamı.
tonı 'ätüki ḳ.-ı tükäti LXXVI.1.

ḳopuz (*ḳobuz*?), XWPWZ, QWPWZ, kopuz, bir çeşit gitar.
[← *ḳop-* "çınlamak (bir sesten sözederken)" + *-°z* (*A G*, 135). Krş. not LXX.7.]
tegin ḳ.-ḳa ärtiŋü uz erti LXX.7.
'elgi ḳ. ıtızu LXXI.1.

ḳorḳ-, XWRX-, QWRQ-, korkmak.
[*ḳorḳ-*'un nesnesi kimi kez verme durumunda, kimi kez de ayrılma durumundadır: krş. K, III, s. 421, vb. *TMEN*'e göre (krş. Nr. 1558'de), *ḳorḳ-* ← *ḳor-* "savunmak, korumak" + *-ḳ-* pekiştirme eki = "yoğun bir biçimde kendini korumak, yoğun bir biçimde kendini savunma gereksinimi duymak (?).]
bodun tiliŋä ḳ.-up XI.2.

kim ölüm adaḳa ḳ.-sar XXXII.4.
ḳ.-maŋ busanmaŋ XL.4.

ḳorḳınç, XWRXYNC, korku, ürküntü, dehşet.
ḳ. XVIII.dış.

ḳorḳınçıġ, QWRXYNCYX, QWRQYNCYX, korkunç, ürkütücü, dehşet verici.
[← *ḳorḳınç* "korku, ürküntü, dehşet" + *-sıġ* "-e benzer; -e benzeyen anlamında" addan sıfat yapan ek (*AG*, 80).]
ḳ. yel turur XVIII.3.
bu munça ḳ. adaḳa kirip XVIII.5.
ärtiŋü ḳ. adalıġ XXVI.5.

ḳovı, XWVY, talihsiz, mutsuz, boş, içi oyuk (ağaç vb.)
[← *ḳov-* "kovmak"? *ḳovı*, *ḳovuḳ*, vb.'nin anlamları konusunda krş. K. Niçin "talihsiz" (itibarlı bir hanın bir ağaç oyuğundan doğması)? *ḳıv/ḳov* (*ḳuv*? K) "talih" ile ilgisi var mı? Krş. Trkm. *ġovı* "uğurlu, iyi". Ayrıca krş. Bombaci, "Qutluγ Bolsun", s. 29, not 64; Marquart, "Über das Volkstum der Komanen", s. 159-161. = Mo. *ġobi* "çöl" ve *ġobil* "kof". Ama ayrıca Mo. *ḫoġusun* "boş" ve *ḫubi* "kader, alın yazısı" ile karşılaştırınız (*TMEN*, Nr. 294)? Ayrıca bk. Tü. *ḳabuḳ* "kof ağaç", *TMEN*, Nr. 1423.]
ḳutsuz ḳ.-lar. üçün LIV.1.

ḳovra- (*ḳuvra-*?), QWVR'-, bir araya gelmek, yığılmak, toplanmak.
[*ḳavra-* "sıkıştırmak, birini ötekine karşı sıkıştırmak" eyleminin dudaksıllaşmış eşili? Krş. not. XV.4. Ḳovrat/Ḳuvrat eski Bulgarca bir addır. Ru.'da *ḳovrat-*, ama *ḳovra-* sadece burada doğrulanıyor. Br., *ḳuvraġ*'ı veriyor. Ramstedt, "Zwei uigurische Runeninschr.", s. 44'te *ḳobrat-*'ı *ḳop* "hepsi" sözcüğünden getiriyor (?). "UigSt", not 16'ya göre, *ḳuvra-* ve *ḳuvrat-*, *ḳurat-* ve *ḳura-*'ya dönüşmüş olabilir (K ve *CC*'de *ḳur-*'un "biraraya getirmek" anlamına gelebildiği sanılıyor).]
uluş bodun alḳu ḳ.-dı LXXI.3.
alḳu anta ḳ.-dı LXXII.2.

ḳovraġ (ḳuvraġ?), QWVR'X, toplanma, toplantı, topluluk, meclis, kalabalık.
[← *ḳovra-* "toplanmak" + *-ġ* şimdiki zaman ortacı anlamındaki ek.]
ḳalın ḳ. ara LXX.6.

ḳoy, XWY, koyun.
[Bu sözcüğün *ḳoy*, *ḳoyn*, *ḳoyın* vb. gibi değişik biçimleri konusunda krş. *TMEN*, Nr. 1590.]
ḳ. laġzın ulatı III.1.
ḳ. yılḳı egidsär XIII.5.

kök, KWYK, mavi veya yeşil (krş. Çin. *qīng* 青), gök, gökyüzü.
[← **kö-* "yükselmek, yüksek olmak"? Krş. not X.üst.

Eskiden ünlüsü uzundu: *kök. TMEN*, Nr. 1677.]
k. lenḫua XXXVIII.1.
k. täŋri LVII.2, LXI.4.

kölit-, KWYLYT-, gömmek, toprağa sokmak veya koymak.
[Anadolu Türkçesinde *gölü-* biçiminde tanıklanan, K'nin verdiği *köli-*'nin ettirgen veya pekiştirmeli biçimi. Krş. not LXV.6. Eskiden *ō* uzundu: krş. Trkm. *göle-*.]
tört adaḳın iŋläyü k.-di LXV.6.

kölük, KWYLWK, yük hayvanı.
[← *köl-* "bağlamak" + -°*k* edilgenlik veya sonuç bildiren ek. Krş. not XXVIII.3.]
ärän-niŋ aşı suvı k.-i ... berip XXVIII.3.

köni, KWYNY, gerçek, tam, doğru, gerçeğe uygun.
[← *kön-* "doğrulmak, doğru olmak, dikelmek, düzelmek, itiraf etmek, doğruyu söylemek" (K) + *-i* ulaç eki. "MT Long Vowels", s. 164'e göre son ünlü uzun olmalı.]
ädgü k. yolçı yerçi XL.8.
k. savlıġ LV.2.
yalġan k. sözüŋüz A.20.

köŋül, köŋl-, KWYNKWL, K WNKWL', KWYNKL-, gönül, duygular, vicdan, dilek.
k.-çä berdi VII.1.
k.-üg berzün k.-in bertmäŋlär VIII.4.
ögüküm k.-in näçük bertäyin men IX.6.
k.-in bert- VIII.5. XI.5 ve .8.
k.-täki küsüşin XIV.5.
k.-çä alıŋ XVI.5.
uluġ ögrünçülüg k.-in XLVI.6.
k.-iŋä yäk saḳınçı kirdi LVI.4.
k.-i yerinti LXVIII.5.
k.-üŋüzni kim bertdi LXVIII.8.
maŋa k.-i boltı LXIX.iç.
ḳunçuyıŋa k. bermädi LXIX.alt.

kör-, KWR-, KWYR-, görmek, bakmak.
k.-ür erti I.3.
[*taḳ*]*ı yemä k.-di* II.8.
ḳılmışın k.-üp III.8.
teginig buşuşlu ġ k.-üp IV.3.
tınlı ġlaraġ k.-üp V.6.
iki közi k.-mäz erti XXIV.6.
ol k.-mäz yerçikä XXIV.7.
k.-üŋ XXXVII.7.
lenḫua k.-gäy siz XXXVIII.2.
k.-ü yorımış LVII.4.
ämgäkin k.-ü umatın LIX.3.
munuŋ yüzin yemä k.-mäyin LXIII.2.
udçı är k.-üp LXVI.3.
teginig k.-üp LXXII.6.
kün k.-üŋ A.3.

körk, KWYRK, güzellik, görünüş.
[← *kör-* "görmek" + *-k* sonuç bildiren, eylemden ad yapan ek.]
k.-lärin taŋlap XLIII.3.

körklä, KWYRKL', güzel.
[← *körk* "güzellik" + *-lä* addan sıfat yapan ek. *körtlä*'nin eşili. *CC*'de *körklü* ve *körkli* "güzel".]

k. ḳırḳın XLII.2.
k. taŋ arıġ ḳızlar XLII.8.

körüş-, KWYRWŞ-, görüşmek, birbirini görmek, birbiriyle karşılaşmak.
silärni k.-mägäy men LXXVI.3.

köt, KWYT, yüksek, yükseklik, seçkin, kişi adı.
[Krş. not X.üst.]
kün toġmış k. toġmış X.üst., XXVI.üst.

köz, KWYZ, göz.
["MT Long Vowels", s. 160'a göre ünlüsü uzun.]
k.-däki /// VI.8.
ekki k.-i körmäz erti XXIV.5.
munı ekki k. täglärip sançayın LVII.5.
ekki k.-iŋä sançıp LVIII.1.
ekki k.-ümin täglärü sançtı LVIII.5.
ekki k.-intäki sışın LXV.8.
k.-süz kişi LXXIV.5, .7.
k.-üŋüz ança aŋ bolzun A.1.
bir k.-üŋüz yaruzun A.3.
bir k.-i yarudı A.4.

közäd- (*küzäd-*?), KWYZ'D-, gözetmek, beklemek.
[< *közä-* "közü karıştırmak" + *-t-/-d-* ettirgenlik veya pekiştirme eki? Krş. not XLII.4. Acaba [ilk] ünlüsü uzun mu? krş. Trkm. *kōz* "köz" ve *kōzä-* "köz olmak".]
ḳapaġ k.-ü tururlar XLII.4.
borluḳumın k.-zün LXXIII.3.

közätçi, KWYZ'TCY, bekçi, nöbetçi.
[< *közä-* "közü karıştırmak" + *-t* eylemden ad yapan ek (*AG*, 131) = "uyanıklık, gözetleme" + *-çi* eyleyici adı yapan ek. Krş. not XLII.4.]
ordu ḳapaġ k. XLIII.5.

közün-, KWYZWN-, gözükmek, görünmek; görünür olmak, güncel olmak.
[*kör-* "görmek" eleminin varyantı **köz-*'ün *-°n-* ile dönüşlü biçimi?]
k.-ür ät burḫan XI.3.
k.-ür mü XXXVII.6.
tını ıraḳtın ançulayu közünür XXXVIII.5.
lö ḳanıŋa k.-gäy siz XL.1.
içgärü k.-gäli tep XLIV.5.
bägräk är k.-ür siz LXVI.5.
yaruḳ k.-ü kälsä XXV.üst.

ḳuçuş-, QWCWŞ-, kucaklaşmak.
[*ḳuç-* "kucaklamak" eleminin *-°ş-* ile iştaş biçimi. Krş. K'de *ḳoç-* ile. Huart ve Pelliot, ayrıca *U III*'te Müller *ḳoç-/ḳoçuş-* yazarlar, ama krş. Br. *ḳuçul-* ve *CC ḳuç-*, ayrıca *Wb*, II, 1007, *ḳuçaḳ* (Alt., Tel., Şor., Sag., Tar.). Bunun dışında krş. *TMEN*, Nr. 1432'deki *ḳuçaḳ*.]
öpişti ḳ.-tı LII.8.

ḳul, XWL, QWL, köle, kul, kişi adı.
[Krş. *TMEN*, Nr. 1519 ve Nr. 1572.]
ḳ. ıt LV.iç.
el toġdı ḳ. LXIII.iç.

ḳulḳaḳ, QWLQ'Q, kulak.
[Bang, "K-Osm IV", s. 8, not 2'ye göre: ← *ḳul* "köle" + *-ḳaḳ* küçültme eki (*AG*, 59) = "küçük köle" (?). "UzVok", s. 265 ve "MT Long Vowels", s. 163'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
ḳ.-ıntaḳı çintämäni ärdini L.7.

ḳulluḳ, QWLWQ, hizmet, hizmetkârlar, muhafız, kölelik.
[Krş. not XXIII.2-5. Bu sözcüğün başka dillerdeki çeşitli anlamları için krş. *TMEN*, Nr. 1580.]
teginkä ḳ. barır biz XXIII.3.

ḳum, QWM, kum.
[Krş. *TMEN*, Nr. 1525.]
yeri ḳ.-ı alḳu kümüş XXXVI.7.

ḳunçuy, QWNCWY, XWNCWY, prenses, Çin imparatorunun kızı, Uygur hakanının eşi.
[← Çin. *gōng zhǔ* 公主 M **kuŋ c̣iou* "imparator kızı". *-i̯ou* = *-uy* uyumu belki Çin'in kuzeybatısındaki Ortaçağ [Çin] lehçelerinin bir özelliği olarak açıklanabilir (krş. özellikle Csongor, "Chinese in the Uighur Script", s. 99). *TMEN*, Nr. 1585.]
lölär ḳanı ḳ.-ı XLIII.4.
ḳunç[*u*]*y* LXVIII.iç.
ḳ.-ı-ŋa köŋül bermädi LXIX. iç.

ḳuŋḳayu, **ḳuŋḳau**, QWNKQ'YW, QWNKQ'W, bir tür kopuz, gitar, ut veya kitaranın bir türü. Çince *kōng hóu*.
[← Çin. *kōng hóu* 箜篌 M. **kʰuŋ-ɦi̯ u* (*ɦu*, Táng 唐 döneminde *ɦi̯ u*'ya dönüşmüştür): krş. Pulleyblank, "The Consonantal System", s. 85). Belki de Han 漢 hanedanı döneminde Türkçe **ḳopġuz*'un bir yazıçevrimi söz konusudur: krş. not LXX.7.]
bir ḳ. tiläp kälür- LXIX.7, LXX.3.

ḳuruġ, QWRWX, XWRWX, kuru, boş.
[Trkm., Yak. vb.'ye göre eskiden *ḳūruġ*]
ḳ. yerig suvayu I.3.
aġlıḳ ḳ. bolġalır VII.8.

ḳuş, XWŞ, QWŞ, kuş.
[Krş. *TMEN*, Nr. 1561.]
ḳ. ḳuzġun I.4.
yemişig ḳ.-lar artatır LXXII.8.
yemişiŋin ḳ. ḳuzġun artatmaġay LXXV.3.
ḳ. ḳuzġun ḳonsa LXXX.3.
ḳ.-lar ḳonmaġı LXXX.6.
ḳ. aş (?) XVIII.iç.

ḳuşçı, XWŞCY, kuşbaz, kuş avcısı, doğan avcısı.
[Krş. not I.7. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1564.]
ḳ. keyik[çi] balıḳçı avçı I.7.

ḳut, XWT, QWT, kut, yaşam sıvısı, yaşam suyu, yararlı güç, kurtuluş, talih, yücelik, saygınlık, büyük mutluluk, koruyucu melek, kozmik unsur, kişi adı.
[← **ḳu-* "dökmek, sızmak, ya-

yılmak + *-t* eylemden ad yapan ek? Krş. not LI.7. = Çin. *qì* 氣, *fú* 福 ve *jí* 吉; Soğd. *frn* ve eski İr. *hvarənah*.]
ḳaŋım ḳ.-ı VI.4.
tegin ḳ.-ı ülügi üçün XXXIII.5.
burḫan ḳ.-ın bul- XL.7, LI.6, LXXVI.5.
burḫan ḳ.-ın tiläyü XLVII.7.
ḳ. ḳoltı LI.2.
ḳ.-uŋuzta ... ozalım LI.8.
ḳ.-suz ḳovılar üçün LIV.1.
käntü-niŋ ḳ.-ı ülügi üçün LXIV.1.
ḳ.-ı waḫşiki LXIV.2.
ḳutadmıs ḳ. bulmış XLVIII.dış.
ḳ. bulmış XLIX.iç.
ḳ. berzün LVIII.iç.

ḳutad-, XWT'D-, mutlu olmak, çok mutlu, talihli olmak; kişi adı.
[← *ḳut* "mutluluk, baht, kurtuluş" + *-ad-* "durum değiştirmek" anlamında addan eylem yapan ek. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
ḳ.-mış ḳut bulmış XLVIII.dış.

ḳutġar-, ḳutar-, XWTX'R-, XWT'R-, kurtarmak, özgürlüğüne kavuşturmak.
[← *ḳut* "selamet, kurtuluş" + *-ġar-* bir şeyi başka bir şeye eklemek anlamında: krş. not LI.7.]
meni titmäŋ ḳ.-ıŋ LI.7.
silärni barça anta ḳutarġa men LXXVI.6.

ḳutluġ, QWTLWX, XWTLWX, *ḳut* "hayatî güç, yararlı güç, kutsal öz, kurtuluş, talih vb." ile donanmış.
[*ḳutluġ* konusunda, krş. A. Bombaci, "Qutluγ Bolzun", I ve II; ayrıca *TMEN*, Nr. 1568.]
ülüglüg ḳ. kişi XXI.4.
uluġ küçlüg ḳ. bodısavatlar XLV.2.
ḳ. toġdı VII.iç., IX.üst.
ḳ. XI.1/2.

ḳuzġun, QWZXWN, XWẒXWN, kuzgun, karga.
[*TMEN*, Nr. 1480.]
ḳuş ḳ. suḳar I.4.
yemişiŋin ḳuş ḳ. artatmaġay LXXV.3.
ḳuş ḳ. ḳonsa LXXX.3.

kü, KW, ün, söylenti, haber.
[O. N. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 160'a göre *kū*'nün ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1986'da *kūlūk* .]
ol ädgü k. at VII.1.

küç, KWYC, güç, kuvvet.
[Trkm., Yak., vb.'deki biçimlerine göre *küç*'ün ünlüsü uzun. *TMEN*, Nr. 1662.]
k.-i alaŋudi XXXVII.2.

küçä-, KWYC'-, zorlamak.
sizlärni k.-p elitmäz XXXII.5.

küçlüg, KWYCLWK, güçlü, kuvvetli.
uluġ k. ḳutluġ bodısavatlar XLV.2.

küdän, KWYD'N, davetli, konuk, düğün.
[*küdägü* "yeni evli erkek, güvey" gibi *küd-* "gözlemek, beklemek" + -°*n*'den türemiştir (*AG*, 124)? Krş. not LXIX.3. Sözcüğün yapısı için *bul-* "bulmak" eyleminden *bulun* "tutuklu, savaş esiri" ile karşılaştırın.]
k. ür tursar LXIX.3.

kümüş, KWYMWŞ, gümüş.
k.-lüg otruḳḳa taġḳa XXXVI.5.
yeri ḳumı alḳu k. XXXVI.7.
yürüŋ kümüş yıp XLII.3.

kün, KWYN, KWN, güneş, gün, kişi adı.
[Büyük bir olasılıkla aynı anlamdaki Toharca A *koṃ*, B *kauṃ*'dan ödünçlenmiştir. *küniŋä* için, krş. not VII.2. *TMEN*, Nr. 1688.]
k.-iŋ ä ḳolġuçılar üzülmädi VII.2.
k.-iŋä ayıŋa munçulayu berip VII.4.
k.-iŋä tıdıġsız berdi VIII.6.
altı k. ärtip bardı XX.1.
yetti k. XXXI.4, XXXIII.8, XXXVI.4, XLIX.4, L.4.
yettinç k. XXXI.7, XXXIII.3, XXXIV.1, L.1, .6.
k.-iŋä XXXII.8, LXXI.5.
ḳaç k. içintä XXXIII.6.
ḳayu k. XL.6.
k. toġmış X.üst., XIX.üst., XXVI.üst., XXXVIII.üst., XLVII.iç., LXII.dış., üst., LXVII.iç., LXXVII.iç., LXXVIII.iç.
k. täŋri XXV.üst.
k. körüŋ A.3.

küsän, KWYS(=Ş)'N, Kuça'nın Türkçe adı.
[W. Winter, "Tocharians and Turks", s. 240'a göre *Küsän*, Kuşana'ların adının Türkçede aldığı biçim olmalı. *Küsän* biçimi de, Uygur, Mani (*TT IX*) ve Arap yazısıyla (K) yazılmış başka metinlerde tanıklanmıştır.]
k. çor bitiyü XLIV.dış.
k. çor bitidim XLVI.dış.

küsüş, KWYSWŞ, istek.
[← *küsä-* "istemek". Br. ve *CC*'de *küsä-*; Osm.'da *kösä-*.]
k ö ŋ ültäki k.-in ḳanturġalı XIV.5.
tınlıġlarnıŋ k.-in (...?) *inçip* XV.1.
uluġ k.-in ärdini alıp LI.3.

küvrüg, KWYVRWK, davul.
[Br. *küvrüg*. Başlıca anlamları "gevşek, boş, oyuk" imiş gibi görünen *küv-/käv-*, *küvür*, *küvrä-*, vb. sözcükler dizisine bağlanabilir.]
uluġ k. toḳıtıp XXXI.8.
k. toḳıp XXXIII.1.

laġzın, L'XZYN, domuz.
[L. Ligeti, "Histoire du lexique des langues turques", s. 86'ya göre, belki de bir Eski (Paleo-)

Asya dilinden ödünçleme.]
ḳoy l. ulatı III.2.

lenḫua, LYNXW', lotüs çiçeği.
[← Çin. *lián huā* 蓮華, M **l̥ien hwa* "lotüs çiçeği".]
kök l. XXXVIII.2.
ol l. sayu birär aġuluġ yılan bar XXXVIII.3.
l. sayu XXXVIII.6.
ol l. yoluġ yoġuru XXXIX.1.

lö, LWW, LW, ejderha.
[← Çin. *lóng* 龍 M **l̥ioŋ* "ejderha". Krş. not XXI.2.]
l. ḳanlarınta XXI.2.
l. ḳanı XXXIX.2, XLV.7, .1, XLVI.7, XLVIII.5, L.7.
l. ḳanıŋa XXXIX.8.
alḳu aġuluġ l.-lär yılanlar XXXIX.6.
l.-lär ḳanı ḳunçuyı XLIII.3.
ärklig l. ḳanıŋa XLVI.3.
l.-lär L.4, LII.3.
l.-lär ḳanı L.6.

maḫarıt (*m aḫayat*?), MX'RYT (M'X'YT?), Benares kralının adı.
[Krş. not IV.2.]
m. elläg IV.2.

† **maḫayana**, MXY'N', *mahāyāna*, Büyük Taşıt.

maŋa, M'NK', birinci tekil kişi adılı *men*'in verme durumu: bana, benim için, bana karşı.
m. beriŋ LV.6.
siz m. ḳadaş boltuŋuz LXIX.5.
m. ädgü saḳınçıŋaz bar ersär m. amtı bir ḳuŋḳayu tiläp kälürüŋ LXIX.5.
m. köŋli boltı LXIX.iç.

maŋra-, M'NKR'-, bağırmak.
[Bir çığlığın ses taklidi *baŋ/ maŋ*'dan ileri gelen yansıma sözcük: krş. K, III, 355.2'de *baŋ* ve Osmanlıcada *bangır bangır*.]
inisin oḳıyu m.-dı LVIII.4.

mäŋilig, M'NKY LYK, mutlu, çok mutlu.
alḳu m. boltılar LXXII.4.

men, MN, M'N, birinci kişi adılının yalın veya mutlak durumu: ben.
toġdum m. V.1.
m. taḳı uçuz bolġay m. XXIX.4.
ḳalır m. XXX.1.
m. yemä barayın XXX.2.
m. sizlärni küçäp elitmäz m. XXX.5.
m. tutayın LV.6.
m. özüm LVII.3.
poşıçı m. LXVII.4.
m. el ḳan ḳızı A.9.
m. erür m. A.17.
m. toġa äzük sözlämäz m. A. 18.
m. ıdı kertgünmäz m. A.21.
ve değişik birçok sayfalarında.

meni, MYNY, MNY, kişi adılı *men*'in yükleme durumu: beni.
m. sevär mü siz VI.4.
m. aḳlayur XXIX.1.
m. titmäŋ XL.7, LI.6.
m. sevmäz LVI.7.

meniŋ, M'NYNK, MYNYNK, kişi adılı *men*'in tamlayan durumu: benim.

aġıçı ersär m. ol XI.1.
m. eltä ḳazġançım XVI.4.
m. eligdä LXXX.2.

miŋ, MYNK, bin.
m. tümän bulur XIII.4.

monçuḳ (*munçuḳ*?), MWNCWX, incik boncuk, taş vb.'den boncuk.
[Türkmencede ilk ünlü uzundur (krş. *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, s. 448).]
ayadaḳı yençü 2 m. täg közdäki (...) VI.8.

mşy ḫa, MŞYX', İsa, Mesih.
amraḳ täŋri m. ḳut berzün LVIII.iç.

mu/mü, MW, soru ilgeci.
sevär m. siz VI.5.
ermäz m. XVI.5.
barsar yaraġay m. XXVI.8.
közünür m. XXXVII.6.
ḳunçuyı m. sizlär XLIII.4.
esän tägdi m. LIII.7.
bultuŋuz m. LV.1.
kertgüntüŋüz m. A.6.

munça, MWNC', *bu* işaret adılının eşitlik durumu: bunun kadar, bunun gibi, bunca.
bu m. ḳorḳınçıġ adaḳa XVIII.4.

munçulayu, MWNCWL'YW, bu kadar, böylece, böyle yaparak.
[← *munça ulayu* "bu kadar katarak"? Krş. not III.2.]
m. berip VII.5.
küniŋ ä m. küvrüg toḳıp XXXIII.1.
m. ... kälmişi XLVIII.7.

munı, MWNY, *bu* "bu" işaret adılının yükleme durumu.
m. ekki köz täglärip LVII.5.

munta, MWNT', *bu* işaret adılının bulunma-ayrılma durumu: burada, bu yerde, bu yerden.
[Ayrıca krş. *muntuda* ve not XXXIV.8.]
m. eniŋ XLIX.4.

muntuda, MWNTWD', *munta* "burada" sözcüğünün varyantı *muntu*'nun bulunma-ayrılma durumu.
[Krş. not XXXIV.8.]
bu m. yegräk çintämäni ärdini XXXIV.8.
m. ınaru XXXVII.4.

muntuz, MWN(=Y?)TWZ, geri zekâlı, aptal, şaşkın.
[Bang, "ManBeicht", s. 180'e göre: ← **mun-ut-uz* (*mun-* "yolunu şaşırmak, yanılmak" + -°*t*- ettirgenlik-pekiştirme eki + -°z eylemden ad yapan ek) = "yolunu şaşıran, yanılan, saçmalayan". Krş. *M II*, s. 13.7'deki *muntrumuntuz* ve K ve *CC*'deki *munduz*.]
ärtiŋü ḳal m. ermiş A.14.

munuŋ, MWNWNK, *bu* "bu" işaret adılının tamlayan durumu.
m. yüzin LXIII.1.

muŋ, MWNK, kaygı, sıkıntı, güçlük, derin üzüntü, mutsuzluk, üzüntü, çöküntü.
[Krş. not XXVI.1.]
nä m. taḳ boltı XXVI.1.

narata, N'R'T', ejderhalar hanının

adı = Skr. Nārada (?).
[Krş. not L.6.]
n. atlıġ lö ḳanı L.6.

nä, N', soru veya belirsizlik adılı veya sıfatı: ne, hangi, ne olursa, hangisi olursa.
[Türkmence, vb.'de *nā*'nin ünlüsü uzun: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 262.]
bu n. ämgäklig yer ermiş IV.8.
tususı n. bar XXI.1.
n. kärgäkin XXII.3, XXVIII.4.
n. muŋ taḳ boltı XXVI.1.
n. kärgäk XLVII.2.

nä üçün, N' 'WYCWN, niçin.
n. ü. IV.5, XVI.7.

näçä, N'C', soru veya belirsizlik belirteci, *nä*'nin eşitlik durumu: ne kadar, ... olduğu kadar, ... kadar çok.
n. irinç ... bar ersär LXXI.8.

näçük, N'CWK, nasıl, nasıl olur, nasıl öyleyse, niçin.
[Belki de *näçä* + *ök*'ten oluşmuştur: krş. *AG*, 345. *näçükin*, bunun araç durumu olmalıdır.]
el törü n. tutar IX.3.
köŋlin n. bertäyin men IX.6.
n.-in aġı barım ḳazġansar XII.6.
sen n. oztuŋ LIV.4.
n. antaġ çulvu sav aġzınızta ünär A.14.
n. men erür men ter siz A.17.

nägü, N'KW, ne?
[← *nä* + *-gü* büyütme eki (*AG*, 60). Tekin, "MT Long Vowels", s. 164'e göre ünlüleri uzun.]
oġrı tep tedükünüz n. ol LIX.5.

näglük, N'KLWK, niçin, neden dolayı, ne nedenle?
[*näglük*, *nägülük*'ün içsesi düşmüş bir varyantı olmalı. Aynı biçim *TT X*, 265. satır'da yer alıyor. *TT VIII*'de iki kez *-k* ile *nägülük* geçiyor. ← *nägü* "ne" + *-lük* addan ad yapan ek (*AG*, 54), özellikle soyut şeyleri oluşturmak veya bir şeye özgü yeri belirtmek için kullanılan genişletici anlamında. *nälük* "niçin" de aynı biçimde ama sadece *nä*'ye dayalı olarak yapılmıştır.]
n. toġdum IV.8.
n. ḳalır men XXX.1.
n. inçä irinç yarlıġ boltuŋuz LXVI.6.
n. barıġsadıŋaz LXVIII.7.

näkä, N'K', ne yüzden, neden, niye?
[*nä*'nin verme durumu.]
n. ıġlayu ... kältiŋ V.2.

näŋ, N'NK, herhangi bir şey, azıcık bir şey, (olumsuz anlamda) hiçbir şey, hiç.
[← *nä* + *aŋ* "olmayış, boşluk, yokluk, hiç, eksik" = "azıcık bir şey, daha az bir şey, vb."? Krş. not A.2. Ama ayrıca krş. *MatMorph*, s. 47. Grønbech, *Sprachbau*, s. 107'ye göre *näŋ* sözü *-niŋ* tamlayan durumunun köküdür.]

ḳazġanç n. XIII.3.
ḳazġanmaḳ n. XIV.4.
n. kiginç berü umadı XV.8.
n. unama-adı XX.4.
kim n. unmadılar XXXII.8.
kim n. üntämäsär XXXIII.2.
bu yerkä n. tägmägäy erti XLV.4.

nom, NWM, dinsel kural, kutsal yasa.
[← Soğd. *nwm.*]
bir bilgä n. bilir är XIV.2.
tatıġlıġ soġançıġ n. XLVI.4.
n. nomlaŋ XLIX.5.

nomla-, NWML'-, (dini) öğretmek, vaaz etmek.
nom n.-dı XLVI.5.
asġı n.-dı XLVI.7.
nom n.-ŋ XLIX.6.

oduġ, 'WDWX, uyanık.
[← **od-* "uyanık olmak" + *-°ġ* "uyanık, uyanıkken" anlamında eylemden ad yapan ek, şimdiki zaman ortacı. Başlangıçta **ŏd-* "uyanık olmak", *ūdı-* "uyumak" (*ū* "uyku" sözcüğünün türevi) eyleminden hem tınısı bakımından (günümüz lehçelerinin çoğunda *o*), hem de ilk ünlünün uzunluğu bakımından ayrılıyordu, "izlemek, uymak" eylemi ise *ŭd-* biçimindeydi. Br.'de *oduġ* ve *odun-*, ama *CC*'de *uyaḫ* ve *uyan-*.]
balıḳ o. erkän XVII.2.

oġul, oġl-, 'WXWL, 'WXL-, evlat, oğul.
[← **oġ-/yoġ-* "yoğunlaşmak" + *-°l* eylemden ad yapan ek? Krş. not LXVII.1. *TMEN*, Nr. 502.]
amraḳ o.-um IV.5.
o. ḳız XI.6.
o.-ı üçün VIII.4.
o.-ı teginkä XVI.2.
o.-um teginkä XXII.2.
bir kiyä amraḳ o.-umın siziŋä tutuzur men XXV.5.
ḳanı o. ... sevmäz XXX.4.
o.-um XXXVIII.4.
ḳan o.-ı XLIV.3, A.16.
aḳ o.-ın inçä tep saḳıntı LXII.6.

oġrı, 'WXRY, hırsız.
[Sözcük kökeni? *oġrı*'nın eşili olarak *oġur* vardır; *oġrı*, başlangıçta belki de *oġur*'un iyelik ekli biçimi idi (?) veya göçüşme sonucu ortaya çıkmıştır. *oġrı*'nın ilk anlamı "gizli, saklı" olabilir. *yoḳ* ve *yod-* oluşturmuş olan **yo-* "yitmek, kaybolmak" eyleminin türevi? *TMEN*, Nr. 497.]
o. almazun LVI.2.
o. kälip LVIII.5.
o. tep tedüküŋüz LIX.5.

oġuş, 'WXWŞ, kuşak, oymak, aşiret.
[← **oġ-/yoġ-* "yoğunlaşmak, biçimlenmek" + *-°ş* genel ve soyut anlamda ad oluşturan ek.]
tözümin o.-umın LXVII.1.

oḳı-, 'WQY-, okumak, ezbere okumak, çağırmak
[← *oḳ* "ok"? mesaj olarak gön-

derilen kertikli oktan dolayı, buradan "belirtmek, davet etmek, çağırmak, okumak, ezbere okumak vb.".]
inisin o.-yu maŋradı LVIII.3.

ol, 'WL, üçüncü kişi adılı; işaret adılı ve sıfatı; koşaç: "o; şu; -dır".
[*TMEN*, Nr. 515.]
ol ödün IV.2, VII.7, ve değişik birçok sayfalarında.
ol tınlıġ XI.6.
ol ädgü kü at VII.1.
aġıçı ersär meniŋ ol XI.1.
bir ada ol erür XVII.1.
ol beş yüz är ḳamuġun ol körmäz yerçikä ötüntilär XXIV.6.
ol avıçḳa XXV.7.
ol taluy suvı ... adalıġ ol XXVI.4.
ol ersär XXXVIII.7.
nägü ol LIX.5.
ol ellig ḳan ḳızın LXIV.4.
ol udçı är LXX.2.
ol uluşta LXXI.7.
törüsi antaġ ol LXXVIII.4.

olġur-, 'WLXWR-, oturtmak.
[**ol-* eyleminden *-ġur-* ile ettirgen biçimi.]
orunluḳ üzä o.-tı XLVI.3.
yolta öŋi o.-tı LXVI.3.
ḳovraġ ara o.-tı LXX.6.

olur-, 'WLWR-, oturmak, oturuyor olmak.
[Başka türlü tanıklanmamış olan **ol-* eyleminin *-°r-* ile ettirgen veya pekiştirmeli biçimi. *olur-* = *oltur-* K ve *CC*'de.]
ḳapaġda o.-ur erkän LXV.1.
yırlayu o.-dı LXXI.2.

on, 'WN, on.
[Ünlüsü uzun: krş. Ligeti, "Voy-Long", s. 190; "UzVok", s. 262; "TüMisz", s. 11. *TMEN*, Nr. 626.]
säkiz o. yaşayur ḳarı XXIV.4.
o. (ḳata) LIX.iç.

ordu, 'WRDW, başkent, hükümdar sarayı.
[← **or* "merkezî yer" + *-du/-tu* Ortak Altaycada bulunma durumu eki? Krş. not XIII.7 ve *TT III*, not 75. *ordu* ve *ortu* eşil olmalı. Ayrıca bk. *TMEN*, Nr. 452.]
ärdinilig balıḳḳa o.-ḳa täggäy XXXIX.3.
o. ḳapaġ-ḳa XLII.7.
o. ḳapaġ XLIII.5.

ortu, 'WRTW, merkez, orta.
[← **or* "merkezî yer"? Krş. *ordu*, *orun*, *ortun*, *orta*, vb.]
balıḳ o.-sınta LXX.5.

orunluḳ, 'WRWNLWQ, taht.
[*orun* "yer, oturulacak yer" + *-luḳ* yer adı oluşturan addan ad yapan ek. Krş. *TMEN*, Nr. 43'te *ōrān*.]
ärdinilig o, üzä olġurtı XLVI.2.
yüksäk ediz o.-tın ḳodı LXI.5.

otruḳ, 'WTRWQ, ada.
[Bu sözcüğün farklı biçimleri

için krş. *TT V*, B not 91. K, I., s. 176'da "biçmek veya kesmek (saç, giysi vb.)" anlamında verilen *utur-* (*otur-* okumalı?) eyleminin sonuç bildiren *-°ḳ* ile türetilmiş biçimi ?]

ärdinilig o.-ḳa tägdilär XXXIII.7.

kümüşlüġ o.-ḳa taġḳa XXXVI.6.

oz-, 'WZ-, kaçmak, kurtulmuş olmak, önüne geçmek, önce davranmak.

[Krş. K: öne geçmek, bir yarışta önde olmak.]

ät'özdä o.-alım LII.1.

sen näçük o.-tuŋ LIV.5.

tirig o.-tum LXI.1.

ozġur-, 'WZXWR-, kurtarmak, kaçırmak, öne geçirmek.

ḳayusıŋa ämgäktä o.-ġay sen VI.2.

ö-, 'WY-, düşünmek, düşünceye dalmak, hatırlamak.

ädgü ögli tegin IV.3, XXIII.3, XXXI.1, .8, XXXVI.2, XLIV.3, L.3 ve değişik birçok sayfalarında.

ayıġ ögli tegin XXVIII.6, XXXV.6, LIII.7, LVI.4.

öd, 'WYD, vakit, zaman.

ol ödün IV.2, A.7 ve değişik birçok sayfalarında.

birär ödün IX.8.

ög, 'WYK, anne.

ö.-üm ḳaŋım XXVIII.8, LVI.6.

ö. ḳaŋ XI.4, .5, .8.

ögi ḳaŋı XX.2, .5.

ögsüz ögi ḳaŋsız ḳaŋı LXXVII.6.

öglän-, 'WYKL'N-, aklı yerine gelmek, bilincine kavuşmak.

[← *ög* "bilinç, düşünce" + *-lä-* + *-n-* dönüşlülük eki. Krş. Br. *öglän-* (*TT VIII*, G 12) ve K *öglän-* (I, s. 259, *öklen-* ile). Ayrıca krş. not LXII.1.]

ür keç timin ö.-ti LXII.1.

ögrünçülüg, 'WYKRWNCWLWK, neşeli, sevinçli.

[← *ögür-* "sevinmek" + *-°nçü* eylemden ad yapan ek = "sevinç" + *-lüg* ait olma bildiren addan sıfat yapan ek.]

uluġ ö. köŋlin XLVI.5.

ögsirä-, 'WYK SR'-, bayılmak, kendinden geçmek.

[← *ög* "bilinç, bilme" + *-sirä-* yoksunluk bildiren ek. Krş. not LXI.6.]

ö.-di taltı LXI.6.

ögük (*ügük*?), 'WYKWK, sevgili, sevgili çocuk.

[Bang, "TurkBr IV", s. 39'a göre ← *ög* "anne" + *-°k* küçültme eki. Şöyle de düşünülebilir: *ög* "düşünce" veya *ög-* "övmek, övgüde bulunmak" + *-°k* sonuç bildiren ek. *ögäk (sav)* varyantı "övgü" (sözü) anlamına gelebilir: krş. *M I*, s. 15.2; *M III*, s. 31.5; "TurkBr IV", s. 39; ve "ManBeicht", s. 236-237. Ayrıca bk. not LV.3.]

amraḳ ö.-üm V.8, VI.6, IX.6, XVI.3.
täŋri täg ärdini täg ö.-üŋüzni XXVI.3.
ö.-üküm VL.3.

ögür-, 'WYKWR-, sevinmek.
[← *ög-* "övmek, coşturmak" + -°*r-* ettirgenlik veya pekiştirme eki = övdürmek veya coşturtmak, veya coşmak, buradan "sevinmek"?]
yenä ö.-dilär sevintilär LIII.2.

ögüz, 'WYKWZ, ırmak.
[*TMEN*, Nr. 613.]
ḳan ö. aḳıtar III.4.
toluy ö.-kä kirip XIV.4.
taluy ö.-kä kir- XV.3, XXXII.2.
talu ö.-kä kiräyin XV.5.
taluy ö.-kä tägip XXXI.3.
taluy ö.-kä ḳıdıġıŋa tägürdi LII.4.

öl, 'WYL, nemli.
[Ünlüsü uzun: krş. "Voy-Long", s. 191; "UzVok", s. 262; ve "TüMisz", s. 17.]
ö. yerig I.4.

öl-, 'WYL-, ölmek.
kişi alḳu ö.-ür XVII.6.
kemi aḳtarılur ö.-ür XVIII.4.
ö.-gäy XVIII.5, XIX.8, LVII.7, LXVII.3.
ö.-sär birlä ö.-ür biz XXIII.4.
tınlıġlar barıp ö.-ügli XXVI.7.
ö.-ür men XL.2.
alḳu ö.-tilär LIV.3.
sizni ö.-zün tep inçä ḳıltı LIX.6.
ö.-ti ersär LXII.7.

ölüg, 'WYLWK, ölü.
[*TMEN*, Nr. 621.]
ö. täg ḳamılu tüşti LXI.7.

ölüm, 'WYLWM, ölüm.
ö. yerkä barır XVI.7, XXIX.8.
ö. yeriŋä ıdur XXVI.3.
ö. adaḳa XXXII.3.

ölür-, 'WYLWR-, öldürmek.
[Krş. *TMEN*, Nr. 528.]
özlüg ö.-ür I.6.
tınlıġlaraġ ö.-ür II.2.

ön- (*ün-*?), 'WYN-, doğmak, sökmek, ilerlemek, bitmek, dışarı çıkmak, öne doğru gitmek.
[Br.'de *ün-*, ama *ör-* "kalkmak, yükselmek" ve *öŋ* "ön"; *Wb*'de (Kzk.) *ön-* ama (Tar.) *ün-*; *CC*'de *ön-*; Türkmencede *ön-* ve *ör-*, ama Yakutçada *ün-*. Ayrıca krş. "TüMisz", s. 17.]
taştın ilinçükä ö.-miş erdim V.4.
utru ö.-ti XLVI.1.
sıyuḳın tuta ö.-tüm LIV.6.
sürä ö.-ti LXV.2.
ud ḳamaġ ö.-tüktä LXV.7.
sav aġzıŋızta ö.-är A.15.

öntür-, 'WYNTWR-, yolculamak, göndermek, uğurlamak.
[*ön-* "ilerlemek, dışarı çıkmak" eyleminin *-tür-* ile ettirgen biçimi.]
uzatıp ö.-di XXVIII.5.
teginig uzatı ö.-üp XXXI.2.

öŋ, ''WYNK, renk, güzel görünüş.
suv ö.-lüg taġlar XVII.4.

öŋ (ve *ög*?), 'WYNK, 'WYK, ön (=

doğu).
[← *ön-* "ilerlemek, dışarı çıkmak" + -°*g* eylemden ad ve sıfat yapan ek. Krş. not XIII.7 ve XXXVII.5.]
öŋtün kedin XIII.7.
ögtün yıŋaḳ XXXVII.5.
öŋtün ḳapaġḳa XLI.7.

öŋi, 'WYNKY, dışarıda, dışında, ayrı, başka yerde, farklı.
[← *öŋ* "önde, dışta" + *-i* iyelik ve tamlayan eki = "dışarıda, dışında, -dan başka". Krş. not IX.8 ve XIII.1.]
ö. barzun IX.8.
ö. ö. ḳazġanç ḳılmaḳ XIII.1.
yolta ö. LXVI.2.

öŋrä, 'WYNKR', önce, eskiden.
[← *öŋ* "ön" + *-rä* "-e doğru, yönünde uzaklaşarak" (← *(ı)ra-* "uzaklaşmak, uzaklaşmış olmak": krş. not XXXVIII.4.).
ö. ... bar erti XLVIII.6.

öpiş-, 'WYPYŞ-, öpüşmek.
[Dudakların çıkardığı sesin taklidiyle oluşan *öp-* eyleminin -°*ş-* ile karşılıklılık biçimi. Krş. Kāşġarī, I, s. 163: *öp-* "öpmek" ve *öp-/op-* "(çorba, vs.) gürültüyle (sesli sesli) içmek" (K, I, s. 172 ve III, s. 122.3).]
ḳavışıp ö.-ti ḳuçuştı LII.8.

ötüg, 'WYTWK, rica, dilek, istek.
[← *öt-* "arasından geçmek, içinden geçerek ulaşmak" + -°*g* = ulaştırılan rica veya dilek? *öt-* eylemi, bir sipariş, bir dilek, bir ileti, vb.'den söz ederken "ulaştırmış veya yollamış olmak" anlamına geliyor olmalı (krş. K: *ötgür-* "yollamak", *ötgürüş-* "birbirine mektup yollamak"); veya ← *öt-* "ötmek" (kuşlardan söz ederken)? Veya ← **öt-* "düşündürmek", *ö-* "düşünmek" eyleminin *-t-* ile ettirgen biçimi?. *TMEN*, Nr. 574.]
ö. berdi XV.5, XLIII.7.
bu ö. sav XV.7.
ö. berdilär XXIII.2.

ötün-, 'WYTWN-, 'WYTW[N?]-, alçakgönüllülükle kendini ifade etmek, rica etmek, bir dilekte bulunmak.
[*öt-* "ötmek (kuşlardan söz ederken)" eyleminden ziyade belki de "arasından geçmek, iletmiş olmak" (= "bir dileği sunmayı başarmak"?) anlamında olan *öt-* eyleminin veya "düşündürmek" anlamında olan **öt-* eyleminin -°*n-* ile dönüşlü veya orta çatı biçimi]
inçä tep ö.-ti IV.7, V.3. XXXVII.4, *ve değ. bir. s.da.*
inçä tep ötü(n?)ti VI.4.
inçä ö.-ti VII.8.
inçä tep ö.-tilär IX.1, LXXVII.5.
tep ö.-ti XIX.2, *ve değ. bir. s.da.*
yerçikä ö.-tilär XXIV.8.
kirip ö.-tilär XLIV.7.

ötkür-, 'WYTKWR-, delmek, içine girmek, içinden geçmek, arasın-

dan geçmek, çözmek, bir çözüme ulaşmak.
[Krş. Br. *ötkürü* ve *Wb* (Tel., Kır., vb.) *ötkür-*. ← *öt-* "arasından geçmek, içinden geçerek ulaşmak" + *-kür-* ettirgenlik eki: "(bir şeyi) delmek veya çözmek". Krş. not LXXIV.3.]
bilgälärkä ayıtıp kim yemä ö.-ü umadılar LXXIV.3.

ötlä-, 'WYTL'-, 'WYTL-, öğütlemek, öğüt vermek, teşvik etmek.
[← *öt* "öğüt" (Runik yazıyla Uygur yazısında tanıklanmıştır) + *-lä-*.]
biz käntü-kä ädgü-kä ö.-yür biz XX.7.
teginig ö.-p XXXV.6.

ötrü, ötürü, 'WYTRW, 'WYTWRW, daha sonra, sonra, bunun üzerine, o zaman.
[*ötür-* "delmek, arasından geçmek" eyleminin *-ü* ile ulaç biçimi.]
ö. VIII.5, X.7, XV.4, XVI.1, XIX.2, .4, XXII.7, A.4, .12, vb.
anta ö. ken X.2.
anta ö. XII.4.
ö. ol ödün LXII.2, LXXVI.7.

öz, 'WYZ, kendi, kişilik, öz, has.
[*öz*, Mo. *övär, ö'är* vb.'ye tekabül ediyor gibidir: krş. Pelliot, *JA*, 1925, s. 231, not 1; ve Ligeti, *JA*, 1938, s. 196-201. Öyleyse *öz*, Bang'ın "NegVerb", s. 115'te ileri sürdüğü gibi *ö-* "düşünmek" eyleminden gelmemektedir. *TMEN*, Nr. 595.]
ö. egidür III.5.
öz ḳazġançım XII.2.
tegin özi barıp XXV.1.
men özüm LVII.3.
öz eçiŋäz LIX.5.
öz kämişti LXI.6.
öz ḳadını LXIV.2.
öz äviŋä LXVII.6.
öz egidäyin LXX.2.
özü ... A.10.

özlüg, 'WYZLWK, yaratık, insan, "bir kişiliği, bir beni olan".
sansız tümän ö. I.6.

poşı, PWŞY , bağış, sadaka.
[← Çin. *bù shī* 布施 aynı anlamda. Pulleyblank'a göre ilk ideogramın Orta Çincedeki söylenişi M **pou* olduğu için *puşı* yerine *poşı* yazıyorum (krş. *AM*, IX, s. 84).]
barça p. beriŋ XVI.6.
p. ber- XLVI.6, LI.4.
p.-ḳa käl- XLVIII.4, XLIX.1.

poşı-çı, PWŞY CY, sadaka isteyen, dilenci.
toġa yoḳ çıġay p. men LXVII.4.

saḳın-, S'XYN-, S'QYN-, üzerinde düşünmek, düşünmek, düşünceye dalmak.
[*sa-* "saymak, sanmak, düşünmek, istemek" eyleminin *-ḳ-* ile pekiştirmeli biçimi olan **saḳ-*'ın dönüşlü biçimi: krş. Bang, "NegVerb", s. 118. Türkmence, Yakutça, vb.'de *sāḳın-*'da uzun

ā var: krş. Tekin, "MT Long Vowels", s. 160 ve Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261. Ayrıca bk. *TMEN*, Nr. 1217.]
tep s.-tı X.8, XII.4, XXVIII.7, XXIX.5, LVII.7, LXXII.7.
ḳanturġalı s.-sar XIV.6.
tınturġalı s.-tı XXXVI.8.
inçä tep saḳınç s.-tı XLV.2, LVI.6, LXVI.8.

saḳınç, S'XYNC, S'QYNC, düşünce.
tep s. saḳıntı XLV.1, LVI.6, LXVI.8.
yäk s.-ı LVI.5.
maŋa ädgü s.-ıŋaz bar LXIX.5.

saḳlan-, S'XL'N-, dikkat etmek.
[← *sa-* "saymak" + *-ḳ* (*AG*, 127) = "dikkat, dikkatli" (krş. K, Dizin, s. 483); + *-la-* addan eylem yapan ek + *-n-* dönüşlülük eki = "dikkatli davranmak, tetikte olmak".]
s.-madın tuşar XVII.2.

san, S'N, sayı, hesaplama, tahmin, hesap.
[*sān*'ın ünlüsü uzun: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261 ve Tekin "MT Long Vowels", s. 160. ← *sa-* "saymak" + *-n* eylemden ad yapan ek (*AG*, 127). Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1219 ve 1220.]
s.-sız tümän özlüg I.5.
s.-sız yer LVII.4.

san-, S'N-, ... olarak sayılmak, kendini ... saymak, ... gibi düşünülmek.
[*sa-* "saymak, sanmak" eyleminin dönüşlü biçimi.]
oġul ḳızḳa s.-maz XI.7.

sanç-, S'NC-, SNC-, saplamak, delmek.
["TüMisz", s. 10'a göre ünlüsü uzun. *TMEN*, Nr. 1268 ve 1269.]
ekki köz täglärip s.-ayın LVII.6.
sış ... ekki közinŋä sançıp LVIII.I.
közümin täglärü sançtı LVIII.6.

sarıġ, S'RYX, sarı.
[İlk ünlü uzundur: krş. Ligeti, "Les Voyelles longues en turc", s. 188; ve Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1207.]
s. altun yıp XLIII.1.

sat-, S'T-, satmak.
[Bang, "NegVerb", s. 117'ye göre ← *sa-* "saymak" + *-t-* ettirgenlik eki.]
'ätin ḳanın s.-ar III.5.

satıġ, S'TYX, satış.
s.-ḳa yuluġḳa barsar XIII.7.

satıġçı, S'TYXCY, tüccar, satıcı.
beş yüz s. äränlär XXIII.1.
s. äränlär XXIII.üst.

sav, S'V, SV-, söz, haber, atasözü.
[Tekin, "MT Long Vowels", s. 160'a göre ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1215.]
ötüg s. eşidip XV.7.
köni s.-lıġ üçün LV.2.
bu s. eşidip LXI.3.
oġlum s.-ı LXIII.2.

barçaḳ a ḫumaru s. ḳodtı LXXVI.2.
bu s.-aġ eşidip LXXVII.2.
yemä s.-d XIX.iç.
çulvu s. aġzınızta ünär A.15.

sayu, S'YW, her, herbir, herbiri.
[← *sa-* "saymak" + *-(y)u* ulaç eki.]
ol lenḫua s. birär aġuluġ yılan bar XXXVIII.3.
lenḫ ua s. tütün tütärçä XXXVIII.6.

säkiz (*säkkiz*?), S'KYZ, sekiz.
[Arap yazısında çift ünsüzlü *säkkiz* biçimine sık rastlanır. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1254.]
s. on yaşayur ḳarı XXIV.5.
s. ... ḳızlar XLII.8.

säp-, S'P-, bir çeyiz/bir malzeme sağlamak, ayrıca vermek.
[Krş. not XXVIII.2.]
ḳan teginkä s.-ti XXVIII.2.

säşil-, S'ŞL-, çözülmek, ayrılmak, bölünmek.
[Krş. K, Dizin, s. 507 ve II, s. 124. Ayrıca krş. not LXXVIII. 6.]
sevig yemä s.-ür LXXVIII.6.

sen, S'N, SYN, SN, ikinci tekil kişi adılının yalın veya mutlak durumu: sen.
[*TMEN*, Nr. 1266.]
ozġurġay s. VI.3.
barmaġay s. XIX.3.
s. näçük oztuŋ LIV.4

seni, SYNY, ikinci tekil kişi adılının yükleme durumu: seni.
s. incä sevär men VI.7.

sev-, S'V-, SV-, SYV-, sevmek.
[Krş. *TMEN*, Nr. 1319.]
meni s.-är mü siz VI.4.
seni inçä s.-är men VI.7.
teginkä s.-är XXIX.1, LVI.8.
ḳaŋı ... s.-mäz erti XXX.5.
meni s.-mäz erti LVI.7.

sevig, S'VYK, sevgi dolu, sevilen, sevgili, kişi adı.
[Mani yazısında *svig* (*M III*, s. 34.17); K'de *sävüg* (I, s. 94. 2.).]
s. yemä säşilür LXXVIII.5.

sevin-, S'VYN-, sevinmek.
ärtiŋü s.-ti süzülti XLVII.1.
ögürdilär s.-tilär LIII.2.

sevinç, S'VYNC, sevinç, takdir, minnet.
[Krş. not A.9.]
artiŋü s.-siz är A.9.

sezin-, SYẒYN-, kuşkulanmak, şüphe etmek, şüphelenmek.
[Krş. not LXII.6. ← *sez-* "sezmek, ayırdetmek, önceden sezmek" + *-°n-* dönüşlülük veya orta çatı eki. Br., *CC* ve *Wb*, IV, 489 ve devamı nedeniyle *siz-* yerine *sez-* okumak daha iyidir.]
aḳ oġlın inçä tep s.-ti LXII.6.

sıḳta-, SYQT'-, SYXT'-, hıçkıra hıçkıra ağlamak, inilti çığlıkları atmak.
[← *sıġıt* "hıçkırık, inilti" + *-a-* addan eylem yapan ek (*AG*, 85). Runik yazıda: *sıġta-*; K'de: *sıġta-* ve *sıḫta-*.]

ıġlayu s.-yu ... teginig uzatı öntürüp XXX.8.
ıġladı s.-dı LVIII.7.
ulıdı s.-dı LXI.4.
ulıdılar s.-dılar LXXVII.3.

sıḳtaş-, SYXT'Ş-, birlikte hıçkıra hıçkıra ağlamak, ağlaşmak, birlikte inilti çığlıkları atmak.
ıġlaştı ötrü s.-tılar LIII.1.

sın-, SYN-, kırılmak.
[← *sı-* "kırmak" + *-n-* dönüşlülük eki. Tekin, "MT Long Vowels", s. 160 ve Räsänen, "TüMisz", s. 13'e göre Türkmence ve Orta Türkçede ünlüsü uzun.]
taġlar bar kemi susup s.-ur XVII.5.

sış, SYŞ , şiş, sivri uç.
[*M III*, s. 29.12'de ve K'de *sış*. Belki ünlüsü uzun: krş. Trkm. *çīş*. *TMEN*, Nr. 1328.]
ekki ḳamış s. ḳıyıp LVII.8.
közintäki s.-ın alıp ḳodtı LXV.8.

sıyuḳ, SYWQ, kırıntı, kırık, enkaz.
[← *sı-* "kırmak" + *-°ḳ* eylemden ad yapan ek (*AG*, 127). Krş. not LIV.6.]
kemi s.-ın tuta LIV.6.

siŋür-, SYNKWR-, yutmak, sindirmek.
[← *siŋ-* "sinmek, emilmek, yutulmak, sindirilmek, saklanmak" + *-°r-* ettirgenlik eki. Bu biçimler için krş. K, Dizin, s. 523-524 ve III, s. 392.]
alḳunı kemi birlä s.-ür XVII.3.

siz, siy, SYZ, SYY, SYẒ, ikinci çoğul kişi adılının (saygı için tekil olarak da kullanılan) yalın veya mutlak durumu: siz.
[*siy* ve *silär* varyantları için, krş. not XXXIX.8 ve LXXVI. 3.]
sevär mü s. VI.5.
barır s. XVI.8.
amtı s. ḳataġlanıŋ XXVII.5.
kirgäy s. XXXIX.8.
ḳanıŋa közüngäy s. XL.1.
s. yalŋuz-ḳıya ḳalır s. XL.3.
s. ... bulsar s. LI.6.
s. aruḳ s. LV.4.
ḳaŋsız ḳaŋı s. boltuŋuz LXXVII.7.
ermiş s. A.9, .14.
ter s. A.17.
değişik birçok sayfalarında.

siziŋ, SYẒYNK, SYZYNK, *siz* "siz" adılının tamlayan durumu.
s. ermäz mü XVI.5.
s. yalġan köni sözüŋüzni A.20.

siziŋä, SYZYNK', *siz* "siz" adılının verme durumu.
oġlumın s. tutuzur XXV.5.
s. yemä bergäy biz XLIX.3.
s. poşı berür men LI.4.
s. ḳutuŋuzta bu suyluġ ät'özdä ozalım LI.7.

sizni, SYẒNY, *siz* "siz" adılının yükleme durumu.
s. ölzün tep inçä ḳıltı LIX.6.
s. bodunḳa tägürgäy men LX.3.

sizlär, SYZL'R, SYẒL'R, *siz* "siz"

çoğulluk/topluluk adılının yalın veya mutlak durumu.
kirür s. XXXII.3.
s. barıŋlar XXXIV.8.
kim s. XLI.4.
s. lölär ḳanı ḳunçuyı mu s. XLIII.3.

sizlärni, silärni, SYZL'RNY, SYL'R NY, çoğul *sizlär* veya *silär* "siz" adılının yükleme durumu.
[*silärni* varyantı için, krş. not LXXVI.3.]
s. küçäp elitmäz XXXII.5.
s. körüşmägäy men LXXVI.3.
s. barça anta ḳutarġa men LXXVI.5.

soġançıġ, SWX'NCYX, yumuşak, iyi, hoş.
[Bang, "TurkBr V", s. 16 ve *TT VI*, not 25'e göre ← *soġan* "soğan" + *-sıġ/-çıġ* (*AG*, 80).]
tatıġlıġ s. nom XLVI.4.

† **soḳuş-** (*suḳuş-*?), SWXWŞ-, çarpışmak (karışmak, iç içe girmek?).
[*soḳ-* veya *suḳ-*'un iştaş çatısı. *Wb*'ye göre Doğu lehçelerinin çoğunda *soḳ-* "vurmak, (maden) dövmek" ve *suḳ-* "girdirmek, içine sokmak" vardır, oysa Osmanlıcada sadece *soḳ-* "girdirmek, sokmak, içine sokmak" vardır. Demek ki iki ayrı eylem var, ama *CC*'de *soḫ-* hem "içine sokmak", hem de "vurmak, (maden) dövmek" anlamınadır. Runik yazıda *soḳuş-/suḳuş-*, "karşılaşmak" anlamında (krş. "Stein MssRunic", s. 225) ve Çağataycada "dövüşmek" anlamında (krş. *Wb*, IV, 522) tanıklanmıştır. Ayrıca krş. not I.5.]

sola-, SWL'-, zincirle bağlamak.
[← Çin. *suǒ* 鎖, M **swâ*, "zincir" + *-la-* addan eylem yapan ek. Krş. not XXXI.5.]
yetti temir sua kemi s.-p turġurdı XXXI.6.

soy-(?), SWR(=Y?)-, soymak, yüzmek.
[Krş. not III.3. Bu örnek dışında, *soy-* ilk olarak K, III, s. 244'te tanıklanmıştır.]
tärisin s.-ar III.3.

sö (*sü*?), SWY-, uzun zaman, uzun süre.
[Krş. not LVI.7]
s.-ndä bärü meni sevmäz erti LVI.7.

sögüt, SWYKWT, söğüt, ağaç.
[Krş. not LXXIX.5.]
ḳaç käräklig yemiş s. üzä LXXIX.5.
s. täprägäy LXXX.5.

sök-, SWYK-, sökmek, çıkarmak.
ärdini alıp s.-üp L.8.

söz, SWYZ, söz, sözcük.
[L. Ligeti, "Les Voyelles longues en turc", s. 191 ve Tekin, "MT Long Vowels", s. 160'a göre ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1290 - 1293.]
siziŋ yalġan köni s.-üŋüzni

[*kim*?] *bilir* A.20.

sözlä-, SWYZL'-, açıklamak, söylemek.
oġuşumın bälgürti s.-sär LXVII.2.
teginig elitgäli s.-di LXXIII.5.
äzük s.-mäz men A.19.

sua, SW', zincir.
[← Çin. *suǒ* 鎖 M **swâ* "zincir". Krş. not XXXI.5.]
yetti temir s. kemi solap turġurdı XXXI.5.
temir s. açtı temir ışıġ yorıdı XXXIII.3.

suḳ-, SWQ-, gagalamak, sokmak.
[Krş. not I.5.]
ḳuş ḳuzġun s.-ar yulıyur I.5.

sus-, SWS-, (gemi) su almak, su çekmek.
[Krş. not XVII.5.]
kemi s.-up sınur XVII.5.

suv, SWV, su.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263'e göre ünlüsü uzun. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 1278.]
s.-da s. öŋlüg taġlar bar XVII.4.
s.-da yäklär urup kemi s.-ḳa çomurur XVII.6.
s. egr(ä)kş(ä)lür ursuḳuşur XVIII.1.
ol taluy s.-ı XXVI.5.
äränniŋ aşı s.-ı XXVIII.3.
boġuzça s.-da yorıp XXXVI.5.
bu çımbudvıp yer s.-daḳı XLIV.1.
ol yer s. ırşı täŋri bar LIX.1.
aşın s.-ın LXXV.7.
s. XXXIX.iç.

suva-, SWV'-, sulamak.
s.-yu I.3.

suvçı, SWVCY, gemi kılavuzu.
[*suçı* ← *suvçı* sözünün "sâki" anlamı da vardı: krş. *TMEN*, Nr. 1280.]
yerçi s. kemiçi XXII.5.
alp yerçi s. XXIII.8.

suyluġ, SWYLWX, suç, günah.
[← Çin. *zuì* 罪, M **dzuei* aynı anlamda + *-luġ* sıfat yapan ek.]
bu s. ät'öz LI.8.

sür-, SWYR-, sürmek, önünde yürütmek, önüne sürmek, bir sürüyü gütmek.
[Krş. *TMEN*, Nr. 1283 - 1285.]
udçısı beş yüz ud s.-ä önti LXV.2.

sürüg, SWYRWK, sürü.
[Krş. *TMEN*, Nr. 1244.]
s. ud LXV.6.

süzül-, SWYZWL-, süzülmek, arınmış olmak.
ḳanı ärtiŋü sevinti s.-ti XLVII.1.

taġ, T'X, dağ.
[Orta Türkçe, Türkmence, Yakutça, vb.'de ünlüsü uzun: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261; Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 7. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 859.]
suv öŋlüg t.-lar bar XVII.5.
kümüşlüg otruḳ ḳa t.-ḳ a XXXVI.6.

altun t. bar XXXVII.6.
ol altun t.-ḳa XXXVIII.1.

taḳ, T'Q, sıkıntı, üzüntü.
[Krş. not XXVI.1.]
nä muŋ t. boltı XXVI.1.

taḳı, T'XY, T'QY, ve, üstelik, ayrıca, daha da.
[← *taḳ-* "takmak, eklemek" + *-ı* ulaç eki: krş. Deny, *Grammaire*, not 406. Tekin, "MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
t. yemä II.5, .8.
t. adın aġlıḳ ḳoltı VII.3.
aşı suvı kölüki t. nä kärgäkin XXVIII.3.
t. aġırlıġ bolġay, men t. uçuz bolġay men XXIX.3.
ötrü t. içgärü kirdi XLII.6.
t. LXXI.7.
t. kälmäz A.16.

tal-, T'L-, (bayılıp) düşmek, bayılmak.
[Krş. *U IV*, C not 171. Türkmencede *dāl-* "dalmak", uzun ünlülü olmalı: krş. Bazin, "Le Turkmène", s. 312.]
ögsirädi t.-tı LXI.6.

talım, T'LYM, yırtıcılık, yağma, saldırı, yırtma [vahşi, yırtıcı, canavar].
[← **talı-* ~ *tala-* "saldırmak, ısırmak, yırtmak, yağmalamak, talan etmek" + *-°m* eylemden ad yapan ek (*AG*, 118). Türkmencede *tāla-/dāla-*; Yakutçada *talā-*. Uygurcada *talaġuluḳ* biçiminde tanıklanmıştır. ("Bio-Hts", 118). Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 923 ve 926. *talım ḳara ḳuş* = Skr. *garuḍa* hakkında krş. *U II*, s. 81; "SteinMssRunic", s. 209; ve *TT VI*, not 431.]
t. balıḳ XVII.1.

taluy, toluy, talu, T'LWY, TWLWY, T'LW, TLWY, deniz, okyanus.
[Krş. not XIV.5. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 196.]
t. ögüzkä kir- XIV.4, XV.3, XV.5, XXXII.2.
t.-ḳa kirigsäyür XXI.6.
t.-ḳa barayın XXII.1.
t.-ḳa kir- XXIV.1.
ol t. suvı XXVI.4.
t.-ḳa barıp XXIX.2.
t.-ḳa ıdtılar XXXI.2.
t. ögüzkä tägip XXXI.3.
t. ögüzkä ḳıdıġıŋa tägürdi LII.4.
t. içintä LIII.8.
ḳan oġlı t.-ḳa kirdi A.16.

tamu, T'MW, cehennem.
[← Soğd. *tm-w* "cehennem". *TMEN*, Nr. 936.]
ol tınlıġ t.-luġ bolur XI.6.

taŋ, T'NK, tan, tan vakti.
t. taŋlayur erkän XXXI.7.

taŋ, T'NK, olağanüstü, şaşırtıcı.
[Krş. not XXXIV.1. Türkmencede ünlüsü uzun.]
t. adınçıġ ärdini yençü XXXIV.1.
körklä t. arıġ ḳızlar XLIII.1.
t. adınçıġ tataġlıġ aş içkü LXXI.5.

taŋla-, T'NKL'-, doğmak (günden söz ederken).
taŋ t.-yur erkän XXXI.7.

taŋla-, T'NKL'-, hayran olmak, olağanüstü veya şaşırtıcı bulmak.
körklärin t-p XLIII.3.
yırıġ t.-yu esirkäyü LXXI.3.

tapa, T'P', yönüne, -e doğru.
[← *tap-* "bulmak, elde etmek, kazanmak" eyleminin *-a* ile ulaç biçimi? Acaba *tap* "istenilen, uygun olan, yerinde olan" adı, *tap-* "bulmak veya kazanmak" (yani "bir isteği yerine getirmek, bir gereksinimi karşılamak, bir isteğe cevap vermek") ve *tap-* "hizmet etmek → tapmak" (yani "birini tatmin etmek, birine istediğini/kendine uygun olanı sağmak") eylemlerinin kaynağı değil midir? *tap-* "bulmak" konusunda krş. *TMEN*, Nr. 847.]
içgärü ḳaŋı ḳan t. kigürdi XXV.3.
kök täŋri t. ulıdı LXI.4.

tapaġ, T'P'X, tapma, hizmet.
[← *tap-* "tapmak, hizmet etmek". Krş. *TMEN*, Nr. 849 ve not XLIX.6.]
t.-ın uduġın aşadı L.4.

tapın-, T'PYN-, saygı göstermek, tapmak, tapınmak.
[← *tap-* "tapmak, hizmet etmek" + *-°n-* orta çatı eki: krş. not XLIX.6.]
t.-alım udunalım XLIX.6.
t.-urlar erti LXXI.7.

tapla-, T'PL'-, onaylamak, onay vermek, kabul edilebilir bulmak.
[← *tap* "istenilen, uygun olan, yerinde olan, yeterli olan" + *-la-* (krş. not III.2).]
alḳını t.-madı XV.2.
kirmişig t.-dı XV.4.
avıçḳa ḳamaġ t.-mış üçün XXVII.8.

tarı-, T'RY-, dağıtmak, ekmek, (bir tarlayı) işlemek.
[Tekin, "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı. *tarı-* "tohum dağıtmak, ekmek" ile *tara-* "taramak, saçlar vb. dağıtmak, tırmıklamak", eylemleri *tar-* "dağıtmak" eyleminin pekiştirmeli türevleri imiş gibi görünüyor (krş. K, III, s. 180, 260 ve 262.).]
öl yerig t.-yu I.4.
tarıġ t.-yu I.6.
tarıġ t.-maḳda XIII.3.
bir t.-sar XIII.4.

tarıġ, T'RYX, tohum, tohum ekilmiş yer (tarla).
t. tarıyu I.6.
t. tarımaḳda XIII.3.

tarıġçı, T'RYXCY, çiftçi, tarımcı.
t.-laraġ körür I.2.

tart-, T'RT-, çekmek.
[*TMEN*, Nr. 854.]
ışı ġaġ t.-ġı men LXXX.4.

taş (*tas*?), T'Ş(=S), kişi adı (= "taş"?).

[Krş. not LII.dış.]
ınal t. XXII.üst.
bägi t. ḳaraçuḳ LII.dış.

taş, T'Ş, dış, dışarı.
[*TMEN*, Nr. 904.]
balıḳ t.-tın I.2.
t.-tın ilinçükä önmiş V.4.

taşġaru (*taşḳaru*?), T'ŞX'RW, dışarıya doğru, dışarıya.
[*taş* "dış" + *-ḳaru/-ġaru* yön bildirme eki "-e doğru". *taşġaru* yazımı Mani yazısında (*M I*, s. 7.16) ve Br.'de tanıklanmıştır; *taşḳaru* yazımı ise Uygur yazısında (*TT X*, *Suv.*) ve Arap yazısında (krş. *LeksTefs*, s. 290) tanıklanmıştır.]
t. ilinçükä atlanturdı I.1.

tataġ lıġ, **tatıġlıġ**, T'T'XLX, T'TYXLYX, tatlı, nefis.
[← *tatıġ/tataġ* "tat, lezzet" + *-lıġ* sıfat yapan ek. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261 ve Tekin, "MT Long Vowels", s. 161'e göre ilk ünlü uzundur.]
t. soġançıġ nom XLVI.4.
taŋ adınçıġ t. aş içkü LXXI.6.

tavar, T'VR, mülk, mal.
[← *tav-* "sahip olmak" (krş. K, I, s. 519.6) + *-°r* (*AG*, 128).]
t. ḳazġanmaḳ XIV.3.

täg, T'K, ilgeç: -e benzer, -e benzeyen, gibi.
[Bu sözcük konusunda, krş. Jean Deny, *Grammaire,* 889 ve 930, burada *täg* (ve *täk* "bir tek") sözcüğünün *täŋ* "bir yükün yarısı, denkleştirme ağırlığı, eşit" sözcüğünden geldiği savunuluyor (Ayrıca krş. *Fundamenta I*, s. 205). Bang, "NegVerb", s. 124'e göre *täg*, *tä-* "demek" eyleminin *-g* ile türevi olabilir. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 941.]
2 monçuḳ t. VI.8.
täŋri t. ärdini t. ögükünüzni XXVI.2.
ölüg t. LXI.7.
ḳaltı buzaġusın itürmiş iŋäk t. LXXVII.4.

täg-, T'K-, erişmek, -e varmak, değmek, karşılaşmak, maruz kalmak.
ḳaltı taluy ögüzkä t.-ip XXXI.4.
otruḳḳa t.-dilär XXXIII.8.
otruḳḳa taġḳa t.-di XXXVI.6.
taġḳa t.-sär siz XXXVIII.1.
balıḳḳa oruḍuḳa t.-gäy siz XXXIX.4.
esän tükäl t.-gäy siz XL.5.
/iŋa t.-di XLI.1.
ḳapaġḳa t.-di XLII.1, .8.
ḳaltı anta t.-düktä LII.5.
esän t.-di mü LIII.7.
ärdini birlä t.-düktä LVII.2.
bodunḳa t.-di LX.7.
turḳaru ḳınḳa (...) *t.-ir üçün* LXXIV.1.
borluḳta t.-miştä LXXIX.2.

tägin-, T'KYN-, alçakgönüllülük ile yapmak, -e varmak, karşılaşmak, maruz kalmak, uğramak.
[← *täg-* "değmek, vb." + *-°n-*

orta çatı eki.]
yazuḳḳa tüşä t.-mägäy ertimiz VIII.1.
ḳurtulmaḳ yolḳa t.-älim LII.2.
turḳaru ḳınḳa t.-ür men LXXIII.2.
t.-tim XLIII.iç.

täglär-, T'KL'R-, kör etmek.
[← *tägil-* "erişilmek, dokunulmak" + -°*r*- ettirgenlik eki: krş. not LVII.5.]
munı ekki köz t.-ip sançayın LVII.5.
ekki közümin t.-ü sançtı LVIII.6.

tägrä, T'KR', çevresinde.
[← *tägür-* "değdirmek, ulaştırmak" + -*ä* ulaç eki.]
ol balıḳ t. XXXIX.4.
t. tolı tururlar LXXI.4.

tägür-, T'KWR-, ulaştırmak, eriştirmek.
ögüzkä ḳıdıġıŋa t.-di LII.5.
sizni bodunḳa t.-gäy men LX.3.

tägzinç, T'KZYNC, anafor, burma, burulma, burgaç, dalga; merdane.
[← *tägzin-* "kıvrılmak, çevresinde dönmek" + -*ç* eylemden ad yapan ek (*AG*, 125; = -*ş*, *AG*, 130?). K'de *täzgin-/täzginç*.]
uluġ t.-kä kigürür XVII.8.

täk, T'K, bir tek, tek, iki veya birçok veya herkese karşı tek.
[Türkmencede ünlüsü uzun. Bu sözcük hakkında, krş. J. Deny, *Fundamenta I*, s. 204-205, burada sözcük *deng (täŋ)* "bir yükün yarısı" sözcüğünden getiriliyor. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 860 ve Nr. 941.]
tegin alḳunı taplamadı täk ... kirmişig tapladı XV.2.

täŋri, TNKRY, tanrı, gök.
[*TMEN*, Nr. 944. Pulleyblank, "The Consonantal System...", s. 241'e göre, daha önce, Yenisey dillerinden olduğu sanılan Xiōng Nú 匈奴'ların dilinde bu sözcük tanıklanmıştır.]
yer t. törümiştä V.8.
t. tuṗirär XVIII.2.
t. täg ärdini täg ögükünüzni XXVI.2.
kök t.-kä yoḳlaġay LVII.2.
ol yer suv ırşı t. LIX.2.
t.-si LX.6.
kök t. tapa LXI.4.
kün t. XXV.üst.
amraḳ t. mşyḫa LVIII.iç.

täŋrim, TNKRYM, çok önemli bir kişiye veya tapınılan birine seslenmek için kullanılan san, sözcüğü sözcüğüne "Tanrım": Beyefendi, Efendim, Haşmetli.
VII.8, VIII.2, IX.1, .4, XXVI.1, XXX.1, XL.4.

täprä-, T'PR'-, kımıldamak, kıpırdamak.
[*täp* ayak veya tekme sesi taklidi? → *täp-* "tekme atmak, adım atmak" + -*r*- ettirgenlik ve pekiştirme eki? Bu türemeden, *CC*'deki *tepret-*'ten ve Osman-

lıcadaki [*-p-*'li] biçimden dolayı, *A G*'deki gibi *-b-*'li okuyuş yerine *-p-* ile *täprä-* okuyorum.]
t.- yü yorıyu umadı XXXVII.2.
sögüt t.-gäy LXXX.5.

täri, T'RY, deri.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 264'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
t.-sin soy(=*r*?)*ar* III.3.

täz-, T'Z-, T'Ẓ-, kaçmak.
köziŋä sançıp t.-ti LVIII.1.
t.-ip bardı LIX.7.

te-, TY-, demek.
[Runik yazımları (krş. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 37) ve çeşitli lehçelerdeki söylenişi nedeniyle kapalı *e* ile yazıyorum. T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 161'e göre ünlüsü uzun.]
t.-p değişik birçok sayfalarında.
inçä t.-p t.-di XIV.3, vb.
inçä t.-p yarlıġḳadı IV.4, V.7, vb.
inçä t.-p ötünti IV.7, vb.
oġlı üçün t.-mäz mü VIII.4.
t.-p saḳıntı X.8, XII.4.
t.-p ayıttı XII.6.
ötüg berdi ... kiräyin t.-p XV.6.
kim ... barayın t.-sär XXII.2.
kälir biz t.-p ötüg berdilär XXIII.5.
ötünti ... bulalım t.-p XXX.3.
ḳırḳın biz t.-dilär XLII.6.
közätçi biz t.-p t.-dilär XLIII.6.
ḳapaġda turur içgärü közüngäli t.-p XLIV.5.
inçä t.-p saḳınç saḳıntı XLV.1.
näçük oztuŋ t.-p t.-sär LIV.5.
oġrı t.-p t.-düküŋüz LIX.4.
sizni ölzün t.-p inçä ḳıltı LIX.6.
tutuzti ... açınıŋlar t.-p LXVIII.1.
inçä t.-dilär LXXIV.5.
[*on*] *ḳata t.-di* XXII.üst.
kertgüntüm t.-p t.-di A.7.
yalġan t.-p kertgünmätin A.12.
t.-r siz A.17.

tegin, TYKYN, prens, veliaht.
[Krş. *TMEN*, Nr. 922. Büyük bir olasılıkla Xiō ng Nú 匈奴'ların *tú qí* 屠耆 **daɦ-gē(δ)*: sanına kadar giden İlk-Türkçe bir san söz konusudur: krş. Pulleyblank, "The Consonantal System ...", s. 257.]
t. IV.6, V.3, VI.3, X.6, .7, XV.2, XIX.4, XXI.1, XXXIV.3, XXXV.8 ve değişik birçok sayfalarında.
t.-kä XVI.2, XXII.2, XXIII.3, XXXVII.3, LIII.iç., A.8, A.13.
bodısavat t. III.6, XVIII.7, XLVII.5.
ädgü ögli t.-ig IV.3, XXXI.1.
ädgü ögli t. XXXI.8, XXXVI.2, XLIV.3, L.3, LV.7, LXXX.iç.
ädgü ögli t.-kä LXIV.5.
t.-ig esän tükäl kälürzünlär XXII.6.
t. özi barıp XXV.1.
t. üçün XXVII.1.
t.-kä säpti XXVIII.2.

ayıġ ögli t. inisi XXVIII.6.
ayıġ ögli t.-ig XXXV.6.
t.-ig LXV.3, LXXII.5.
eçim t.-kä sevär XXVIII.8.
eçim t. XXIX.8.
eçisi t.-kä LIV.7.
t. ḳutı ülügi üçün XXXIII.5.
t.-ig elitgäli sözlädi LXXIII.5.
t. 'ätizmişin LXVIII.1-2.
t. uḳtı LXIX.iç.
t.-niŋ bir közi A.4.

temir, TYMYR, TMYR, T'MYR, demir; kişi adı.
[Krş. *TMEN*, Nr. 1012.]
t. sua XXXI.5, XXXIII.3.
t. ışıġ XXXIII.4.
t. tirädi ça... LXXV.iç.

teril-, TYRYL-, bir araya gelmek, toplanmak.
[İlk ünlünün farklı yazıtürlerinde *ä* veya *i* ile nöbetleşen yazımı kapalı bir *e*'yi düşünmemizi varsaydırıyor (Runik yazı için, krş. Giraud, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 37). Bu ünlü Türkmencede uzundur.]
äränlär t.-ip XXIII.1, XXIII.üst.

tet-, TYT-, dedirmek veya adını verdirmek, denilmek veya adlandırılmak.
[← *te-* "demek" + *-t-* ettirgenlik veya pekiştirme eki.]
közünür 'ät burḫan ög ḳaŋ t.-ir XI.4.
ärtiŋü alp ada t.-ir XXXVIII.8.
ol közsüz kişi ayıġ bilgä t.-ir LXXIV.6.

tıd-, TYD-, önlemek, engellemek, engel olmak.
[Poppe, *Vergl. Gram.*, *I*, s. 15'te Mo. *çida-* "yetenekli olmak, yenmek" ile ve s. 115'te de Yak. *tīt-* "parça parça yırtmak" ile *tıd-*'ı karşılaştırıyor (?). Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 188 ve Nr. 996.]
t.-mazun barayın XIX.1.
t.-u umadam XXVII.3.

tıdıġ, TYDYX, engel.
t.-sız berdi VIII.6.

tın, TYN, soluk, nefes, can.
[Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 13'e göre Orta Türkçe, Türkmence, Yakutça, vb.'de ünlüsü uzun.]
aġu t.-ı XXXVIII.4.

tın-, TYN-, dinlenmek, soluk almak.
[Türkmencede ünlüsü uzun (krş. *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, s. 284.).]
anta t.-tılar XXXIV.1.

tınlıġ, TYNLX, TYNLYX, TYLX, canlı varlık, yaratık.
ämäri t.-larıġ I.7.
t.-laraġ ölürür II.1.
ämäri t.-lar II.2, II.8.
t.-larıġ ölürür III.2.
ämgäklig t.-laraġ körüp V.6.
ol t. XI.6.
yertünçüdäki t.-larnıŋ küsüşin XV.1.
ḳamaġ tı(n)lıġ-larḳa XXI.5.
üküş t.-lar barıp ölügli XXVI.6.

ḳamaġ t.-larga XXXIV.6.
ḳayu t.-larḳa XXXV.3.
ḳamaġ t.-lar XLVII.6.
irinç yarlıġ t.-larḳa XLVIII.2.

tıntur-, TYNTWR-, soluk aldırmak, dinlendirmek.
t.-ġalı saḳıntı XXXVI.8.

til, TYL, dil, sözler, eleştiriler.
[Runik yazıda ve Kāşġarī'de tanıklanan art ünlülü *tıl* varyantı ilk biçim olmalı. Krş. *TMEN*, Nr. 925, *tïlāq* ve Nr. 1010, *tīlmāčī*.]
bodun t.-iŋä ḳorḳup XI.2.
ellig t.-kä kirmäzün XII.2.
t.-in yalġap LXV.7.

tilä-, TYL'-, TYL(')-, çok istemek, dilemek, aramak, istemek.
[T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
burḫan ḳutın t.-yü XLVIII.1.
bir ḳuŋḳayu t.-p kälür- LXIX.7, LXX.3.

timin (*temin*?), TYMYN, o sırada, o anda, gerçekten de, tam da, hemen.
[Krş. not LXII.1.]
ür keç t. öglänti LXII.1.
amtı t. kertgüntüm A.6.

tirä-, TYR'-, payanda vurmak, desteklemek.
[Türkmencede ilk ünlü uzundur. Krş. *TMEN*, Nr. 997.]
temir t.-di ça... LXXV.iç.

tirig, TYRYK, diri, canlı.
[Türkmencede ilk ünlü uzundur (krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 17). Edilgen biçimi *tiril-* "dirilmek, diri olmak" iyi tanıklanmış olan **tir-* "yaşamak" eylemininden -°*g* ile türemiştir.]
t. oztum LXI.1.

tit-, TYT-, bırakmak, geri sürmek, geri atmak.
[Öyle görünüyor ki *tıd-* ile *tit-*'i tek bir eylem olarak birbirine karıştıran Huart'ın (éd., s. 55) ardından kimi kez TYT- art ünlülü olarak yazılmıştır, ama yazım ayırdetme olanağı verdiği zamanlarda hep ön ünlülü olarak *tit-* yazılmıştır. Bu sözcüğe yalnızca Uygur ve Brāhmī yazılarında rastlıyorum.]
meni t.-mäŋ XL.7, LI.6.

toġ-, TWX-, doğmak.
[Brāhmī yazısında (*TT VIII*, s. 100) ve kimi lehçelerde (*Wb*, III, 1430: DT., Tar.) ünlü *o*'dan ziyade *u*'dur; Doerfer, Tacikçe *tugulmiş* (krş. *TLTa*, Nr. 305) örneğinden hareketle, eski biçimin *tuġ-* olduğu sonucunu çıkarır. *toġa* konusunda, krş. not LXVII.3.]
näglük t.-dum men V.1.
t.-a yoḳ çıġay poşıçı men LXVII.3.
men t.-a äzük sözlämäz men A.19.

toġdı, TWXDY, kişi adı: "doğdu" (?).

[Kişi adı olarak Toġdı'nın başka örnekleri için krş. özellikle Houtsma, *Glossar*, s. 34: Ay-Toġdı, Kün-Toġdı, El-Toġdı, vb.]
ḳutluġ t. VII.iç., IX.üst.
el t. ḳul LXIII.iç.

toġmış, TWXMYŞ, TWXMŞ, kişi adı: "doğmuş".
[XII. yy. Bizans belgelerinin birisinde kişi adı olarak Kün Toġmış örneği ve Houtsma'nın sözlüğündeki Kün-Doġmış, Ay-Toġmış, Arslan-Toġmış ve El-Toġmış adları konusunda krş. not IV.iç. Ayrıca *Zwei-Pfahl*, s. 23'te Ḳutluġ Toġmış tegin ve Ay Toġmış saŋun'u görüyorum. Ayrıca krş. *Les Ouïghours*, s. 157.]
kün t. X.üst., XIX.üst., XXVI. üst., XXXVIII.üst., XLVII.iç., LXII.dış., .üst., LXVII.iç., LXXVII.iç., LXXVIII.iç.
köt t. X.iç., XXVI.üst.
ınal t. LVII.iç.

toḳı-, TWQ-, TWXY-, vurmak, dövmek, tıklatmak, dokumak, atkı atmak (= mekik atmak).
[Eski çağda iki anlamıyla "dövmek" ve "dokumak" olarak Pelliot, éd., s. 271'deki gibi *toḳu-* değil, sadece *toḳı-* biçimi tanıklanmıştır. Krş. özellikle K, III, s. 268. *TMEN*, Nr. 977. "UzVok", s. 266 ve "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
ḳars t.-yur II.5.
küvrüg t.-p XXXIII.1.

toḳıt-, TWQYT-, dövdürmek.
[*toḳı-* + *-t-* ettirgenlik eki.]
tegin uluġ küvrüg t.-ıp XXXII.1.

tol-, TWL-, dolmak, doluşmak, doldurmak.
[Türkmence, Yakutça, vb.'de ünlüsü uzun (krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 11). *tol-ı* sözü *tol-*'dan ulaç ekli biçimken *tolu* aynı eylemden sıfat gibi görünüyor (krş. *AG*, 232).]
tägrä t.-ı tururlar erti LXXI.4.

tolu, TWLW, dolu, tam.
bütüg t. A.5.

ton, TWN, giysi.
[← Sakaca *thauna* (krş. H. Lüders, "Textilien im alten Turkistan", s. 21-24; P. Pelliot, *Orientalistische Literaturzeitung*, 1938, Nr. 3, 185'teki yazı). Ünlüsü uzun: krş. L. Ligeti, "Les Voyelles longues en turc", s. 191; ve Tuna, "Uzun Vokaller", s. 262. Ayrıca krş. *TMEN*, Nr. 990.]
t.-ı 'ätüki LXXVI.1.

† **topın-** (*tobın-*?), TWPYN-, delinmek, delik açılmak, yırtılmak.
[Krş. not XVIII.2.]

torçı, TWRCY, kapanla kuş tutmayı meslek edinmiş kişi.
[Krş. not I.8 ve *TMEN*, Nr. 954.]

t. tuzakçı I.8.

totoḳ, TWTWX, Çince *dū dū* 都督 (M **tou-tok*) "vali-general" sözcüğünden ödünçlenmiş san.
[Bu san hakkında, krş. benim çalışmam *Les Ouïghours ... Cinq Dynasties*, s. 65 ve *TMEN*, Nr. 874. Pulleyblank'ın M **tou-tok* rekonstrüksiyonu, Japonca *to-toku*, Tibetçe *to-dog*, Hotanca *ttāttāhä*, vb. nedenlerden dolayı her iki hecede de *o* ile okuyorum. Mani yazısında son ünsüz ötümlü *-ġ* ünsüzü ile verilmiştir (krş. *Maḥrnâmag*, s. 9).]
an t. LXXVI.alt.

töŋit- (*tüŋit-*?), TWYNKYT-, eğmek, (başı) eğmek.
[Krş. K, Dizin, s. 671-672: *tüŋit-/tüŋüt-* ve *tüŋüş-* "(başı) eğmek". Ayrıca krş. not XIX. 4.]
tegin başın t.-ip XIX.4.

törlüg (*türlüg*?), TWYRLWK, tür, türlü, çeşit.
[Brāhmī yazısında ilk ünlü *ö*'dür. *tür* "görünüm, renk, çeşit" sözcüğünden *-lüg* ile türemiştir (krş. *Wb*, III, 1555: Alt., Tel., Tar.; *AG*, s. 345'te de verilmiş)? ← *töl*, *törü-*, vb.'yi vermiş olan **tö-* "oluşturmak, yaratmak"? Belki de **tör* sözü *tör* "şeref yeri" ile karıştırılmasını önlemek için *tür* biçimine sokulmuştur?]
beş t. ada XVI.8.

tört, TWYRT, dört.
[Türkmence, Yakutça, vb.'de ünlüsü uzun (krş. L. Ligeti, "Les Voyelles longues en turc", s. 191). *TMEN*, Nr. 956. Toharcadan ödünçleme? Krş. Toh. (A/B) *śtwar/śtwer* "dört" ve *śtärt/śtarte* "dördüncü". Öte yandan, Toh. *śtwarāk/śtwārka* "kırk" sözü de *ḳırḳ*'ı andırıyor.]
t. buluŋda VII.2.
t.-üŋç XVII.8.
t. körklä ḳırḳın XLII.1.
t. adaḳın LXV.5.

törü, TWYRW, kurumlar, gelenek ve görenekler, davranış kuralları, yasa, kamu düzeni, töre.
[← *törü-* (veya **tör-*?) "yaratılmak, oluşturulmak" + *-ü* eylemden ad yapan ek. Son ünlü uzun olmalı: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 264; ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 164.]
elig t.-g aġı barım tutar IX.1.
el t. näçük tutar biz IX.3.
bu yertinçü t.-si LXXVIII.4.

törü-, TWYRW-, yaratılmak, oluşturulmak, türemek, biçimlenmek.
yer täŋri t.-miştä V.8.

töz, TWYZ, kök, köken, esas.
[Krş. *TMEN*, Nr. 961.]
t.-ümin oġuşumun LXVII.1.

tuda, TWD', tehlike; engel, güçlük (?).
[← *tu-* "tıkamak" + *-d-* pekiştirme eki (*AG*, 153) + *-a* ulaç

eki?]
adasız t.-sız ... tägdilär XXXIII.6.

tur-, TWR-, durmak, ayakta durmak, kalkmak, kalmak.
yel t.-ur XVIII.3.
yoḳḳaru t.-ġalı XIX.5.
bu yerdä yoḳḳaru t.-maz men XIX.8.
yetti kün t.-up XXXI.4.
ḳapaġda ekki arıg ḳızlar t.-ur XLI.2.
közädü t.-urlar XLII.4.
ḳapaġda t.-ur XLIV.4.
ötrü t.-up LVII.8.
t.-uŋ LX.1.
yoḳḳaru t.-dı LX.6.
kölitdi t.-dı LXV.6.
küdän ür t.-sar LXIX.3.
tägrä tolı t.-urlar erti LXXI.4.

turġur-, TWRXWR-, kaldırmak, bırakmak, durdurmak.
[← *tur-* "durmak, kalkmak" + *-ġur-* ettirgenlik eki.]
t.-up näŋ unama-adı XX.4.
temir sua kemi solap t.-dı XXXI.6.
t.-up ... olġurtı LXVI.2.

turḳaru, TWRQ'RW, sürekli olarak, durmadan.
[Bu biçim, *tur-* "durmak, devam etmek" eyleminin *-ḳ-* (*AG*, 160) + *-°r-* (*AG*, 161) ile pekiştirilmiş veya ettirgen bir biçim olan **turḳar-* eyleminden *-u* ile ulaç biçimi olarak açıklanabilir; veya K, I, s. 349'da verilen *turḳ* "uzunluk" sözcüğünden *-ḳar-/-ġar-* ile bir addan türemiş bir eylemin ulaç biçimi olarak açıklanabilir. "Uzunlamasına/uzunluğu yönünde gitmek" anlamındaki *turḳaru*'nun *turḳuru* varyantı vardır (krş. *TT VI*, 391 ve 394).]
t. ḳınḳa täginür men LXXIII.1.

tusu, tuzu, TWSW, TWZW, yarar, çıkar, fayda.
[Orta Türkçe'de ikinci ünlü uzun olmalı: krş. T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 164.]
asıġı tuzusı nä bar XXI.1.
tınlı ġlarḳa asıġ t. ḳılur XXI.6.
asıġ t. ḳılu XXXIV.7, XXXV.4.
asaġ t. ḳıl- XLVIII.3, XLIX.7.

tuş, TWŞ, arkadaş, benzer, eş, denk.
[Türkmence, Yakutça, vb.'de ünlüsü uzun (krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 12). *tūş* ile *tūş-* "karşılaşmak" eylemi arasında kuşkusuz bir ilişki var.]
eşiŋ t.-uŋ LIII.5.

tuş-, TWŞ-, karşılaşmak, rastlaşmak.
[Türkmence, Yakutça, vb.'de ünlüsü uzun (krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 12). *tu-* "kapamak, tıkamak" eyleminin *-ş-* ile iştaş çatısı (krş. T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 161)? Ayrıca krş. kemer tokası anlamındaki *tuş* (K, III, s.

125).]
saḳlanmadın t.-ar XVII.3.

tut-, TWT-, tutmak.
[Belki de eylemden eylem yapan ek olan *-r-*'nin (*AG*, 161) yardımı ile *tur-* "durmak, kımıldamamak" eylemini veren aynı **tu-* eyleminin *-t-* ile ettirgen biçimi.]
elig törüg aġı barım t.-ar IX.2.
el törü näçük t.-ar biz IX.3.
elgin t.-a kigürüp XLVI.1.
kemi sıyuḳın t.-a öntüm LIV.6.
ärdini ... men t.-ayın LV.6.
bäkrü kizläp t. LVI.1.

tutuz-, TWTWZ-, emanet etmek, bırakmak.
[← *tut-* "tutmak" + *-°z-* ettirgenlik eki (*AG*, 167) = "tuttırmak".]
oġlumın siziŋä t.-ur men XXV.5.
kemi t.-up XXXV.7.
uluġ kiçigkä t.-tı LXVII.8.

tuzaḳçı, TWZ'XCY, tuzakla kuş tutan.
[Krş. *TMEN*, Nr. 962. Acaba *tuzaḳ* "tuzak, ağ, kapan" sözü *tor* "ağ" sözcüğünden türemiş olabilir mi?]
torçı t. I.8.

tükä-, TWYK'-, tam olmak, bitmiş olmak, sonuna ulaşmak, tükenmek, yeterli olmak, yetmek.
[Krş. not XXXIV.3.]
ärkim t.-mädi XXVII.4.
ärdini yençü kemikä t.-güçä urup XXXIV.3.

tükäl, TWYK'L, tam, bütün, sağlam, zarar görmemiş, hiçbir zarara uğramamış, bozulmamış.
[← *tükä-* "tam olmak, yeterli olmak" + *-l* eylemden ad yapan ek (*AG*, 117). Tuna, "Uzun Vokaller", s. 265'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
teginig esän t. kälürzünlär XXII.7.
esän t. kälmiş erti XXIV.3.
esän t. kälürüŋ XXV.6.
esän t. täggäy siz XL.5.
ekki ḳadaş esän t. ḳavışıp LII.7.

tükäti, TWYK'TY, tamamen, tamamıyla, bütünüyle, yetene dek.
[← *tükät-* "tam/yeterli kılmak, tüketmek" + *-i* ulaç eki. Bu belirteç hakkında krş. Grønbech, *Sprachbau*, s. 41.]
nä kärgäkin alḳu t. berip XXVIII.4.
tüzü t. asıġ tusu ḳılu XXXV.4.
ḳopı t. ḳıltı LXXVI.1.

tümän, TWYM'N, on bin.
[Belki de aynı anlamdaki Toharca *tmāṃ* (A) veya *tumane* (B) sözcüğünden ödünçlenmiştir. Krş. *TMEN*, Nr. 983'teki kanıtlar.]
sansız t. I.5.
miŋ t. bulur XIII.4.

tüŋür, TWYNKWR, dünür, evlilik yoluyla akraba.
[*tüŋ(ü)r*, Runik yazılı bir mezar

yazıtında geçiyor (krş. Radloff, *Die alttürkischen Inschriften*, s. 316 ve 371, Radloff buna "şaman davulu" anlamını vermekle açıkça yanılmıştır; ayrıca krş. *ETY*, III, s. 72 ve IV, s. 120). Bu terim hakkında ayrıca bk. *TT VI*, not 308, oysa burada tuhaf bir biçimde, ilk anlamının "şaman davulu" olabileceği kabul edilmiş gibi görünüyor. *tüŋür*, Kāşġarī'de "karısının akrabası, evlenme yoluyla akraba" anlamında veriliyor (K, Dizin, s. 671-672); aynı sözcük, Yakutçada *tüŋür*, *tügür* ve *tümür*'dür ve Anadolu ağızlarında *düğür*'dür (krş. *SözDDer*, s. 481). Belki de *tüŋür/tügür/dünür/düğür*, *tügün/düğün* "düğüm, düğün" gibi *tüg-* "düğüm atmak, düğümlemek" eyleminden türemiştir.]

t. büşük LXIV.6.

tụpir-, TWPYR'R, gök rüzgârlanır.

täŋri t.-ar XVIII.2.

tüş-, TWYŞ-, düşmek.

yazukḳa t.-ä täginmägäy ertimiz VIII.1.

ḳamılu t.-ti LXI.7.

tüt-, TWYT-, tütmek.

ançulayu közünür ḳaltı ... tütün t.-ärçä XXXVIII.6.

tütün, TWYTWN, duman, tütün, yayıntı, buhar.

[Krş. *TMEN*, Nr. 953.]

lenḫ ua sayu t. tütärçä XXXVIII.6.

tüzü, TWYZW, tamamıyla, eşit ve tam olarak, bütün.

[← *tüz-* "düzene sokmak, düzleştirmek" + *-ü* ulaç eki? *TMEN*, Nr. 963.]

t. tükäti XXXV.3.

u-, 'W-, -ebilmek, -mek gücünde olmak, muktedir olmak.

berü umadı XV.8.

tıdu umadam XXVII.3.

ḳılu umaġay men XXX[illegible].7.

ḳılu usar men XXXV.4.

täpräyü yorıyu umadı XXXVII.3.

yoġuru usar XXXIX.2, .7.

körü umatın LIX.3.

ötkürü umadılar LXXIV.3.

uçuz, 'WCWZ, değersiz, ucuz, küçümsenen.

["MT Long Vowels", s. 164'e göre ikinci ünlü uzun olmalı.]

taḳı u. bolġay men XXIX.4.

ud, 'WD, sığır.

[*TMEN*, Nr. 584.]

yunt ud çoḳar III.1.

beş yüz ud LXV.2.

sürüg ud LXV.6.

altun .. ud LXXI.iç.

udçı, 'WDCY, sığırtmaç.

ḳan u.-sı LXV.1.

u. är LXVII.6, LXVIII.7, LXX.2, LXVIII.iç.

u. ärkä LXVIII.6.

udı-, 'WDY-, uyumak.

[İlk ünlü uzun olmalı: krş. "UzVok", s. 263; "MT Long

Vowels", s. 161; ve Trkm. *ūḳı*.]
az u.-ŋ LV.5.
u.-dı LVI.3.

uduġ, 'WDWX, büyük saygı.
[← *ud-* "izinde olmak, kendini uyarlamak"?]
tapaġın u.-ın aşadı L.5.

udun-, 'WDWN-, büyük bir saygı göstermek,
[*ud-* "izinde olmak, uymak" eyleminin -°*n* ile dönüşlül veya orta çatılı biçimi? Krş. not XLIX.6.]
tapınalım u.-alım XLIX.6.

uduz-, 'WDWZ-, yanına alıp götürmek, izletmek, takip ettirmek.
[← *ud-* "izlemek" + -°*z*- ettirgenlik eki (*AG*, 167).]
waḫşiki u.-up LXIV.2.
anta u.-up LXX.4.

uḳ-, 'WQ-, anlamak.
ḳaltı tegin u.-tı LXVIII.5.
tegin u.-tı LXIX.iç.

ulatı, 'WLTY, ve başkaları, ve diğerleri.
[← *ula-* "birleştirmek, bitiştirmek, bağlamak, irtibatını sağlamak" + -*t*- ettirgenlik veya pekiştirme eki + -*ı* ulaç eki. Krş. not III.2. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
ḳoy laġzın u. tınlıġları ġ III.2.

ulı-, 'WLY-, ulumak, inleyerek çığlık atmak.
[Kurtlar için "ulumak" ya da insanlar için "inlemek" anlamları konusunda krş. K, III, s. 255. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
kök täŋri tapa u.-dı sıḳtadı LXI.4.
u.-dılar sıḳtadılar ḳaltı ... iŋäk täg LXXVII.2.
u.-yu inçä tep ötüntilär LXXVII.5.

uluġ (*ulluġ*?), 'WLWX, büyük, yüksek, üst, başkan.
[← *ul* "zemin, temel" + *luġ*? Krş. not III.2. *TMEN*, Nr. 536.]
aġıçı u.-ı VII.7.
u. tägzinçkä XVII.8.
u. kövrüg XXXI.8.
u. küçlüg ḳutluġ bodısavatlar XLV.2.
u. ögrünçülüg köŋlin XLVI.5.
u. küsüşin LI.2.
u. kiçigkä LXVII.7.

uluş, 'WLWŞ, ülke, bölge, il.
[← *ul* "zemin, temel" + -°*ş* genişletme eki? = "topraklar bütünü, bölge". *TMEN*, Nr. 54.]
bu u. bodun III.6.
baranas u.-ta XXIII.7.
u. barça busanur XXVII.1.
u. bodun XXX.8, LXXI.2.
baranas u.-taḳı XLIV.2, A.15.
baranas u. bodunı LXII.3.
ol u.-ta LXXI.7.
balıḳ u.-ta LXXIV.2.

una-, 'WN'-, 'WN-(?), rıza göstermek, kabul etmek.
['WN- konusunda krş. not XXXII.8. "MT Long Vowels",

s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
turġali aş aşlaġalı u.-madı XIX.6.
turġurup näŋ u.-ma-adı XX.4.
u.-masar XX.7.
yarlıġın eşidip kim näŋ un(a)madılar XXXII.8.

ur-, 'WR-, vurmak, saldırmak, yerleştirmek, koymak, atmak, yüklemek.
[*ur-* eminin "koymak", "yerleştirmek" ve "vurmak" anlamları için krş. K, I, s. 164-165.]
suvda yäklär u.-up XVII.7.
ärdini yençü kemikä tükägüçä u.-up XXXIV.3.
ḳınlıḳta u.-dılar LXIII.6.
meniŋ eligdä u.-uŋ LXXX.3.

ursuḳuş-, 'WRSWXWŞ-, parçalanmak, (gemi) dağılmak.
suv egr(ä)kş(ä)lür u.-ur XVIII.2.

utru, 'WTRW, tersine, birini karşılamaya, karşı koyarak, zıtlaşarak.
[← *ut-* "kazanmak (bir oyunda veya yarışta), galip çıkmak" eyleminin -°*r-* ile ettirgen veya pekiştirmeli biçimi olması gereken **utur-* "karşı koymak, karşı durmak" eyleminin *-u* ile ulaç biçimi. Krş. not XLVI.1. Ayrıca krş. Bang, "K-Osm I", s. 46 ve Grønbech, *KomWört*, s. 41.]
ḳanı u. önti XLVI.1.

uvat- (?), '*WV*'T-, azaltmak, ufaltmak, parçalamak, küçük parçalara ayırmak.
[Krş. K *uv-*, *uvul-*, *uvun-*, *uvşat-* vb.; *CC uv-*; *TTarSöz I*, s. 732: *uvat-*; *Wb*, I, 1784 ve 1785: *ufat-* (Osm.) ve *uvat-* (Tar.).]
aġı barım alḳınsar uvatsar VII.9.

uz, 'WZ, mahir, usta, zanaatkâr.
[Türkmence ve Yakutçada ünlüsü uzun. *AG*, 135'e göre ← *u-* "yapabilmek" (?). Krş. *TMEN II*, Nr. 593.]
adruḳ uzlar II.5.
uz işin II.6.
ḳopuzḳa ärtiŋü uz erti LXX.7.

uzat-, 'WZ'T-, götürmek, eşlik etmek.
[← *uza-* "uzamak, uzunlamasına yayılmak" (krş. *Wb*, I, 1755) + *-t-* ettirgenlik eki. Krş. *CC uzat-* "eşlik etmek, götürmek"; ve *TMEN II*, Nr. 594. "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzun olmalı.]
tükäti berip u.-ıp öntürdi XXVIII.5.
teginig u.-ı öntürüp XXXI.1.

üç, 'WYC, üç.
["Voy-Long", s. 192'ye göre ünlüsü uzun. *TMEN*, Nr. 577.]
üçünç XVII.6.

üçün, 'WYCWN, yüzünden, için, çünkü.
nä ü. IV.5, XVI.7.

oġlı ü. VIII.4.
anı ü. XXI.6.
tegin ü. busanur XXVII.1.
taplamış ü. XXVII.8.
ḳılınçı yavlaḳ ü. XXX.5.
ḳutı ülügi ü. XXXIII.5, LXIV.1.
tınlı ġlar ü. XLVII.7.
ḳutsuz ḳovılar ü. LIV.2.
köni savlıġ ü. LV.2.
artatır ü. LXXIII.1.
ḳınḳa tägir ü. LXXIV.1.

üküş, 'WYKWŞ, çok.
[← *ük-/yük-* "üst üste yığmak, yığmak, biriktirmek" + *-°ş* genel veya soyut anlamda. Bu konusunda krş. not LXI.5'teki *yüksäk*]
ü. yoḳ çıġay tınlı ġlaraġ V.5.
ü. bulur XII.7.
ü. tınlı ġlar XXVI.6.
ü. bilgä kişilär LXXIV.4.

ülüg, 'WYLWK, talih, pay, kader.
[*ä*'nin *ü*'ye benzeşimiyle *ülä-* "paylaşmak, paylara bölmek" eyleminin *-°g* ile türevi; veya aynı anlamdaki **ül-* ya da **ülü-* eyleminin türevi (?)]
ü.-lüg ḳutluġ kişi XXI.4.
ḳutı ü.-i üçün XXXIII.5, LXIV.1.

üntä-, 'WYNT'-, bağırmak, sesini yükseltmek.
[← *ün* "ses" + *-tä-*. Krş. *AG*, 102. *ün*'ün ünlüsü Türkmencede uzundur (*Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, s. 682).]
kim näŋ ün(tä?)mädi-lär XXXII.8.
kim näŋ ü.-mäsär XXXIII.2.
täŋrisi ü.-yü yol ayu berdi LX.6.

ür (*ör*?), 'WYR, uzun zaman.
[Br.'de ve *Wb*'de *ür*, ama Yakutçada *ör*. Krş. "ManBeicht", s. 232. ← **ü-* "gerinmek, gevşemek"? Krş. not LXI.5. ve not LXII.1. *ürlük, ür, ürük, ürä-* vb. hakkında bk. *Eski*, s. 334-336.]
ür keç timin öglänti LXII.1.
küdän ür tursar LXIX.3.

üzä, 'WYZ', üzerine, üzerinde, ile, vasıtasıyla.
[← *üz-/yüz-* "yüzmek, su yüzüne çıkmak" + *-ä* ulaç eki. *üz-/yüz-* eyleminin ad dengi *üz/yüz* "yüz, yüzey" = *üs-tün* ve *üs-t* "üstünde, üst" sözcüklerindeki *üs-*. Br. *üzä*. *CC*'de *özä*, ama *ayaġ üz-i* "ağım, ayağın üzeri". "Kalkmak, yukarı çıkmak, büyümek" anlamındaki *ör-*, *ön-*, *ös-* eylemleriyle ilişkisi mümkün? Yakutçada *üsä*: krş. Böhtlingk, *Jak.-Deutsches Wörterbuch*, s. 51. "UzVok", s. 263 ve "MT Long Vowels", s. 164'e göre son ünlü uzun olmalı.]
öz ḳazġançım ü. XII.3.
orunluḳ ü. olġurtı XLVI.3.
sögüt ü. birär çıŋratġu asıŋ LXXIX.5.
bir ü. birär ışı ġ baŋ LXXIX.6.

üzül-, 'WYZWL-, kesilmek, koparılmak.
[*üz-* "kesmek, koparmak (ip,

iplikten şeyler vb. için)" eyleminin -°*l*- ile edilgen biçimi.]
künin̨ ä ḳolġuçılar ü.-mädi VII.3.

waḫşik, W'XŞYK, ruh, peri, koruyucu melek.
[← Soğdca *w'ẖşyk* "ruhsal, ruh". Krş. not LXIV.2.]
ḳutı w.-i uduzup LXIV.2.

yadıl-, Y'DYL-, yayılmak, saçılmak.
kü at tört bulun̨du y.-tı VII.2.

yalġa-, Y'LX'-, yalamak.
[Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 8'e göre Türkmencede ilk ünlü uzun olmalı, öte yandan Ḫamzayev'in Türkmence sözlüğünün 842. sayfasında aynı sözcük kısa ünlüyledir.]
tilin y.-p LXV.7.

yalġan, Y'LX'N, yalan.
y. tep kertgünmätin A.12.
y. köni sözün̨üzni A.20.

yalŋus (*yalaŋus*), Y'LNKWS, yalnız, yalnızca.
[← *yalıŋ/yalaŋ* "yalın, çıplak" + -°*s* veya -°*z* addan ad yapan ek (?).]
siz y.-ḳıya ḳalır XL.3.

yantru (*yanturu*?), Y'NTRW, geri döndürerek, yeniden, yine.
[← *yan-* "geri dönmek" + *-tur-* ettirgenlik eki + *-u* ulaç eki. İçsesi düşmüş biçimi, Kāšġarī'de (III, s. 406.4) ve Kutadgu Bilig'de (krş. *Wb*, III, 95) olduğu gibi Runik yazıyla Kül Tigin yazıtının kuzey 11. satırında da (krş. *Inscr. Orkhon*, s. 113; *Wb*, III, 95) çoktan tanıklanmıştır.]
y. ıdtı XXXV.7.

yaŋı, Y'NKY, yeni.
[*aŋ* "kusur, eksiklik" (krş. not A.2) ile? veya **yaŋ-* → *yaŋıl-* "yanılmak" eylemi ile? ilişki kurulabilir. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 165'e göre son ünlü uzun olmalı.]
men y. aġduḳ IV.iç., XXXIV.üst., LXVI.iç.
y. LXIII.üst.

yaŋıl-, Y'NKYL-, yanılmak, yanılgı içinde olmak.
[*aŋ* "kusur, eksiklik" ile karşılaştırılabilir"? Krş. not A.2.]
yaztım y.-tım ersär A.1.

yara-, Y'R'-, uygun olmak, yaraşmak.
["MT Long Vowels", s. 166 ve "UzVok", s. 266'ya göre ikinci ünlü uzundu.]
bir barsar y.-ġay mu XXVI.8.
y.-ġay XLVIII.6.
küdän ür tursar y.-maz LXIX.4.

yarat-, Y'R'T-, hazırlamak, gerektiği gibi yapmak.
[← *yara-* "uygun olmak, gerektiği gibi olmak" + *-t-* ettirgenlik eki = "gerektiği gibi yapmak, hazırlamak"?]
kemi y.-tı XXXI.5.

yaru-, Y'RW-, parlamak, ışıl ışıl

olmak.
[T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 166'ya göre ikinci ünlü uzundur.]
közüŋüz y.-zun A.3.
közi y.-dı A.4.

yaruḳ, YRWX, ışık.
kün tänri y. közünü kälsä XXV.üst.

yarlıġ, YRLX, acınası, zavallı, yürekler acısı.
[← *yar* "tükürük" + *-lıġ*?]
irinç y. XLVIII.2, LXVI.7, LXXI.8, LXXVIII.1.

yarlıġ, YRLX, YRLYX, emir, bir üstün açıklaması, izin.
[← *yarıl-* "yarılmış, açılmış, kesilmiş (= karara bağlanmış?) olmak" + *-°ġ* eylemden ad yapan ek = "kesinleştirilmiş veya kararlaştırılmış olan şey"?]
bu y. eşidip XVIII.8, XXII.8.
y. bolzun XIX.1.
y. bolmaz ersär XIX.7.
y. yarlıġḳadı XXI.8.
y.-ın eşidip XXXII.7.
y. yarlıġḳap XXXIII.2.
y. boltı LXIII.5.

yarlıġḳa-, YRLX'-, YRLQ'-, YRLYX'-, YRLYX Q'-, Y'RLYX X'-, YRLYX X'-, buyurmak, açıklamak (bir üst söz konusu olduğunda), izin vermek; her yerde kullanılan onurlandırıcı eylem: söylemek, düşünmek, yapmak, vb.
inçä tep y.-dı IV.4, V.7, VI.6, VIII.3, XVI.3, LXXVIII.3, vb.
inçä y.-dı IX.5, XI.2.
tep y.-dı X.2.
ḳan y.-madı XIX.3.
yarlıġ y.-dı XXI.8.
yarlıġ y.-p XXXIII.2.
kirzk-ün tep y.-dı XLV.6.

[yar]sı-, ['K]SY-, boulmak, çürümek.
yermätin [y].-matın A.10.

yaşa-, Y'Ş'-, ... yaşında olmak, yaşamak.
[← *yaş* "nem, yeşillik, insanın yaşı" + *-a-* addan eylem yapan ek (*AG*, 85). *yaş*'ın ünlüsü uzundu: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261; T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 161; ve Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 8. Eylem hakkında, T. Tekin (a.e., s. 166) Orta Türkçe için *yaşā-*'yı gösteriyor; Räsänen ise Türkmence için (yukarıda zikredilen yerde), Ḫamzayev'in sözlüğünün 859. sayfasında olduğu gibi *yāşa-*'yı gösterirken Tuna (a.e., s. 266) *yāşā-*'yı gösteriyor.]
säkiz on y.-yur ḳarı XXIV.4.

yat-, Y'T-, yatmak, yatmış durumda olmak.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261'e göre ünlüsü uzun.]
yerdä y.-ıp XIX.5.
ḳaram içintä alḳu ... yılanlar y.-ur XXXIX.7.
ḳınlıḳta y.-zun LXIII.4.

yatġur-, Y'TXWR-, yatırmak.
[← *yat-* "yatmak" + *-ġur-* ettirgenlik eki.]
teginig yumburu y.-up LXV.4.

yavlaḳ, YVL'Q, YVL'X, YVLQ, kötü.
[*yavlaḳ* sözcüğü, *yavız*, *yavġan* ve *yaman* ile aynı kökten geliyor olabilir: krş. Bang, "Man Hymn", s. 35-36; ve *TT X*, not 13.]
ädgü y. XXX.2, LXIII.3.
ḳılınçı y. üçün XXX.5.

yaz-, Y'Z-, hata işlemek, yanılmak.
[*az-* "yanılmak, yoldan çıkmak" eyleminin eşili. Eski ve Orta Türkçe, Türkmence, vb.'de ünlüsü uzun: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 261; T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 161; ve *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, s. 837.]
ärkä y.-tım yaŋıltım A.1.

yazuḳ, Y'ẒWQ, Y'ZWQ, Y'ZWX, hata, yanlış, günah.
[← *yaz-* "yanılmak" + *-°ḳ* eylemden ad yapan ek (*AG*, 127).]
y.-ḳa tüşä täginmägäy VIII.1.
y. XLIII.iç.
y.-um yoḳ A.2.

yäk, Y'K, şeytan, doğaüstü varlık. Skr. *yakṣa.*
[*yäk*, büyük bir olasılıkla Toh. A *yakäṣ* = Skr. *yakṣa*'dan gelen, kurallara uygun olarak Türkçeye geçmiş bir biçimdir. Ama ayrıca krş. *TT VI*, not 131 ve *TT VII*, s. 65, burada *yäk*'in *içkäk* "içici, vampir" örneğine bakılarak **yi-gäk* "obur" (*ye-* "yemek" eyleminden) sözcüğünden getirilmesi öneriliyor.]
suvda y.-lär urup XVII.7.
y. saḳınçı LVI.5.

yegän, YK'N, yeğen; kişi adı.
[Sözcük, Runik yazıda *yig(ä)n* (krş. Ramstedt, "Zwei uigurische Runeninschriften", s. 37'deki Şine-Usu yazıtının batı yüzü 8. satır), Mani ve Uygur yazılarında YK'N (krş. *Maḥrnâmag*, 48. ve 137. satırlar ve benim çalışmam *Les Ouïghours*, s. 160-161), Osmanlıcada ise *yiğen/yäğän* biçimlerinde tanıklanmıştır.]
y.-bitiyü XLV.iç.

yegräk, YYKR'K, daha iyi, çok daha iyi, kat kat daha iyi.
[← *yeg* "daha iyi" + *-räk* pekiştirme eki. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 262 ve 273'e göre, hem *yeg (yīg)* hem de *-räk* uzun ünlülü idi (*-räk* hakkında, ayrıca krş. T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 169).]
bu muntuda y. çintämäni ärdini XXXV.1.

yel, YYL, yel, rüzgar.
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 262 ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162'ye göre ünlüsü uzun. Uygurcada ve K'de YYL, ama Br., *CC*, Osm.,

vb.'de *yel* olarak yazılmıştır.]
ḳorḳınçı ġ y. turur XVIII.3.

yemä, YM', dahi, aynı şekilde, ve, hem ... hem, yeniden, yine, oysa, öyle ise, bununla birlikte.
[Sözcük kökü? Kāşġarī, I, s. 51'de verilen *ävät*, *ämät* ve *yämät* biçimleri (← *äv-* "dönmek"?) ile karşılaştırılabilir. T. Tekin, a.g.e. s. 165'e göre son ünlü uzun olmalı.]
taḳı y. II.5, .8.
y. III.5, VIII.2, XIV.2, XXVII.2, XXX.4.
bay y. bar yoḳ çıġay y. bar VI.2.
y. berdi VII.4.
tegin y. X.6.
y. kälzün XXII.5.
men y. barayın XXX.2.
ol balıḳta y. yetti ḳat ḳaram içintä XXXIX.5.
siziŋa y. XLIX.3.
yüzin y. körmäyin LXIII.1.
anta ken y. aġ r uḳ bultı LXVIII.3.
amraḳ y. adrılur sevig y. säşilür LXXVIII.5.
y. savd XIX.iç.

yemiş, YYMYŞ, yemiş, meyve.
[Orta Türkçe, Türkmence, Yakutça, vb.'de ilk ünlü uzundur: krş. T. Tekin, a.g.e., s. 161 ve Räsänen, a.g.e., s. 15. ← *ye-* "yemek" + *-miş* eylemden ad yapan ek? *yem* "besin, yiyecek" + *-°ş* büyültme anlamında addan ad yapan ek biçiminde de düşünülebilir.]
ädgü y.-ig ḳuşlar artatır LXXII.8.
yemişiŋ in ḳ uş ḳ uzġun artatmaġay LXXV.3.
y. sögüt LXXIX.4.
y.-iŋäz artamaġay LXXX.6.

yemişlikçi, YYMYŞLYKCY, meyve bahçesi görevlisi.
[*yemişlik* sözcüğü, *M III*, s. 25 yukarı, 11. satırda da geçiyor. Ayrıca krş. not LXXV.5.]
y. är LXXV.4.

yenä (*yana* ~ *yenä*?), Y'N', YYN', yine, yeniden, ve, ayrıca.
[← *yan-* "dönmek, geri dönmek" + *-a* ulaç eki. *yana* sözcüğü, *yänä*, *yenä* ve *yinä* biçimlerinde *y-*'nin etkisiyle damaksıllaştırılmış olabilir. *yana*, Runik yazıda geçiyor (Kül Tigin Yazıtının Doğu yüzü 10. satır: krş. *Inscr. Orkhon*, s. 100); *CC*'de hem *yana* hem *yenä* (veya *yänä*) var. Bk. Bang ve Rachmati, "Die Legende von Oγuz Qaγan", s. 24 notta; Grønbech, *Sprachbau*, s. 41; ve *TT X*, s. 54.]
y. XXIV.5, A.5.
sıḳtaştılar y. ögürdilär sevintilär LIII.2.

yençü, YYNCW, inci.
[Çin. *zhēn zhū* 珍珠 M **cịin cịou* "gerçek inci" sözcüğünden bir ödünçleme söz konusu olabilir. Runik yazıda *y(ä)nçü*

veya *y(e)nçü* biçiminde yazıldığı için kapalı *e* ile yazıyorum (krş. *ETY*, I, s. 24 ve 138; ve Giraud, *L'inscription de Baïn Tsokto*, s. 37 ve 107, I.44).]

ayadaḳı y. 2 monçuḳ täg VI.8.

taŋ adınçı ġ ärdini y. XXXIV.2..

yer, YYR, YR, yer, toprak,ülke.

ḳuruġ y.-ig suvayu öl y.-ig tarıyu I.3.

ämgäklig y. IV.8.

y. täŋri törümiştä V.8.

ölüm y.-kä barır XVI.8, XXIX.8.

y.-dä yatıp XIX.5.

bu y.-dä yoḳḳaru turmaz XIX.7.

ölüm y.-iŋä ıdur XXVI.4.

y.-i ḳumı XXXVI.6.

bu y.-kä näŋ tägmägäy XLV.4.

bu çımbudvıp y. suvdaḳı XLIV.1.

bu y.-kä kältiŋiz XLVII.4.

sansız y. LVII.4.

ol y. suv ırşı tä ŋri bar LIX.1.

öz ḳadını y.-iŋä tägdi LXIV.3.

yer-, YYR-, tiksinmek, surat asmak, kınamak.

[*yer-* ve *yerin-* hakkında, krş. *TT VI*, not 452. *CC*, Osm., vb.'de ünlü *ä* veya *e*'dir.]

y.-mätin [yar]sımatın A.10.

yerin-, YYRYN-, üzülmek, dertlenmek, üzüntü hissetmek.

köŋli y.-ti LXVIII.5.

yerçi, YYRCY, kılavuz.

kim y. suvçı kemiçi bar ersär XXII.4.

alp y. suvçı XXIII.8.

ol körmäz y.-kä XXXIV.7.

y. boluŋ XXVII.6.

y. boltı XXVII.8.

y. avıçḳa XXXV.8, XXXVI.2.

ädgü köni yolçı y. ḅolup XL.8.

yerçilä-, YYRCY-L'-, kılavuzluk etmek, rehberlik yapmak.

men y.-p elitgäy men LX.2.

yertünçü, **yertinçü**, YYRTWNCW, YYRTYNCW, yer, dünya.

[Krş. not XIV.8.]

ḳamaġ y.-däki tınlıġlarnıŋ XIV.8.

bu y.-dä ḳamaġ tınlıġlar XLVII.6.

bu y. törüsi LXXVIII.3.

yet-, YYT-, alıp götürmek, yanına alıp götürmek.

[Trkm. (*īt-*), Yak. (*siät-*), vb.'de ünlüsü uzun: krş. Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 16. Ayrıca bk. Bang, "Neg Verb", s. 120.]

ḳolın y.-ip XXV.2, XXXVI.3.

yet-, YYT-, yetişmak, erişmek, yetmek.

avınçḳa aruḳı y.-ti XXXVII.1.

yetti (*yeti*?), YYTY, yedi.

[Krş. *CC*'de *yetti* ve *yeti*, birçok lehçede *yätti/yetti* ve Yakutçada *sette*. Toharca gibi bir Hint-Avrupa dilinden ödünçlenmiştir?. Krş. Toh. A *ṣäpta*, B *ṣukt* (Poucha, *Thesaurus*, I, s. 151). *yençü*'de ise Çin. **c̣iin*'in *tś-*

(*c*-) ünsüzü Türkçe'de *y*-'ye dönüşmüş olmalı?]

y. kün XXXI.4, XXXIII.8, XXXVI.3, XLIX.4, L.4.

y.-nç kün XXXI.6, XXXIII.3, XXXIV.1, L.1, .5.

y. ḳat ḳaram XXXIX.5.

y. temir sua XXXI.5.

yıġla-. Bk. *ıġla-*.

yıl, YYL, yıl.

y.-ıŋa aşılur XIII.6.

yılan, YYL'N, yılan.

[Bang, "Einiger Grosskatzen", s. 127'ye göre *yıl-* "kaymak, sürünmek" + *-an* eylemden ad yapan ek'le türediği sanılan bu sözcük, *arslan*, *ḳaplan*, *sırtlan*, *bulan*, *ḳulan*, vb. gibi çok sayıda hayvan adındaki *-lan* ekini ortaya çıkarmış olmalı (?)]

birär aġuluġ y. XXXVIII.4.

lölär y.-lar yatur XXXIX.6.

yılḳı, YYLXY, büyükbaş hayvan.

[← *yıl* "yıl" + *-ḳı* addan ad yapan ek (*AG*, 49 ve 74) = "bir yaşındaki"?]

ḳoy y. egidsär XIII.5.

yıŋaḳ, YYNK'Q, yan, yön.

[← *yan* "yan" + *-ġaḳ* küçültme veya pekiştirme anlamında addan ad yapan ek (*AG*, 59)? Krş. K, Dizin, s. 741'deki *yaŋaḳ* varyantı.]

ögtün y. XXXVII.5.

yıp (*yip*?), YYP, iplik, ip.

[Osmanlıca ve öteki günümüz lehçelerinde ön ünlülü olarak geçen *yıp* sözü Kāşġarī'de art ünlüyledir (krş. K, II, s. 180.19 ve 336.20).]

ärdinilig y. äŋirär XLI.3.

yürüŋ kümüş y. äŋirär XLII.3.

sarıġ altun y. äŋirärlär XLIII.2.

yır, YYR, şarkı.

[*yır/ır* hakkında bk. Arat, *Eski*, *s.* XV.]

y.-ıġ taŋlayu LXXI.3.

yırla-, **ırla-**, YYRL'-, 'YRL'-, şarkı söylemek.

aġzım y.-yu LXX.2.

aġzı y.-yu olurdı LXXI.1.

tegin 'ätizmişin a ı.-maşın LXVIII.iç.

yoġur-, YWXWR-, yoğurmak, daha yoğun hale getirmek, (çamur, vb.) yoğurarak yürümek, ayaklarıyla çiğnemek, bir yol açmak.

[Krş. not XXXIX.1. ← *yoġ-* "kalın olmak, yoğun olmak" + *-°r-* ettirgenlik eki = "yoğun, kalın hale getirmek, koyulaştırmak".]

ol lenḫua yoluġ y.-u usar siz XXXIX.1.

anı y.-u usar XXXIX.7.

yoḳ, YWX, YWQ, yok, var olmayan, yoksun.

[Eski ve Orta Türkçede, Türkmence, Yakutça, vb.'de ünlüsü uzun: krş. Tuna, a.g.e., s. 262 ve Räsänen, a.g.e., s. 12. *yoḳ*, eylem türevi olarak *yod-* "yok etmek" bulunan **yo-* eyleminin ad türevi olabilir: krş. *AG*, 127.]

y. çıġay V.5, VI.1, XLVIII.1, LXVII.4.
tarımaḳda ädgü y. kim XIII.3.
yazuḳum y. ersär A.2.

yoḳa d -, YWX'D-, varlığı sona ermek, ölmek, yok olmak.
taluy içintä y.-tı LIV.1.
alḳu y.-tı LIV.2.

yoḳḳaru, YWQ'RW, yukarıya doğru, yukarıya, yukarı.
[Kuşkusuz *yoḳ* "yükseklik, yüksek, yükselen" (krş. K, III, 4.16: *yoḳ yer*) + *-ḳaru* "-e doğru" anlamındaki yön gösteren ekten oluşmuştur. Ayrıca krş. Schinkewitsch, "Rabγūzī's Syntax", 69. *Wb*, III, 401, burada *yoḳ ḳarı/yoḳġarı* biçimleri geçiyor. Ekin ünlüleri uzun olmalı: krş. T. Tekin, a.g.e., s. 165 ve 170.]
y. turġalı XIX.5.
bu yerdä y. y. turmaz men
y. turdı LX.5.

yoḳla-, YWQL'-, yükselmek, yukarı çıkmak.
[← *yoḳ* "yüksek, yükseklik" (*yoḳ-ḳaru*'nun) + *-la-* addan eylem yapan ek.]
kök täŋrikä y.-ġay LVII.3.

yol, YWL, yol.
[Ünlüsü uzun: krş. Ligeti, "Les Voyelles longues", s. 190; Räsänen, "Türkische Miszellen", s. 11; ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162.]
ol lenḫua y.-uġ yoġuru XXXIX.1.
ḳurtulmaḳ y.-ḳa täginälim LII.2.
y.-ta öŋi olġurtı LXVI.2.

yolçı, YWLCY, kılavuz, çok tecrübeli kişi.
ädgü köni y. yerçi bolup XL.8.

yorı-, YWRY-, yürümek, gitmek, dolaşmak, serbestçe gezmek.
[İkinci ünlü uzun olmalı: krş. Tuna, "Uzun Vokaller", s. 266; ve T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 166.]
ḳorḳsar aşnuraḳ y.-ŋlar XXXII.5.
suvda y.-p XXXVI.5.
täpräyü y.-yu umadı XXXVII.2.
sansız yer körü y.-mış kärgäk LVII.4.

yorı-, YWRY-, çözmek, sökmek.
[*yor-* "çözmek" eyleminin *-ı-* ile pekiştirmeli varyantı (krş. *MatMorph*, s. 152). Krş. not XXXIII.4.]
temir ışıġ y.-dı XXXIII.4.

yulı-, YWLY-, çekmek, koparmak.
ḳuzġun suḳar y.-yur I.5.

yuluġ, YWLWX, satın alma, satın alış.
[Br. *yuluġ*. *CC*'de *yul-* "yolmak, alıp götürmek, bir kurtulmalık ödeyerek tutsaklıktan kurtarmak, kurtarmak".]
satıġḳa y.-ḳa barsar XIV.1.

yumburu, YWMPWRW, top halde, top biçiminde, yumru, top gibi sıkıştırılmış.
[← **yumbur-*, *yumur-* "top biçi-

minde sıkıştırmış" eyleminin genizsizleşmiş varyantı + *-u* ulaç eki. Krş. not LXV.4]
teginig y. yatġurup LXV.4.

yunt, YWNT, at.
[Br. *yunt* ve Tib. *yun* (krş. Pelliot, tibétain 1283, 91. satırdaki *Ha-la-yun-log*, bu kısmın çevirisi için bak. J. Bacot, *JA*, CCXLIV, 1956, s. 147 ve 152). Samoyedcede at adı, Türkçeden ödünçlendiği sanılan asıl **yunta* (krş. A. Joki, *Die Lehnwörter des Sajansamoyedischen*, s. 138) sözcüğüne kadar gidiyormuş gibi görünüyor. Bununla birlikte D. Sinor, "Notes on the equine terminology", s. 309-312'de bu sözcüğün köken olarak Türkçe de Altayca da olmadığının doğrulanabileceğini düşünüyor. Toharca A *yuk* "at" ile bir ilişkisi olabilir mi? *yont*, *yund* ve *yunt* söylenişleri Anadolu ağızlarında tanıklanmaktadır (krş. *SözDDer*, s. 1538, 1552 ve 1553).]
y. ud çoḳar III.1.

yuŋ, YWNK, yün.
[Art ünlülü *yuŋ* okunuşu belki de *yüŋ*'den daha eskidir: krş. özellikle K'de *yuŋlamaḳ* ve *yuŋlatmaḳ*; Küerik ve Tarançide *yuŋ* (*Wb*, III, 543); ve Mo. *uŋġasun*. K, III, s. 361.1'e göre *yuŋ* sözü Argu, Yağma ve Karluk lehçelerinde pamuk anlamına geliyormuş.]
y. äŋirär II.3.

yüksäk, YWKS'K, yüksek, uzamış.
[← *yüksä-* "yükselmek, uzamak" + *-k* eylemden sıfat yapan ek. Krş. not LXI.5.]
y. ediz orunluḳtın ḳodı LXI.5.

yürüŋ (veya *yörüŋ*?), YWRWNK, beyaz (süt renginde veya gümüş renginde).
y. kümüş yıp XLII.2.

yüz, YWẒ, yüz, çehre, yüzey, görkem, yüksek toplumsal mevki.
[T. Tekin, "MT Long Vowels", s. 162'ye göre ünlüsü uzun. ← **yü-/ü-* "yayılmak" + *-z* eylemden ad yapan ek? Krş. not LXI.5.]
atlıġ y.-lügkä XII.5.
atlıġı y.-lügi XX.3.
munuŋ y.-in yemä körmäyin LXIII.1.

yüz, YWẒ, yüz (100).
[Tuna, "Uzun Vokaller", s. 263'e göre ünlüsü uzun.]
beş y. satı ġçı XXII.8.
beşär y. ärin XXIV.2.
ol beş y. är XXIV.6.
beş y. äränniŋ XXVIII.2.
beş y. ärän LIII.5.
beş y. ud LXV.2.
beş y. ḳoltġuçı LXXII.2.
ol beş y. ḳ oltġuçılaraġ LXXV.6.
ol beş y. ḳoltġuçılar LXXVII.1.

HARFÇEVRİMLERİNİN KARŞILIKLARI ÇİZELGESİ

Yazmalarda birden fazla yazımı görülen sözcüklerde, seyrek geçen biçimler yazıçevriminden sonra konulan ayraçlarla (sık geçen biçime) gönderilmiştir. Harfçevrimi işaretlerinin sırası şöyledir: ', P, C, D, X, Q, K, L, M, N, R, S, Ş, T, V, Y, W, Z ve Ẓ.

''C- = aç-
''CY = eçi LVI.8
''CYN- = açın-
''D' = ada
''D'X = adaḳ LXV.5
''D'Q = adaḳ
''DRYL- = adrıl-
''DRWQ = adruḳ
''DYN = adın
''DYNCYX = adınçı ġ
''XDWX = aġduḳ
''XLYX = aġılıḳ
''XN'- = aġna-
''XRLX = aġırlı ġ
''XRWQ = aġruḳ
''XY = aġı
''XYCY = aġıçı
''XYT- = aḳıt-
''XW = aġu
''XZ = aġız (aġz-) A.15
''XẒ = aġız (aġz-)
''Q = aḳ
''QL'- = aḳla-
''QT'RYL- = aḳtarıl-
''L = al
''L- = al-
''LXYN- = alḳın-
''LXW = alḳu
''LQW = alḳu XXVIII.4, XLIX.2, LXXI.2, LXXII.1 ve .3
''LK- = elg- (elig) LXXI.1
''LNKW- = alŋu-
''LTY = altı
''LTWN = altun
''MK'K = ämgäk V.5, VI.2
''MR'X = amraḳ
''MR'Q = amraḳ LXII.7
''MRX = amraḳ LVIII.iç.
''MTY = amtı
''N = an
''NC' = ança
''NCWL'YW = ançulayu
''NK' = aŋa
''NT' = anta
''NT'X = antaġ
''NY = anı
''NYN = anın
''R' = ara
''RT'- = arta-
''RT'T- = artat-
''RTWQ = artuḳ
''RYX = arıġ
''RWXL'- = aruḳla-
''RWQ = aruḳ
''S(=Ş?)- = as-
''S'X = asaġ XLVIII.2
''S'N = esän (asan?) XXV.6
''SX = asaġ (asıġ?)
''Ş = aş
''Ş'- = aşa-
''Ş'N- = aşan-
''ŞL'- = aşla- (?)
''ŞNW = aşnu
''Ş(=S)YL- = aşıl- (asıl-?)
''T = at
''TL'NTWR- = atlantur-
''TYZ- = 'ätiz-
''TWK = ätük ('ätük?)
''V(=Y?)' = aya
''VCY = avçı
''VCX' = avıçḳa
''VCQ' = avıçḳa XXXVII.7
''V(=Y?)YX = ayıġ XXXV.5
''VYNCX' = avıçḳa (avınçḳa?) XXXVII.1
''Y = ay
''Y- = ay-
''Y(=V)' = aya
''Y'X = ayaġ LVI.4
''YX = ayaġ (aġıġ?) III.7, LXXIV.5
''YT- = ayıt- (ayt-?) V.2, XII.6
''YYX = ayıġ
''Y(=V)YX = ayıġ XXXV.5
''YYT- = ayıt-
''Ẓ = az
'CY = eçi XXX.iç.
'DKW = ädgü
'LP = alp
'LXW = alḳu XVII.6
'LK- = elg- (elig)
'LYK = elig LXXX.3
'M'RY = ämäri
'MK'K = ämgäk
'MK'N- = ämgän-
'MR'Q = amraḳ IX.5,

XXV.4, LIII.4, LXXVIII.5
'MTY = amtı XVI.5, A.5
'N'Ç'N- = änäç<l>än-
'NK ('NK?) = aŋ (äŋ?)
'NKYR- = äŋır-
'R = är
'R- = er-
'RDNY = ärdini (ärdäni?)
'RDYNY = ärdini XIV.7, XXI.3
'RK = ärk
'RSL'N = arslan
'RT- = ärt-
'RTYNKW = ärtiŋü
'RTWNKW = ärtüŋü III.8
'RYNC = erinç
'T'WYZ = ät'öz
'V = äv
'YC = iç
'YCK'RW = içgärü
'YCKW = içgü (içkü?)
'YCY = eçi
'YD- = ıd-
'YDY = ıdı (idi?)
'YDYẒ = ediz
'YXL'- = ıġla-
'YXL'Ş- = ıġlaş-
'YKRKŞL- = egr(ä)kş(ä)l-
'YKY = ekki
'YKYD- = egid-
'YKYKW = ekkigü
'YKYL'ẎW = ekkiläyü
'YKYNTY = ekkinti
'YL = el (il?)
'YL'K = elläg (ellig?) IV.2
'YLT- = elt- (elit-?) LII.3, LXVII.6, LXXV.1, LXXV.5
'YLYK = ellig
'YLYNCW = ilinçü
'YLYT- = elit-
'YN- = en-
'YN'L = ınal
'YN'RW = ınaru
'YNC' = inçä
'YNCYP = inçip
'YNK'K = iŋäk
'YNKL'- = iŋlä-
'YNNC = ınanç
'YNY = ini
'YR'Q = ıraḳ
'YRL'- = ırla- (krş. yırla-) LXVIII.iç.
'YRŞY = ırşı
'YRYNC = erinç X.1 ve irinç
'YS'N = esän
'YSYRK'- = esirkä-
'YŞ = eş ve iş (ış?)
'YŞL'- = işlä- (ışla-?)
'YŞYD- = eşid-
'YŞYX = ışıġ
'YT = ıt
'YTT' = ıtta (krş. ıta) LVII.3
'YTYZ- = ıtız- veya etiz- (krş. atız-) LXXI.1
'YYTWR- = itür-
'W- = u-
'WCWZ = uçuz
'WD = ud
'WDCY = udçı
'WDY- = udı-
'WDWX = oduġ ve uduġ
'WDWN- = udun-
'WDWẒ- = uduz-
'WXL- = oġl- (krş. o ġul)
'WXRY = oġrı
'WXWL = oġul
'WXWŞ = oġuş
'WQ- = uḳ-
'WQY- = oḳı-
'WL = ol
'WLXWR- = olġur-
'WLTY = ulatı
'WLY- = ulı-
'WLWX = uluġ
'WLWR- = olur-
'WLWŞ = uluş
'WN = on
'WN- = una- (?) XXXII.8
'WN'- = una-
'WR- = ur-
'WRDW = ordu
'WRTW = ortu
'WRSWXWŞ- = ursuḳuş-
'WRWNLWQ = orunluḳ
'WTRW = utru
'WTRWQ = otruḳ
'WV'T- = uvat-
'WY- = ö-
'WYPYŞ- = öpiş-
'WYC = üç
'WYCWN = üçün
'WYD = öd
'WYK = ög
'WYK = öŋ (ög?) XXXVII.5
'WYKL'N- = öglän-
'WYKRWNCWLWK = ögrünçülüg
'WYK SR'- = ögsirä-
'WYKWK = ögük
'WYKWR- = ögür-
'WYKWŞ = üküş
'WYKWZ = ögüz
'WYL = öl
'WYL- = öl-
'WYLWK = ölüg ve ülüg
'WYLWM = ölüm
'WYLWR- = ölür-
'WYN- = ön- (ün-?)
'WYNK = öŋ

'WYNKR' =öŋrä
'WYNKY = öŋi
'WYNT'- = üntä-
'WYNTWR- = öntür-
'WYR = ür (ör?)
'WYTKWR- = ötkür-
'WYTL- = ötlä– XXXV.6
'WYTL'- = ötlä-
'WYTRW = ötrü
'WYTWK = ötüg
'WYTWN- = ötün-
'WYTWRW = ötürü (krş. ötrü)
'WYZ = öz
'WYZ' = üzä
'WYZLWK = özlüg
'WYẒWL- = üzül-
'WZ = uz
'WZ- = oz-
'WZ'T- = uzat-
'WẒXWR- = ozġur-
'ZWK = äzük (äzüg?)
P'- = ba-
P'KL'- = bäklä-
P'KR'K = bägräk
P'KRW = bäkrü
P'KY = bägi (bäki?)
P'LKWR- = bälgür-
P'LTYR = bältir
P'LYX = balıḳ "kent" ve balıḳ "balık" XVII.2
P'LYXCY = balıḳçı
P'LYQ = balıḳ "kent" XXXIX.3, LXX.4, LXXIV.1 ve "balık" LVIII.7
P'R = bar
P'R- = bar-
P'R'N'S = baranas
P'RC' = barça
P'RT- = bert-
P'RYX S'- = barıġ-sa-
P'RYM = barım
P'RW = bärü
P'Ş = baş
P'ŞCY = başçı
PT'TW = batatu
P'Y = bay
PRT- = bert- XI.5
PYL = bel
PYL- = bil-
PYLK' = bilgä
PYLYN- = bilin-
PYR = bir
PYR- = ber-
PYR'R = birär
PYRK'RW = birgärü
PYRKW = bergü
PYRL' = birlä
PYRT- = bert- LXIX.1
PYRWK = birök
PYŞ = beş
PYTK'CY = bitkäçi
PYTY- = biti-
PYZ = biz
PW = bu
PWDV(=Y?)SVT = bodısavat XLV.3
PWDYSVT = bodısavat
PWDWN = bodun
PWXWẒ = boġuz
PWQ' = buḳa
PWL- = bol- ve bul-
PWLWNCWSWZ = bulunçusuz
PWLWNK = buluŋ
PWR- = bol- VII.8 ve bul- X.5
PWRX'N = burxan
PWRLWX = borluḳ LXXIX.2
PWRLWXCY = borluḳçı LXXIV.7 ve LXXVIII.7
PWRLWQ = borluḳ
PWRLWQCY = borluḳçı
PWS'N- = busan-
PWŞY = poşı
PWŞY CY = poşıçı
PWŞWK = büşük
PWŞ(=S)WŞ = buşuş (busuş?)
PWTWK = bütüg
PWYRWX = buyruḳ
PWZ = böz
PWZ'XW = buzaġu
C'VYŞ = çäviş
CXRY = çıġarı (çı ġrı?)
CYX'Y = çıġay
CYMPWDVYP = çımbudvıp
CYNKR'TXW = çıŋratġu
CYNT'M'NY = çintämäni
CYT'M'NY = çintämäni (?) XIV.7
CWX- = çoḳ-
CWLVW = çulvu
CWMWR- = çomur-
ÇWR = çor
X'P'XCY = ḳapaġçı
X'PYXCY = ḳapıġçı. LXVI.1
X'C = ḳaç
X'D'Ş = ḳadaş LII.7, LIII.4
X'L- = ḳal-
X'LTY = ḳaltı
X'LYN = ḳalın
X'LYT- = ḳalıt-
X'M'X = ḳamaġ XIV.8
X'M'XYN = ḳamaġın XXIII.2
X'N = ḳan "kan" ve ḳan "han"
X'NC' = ḳança

LXXVIII.1
X'NK = ḳaŋ
X'NTWR- = ḳantur-
X'R'CWQ = ḳaraçuḳ (xaraçuḳ?)
X'RY = ḳarı
X'T = ḳat
X'T'XL'N- = ḳataġlan-
X'YW = ḳayu
X'ZX'NC = ḳazġanç
X'Ẓ'X'N- = ḳazġan-
XR' = ḳara
XT' = ḳata XXII.iç.
XYDYX = ḳıdıġ
XYL- = ḳıl-
XYLYNC = ḳılınç
XYZ = ḳız
XYẒ = ḳız XI.7 ve XLI.5
XWPWẒ = ḳopuz LXX.7
XWL = ḳol ve ḳul LXIII.iç.
XWL- = ḳol- VII.4 ve LI.2
XWLTXWCY = ḳoltġuçı
XWM'RW = xumaru (ḳumaru?)
XWN- = ḳon- LXXX.6
XWNCWY = ḳunçuy
XWRX- = ḳorḳ- XI.2
XWRXYNC = ḳorḳınç
XWRTXWCY = ḳoltġuçı X.5
XWRWX = ḳuruġ VII.8
XWŞ = ḳuş
XWŞCY = ḳuşçı
XWT = ḳut VI.4, XXXIII.5, LXXVI.5, XLVIII.dış., XLIX. iç. ve LVIII.iç.
XWT'D- = ḳutad-
XWT'R- = ḳutar- (krş. ḳutġar-) LXXVI.6
XWTX'R- = ḳutġar-
XWTLWX = ḳutluġ
XWVR'X = ḳovraġ
XWVY = ḳovı
XWY = ḳoy
XWẒXWN = ḳuzġun
Q'P'X = ḳapaġ
Q'P'XCY = ḳapaġçı XLII.5
Q'C = ḳaç XXIII.8
Q'C'N = ḳaçan
Q'D'Ş = ḳadaş
Q'DXW = ḳadġu
Q'DYN = ḳadın
Q'L = ḳal
Q'L- = ḳal- XXXVI.1
Q'LTY = ḳaltı LXVIII.4
Q'M'X = ḳamaġ
Q'MYL- = ḳamıl-
Q'MYŞ = ḳamış
Q'MWXWN = ḳamuġun XXIV.7
Q'N = ḳan IV.6, XLIII.4, XLVI.3 ve .7
Q'NC' = ḳança
Q'NK = ḳaŋ V.1, VIII.3, XX.2 ve .5, XXVIII.8, LVI.7 ve LXXVII.8
Q'NT' = ḳanta
Q'R'M = ḳaram
Q'RS = ḳars
Q'T' = ḳata XXIV.1
Q'VYŞ- = ḳavış-
Q'ẒX'N- = ḳazġan- VIII.3
QYDYX = ḳıdıġ LXXIII.6
QYL- = ḳıl- XLVIII.3
QYLYNC = ḳılınç LXII.5
QYN = ḳın
QYNLYQ = ḳınlıḳ
QYRQYN = ḳırḳın
QYY- = ḳıy-
QYZ = ḳız LXIV.4
QWP = ḳop
QWPWẒ = ḳopuz LXXI.1
QWCWŞ- = ḳuçuş-
QWD- = ḳod-
QWDY = ḳodı
QWL = ḳul LV.iç.
QWL- = ḳol-
QWLXWCY = ḳolġuçı
QWLQ'Q = ḳulḳaḳ
QWLTXWCY = ḳoltġuçı LXXII.2
QWLWQ = ḳulluḳ
QWM = ḳum
QWN- = ḳon-
QWNCWY = ḳunçuy XLIII.4
QWNKQ'YW = ḳuŋḳayu LXIX.7
QWNKQ'W = ḳuŋḳau LXX.3
QWRXYNCYX = ḳorḳınçıġ
QWRQ- = ḳorḳ-
QWRQYNCYX = ḳorḳınçıġ XXVI.5
QWRWX = ḳuruġ I.3
QWŞ = ḳuş LXXII.8 ve LXXV.3
QWT = ḳut
QWTLWX = ḳutluġ XXI.4 ve XLV.2
QWVR'- = ḳovra-
QWZXWN = ḳuzġun I.4
K'L- = käl-
K'LWR- = kälür-
K'MY = kemi XXXIV.2
K'MYŞ- = kämiş-
K'YYK[CY] = keyikçi
KL- = käl- XXV.üst.

KMY = kemi
KNTW = käntü
KR'KLYK = käräklig
KRK'K = kärgäk
KY = *ke
KYC = keç
KYCYK = kiçig
KYKYNC = kiginç
KYKWR- = kigür-
KYM = kim
KYMYCY = kemiçi
KYN = ken
KYNKR'N- = keŋrän-
KYNTYR = kentir
KYR- = kir-
KYRTKWN- = kertgün-
KYRYKS'- = kirigsä-
KYŞY = kişi
KYZL'- = kizlä-
KW = kü
KWN = kün VII.4
KWNKWL = köŋül XIV.5 ve LXIX.alt.
KWR- = kör- III.8, IV.3 ve A.3
KWYC = küç
KWYC'- = küçä-
KWYCLWK = küçlüg
KWYD'N = küdän
KWYK = kök
KWYLYT- = kölit-
KWYLWK = kölük
KWYMWŞ = kümüş
KWYN = kün
KWYNKL- = köŋl-
KWYNKWL = köŋül
KWYNY = köni
KWYR- = kör-
KWYRK = körk
KWYRKL' = körklä
KWYRWŞ- = körüş-
KWYS(=Ş)'N = küsän
KWYSWŞ = küsüş
KWYT = köt
KWYVRWK = küvrüg
KWYZ = köz
KWYZ'D- = közäd-
KWYZ'TCY = közätçi
KWYZWN- = közün-
L'XẔYN = laġzın
LYNXW' = lenxua
LW = lö
LWW = lö
M'X'YT (?) = maxayat (? krş. maxarıt)
M'N = men XI.7 ve A.21
M'NK' = maŋa
M'NKR'- = maŋra-
M'NKY LYK = mäŋilig
M'NYNK = meniŋ
MX'RYT (?) = maxarıt (?)
MXY'N' = maxayana
MN = men
MNY = meni VI.4
MYNK = miŋ
MYNYNK = meniŋ LXXX.2
MW = mu/mü
MWNC' = munça
MWNCWX = monçuḳ
MWNCWL'YW = munçulayu
MWNK = muŋ
MWNT' = munta
MWNTWD' = muntuda
MWN(=Y?)TWZ = muntuz
MWNY = munı
MWNWNK = munuŋ
N' = nä
N' 'WYCWN = nä üçün
N'C' = näçä
N'CWK = näçük
N'K' = näkä
N'KLWK = näglük
N'KW = nägü
N'NK = näŋ
N'R'T' = narata (?)
NWM = nom
NWML'- = nomla-
S'P- = säp-
S'XL'N- = saḳlan-
S'XYN- = saḳın- XII.4 ve XIV.6
S'XYNC = saḳınç LXVI.8
S'QYN- = saḳın-
S'QYNC = saḳınç
S'KYZ = säkiz
S'N = san
S'N = sen VI.3
S'N- = san-
S'NC- = sanç-
S'RYX = sarıġ
S'ŞL- = säşil-
S'T- = sat-
S'TYX = satıġ
S'TYXCY = satıġçı
S'YW = sayu
S'V = sav
S'V- = sev-
S'VYK = sevig
S'VYN- = sevin-
S'VYNC = sevinç
SN = sen LIV.4
SṆC- = sanç- LVIII.1
SV = sav LV.2
SV- = sev- XXX.5
SYV- = sev- LVI.7
SYXT'- = sıḳta- LVIII.7
SYXT'Ş- = sıḳtaş-
SYQT'- = sıḳta-
SYL'R NY = silärni (krş. sizlärni)
SYN = sen XIX.3

SYN- = sın-
SYNY = seni
SYNKWR- = siŋür-
SYŞ = sış
SYY = siy XXXIX.8 (krş. siz)
SYWQ = sıyuḳ
SYZ = siz XL.1, LI.5, LI.6, LV.4, A.9, .14 ve .17
SYZL'R = sizlär
SYZL'RNY = sizlärni XXXII.5
SYZYNK = siziŋ A.20
SYZYNK' = siziŋä
SYẒ = siz
SYẒL'R = sizlär XLI.4
SYẒNY = sizni
SYẒYN- = sezin-
SYẒYNK = siziŋ XVI.5
SW' = sua
SWX'NCYX = soġançıġ
SWQ- = suḳ-
SWL'- = sola-
SWR(=Y?)- = soy- (?)
SWS- = sus-
SWV = suv
SWV'- = suva-
SWVCY = suvçı
SWY- = sö- (sü-?)
SWYK- = sök-
SWYKWT = sögüt
SWYLWX = suyluġ
SWYR- = sür-
SWYRWK = sürüg
SWYZ = söz
SWYZL'- = sözlä-
SWYZWL- = süzül-
T'P' = tapa
T'P'X = tapaġ
T'PL'- = tapla-
T'PR'- = täprä-
T'PYN- = tapın-
T'X = taġ
T'XY = taḳı VII.3
T'Q = taḳ
T'QY = taḳı
T'K = täg ve täk
T'K- = täg-
T'KL'R- = täglär-
T'KR' = tägrä
T'KYN- = tägin-
T'KWR- = tägür-
T'KZYNC = tägzinç
T'L- = tal-
T'LYM = talım
T'LW = talu XV.5 (krş. taluy)
T'LWY = taluy
T'MYR = temir
T'MW = tamu
T'NK = taŋ "tan" ve "şaşılacak"
T'NKL'- = taŋlą- "tan sökmek" ve "hayret etmek"
T'RT- = tart-
T'RY = täri
T'RY = tarı-
T'RYX = tarıġ
T'RYXCY = tarıġçı
T'Ş(=S?) = taş (tas?), kişi adı
T'Ş = taş
T'ŞX'RW = taşġaru
T'T'XLX = tataġlıġ LXXI.6
T'TYXLYX = tatıġlıġ XLVI.4
T'VR = tavar
T'Z- = täz-
T'Ẓ- = täz- LIX.7
TLWY = taluy XXIV.1
TMYR = temir XXXIII.3
TNKRY = täŋri
TNKRYM = täŋrim
TY- = te-
TYD- = tıd-
TYDYX = tıdıġ
TYKYN = tegin
TYL = til
TYL- = tilä- LXIX.7
TYL'- = tilä-
TYLX = tı(n)lıġ XXI.5
TYMYN = timin
TYMYR = temir XXXI.5
TYN = tın
TYN- = tın-
TYNLX = tınlıġ I.7, II.2, .8, XXVI.6, XXXV.3 ve XLVII.6
TYNLYX = tınlıġ
TYNTWR- = tıntur-
TYR'- = tirä-
TYRYK = tirig
TYRYL- = teril-
TYT- = tet- ve tit-
TWPYR- = tupir-
TWD' = tuda
TWX- = toġ-
TWXDY = toġdı
TWXMŞ = toġmış XXVI.üst. ve LXII.üst.
TWXMYŞ = toġmış
TWXY- = toḳı- XXXIII.1
TWQY- = toḳı- II.5
TWQYT- = toḳıt-
TWL- = tol-
TWLW = tolu
TWLWY = toluy (krş. taluy)
TWN = ton
TWR- = tur-
TWRCY = torçı
TWRXWR- = turġur-
TWRQ'RW = turḳaru

TWSW = tusu
TWŞ = tuş
TWŞ- = tuş-
TWT- = tut-
TWTWX = totoḳ
TWTWZ- = tutuz-
TWYK'- = tükä-
TWYḲ'L = tükäl
TWYK'TY = tükäti
TWYM'N = tümän
TWYNKYT- = töŋit-
TWYNKWR = tüŋür
TWYRLWK = törlüg
TWYRT = tört
TWYRW = törü
TWYRW- = törü-
TWYŞ = tüş-
TWYT- = tüt-
TWYTWN = tütün
TWYZ = töz
TWYZW = tüzü
TWZ'XCY = tuzaḳçı
TWZW = tuzu XXI.1 (krş. tusu)
Y'DYL- = yadıl-
Y'K = yäk
Y'LX'- = yalġa-
Y'LX'N = yalġan
Y'LNKWS = yalŋus
Y'N' = yenä A.5
Y'NKY = yaŋı
Y 'NKYL- = yaŋıl-
Y'NTRW = yantru
Y'R'- = yara-
Y'R'T- = yarat-
Y'RLYX X'- = yarlıġḳa- IV.4, V.7
[Y'R]SY- = yarsı-
Y'RW- = yaru-
Y'Ş'- = yaşa-
Y'T- = yat-
Y'TXWR- = yatġur-
Y'Z- = yaz-
Y'ZWX = yazuḳ XLIII.iç.
Y'ZWQ = yazuḳ A.2
Y'ẔWQ = yazuḳ VIII.1.
YK'N = yegän
YM' = yemä
YR = yer XVI.8
YRLX = yarlıġ "acınacak" ve "buyruk"
YRLX'- = yarlıġḳa- XXI.8
YRLQ'- = yarlıġḳa- X.2, XXXIII.2, XLV.6 ve LXXVIII.3
YRLYX = yarlıġ XIX.7
YRLYX'- = yarlıġḳa- VIII.3
YRLYX X'- = yarlıġḳa- VI.6, XVI.3, IX.5, XI.2
YRLYX Q'- = yarlıġḳa- XIX.3
YVL'X = yavlaḳ LXIII.3
YVL'Q = yavlaḳ XXX.5
YVLQ = yavlaḳ XXX.2
YYP = yıp
YYXL'- = yıġla- X.5 (krş. ı ġla-)
YYKR'K = yegräk
YYL = yel ve yıl
YYL'N = yılan
YYLXY = yılḳı
YYMYŞ = yemiş
YYMYŞLYKCY = yemişlikçi
YYN' = yenä
YYNCW = yençü
YYNK'Q =yıŋaḳ
YYR = yer ve yır
YYR- = yer-
YYRCY = yerçi
YYRCY L'- = yerçilä-
YYRTYNCW = yertinçü (krş. yertünçü)
YYRTWNCW = yertünçü XIV.8
YYRYN- = yerin-
YYT- = yet- "alıp götürmek" ve "yetişmek"
YYTY = yetti
YWX = yoḳ V.5, VI.1 ve XIII.3
YWX'D- = yoḳad-
YWXWR- = yoġur-
YWQ = yoḳ
YWQ'RW = yoḳḳaru
YWQL'- = yoḳla-
YWKS'K = yüksäk
YWL = yol
YWLCY = yolçı
YWLWX = yuluġ
YWLY- = yulı-
YWMPWRW = yumburu
YWNK = yuŋ
YWNT = yunt
YWRY- = yorı- "yürümek" ve "çözmek"
YWRWNK = yürüŋ
YWẔ = yüz "yüz, çehre" ve "yüz, 100"
W'XŞYK = waxşik

KİMİ EKLER

-a-/-ä- ~ -ı-/-i- ~ -u-/-ü-, pekiştirme anlamı veren, eylemden eylem türeten ek.

[Krş. *MatMorph*, s. 152. Addan eylem türeten ekte olduğu gibi, burada da ünlünün uzun olduğu sanılıyor: krş. "UzVok", s. 266 ve "MT Long Vowels", s. 165.]

Bak. *aġna-/aġına-* (?), *arta-* (?), *toḳı-*, *yorı-* (not XXXIII.4).

-ad-/-äd-, sözcük kökünün belirttiği duruma gelmek, nitelikte olmak, nitelik kazanmak kavramını anlatan, addan eylem türeten ek.

[← **ad-* "başka olmak, farklı olmak, durum değiştirmek", W. Bang, "TurkBr III", s. 410'a göre. *AG*, 86; *MatMorph*, s. 144. Bu ekin ünlüsü uzun olmalı: krş. "UzVok", s. 266 ve "MT Long Vowels", s. 166.]

Bak. *ḳutad-*.

-ar/-är, asıl sayılara eklenen üleştirme eki.

[Krş. *MatMorph*, s. 86. Batı Toharcasında (B) da üleştirme eki *-ār*'dır (krş. *TochEl I*, s. 161).]

Bak. *birär, beşär yüz.*

-ç/-°ç, küçültme anlamı veren, addan ad türeten ek.

[Krş. *AG*, 44 ve *MatMorph*, s. 92]

Bak. *keç, känç*.

-ça/-çä, eşitlik anlamı veren, addan ad türetim eki: -e eşit, ... kadar, ... gibi, -e kadar, -e göre.

[Bu ek veya edat eylemin ortaç, vb. gibi değişik biçimlerine de eklenir (krş. daha sonraki *-ġınça*). *AG*, *Äquativ* altında s. 196; *MatMorph*, s. 70. "MT Long Vowels", s. 170'e göre ekin ünlüsü uzun olmalı.]

Bak. *ança, ançulayu, inçä (inçäk, inçip), barça, belçä, boġuzça, ḳança, keçä* (? krş. not XIII.7), *köŋülçä, munça, munçulayu, näçä (näçük), tükägüçä, tutarça.*

-çaḳ/-çäk ~ -çuḳ/-çük ~ -çıḳ/-çik, küçültme anlamı veren, addan ad türeten ek.

[← *-ç* + *-°ḳ*? Krş. *MatMorph*, s. 93; *AG*, 46.]

Bak. *monçuḳ* (?).

-çı/-çi (**-ġuçı**, vb.), "bir mesleği icra eden, bir göreve sahip olan, bir işi yapan ya da yapacak olan kişi" anlamı veren, addan ve eylemden ad türeten ek.

[Bu ek *-ġu*, *-ma* ve *-ta/-da* (bunun oluşumunun anlaşılması güçtür: krş. Bang, "Studien II", s. 919) gibi eylem biçimlerine, hatta eylem köklerine de eklenebilir. Bak. *AG*, 47, 222, 115 ve 132; *MatMorph*, s. 94, 119, 120 ve 129. "UzVok", s. 271 ve

"MT Long Vowels", s. 169'a göre ünlü uzun olmalı; "bir şeye sahip olan" anlamındaki ToharcaB *-tstse* (*-cci*, vb.) eki ile ilgili olabilir (krş. *TochEl I*, 222-224)?]

Bak. *avçı*, *aġıçı*, *udçı*, *balıḳçı*, *borluḳçı*, *ḳapaġçı*, *ḳolġuçı/ḳoltġuçı*, *ḳuşçı*, *keyikçi*, *kemiçi*, *közätçi*, *satıġçı*, *suvçı*, *torçı*, *tuzaḳçı*, *yerçi*, *yolçı*.

-çıġ/-çig: krş. **-sıġ/-sig**.

-daş/-taş ~ -däş/-täş, "arkadaş, meslektaş, aynı duyguyu veya aynı etkinliği paylaşan, birlikte olanlar, vb." anlamı veren, addan ad türeten ek.

[Krş. *TMEN*, Nr. 1173; *MatMorph*, s. 96; ve *AG*, 68. Kāşġarī'nin (I, s. 406), köken açıklamasına uygun olan ← *-ta /-da* bulunma durumu eki + *eş* "eş" = "bir yer*de*, bir alan*da*, bir etkinlik*te* veya bir konu*da eş*" açıklamalarına da bak. "Uz Vok", s. 265 ve "MT Long Vowels", s. 163'e göre *ḳadaş*'taki *-daş*'ın ünlüsü uzun olmalı.]

Bak. *qadaş* ve *adaş* (not LXIV.6).

-du/-dü: krş. **-tu/-tü**.

-duḳ/-tuḳ ~ -dük/-tük, bitmişlik, tamamlanmışlık bildiren eylem adları oluşturan eylemden ad yapım eki.

[Krş. *AG*, 108, 136 ve 224; *MatMorph*, s. 121.]

Bak. *öntüktä*, *kältüküm*, *tedükünüz*.

-ġ-/-g-: krş. **-ḳ-/-k-**.

-ġ°n/-g°n ~ -ḳ°n/-k°n, topluluk bildiren addan ad türeten ek.

[Krş. *AG*, 50; *MatMorph*, s. 54; ve Bang, "Man-Erz", s. 22. Bu ek *kün* "insanlar, halk" sözcüğüne denk düşebilir, ama hem ekin, hem de sözcüğün kökeninde Çince *qún* 群 M **gi̯uən* "sürü, kalabalık, grup, topluluk, sınıf" sözcüğünü görebiliyorum. Krş. not XLII.2.]

Bak. *alḳuġun*, *ḳamaġın/ ḳamuġun*, *ḳırḳın*, *ḳuzġun* (?).

-ġ°r-/-g°r-: krş. **-ḳ°r-/-k°r-**.

-ġa-/-gä-: krş. **-ḳa-/-kä-**.

-ġalır/-gälir (~ **-ḳalır/-kälir**?), "-e başlamak, bir eylemi yapmak üzere olmak" anlamı veren, geniş zaman oluşturan, eylemlere gelen türetme eki.

[Bu ekin kökeninde kuşkusuz *käl-* "gelmek, -e gelmek" eylemini görmek gerekir; eylemlere gelen bu *-ġalı/-gäli* eki de doğal olarak aynı eylemin ulaçlı biçimini gösteriyor. Bak. not VII.8. *-g-/-ġ-* yerine *-k-/-ḳ-* ile *-ḳalır/-kälir*'in okunuşunu kesinleştirecek yazı örneklerini bulamadım. *AG*, 259 ve not; *MatMorph*, s. 180.]

Bak. *bolġalır* (not VII.8).

-ġar-/-gär-: krş. **-ḳar-/-kär-**.

-ġaru/-gärü: krş. **-ķaru/-kärü**.

-ġay/-gäy ~ -ġa/-gä ~ -ġı/-gi, eylemlerde gelecek zamanı oluşturan, ama kimi kez olasılık, yeterlilik veya gerçekleşemezlik ifade eden ek.

[Krş. *AG*, 220 ve not, 263, 264, vb.; *MatMorph*, s. 215 ve 216; Deny, *Grammaire*, s. 931. Ayrıca krş. not LXXV.2 ve LXXX.4.]

Bak. *artatmaġay*, *elitgäy*, *ozġurġay*, *bergä*, *ķutarġa*, *ķonmaġı*, *tartġı*, *tägmägäy erti*, *täginmägäy ertimiz*, *bilingäy erinç*, *yaraġay*, vb.

-ġınça/-ginçä ~ -ķınça/-kinçä, "-dikçe, -inceye dek" anlamı veren ulaç eki.

[Krş. *MatMorph*, s. 190; *AG*, 236. "UzVok", s. 272 ve "MT Long Vowels", s. 168'e göre son ünlü uzun olmalı. *-ġınça*'nın *-ġın-*'ını *-°n*'li ulacın (*MatMorph*, s. 187) pekiştirilmiş boğazsıl ile tumturaklı bir biçimi olarak açıklamak gerekmez mi?]

Bak. *bälgürginçä*.

-°ġlı/-°gli, birikme veya sık sık yinelenme anlamı vererek şimdiki zaman ortacı oluşturan, eylemlere gelen türetme eki: "sürekli yapan, durmadan yapan, vb."

[Şimdiki zaman ortacı oluşturan *-°ġ/-°g* ile birikme veya sık sık yinelenme bildiren *-lı/-li* ekinden oluşan bir ek söz konusu olmalı. Krş. *MatMorph*, s. 123; *AG*, 111 ve 139; ve Bang, "NegVerb", s. 123. "Beitr-Wortfor", s. 538'de Bang, *-°ġlı*'nın *-a/-ı/-u* ile ulaç + *ķıl-* "yapmak" eyleminin ulacından gelmesi gerektiğini öneriyordu: *ölügli* ← **öl-ü qıl-ı* (?). Ayrıca krş. not XXVI.6. "UzVok", s. 270 ve "MT Long Vowels", s. 169'a göre son ünlü uzun olmalı.]

Bak. *ögli*, *ölügli* (not XXVI.6).

-ġsa-/-gsä-, istek bildiren eylemden eylem türeten ek: "bir eylemi yapmak istemek".

[Anlam olarak şimdiki zaman ortacına aşağı yukarı denk olan, eylem eki *-°ġ/-°g* + *-sa-/-sä-* istek ekinden oluşmuş bir ek söz konusu olmalı. Kāşġarī (I, s. 28), istek bildiren *-sa-/-sä-* ekini *sa-* "saymak" eylemiyle özdeşleştirir. Krş. not LXVIII.8; Bang, "NegVerb", s. 119; Deny, *Grammaire*, s. 1116-1118; *AG*, 154; ve *MatMorph*, s. 150.]

Bak. *barıġ-sa-*, *kirig-sä-*.

-ġu/-gü (-a-ġu/-ä-gü) ~ -ķu/-kü, adlara bir genişleme veya pekiştirme anlamı katan, addan ad türeten ek. Sayı adlarına eklenince topluluk adı oluşturur.

[Krş. *AG*, 60 ve 205;

MatMorph, s. 104 ve 84. Kimi kez ad ile *-ġu/-gü* arasına giren *-a-/-ä-* (*birägü*, *adınaġu*, vb.'de), *MatMorph*, s. 91'de belirtildiği gibi tumturaklılık edatı veya pekiştirme eki olarak anlaşılmalı. Grønbech, *Sprachbau*, s. 29'da *-a-* addan eylem türeten ek + *-ġu* eylemden ad türeten ek görülüyor. "MT Long Vowels", s. 169'a göre *-ägü*'nün ünlüleri uzun olmalı.]

Bak. *ädgü*, *nägü*, *ekkigü*, *ḳamuġun*.

-ġu/-gü, "yapacak, yapmaya yönelik, yapmak için" anlamı veren gelecek zaman ortacı veya *nomen futuri* oluşturan, eylemlere gelen türetim eki.

[Krş. *MatMorph*, s. 128; *AG*, 115 ve 141.]

Bak. *ärtiŋü*, *içgü*, *oḫşaġu* (not LXVII.1), *bergü*, *çıŋratġu*, *mäŋü/bäŋü* (not LXIII.6), *tükägüçä* (not XXXIV.3).

-ı/-i ~ -sı/-si, belirlilik gösteren, 3. kişi iyelik eki.

[Krş. *AG*, 360; not LXV.3. "MT Long Vowels", s. 169'a göre ünlü uzun olmalı .]

Bak. *buḳası*, *ulugı*.

-ırḳa-/-irkä- ~ -°rqa-/-°rkä-, bir duygu veya nitelikle dolu olmak anlamı veren, adlardan eylem türeten ek.

[← *irk-* "biriktirmek, yığmak" + *-ä-* pekiştirme eki? Krş. not LXXI.3. "UzVok", s. 267 ve "MT Long Vowels", s. 167'ye göre *a/ä* ünlüleri uzun olmalı.]

Bak. *esirkä-*.

-°ḳ/-°k, pekiştirmeli veya küçültmeli bir anlam veren, adlardan ad türeten ek.

[*AG*, 57; *MatMorph*, s. 100. *-ḳ-/-k-* eylem eki ile aynı nitelikte?]

Bak. *ögük*, *ögükük*.

-ḳ-/-k- ~ -ġ-/-g-, kökün anlamını güçlendiren veya genişleten, addan veya eylemden eylem türeten ek.

[Krş. *AG*, 91 ve 160; *MatMorph*, s. 146 ve 155. *Uyġur*, *Salġır*, *Uturġur*, *ötkür*, *toyġur* ve *toymaġur*, *uçḳur*, *pilgir*, vb. gibi biçimler belki bu boğazsıl ekle güçlendirilen eylemlerin geniş zamanları olarak sayılmalıdır (krş. Deny, *Grammaire*, s. 931). Ayrıca bak. **-ḳ°r-/-k°r- ~ -ġ°r-/-g°r-**.]

Bak. *alḳın-*, *saḳın-*, *egid-* (?), *kigür-* (*kik-/*kig-*: krş. not XIII.7), *sök-* (?), *yük-* (not LXI.5).

-ḳ°n/-k°n: krş. **-ġ°n/-g°n**.

-ḳ°r-/-k°r- ~ -ġ°r-/-g°r-, ettirgenlik bildiren eylemden eylem türeten ek.

[Krş. *AG*, 155; *MatMorph*, s.157. Belki de güçlendirme boğazsılı + *-°r-* ettirgenlik eki söz konusudur.]

Bak. *olġur-*, *ozġur-*, *ötkür-*, *turḳaru* (?), *turġur-*, *yatġur-*.

-ḳa-/-kä- ~ -ġa-/-gä-, adlardan eylem türeten bu ek sözcüğe, kökün gösterdiği şeyi veya düşünceyi "vermek, getirmek, eklemek, vb." anlamlarını kazandırır.

[*AG*, 92; *MatMorph*, s. 146. *ḳa-* "eklemek" eylemi söz konusu olmalı. Krş. not XV.4. "MT Long Vowels", s. 167'ye göre ünlü uzun olmalı.]

Bak. *yarlıġḳa-*.

-ḳar-/-kär- ~ -ġar-/-gär-, kökün belirttiği şeye "eklemek, getirmek, -e doğru gitmek" anlamları katıp addan eylem türeten ek.

[*AG*, 87; *MatMorph*, s. 146. Burada *ḳa-*'nın *-r-* ile ettirgen ya da pekiştirilmiş biçimi olan (yukarıdaki *-ka-* ile krş.) *ḳar-* "eklemek, katmak, karmak" eylemi söz konusu olmalı. Krş. not XV.4 ve XXXIX.5.]

Bak. *ḳutġar-*.

-ḳaru/-kärü ~ -ġaru/-gärü, yönelme bildiren addan türeten eki: "-e doğru, -e, yönünde, vb.".

[Ayrıca *ḳar-ış-* "karşılamaya gitmek, karşılaşmak" ve *ḳarşı/ḳarşu* "karşı" sözcüklerini de vermiş olan *ḳar-* (krş. yukarıdaki *-ḳar-* eki) eyleminin ulacı söz konusu olmalı. Krş. not XV.4; *MatMorph*, s. 65 ve 14; ve *AG*, 186. *-ḳaru/-ġaru* eki, kimi durumlarda *-ġar*'a indirgenmiş olabilir (krş. *MatMorph*, s. 65: *maŋar* ← **mängaru*), ama bence öteki durumlarda da *-aru* ve *-ru*'ya indirgenmiş olabilir (krş. özellikle *ınaru*, *bärü*, *kerü*). *-ḳaru/-ġaru* ekinin her iki ünlüsü de uzunmuş gibi görünüyor: krş. "UzVok", s. 272; ve "MT Long Vowels", s. 170.]

Bak. *içgärü*, *taşġaru*, *ınaru* (not XXXVIII.4), *bärü*, *birgärü*, *kerü* (not XIII.7), *yoḳḳaru*, *yügärü* (not LXI.5).

-ḳı/-ki, zaman ya da mekanla ilgili, aitlik ya da konum bildiren, addan ad türeten ek: "-e ait olan (şey), ... olan (şey), bulunan (şey) vb.". Bu ek aşağı yukarı bir ilgi adılı ile aynı rolü oynar.

[Krş. *AG*, 49, 74 ve 410; *MatMorph*, s. 102; ve not IX.7. Büyük bir olasılıkla İran dilinden bir ödünçleme söz konusudur: krş. Soğdca ilgi adılı *ky* (*GRM*, 1503). Türkçede ilgi ve soru adılı, aynı zamanda bağlılık bildiren bağlaç olan *kim* de belki aynı köktendir (Partça *kym* sözcüğü, *ky* "kim" + *-m* 1. tekil kişi adılını gösteren ekten oluşan soru adılıdır: krş. M. Boyce, *Manichaean Hymn Cycles in Parthian*, s. 190). "UzVok", s. 272 ve "MT Long Vowels", s. 169'a göre *-ḳı/-*

ki'nin ünlüsü uzun olmalı.]
Bak. † *barça-ḳı, yer suvda-ḳı, uluşta-ḳı.*

-ḳıya/-kiyä ~ -ḳına/-kinä, pekiştirme veya küçültme bildiren edat veya addan ad türeten ek.
[Krş. *AG*, 351; *MatMorph*, s. 103. Bu ek *ḳıy-* "yontmak, doğramak, kıymak" eyleminin orta çatısı olan *ḳıyın-/*ḳıyn-*'ın ulacından geliyor olabilir: krş. not VII.6; tabiî *-ḳıya, ḳıy-*'dan ve *-ḳına* da *ḳıyın-*'dan gelmiyorsa. "MT Long Vowels", s. 169'a göre son ünlü uzun olmalı.]
Bak. *az-ḳına, ötürü-kiyä, birkiyä, yalŋuz-ḳıya.*

-la/-lä, özellikle belirteç ve sıfat oluşturan birliktelik anlamı veren addan ad türetim eki.
[Krş. *MatMorph*, s. 66 ve 104. Bu ek, büyük bir olasılıkla *il-* "takılı, bağlı olmak" eyleminin *-ä* ile ulacından geliyor: Uygurca *birlä* ← *bir ilä*, tıpkı Osmanlıcadaki *-lä* ← *ilä* gibi. Krş. not IV.2 *elläg* üzerine. "MT Long Vowels", s. 169'a göre ünlüsü uzun.]
Bak. *körklä, birlä.*

-la-/-lä-, "katmak, eklemek, kendine vermek, -e dönüştürmek, sağlamak, vb." anlamı veren addan eylem türetim eki.
[Krş. *AG*, 89; *MatMorph*, s. 147. ← *ula-* "katmak, birleştirmek": krş. not III.2. *-la-/-lä-*'nin ünlüsü uzun olmalı: krş. "UzVok", s. 267; "MT Long Vovels", s. 167.]
Bak. *atlantur-, ançulayu, aḳla-, aşla-, ekkiläyü, ıġla-, ıġlaş-,* † *egrikşäl(ä)-, nomla-, s aḳlan-, sola-, sözlä-, taŋla-, tapla-, yırla-, yoḳla-*, vb.

-lar/-lär, eylemin çekimli biçimlerine de eklenen, topluluk veya çokluk bildiren addan ad türetim eki. Bir saygı anlamı da ifade edebilir.
[Krş. *AG*, 168, 173 ve 174; *MatMorph*, s. 52. ← *ula-* + *-r* geniş zaman eki, "birleşmiş olan, toplanmış olan": krş. not III.2. "UzVok", s. 273 ve MT Long Vowels", s. 169'a göre *-lar/-lär*'in ünlüsü uzun olmalı.]
Bak. *äränlär, uzlar, berdilär, bertmäŋlär, bilgälär, bodısavatlar, ınançları, ḳırḳınlar, ḳızlar, sizlär, taġlar, yılanlar*, vb.

-lı...-lı/-li...-li, çiftler veya diziler halinde belirtmek için kullanılan, birikme veya bağlaç anlamında addan ad türeten ek.
[*MatMorph*, s. 104. Bu ek *il-* "takılı, bağlı, bağlanmış olmak" eyleminin *ili* ulacından geliyor olmalı. Krş. not IV.2 ve XXVI.6. *-ġ/-g* ile yapılan ortaca eklenince, *-ġlı/-gli* ekini de vermiş olmalı. "UzVok", s. 273 ve "MT Long Vowels", s. 169'a

göre ünlü uzun olmalı.]

-lıġ/-lig ~ -laġ/-läg ~ -luġ/-lüg, "-lı/-li, ... ile donatılmış, -e ait, -e bağlı, ... kökenli, vb." anlamı veren addan ad türeten ek.
[Krş. *AG*, 53 ve 77; *MatMorph*, s. 105. ← *il-* "takılı, bağlı, asılı olmak" + -°*ġ*: krş. not IV.2'deki *elläg*.]
Bak. *atlıġ*, *ämgäklig*, *ärdinilig*, *buşuşluġ*, *ellig*, *ḳutluġ*, *tınlıġ*, vb.

-lıḳ/-lik ~ -luḳ/-lük, genelleştirme bildiren addan ad türeten ek; soyut adlar yaptığı gibi bir şeyin bulunduğu yeri gösteren adlar, yer adları da yapar.
[Krş. *AG*, 54; *MatMorph*, s. 105. ← *il-* "takılı, bağlı, asılı olmak" + -°*ḳ*: krş. not IV.2 *elläg* üzerine.]
Bak. *ağılıḳ*, *orunluḳ*, *yemişlik*.

-°n, vücuttaki organ adlarını gösteren ad yapım eki.
[Krş. not XIII.7. Not XIII.7'de verilmiş olan *boyun*, *burun*, *erin*, *yaġrın*, vb. gibi -°*n*'li vücut bölümleri adları listesine 敦煌 Dūn-Huáng'ın Hotanca-Türkçe bir elyazmasında verilen liste eklenebilir.(krş. H. W. Bailey, "A Turkish-Khotanese Vocabulary", s. 294): *alın*, *ägin*, *özän*, *özün*, *bıḳın*, *boġun*, *buġun*, *çikin*, *ḳarın*, *yarın* ve *yan*. Ayrıca krş. *MatMorph*, s. 107.]
Bak. *kin* (not XIII.7).

-°n, çoğulluk veya topluluk bildiren addan ad türeten ek.
[Krş. *AG*, 56; *MatMorph*, s. 54. İran dilindeki -*ān* çoğul ekinden ödünçlenmiş (krş. Lazard, *La Langue des Plus Anciens Monuments de la Prose Persane*, 149)? Ayrıca krş. Grønbech, *Sprachbau*, s. 58 ve 66.]
Bak. *äräṅ* (ve *oġlan*), *bodun* (?).

-°nç ~ -°nçu, soyut adlar oluşturan eylemden ad türeten ek.
[Krş. *AG*, 125; *MatMorph*, s. 117. Bang, "TurkBr V", s. 16-18'e göre -°*nç*, -*n* dönüşlülük eki + -*ş* soyut ad türeten ekten geliyor olabilir: **ḳorḳ-ın-ış* → *ḳorḳınç*. Ancak -°*nçu*'lu çok sayıdaki ikili biçim nasıl açıklanabilir?]
Bak. *enç* ve *ıyınç* (not XXXVIII.4), *ınanç* (*ınançu*), *erinç*, *ilinçü*, *irinç* (*irinçü*), *ögrünçülüg*, *ḳazġanç*, *ḳılınç*, *ḳorḳınç*, *kiginç*, *saḳınç*, *sevinç*, *tägzinç*, *yertünçü* (krş. not XIV.8).

-°nç(u)suz ~ -°nçsiz, "yapılması olanaksız, -emez" anlamı veren eylemden ad türeten ek.
[*AG*, 125 ve 148. Ayrıca krş. Bang, "TurkBr III", s. 396'daki *adunçsuz* "değişmez, bozulmaz", *unçsuz* "çaresiz, olanaksız, yardım edilmesi olanaksız" ve *särinçsiz* "dayanılmaz".]
Bak. *bulunçsuz* (krş. not XIV. 7).

-°nç ~ -°nti, asıl sayılardan sıra sayıları oluşturan, addan ad türeten ek.

[Krş. *MatMorph*, s. 82; *AG*, 203. Bang'a göre ("Studien II", s. 917; "TurkBr V", s. 18), sıra sayılarının -°*nç*'si eylemden yapılan soyut adların (*ögrünç*, vb.) -°*nç*'si ile aynı ek olabilir, *üçünç* ise "üçlü, üç tane olan şeyin özelliği" olabilir. Öte yandan, -°*nci* ve -°*nt*'nin Toharcada sıra sayı sonekleri olduğunu belirtmeliyim (krş. özellikle *ikante* "yirminci"; bak. *TochEl* I, s. 161.]

Bak. *ekkinti*, *üçünç*, *beşinç*, *törtünç*, *yettinç*.

-°ŋ, anlam olarak -°*ġ*/-°*g* ile yapılan şimdiki zaman ortacına benzeyen, eylemden ad türeten ek.

[Krş. *MatMorph*, s. 138. Belki de eylemlere gelen -°*ġ*/-°*g* eylemden türetme ekinin bir varyantı söz konusudur; ötümlü boğazsıllar ile genizsiller arasındaki nöbetleşmeler konusunda, krş. *MatLaut*, s. 195 ve devamı ve *AG*, 30.]

Bak. *aġ/aŋ* (krş. not A.2), *alaŋ* (krş. not XXXVII.2), *atsaŋ* (krş. not LXX.1).

-oḳ/-ök ~ -ḳ/-k, güçlendirme ve ısrar bildiren edat veya ad eki.

[-°*ḳ*/-°*k* ve -*ḳ*-/-*k*- ile aynı? Toharcada da, yoğunluk ve ısrar belirtmek için *enclitique* bir sonek veya edat, aynı -*k* (← *ok*?) vardı (krş. Poucha, *Thesaurus Toch.A*, s. 42 ve 50; Thomas, *TochEl II*, s. 86 ve 88). (**enclitique:** kendisinden önceki sözcüğe dayanarak onunla tek bir vurgu birliği oluşturan sözcük)]

Bak. *birök*, *inçäk*, *näçük*, *näçükin*.

-ra/-rä, yönelme anlamı veren, addan ad türeten ek: "-e doğru, -e".

[Bak. *AG*, s. 187, 394 ve not, 429. ← *ıra*- "uzaklaşmak, -e doğru çekip gitmek" (bu eylem hakkında, krş. not XXXVIII. 4).]

Bak. *öŋrä*.

-raḳ/-räk, kökün anlamını güçlendiren addan ad türeten ek: "daha ..., çok ..., en ...".

[Krş. *MatMorph*, s. 108; *AG*, 346. Burada *enclitique* olarak kullanılan *ıraḳ* "uzak, ırak" sözcüğü söz konusu olmalı (krş. not XXXVIII.4). -*raḳ*/-*räk* uzun ünlülü olmalı: krş. "UzVok", s. 273; "MT Long Vowels", s. 169. Yakutça ve Türkmencede *ıraḳ/yıraḳ*'ın *a*'sı da uzundur: krş. *MatLaut*, s. 73. (*enclitique* için bak. -*oḳ*/-*ök*)]

Bak. *aşnuraḳ*, *yegräk*, *bägräk*.

-ru/-rü, yönelme anlamı veren, addan ad türeten ek: "-e doğru,

yönünde".

[Krş. *A G*, 187 ve 429. Yukarıdaki *-ḳaru* ekinin kısa biçimi söz konusu olmalı. "MT Long Vowels", s. 170'e göre son ünlü uzun olmalı.]

Bak. *kerü* (krş. not XIII.7), *bärü*.

-sa-/-sä-, ettirgenlik, yineleme veya dönüşlülük bildiren, eylemden eylem türeten ek (?).

[Krş. *MatMorph*, s. 160; Bang, "Studien III", s. 1254; ve not LXI.5. Bu eylemden eylem yapan ek, genellikle addan eylem türeten istek bildiren *-sa-/-sä-* ekinden farklı gibi görünüyor (ama Kāşġarī, *atsa-*, *ursa-*, vb. gibi istek bildiren *-sa-/-sä-*'nin eylemden eylem türetişine pek çok örnek veriyor).]

Bak. *yüksäk*, *aḫsa-* (krş. not IV.iç).

-sar/-sär ~ -sa/-sä, istek veya dilek bildirir; bu ek, eylemlere gelerek soru ya da belirsizlik adılıyla varsayım, şart bildiren sözcükler türetir.

[Krş. *MatMorph*, s. 214; *AG*, 260-261 ve 448-449. Kökeninde *sa-* "saymak, sanmak, düşünmek, istemek" + *-r* geniş zaman eki söz konusuydu herhalde: krş. Bang, "NegVerb", s. 117. Ayrıca krş. not XII.7, XXX.6, XXXV.2, LXXVI.5. Kāşġarī, istek eki *-sa-/-sä-*'nin eylemden türetme kullanımının pek çok örneğini veriyor (krş. özellikle K, I, ss. 275-280); bununla birlikte *A G*'de (krş. 97) ve *MatMorph*'ta (krş. s. 150 ve 168) bu ek yalnızca addan eylem türeten ek olarak tanımlanıyor. Varsayım eki *-sar/-sär*, tıpkı istek eki *-sa-/-sä-* ve *sā-* "saymak" gibi uzun ünlülü olmalı: krş. "UzVok", s. 267-269; "MT Long Vowels", s. 168 ve s. 150.]

Bak. *ersär*, *usar*, *barsar*, *bulsa*, *ḳazġansar*, *ḳonsa*, *kim ... ḳorḳsar*, vb.

-sıġ/-sig ~ (-ç + -s-)-çıġ/-çig, "-e benzeyen, gibi" anlamı veren, addan ad türeten ek.

[Krş. *A G*, 80; *MatMorph*, s. 111; Deny, *Grammaire*, s. 325 ve 595. Bang, önceleri ("Studien III", s. 1240) ← *as-* "asmak" + *-°ġ*'yı önermiş; ama daha sonra ("TurkBr VII", s. 210) ← kökeni tam belirlenmemiş olan, "-e benzemek" anlamındaki eylem eki *-sı-/-si-* + *-°ġ/-°g*'yi önermiştir.]

Bak. *adınçıġ* ve *adınsıġ* (not XXXIV.1), *ḳorḳınçıġ*, *s o-ġançıġ*.

-sıra-/-sirä-, "-siz olmak, -den yoksun olmak" anlamına gelen addan eylem türeten ek.

[Krş. Thomsen, *Inscr. Orkhon*, s. 32; *AG*, 99; ve *MatMorph*, s.

152. Yoksunluk eki *-sır* (= *-siz*) ile addan eylem türeten *-a-* söz konusu olmalı: krş. not LXI.6. Bang, "TurkBr IV", s. 40'a göre yoksunluk bildiren *-sız* eki, *sı-* "kırmak, yıkmak" eyleminin *-z* ile bir ad türevi olabilir.]

Bak. *ögsirä-*.

-°ş, çokluk, büyüklük bildiren, addan ad türeten ek, büyültme eki.

[Krş. *AG*, 64; *MatMorph*, s. 112.]

Bak. *keş* (? Krş. not XXII.7), *uluş*, *yemiş*.

-°ş, soyut adlar oluşturan eylemden ad türeten ek.

[Krş. *AG*, 130; *MatMorph*, s. 118.]

Bak. *üküş*, *oġuş*, *buşuş*, *çäviş*.

-tı/-ti, anlama nitelik belirteci özelliği katan enclitique edat.

[*AG*, 382 ve 422; *MatMorph*, 245. Kökeni? Belki, Sanskritçe *iti*'ye denk düşen, Toharca B *te* "böylece, bu yolla" sözcüğünden bir ödünçleme düşünülebilir. Ya da, Türkçe bir eylemin yine tam olarak tanımlanması gereken *-ti*'li ulacından önses düşmesi olabilir (?).]

Bak. *ädgüti*, *kedirti* (not XIII.7).

-tu/-tü ~ -du/-dü, bulunma durumu anlamı veren, addan ad türeten ek.

[Belki Moğolca *-du/-tu* bulunma-verme durumu eki ile karşılaştırılabilir (krş. Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, s. 196). Ayrıca krş. not XIII.7; *MatMorph*, s. 96.]

Bak. *ordu*, *ortu*, *käntü* (ve not XIII.7).

-tuḳ/-tük, krş. *-duḳ/-dük.*

-t°n/-d°n, "tarafından, falanca yerden, oradan" anlamına gelen addan ad türeten ek.

[Krş. *AG*, 70, 84, 183, 387, 408 ve not; *MatMorph*, s. 62. Eski dönemde ayrılma durumu anlamı taşıyan, "falanca taraftan" anlamı ağır basmıyordu. En çok kabul gören varsayıma göre, *-t°n* bir bulunma durumu eki *-t* (veya *-ta*?) + araç durumu eki *-in*'den oluşmuş olabilir.]

Bak. *intin* (krş. not XXXVIII. 4), *öŋtün*, *kedin*, *taştın*.

-tur-/-tür- ~ -dur-/-dür-, ettirgenlik bildiren, eylemden eylem yapan ek.

[Krş. *AG*, 166 ve 155'in notu; *MatMorph*, s. 158. Bu ekin kökeni açık değil (← *tur-* "kalkmak, durmak"? ← *-t-* + *ur-* "vurmak, koymak, yüklemek"?). Her ne olursa olsun, *-tur-*, kısalarak bazan ettirgen *-t-*, bazan ettirgen *-°r-*'yi vermiş gibi görünüyor.]

Bak. *atlantur-*, *intürü* (krş. not XXXVIII.4), *öntür-*, *ḳantur-*, *tıntur-*, *yantru*.

-°z, ikil, çoğul veya büyültme kavramı ifade eden, addan ad

türeten ek (?).
[Krş. *AG*, 71; *MatMorph*, s. 113 ve Bang, "BeitrWortfor", s. 307-310; "K-Osm I", 4; "K-Osm IV", 8-11.]
Bak. *ağız, biz, siz, kiz* (not XIII.7), *yalŋus/yalŋuz*.

-°z, geniş zaman eki -°*r* ile aynı anlamda eylemden ad türeten ek: "alışıldığı gibi yapan (şey)".
[Krş. *AG*, 135; *MatMorph*, s. 142. Bu ek büyük bir olasılıkla -°*r* ad ekinin basit bir varyantıdır.]
Bak. *ediz, yüz* (not LXI.5), *iz* (not XXXVIII.4), *öz* (?), *uz, köz* (krş. not XLII.4).

KAYNAKLAR

Pentti AALTO, "G. J. Ramstedt's archäologische Aufzeichnungen und Itinerarkarten aus der Mongolei vom Jahre 1912", *JSFO*, LXVII, 1966, s. 1-19.

—, "The Suffixes *-lar, -nar, -lär*", *StOr*, XVII: 7, 1952, s. 10-17.

Reşid Rahmeti ARAT, *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki: Atebetü'l-Hakayık*, T.D.K. Yayınlarından C. II. 32, 163 + CLXXIII sayfa, İstanbul 1951.

—, *Eski Türk Şiiri*, T.T.K. Yayınlarından VII. Dizi, Sayı 45[b], XXIII + 438 sayfa, Ankara 1965.

—, *Kutadgu Bilig*, I, *Metin*, T.D.K. Yayınlarından, LIX + 656 sayfa, İstanbul 1947; II, *Tercüme*, T.T.K. Yayınlarından II. Dizi, Sayı 20[c], XXVIII + 477 sayfa, Ankara 1959.

—, "Über die Orientations-Bezeichnungen im Türkischen", *Aspects of Altaic Civilization*, Uralic and Altaic Series, cilt 23, s. 177-195, Bloomington, Indiana, 1963. Bak. **Dr. G. R. RACHMATI**.

Besim ATALAY, *Divanü Lûgat-it-Türk*, cilt I-III, Tercümesi; *Tıpkıbasımı*; ve *Dizini*, T.D.K. Yayınlarından, Ankara 1939-1943.

Jacques BACOT, "Reconnaissance en Haute Asie septentrionale", *JA*, CCXLIV, 1956, s. 137-153.

H. W. BAILEY, "A Turkish-Khotanese Vocabulary", *BSOAS*, XI, s. 290-296.

W. BANG, "Beiträge zur türkischen Wortforschung", *Turan*, 1918, s. 289-310 ve 516-540.

—, Paul PELLIOT'nun "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara" adlı makalesi hakkındaki tanıtma yaısı, *Keleti Szemle*, XVII, 1916, s. 195-199.

—, "Vom Köktürkischen zum Osmanischen", 1. Mitteilung, *APAW*, Jahrgang 1917, Nr. 6, s. 1-62; 2.-3. Mitteilung, *APAW*, Jahrgang 1919, Nr. 5, s.1-79; 4. Mitteilung, *APAW*, Jahrgang 1921, Nr. 2, s. 1-26.

—, "Manichäische Erzähler", *Le Muséon*, XLIV, 1931, s. 1-36.

—, "Manichaeische Hymnen", *Le Muséon*, XXXVIII, 1925, s. 1-55.

—, "Manichaeische Laien-Beichtspiegel", *Le Muséon*, XXXVI, 1923, s. 137-242.

—, "Das negative Verbum der Türksprachen", *SPAW*, 1923, s. 114-131.

—, "Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen", I, *SPAW*,

1916, s. 522-535; II, *SPAW*, 1916, s. 910-928; III, *SPAW*, 1916, s. 1236-1254.

—, "Türkische Bruchstücke einer nestorianischen Georgspassion", *Le Muséon*, XXXIX, 1926, s. 41-75.

—, "Über die türkischen Namen einiger Grosskatzen", *Keleti Szemle*, XVII, s. 112-146.

—, "Zu den türkischen Zeitbestimmungen", *Turan*, 1918, s. 91-96.

—, "Turkologische Briefe aus den Berliner Ungarischen Institut", I, *UJb*, V, 1925, s. 1-49; II, *UJb*, V, 1925, s. 231-251; III, *UJb*, V, 1925, s. 392-410; IV, *UJb*, VII, 1927, s. 36-45; V, *UJb*, X, 1930, s. 16-26; VI, *UJb*, XII, 1932, s. 90-104; VII, *UJb*, XIV, 1934, s. 193-214.

—, ve **A. von GABAIN**, "Türkische Turfan-Texte", I, *SPAW*, 1928, XV, s. 241-268; II, *SPAW*, 1929, XXII, s. 411-430; III, *SPAW*, 1930, XIII, s. 183-211; IV, *SPAW*, 1930, XXIV, s. 432-450; V, *SPAW*, 1931, XIV, s. 323-356; "Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte", 1931, XVII. s. 461-517.

—, ve **A. von GABAIN**, "Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott", *UJb*, VIII, 1928, s. 248-256.

—, ve **A. von GABAIN**, "Uigurische Studien", *UJb*, X, 1930, s. 193-210.

—, **A. von GABAIN** ve **G.R. RACHMATI**, "Türkische Turfantexte VI, Das buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk", *SPAW*, 1934, X, s. 93-192.

—, ve **G. R. RACHMATI**, "Die Legende von Oγuz Qaγan", s. 1-44 (*SPAW*, 1932, XXV, s. 683-724'ün ayrıbasımı).

Christian BARTHOLOMAE, *Altiranisches Wörlerbuch*, değiştirilmemiş 2. baskı, s. XXXII + sütun 1-1980, Berlin 1961.

Louis BAZIN, "Le Nom propre d'homme 'Qorqut': Discussion étymologique", *UAJ*, XXXVI, 1965, s. 278-283.

—, "Remarques sur les noms turcs des 'Douze Animaux' du calendrier dans l'usage persan", *Mélanges Massé*'den ayrıbasım, s. 1-10, Tahran 1963.

—, "Le Turkmène", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, s. 308-317.

É. BENVENISTE, *Textes Sogdiens, édités, traduits et commentés*, Mission Pelliot en Asie Centrale, Série in-quarto, III, IX + 284 sayfa, Paris 1940.

Alessio BOMBACI, "Qutluγ Bolzun!", Part 1, *UAJ*, XXXVI, 1965, s. 284-291; Part 2, *UAJ*, XXXVIII, 1966, s. 13-43.

A. K. BOROVKOV, *Leksika sredneaziatskogo tefsira, XII-XIII vv.*, s. 1-368,

Moskva 1963.

Mary BOYCE, *The Manichaean Hymn Cycles in Parthian*, London 1954.

John Andrew BOYLE, "The Journey of Het'um I, King of Little Armenia, to the court of the great Khan Möngke", *CAJ*, IX, 1964, s. 175-189.

O. BÖHTLINGK, *Über die Sprache der Jakuten*, 7 + LIV + 397 sayfa, (bunun içinde *Jakutisch-deutsches Wörterbuch*, s. 1-184 var), St. Petersburg 1851 (Photomechanischer Nachdruck, Uralic and Altaic Series, cilt 35, The Hague 1964'e göre).

L. BUDAGOV, *Sravnitel'nıy slovar' turetsko-tatarskih nareçiy*, I, X + 810 + 6 + 2 sayfa, St. Petersburg 1869; II, s. 1-415, St. Petersburg 1871.

Ahmet CAFEROĞLU *Uygur Sözlüğü*, XV + 240 sayfa, İstanbul 1934.

Édouard CHAVANNES, *Cinq cents contes et apologues extraits du Tripiṭaka chinois*, c. II, s. 1-451, Paris 1911; ve c. IV, Bibliothèque de l'Institut des Hautes Études Chinoises, cilt I, IX + 345 sayfa, Paris 1934.

—, "Une Version chinoise du conte bouddhique de Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara", *TP*, XV, 1914, s. 469-500.

Pavet DE COURTEILLE, *Dictionnaire turk-oriental*, XIV + 562 sayfa, Paris 1870.

B. CSONGOR, "Chinese in the Uighur script of the T'ang-period", *AO(H)*, II, 1952, s. 73-121.

—, "Some more Chinese Glosses in Uighur Script", *AO(H)*, IV, s. 251-257.

K. CZEGLÉDY, "Čoγay-quzï, Qara-qum, Kök-öng", *AO(H)*, XV, 1962, s. 55-69.

Saadet ÇAĞATAY, *Altun Yaruktan iki parça*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı 46, s. 1-197, Ankara 1945.

Dà fāng biàn fó bào ēn jīng 大方便佛報恩經, yedi kitap (卷 *juàn*) ve dokuz bölüm (品 *pin*) halinde Çince bir sūtra olup Taishō'nun Buddhacı Çin Kanonu baskısı (yani 大正新修大藏經) içinde Nr. 156, c. 3, s. 124-166.

Hiän-lin DSCHI, "Parallelversionen zur tocharischen Rezension des Puṇyavanta-Jātaka", *ZDMG*, XCVII, 2, 1943, s. 284-324.

J. DENY, *Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli)*, Bibliothèque de l'École des Langues Orientales Vivantes, c. V, XXX +1218 sayfa + 1 harita, Paris 1921.

Gerhard DOERFER, *Türkische Lehnwörter im Tadschikischen, Abhand-*

lungen für die Kunde des Morgenlandes, XXXVII, 3, 101 sayfa, Wiesbaden 1967.

—, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen:* cilt I, *Mongolische Elemente im Neupersischen, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der orientalischen Kommission*, XVI, XLVIII + 557 sayfa, Wiesbaden 1963; cilt II, *Türkische Elemente im Neupersischen, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der orientalischen Kommission*, XIX, s. 1-671, Wiesbaden 1965; cilt III, *Türkische Elem. im Neupersischen, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der orientalischen Kommission*, XX, s. 1-670, Wiesbaden 1967.

FUJIEDA Akira, "The Tunhuang Manuscripts", I, *Zinbun*, Nr. 9, Kyōto (京都) 1966, s. 1-32.

A. von GABAIN, *Alttürkische Grammatik*, Porta Linguarum Orientalium, XXIII, XVIII + 357 + 16 (Nachträge) sayfa, Leipzig 1950.

—, "Briefe der uigurischen Hüen-tsang Biographie", *SPAW*, 1938, XXIX, s. 371-415.

—, *Özbekische Grammatik*, Porta Linguarum Orientalium, XXV, XVI + 278 sayfa, Leipzig ve Wien 1945.

—, *Türkische Turfan-Texte VIII, ADAW*, Jahrgang 1952, Nr. 7, s. 1-108, Berlin 1954.

—, *Türkische Turfantexte X, Das Avadāna des Dämons Āṭavaka bearbeitet von Tadeusz Kowalski, ADAW*, Jahrgang 1958, Nr, 1, s. 1-60, Berlin 1959.

—, "Über Ortsbezeichnungen im Alttürkischen", *StOr*, XIV: 5, 1950, s. 1-15.

—, "Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs, I, Bruchstücke des 5. Kapitels", *SPAW*, 1935, VII, s. 152-180.

—, **Werner WINTER**, *Türkische Turfantexte IX, Ein Hymnus an den Vater Mani auf „Tocharisch" B mit alttürkischer Übersetzung, ADAW*, Jahrgang 1956, Nr. 2, s. 1-46, Berlin 1958.

Gēn běn shuō yī qiè yǒu bù pí nài yē pò sēng shì 根本説一切有部毘奈耶破僧事, Mūlasarvāstivādin'in *Vinaya*'sı, (Çinceye çeviren: Yi-jing), yirmi kitap (卷 *juàn*) halinde, Taishō'nun Buddhacı Çin Kanonu baskısı (yani 大正新修大藏經) içinde Nr. 1450, c. XXIV, s. 99-206.

Ilya GERSHEVITCH, *A Grammar of Manichean Sogdian*, XIV + 308 sayfa,

Oxford 1954.

René GIRAUD, *L'Empire des Turcs célestes. Les Règnes d'Elterich, Qapghan et Bilgä (680-734)*, s. 1-219, Paris 1960.

—, *L'Inscription de Baïn Tsokto*, s. 1-166, Paris 1961.

K. GRØNBECH, *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, s. 1-315, Kopenhagen 1942.

—, *Der türkische Sprachbau, I*, s. 1-182, Kopenhagen 1936.

James Russell HAMILTON, *Les Ouïghours à l'époque des Cinq Dynasties d'après les Documents chinois, Bibliothèque de l'Institut des Hautes Études Chinoises*, cilt X, 201 sayfa, Paris 1955.

James HAMILTON, "Toquz-Oγuz et On-Uyγur", *JA*, CCL, 1962, s. 23-63.

—, ve **Nicoară BELDICEANU**, "Recherches autour de *qars*, nom d'une étoffe de poil", *BSOAS*, XXXI, 2, 1968, s. 330-346.

M. Ya. HAMZAYEV, *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*, Türkmenistan Bilimler Akademisi Yayını, s. 1-866, Aşhabad 1962.

Olaf HANSEN, *Berliner soghdische Texte, I. Bruchstücke einer soghdischen Version der Georgspassion (C I), APAW*, Jahrgang 1941, Nr. 10, s. 1-38.

W. B. HENNING, *Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch, APAW*, Jahrgang 1936, Nr. 10, s. 1-143.

Th. HOUTSMA, *Ein türkisch-arabisches Glossar, nach der Leidener Handschrift*, 114 + 57 sayfa, Leiden 1894.

Cl. HUART, "Le Conte bouddhique des deux frères, en langue turque et en caractères ouïgours", *JA*, XI. Dizi, III, Ocak-Şubat 1914, s. 5-57.

Aulis J. JOKI, *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen, MSFOu*, CIII, 1952.

Bernhard KARLGREN, *Grammata Serica Recensa, The Museum of Far Eastern Antiquities Bulletin*, 29, s. 1-332'den yeniden ve aynen yapılan baskı, Stockholm 1957.

Diran KÉLÉKIAN, *Dictionnaire turc-français*, 16 + 1371 sayfa, Constantinople 1911.

Wolfgang KRAUSE ve **Werner THOMAS**, *Tocharisches Elementarbuch, I, Grammatik*, s. 1-270, Heidelberg 1960. Krş. **W. THOMAS**.

John R. KRUEGER, *Chuvash Manual*, Uralic and Altaic Series, cilt 7, XIV + 271 sayfa, Blommington, Indiana, 1961.

Étienne LAMOTTE, *'Le Traité de la Grande Vertu de Sagesse' de Nāgārjuna (Mahāprajñāpāramitā śāstra)*, cilt II, Bölüm XVI-XXX

[*Bibliothèque du Muséon*, cilt 18], Louvain 1949.

Gilbert LAZARD, *La langue des plus anciens monuments de la prose persane, Études linguistiques, II*, 535 sayfa (dizin, deyimcelik), Paris 1963.

A. von LE COQ, "Dr. Stein's Turkish Khuastuanift from Tun-huang", *JRAS*, 1911, s. 277-314.

—, "Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan", *SPAW*, XLVIII, 1909, s. 1202-1218.

—, *Türkische Manichaica aus Chotscho, I, APAW*, 1912, s. 1-61; *II, APAW*, 1919, s. 1-15; *III, APAW*, 1922, s. 1-49.

Ferdinand D. LESSING, *Mongolian-English dictionary*, XV + 1217 sayfa, Berkeley ve Los Angeles 1960.

Louis LIGETI, "Histoire du lexique des langues turques", *Rocznik Orientalistyczny*, XVII (1951-1952), s. 80-91.

—, "Les Voyelles longues en turc", *JA*, CCXXX (1938), s. 177-204.

V. A. LIVSHITS, "The Sogdian Letters from Mt. Mugh", *XXV International Congress of Orientalists, Papers presented by the USSR Delegation*, s. 1-26, Moskva 1960.

Maitrisimit, Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāśika-Schule, yayımlayan: Annemarie von GABAIN ve Helmuth SCHEEL, 8°, 69 sayfalık bir broşür ile birlikte 113 levha, Wiesbaden 1957.

S. Ye. MALOV, *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti*, SSCB Bilimler Akademisi, Dilbilimi Enstitüsü, 451 sayfa, Moskva 1951.

—, "Uygurskiye rukopisnıye dokumentı ekspeditsii S. F. Oldenburga", *Zapiski Instituta Vostokov. Akad. Nauk*, I, 1932, Leningrad, s. 129-149.

J. MARQUART, *Über das Volkstum der Komanen*, (*Osttürkische Dialektstudien*'de), *Abhandlungen der Königlicher Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, XIII, 1, Berlin 1914, s. 25-238.

V. MINORSKY, *Ḥudud al-'Ālam, "The Regions of the World", a Persian Geography, 372 A. H. — 982 A. D.*, yayımlayan ve açıklayan: V. MINORSKY, XX + 524 sayfa, London 1937.

N. D. MIRONOV, "Kuchean Studies", *Rocznik Orjentalistyczny*, VI, s. 89-169, Lwów 1929.

Sir Monier MONIER-WILLIAMS, *A Sanskrit-English dictionary*, XXXV + 1333 sayfa, Oxford 1960.

Gyula MORAVCSIK, *Byzantinoturcica, I, Die byzantinischen Quellen der*

Geschichte der Türkvölker, XXVIII + 609 sayfa; *II, Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, XXV + 376 sayfa; ikinci baskı, Berlin 1958.

MORI Masao, "*Sïčï* to shishi 四至", 和田博士古稀記念東洋史論叢 *Wada hakase koki kinen tōyōshi ronsō* (Dr. Wada'nın 70. doğum yılı dolayısıyla Doğu tarihi üzerine makaleler derlemesi [Wada Armağanı]), s. 959-970, Tōkyō (東京) 1961.

MOROHASHI Tetsujiro, 大漢和辭典 *Dai Kan-Wa jiten* ("Çince-Japonca Büyük Sözlük"), 13 cilt, Japonya 1955-1960.

F. W. K. MÜLLER, *Ein Doppelblatt aus einen manichäischen Hymnenbuch (Maḥrnâmag)*, *APAW*, Jahrgang 1912, s. 1-40.

—, "Reste einer soghdischen Übersetzung des Padmacintāmaṇi-dhāraṇī-sūtra", *SPAW*, 1926, ayrıbasım, s. 2-6.

—, *Soghdische Texte, I, APAW*, 1913, s. 1-111.

—, *Uigurica*, I, *APAW*, 1908, s. 1-60; II, *APAW*, 1911, s. 1-110; III, *APAW*, 1922, s. 1-93; IV, yayımlayan: A. von GABAIN, *SPAW*, 1931, s. 1-55.

—, *Zwei Pfahlinschriften aus den Turfanfunden*, *APAW*, 1915, s. 1-38.

Hüseyin Namık ORKUN, *Eski Türk Yazıtları*, T.D.K., *I*, s. 1-192, İstanbul 1936; *II*, s. 1-218, İstanbul 1938; *III*, s. 1-320, İstanbul 1940; *IV*, XXII + 210 sayfa, İstanbul 1941.

— , *Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesinin Uygurcası*, T.D.K., s. 1-118, İstanbul 1940.

Paul PELLIOT, "Kao-tch'ang, Qočo, Houo-tcheou et Qarâ-khodja", *JA*, 1912, s. 579-603.

—, "Le 箜篌 *k'ong-heou* et le *qobuz*", 支那學論叢 *Shina-gaku Ronsō* (Sinoloji üzerine makaleler kitabı; Profesör NAITŌ Torajirō'ya sunulan seçmeler cildi), s. 207-210, Kyōto (京都) 1926.

—, "Neuf Notes sur des questions d'Asie Centrale", *TP*, XXVI, 1929, s. 201-265.

—, *Notes on Marco Polo*, I, XII + 611 sayfa, Paris 1959; II, s. 613-885, Paris 1963.

—, *Notes sur l'Histoire de la Horde d'Or*, bu kısım *Quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en "ar"* arkasındadır, Paul Pelliot'un ölümünden sonra yayımlanmış eserleri, II, s. 1-292, Paris 1949.

—, "Notes sur le '*Turkestan*' de M. W. Barthold", *TP*, XXVI, 1929, s. 12-

56.

—, "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara", *TP*, XV, 1914, s. 225-272.

Philologiae Turcicae Fundamenta, I, XXIII + 810 sayfa + 1 harita, Wiesbaden 1959.

Nicholas POPPE, *Grammar of Written Mongolian*, Porta Linguarum Orientalium, Yeni Dizi I, XIV + 195 sayfa, Wiesbaden 1964.

—, *Introduction to Altaic Linguistics*, Uralaltaische Bibliothek, XIV, XIII + 212 sayfa, Wiesbaden 1965.

—, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, *MSFOu*, CX, s. 1-300, Helsinki 1955.

—, "The Primary Long Vowels in Mongolian", *JSFO*, 63, 1962, s. 1-19.

—, *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*, *Teil I*, *Vergleichende Lautlehre*, Porta Linguarum Orientalium, Yeni Seri IV, IX + 188 sayfa, Wiesbaden 1960.

Pavel POUCHA, *Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*, *Institutiones Linguae Tocharicae*, *Pars I*, *Monografie Archivu Orientalniho*, cilt XV, XIV + 466 sayfa, Prag 1955.

E. G. PULLEYBLANK, "The Consonantal System of Old Chinese", Part I, *Asia Major*, Yeni Dizi IX, s. 58-144; Part II, *Asia Major*, IX, s. 206-265, 1962-1963.

Dr. G. R. RACHMATI, *Türkische Turfan-Texte VII*, *APAW*, Nr. 12, s. 1-124, Berlin 1936.

—, "Zur Heilkunde der Uiguren", I, *SPAW*, 1930, s. 451-473 + 2 levha; II, *SPAW*, 1932, s. 401-448. Bak. **Reşid Rahmeti ARAT**.

W. RADLOFF, *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*, XI + 460 sayfa, St. Petersburg 1895.

—, *Uygurca Sözlük*, (özellikle Leningrad'daki SSCB Bilimler Akademisi Arşivi'nde bulunan) eksik kalmış, deneme halinde yayımlanmamış bir yapıttır. Pelliot kendi notlarında sürekli olarak bu yapıta gönderme yapıyor.

—, *Kuan-ši-im Pusar*, Bibliotheca Buddhica, XIV, VIII + 119 sayfa, St. Petersburg 1911.

—, *Uigurische Sprachdenkmäler*, malzemeleri yayımlayan: S. MALOV, SSCB Bilimler Akademisi, VIII + 305 sayfa, Leningrad 1928.

—, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, cilt I-IV, St. Petersburg 1893-1911.

V. V. RADLOV ve **S. YE. MALOV**, *Suvarṇaprabhāsa, Tekst uygurskoy redaktsii*, Bibliotheca Buddhica, XVII, 4 fasikül, XV + 723 sayfa, St. Petersburg 1913-1917.

J. RAHDER, "Old Turkish and Mongolian *Burxan (Burqan)*", 金倉博士古稀記念印度学仏教学論集 *Kanakura hakushi koki kinen, Indogaku Bukkyōgaku ronshū* (Dr. Kanakura'nın 70. doğum yılı dolayısıyla, İndoloji ve Buddhizm bilimi üzerine makaleler derlemesi), Kyōto (京都) 1966, s. 111-119.

—, "The Old Turkish Earth-Deity", 鈴木学術財團研究年報 *Suzuki Gakujutsu Zaidan Kenkyū Nempō* (Suzuki Bilim Vakfı Araştırmalar Yıllığı), cilt 3, T ōkyō (東京), Şubat 1968, s. 85-86.

G. J. RAMSTEDT, "Zwei uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei", *JSFO*, XXX, 3, 1913, 63 sayfa + 3 levha.

G. RAQUETTE, "Eine kaschgarische Wakf-Urkunde aus Der Khodscha-Zeit Ost-Turkestans", (*Lunds Universitels Arsskrifl*, N.F. Avd. I, Bd. 26, Nr. 2: s. 1-24'ten ayrıbasım, Lund 1930.

Martti RÄSÄNEN, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen, StOr*, XV, s. 1-249, Helsinki 1949.

—, *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen, StOr*, XXI, s. 1-256, Helsinki 1957.

—, "Türkische Miszellen", *StOr*, XXV: 1, s. 1-22, Helsinki 1960.

Sir James W. REDHOUSE, *A Turkish and English Lexicon*, New Impression, VIII + 2224 sayfa, Constantinople 1921.

Hans REICHELT, *Die soghdischen Handschriftenreste des Britischen Museums, I. Teil, die buddhistischen Texte*, s. 1-72, Heidelberg 1928; *II. Teil, die nicht-buddhistischen Texte*, VII + 80 sayfa, Heidelberg 1931.

Hans Heinrich SCHAEDER, "Die islamische Lehre vom vollkommenen Menschen, ihre Herkunft und ihre dichterische Gestaltung", *ZDMG*, LXXIX, 1925, s. 192-268.

Jacob SCHINKEWITSCH, "Rabγūzī's Syntax", *MSOS*, XXIX, 1926, s. 130-172.

I. J. SCHMIDT, *'Jans-blun oder der Weise und der Thor*, II, St. Petersburg 1845.

B. SCHÜTZ, "*Tangsux* in Armenia", *AO(H)*, XVII, 1964, s. 105-112.

Denis SINOR, "Notes on the Equine Terminlogy of the Altaic Peoples", *CAJ*, X, 1965, s. 307-315.

Tanıklariyle Tarama Sözlüğü, T.D.K., *I*, XXIV + 862 sayfa, İstanbul 1943; *II (A-İ)*, XXIII + 557 sayfa, İstanbul 1945; *III*, XVIII + 840 sayfa, Ankara 1954.

Tarama Sözlüğü, T.D.K. Yayınlarından Sayı 212, *I, A-B*, XLI + 746 sayfa, Ankara 1963; *II, C-D*, s. LXXII + 747-1381, Ankara 1965.

Talât TEKİN, "Determination of Middle-Turkic Long Vowels through '*Arūḍ*'", *AO(H)*, XX, 1967, s. 151-170.

Werner THOMAS, *Tocharisches Elementarbuch, II, Texte und Glossar*, s. 1-264, Heidelberg 1964. Ayrıca krş. **W. K RAUSE**.

V. THOMSEN, "Ein Blatt in türkischer 'Runen' Schrift aus Turfan", *SPAW*, 1910, s. 296-306.

—, "Dr. M. A. Stein's Manuscripts in Turkish 'Runic' Script from Miran and Tun-huang", *JRAS*, 1912, s. 181-227.

—, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*, *MSFOu*, V, 1894-1896, s. 1-224.

—, *Turcica*, *MSFOu*, XXXVII, 1916, s. 1-107.

N. S. TROUBETZKOY, *Principes de Phonologie*, çeviren: J. CANTINEAU, XXXIV + 396 sayfa, Paris 1949.

Osman Nedim TUNA, "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960, T.D.K. Yayınlarından* Sayı 183, s. 213-282.

Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, T.D.K., 3 cilt halinde s. 1-1580, İstanbul, 1939, 1941 ve 1947.

Werner WINTER, "Tocharians and Turks", *Aspects of Altaic Civilazation*, *The Uralic and Altaic Series*'in 23. Cildi, s. 239-251, Bloomington, Indiana, 1963.

WOU K'i-yu, "Touen-houang pen kou Tch'en Tseu-ngang tsi ts'an kiuan yen kieou", *Ki nien louen wen tsi* (Hong Kong Üniversitesi'nin 50. yıldönümü dolayısıyla Sinoloji üzerine makaleler kitabı, 1911-1961), Hong Kong 1966, s. 241-303.

Xián yú jīng 賢愚經,"Bilgenin ve Delinin Sūtrası", on üç kitap (卷 *juàn*) halinde, Taishō'nun Çince kutsal Buddhizm kitabı baskısı (yani 大正新修大藏經) içinde Nr. 202 , c. IV. s: 349-445.

K. K. YUDAHİN, *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, s. 1-973, Moskva 1965.

Ananiasz ZAJĄCZKOWSKI, "Sur Quelques Termes turcs des modes d'orientation d'après un monument littéraire de la Horde d'Or", *Aspects of Altaic Civilization*, Bloomington ve Lahay 1963, s. 261-263.

KISALTMALAR

Açıklamalarda, sayfa numaralarının önüne *s.* konulmuştur; önüne *s.* konulmamış olan numaralar, ya paragraflar ya sütunlar ya da satırlar ile ilgilidir. Öte yandan, bir sayfa numarasından sonraki nokta (.) ise arkasındaki numaranın ilgili satırı gösterdiğini belirtir: s. 289.17 = 289. sayfa, 17. satır.

ADAW = *Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst.

AG = A. von GABAIN, *Alttürkische Grammatik.*

Altun Yaruk = Saadet ÇAĞATAY*Altun Yaruktan iki parça.*

AnnBG = W. BANG ile A. von GABAIN'in notları (krş. Giriş'in s. 6-7'si).

AnnP = PELLIOT'nun notları (krş. Giriş'in s. 6-7'si).

AO(H) = *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest.

APAW = *Abhandlungen der preussischen Akademie der Wissenschaften*, Phil.-hist. Klasse.

Atebetü = R. R. ARAT, *Atebetü'l-Hakayık*.

Bang, tanıtma = Paul PELLIOT'nun "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara" adlı makalesi hakkında W. BANG'ın *Keleti Szemle*, XVII, 1916, s. 195-199'da yayımlanan tanıtması.

BBB = W. B. HENNING, *Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch.*

"BeitrWortfor" = W, BANG, "Beiträge zur türkischen Wortforschung".

"BioHts" = A. von GABAIN, "Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs".

Br. = Brahmi = Annemarie von GABAIN, *Türkische Turfan-Texte VIII.*

"BrHts" = Annemarie von GABAIN, "Briefe der uigurischen Hüen-tsang Biographie".

BSOAS (BSOS) = *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Londra Üniversitesi.

Byzantinoturcica, I ve *II* = Gyula MORAVCSIK, *Byzantinoturcica: I, Die byzantinischen Quellen* ve *II, Sprachreste.*

CAJ = *Central Asiatic Journal.*

CC = *Codex Cumanicus*, K. GRØNBECH'in *Komanisches Wörterbuch*'una göre.

Chavannes, tr. = Éd. CHAVANNES, "Une Version chinoise du conte

bouddhique de Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara".

Dà fāng biàn = Çince sutra olan *Dà fāng biàn fó bào ēn jīng*.

Dai Kan-Wa Jiten = MOROHASHI Tetsujirō, *Dai Kan-Wa Jiten*.

Deny, *Grammaire* = J. DENY, *Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli)*.

Eski = R. R. ARAT, *Eski Türk Şiiri*.

ETY = H. N. ORKUN, *Eski Türk Yazıtları*.

Fundamenta I = *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Tomus Primus.

GRM = I. GERSHEVITCH, *A Grammar of Manichean Sogdian*.

H I ve *II* = Dr. G. R. RACHMATI, "Zur Heilkunde der Uiguren", *I* ve *II*.

Handschriftenreste = H. REICHELT, *Die soghdischen Handschriftenreste des Britischen Museums*, *I* ve *II*.

Huart, éd. = Cl. HUART, "Le Conte bouddhique des deux frères, en langue turque et en caractères ouïgours".

Inscr. Orkhon = V. THOMSEN, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*.

JA = *Journal Asiatique*, Paris.

JRAS = *Journal of the Royal Asiatic Society*.

JSFO = *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, Helsinki.

K veya Kāşġarī = B. ATALAY'ın *Divanü lûgat-it-türk* baskısına göre M. Kāş ġarī'nin Türkçe Sözlüğü.

Karlgren, Anc. * = B. KARLGREN'in *Grammata Serica Recensa*'sına göre M.S. 600 yılı civarındaki Çince söyleniş.

KB = R. R. ARAT'ın *Kutadgu Bilig* baskısına göre *Kutadgu Bilig*.

Khuastuanift = A. von LE COQ, "Dr. Stein's Turkish Khuastuanift".

KomWört = K. GRØNBECH, *Komanisches Wörterbuch*.

"K-Osm I-IV" = W. BANG, "Vom Köktürkischen zum Osmanischen", I ~ IV.

LeksTefs = A. K. BOROVKOV, *Leksika sredneaziatskogo Tefsira, XII-XIII vv*.

M * = E. G. PULLEYBLANK'ın "The Consonantal System of old Chinese" I ve II çalışmasına göre (aşağı yukarı M.S. 600 yılındaki) Orta Çince.

M I, *II* ve *III* = A. von LE COQ, *Türkische Manichaica aus Chotscho*, *I*, *II* ve *III*.

Maḥrnâmag = F. W. K. MÜLLER, *Ein Doppelblatt aus einen manichäischen Hymnenbuch (Maḥrnâmag)*.

"ManBeicht" = W. BANG, "Manichaeische Laien-Beichtspiegel".

"ManErz" = W. BANG, "Manichäische Erzähler".

"ManHymn" = W. BANG, "Manichaeische Hymnen".

MatLaut = M. RÄSÄNEN, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen.*

MatMorph = M. RÄSÄNEN, *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen.*

MSFOu = *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*, Helsinki.

MSOS = *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen an der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin.*

"MT Long Vowels" = T. TEKİN, "Determination of Middle-Turkic Long Vowels".

"NegVerb" = W. BANG, "Das negative Verbum der Türksprachen".

"Neuf Notes" = Paul PELLIOT, "Neuf Notes sur des questions d'Asie Centrale".

Notes Horde d'Or / noms turcs = Paul PELLIOT, *Notes sur l'Histoire de la Horde d'Or* ki bu kısım *Quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en "ar"*'ı izler.

Les Ouïghours ..., = J. HAMILTON, *Les Ouïghours à l'époque des Cinq Dynasties.*

P. de C., *Dict.* = Pavet DE COURTEILLE, Dictionnaire turk-oriental.

Pelliot, éd. = Paul PELLIOT, "La Version ouïgoure de l'histoire des Princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara".

Ru. = Runik yazılı Türkçe.

SözDDer = *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi.*

SPAW = *Sitzungsberichten der preussischen Akademie der Wissenschaften*, Phil.-hist. Klasse, Berlin.

"SteinMssRunic" = V. THOMSEN, "Dr. M. A. Stein's Manuscripts in Turkish 'Runic' Script from Miran and Tun-huang".

StOr = Studia Orientalia, Helsinki.

"Studien I, II, III" = W. BANG, "Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen".

Suv. = V. V. RADLOV ve S. Ye. MALOV, *Suvarṇaprabhāsa.*

TarSöz = *Tarama Sözlüğü*, I (A-B) ve II (C-D), Ankara 1963 ve 1965.

TLTa = Gerhard DOERFER, *Türkische Lehnwörter im Tadschikischen.*

TMEN I, II, III = G. DOERFER, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, cilt I, II ve III.

TochEl I = W. KRAUSE ve W. THOMAS, *Tocharisches Elementarbuch, I, Grammatik.*

TochEl II = W. THOMAS, *Tocharisches Elementarbuch, II, Texte und Glossar.*

Toh. A = Pavel POUCHA, *Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A.*

TP = *T'oung Pao*, Leiden.

Trkm. = Türkmence: krş. özellikle M. Ya. HAMZAYEV, *Türkmen Diliniŋ Sözlügi.*

TS = É. BENVENISTE, *Textes Sogdiens.*

TT AIndex = W. BANG ve A. von GABAIN, "Türkische Turfan-Texte", *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der TTT.*

TT I, II, III, IV, V = W. BANG ve A. von GABAIN, "Türkische Turfan-Texte", I-V.

TT VI = W. BANG, A. von GABAIN ve G. R. RACHMATI, "Türkische Turfantexte VI. Das buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk".

TT VII = G. R. RACHMATI, *Türkische Turfan-Texte VII.*

TT VIII = Annemarie von GABAIN, *Türkische Turfan-Texte VIII.*

TT IX = A. von GABAIN ve W. WINTER, *Türkische Turfantexte IX.*

TT X = A. von GABAIN, *Türkische Turfantexte X.*

TTarSöz I, II, III = *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü*, I-III.

"TurkBr I-VII" = W. BANG, "Turkologische Briefe aus den Berliner Ungarischen Institut", I-VII.

"TüMisz" = M. RÄSÄNEN, "Türkische Miszellen".

"TürkGeorgs" = W. BANG, "Türkische Bruchstücke einer nestorianischen Georgspassion".

Türkmen Diliniŋ Sözlügi: krş. M. Ya. Hamzayev.

U I, II, III, IV = F. W. K. MÜLLER, *Uigurica I-IV.*

UAJ = *Ungarische Jahrbücher*'in devamı olan *Ural-Altaische Jahrbücher.*

"UigSt" = W. BANG ve A. von GABAIN, "Uigurische Studien".

UJb = *Ungarische Jahrbücher*, Berlin ve Leipzig.

USp = W. RADLOFF, *Uigurische Sprachdenkmäler.*

UygSöz = A. CAFEROĞLU *Uygur Sözlüğü.*

"UzVok" = O. N. TUNA, "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller".

Vergl. Gram., I = N. POPPE, *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen, Teil I, Vergleichende Lautlehre.*

"VoyLong" = L. LIGETI, "Les Voyelles longues en turc".

Wb = W. RADLOFF, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, cilt I-IV.

Der Weise und der Thor = I. J. SCHMIDT, *'Jaṅs-blun oder der Weise und der Thor.*

"Windgott" = W. BANG ve A. von GABAIN, "Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott".

ZDMG = *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, Leipzig.

ZweiPfahl = F. W. K. MÜLLER, *Zwei Pfahlinschriften aus den Turfanfunden.*

BUDACI

İYİ VE KÖTÜ KALPLİ PRENS

MASALININ UYGURCASI

YAZMANIN TIPKIBASIMI

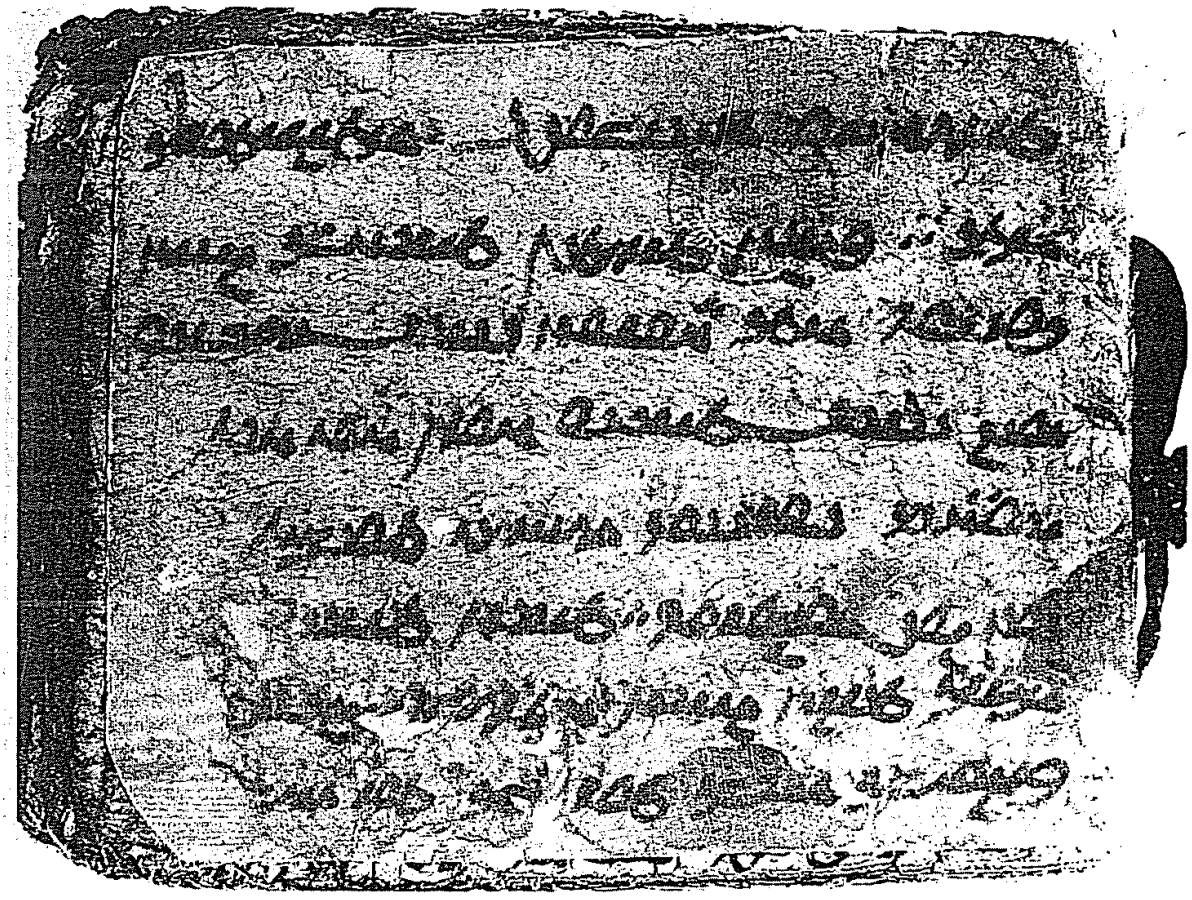

I

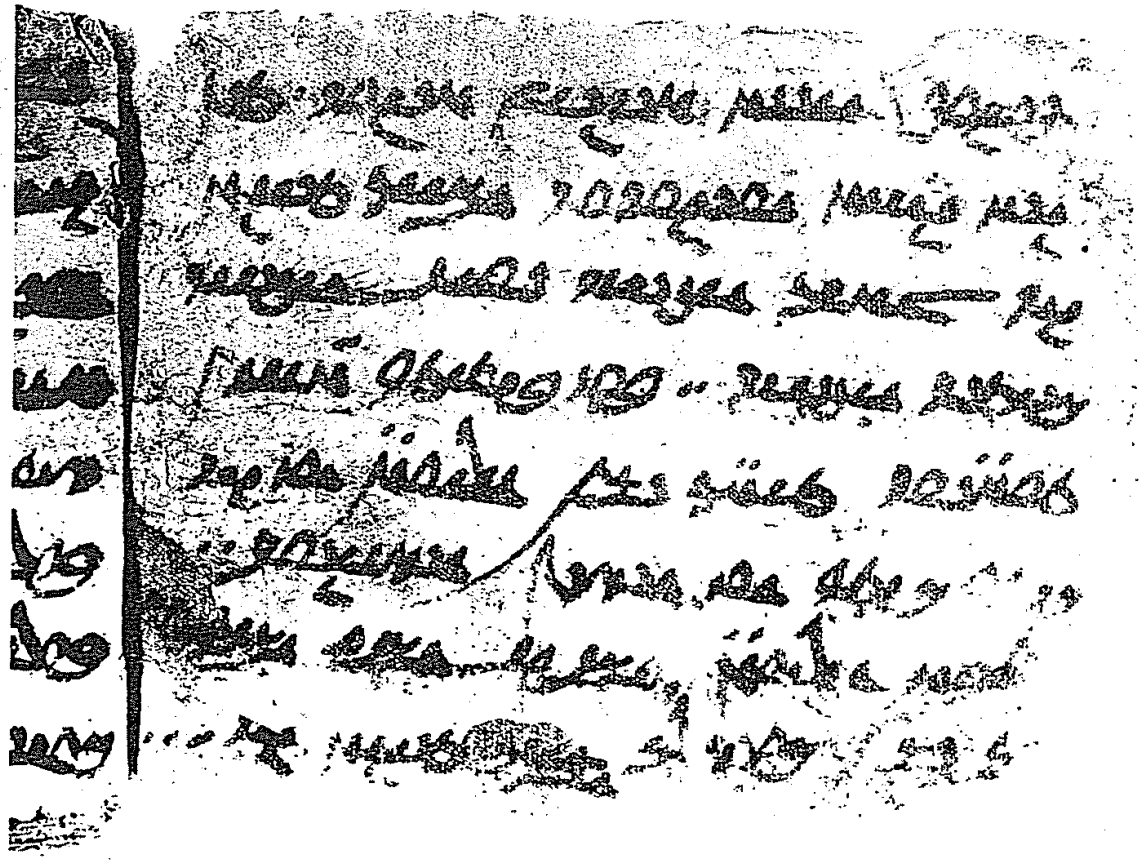

II

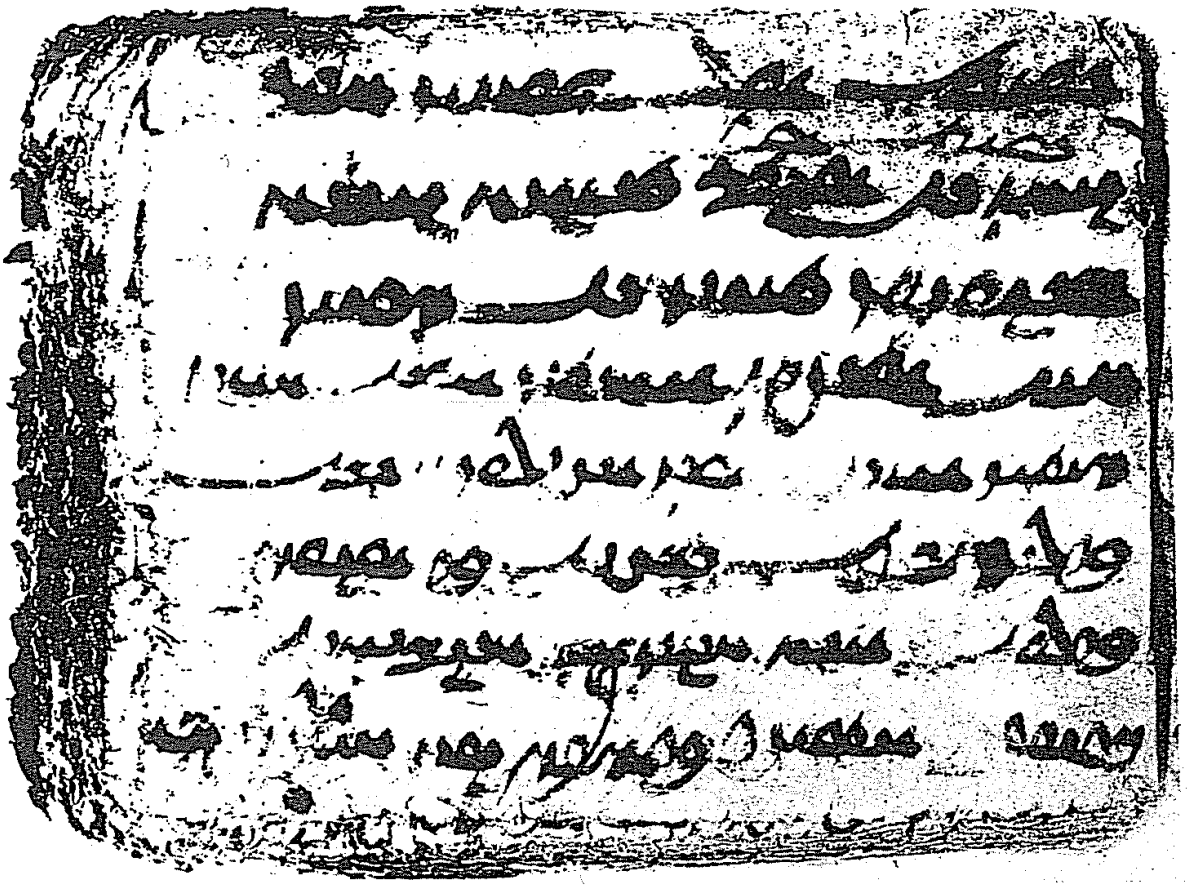

III

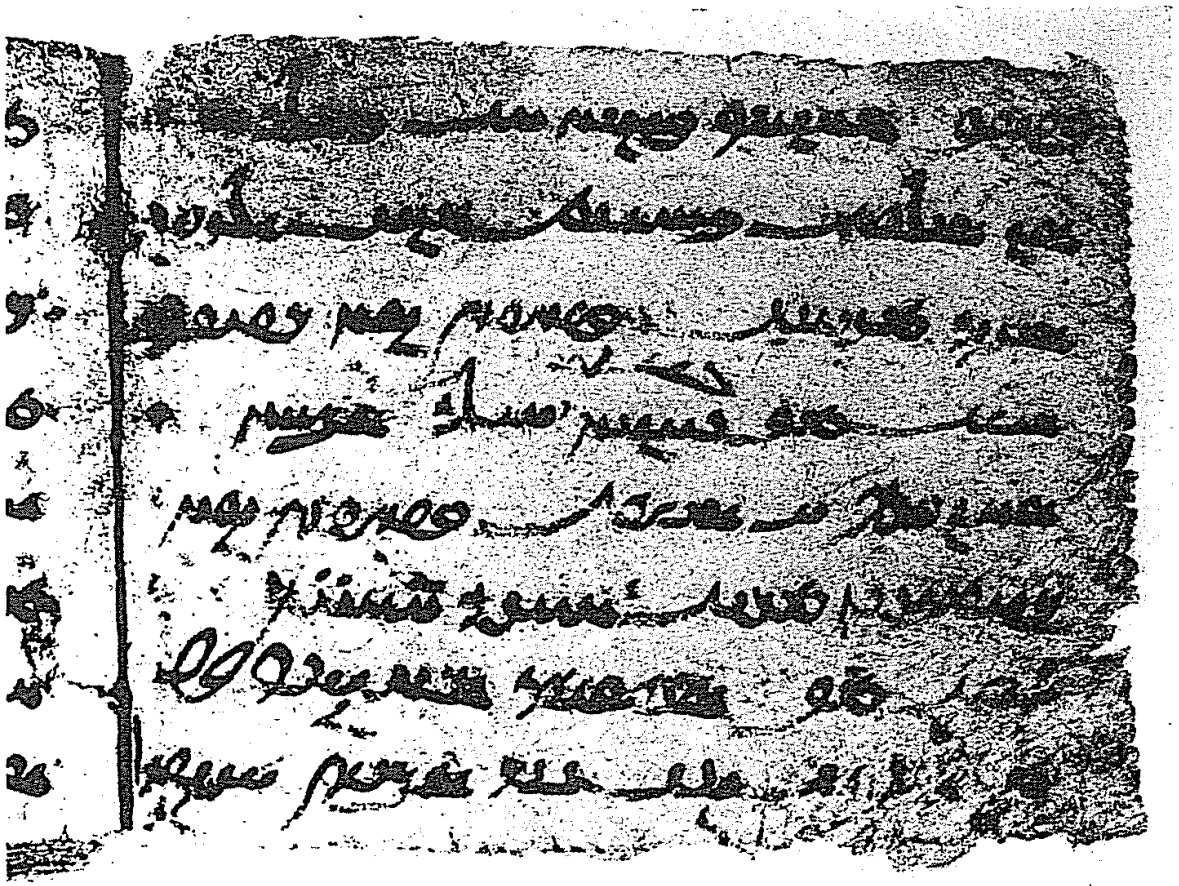

IV

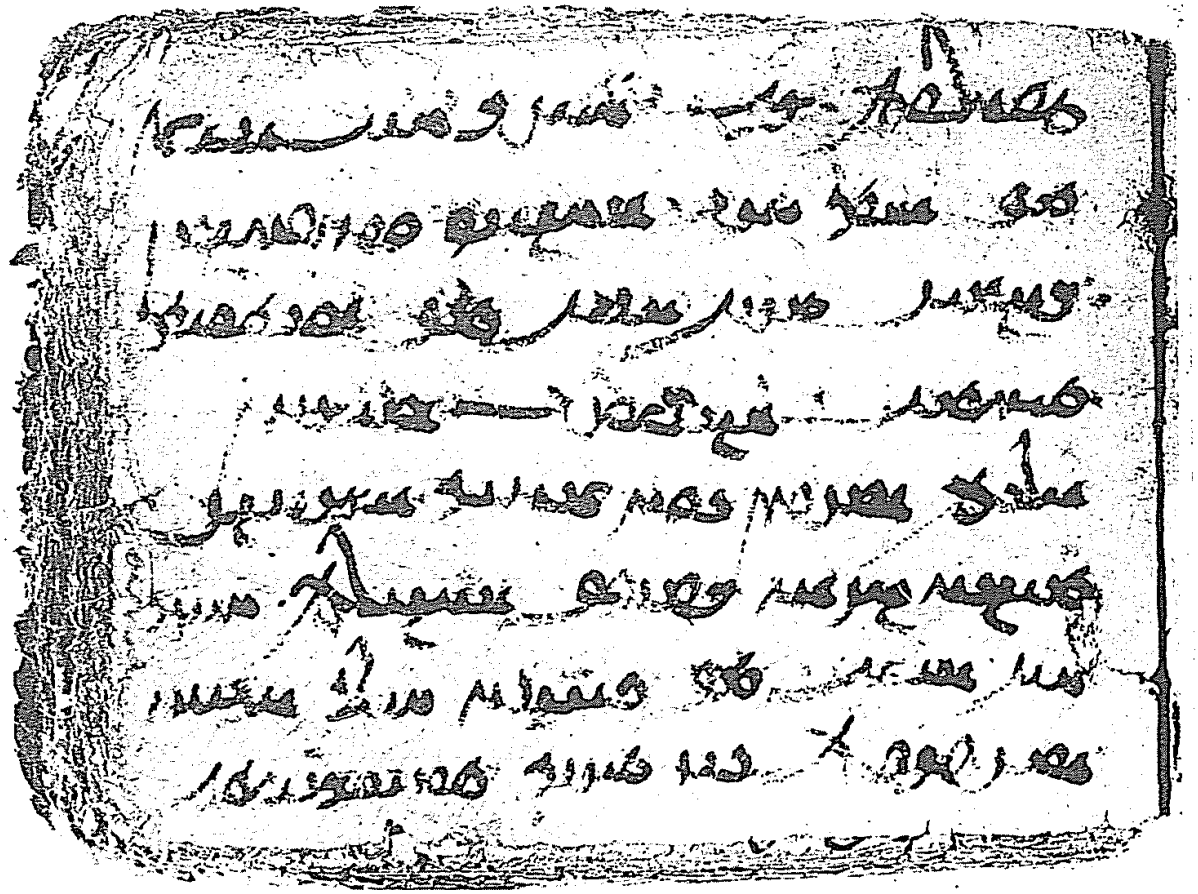

V

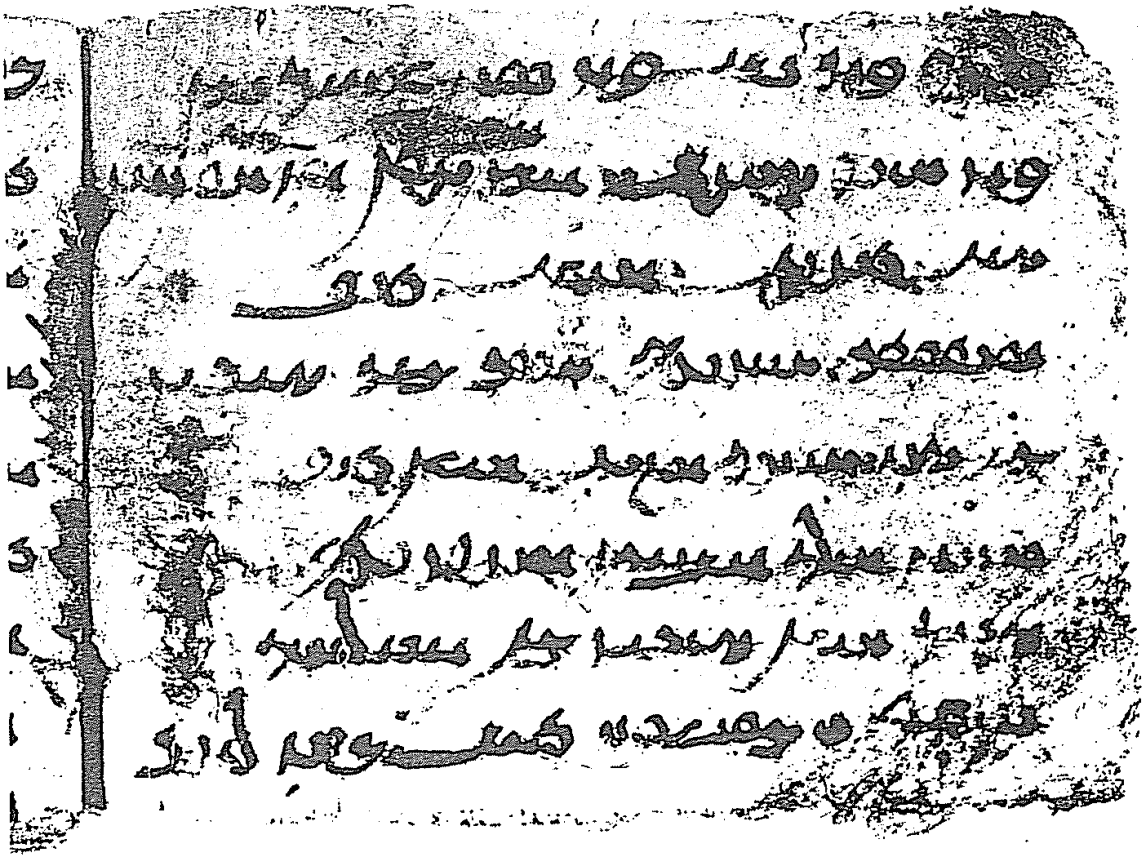

VI

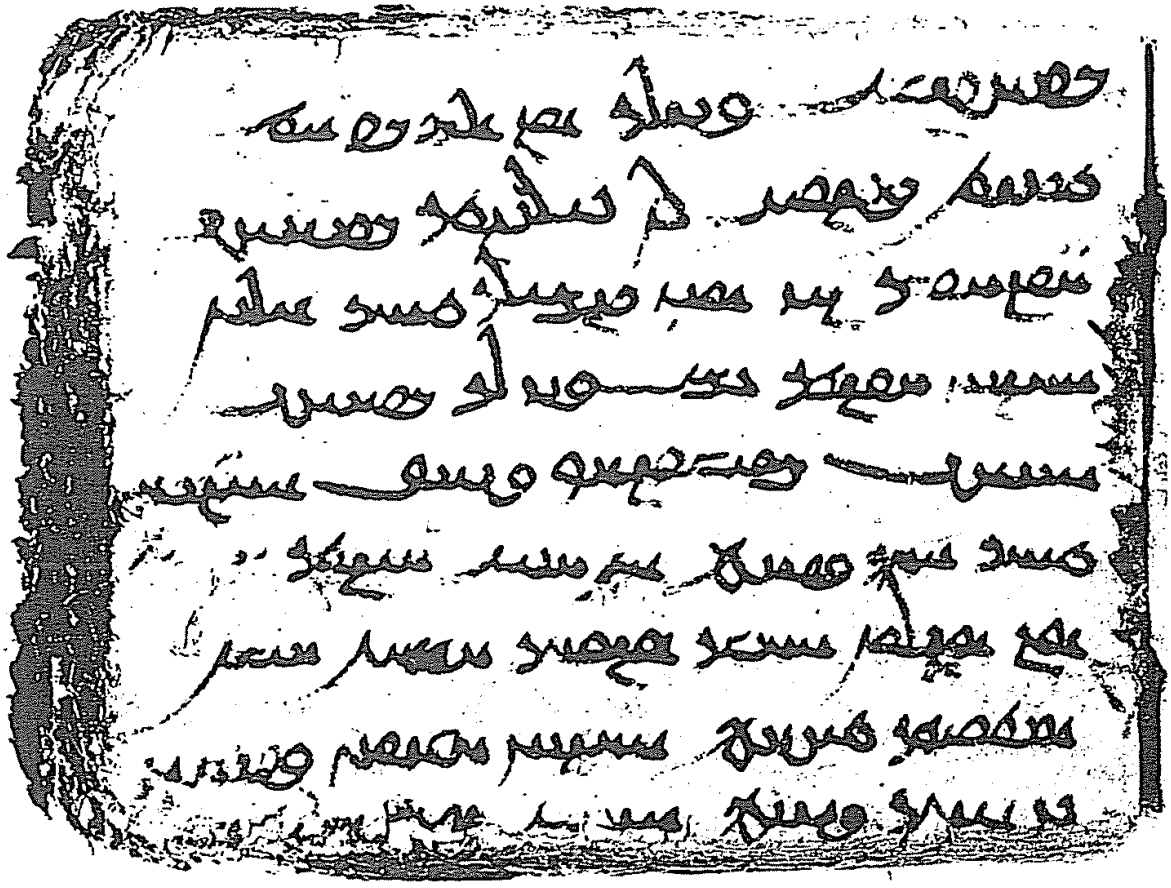

VII

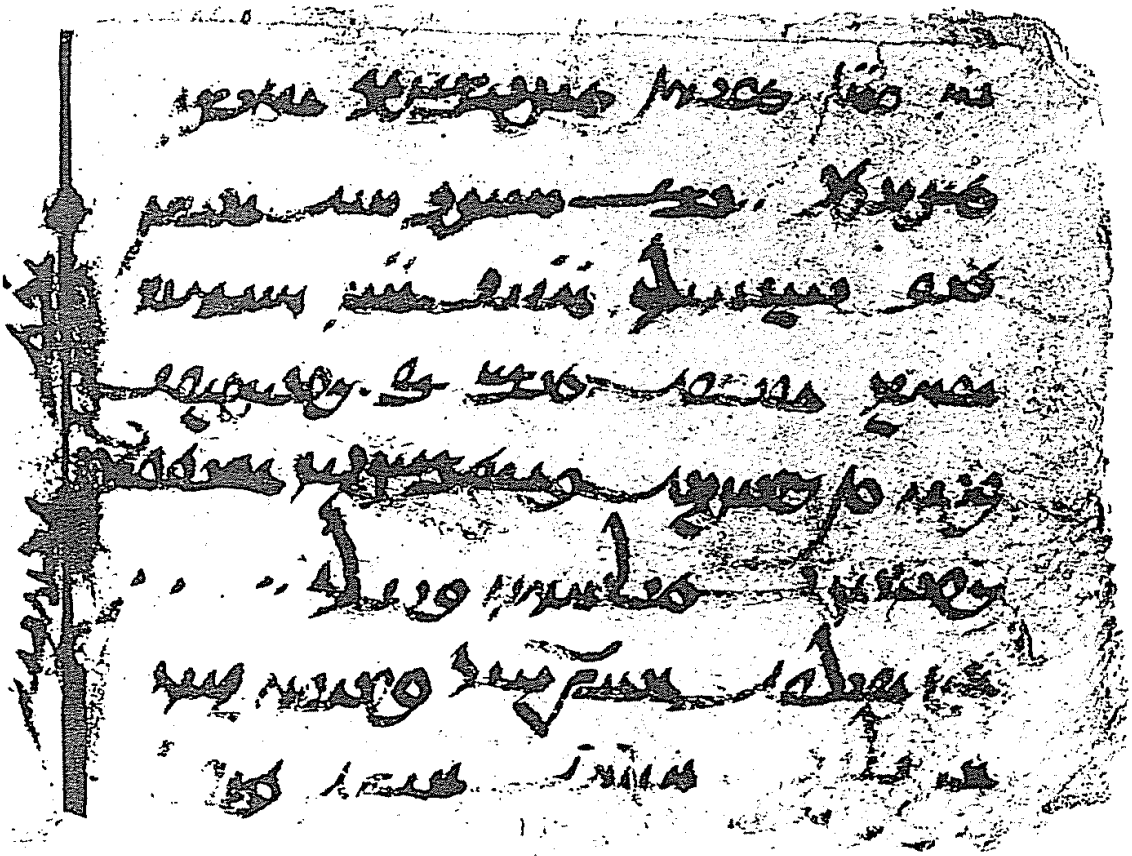

VIII

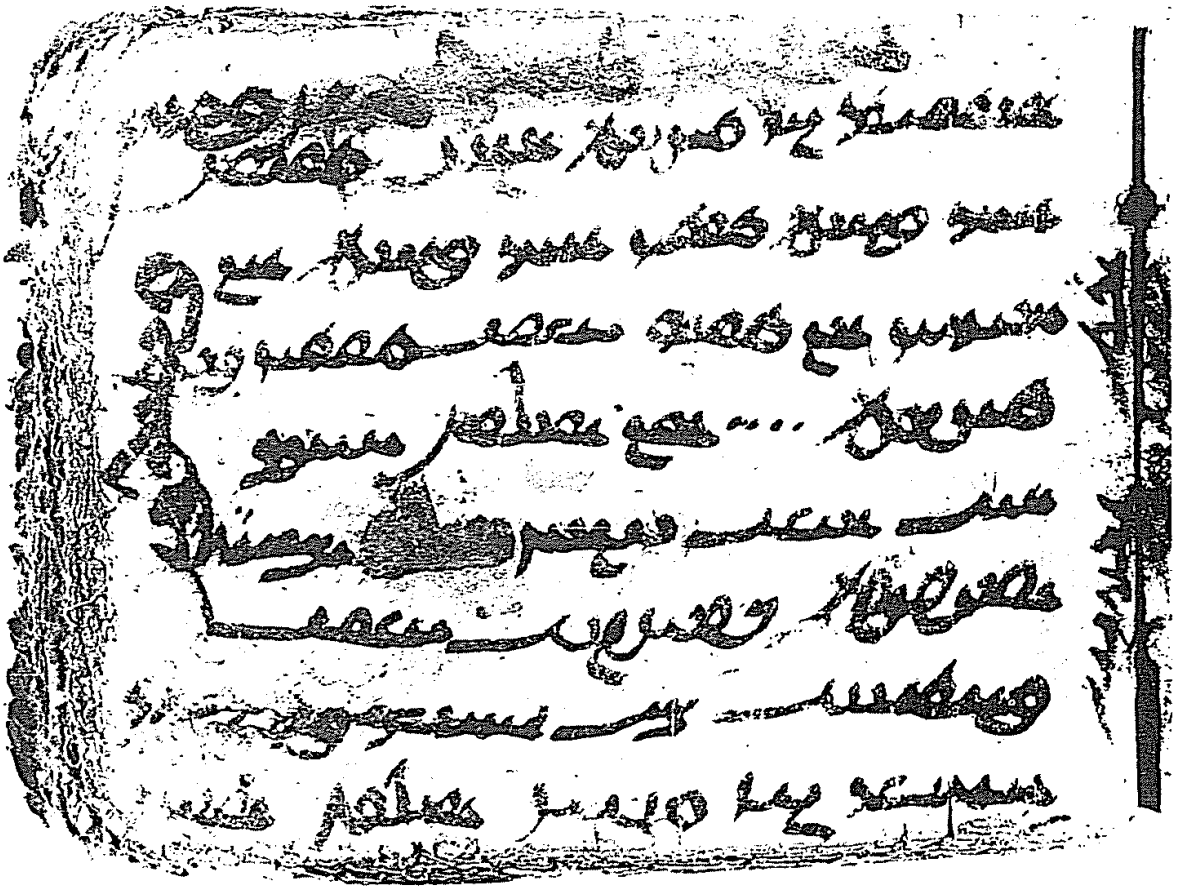

IX

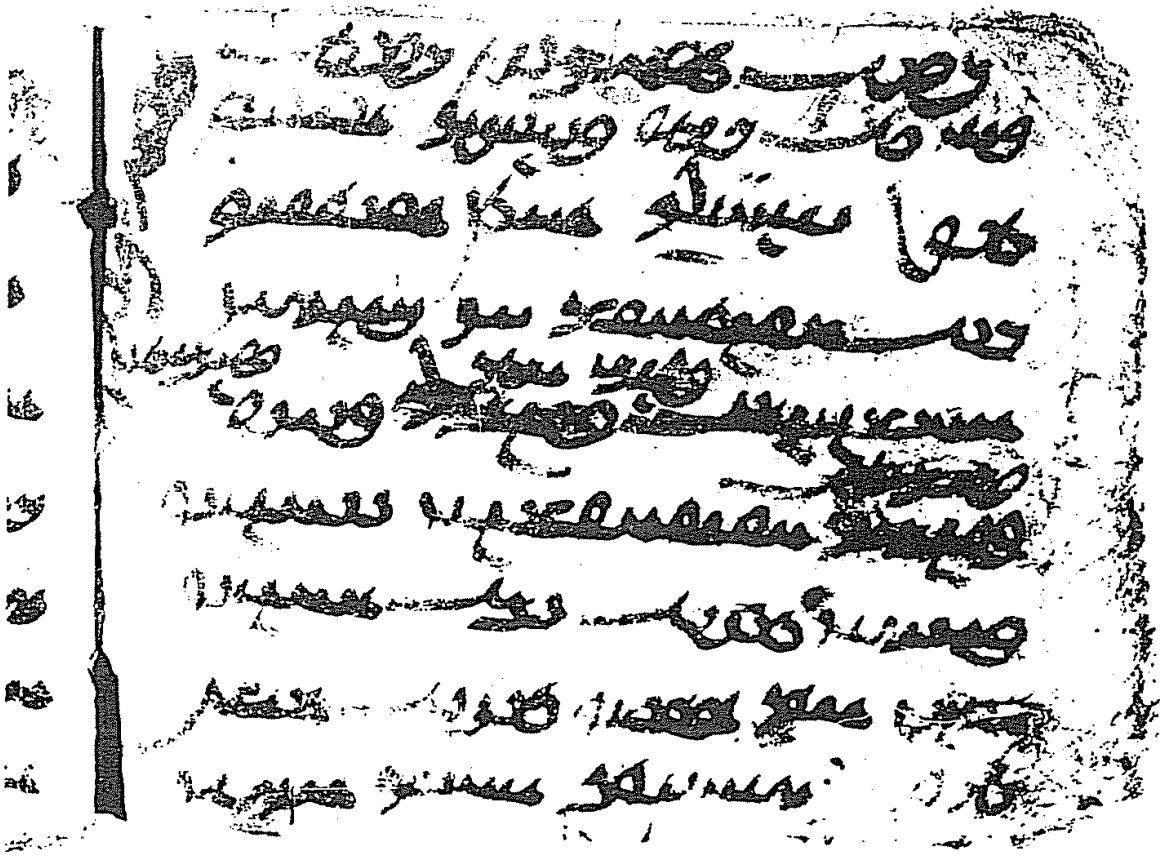

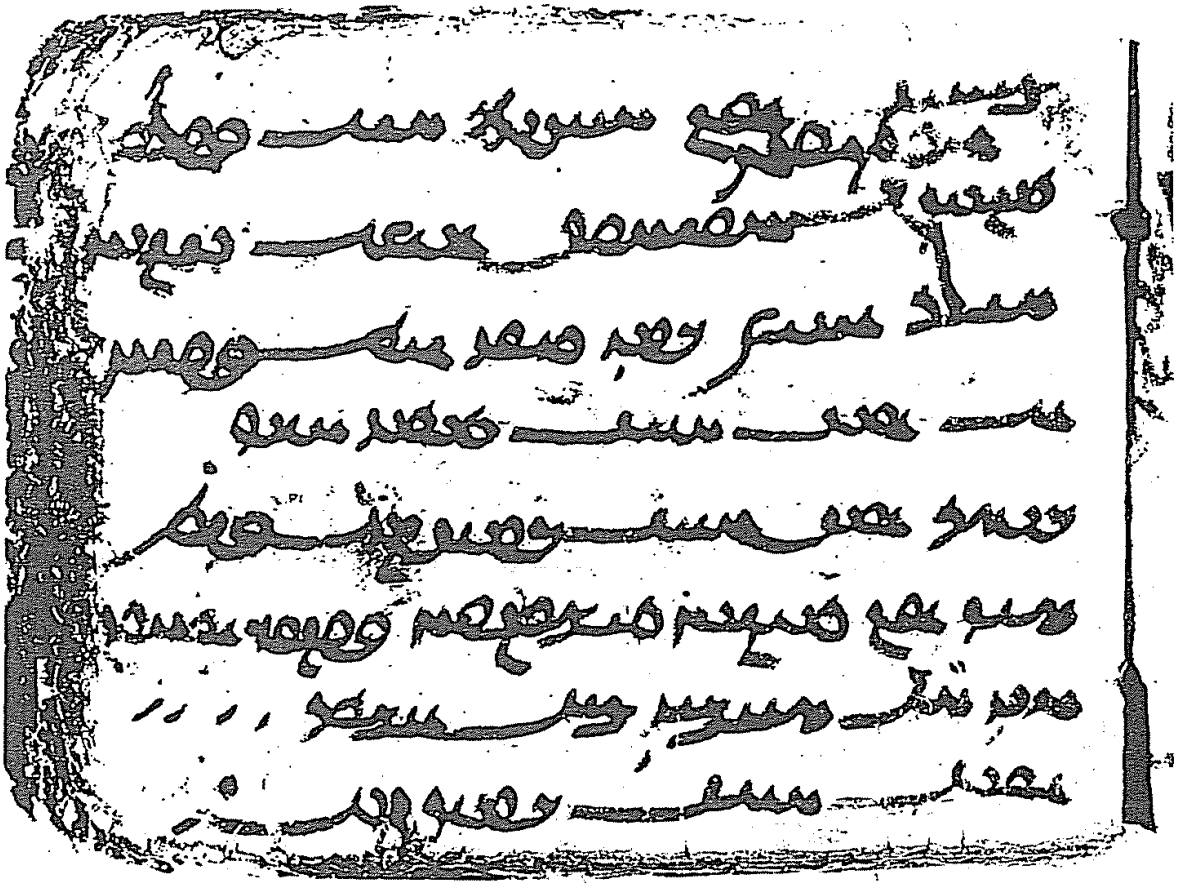

XI

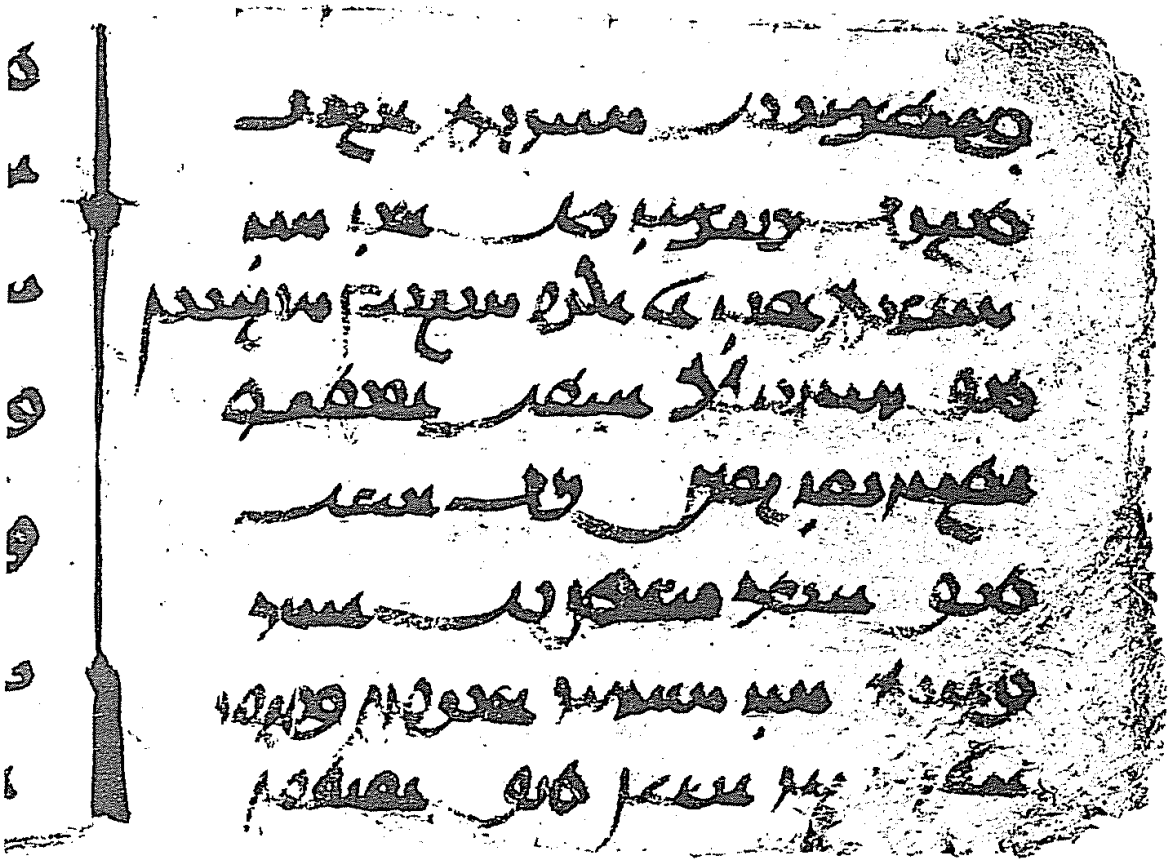

XII

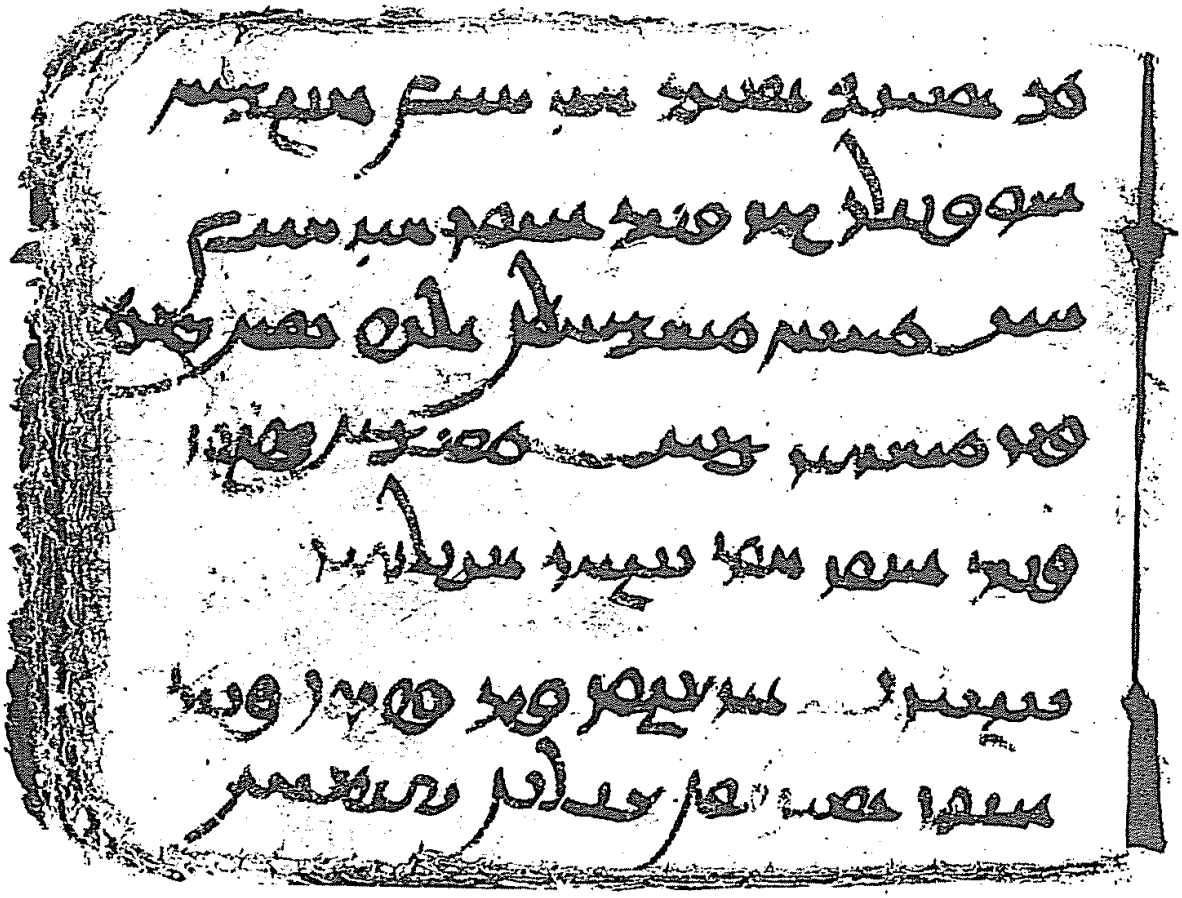

XIII

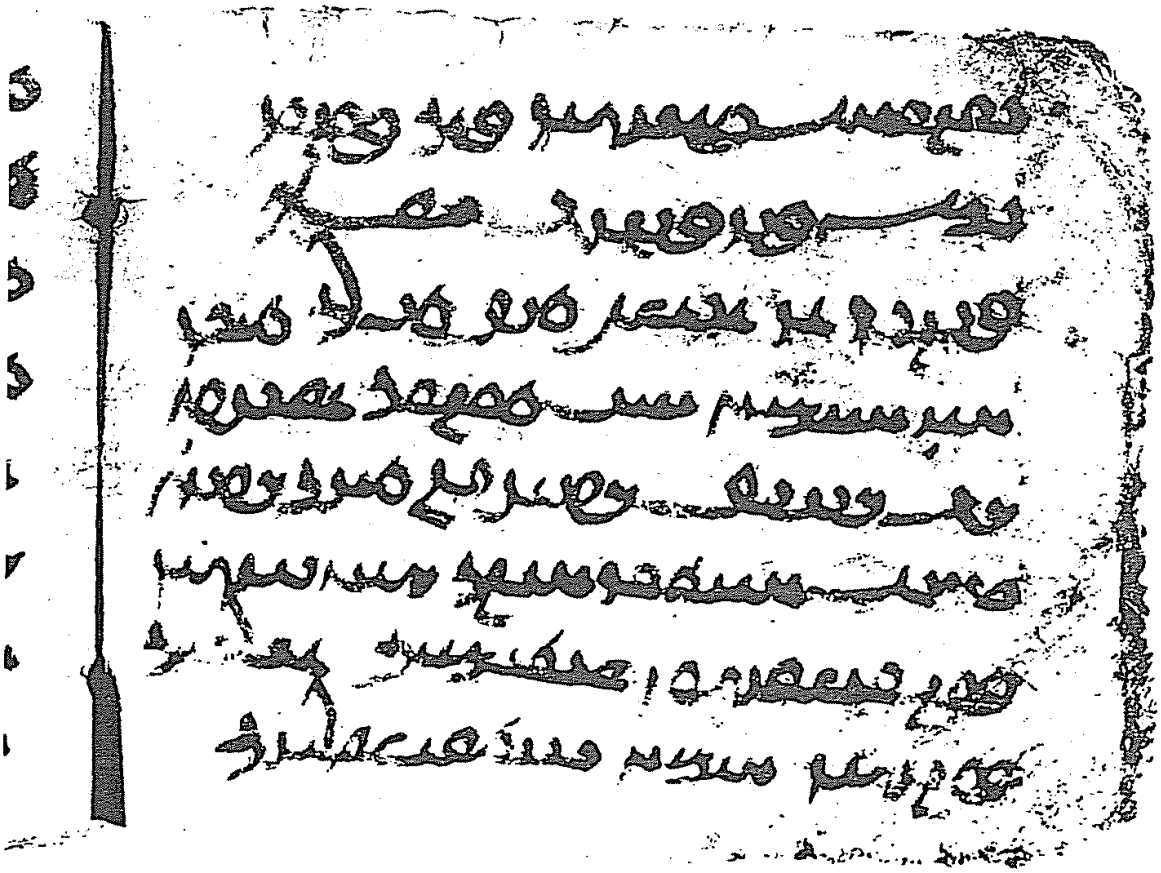

XIV

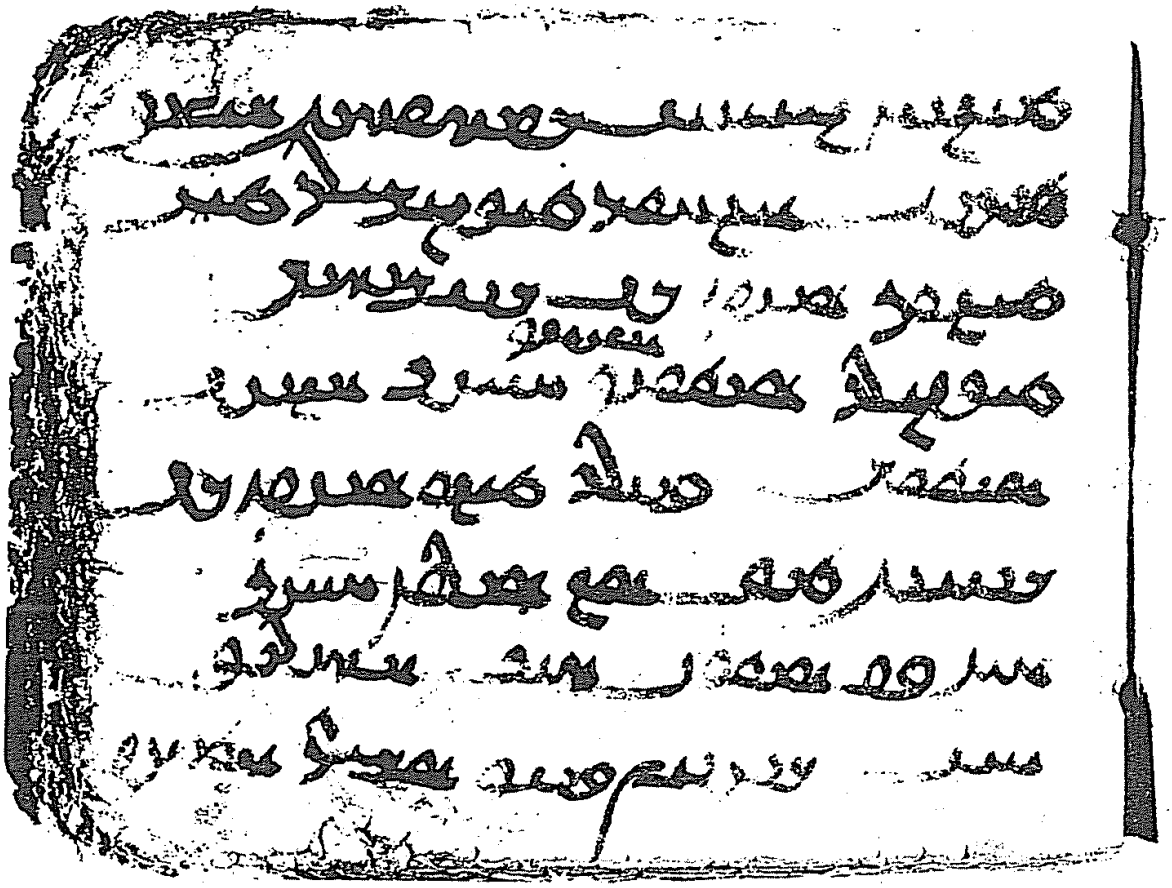

XV

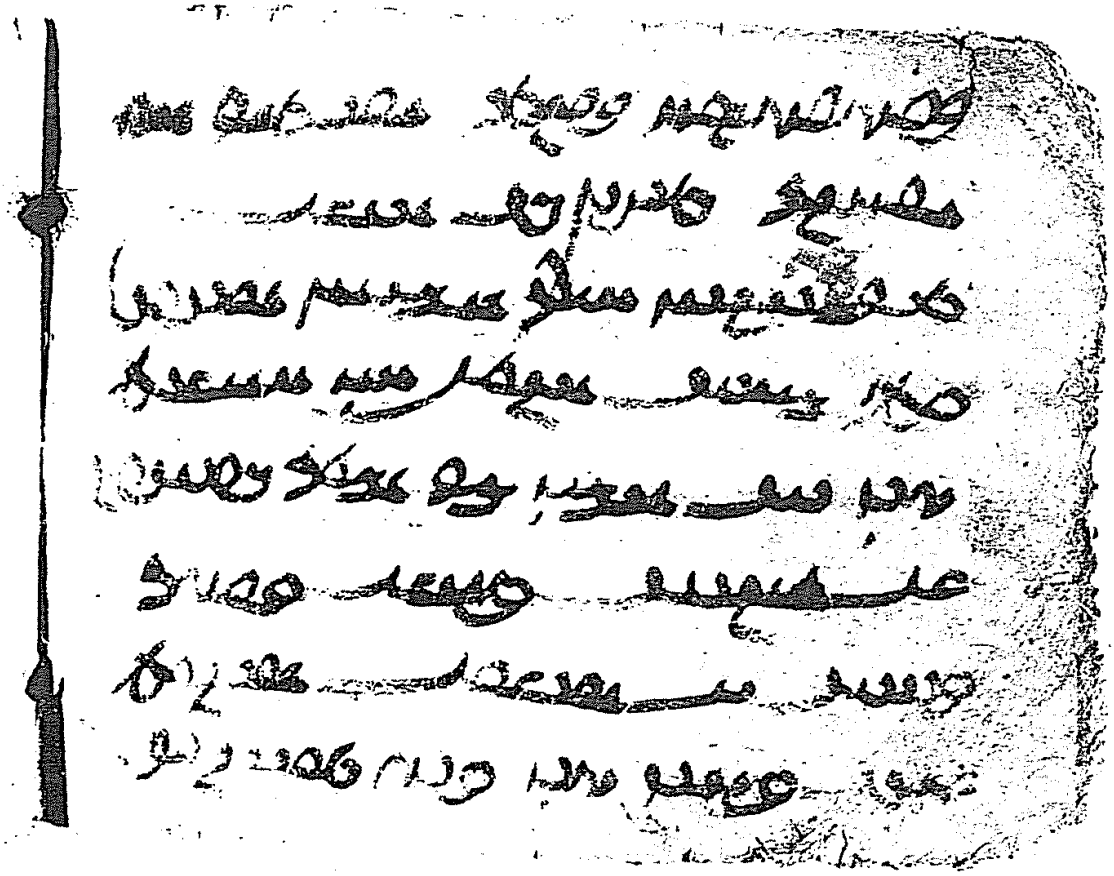

XVI

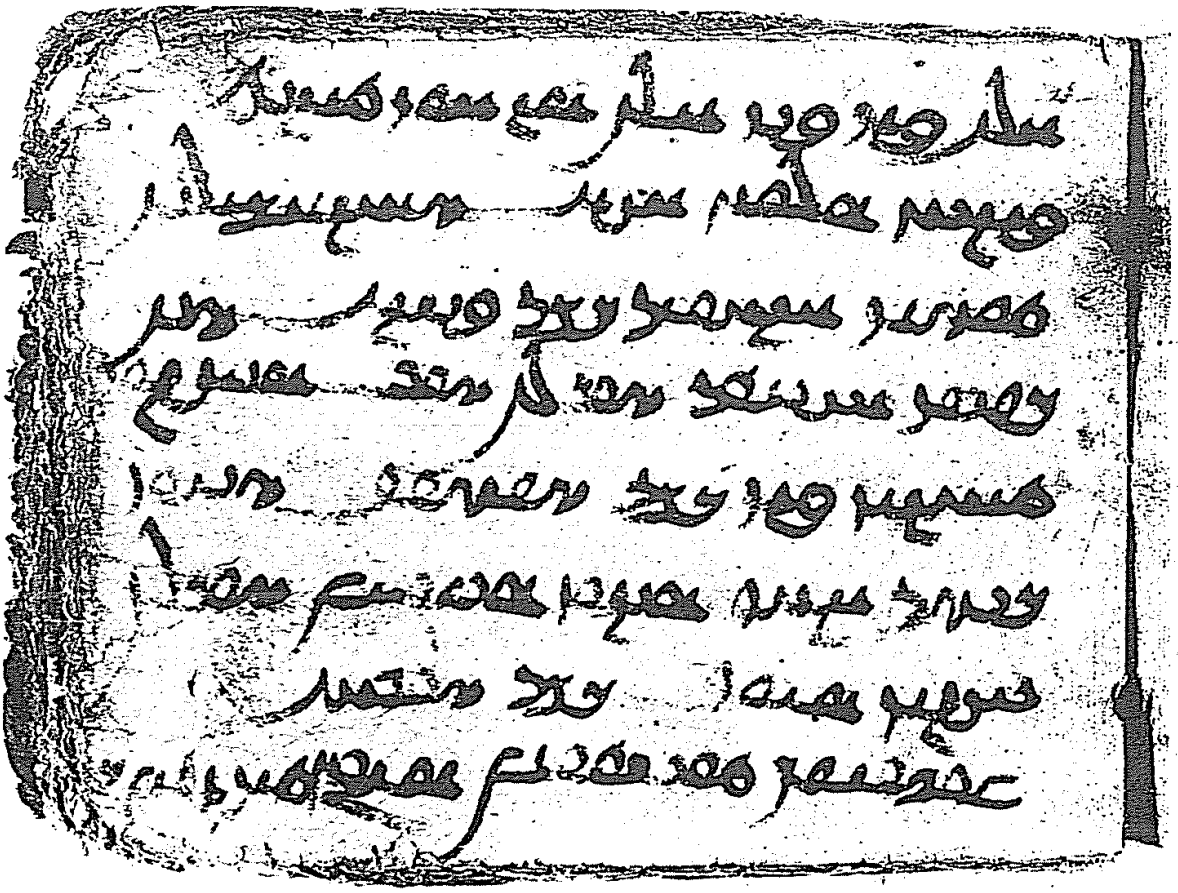

XVII

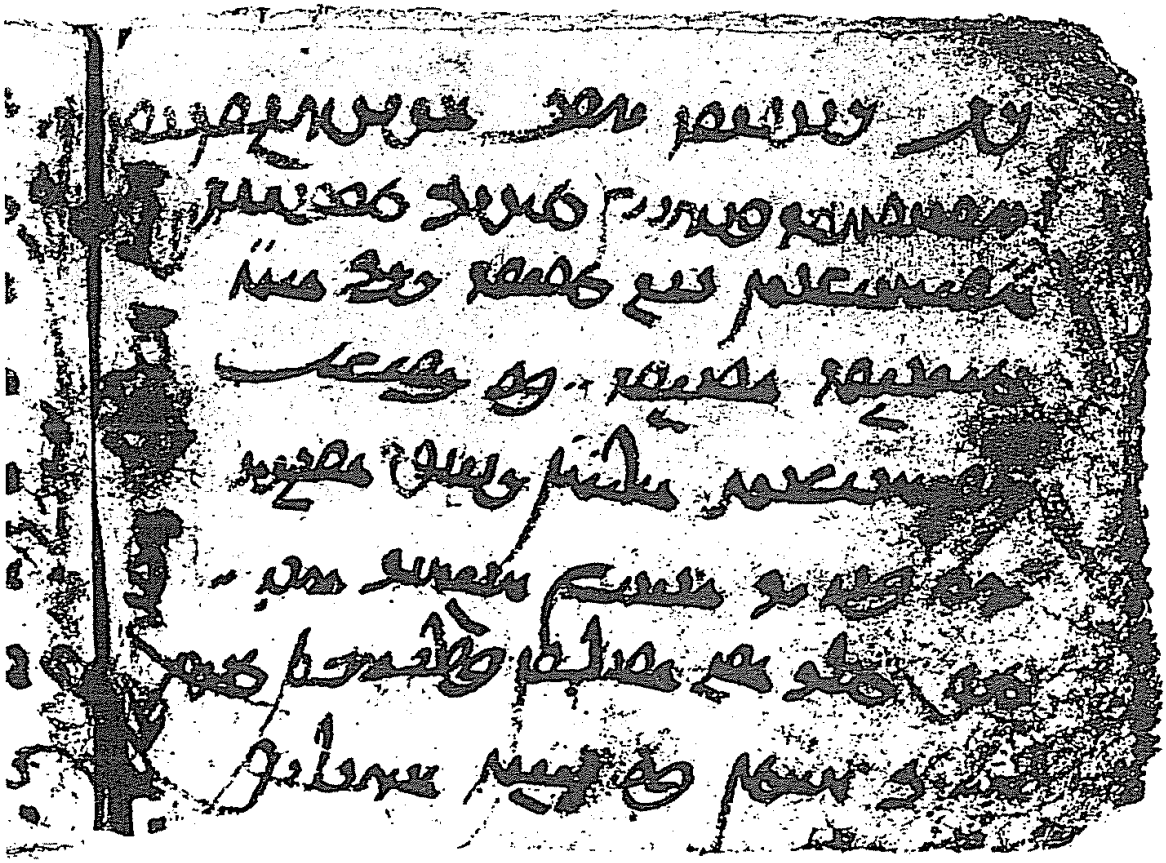

XVIII

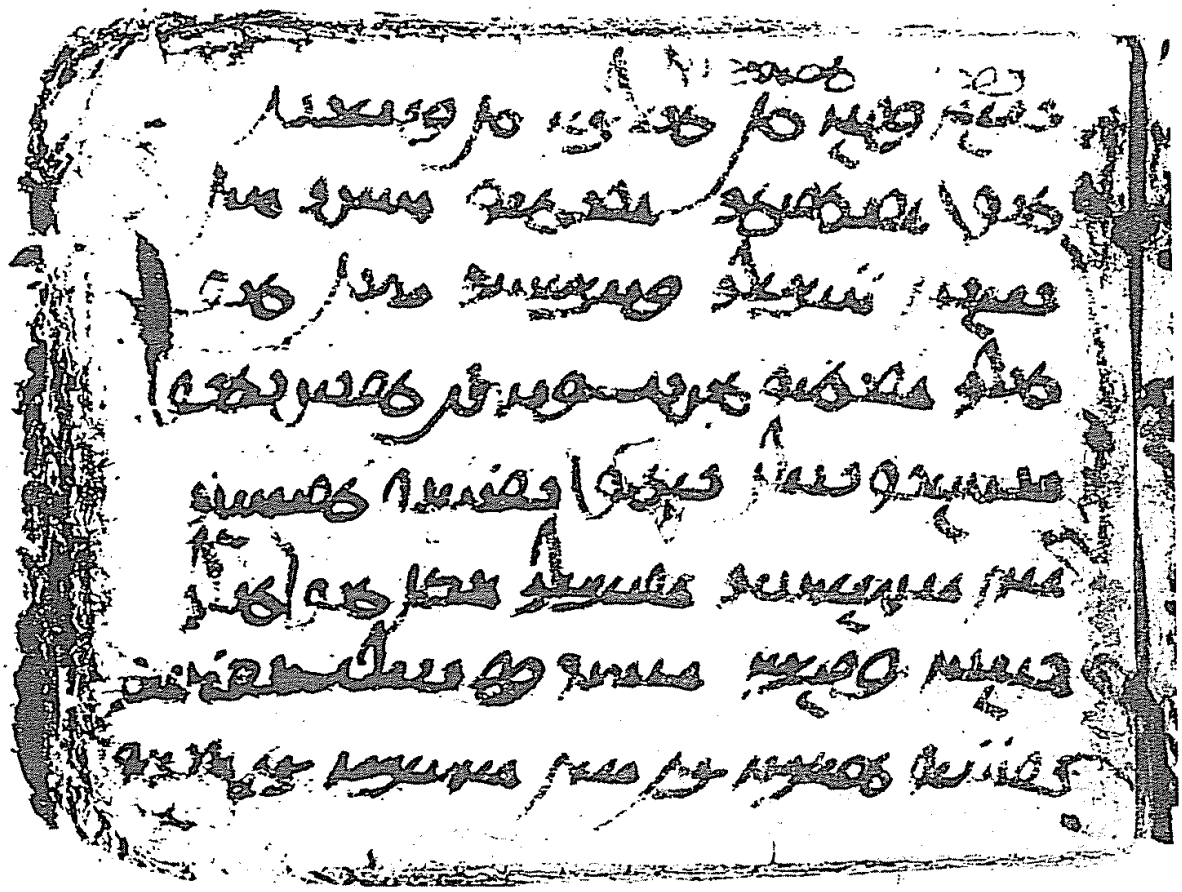

XIX

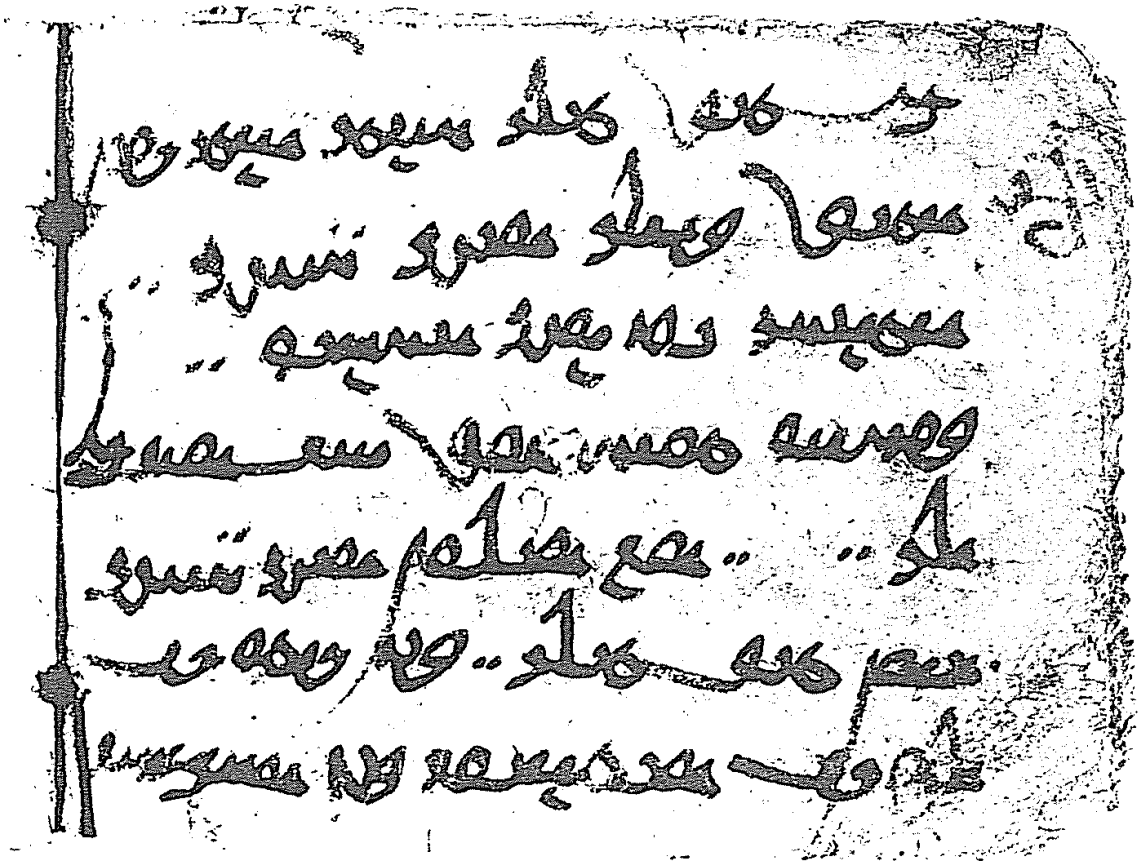

XX

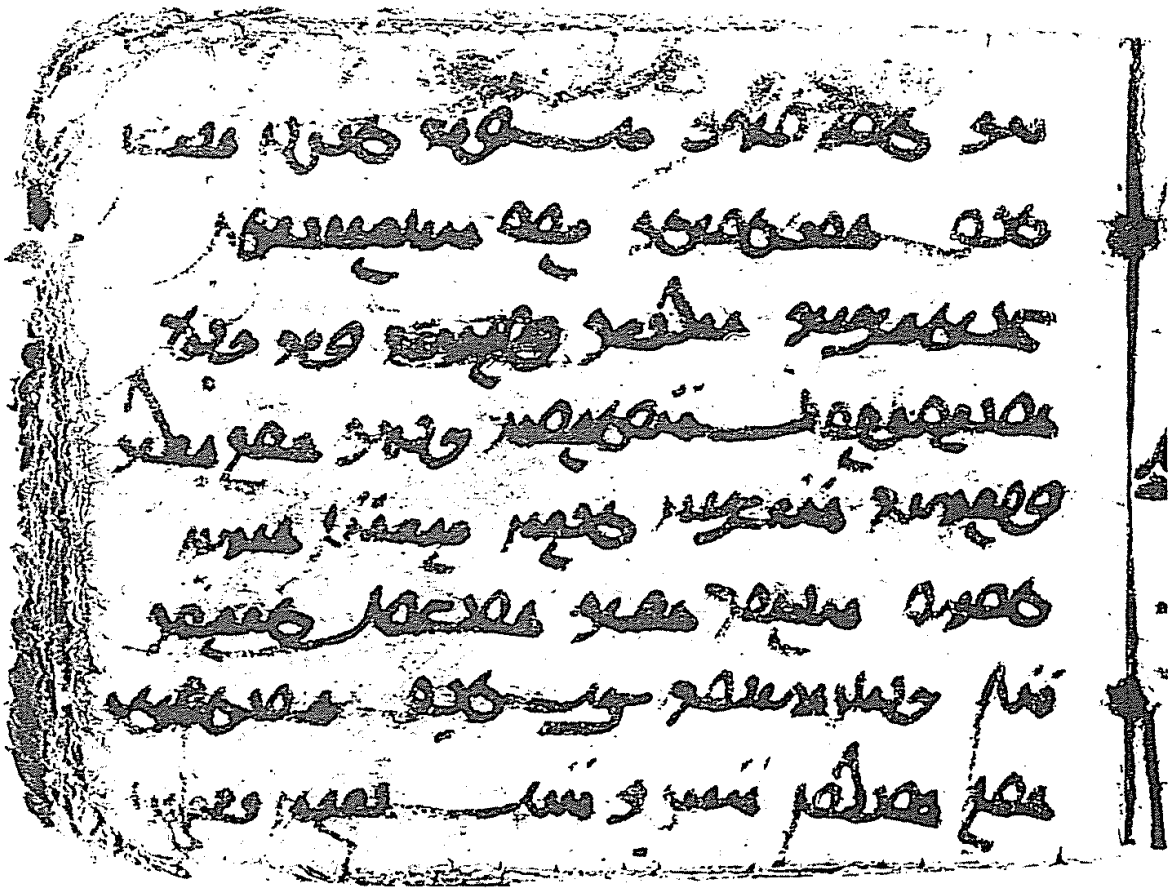

XXI

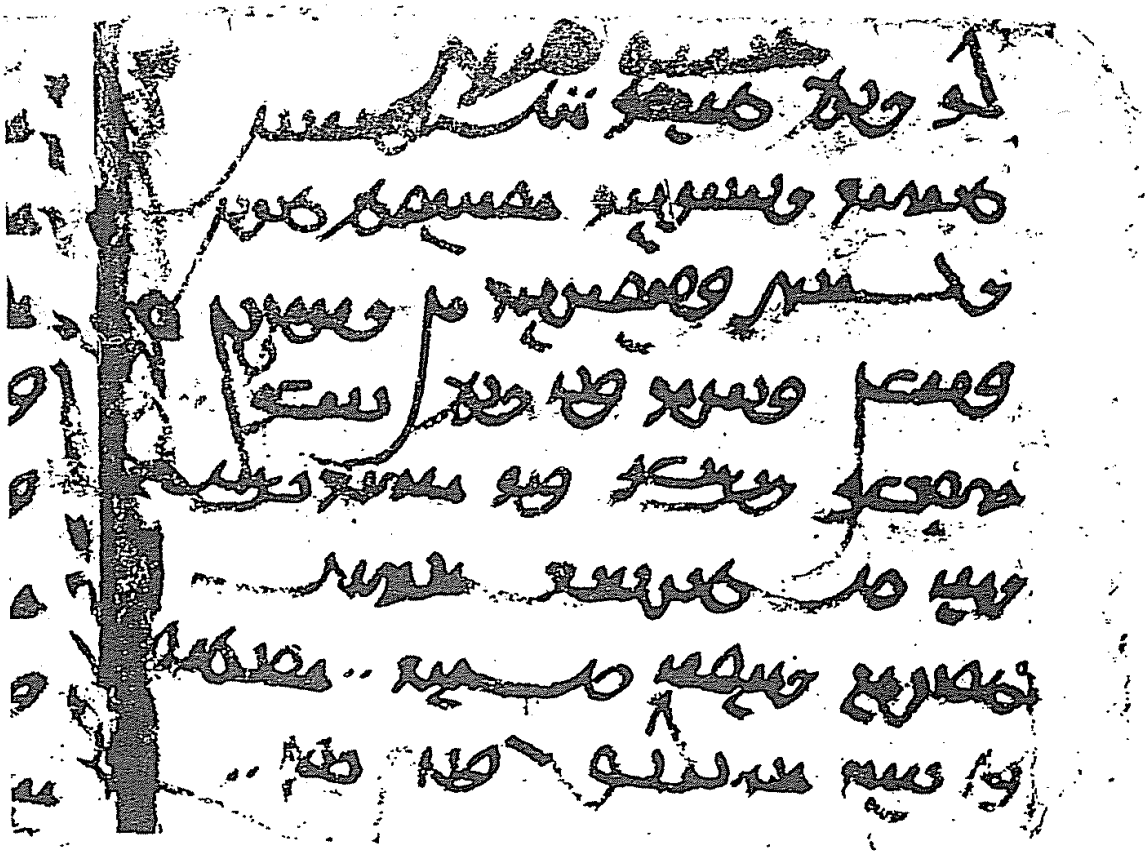

XXII

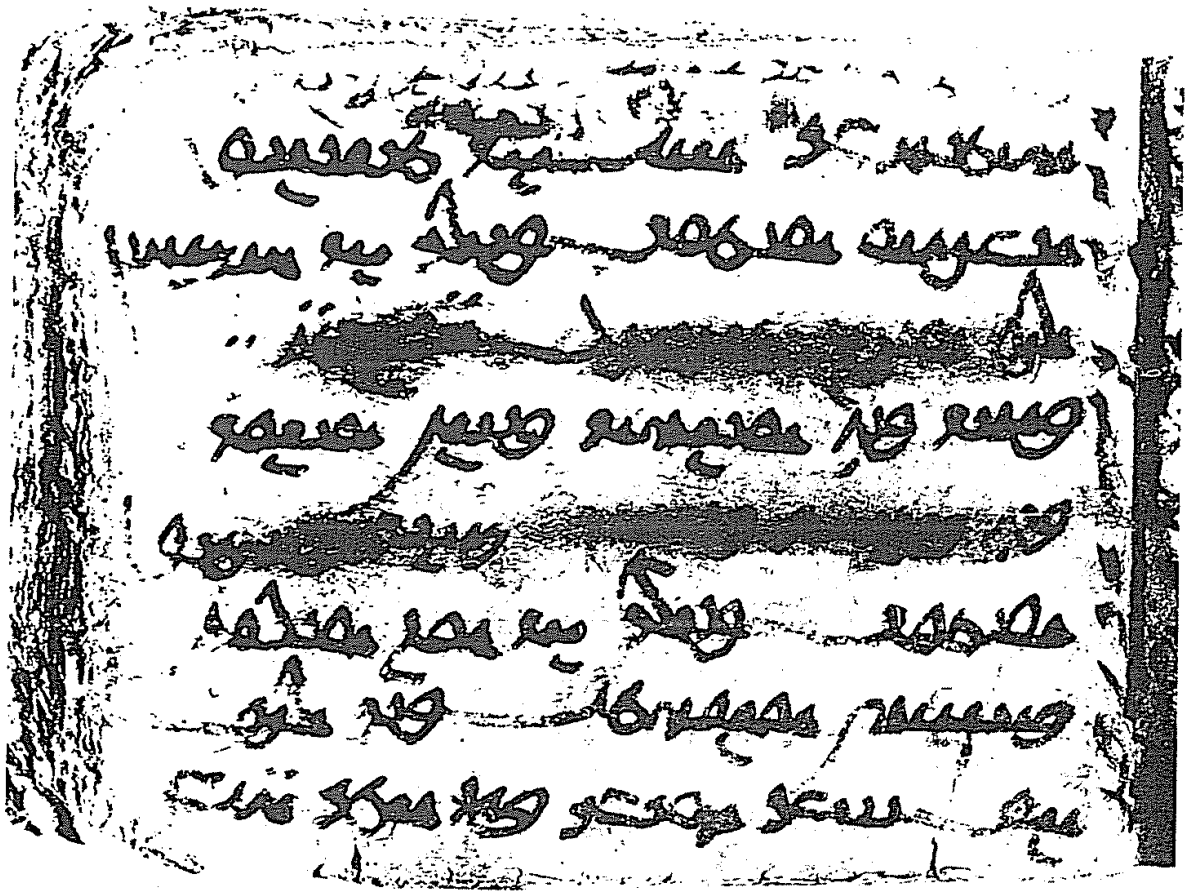

XXIII

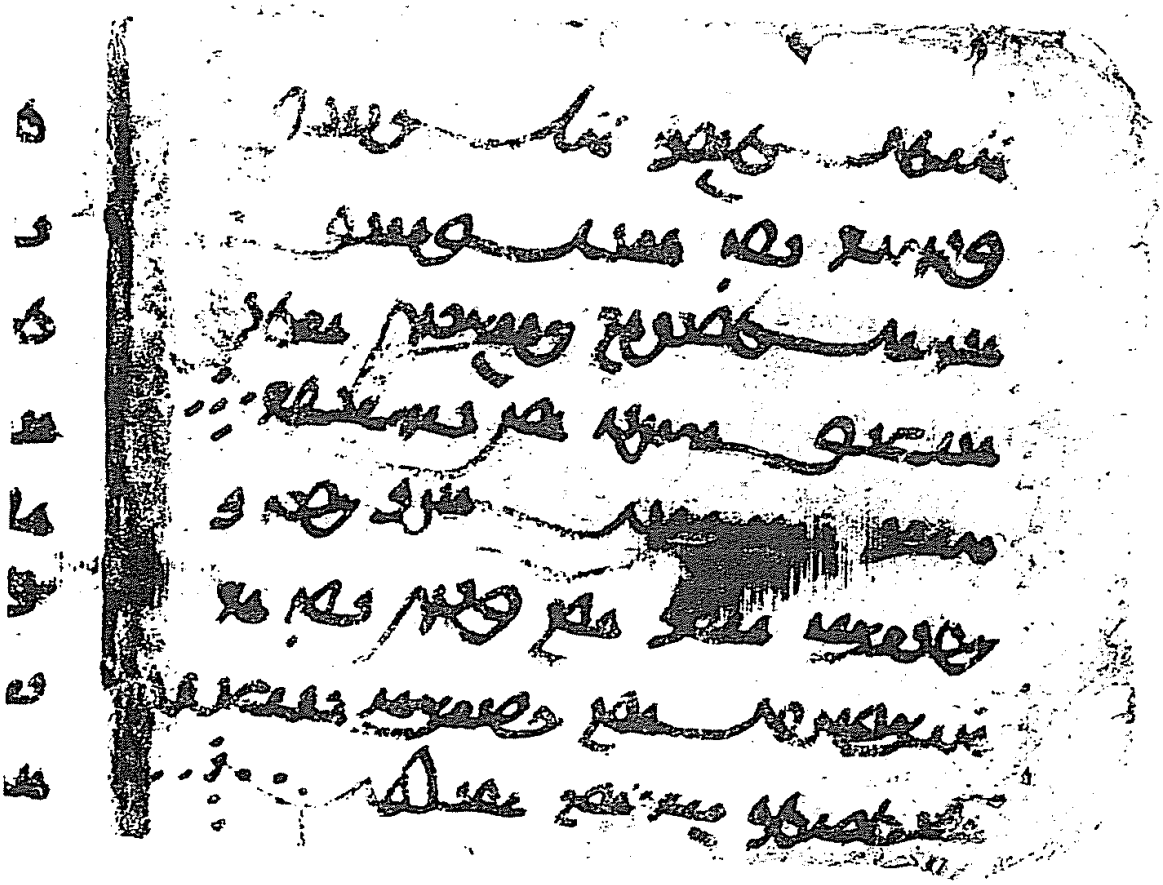

XXIV

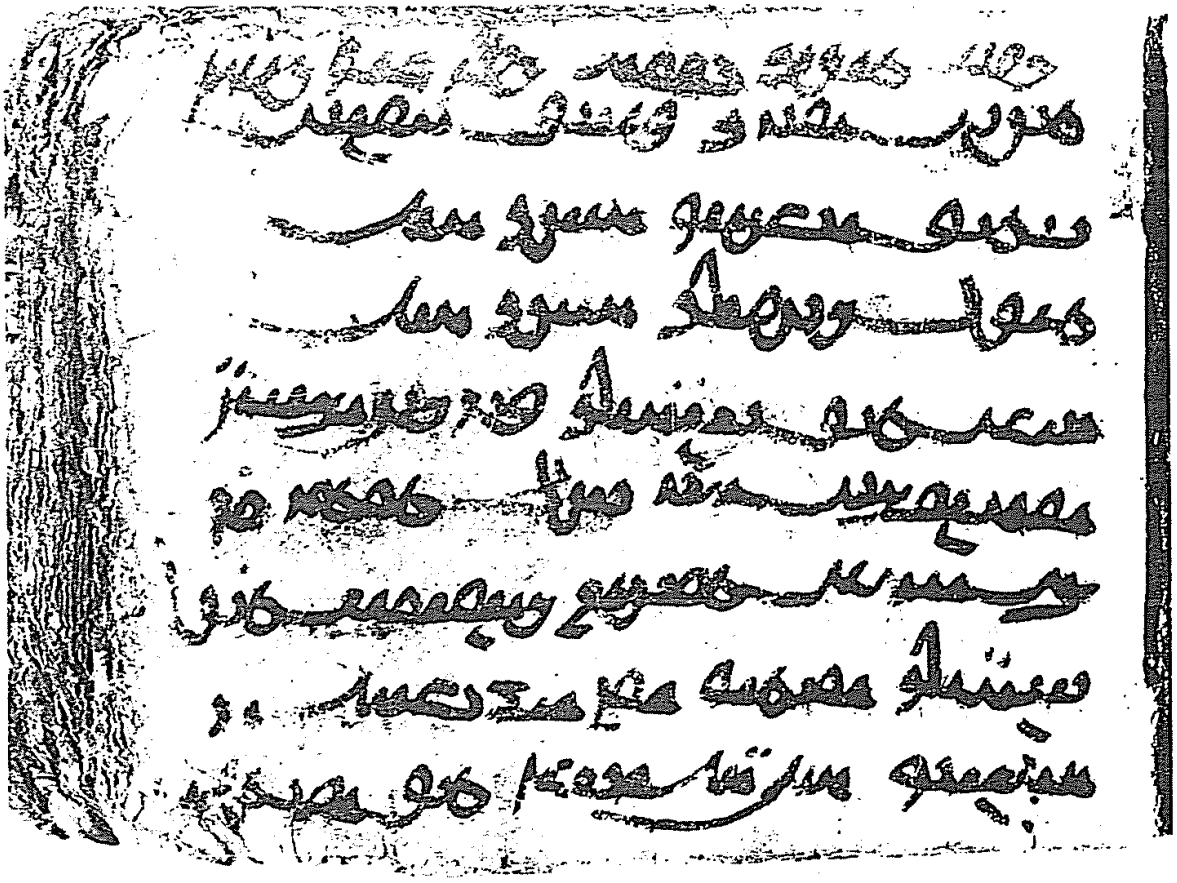

XXV

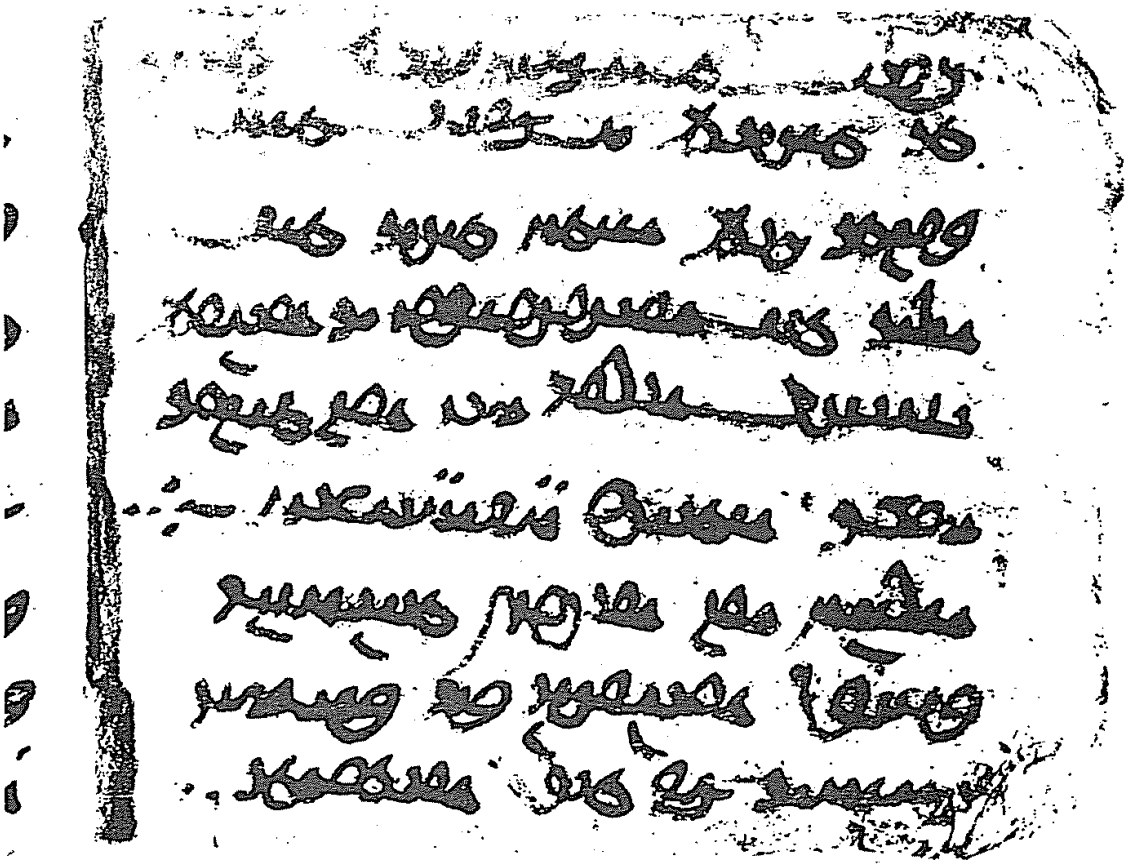

XXVI

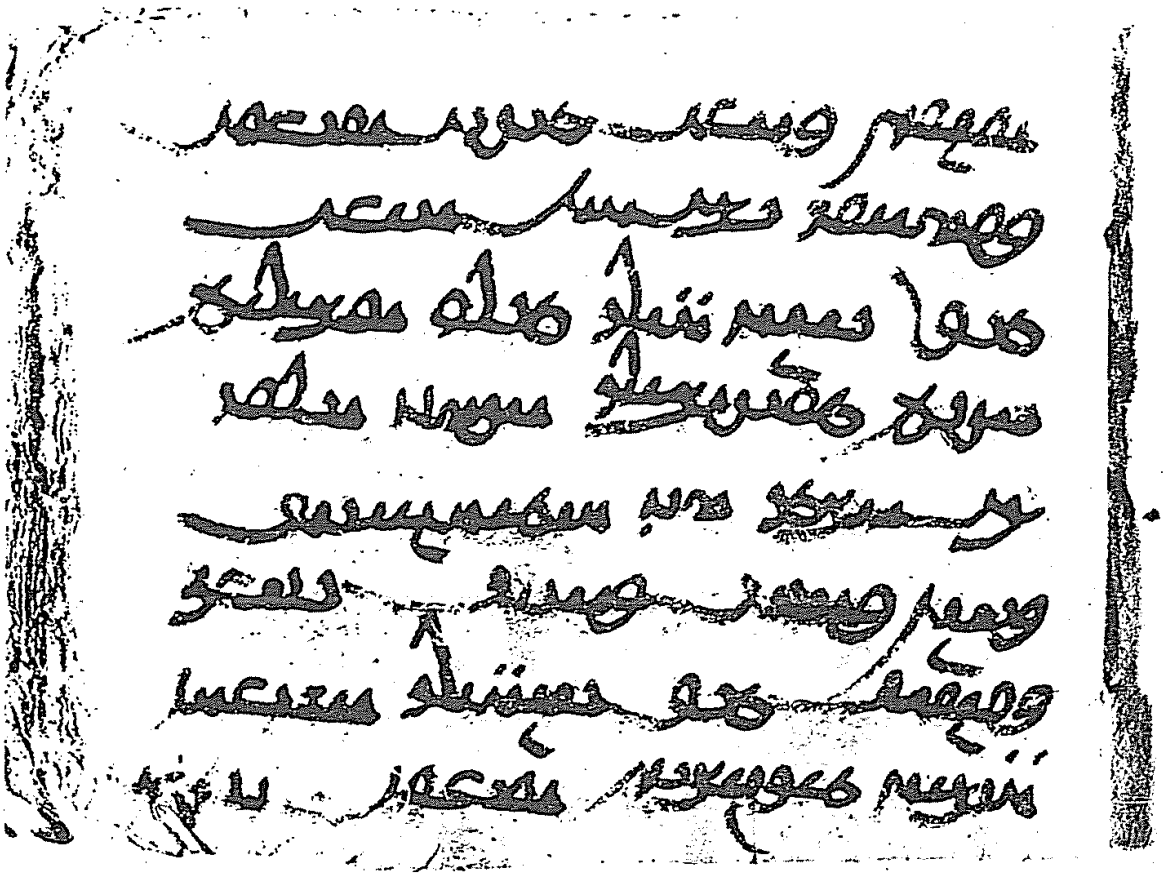

XXVII

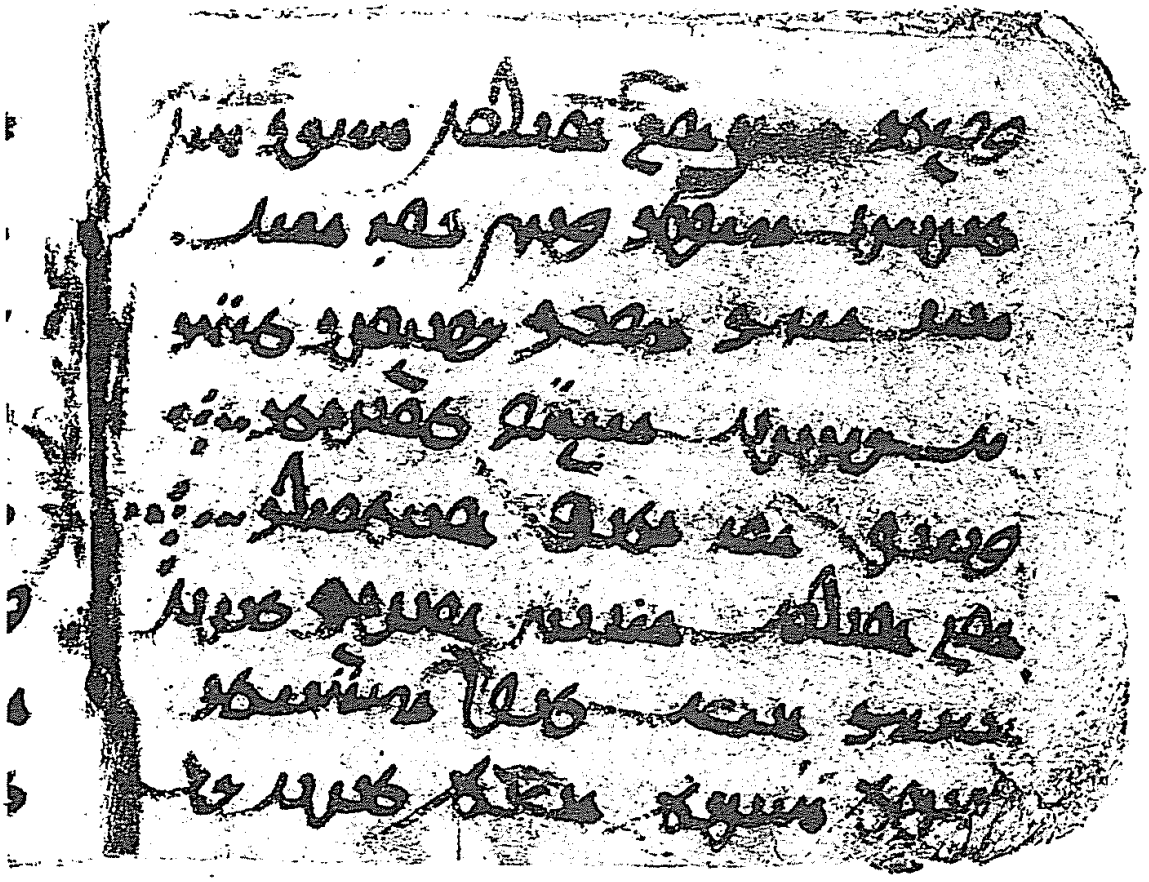

XXVIII

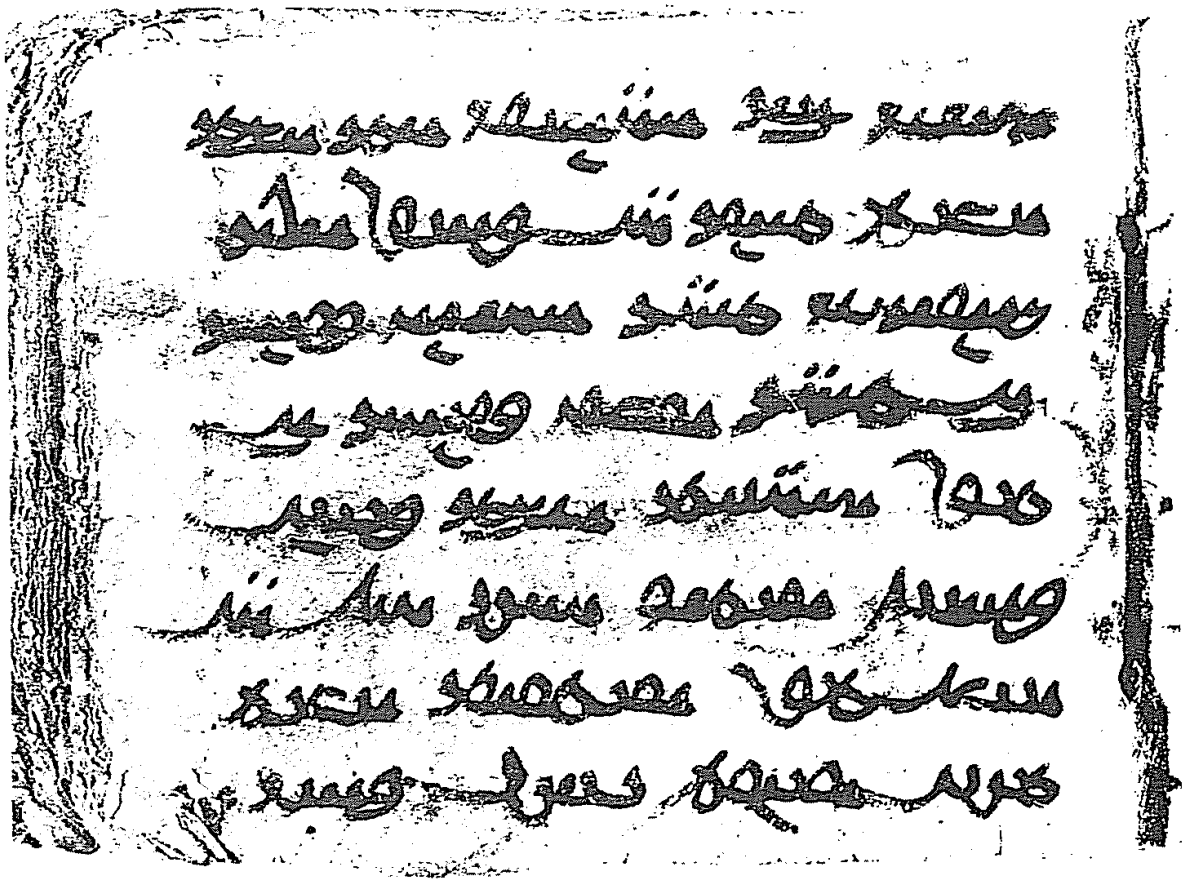

XXIX

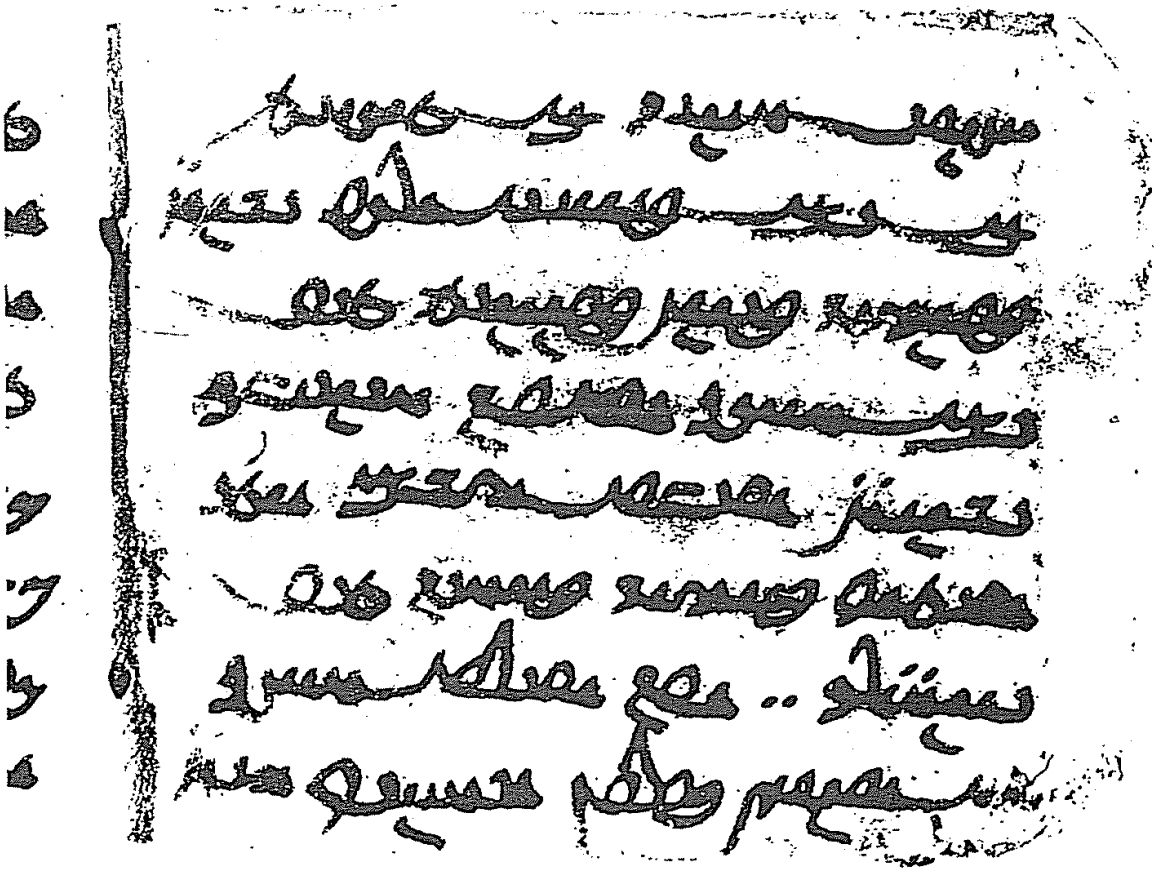

XXX

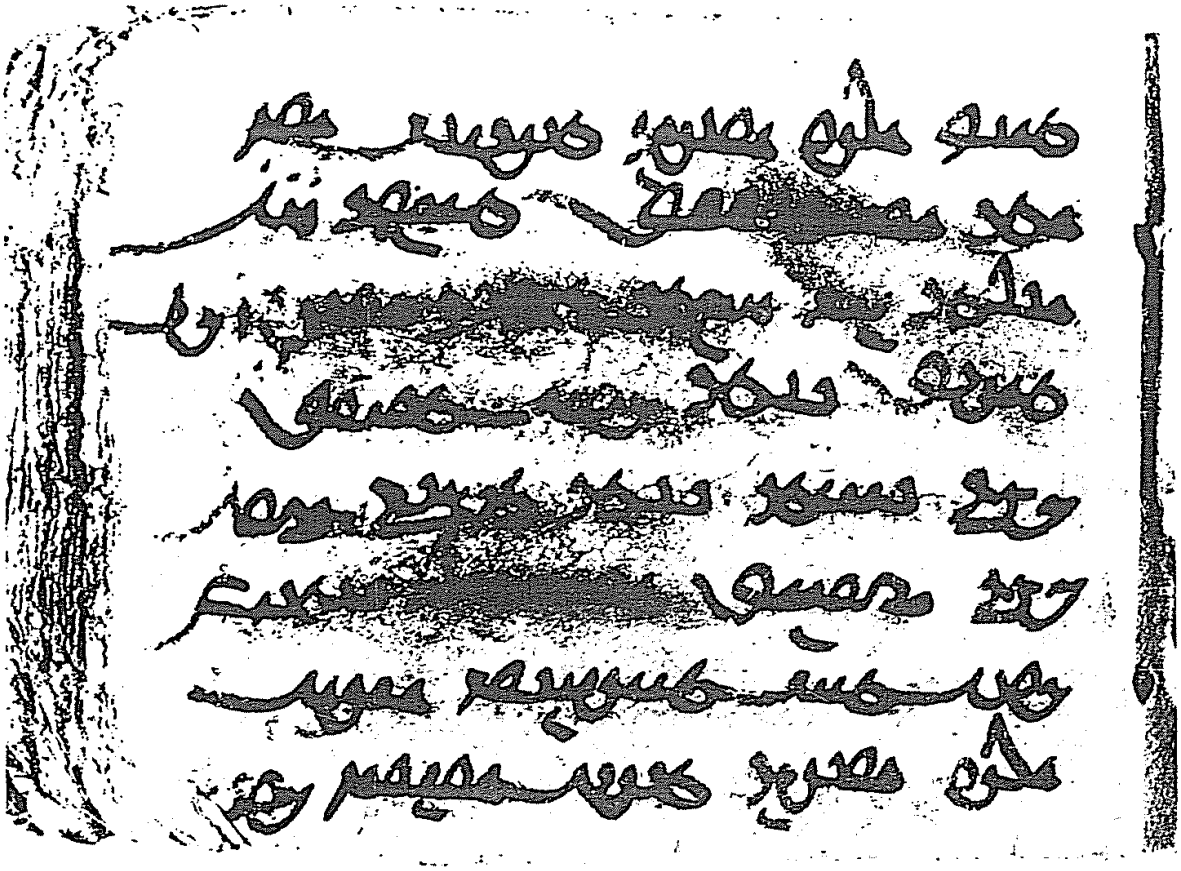

XXXI

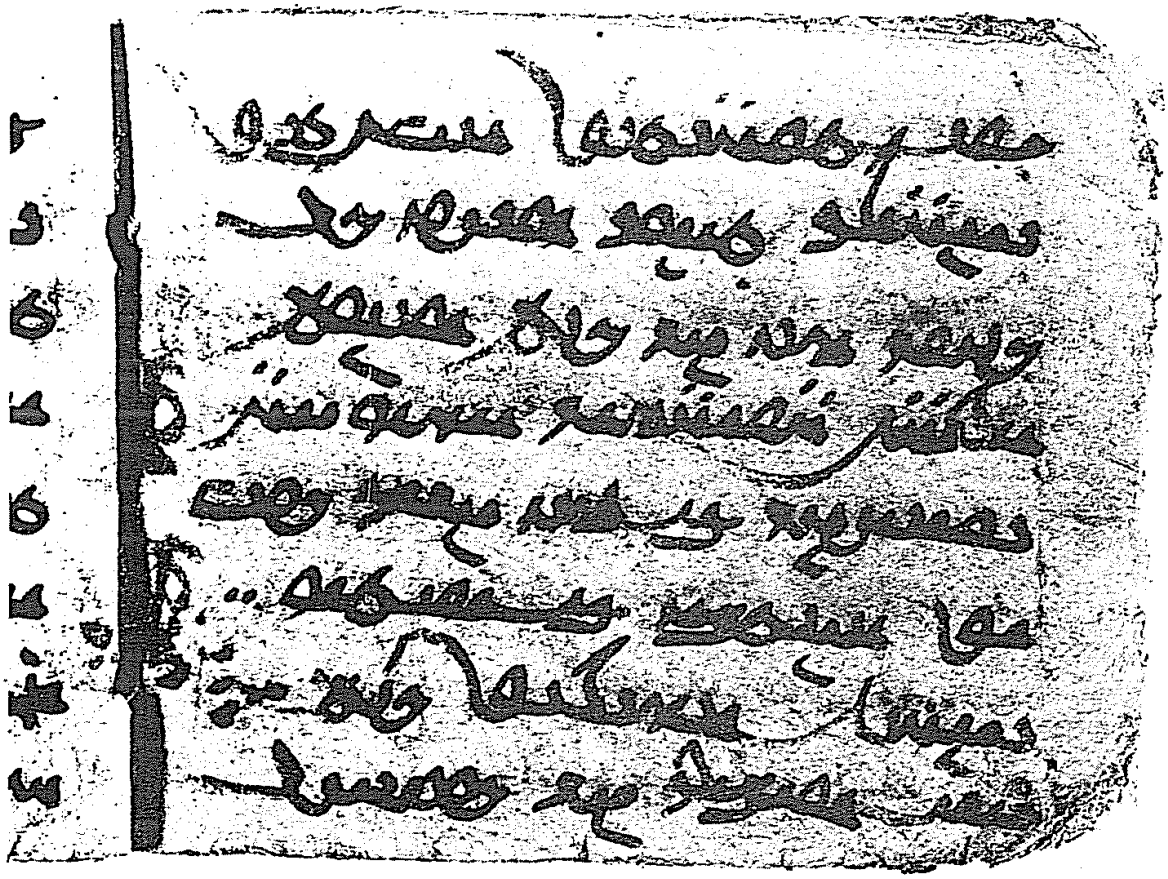

XXXII

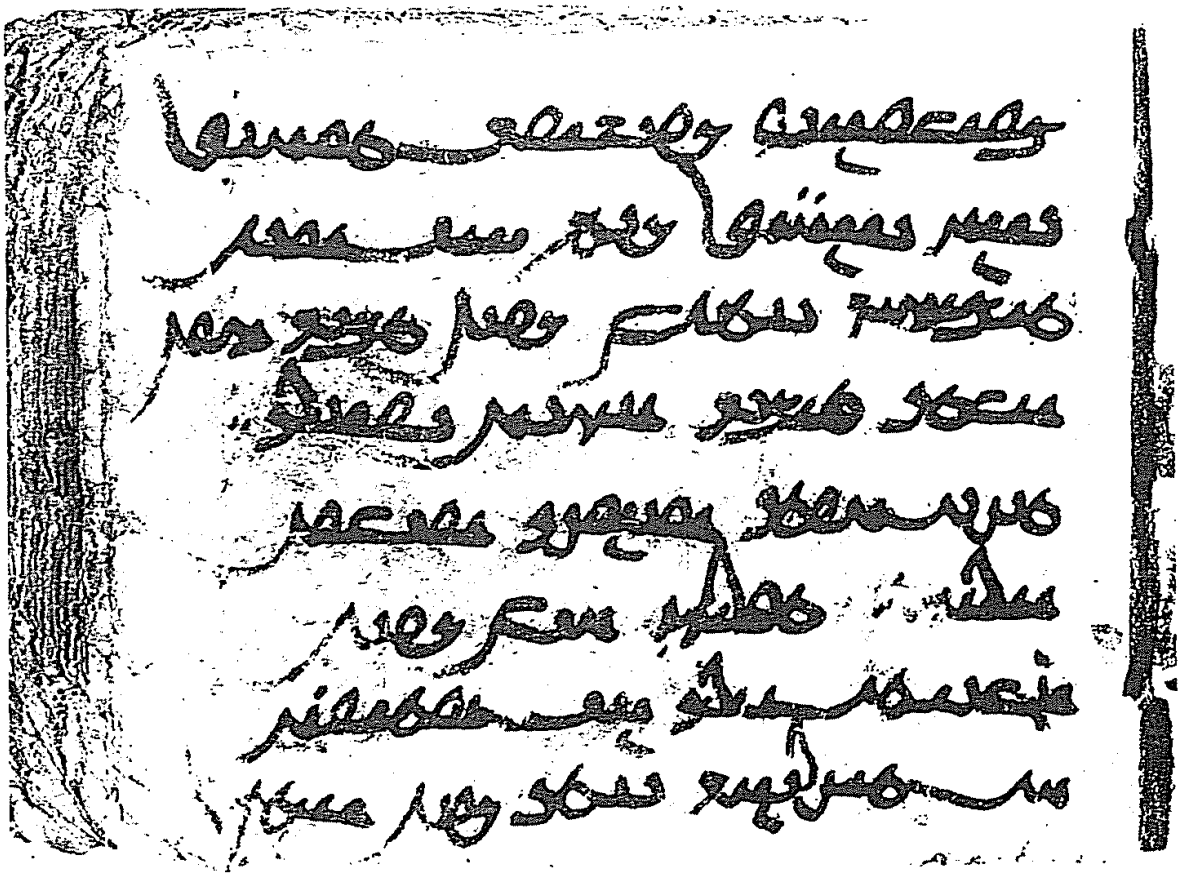

XXXIII

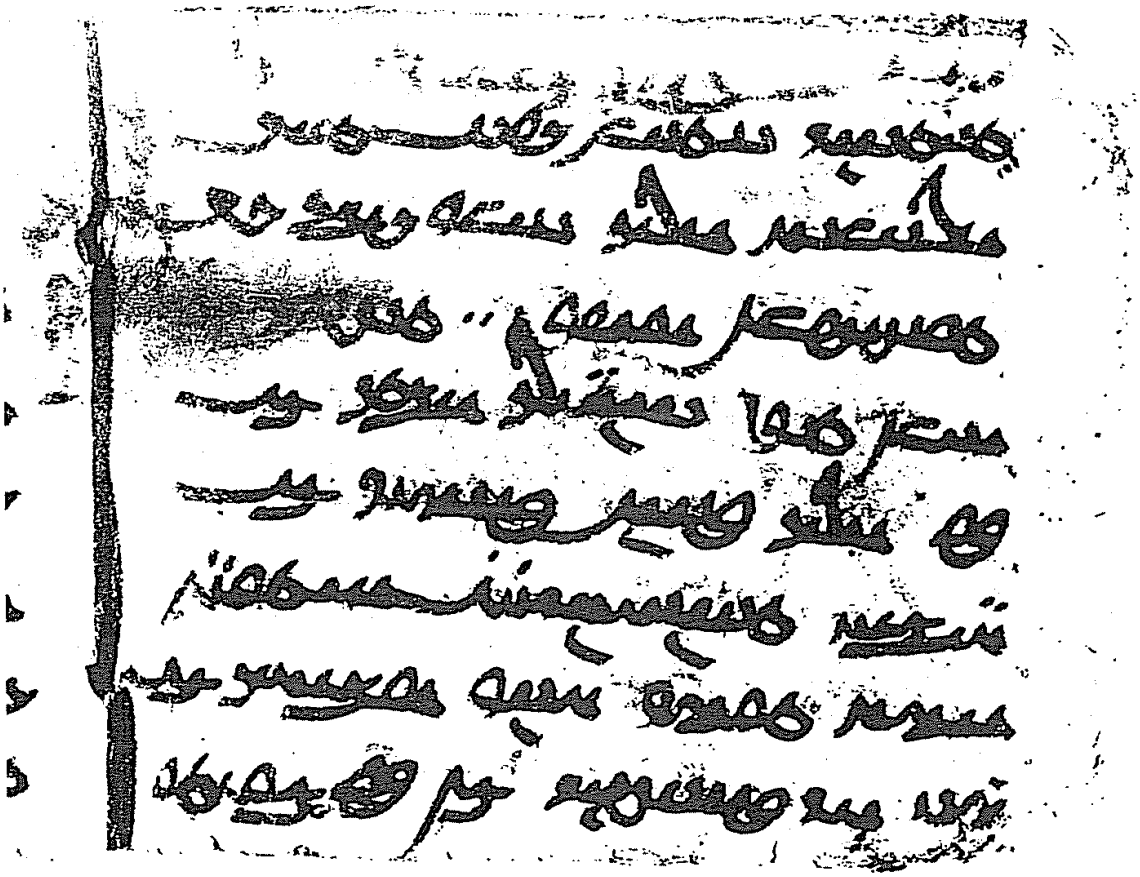

XXXIV

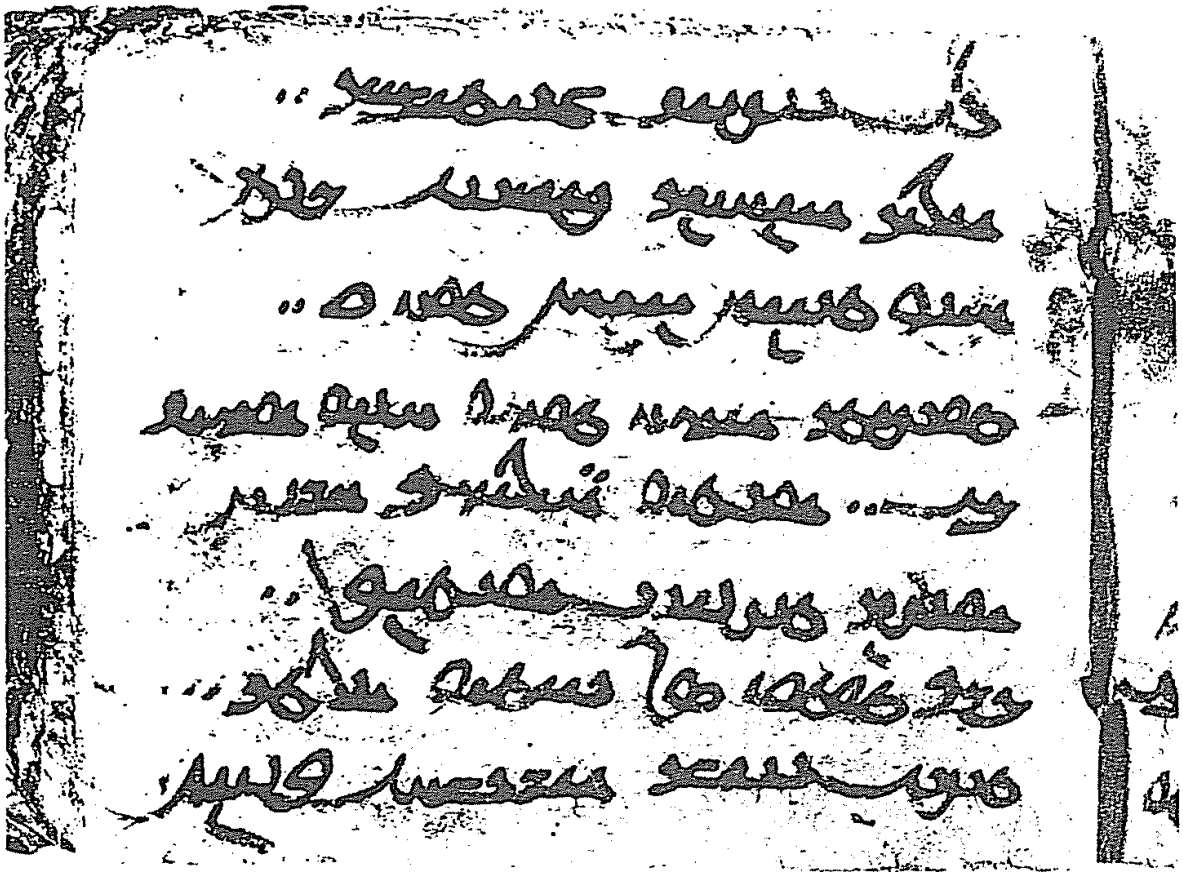

XXXV

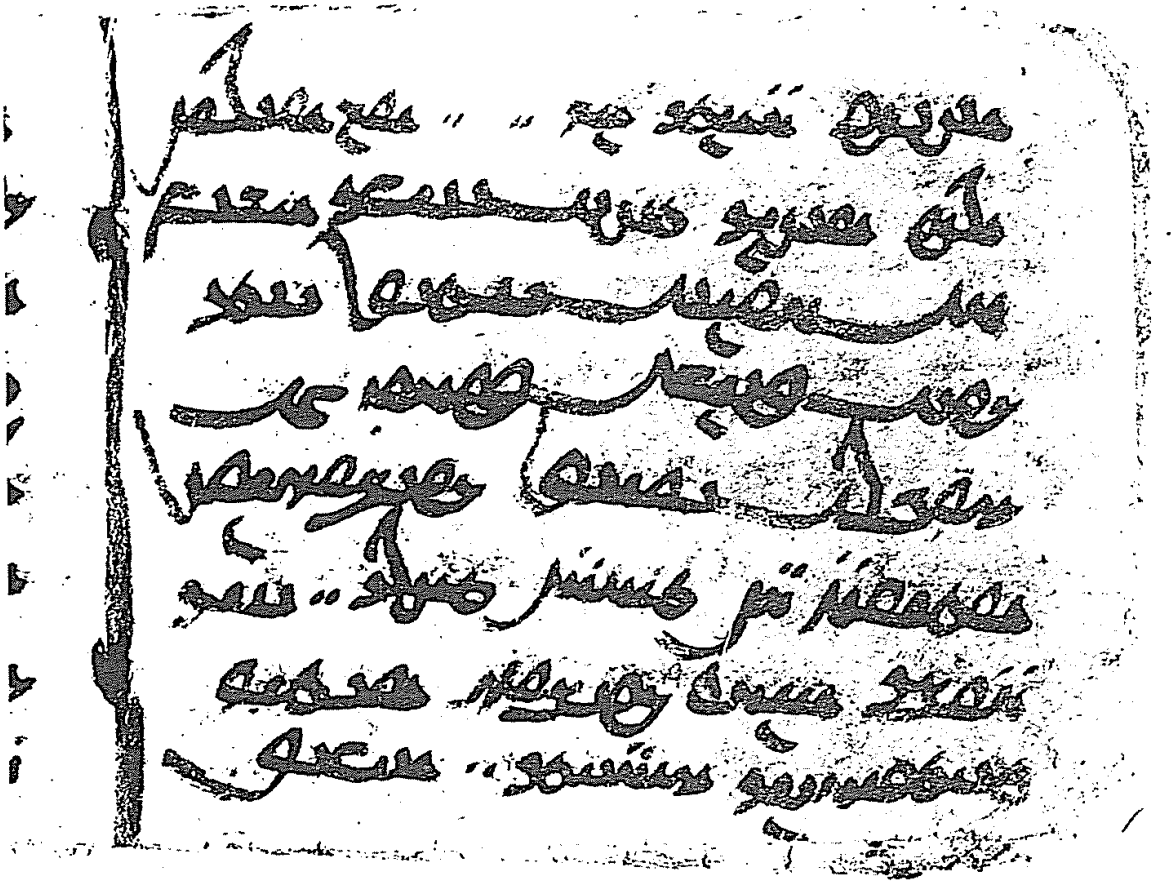

XXXVI

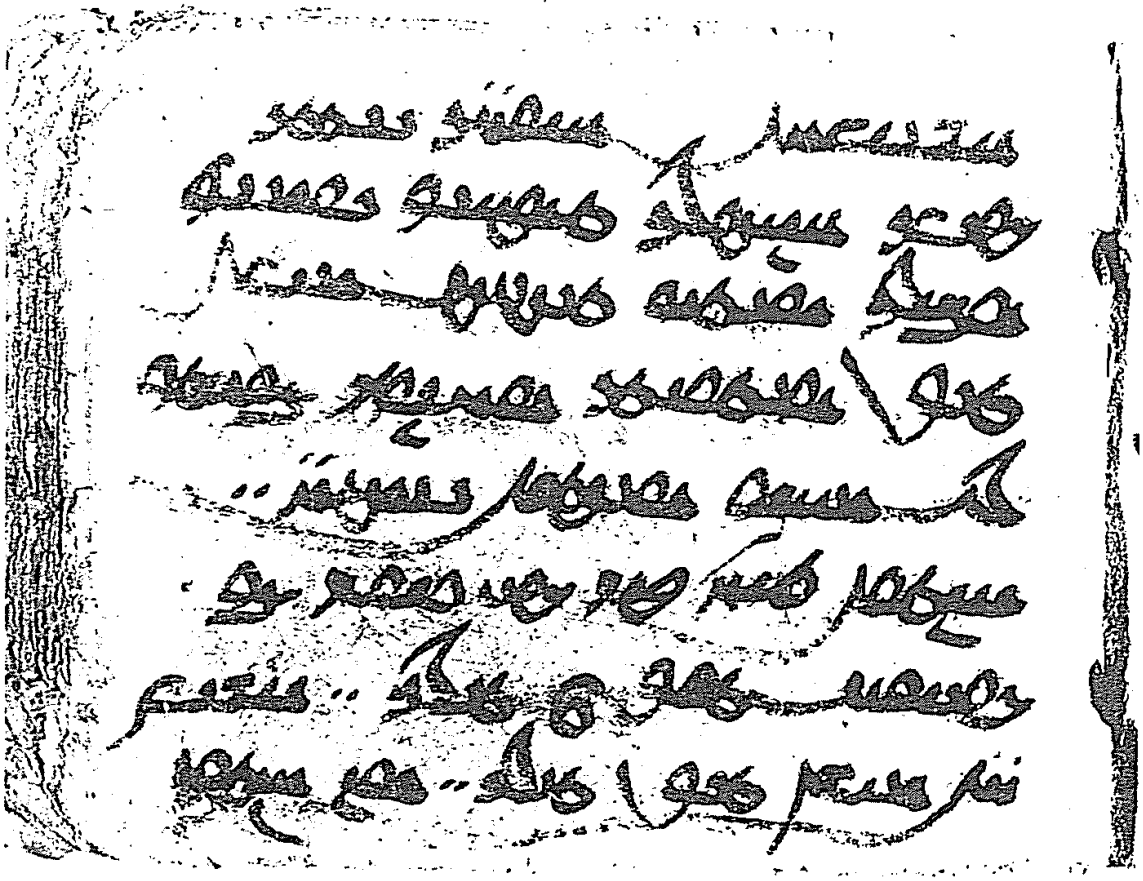

XXXVII

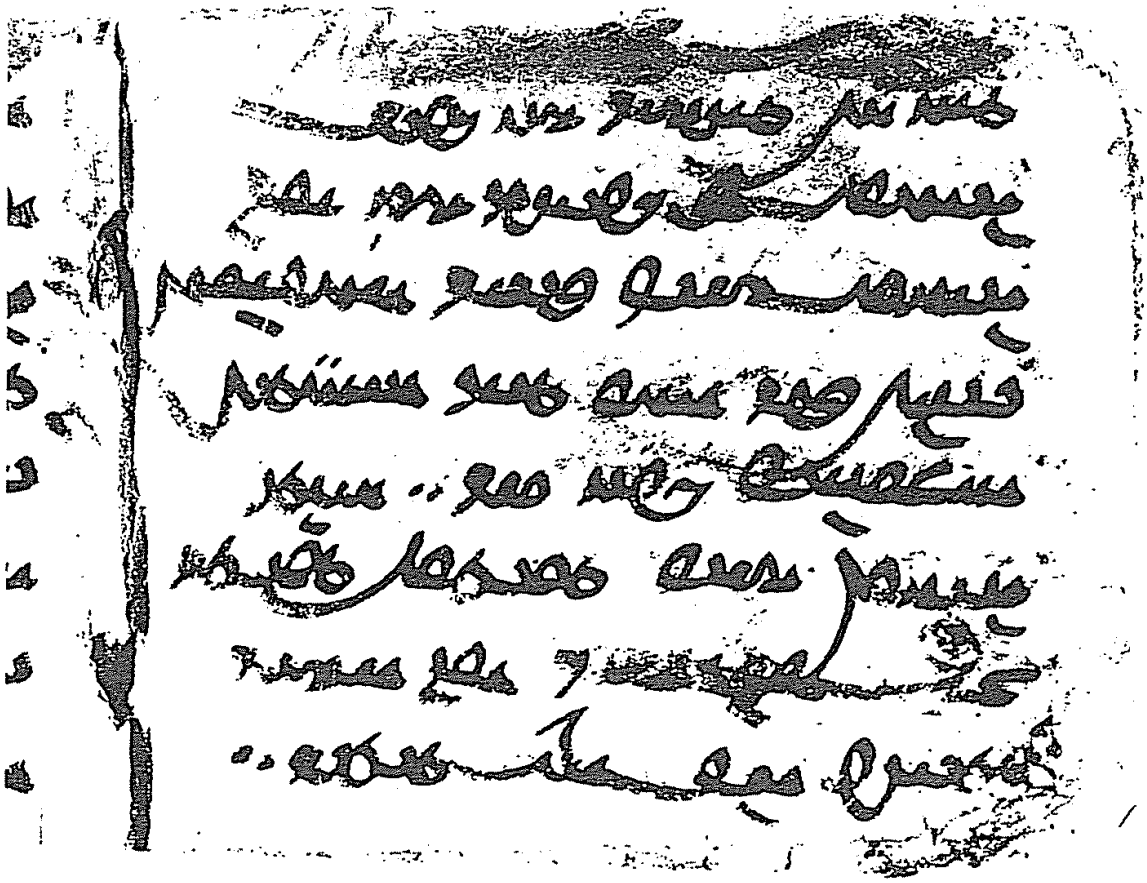

XXXVIII

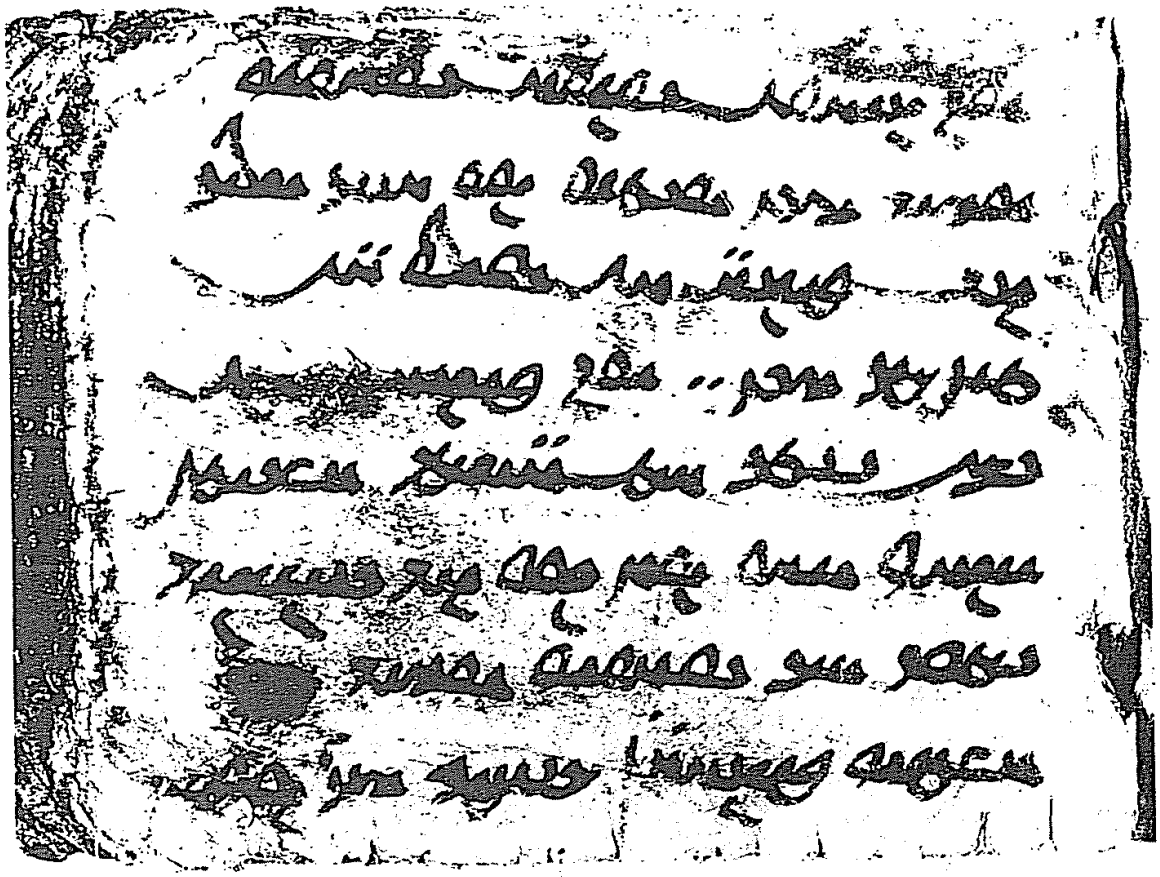

XXXIX

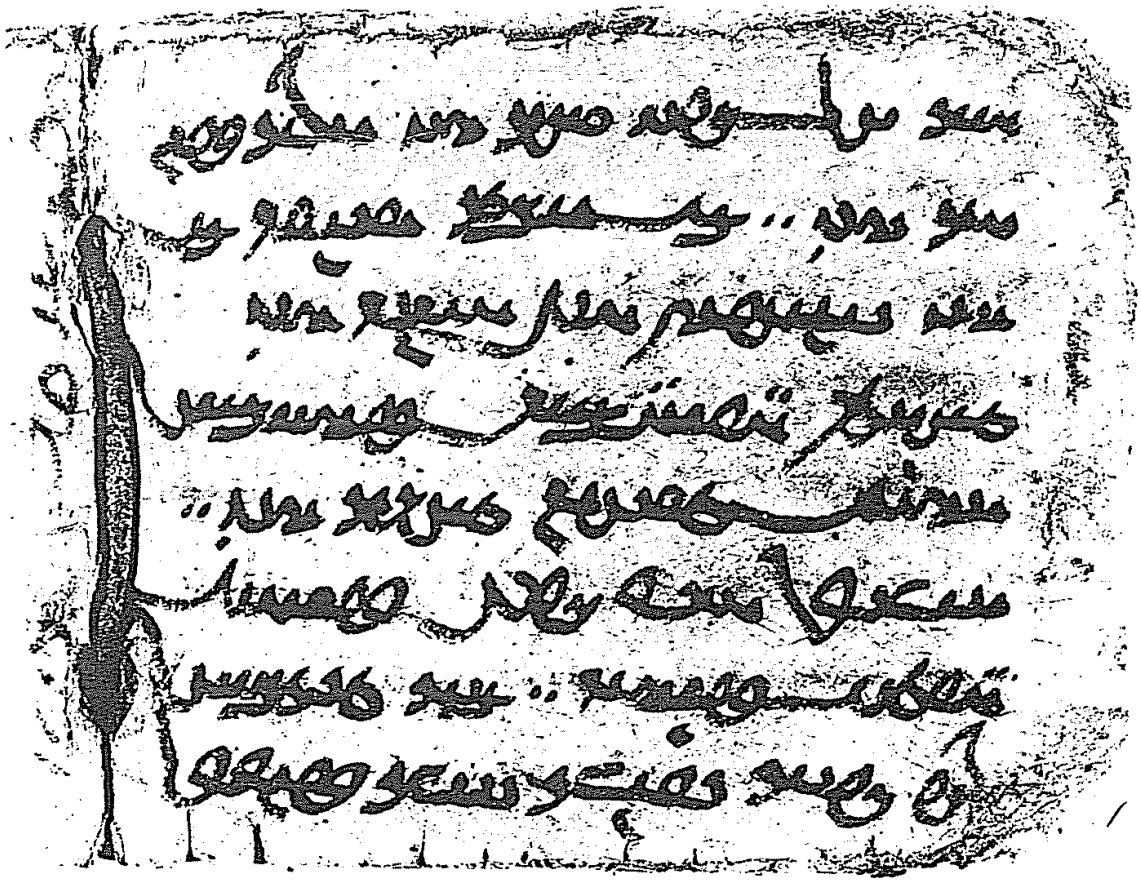

XL

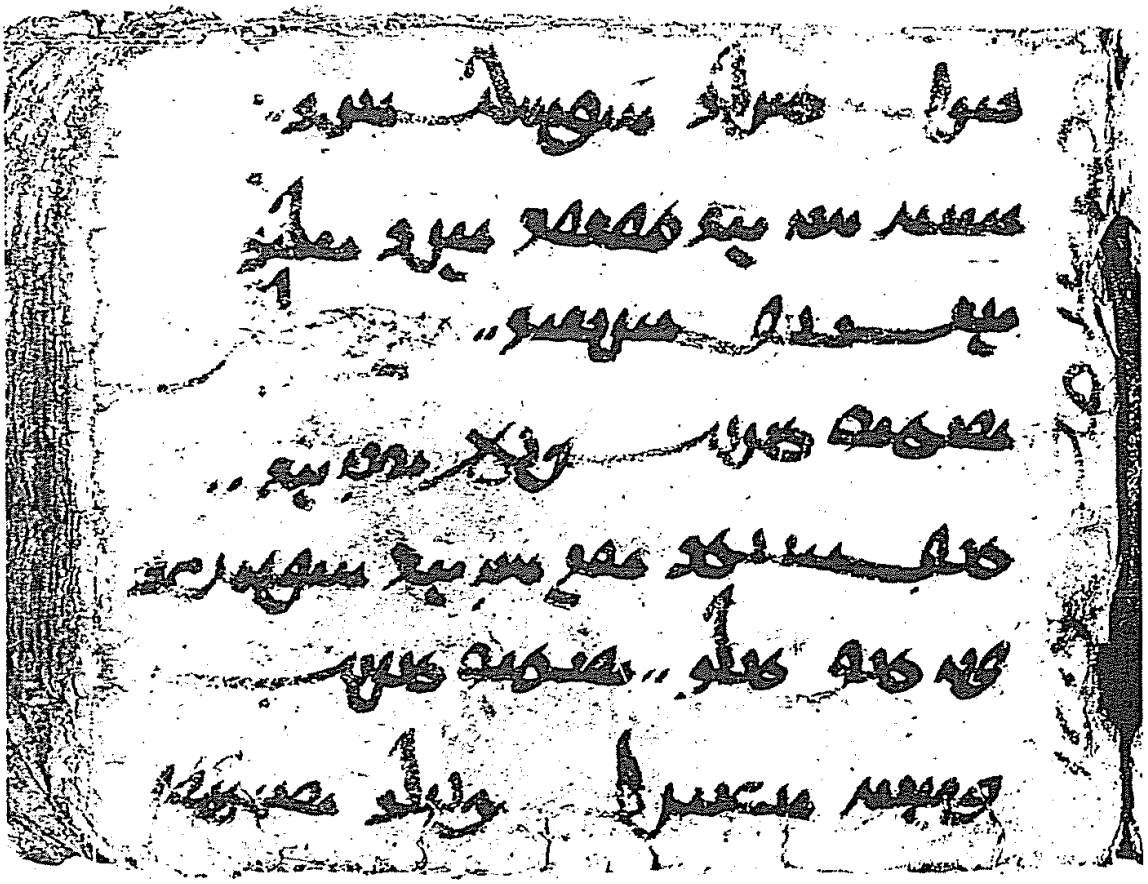

XLI

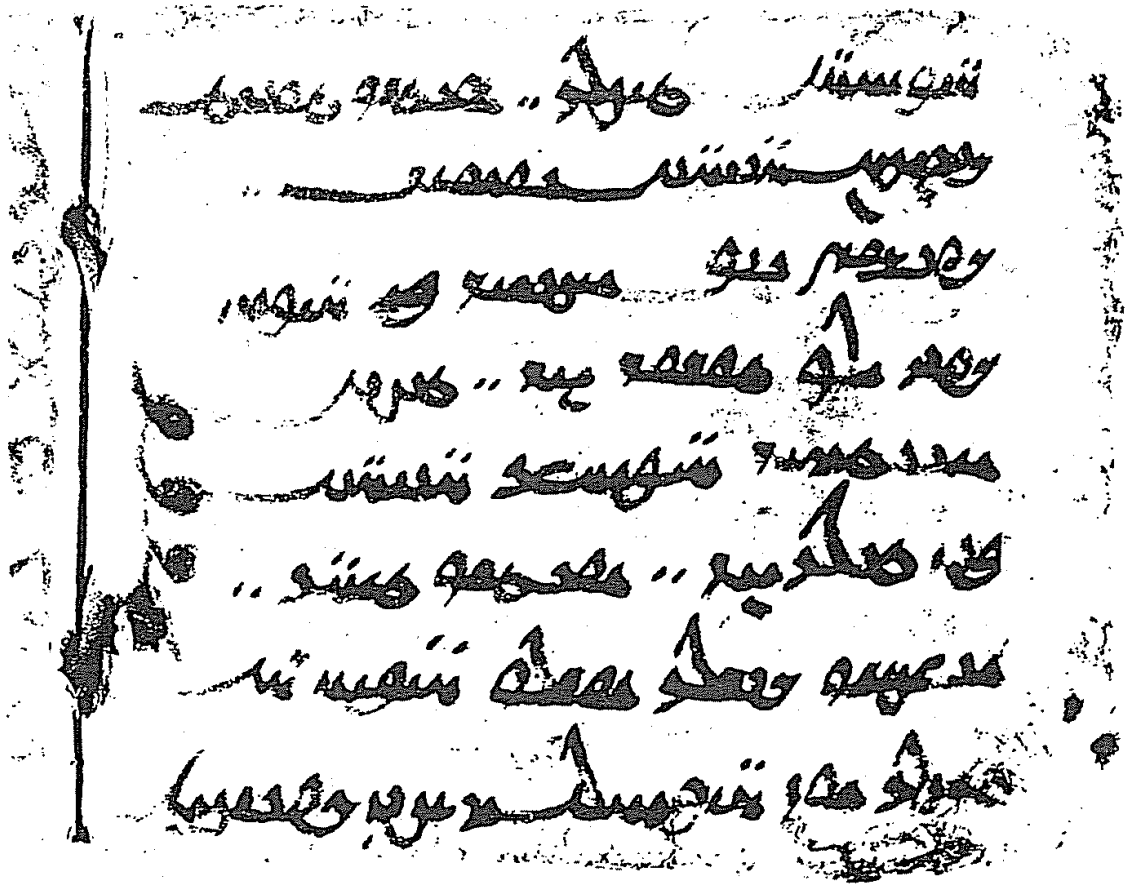

XLII

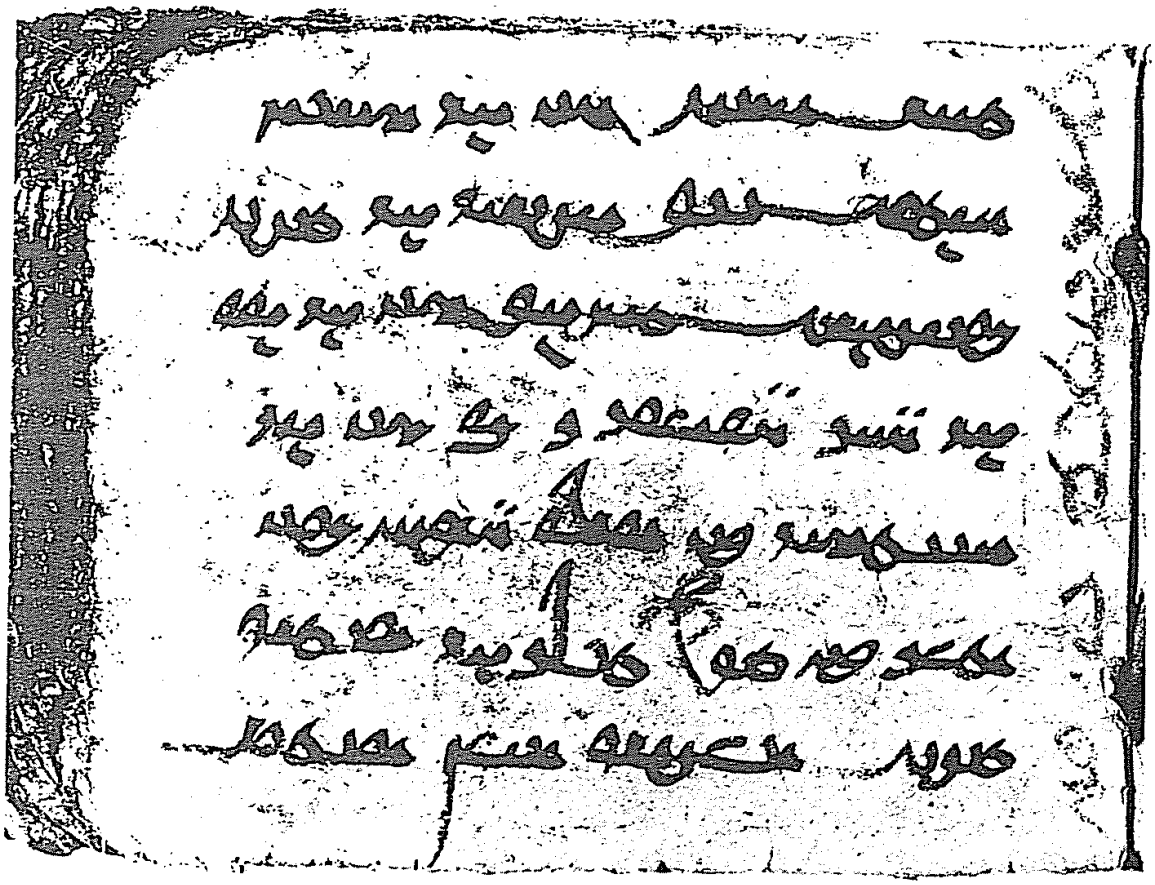

XLIII

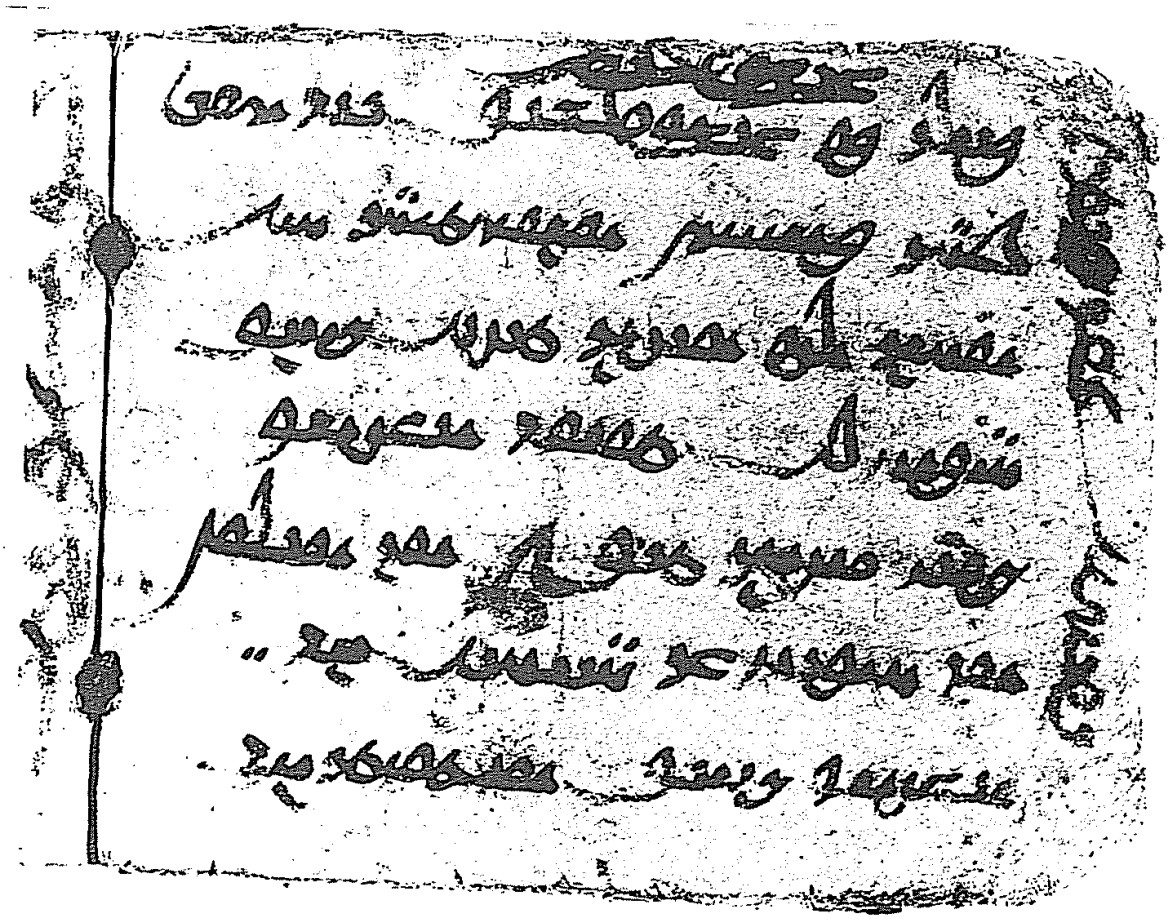

XLIV

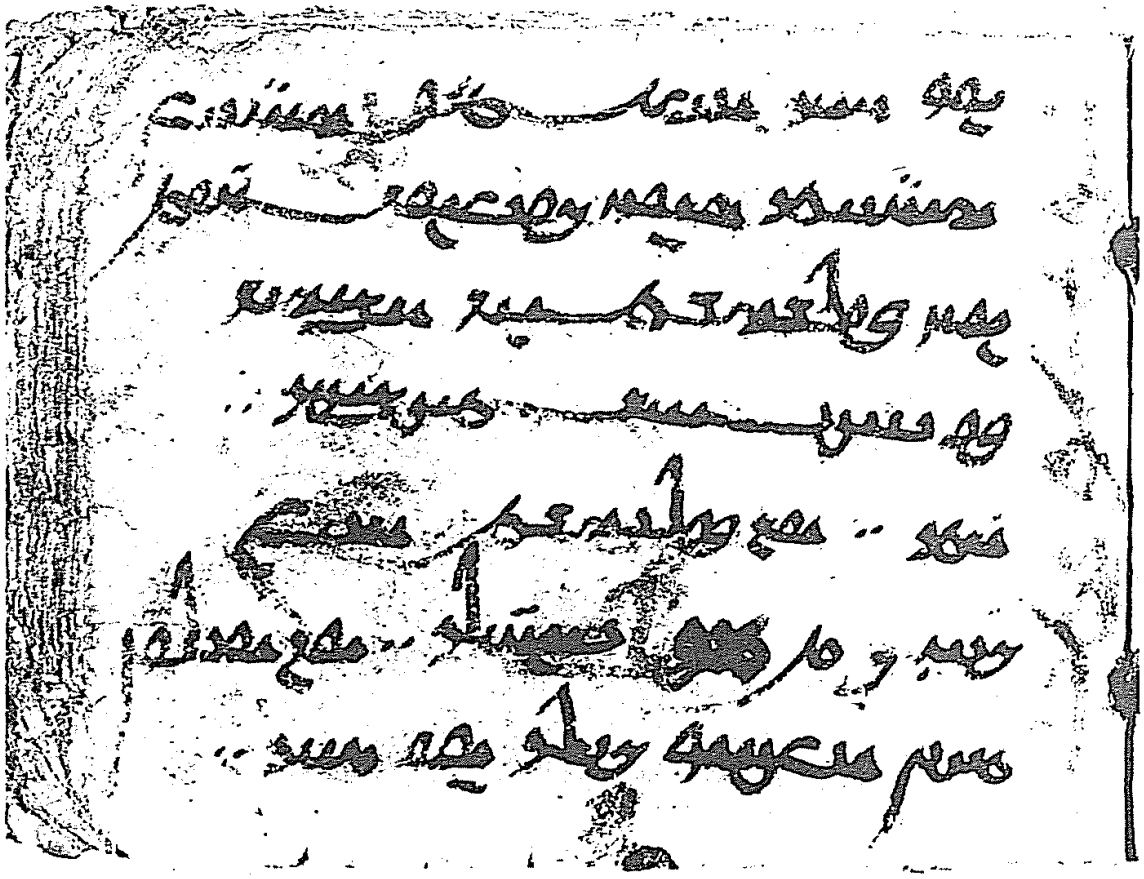

XLV

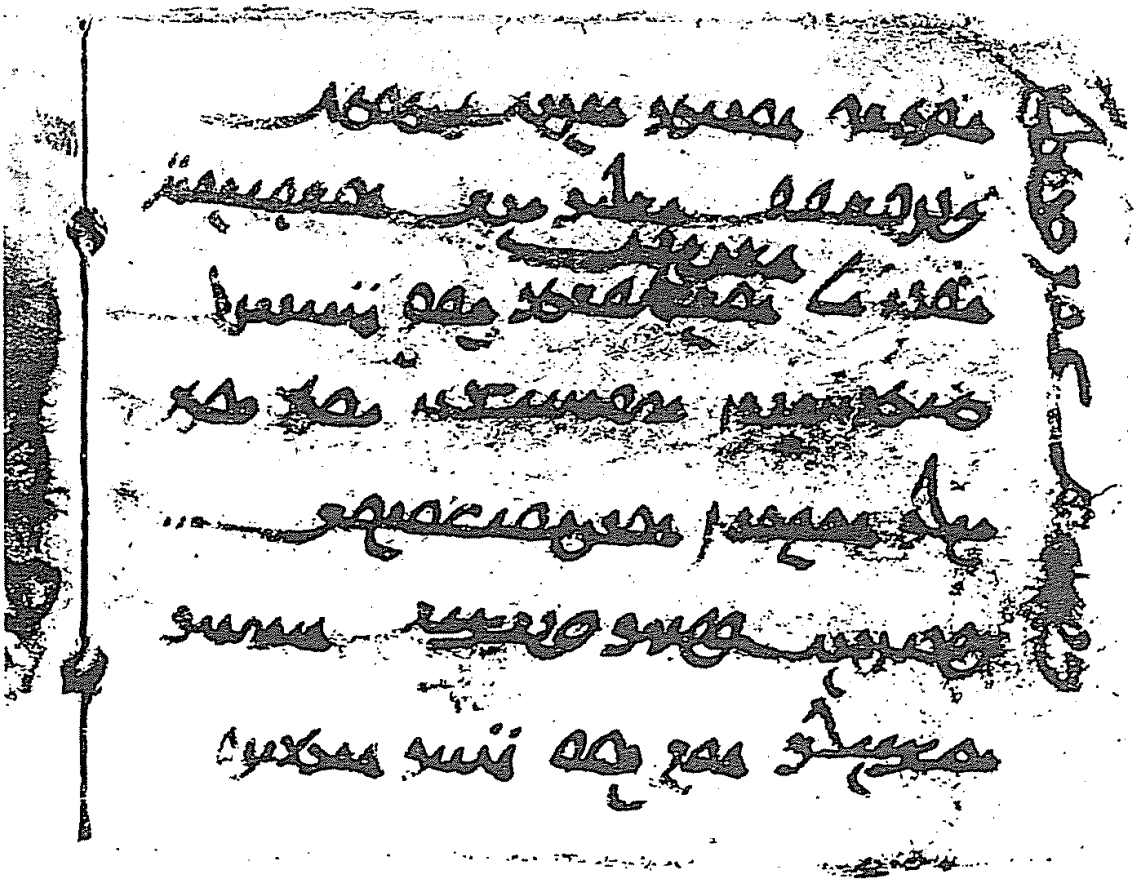

XLVI

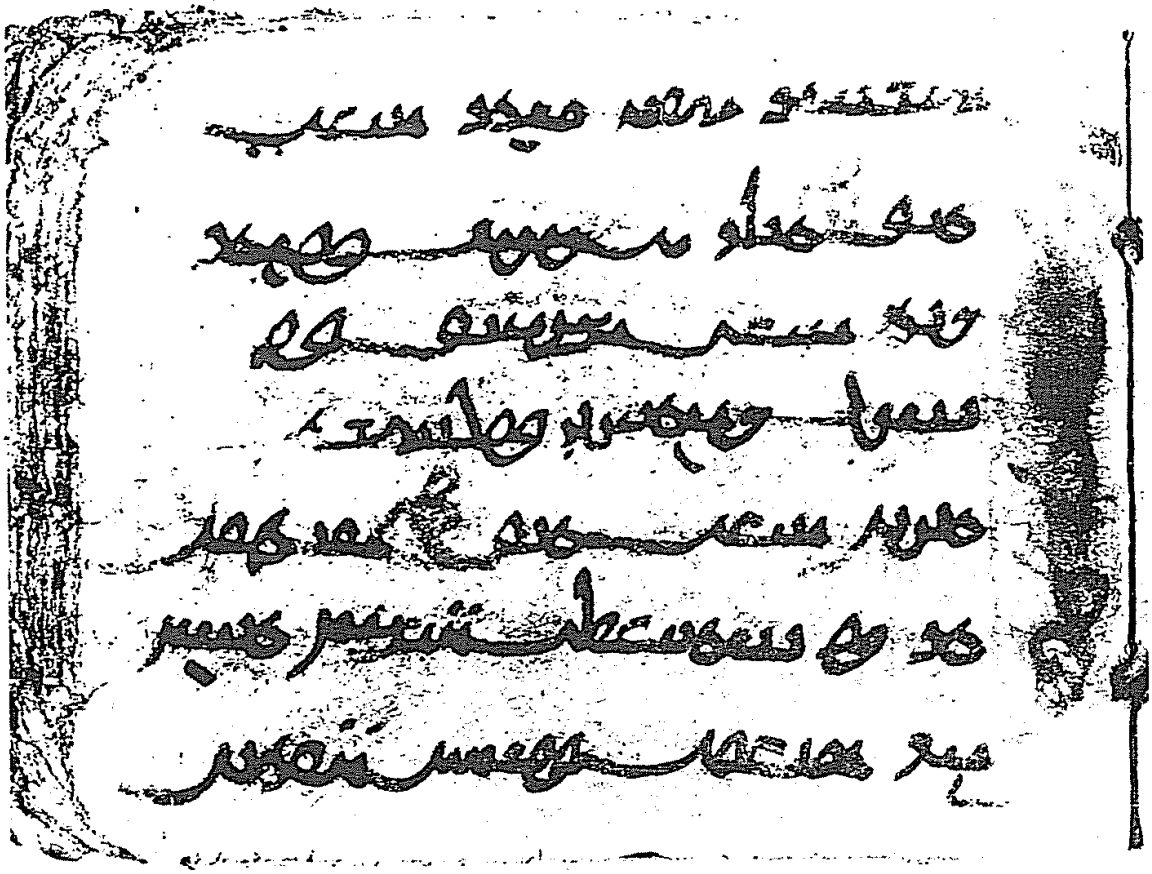

XLVII

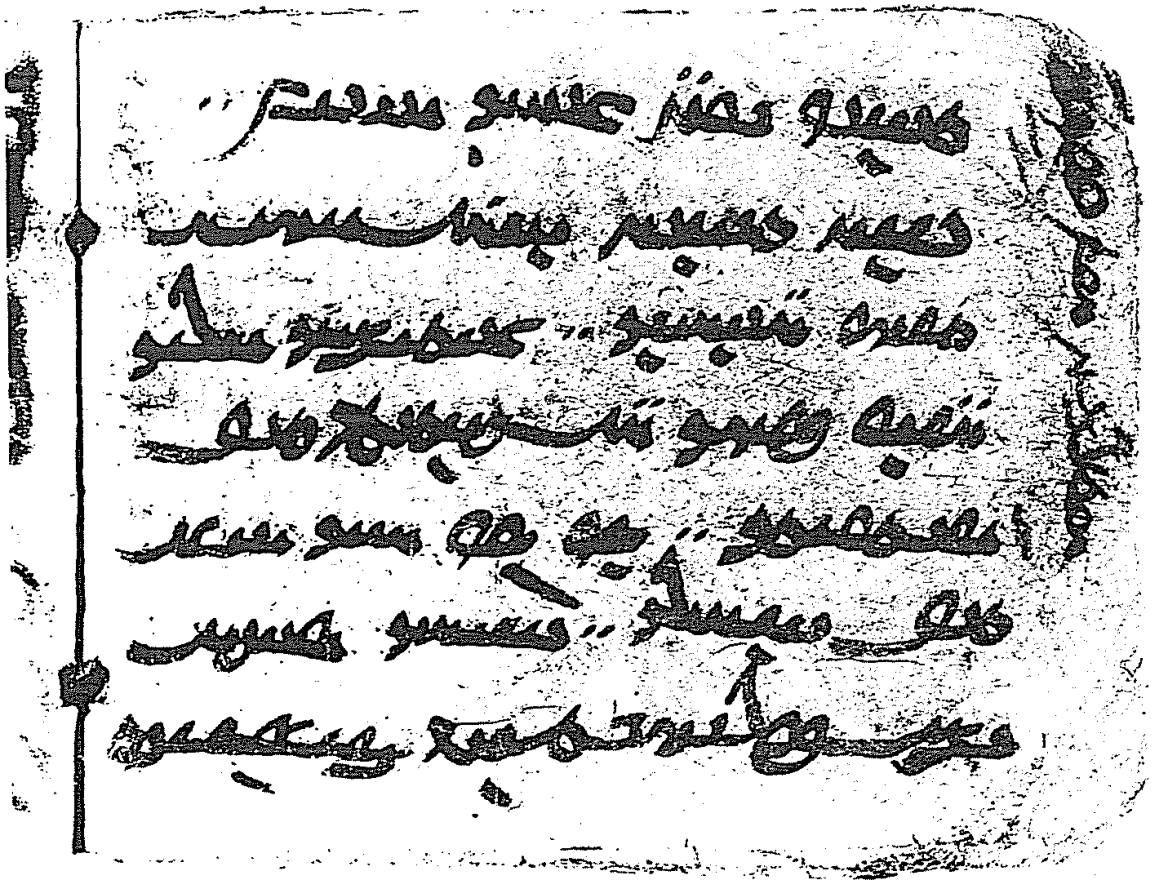

XLVIII

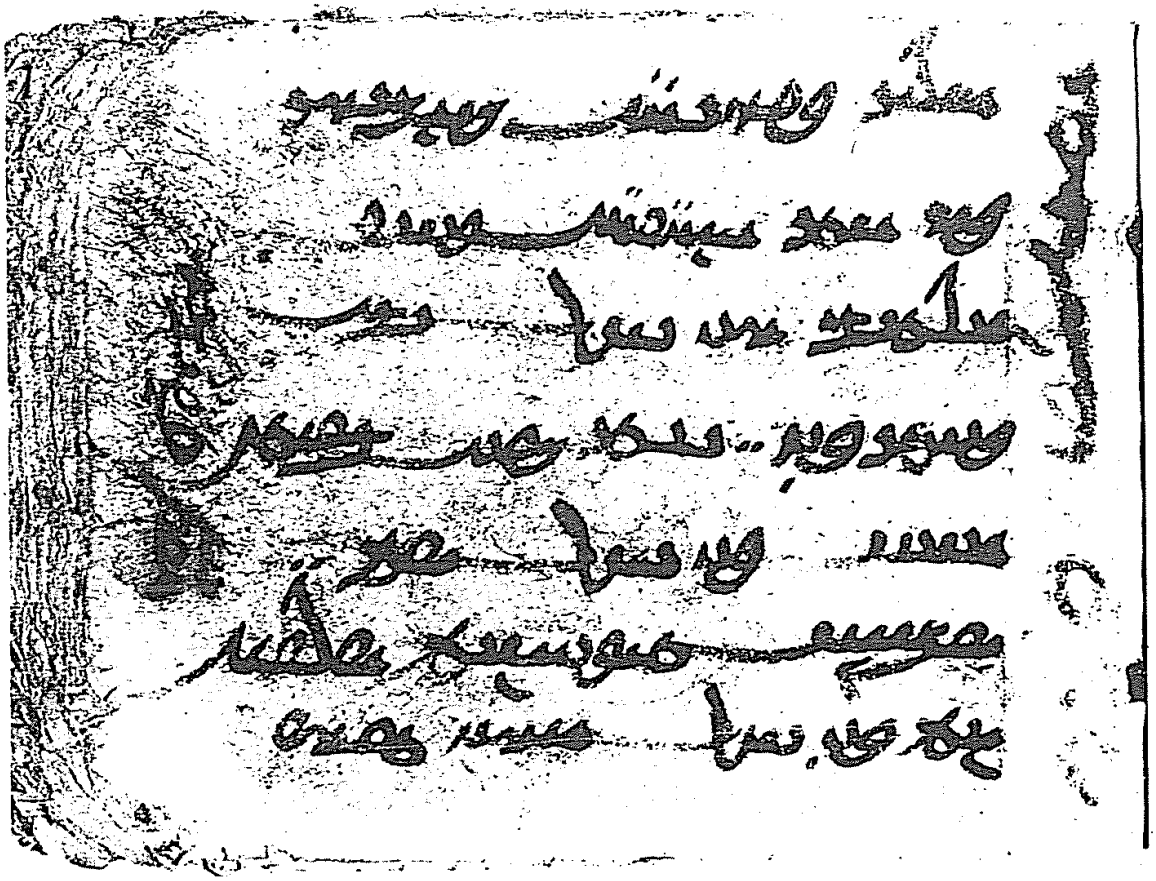

XLIX

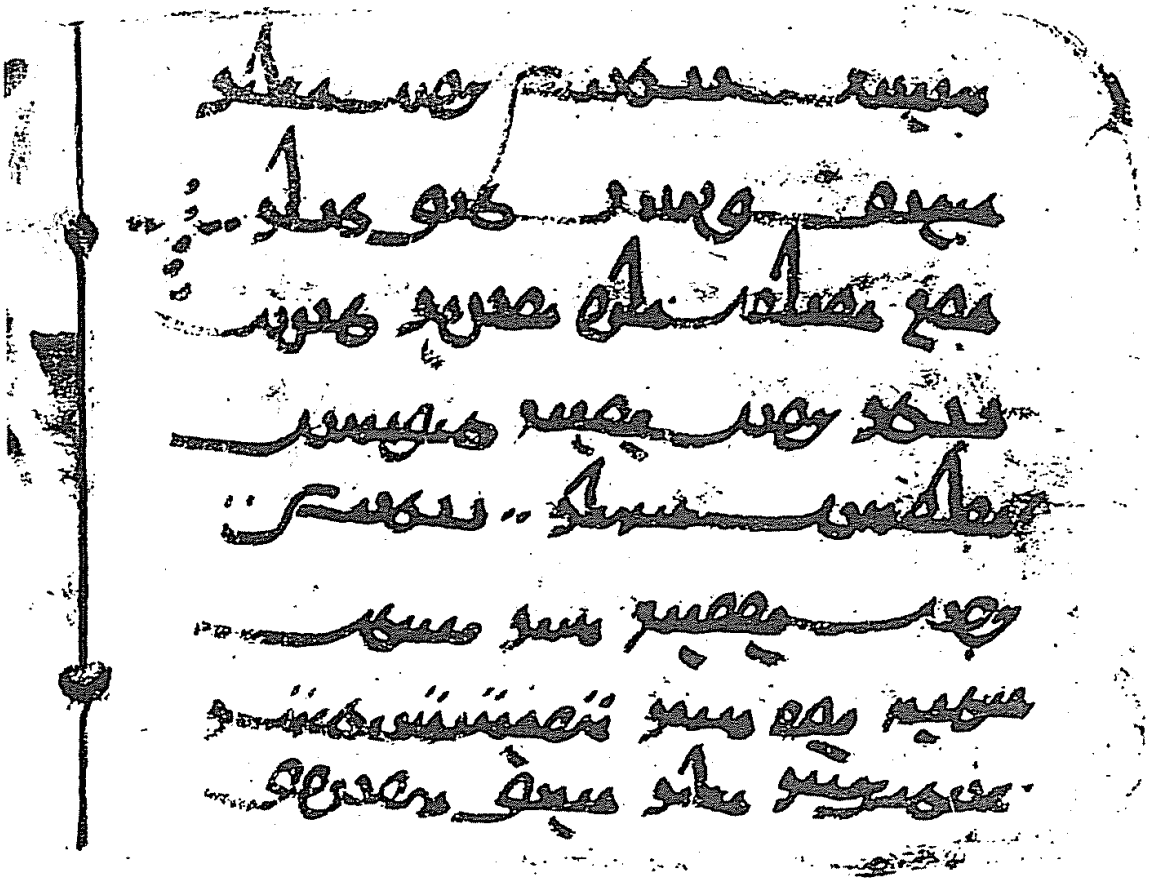

L

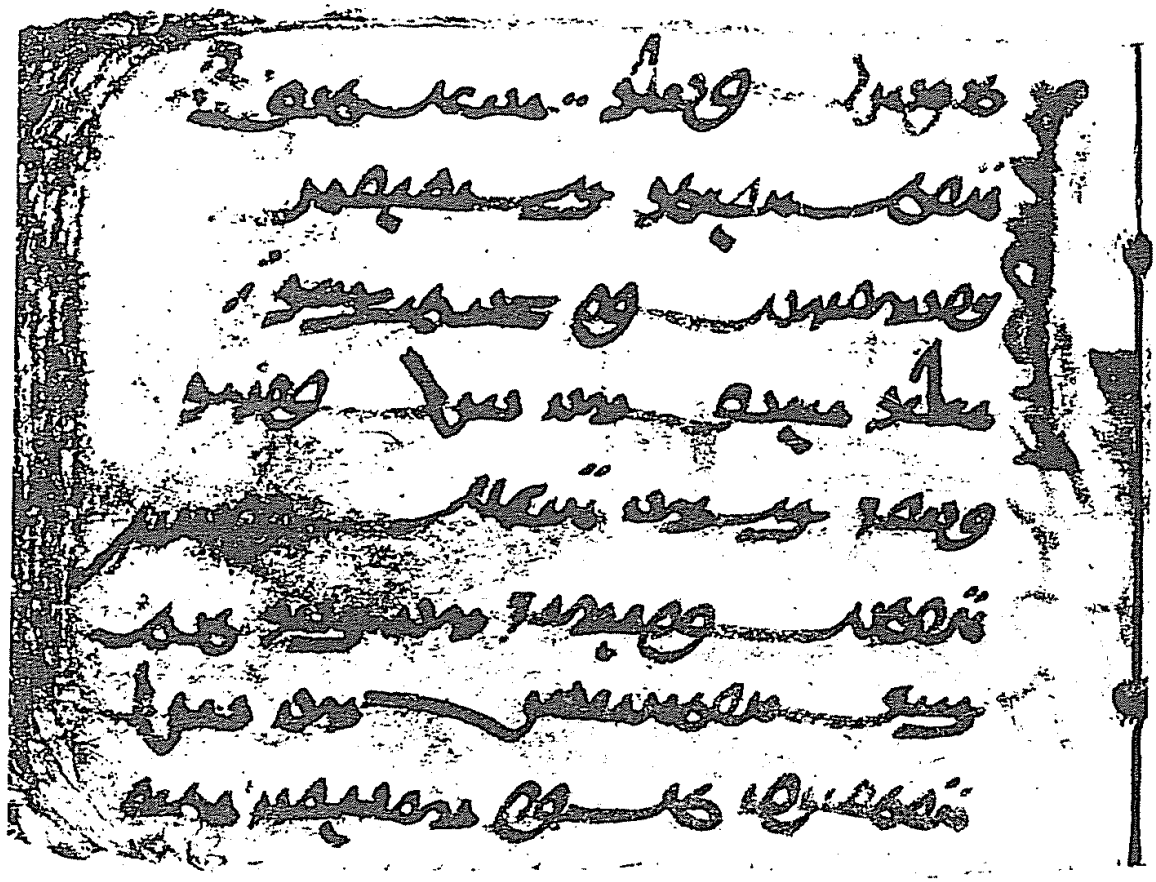

I.I

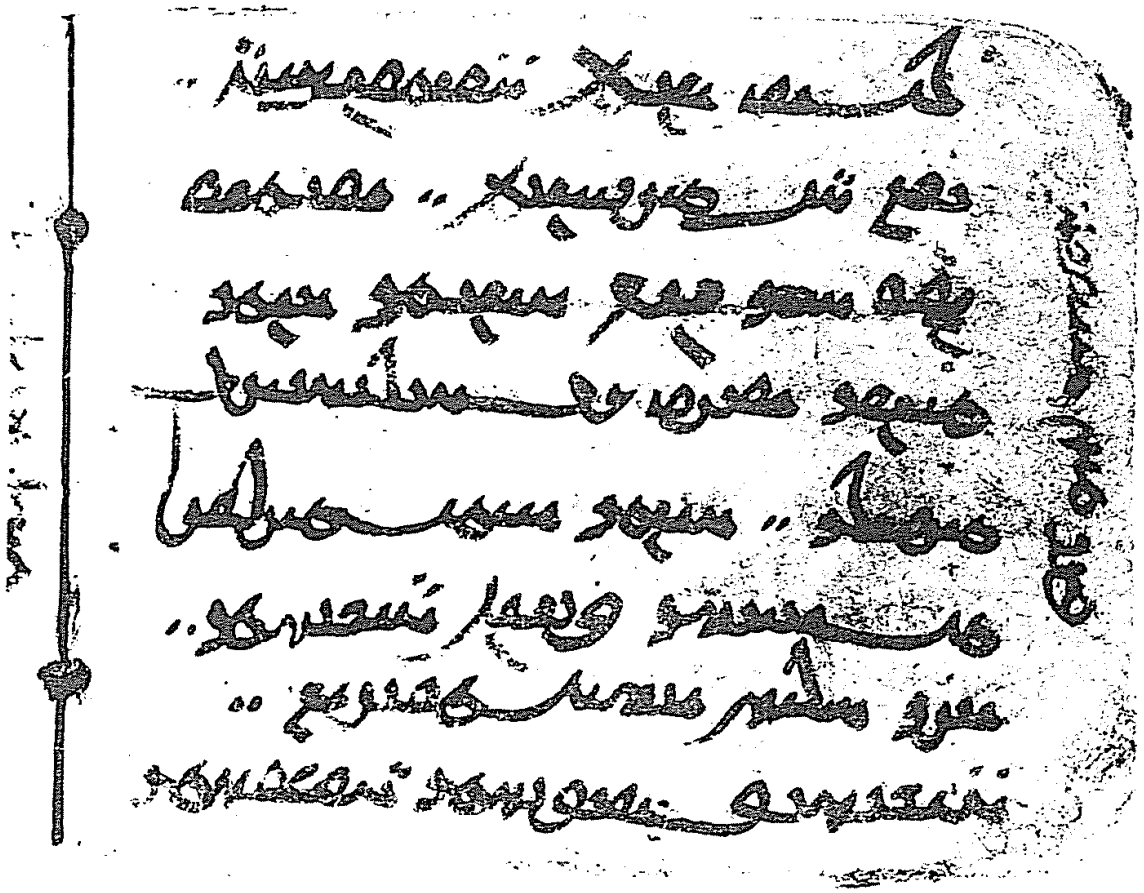

I.II

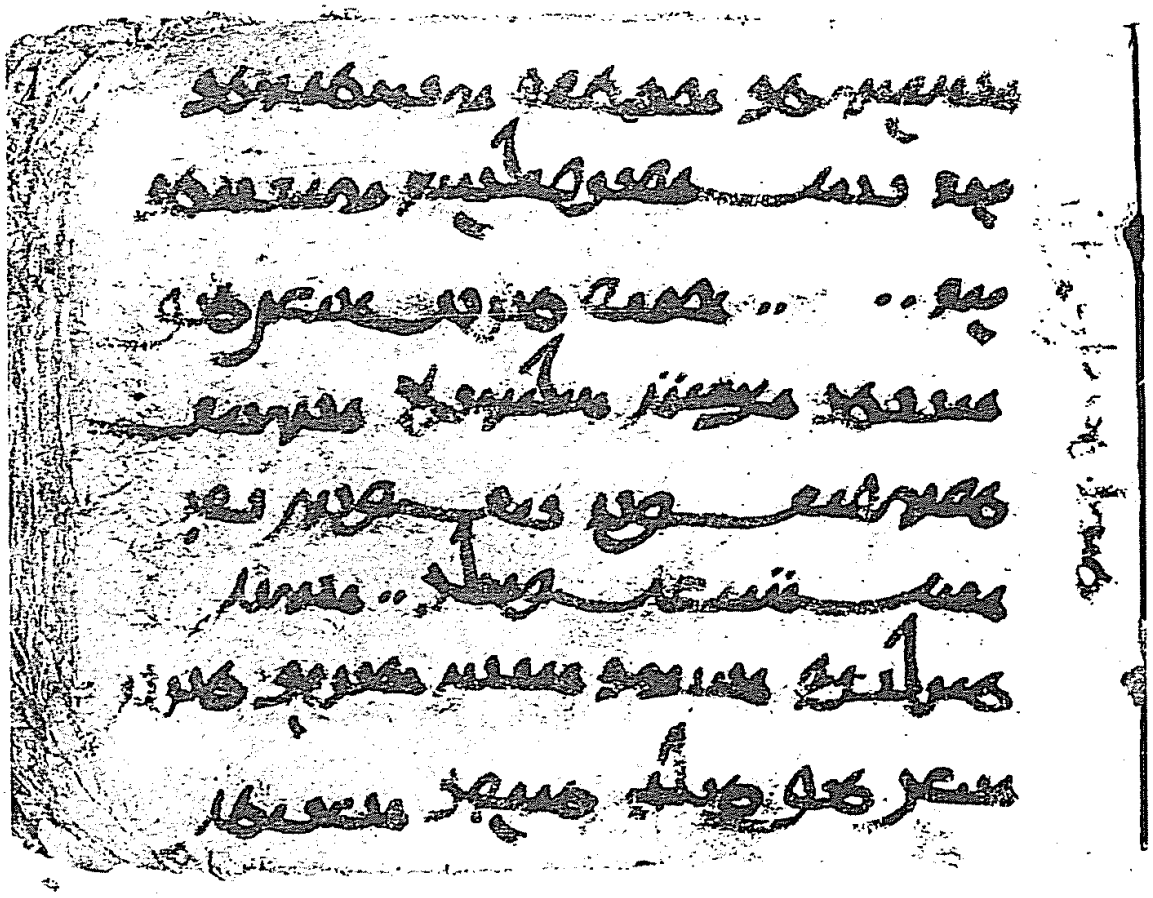

LIII

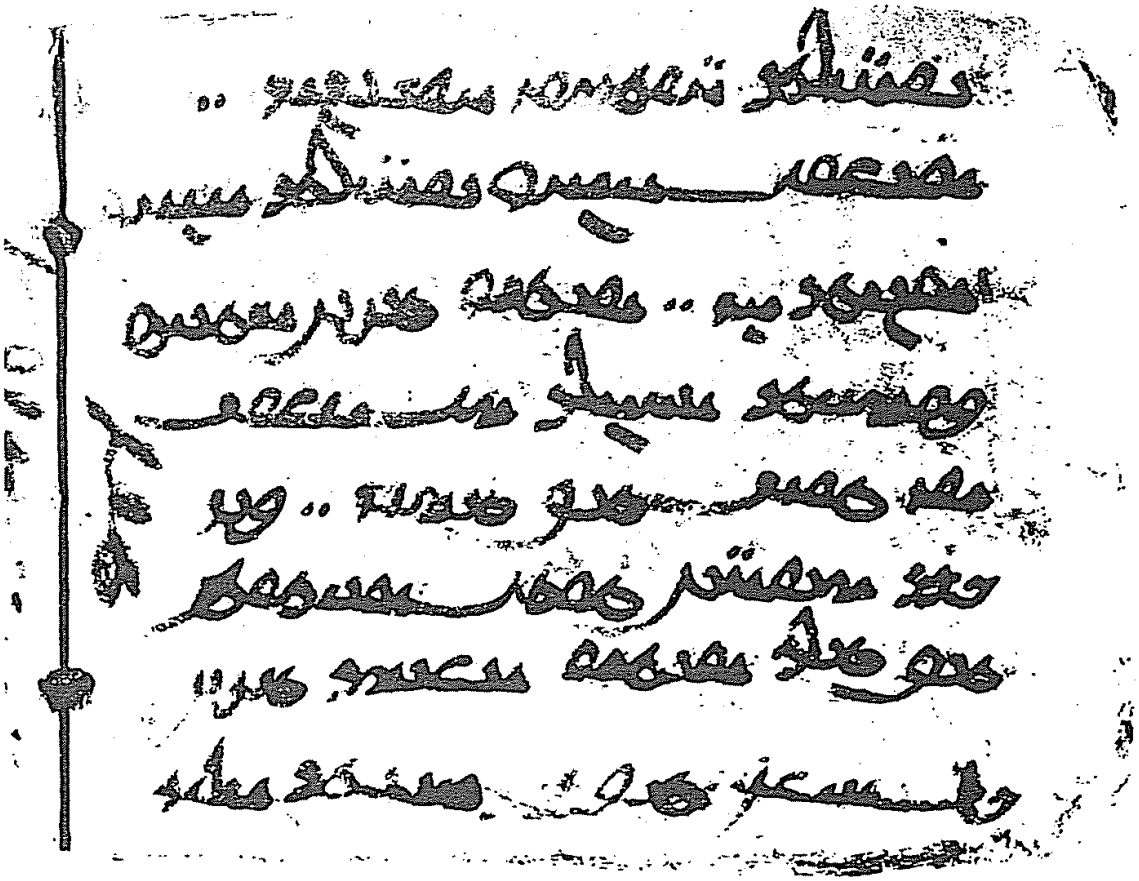

LIV

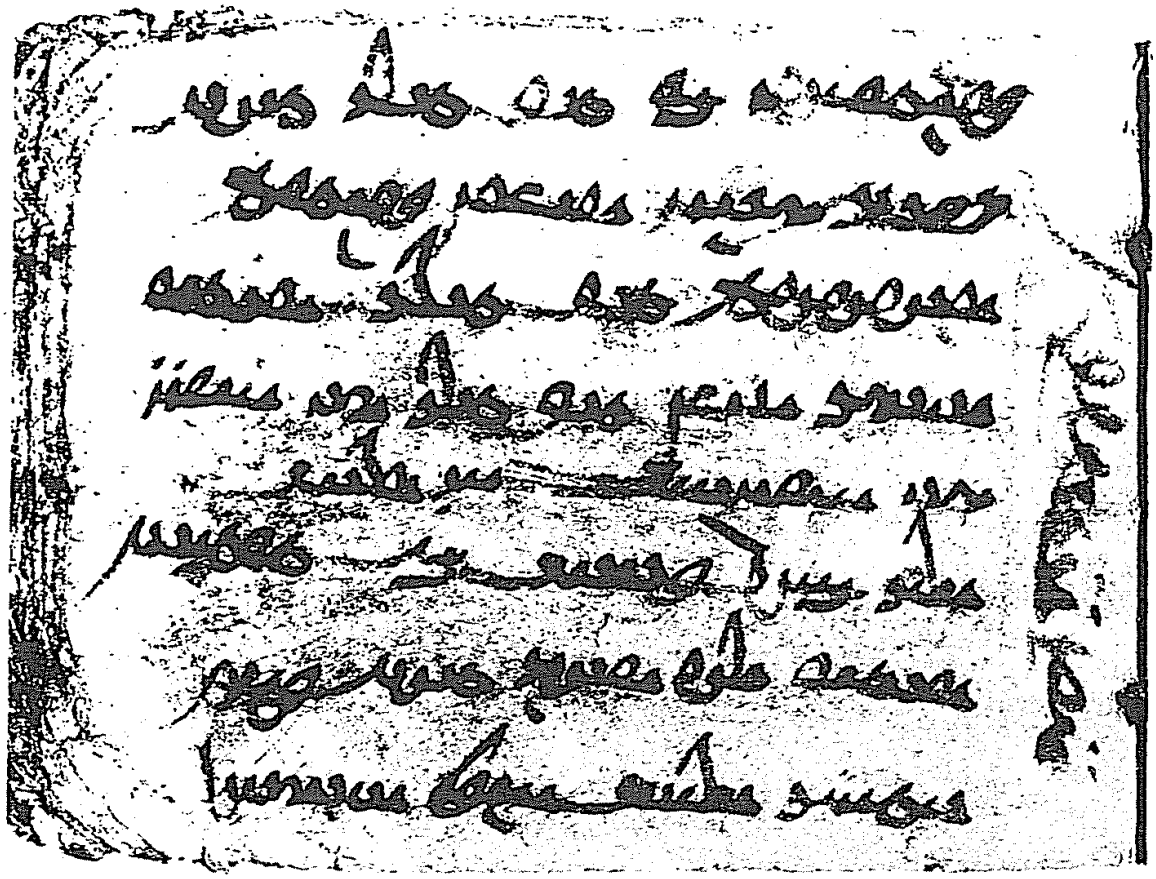

LV

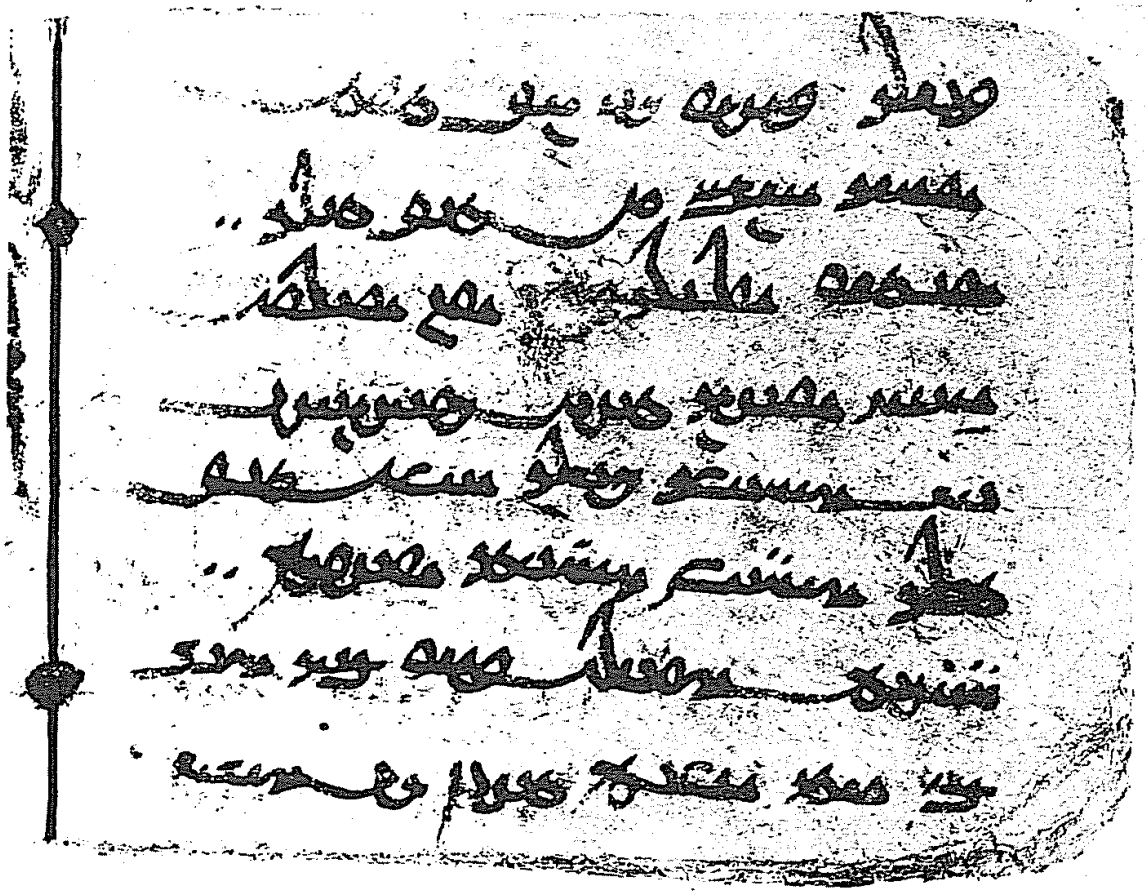

LVI

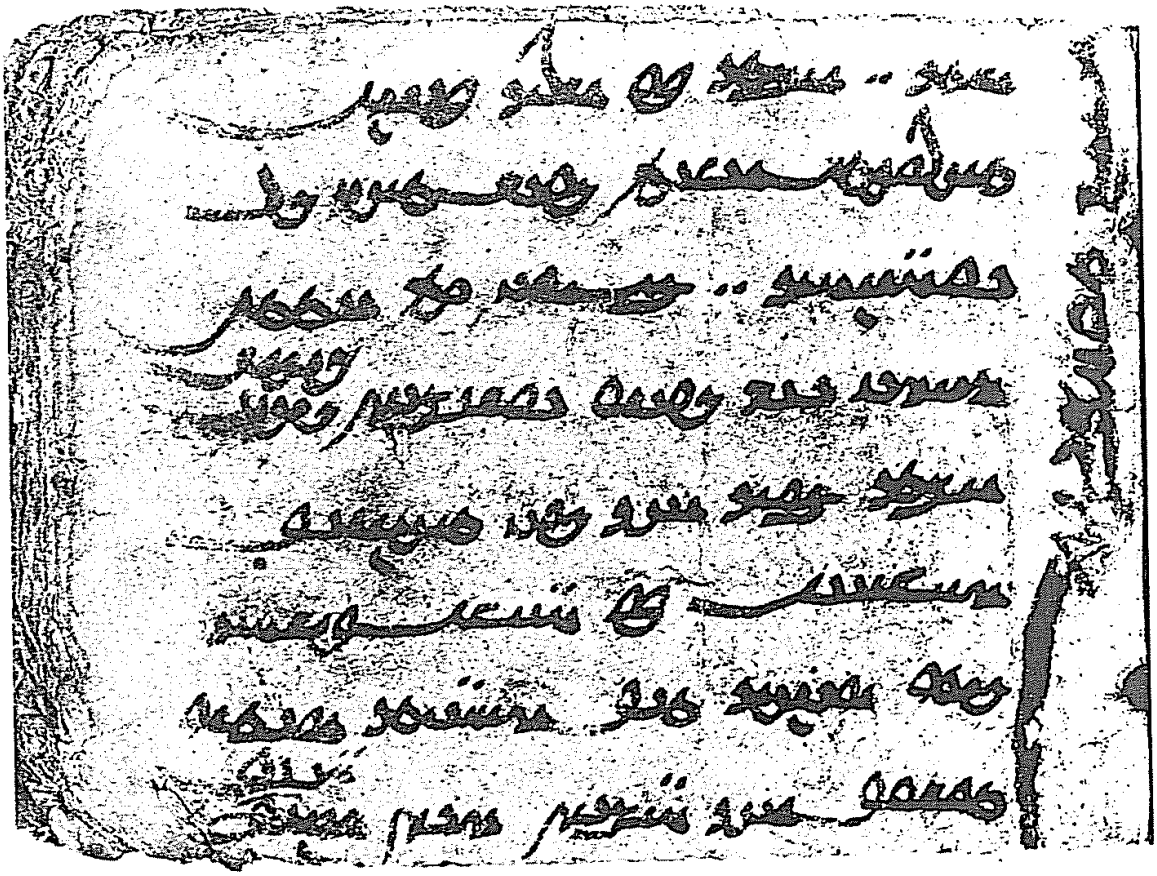

LVII

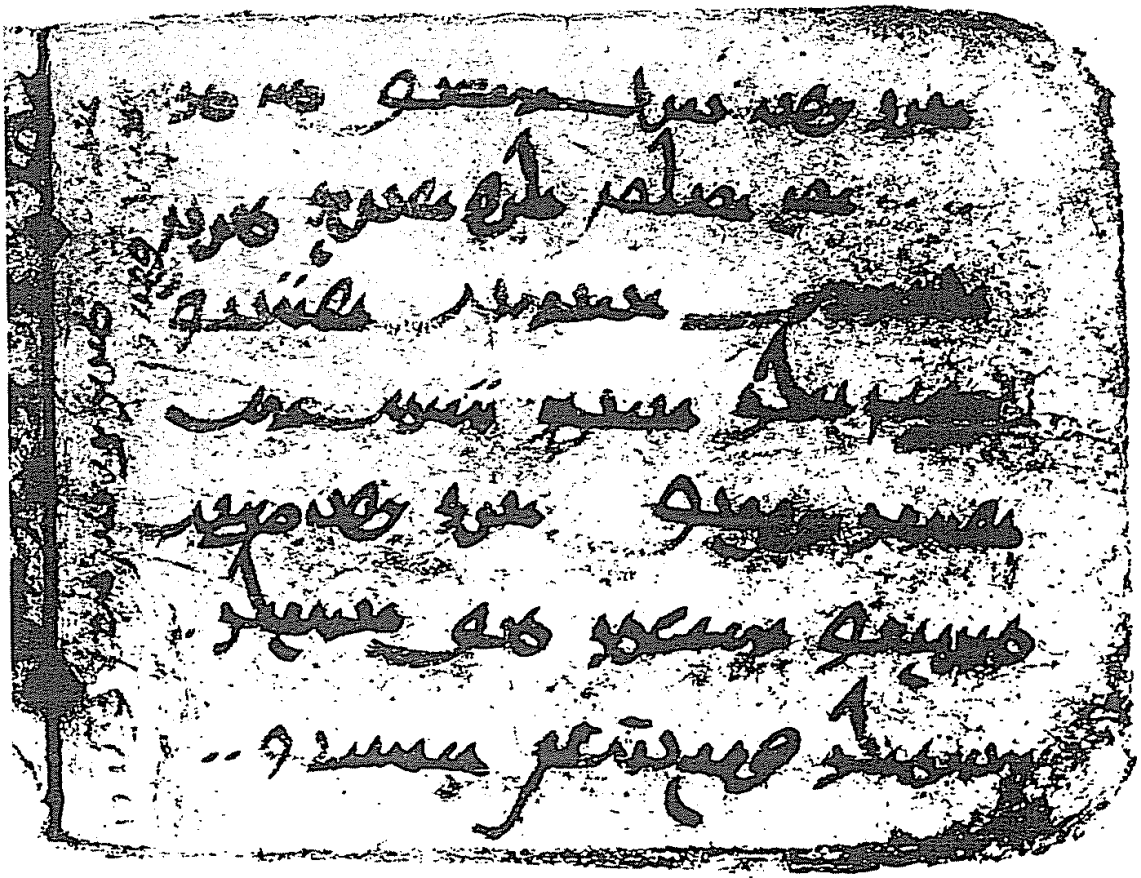

LVIII

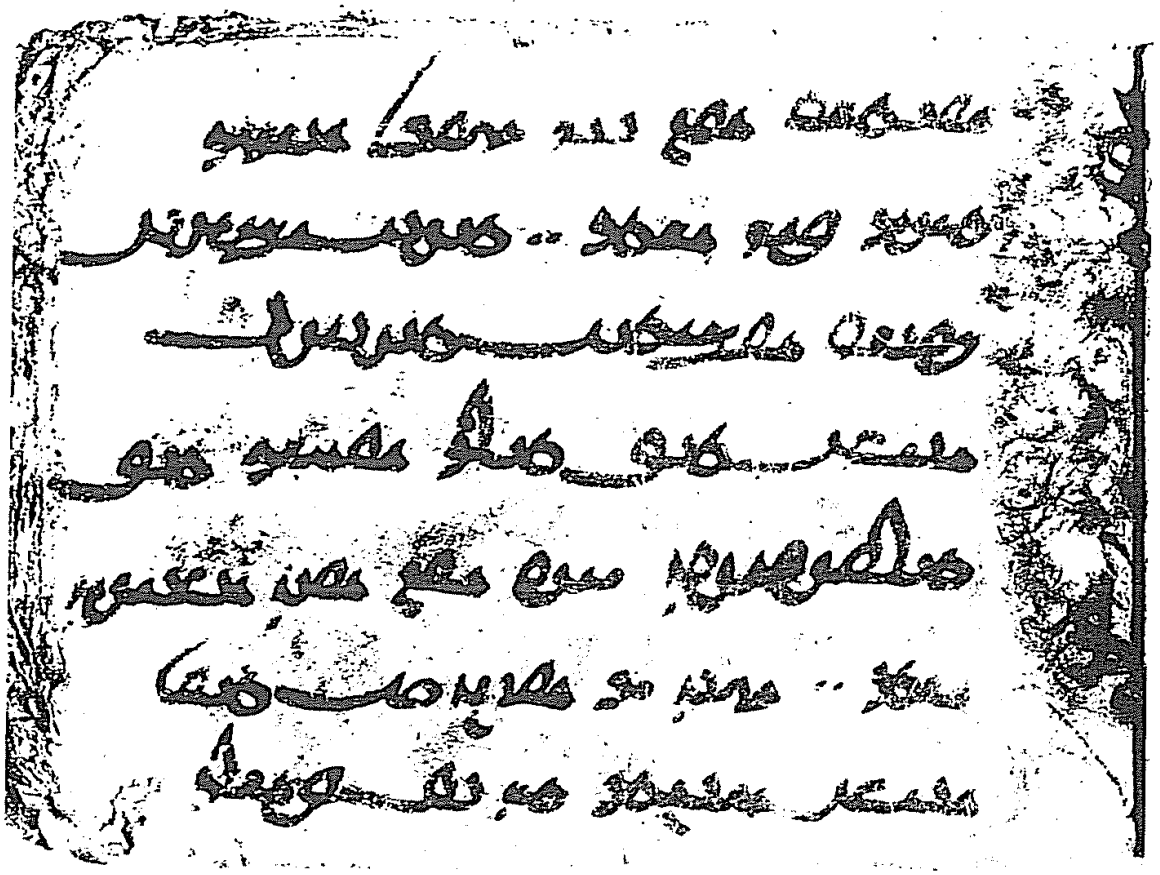

LIX

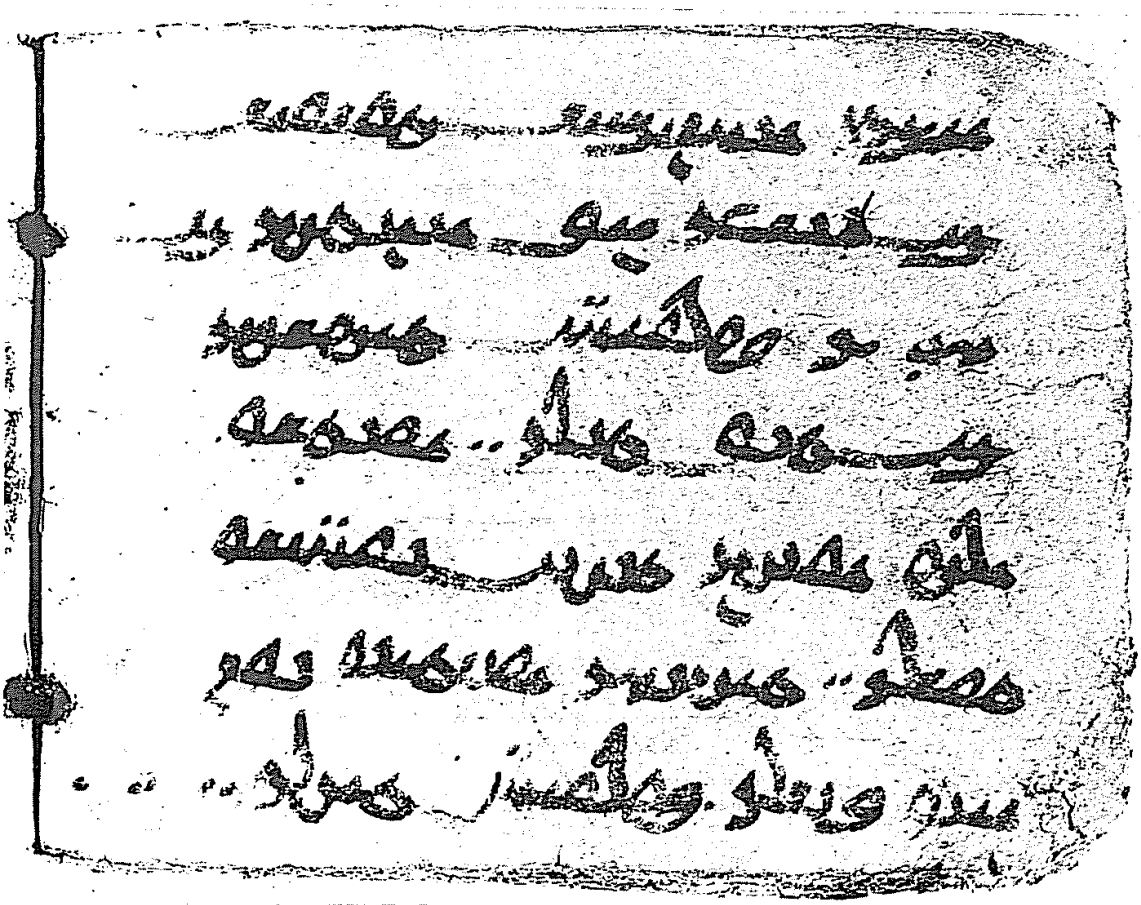

LX

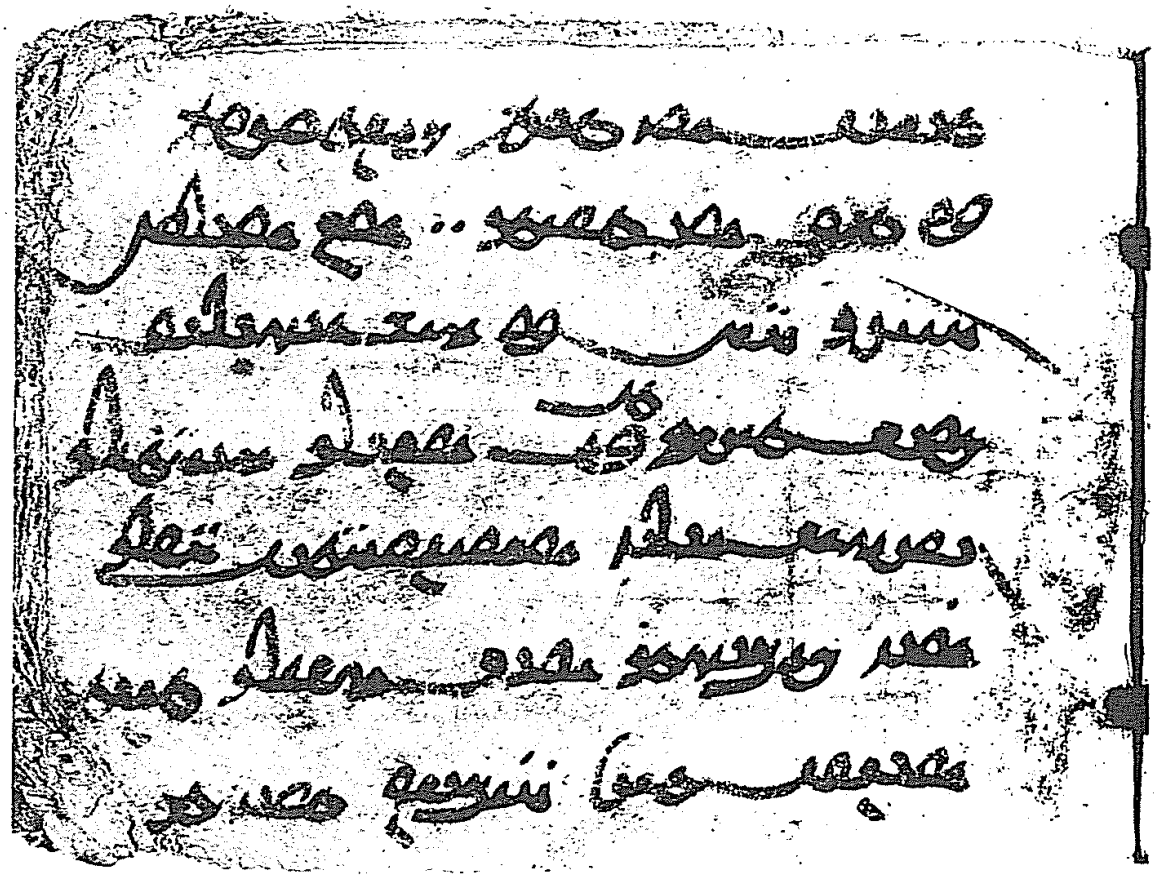

LXI

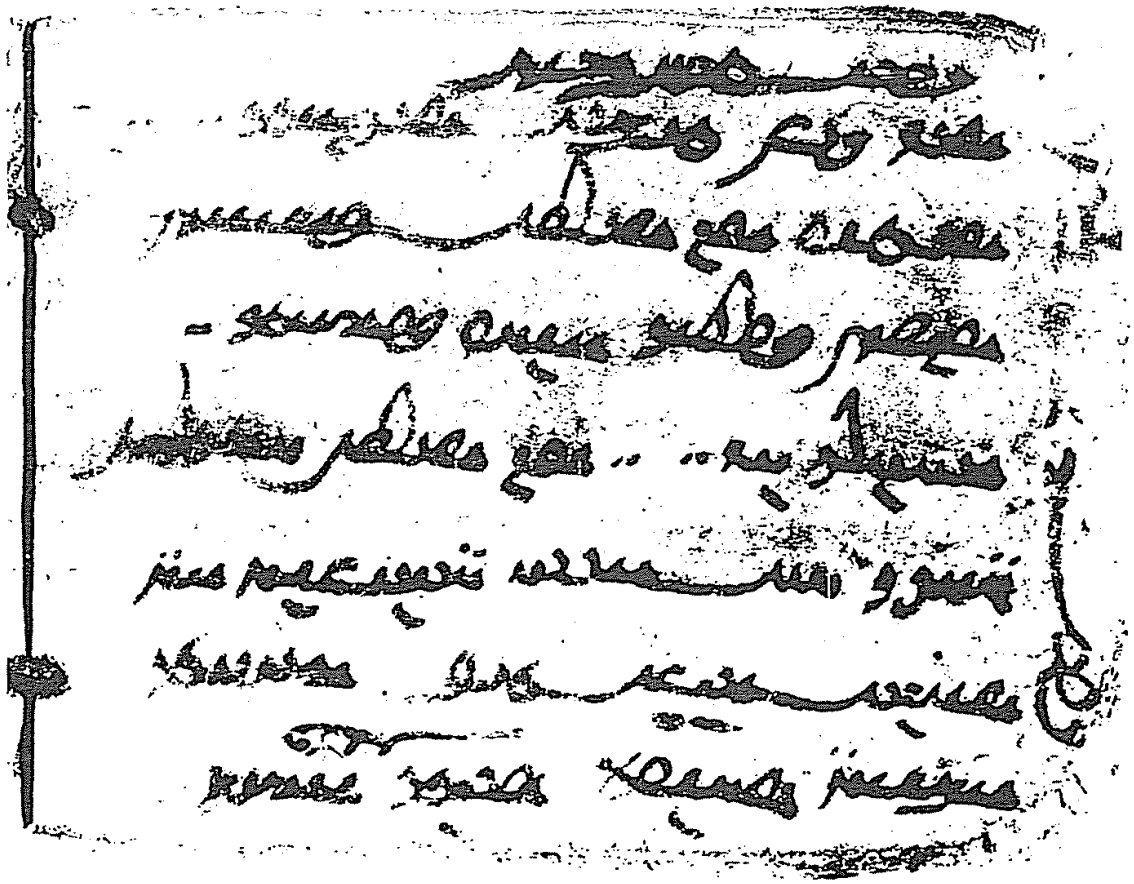

LXII

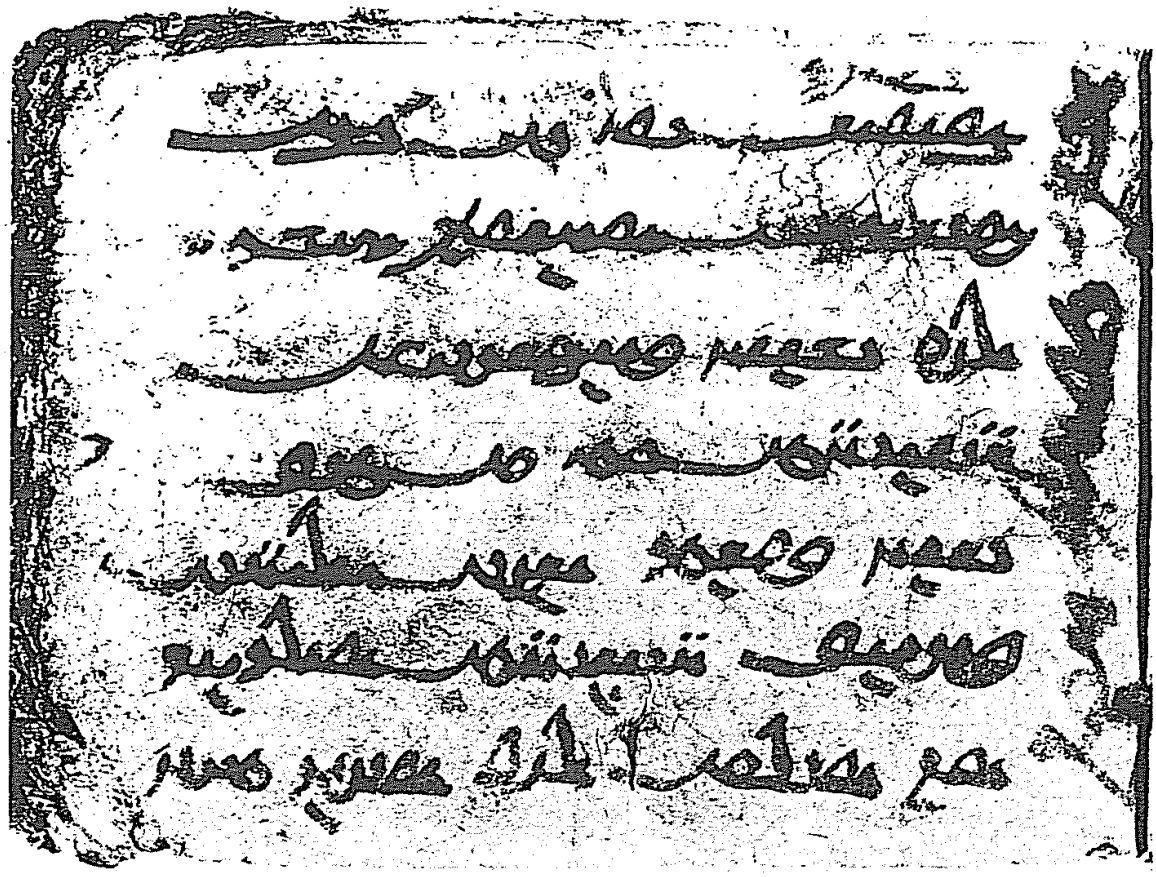

LXIII

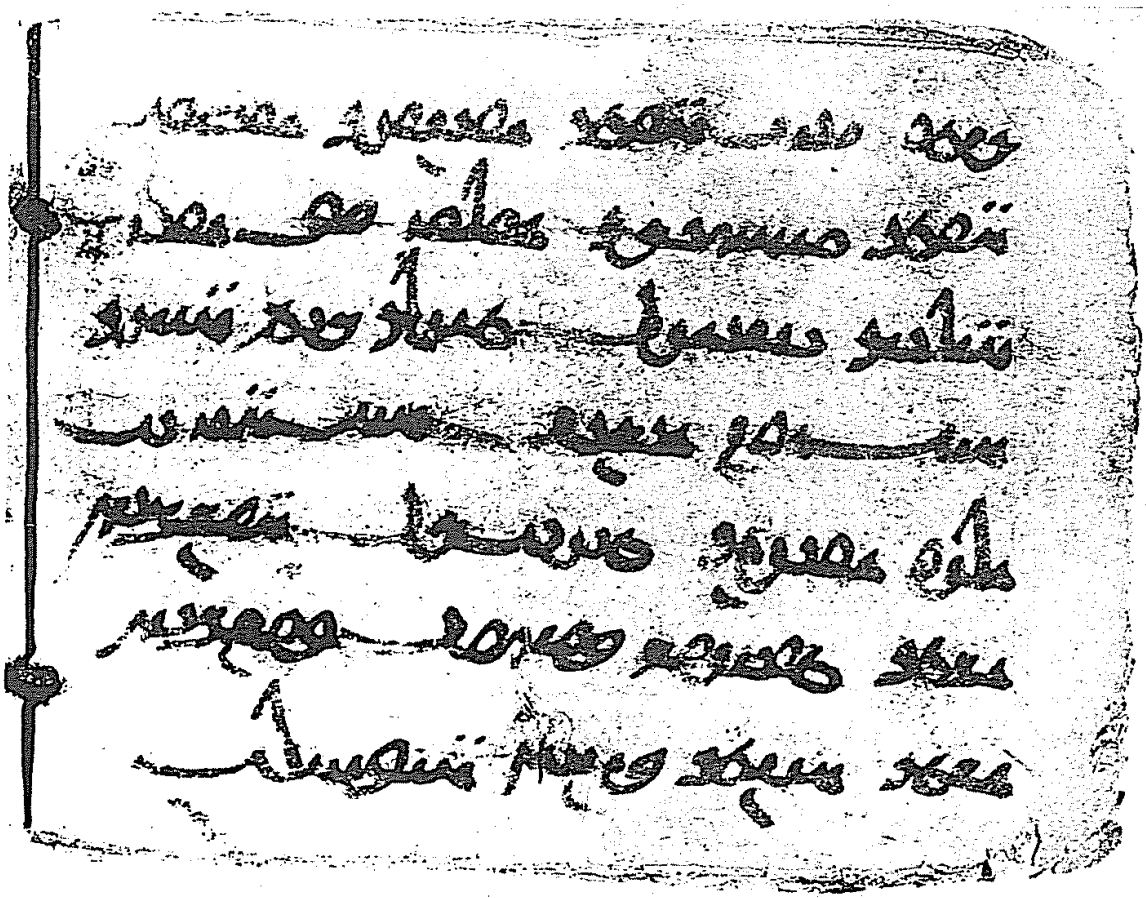

LXIV

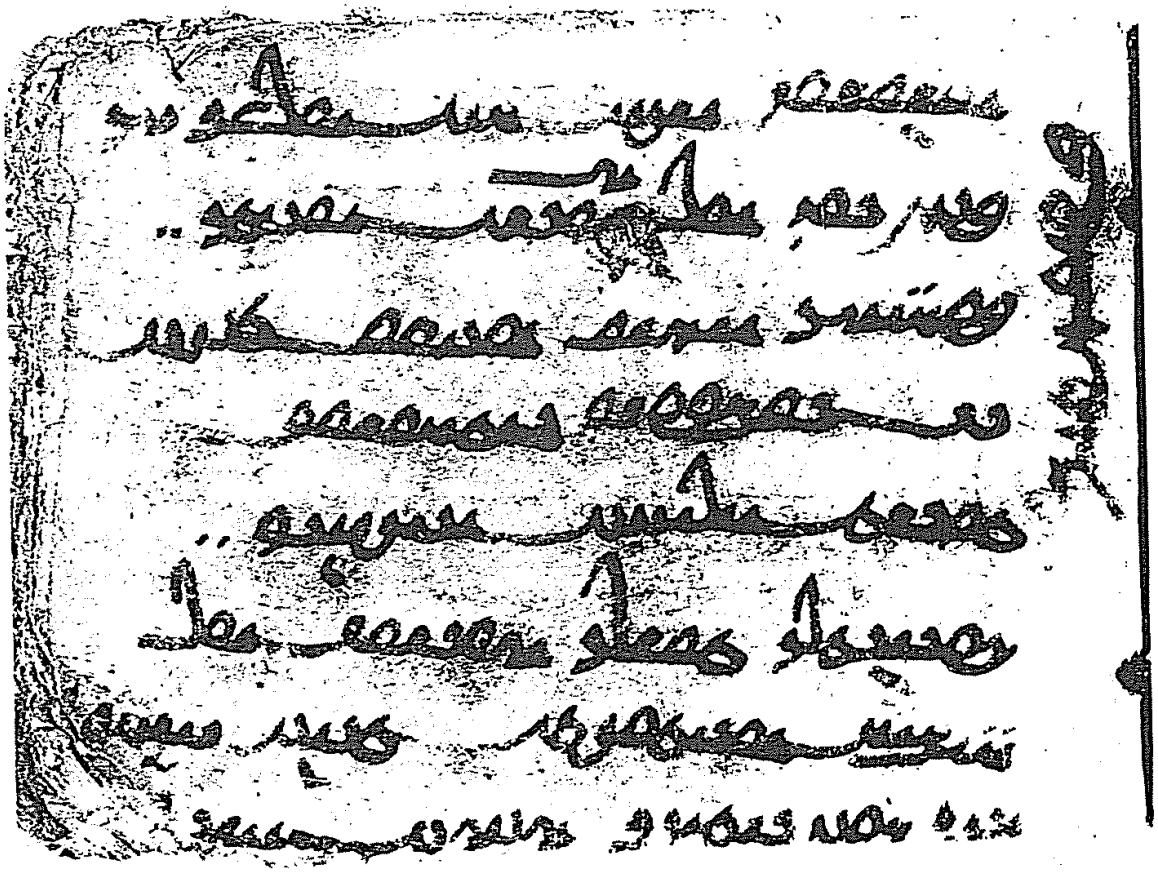

LXV

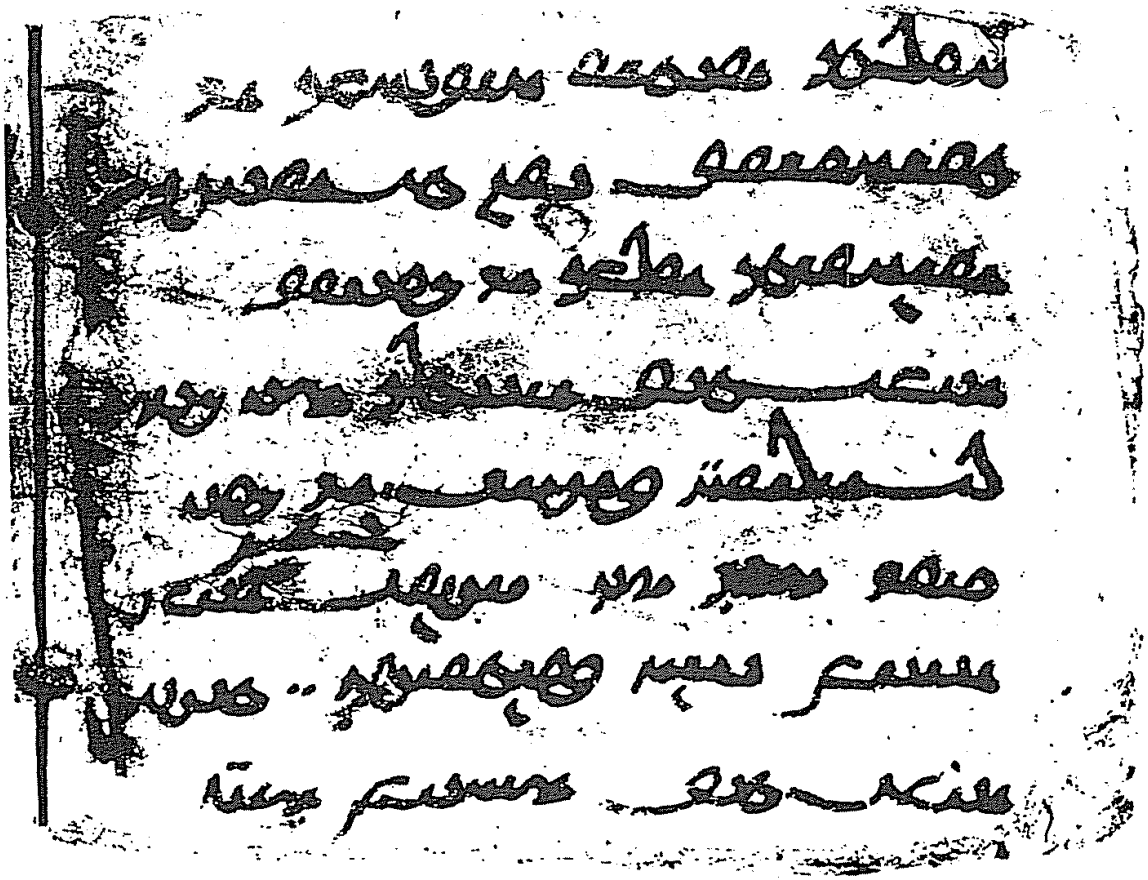

LXVI

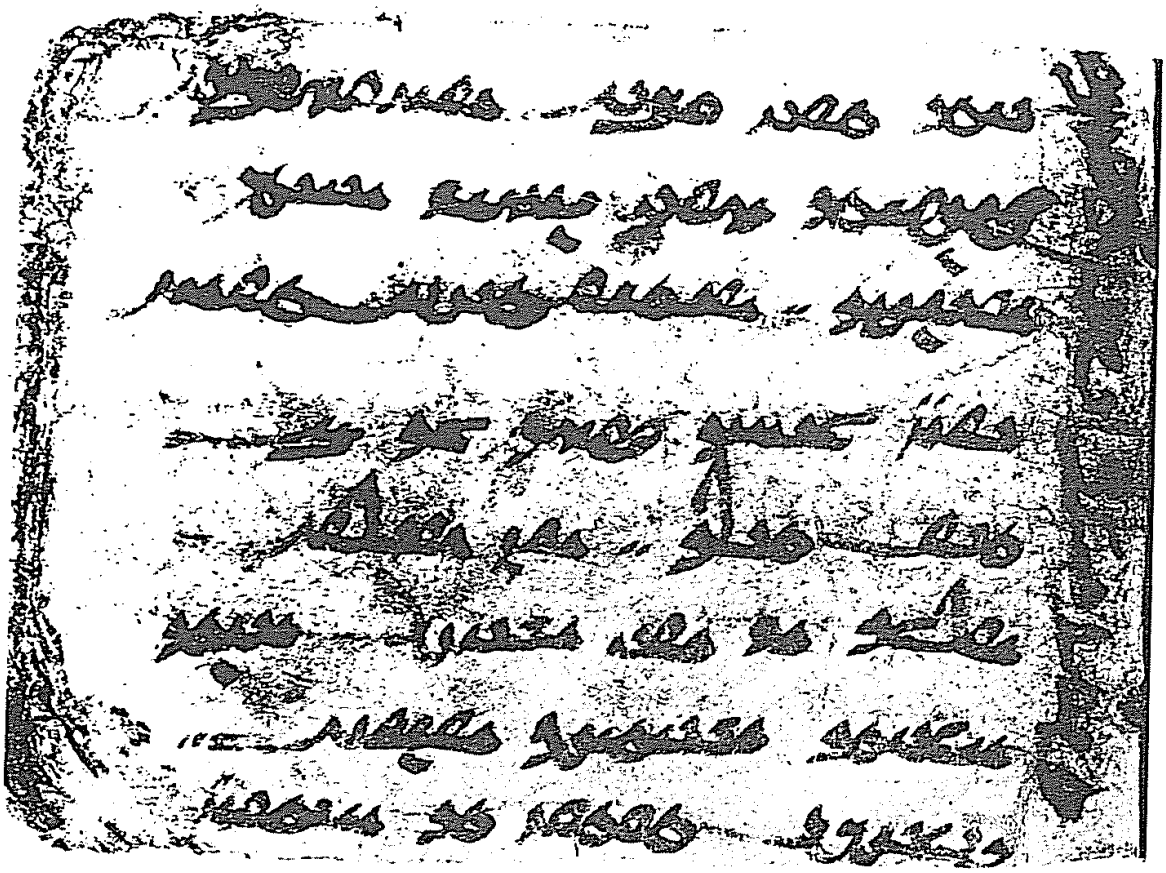

LXVII

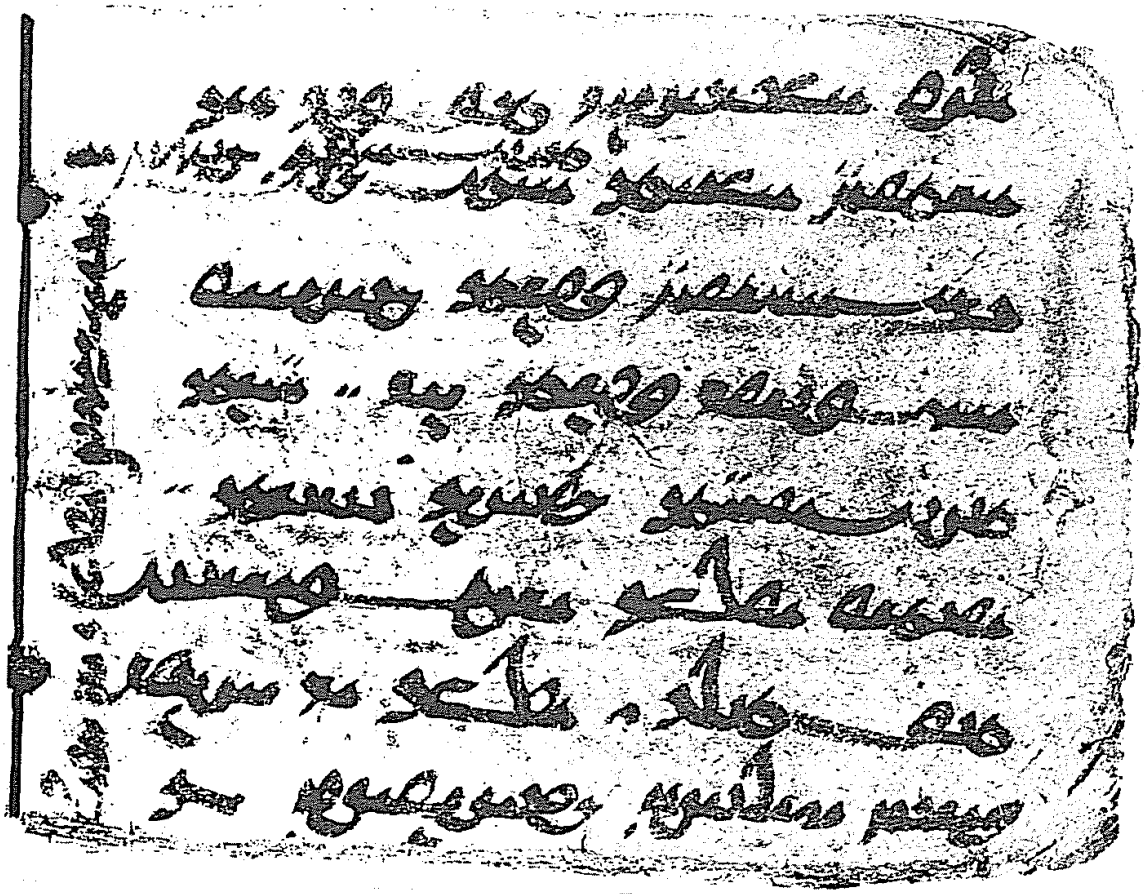

LXVIII

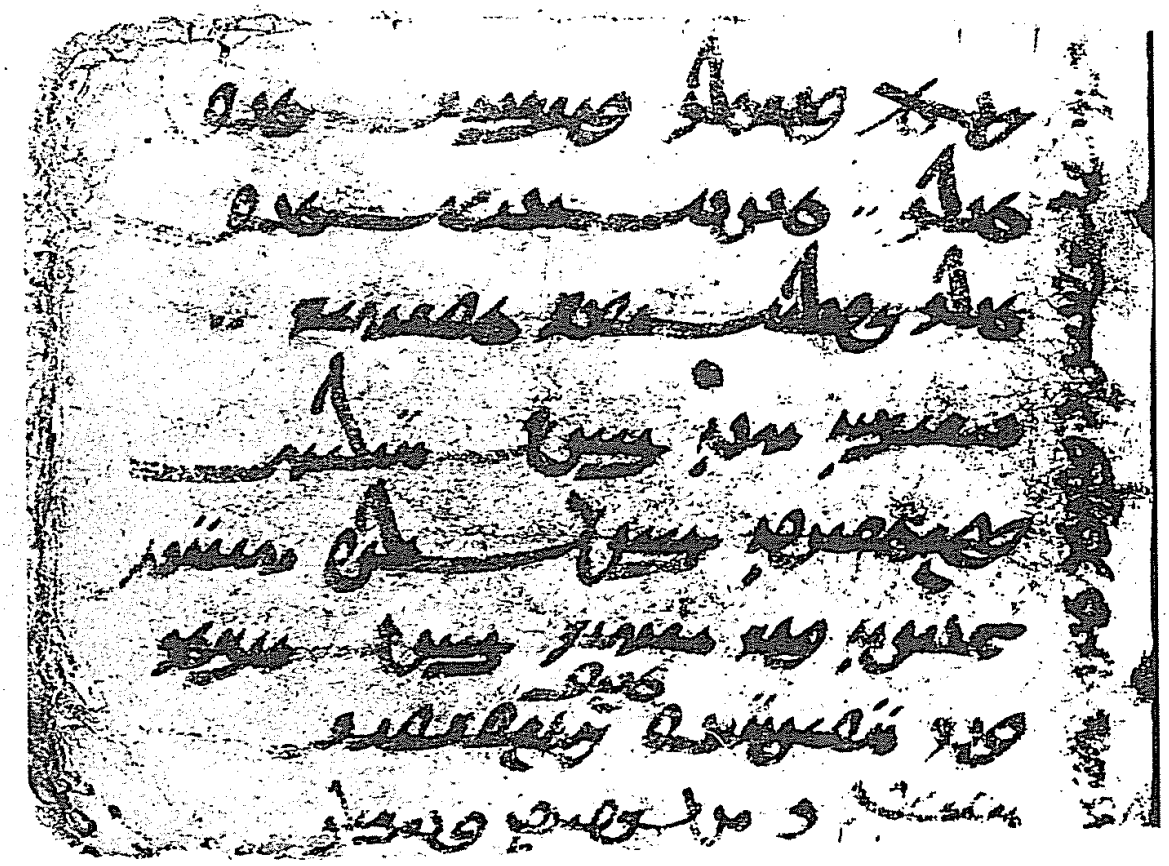

LXIX

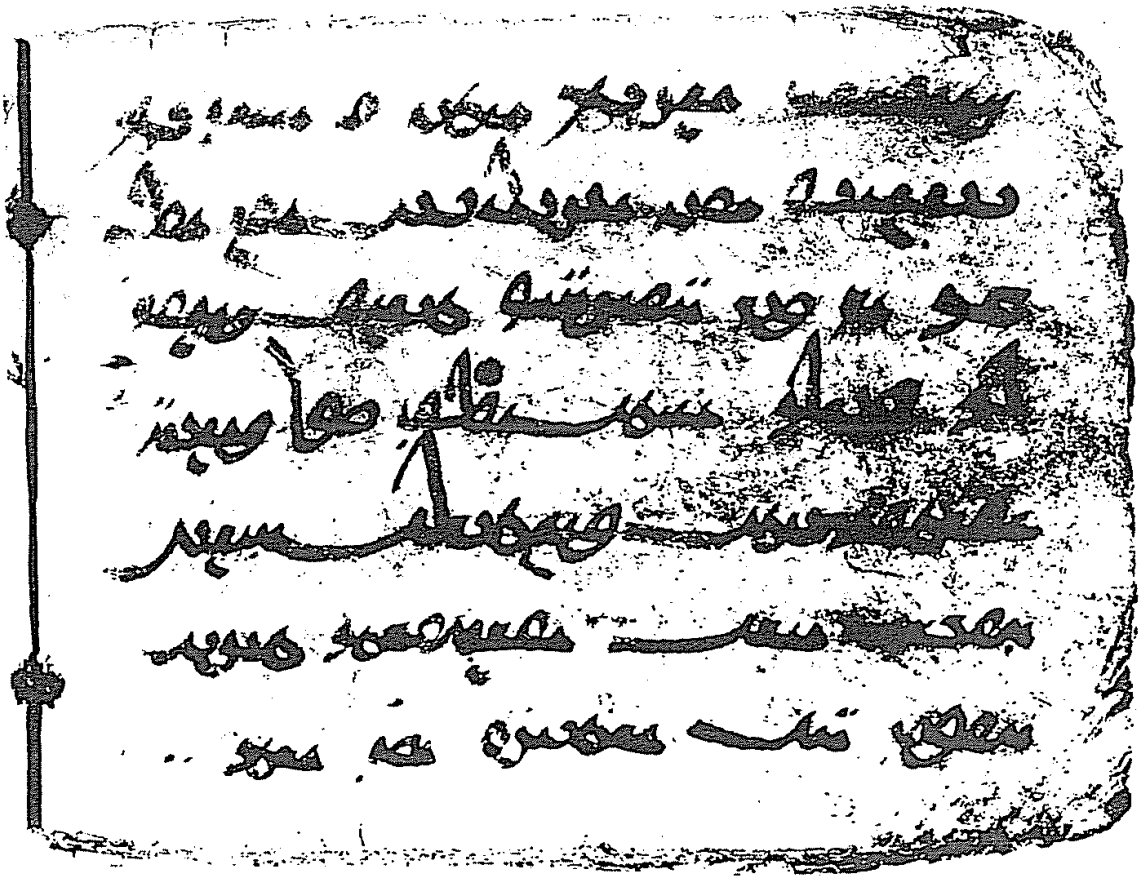

LXX

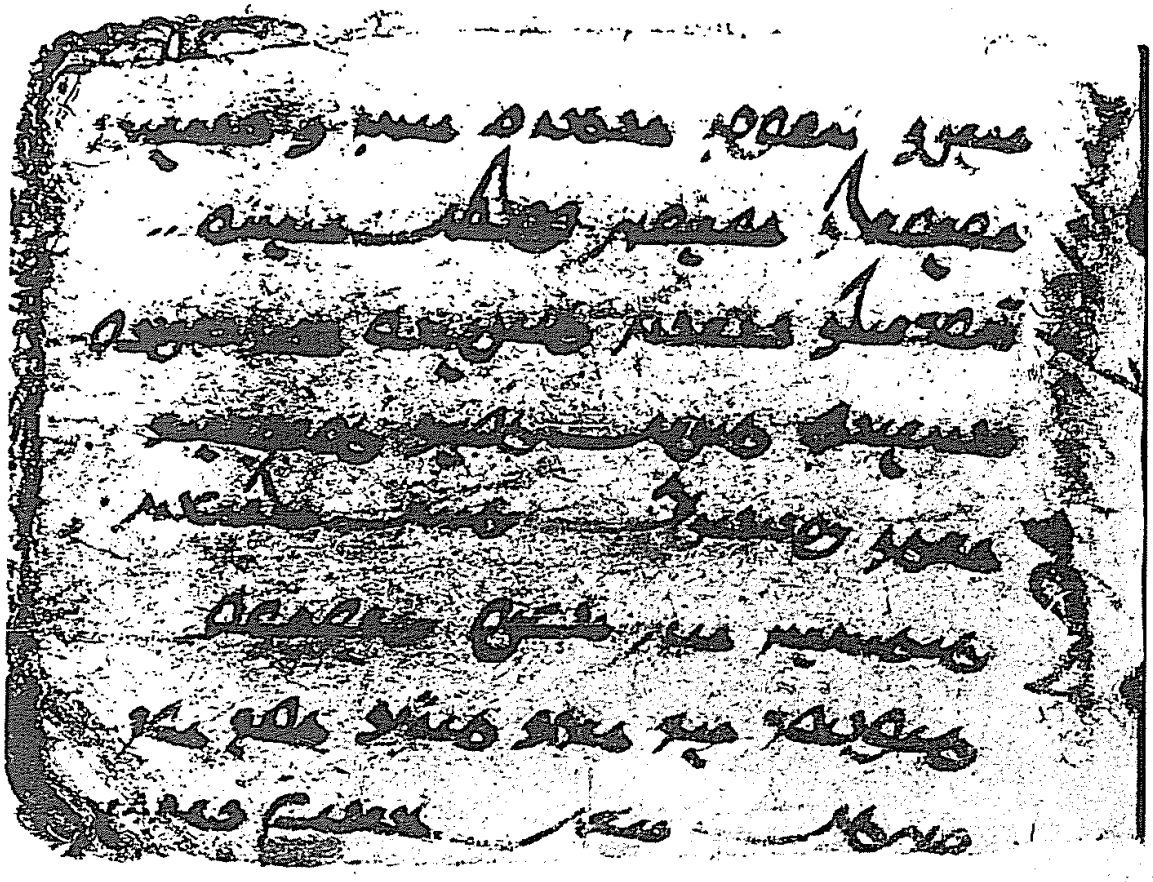

LXXI

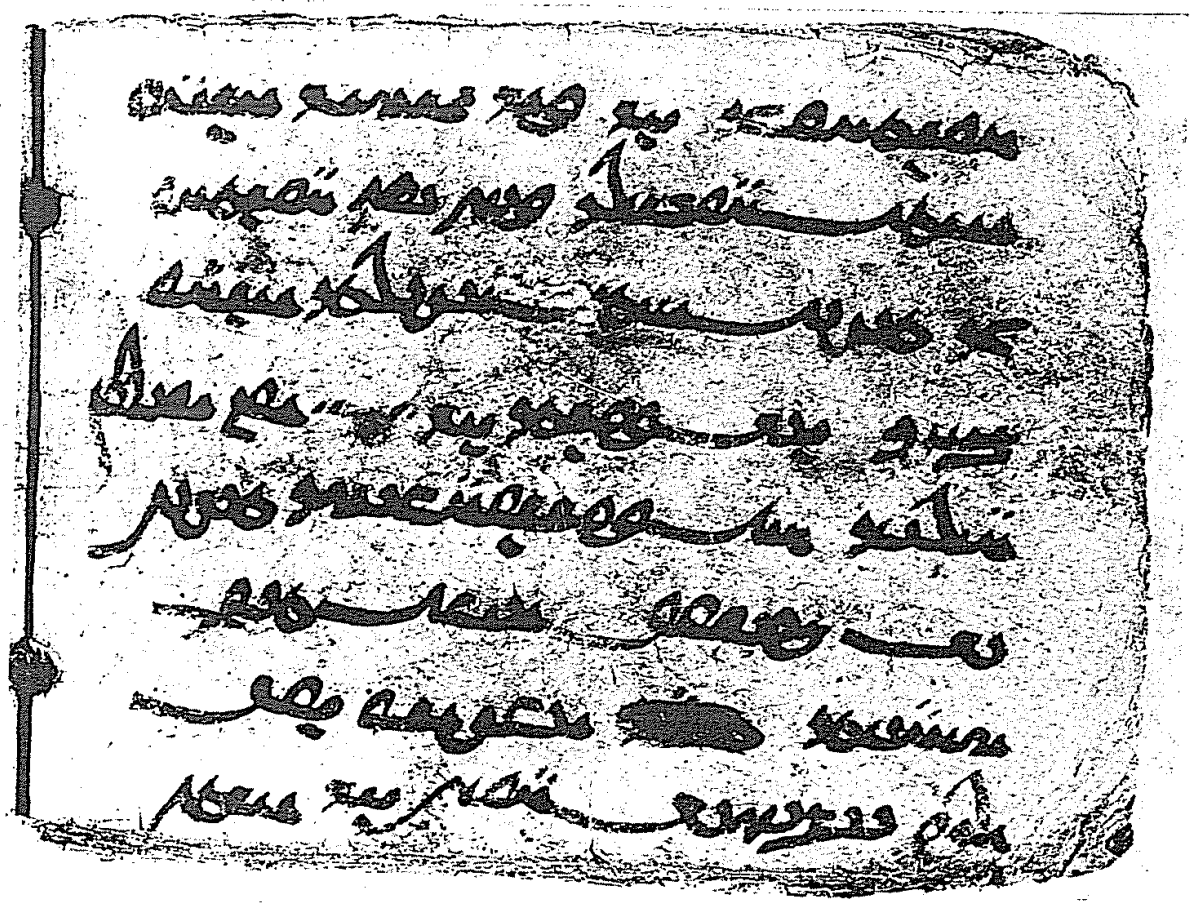

LXXII

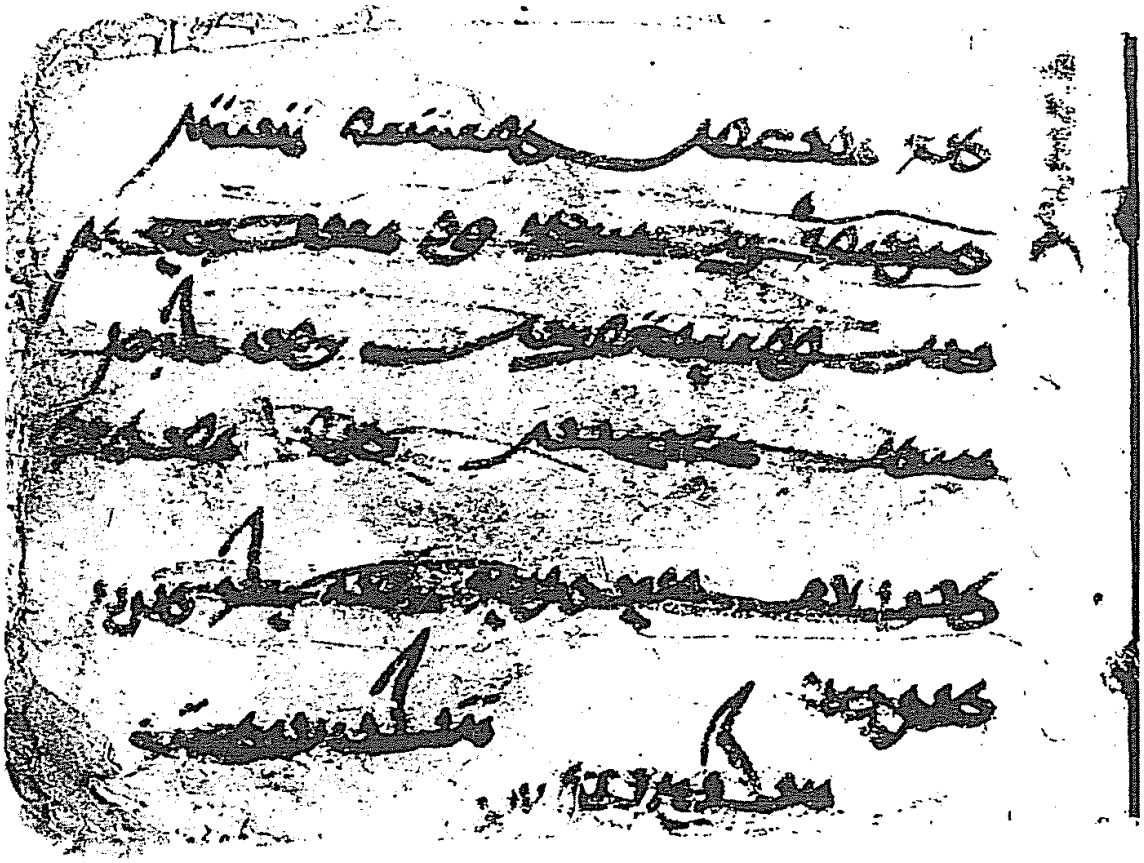

LXXIII

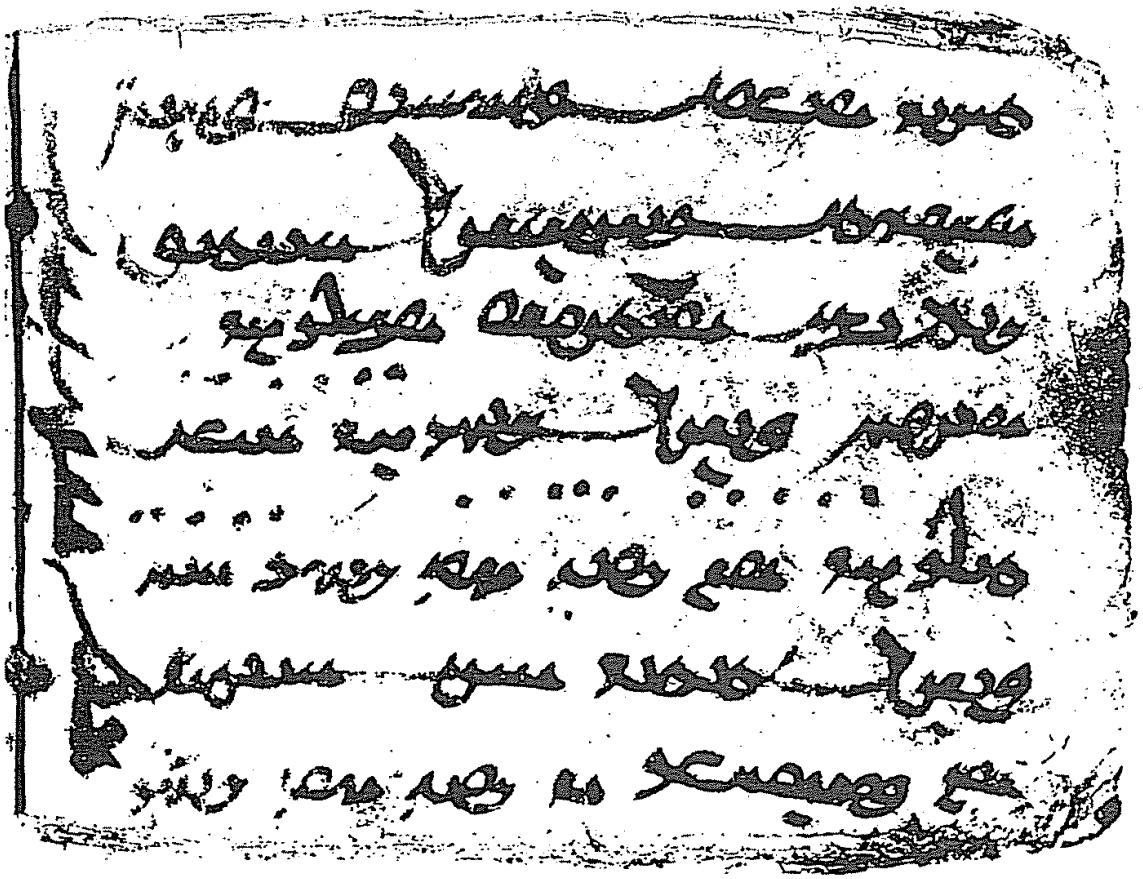

LXXIV

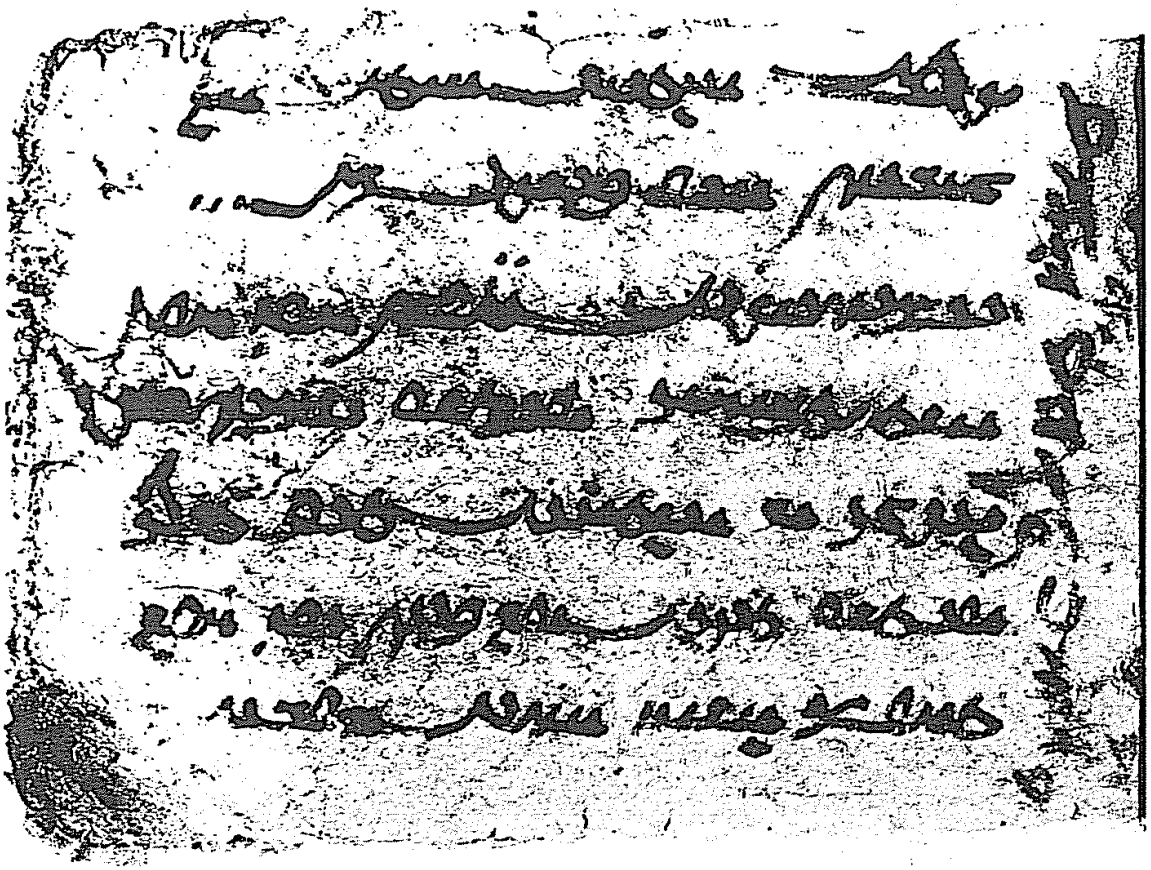

LXXV

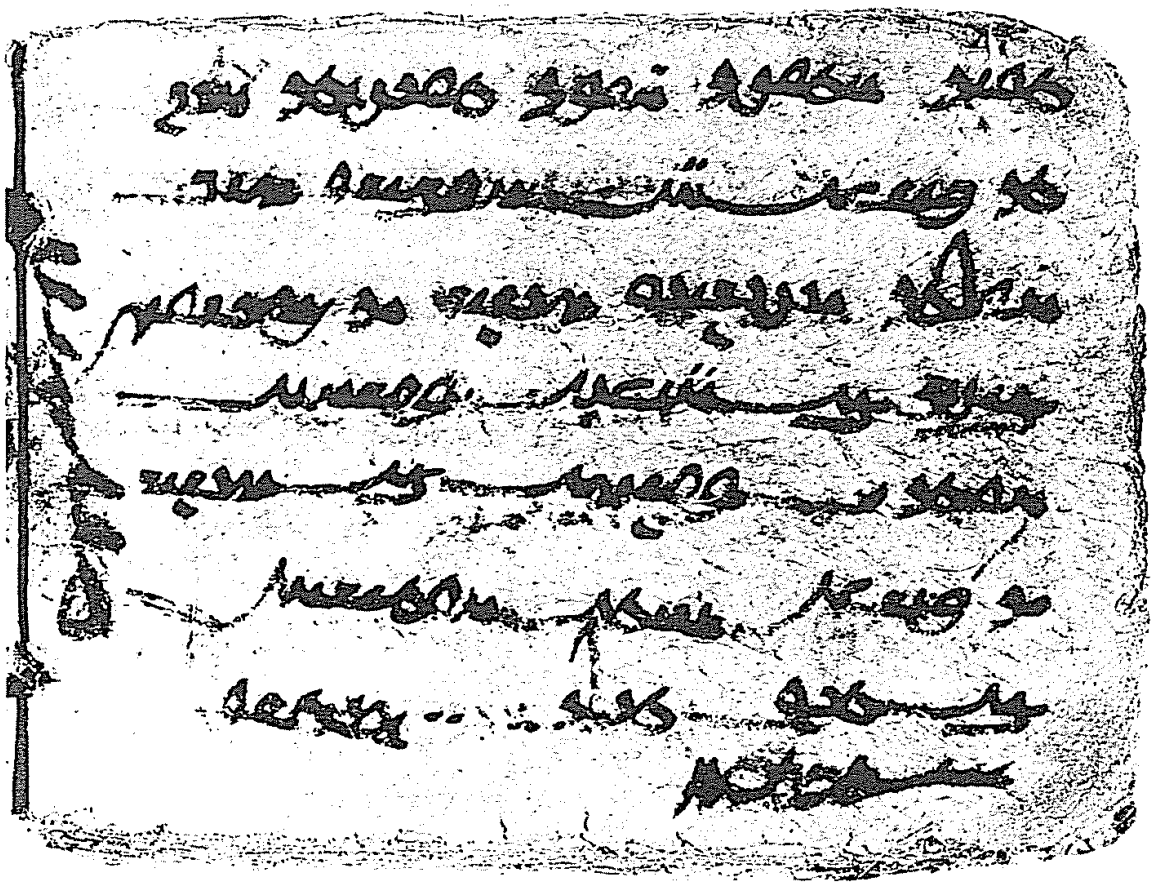

LXXVI

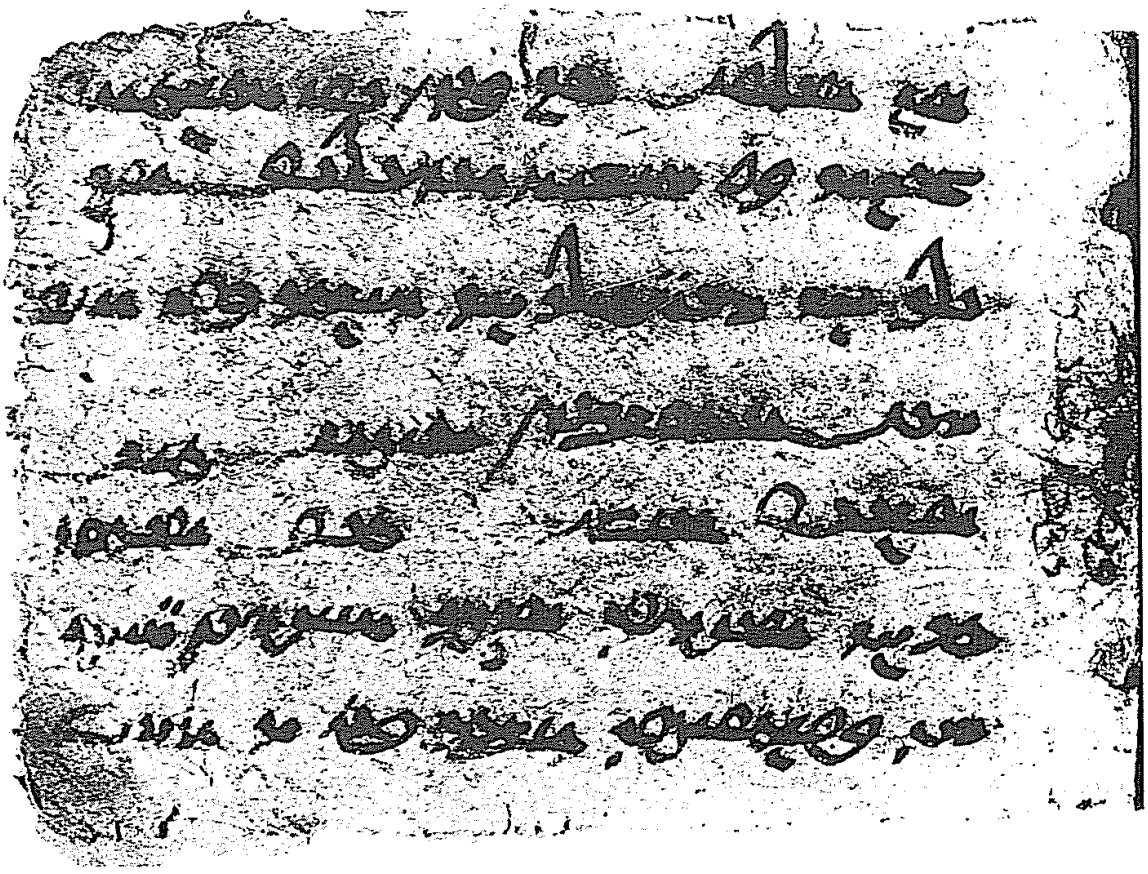

LXXVII

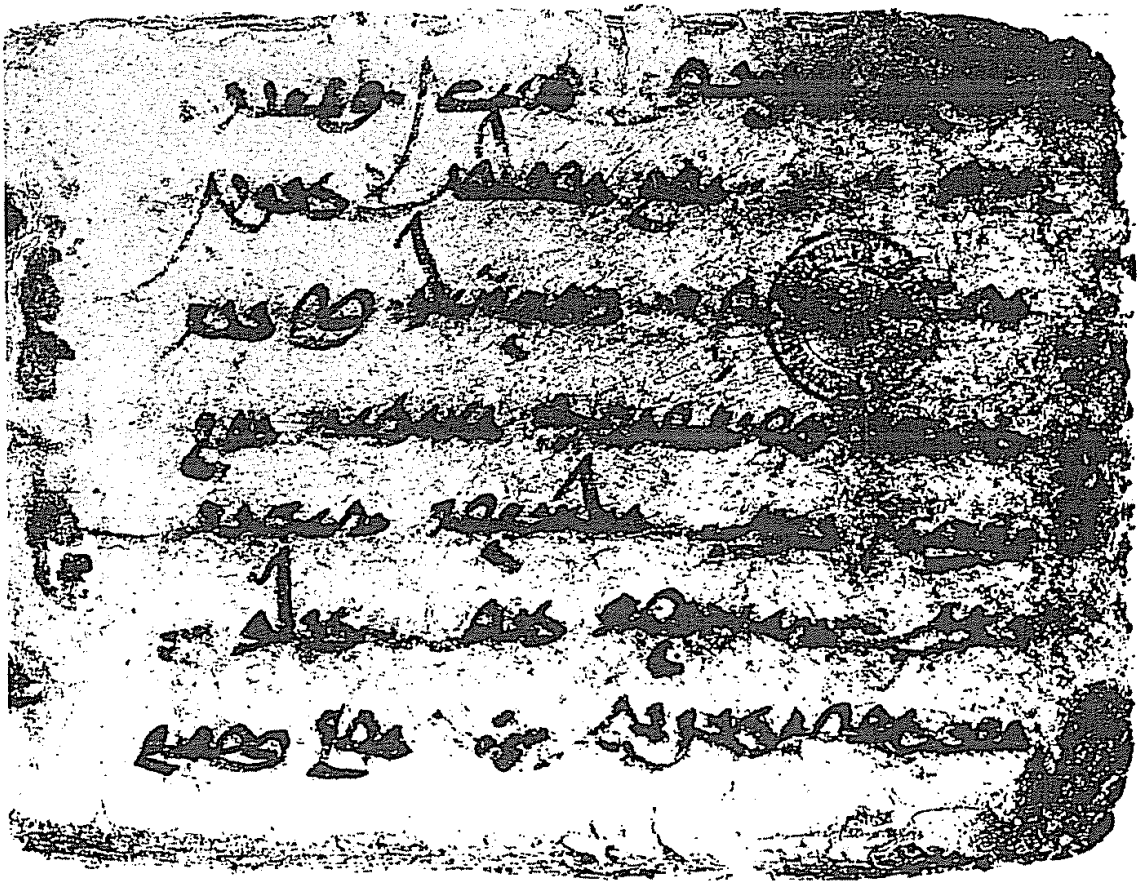

LXXVIII

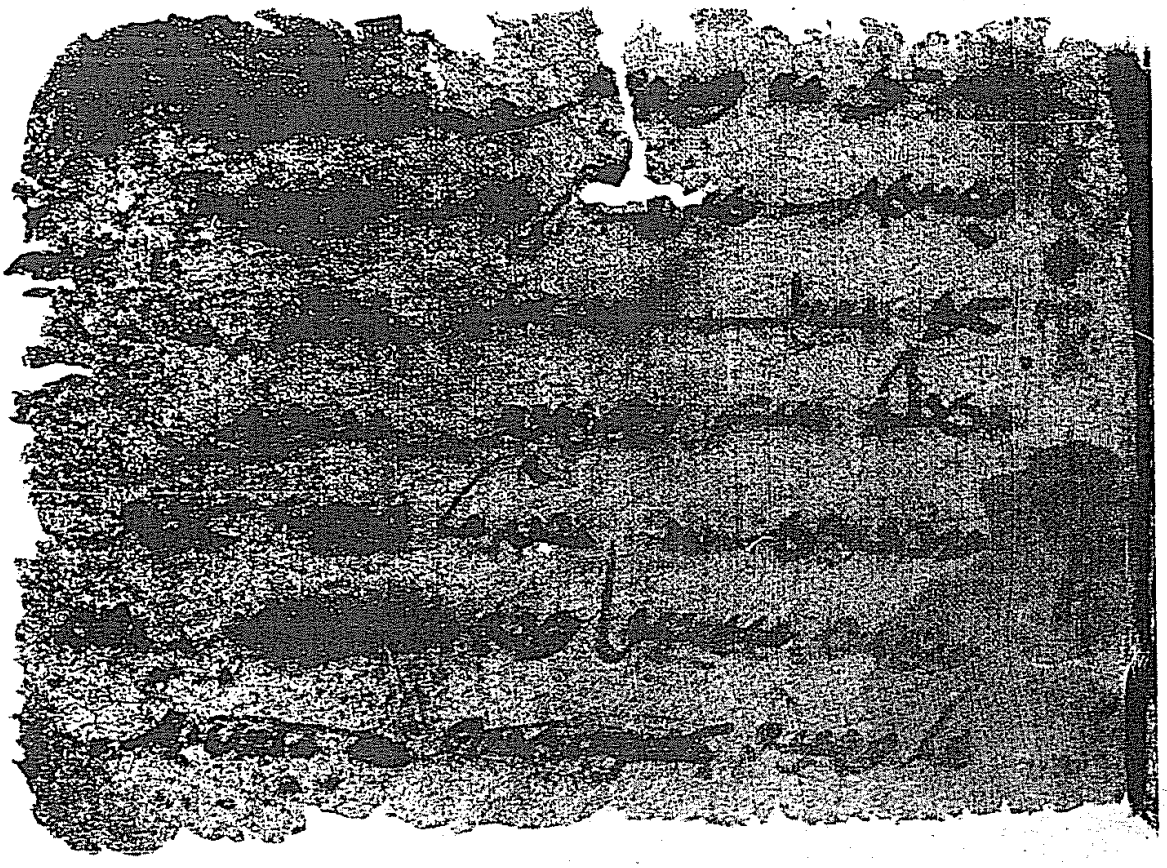

LXXIX

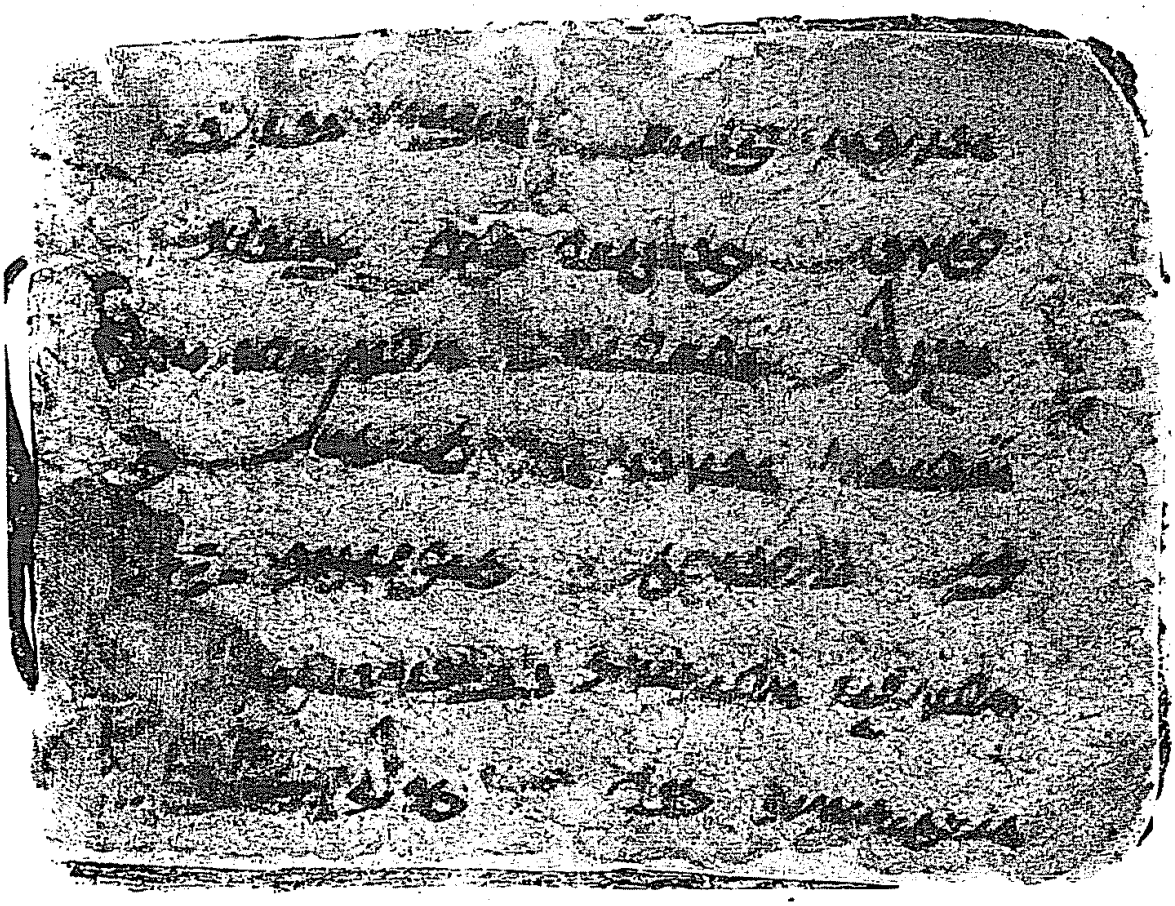

LXXX

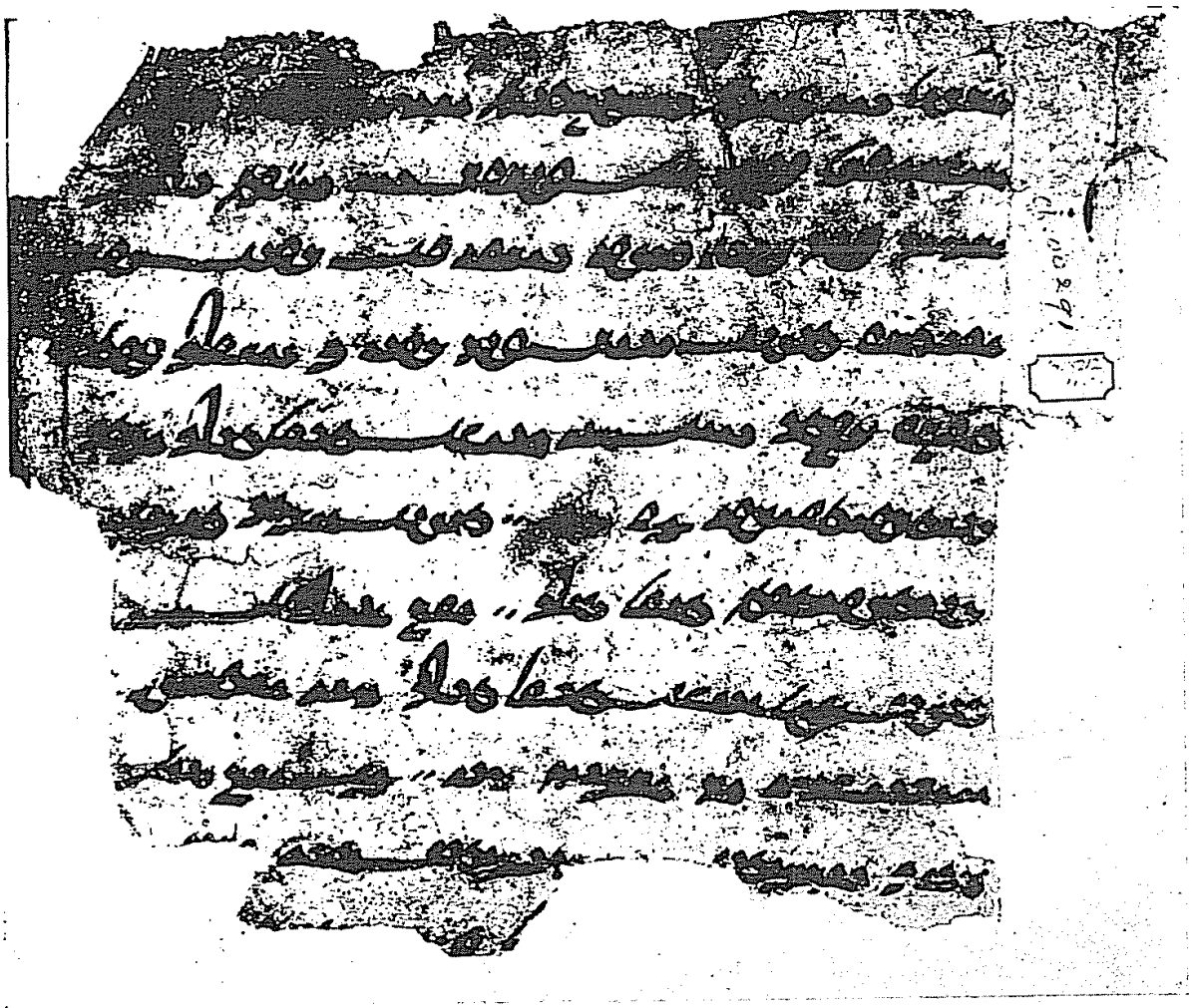

recto

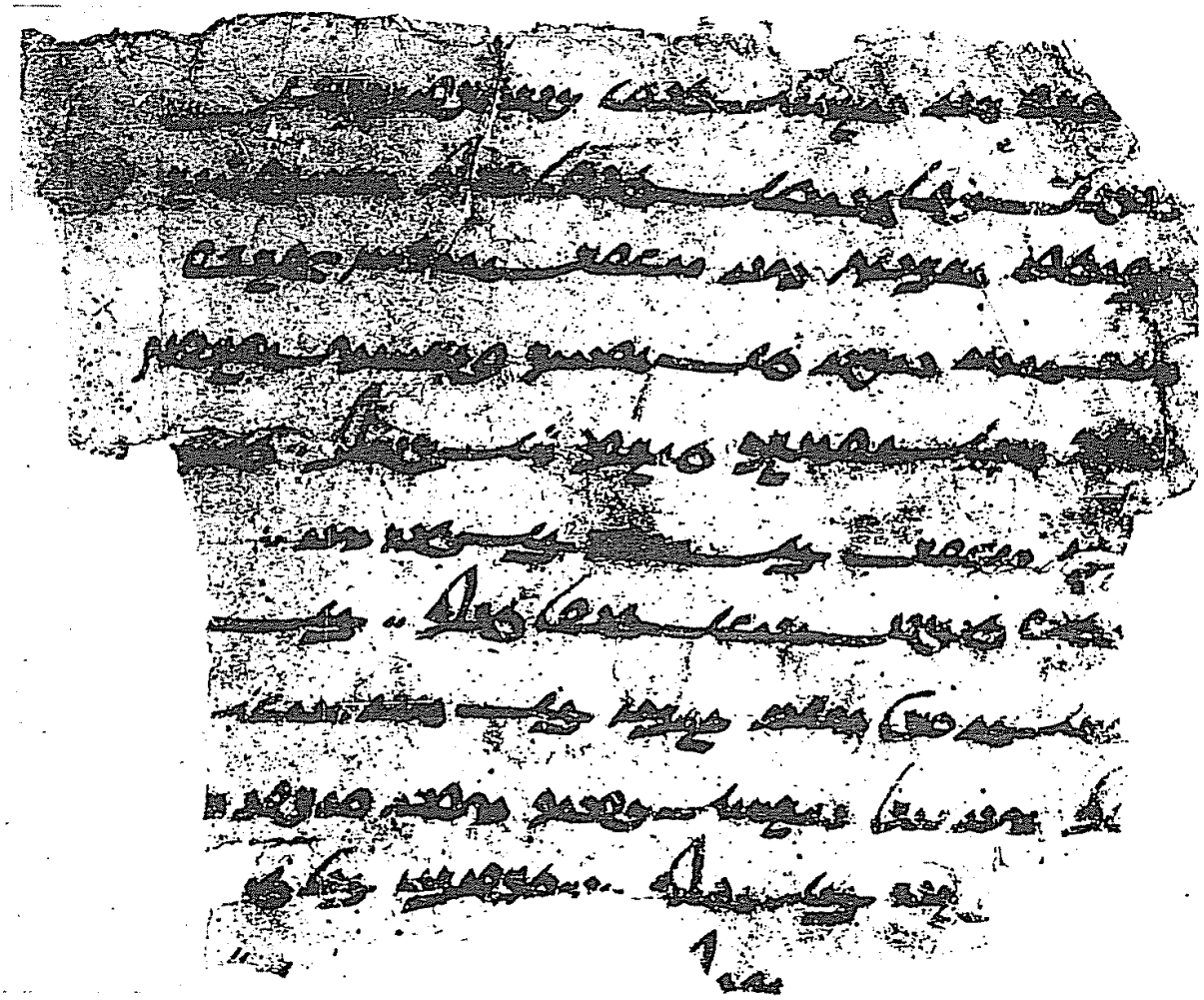

verso